

# ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાત કૉપીરાઇટ વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૧૨૩૭૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મૃદુલનિડા

વિષય ૬-૩

# મૃદુ લતિકા.

ઇતિહાસિક નવલ કથા.

લેખક—દૃષ્ટાન્ત નર્મદાશંકર પંડ્યા



છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

બુકસેલર હરીલાલ મનનજી

૬ વડાપાડા રોડ મુ. ભરૂચ



આવૃત્તી ૧ લી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૧

સને ૧૯૨૫



કી રૂા ૩-૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય  
અમદાવાદ  
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સમ્રહ

( સર્વ હક પ્રમિદ્ધ કરનારને સ્વાગીત છે )

૧૨૨૭૫

---

આ પુસ્તક “ ધી દેસાઈ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ”  
પટેલ દેસાઈભાઈ હીરાચંદ છાપ્યુ  
રીચીરોડ લક્ષ્મીવિલાસ હોટલ સામે નં ૬૦૧૭-અમદાવાદ

---

## અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય	પાનુ
૧ હુ	અયોગ્ય માગણીનો અગ્રીકાર	૬
૨ જી	પ્રપચનો પ્રારંભ	૮
૩ જી	મિત્ર પ્રેમ	૧૪
૪ થુ	અરણ્યમા	૨૧
૫ મુ	સર્પદંશ	૨૮
૬ હુ	પેટીમાની સ્ત્રી	૩૧
૭ મુ	સુનભ ઉપર આક્ષેપ	૩૭
૮ મુ	પુર્વ વ્રતાન્ત	૪૭
૯ મુ	પુર્વ વ્રતાન્ત ચાતુ	૬૫
૧૦ મુ	દુષ્ટસિદ્ધનો અત્યાચાર	૭૪
૧૧ મુ	વાણુ કેવુ વાસે	૮૧
૧૨ મુ	દુષ્ટસિદ્ધ અને જમાલ	૮૫
૧૩ મુ	નીર્દોષીઓ પકડયા	૮૯
૧૪ મુ	મૃદુ-લતિકાતુ પ્રેમ નતાન્ત	૯૪
૧૫ મુ	લતિકાતુ કલ્પાત	૧૦૦
૧૬ મુ	મૃદુ પર્ણકુટીમા	૧૧૨
૧૭ મુ	બે શિકાર ગયા	૧૧૧
૧૮ મુ	ગુપ્ત ભોયર	૧૨૬
૧૯ મુ	શુરસેનનો પત્ર	૧૨૮
૨૦ મુ	કમનશીબ કિરમત	૧૩૪



પ્રકરણ	વિષય	પાનું
૨૧મું	સ્વર્ગન ખરૂં પડયું	૧૪૩
૨૨મું	શિવાનયમા ઝપાઝપી	૧૫૨
૨૩મું	અજાળની મુઝવણી	૧૬૦
૨૪મું	મુલલ અને વિમળા	૧૬૩
૨૫મું	દુષ્ટસિહની દુર્દશા	૧૬૯
૨૬મું	ચંદ્રિકા પશુ કુટીમાં	૧૭૭
૨૭મું	મૃદુનિ પ્રતિજ્ઞા	૧૮૧
૨૮મું	પ્રમાદની શકા	૧૮૬
૨૯મું	સાચું કોણું	૧૯૧
૩૦મું	નવિન પ્રપચ્છળ	૧૯૬
૩૧મું	વિમળાની સમયસૂચકતા	૨૦૧
૩૨મું	પાપીઓ દ્વાર્યા	૨૦૭
૩૩મું	ભાઈ ખેડેન	૨૨૦
૩૪મું	વિમળા	૨૨૭
૩૫મું	કમરીસિહનો પત્ર	૨૩૬
૩૬મું	અજળ બાઈલ થયો	૨૪૨
૩૭મું	માહારાજાની આશિષ	૨૪૭
૩૮મું	મૃદુ અને વિમળા	૨૫૩
૩૯મું	ભયકર ખૂન લત્તિકા હૃદય	૨૫૮
૪૦મું	સુનખની જોષ	૨૬૪
૪૧મું	દુઃખન પ્રતિ દયા ભાવ	૨૭૩
૪૨મું	ચઢાઇની તૈયારી	૨૭૯

૪૩મુ	પ્રમાદનો તિરસ્કાર	૨૮૩
૪૪મુ	વક્ષાદાર પ્રગ્ન	૨૯૦
૪૫મુ	પ્રમાદની અધમ વૃત્તિ	૨૯૬
૪૬મુ	શિયળ રક્ષણ	૩૦૭
૪૭મુ	કારાગ્રહમાં યુદ્ધ	૩૧૨
૪૮મુ	કનકની ભય કરે રિથિતિ—	૩૨૦
	મુલભની પ્રતિજ્ઞા	
૪૯મુ	ચપાવતીનો ઘેરો	૩૨૫
૫૦મુ	પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યના પોદાર	૩૩૧
૫૧મુ	લતિકાને મહાત્મા	૩૩૭
૫૨મુ	અરણ્યમાં ભેદ	૩૪૫
૫૩મુ	કેસરીસિંહનો હુકમ	૩૫૨
૫૪મુ	ભેદની તપાસ	૩૫૭
૫૫મુ	સ્વપ્નવસ્થા મિત્રો	૩૬૪
૫૬મુ	સુરગ તુટી	૩૬૬
૫૭મુ	ગાલીમસિંહની પ્રતિજ્ઞા	૩૭૪
૫૮મુ	યુદ્ધનો ખીન્નો દીવસ વિજય	૩૭૯
૫૯મુ	અજન્મ—વિમળા કારાગૃહમાં	૩૮૭
૬૦મુ	ઉસ્કેરાએલો પ્રગ્ન	૩૯૪
૬૧મુ	પ્રમાદની આખર રિથિતિ	૪૦૨
૬૨મુ	મૃદુ અને મહાત્મા	૪૧૦
૬૩મુ	ગદ્યશ્વરની ઇચ્છા	૪૧૫
	ઉપસહાર	૪૩૧



નોકરીના ગુલામીમાંથી છુટવું હોય નો.

**હુન્નર શિક્ષક**

**જરૂર ખરીદો.**

આજકાલ હુન્નર ઉદ્યોગનો જમાનો છે જેઓને કોઈપણ જાતનો હુન્નર આવડે છે તે ઘણી સહેલાઈથી પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે પણ જેઓને કોઈપણ જાતનો હુન્નર નથી આવડતો તે લોકો હુન્નર શિખવાને બહુ ફાક્ષ મારે છે, તેઓને સાફ આપુસ્તક વણી મહેનત લઈ તૈયાર કરાવ્યું છે આ પુસ્તકની મદદથી કોઈપણ માણસ પર બેઠા મહિને પચાસ સો રૂપીઆ કમાઈ શકે છે કી રૂ. ૧-૪-૦

**વગર માસ્તરે ઇંગ્લીશ શિખવું હોય નો**

**એ ગાઈડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર**

**જરૂર ખરીદો**

વેગ બેશ નવરાશના વખતમા થોડે ખર્ચે ઇંગ્લિશ શિખવું હોય તો એ ગાઈડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર જરૂર મગાવો આ પુસ્તકની મદદથી હજારો માણસો ઇંગ્લિશ શીખ્યા છે અને પોતાનું લેખિય સુધાર્યું છે બીજાઓની માફક આ પુસ્તકના બુદા બુદા ભાગો નથી કર્યા એકજ પુસ્તકમા બધી ઉપયોગી માહિતીઓનો સમાવેશ કર્યો છે

**લખો — મુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ**

**રીચીરોડ—અમદાવાદ**

# જાહેર ખપ્પર

ભરૂચમાં ચોપડીઓ મ ગાવવાની જાણીતી અને  
લોકપ્રીય દુકાન ફક્ત આજ છે.

અમારે ત્યાં નિરાળમા ચાવતી દરેક જાતની  
ચોપડીઓ, ઉર્દુ ચોપડીઓ, લાઘવેરીમા શોભા આપે  
એવા પુસ્તકો, તથા મુલને લગતી દરેક જાતની  
સ્ટેશનરી અમારે ત્યાંથી વ્યાજબી અને કીક્રાયત  
ભાવે મલશે

આ ઉપરાત અમારી દુકાને દરેક જાતની વાચ  
વાની ચોપડીઓ, જેવી કે ભજનકીર્તનની, નાટકોની  
અને બીજી તમામ જાતની ચોપડીઓ અમારે ત્યાંથી  
મળશે વેહપારીઓને ખજી ભરપુર કમીગત આપીશુ,  
માટે બીજેથી માલ મ ગાવતા પહેલા અમારી દુકાને  
પધારી ખાતરી કરવા સલામણ છે વધુ માહિતી માટે  
નીચે લખો

બુકસેલર હરીલાલ મગનલાલ

કે વડાપાડા રોડ

મુ. ભરૂચ

## પ્રકરણ ૧ લું

અયોગ્ય માંગણીનો અસ્વીકાર

સકળ જીવલોકના હૃદયને આનંદ આપનાર વસંત રતુના રણી આમણા દિવસોમાં સાઝના સમયે રાજનગરના “ રાજબાગ ” નામક વિશાલ ઉદ્યાનની શોભા પશુ કાંઈ અલૌકિક દીસતી હતી નુતન પદ્મ-વેથી અલ્પકૃત ચયેલા વૃક્ષોપર પક્ષીઓ મીઠા ગીતો ગાતા કદલોલ કરી રહ્યા હતા, વસંતમાં વિદાસતા ગુલામ, પારિજાત, કેવડો, બકૂલ ઇત્યાદિ પુષ્પો પોતાની મીઠી સુવાસ સકળ ઉદ્યાનમાં પ્રસરાવી રહ્યા હતા. વ્યતિ વસ્ત્ર પન્ધિાન કરી આવેલા નગરજનોના ટોળે ટોળા ઉદ્યાનમાં તેમજ તેની આસપાસ દષ્ટિગોચર થતા હતા કેટલાક લતા મહોમાં ઝાંઝેલા બાંકડાઓ ઉપર બેઠા બેઠા આનંદથી રોહીજનો તથા મિત્રો સાથે વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા, તો કેટલાક આમતેમ ફરતા સુગંધિમય પુષ્પોની પ્રસરી રહેલી પરિમલથી મનને તૃપ્ત કરી રહ્યા હતા. હુકમાં સકળ ઉદ્યાનમાં જ્યાં દષ્ટિ નાખીએ ત્યાં જનસમૂહમાં તેમ પક્ષીવર્ગમાં પશુ આનંદ છવાઈ રહેલો જણાતો હતો.

પરંતુ ઉદ્યાનના એક છેડાપર આવેલા લતામહોમાં એક વીશ બાળીશ વર્ષની વયનો યુવક એકલોજ એકલો નજરે પડતો હતો અન્ય મનુષ્યો ઉદ્યાનનાં દનો જે સુખાનુભવ કરી રહ્યા હતા તે આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાંથી કાંઈ આપત્તિને લીધે આ યુવક જાણે બહિર્મુખ કેમ ન થયો હોય એમ તેના મ્હેરાપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું તેણે આકર્ષક વદન ગ્લાનિથી છવાઈ ચયેલું હતું કાંઈ મહાન આપત્તિથી ઉપસ્થિત થયેલી ચિન્તા દૂર કરવાના વિચારો કરતો એ યુવક વારંવાર નિઃશ્વાસ નાંખતો હતો. એટલામાં કાંઈ પુરુષને એ બેઠો હતો તે લતા-

મડપ તરફ આવતો તેણે નિહાળ્યો તેને જોતાજ તેના હૃદયમાં  
 તારકો પડ્યો અને ઉઘાન છોડી આસ્યા જવાનો તેને વિચાર સૂઝ્યો.  
 પરંતુ તે બાકડાપરથી ઉભો થઈ લતામડપમાંથી બહાર નીકળે એટ  
 લામાં તેણે જોયેલો પુરૂષ ત્વરાથી તેની પાસે આવી પહોંચ્યો. યુવકને  
 તેનો હાથ પકડી, જતો અટકાવી એ પુરૂષ પાછો લતામડપમાં લઈ  
 આવ્યો, અને બન્ને જણા એક બીજાની સામું બાકડાપર ખેડા

આ બન્ને વ્યક્તિઓની મુખાકૃતિપરથી તેઓ ડોઝ રાજકુળમાં  
 અને વળી એકજ કુટુંબમાં જન્મ્યા હોય એમ લાગતું હતું. હિંદુ  
 તેમના હૃદયની ડાઘક પરીક્ષા કરતા તેમના અંત કરણ નિરાળા હોવાનું  
 સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું એકનું અત કરણ સ્વાર્થ અને પાપવામ-  
 નાથી પૂર્ણ હતું તો બીજાનું નિર્દોષ અને પવિત્ર હતું એક નિર્દય  
 અને વતકી હતો તો બીજો નમ્ર અને પરોપકારી હતો.

“લાઈ મૃદુ ! તું કયા ક્રયા કરે છે ? આજ બે દિવસથી હું  
 ત્યારે તારી તપાસ કરું ત્યારે તું ધરમાં માનમ પડતોજ નથી એવું  
 મું કારણ ? ” નવા આવેલા પુરૂષે પેલો યુવક કે જેનું નામ મદુ  
 હતું તેને મળોધી પૂછ્યું.

વાચક ! પ્રશ્ન કરનાર પુરૂષ તે મદુનો વડીલ પરંતુ ઓરમાન  
 મદુ પ્રમાદસિદ્ધ હતો. તેને નિહાળતાજ તેની નજર આગળથી દૂર  
 પલા મૃદુએ પ્રયત્ન કર્યો હતો તે આપણે જોઈ ગયા છીએ, અને તે  
 કેપડથી તે પ્રમાદથી ડરતો હોય અગર તેના કોઈ કૃત્યને અંગે તેને  
 રમાદ પ્રત્યે અનહદ નિરસ્કાર ઉત્પન્ન થતો ગયો એમ અનુમાન કરી  
 શકાય છે.

પ્રમાદના પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં તેના પ્રતિ એક તિન્ન ! યુક્ત  
 હિંદુ મદુ મૌન્ય ધારણ કરી ખેસી રહ્યો.

પ્રમાદે સહજવાર રહી ગજવામાથી એક પત્ર કાઢતા ફરી કહ્યું  
 “ કેમ ! મૃદુ ! કાષ્ટ પ્રત્યુત્તર કેમ આપતો નથી ? લે તારા  
 કહેવાથી ચ પાવતીના રાજ શરસેનને લખેલા પત્રનો આ પ્રત્યુત્તર વાચ.”  
 આમ કહી પ્રમાદે ગજવામાથી કાઢેલો પત્ર મૃદુને ધર્યો.

“ રાજ શરસેન ! અને તેનો પત્ર ! ” એ શબ્દો સાંભળતાજ  
 મૃદુ આશ્ચર્યચકિત થયો. પ્રમાદે ધરેલો પત્ર તેણે તરતજ હાથમા  
 લીધો, અને જાણે તેમાંની હકીકત વાચવા અધીરો કેમ ન થઈ રહ્યો  
 હોય, તેમ પત્ર ઉઠેલી તે વાંચવા લાગ્યો.

પત્ર વાચતા વાચતા જાણે તેની નજ ચચેલી આશા પ્રદીપ્ત કેમ  
 ન થઈ હોય એવું તેના ચહેરાપર થતા ફેરફારોથી જણાઈ આવતું હતું.  
 પત્ર વાંચી રહી તે પ્રમાદને પાછો આપતા તેણે કહ્યું “ મોટાભાઈ !  
 મારૂં તો પ્રથમથીજ તમને કહેવું છે કે સૌંદર્યલતિકાને પ્રાપ્ત કરવાની  
 તમારી આશા નિર્ગર્થક છે તેને માટે મારા પર જુદામ ગુજરી તમે  
 કેવળ અન્યાય કરી રહ્યા છો ”

રાજ શરસેનનો પત્ર પાછો લેતા પ્રમાદે કહ્યું “ મૃદુ ! મારી  
 આશા નિર્ગર્થક છે એ માનવું બૂલ ભરેલું છે હરકોઈ પ્રકારે લતિકા  
 સપાદન કરવી હોય તો તેમ કરવાના ઉપાયો મારી પાસે તૈયાર છે  
 • પરંતુ તેમ કરવા કરતાં જો સલાહ સપથી કાર્ય સિદ્ધ થાય તો તેમાં  
 આપણા બંધાનુ શ્રેય છે એમ માનીનેજ હું કેટલો વખત થયાં તને  
 વિનંતી કરી રહ્યો છું કે તું લતિકાના પ્રેમનો અસ્વીકાર કરી તેને  
 મારૂં પાણિમહણ કરવા સૂચવ ”

“ મોટાભાઈ ! એવી અયોગ્ય સૂચના લતિકાને કરવાનું મારૂં  
 મન કયુલ કરતું નથી તમે તેનો પ્રેમ સપાદન કરવાની અભિલાષા  
 રાખો છો તો તે તેની આગળ પ્રદર્શિત કરો અને જો તે તમારા

પ્રેમનો સ્વીકાર કરે તો હું તેમા કોઇ પણ પ્રકારે અતરાય નહીં પડું છતાં નથી” મૃદુએ કહ્યું

“ એમ સીધી રીતે કંઈ સિદ્ધ થઇ શકે તેમ હોત તો તારા કાલાવાલા કરવાની કે રાગ શરસેનને લખવાની આવશ્યકતાજ ન હોતી પરંતુ હું જાણુ છું કે લલિતા તને ઝહાય છે, તેના માતા પિતાની અતરિચ્છા પણ તેનો લગ્ન મળવ તારી સાથેજ જોડવાની છે અને તેથી જો તું લલિતાનો અસ્વીકાર કરે તોજ તેમનું વળણ માગ પ્રત્યે થાય તેમ છે માટે ભાઈ ! હવે તમામ આધાર તારાપર છે.” પ્રમાદે નમ્રસ્વરે યાચના કરતો હોય તેમ કહ્યું

મૃદુની નિઃસ્વાર્થવૃત્તિ અને બધું પ્રત્યેની સહલાવનાને અને પ્રમાદની માગણી સ્વીકારવાનો તેને વિચાર સ્ફૂર્તો, પરંતુ તત્ક્ષણેજ લલિતાની લાવણ્યમયી મૂર્તિ તેની દષ્ટિ સમીપ ખડી થયેલી તેણે જોઈ. સ્વામા પ્રમાદનાં દુષ્ટત્વો પણ તેની નજર આગળ ખડા થયા તે આત્મગત વિચાર કરવા લાગ્યો “ શું લલિતા જેવી સદ્ગુણાલંકૃત, ધર્મશીલ અને સુશીલ કન્યા તે પ્રમાદ જેવા વ્યભિચારી, દુષ્ટ અને અભિમાની પુરુષની પ્રિયતમા થવાને યોગ્ય છે ? નહીં. પ્રમાદનો પ્રેમ સ્વીકારવાનું મારાથી તેને કહેવાયજ કેમ ? તેના દુષ્ટત્વોથી લલિતા કદાચિત્ અજાણ હોય તેથી શું ! મોટાભાઈ ભલે કોપાયમાન થાય, એને ફાવે તો ભલે મા’ા પ્રાણ લે, કિંતુ તેની અયોગ્ય માગણીનો સ્વીકાર કરી હું કદી પણ પ્રપચી બનીશ નહીં ”

મૃદુને મૌન્ય પણે વિચાર કરતો જોઇ પ્રમાદે પૂછ્યું “ કેમ ! મૃદુ ! હજી શું વિચાર કર્યા કરે છે ? ”

“ મોટાભાઈ ! સૌદર્થ લલિતા મને ઝહાતી હોય અને હું તેને



રહાતે હોઉં તો પછી આવી અયોગ્ય માગણી કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નહીં” મૃદુએ નમ્રતાથી કહ્યું.

“ પ્રયોજન ! હજી તું પાછો મને પ્રયોજન પૂછે છે ! સૌદર્યલતિકાને હું ચાહું છું, તેના આલૌકિક સૌદર્યપર હું મોહિત થયો છું અને તેને મારી ગૃહરાણી બનાવવા હું ઉત્સુક થઈ રહ્યો છું ” પ્રમાદે મૃદુના પ્રશ્નથી ગુસ્સે થતા કહ્યું વળી તેણે ગુસ્સામાજી મૃદુને જણાવ્યું “મૃદુ ! તું હજી નાદાન છે, મારો આશ્રિત છે, સત્તાહીન છે, લતિકા સ્વરૂપનો ભોકતા થવા કેવળ અયોગ્ય છે હું તને આજ્ઞા કરું છું કે તારા સ્મરણમાથી લતિકાને દૂર કરી તેનું પાણિમહણ કરવાની તારી અનિચ્છા છે એવું તારે જાહેર કરવું પડશે માટે હવે વિના પ્રયોજનને કાંઈ મારવા છોડી દઈ મારી આજ્ઞાનું પાલન કરવા સત્તર તૈયાર થા. ”

પ્રમાદના ધમકીભર્યા વચનોથી મૃદુ ડગ્યો નહીં, બલકે તેનો પ્રમાદ પ્રત્યેનો તિરસ્કાર વૃદ્ધિગત થયો અને તેણે નિકર પછે કહ્યું “ હવે થાય છે, પ્રમાદભાઈ ! વડીલ બધુની આજ્ઞા પાળવી એ હું મારું કર્તવ્ય સમજું છું, પરંતુ આવી અવિચારી આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં હું પરમાત્માનો ગુન્હેગાર બનું છું માટે તમારી નિર્ભંજ મંજૂરશીનો હું પ્રાણાતે પણ સ્વીકાર કરી શકું તેમ નથી ”

“ મૃદુ ! હજી એકવાર ફરીથી કહું છું કે વિચાર કર. મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા તારી શું સ્થિતિ થશે તેનો ખ્યાલ કર ” પ્રમાદે કહ્યું.

“ મોટાભાઈ ! મારી સ્થિતિનો વિચાર કરવાનું મારે કાંઈ રહ્યું જ નથી માતાપતાનો સ્વર્ગવાસ ચર્તા બાહ્યાવસ્થાથીજ અમે ભાઈ ભેન તમારા આશ્રય તળે મુકાયા છીએ, અને એ આશ્રયમા જો શુભાગી જીવન અમે વ્યતીત કરી રહ્યાં છીએ તે અમારી સ્થિતિનો વિચાર

અમને ક્યારનું કરાવી ચૂક્યું છે વડીલ તરીકેની તમારી એક પણ ફરજ તમે અઘાપિપર્યંત બળવી નથી પણ સામા તમારી અનુક્ષિત આગ્રાને આધીન થઈ અમારા ભવિષ્યના સુખને પણ તિલાંજલી અપાવવાનો તમે દુરાગ્રહ કરી રહ્યા છો, મારી ગરીબડી બેન ચંદ્રીજીને તમારા દુષ્કૃત્યોના મદદગાર પાપી દુષ્ટસિંહ સાથે પરણાવી તેનું પવિત્ર જીવન નષ્ટ કરવાની તમારી પ્રપચ્છળની પ્રૂણાદુતી હજી થઈ નથી એટલામા સૌંદર્યલતિકાનું નવીન કુતૂહલ ઉપરિચિત કરી મને ત્રાસ આપવાની તમે શરૂઆત કરી છે પ્રમાદભાષ ! અમારી માલ મિલકત ઉપર તમે તમારી મનસ્વી સત્તા ચલાવી રહ્યા છો અને તે અમે મુજેમોઢે જોયા કરીએ છીએ, એટલે શું તમે અમારા મનના પણ સુખત્યાર થવા માગો છો ? એ કદી પણ બનશે નહીં, “ મૃદુએ પ્રમાદ ની ધમકી પ્રત્યે બેદરકારી બલાવતાં કહ્યું.

“ મૃદુ ! આ હઠનું પરિણામ સારું નહીં આવે તારો પ્રત્યેક શબ્દ મારા હૃદયમાં વજ્રધાતુ કરે છે પરંતુ સૌંદર્યલતિકા પ્રત્યેના મારા પ્રેમની ખાતર તે અઘાપિ હું સહન કરી રહ્યો છું “ પ્રમાદે જણાવ્યું.

“ સ્વાર્થી ! મનુષ્ય અદર્શિત સ્વાર્થનોજ વિચાર કરે છે. ચોગ્યા ચોગ્યની કલ્પના માત્ર પણ તે કરી શકતો નથી તમારી તેજ રિચિતિ છે એક તરફથી સ્વાર્થે તમારા નેત્રો બંધ કર્યા છે અને બીજી તરફથી વિષયવાસનાથી અનુલિપ્ત થયેલું હૃદય ખરો પ્રેમ શું છે તે સમજી શકતું નથી, પ્રમાદભાષ ! ખરો પ્રેમી કાણ હોય છે !

“ ખરો પ્રેમી જે પ્રેમીને સુખી જોઈ સુખી થાતો,  
ખરો તે પ્રેમ પ્રેમીકાજ, દુખ સહીને સુખી થાતો ”

‘ માટે સ્થમા કરો. મોટાભાઈ ! પ્રિય લતિકા પ્રત્યેના મારો વિશુદ્ધ પ્રેમ તમારા જેવા વિષયાધ અને પાપાચારીની પ્રેમ યાચના તેને બહેર કગતા અટકાવે છે મારૂ પ્રેમી જીવર પ્રાણીતે પણ લતિકાનું જીવન દુઃખમય કરવાનું કચુલ કરશે નહીં ‘ મુદુએ ફરીથી પોતાનો નિશ્ચય જણાવતાં કહ્યું

“ ઠીક મદુ ! તુ તારી હડ નથીજ છોડતો ! તારી મતલબ હું મનજીવો છું, પણ યાદ રાખજે કે આ ઇન્કારનું પરીણામ ધણુજ અનિદ આપશે

જે સુવાગે નહીં લતિકા ફૂન, તો રોળી હું નાખીશ.

ચખારો નહીં ધનાનું દહીં, ધડો તે હું ફેડી નાખીશ જોડેછું કે તું લતિકાને કેમ બચાવે છે ? અન્યથા તેનું પાણિ-મહણુ કેમ કરી શકે છે ! ”

ગુસ્તાના આવેશમાં ઉપરોક્ત શબ્દો ઉચ્ચારી પ્રમાદ ચાલ્યો ગયો મદુ વિચાર કરતો બાગમાજ બેસી રહ્યો હવે કયે રસ્તે કિતરનું તેના વિચારો તેના મનમાં ઘોળાવા લાગ્યા તેની માતા ગુજરી ગઇ હતી, પિતા પણ સ્વર્ગવાસી થયા હતા તમામ માલમિલકત પ્રમાદના હમબા હતી. ગરીબ મિચારો મદુ કેવળ નિરાધાર હતો

સાદર્શલતિકાનો પ્રેમ તેને આ સ્થિતિમાં મહાદુ ખકર થઇ પડ્યો પ્રમાદ દુષ્ટ, વિષયી અને કૂર હતો, એ દુષ્ટ દાનવના સંપાદામથી કિતરવું અને લતિકા પ્રાપ્ત કરવી એ મદુને ધણુજ મુશ્કેલ દેખાવા લાગ્યું પ્રમાદની ઇચ્છાને આધીન થઇ લતિકાનો ત્યાગ કરવાનો તેને વળી વિચાર ઉદ્ભવ્યો, પણ તેજ સહે પાછી લતિકાની પ્રેમમય મૂર્તિ તેની નજર આગળ ખરી થઇ. તેને નાહિ મત થતો જોઇ જાણે તેને ધિ કારતી હોય, તેના પવિત્ર પ્રેમનો બદલો અચોક્ક

મળતો જોઈ તેને તિરસ્કાર કરતી હોય, વળી અશુભાત કરતી મૃદુને કૂર ન થવા વિનવતી હોય એવો તેને ભ્રમ થયો હતિકા પ્રત્યેનો તેનો પ્રેમ સચેત થયો. વિશુદ્ધ પ્રેમીઓના હુ ખનુ નિવા રણુ કરનાર જગતનિયતા શ્રીહરિપર વિશ્વાસ રાખી, ભાઈ યાદ વિષય લાલસામા દુઃખન અનેલા પ્રમાદ સામે ટકકર સેવા અને હતિકાના પ્રેમમા દલ રહેવા તેણે નિશ્ચય કર્યો તે બાગમાથી કઢિયે. પણ કયા જનુ તે તેને સૂઝયુ નહી

‘હવે મેર જનુ નિરર્થક છે. પ્રમાદનો મદ વિનવણીથી હતે તેમ નથી ત્યારે શુ હતિકાને મળી ભવિષ્યમા આવી પડનાર આપ ‘તિઓથી તેને વોકે કરવી’ પણ જાહેન ચદ્રીકાનુ ‘શુ થશે’ પ્રમાદના ત્રાસથી તે બિચારી બાવરી બની રહી છે તેની સલાખ ડાણુ લેશે? દુષ્ટ પ્રમાદ તેને જોર જીયમથી દુષ્ટમિહ સાથે પરણાવી દેશે તો! અરે! પરમાત્મનુ ‘ઝાઈ રસ્તો બતાવ’ આમ આત્મગત ‘વિચાર’ કરનો મૃદુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો

## પ્રકરણ ૨ જી.

### પ્રપચનો પ્રારંભ

મૃદુના હિમ્મતભર્યા પોતાની આગળીના ઇન્કારના શબ્દોથી પ્રમાદ ધણોજી (શંકરાયો) હતો તેના દુષ્ટ હૃદયમા મૃદુ ઉપર કેવી રીતે બેર લેવુ અને લર્તિમાને ક્યે રન્ટે પ્રાપ્ત કરવી તે રમી રણુ હતુ વિષયવાસ્ત્માથી ને અધ બની ગયો હતો જો તેનુ ચાલતુ હોત તો ‘રાજા શરસેનનો પદાભ્ય કરી હતિકાનુ તાત્તાળિક હરણુ દરવા તે ચુકત નહી, પરતુ તેમ કરવાની તેનામા સત્તા હતી નહી શુરસેન

સાથે યુદ્ધ કરવાના સાધનો પશુ તેની પાસે નહોતા, વળી લતિકા પાસે જઈ તેના ગ્રેમની ચાચના કરવાની તેને હિમત નહોતી તેની વિકારી દષ્ટિમા તે એટલું તો નિહાળી શકતો હતો કે લતિકા તેને ધિક્કારે છે, તેના શુણ્ણ અને સૌંદર્યનું અવલોકન કરતાં પાત્રાપત્રનો વિચાર પશુ તે કરી શકતો હતો, પરંતુ વિષયવાસનાથી અનુલિપ્ત થયેલી આશા તેને છોડતી નહોતી

શરસેનના પત્રને વારવાર ઉથલાવતો એક વિરામાસન પર એકો બેકો પ્રમાદ પોતાના દુષ્ટ વિચારોમા તક્ષીન ચઢી રહ્યો હતો, એટલામા તેને કાઈક યાદ આવ્યું અને તેણે નોંઠરને બોલાવી ડોક્ટર અજબરાયને તેડી લાવવા આજ્ઞા કરી

વાચક ! “ડોક્ટર” શબ્દ વાંચતા ચકિત થવાની જરૂર નથી. પ્રમાદની કોઈ શારીરિક બિમારીની દવા કરવા તેને બોલાવવામા આવ્યો નહોતો

ડોક્ટર સાહેબનું આવાગમન લતિકાનો પ્રેમ સંપાદન કરવામા નક્કી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા શુભ અને પ્રપચી ગોષ્ઠી કન્વા થવાનું હતું- આવા કાર્યોમા અજબરાય ખૂબ દીર્ઘ દષ્ટિવાળા અને કુશળ હતા. તેમણે ‘એલ, એમ, એન્ડ, એસ’ ની ડિગ્રી મેળવી જે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું, તે તેમના દવાના ધધા પરત્વે વાપરવાનો તેમને અવગ્રહ નહીં મળતો હોવાથી, આવા પ્રપચોના ક્ષેત્ર તરફ તેમણે તેનો સારો ઉપયોગ કરવા માડ્યો હતો દિન પ્રતિદિન તેમાં તે વૃદ્ધિ કર્યું જતા હતા.

અજબરાય ડોક્ટર એક સાધારણ કુટુંબમા જન્મેલા હતા, પણ બાલ્યાવસ્થાથી તેમની મગજ શક્તિ ધણી તીવ્ર હતી ચિકિત્સા

કરવાનો તેમને ધણા શોખ હતો, અને તેથી કુદરતે તેમનું લક્ષ તે ધધા તરફ જ દોર્યું હતું, પરંતુ જ્યાં તે શોખને વૃદ્ધિગત કરી દુખી દરદીઓના દુખ મટાડી તેમની શુભાશિષ મેળવવાનો પ્રસંગ આવ્યો, કે કુદરતે તેમની વિરૂદ્ધ થઈ તેમને શુભાશિષને બદલે અનેક મનુષ્યોના કકળતા હૃદયના નિશ્વાસો લેવાના કુમારો મુકી દીધા.

આ સ્થાને પ્રશ્ન થશે કે આવા કેળવાયેલા અને વળી ડિગ્રીઓ મેળવી સ્વતંત્ર ધધા કરનારની વૃત્તિઓ કેમ ફરી જતી હશે ! વાયક ! પ્રત્યુત્તર ખુલ્લો જ છે દિવસે દિવસે એ ધધાદારીઓની સખ્યા બધી વધતી જાય છે ગામમાં ફરવા નીકળીએ તો દરેક બજારમાં અને શેરીઓમાં પણ ડોક્ટરો અને વૈદો નજરે પડે છે તેવા વળી ડિગ્રીવાળા ડોક્ટરોનું કામ બાપકાબંધ જણાય છે દરદી એક નહીં આવતો હોય પણ તેમને ત્યાં કપાઉન્ડર બે હશે ચકચકીન કબાટો, ખુરશીઓ ઇત્યાદિથી સુશોભિત બનાવેલા દવાખાનામાં વિજળીના દીવા તથા પખાની ખામી હશે નહિ વળી એ રમણીય સ્થાનમાં વિરાજનાર ડોક્ટર સાહેબ પૂર્ણ અંગ્રેજી લેખાસમાં હોય એ તો સ્વભાવિક જ છે હવે કોઈ દર્દીના દર્દન ભાગ્યે જ થતા હોય અને આ બધો ખર્ચ નિભાવવો એ કેમ બને ! એવા મુદ્દેસે ડોક્ટરો માટે એવી પણ કાંઈ યોજના ઘડવામાં આવી નથી કે જે દર્દીઓ હોય તે બધા વચ્ચે વહેચાઈ જાય એ તો માત્ર જે એકાદ કેસમાં ફાવી ગયો અને પ્રકાશમાં આવ્યો કે તેને ત્યાં જીવતી થાય આવા સંજોગોમાં અપ્રમાણીકતા, લુચ્ચાઈ, પ્રપચ ઇત્યાદિ દુષ્કર્મો કરવા પ્રત્યે તેમનું મન દોરાય તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

આપણા અજબરાય ડોક્ટર પણ “શ્રીફ લેસ બેરીસ્ટર”

જેવા એક “પેશન્ટ હેસ” અને ખોટા ડોળ રાખનાર ડોક્ટર હતા. મને તેવા કાળા ઘોળા કરી પૈમા પેદા કરવા અને દવાખાનાનું નામનું ઠાડીઉં નીલાવી ડોન્ટર સાહેબની ભારે પક્તિમાં ગણાવું, એજ તેમનું કર્તવ્ય મધ પહેલું હતું પ્રમાદની માથે તેમને આવા કાર્યોને અગેજ સ્વાર્થી મિત્રતા બધાઈ હતી

જેતજેતામા ડોક્ટર સાહેબ ભપકાબધ પ્રમાદને ત્યાં આવી પહોંચ્યા એક ખીજ સાથે શેકહેન્ડની સલુકાઈ કરી બન્ને જણા સામ સામે વિરામાસન પર બેઠા

“મિં અજબરાય ! મારે એક બાબતમા તમારી ખાસ સલાહ અને મદદની જરૂર પડી છે અને તેથીજ મારે આપને અત્યારે તરફી આપવી પડી હું ધારૂ છું કે જરા રોકાવું પડે તો તમને કાંઈ હરકત તો નહીજ હોય ” પ્રમાદે વિવેક બતાવતાં કહ્યું.

“અલબત્ત નહીં હમણા દર્દીઓની તાણુ છે અને તેથી ડિસ્પેન્સરીમા જરા અધારૂજ ચાલે છે એટલે આપણને હાલ અવકાશજ છે વળી આપને સલાહ આપવામા કે મદદ કરવામા અવકાશનો સવાલજ ક્યા છે ! આપની સેવામા સેવક જ્યારે ફરમાવો ત્યારે હાજરજ છે ” અજબરાયે અતરમાં ખુશ થતા થતા કહ્યું તેને આશા હતી કે બાબત કાંઈ મહત્વની હશે અને તડાકો ઠીક પડશે બે ચાર મહિનાની ખર્ચી નીકળી જશે

“ત્યારે આપણે વાત ચૂક કરીએ તે અગાઉ જરા—લેશો ” પ્રમાદે ઉભા થતા પૂછ્યું

અજબરાય મૌન રહ્યો અને તે ઉપરથી અગ્રેજીમા કહેલી કહેવત “Dilence is Consent” પ્રમાણે તેની ઇચ્છા હોવાનું પ્રમાદ સમજી ગયો પાસેના કમાન્ટમાથી તેણે એક બાટલી તથા બે પ્યા-

હીઓ લારી ટેમલપર મુક્યા અને સુધરેલા જમાનાની સુધરેલી રીતિ મુજબ ધ્યાન્ડી દેવીને માન આપવા માડ્યું.

આ સ્વાગત પૂર્ણ થયા બાદ પ્રમાદે સૌદર્યલતિકાની અને તેના અનુપમ લાવણ્યની અજબરાયને માહિતી આપી પોતે લતિકાને મ્હામ છે અને લતિકા મૃદુને પ્રેમ અર્પણ કરી ચુકી છે તે પણ જણાવ્યું વળી શરસેનનો પત્ર બતાવી મૃદુ સાથે ઉદ્ધાનમા થયેલા સલામણુ વિષે તેમ મૃદુ તરફથી મળેલા અષ્ટ પ્રત્યુત્તરથી પણ તેને વાકેફ કર્યો.

છેવટમા મૃદુ અને શરસેનનો કાટો દૂર કરી લતિકાને પ્રાપ્ત કરવાની પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરતા તેણે કહ્યું “ અજબગય તમે મારા મિત્ર છો આ કાર્યમા તમારે મને પુરતી મદદ કરવાની છે મૃદુ નિરાધાર છે, સાધન રહિત છે, હું નથી ધારતો કે તે પાકો મારી પાસે આવશે, તેમ તે શરસેનના આશ્રયમા જઈને રહે એ સહવ પણ ઝોછો છે, એટલે એને માટે આપણે ઝાઝી ચિન્તા કરવાની નથી મવાલ માત્ર શરસેનનો છે તે રાજ છે અને તેને માટે કામ પણ કરતા બહુજ વિચાર કરવાનો છે ”

“ નમારે કહેવું વારતવિક છે પ્રમાદસિદ્ધ ! કાર્ય અતિ કડિન છે અને તેમા પુરતી તદબીર નાણા અને ધૈર્યની આવશ્યકતા છે વળી મૃદુ અને શરસેનનો રસ્તો ક્યાં પછી પણ લતિકાને હરી લાવવી એ મને દુર્વંટ લાગે છે પણ હરકત નહિ આપણે તેના રસ્તા શોધી મુકીશું ” અજબરાયે વિચાર કરી જણાવ્યું

“ નાણાની તમારે લેશ પણ ચિન્તા રાખવી નહિ. હાલ તરતના અર્થ માટે હું તમને એક હજારનો એક લખી આપું છું આગળ



હિપર જોઈતા નાથા આપતો રહીશ અને પ્રિય લલિતાને આ મહે-  
લમાં લાવી હાજર કર્યા. બાદ રૂપીઆ પાત્ર હજાર ધનામના પશુ  
આપીશ.” પ્રમાદે ખુશ થતા કહ્યું.

એક હજાર રૂપીઆનો એક લખાઈ ગયો અને ડોક્ટર અજબ-  
રાય મનમાં મલકાવા લાગ્યો. પ્રમાદે જતાવેલું કાર્ય કેવું નીચ અને  
તે સાથે કઠિન છે તે તે સમજતો હતો પરંતુ લક્ષ્મી તેને એ દુષ્ટકૃત્ય  
કરવા પ્રેરતી હતી.

રામ શુ-સેનના સંબંધમાં કેટલીક બીજી વાતો કર્યા બાદ  
મૃદુની તપાસ કરવા જવા અજબરાય કહ્યા, પણ પ્રમાદે તેને અટ-  
કાવ્યો અને કહ્યું “મિ. અજબરાય ! એક બીજું પણ કાર્ય મારે  
તમને સોપવાનું છે, પણ તે ધણીજ ગુપ્ત રીતે અને સાવધાનીથી  
કરવાનું છે.”

“સરદાર ! દરેક કાર્ય ગુપ્ત રીતે કરવાની અને તે ગુપ્ત રાખવાની  
અમને ટેવજ પડી ગયેલી હોય છે મારે આપ એ મારે નિર્ભય  
રહે.” અજબે જણાવ્યું.

“ઠીક ત્યારે વાળુ પાણી કર્યા પછી તમે રાત્રે પાછા મને  
અજબને એટલે હું એ કેવી રીતે કરવાનું છે તે તમને સમજાવીશ”  
પ્રમાદે અજબને વિદાયગીરી આપતા કહ્યું.

પ્રમાદે આપેલો એક જળવામાં મુકી અજબ પ્રમાદની રજા  
સમયે ત્યાંથી છોડ્યો.

## પ્રકરણ ત્રીજું.

### મિત્ર પ્રેમ.

ચિન્તાગ્રસ્ત મૃદુ પોતાનો, લતિકાનો તેમ ચંદ્રિકાનો ક્યે નરે  
અચાચ કરવો તેનો નિર્ણય કરી શક્યો નહોતો તેનું દુઃખી અતઃ  
રણુ વધુ વિચાર કરવાથી વિશેષ દુઃખી થતું હતું તેના મનમાં અવ  
નવા તરંગો ઉદ્ભવતા હતા આ સ્થિતિમાં ‘રાજમાગ’ના લગ-  
નડપમાં તે દયામણે મહેરે ઉભે જ રહ્યો હતો એકાએક તેને કાંઈ  
યાદ આવ્યું અને ગજવામાંથી ધડીઆળ કઢી જોયું તો માળના  
સવા છતો સમય થયો હતો આજે માડા પાચ વાગે તેના મિત્ર  
સુલભને ત્યાં પાર્ટી હતી અને મૃદુને ત્યાં જવાનું હતું પ્રમાદના  
તોફાનમાં અને લતિકાના વિચારમાં એ વાતની તેની વિસ્મૃતિ થઈ  
હતી. કુદરતે તેને ઠીક યાદદાસ્ત આપી સમય વીતી ગયેનો હોવા  
છતાં તે બાગમાંથી સુલભના ઘર તરફ જવા નીકળ્યો.

સુલભ મૃદુ પાર્ટીમાં કેમ ન આવ્યો તેનો તેની ધર્મપત્નિ  
કનક સાથે વિચાર કરતો હતો મૃદુ ધણો નિયમીત હોવા છતાં  
કેમ નહીં આવ્યો હોય ? શું તેની તબીયત અગમ્ય હશે કે તેના  
પર કાંઈ આપત્તિ આવી પડી હશે ? ” ઇત્યાદિ અગુલ વિચારોએ  
સુલભ અને કનકના હૃદયમાં સ્થાન લેવા માડ્યું વગભગ માડા ૧૭  
થવા પાર્ટીનું કામ પૂર્ણ થયું છતાં મૃદુ ન આવ્યો એટલે સુલભની  
ચિન્તા વધવા માડી, પાર્ટીમાં આવેલા ગૃહસ્થાને વિધાયકની મુદની  
અમર કાઢવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

મૃદુનું ચિત્ત સુલભમાં હતું અને સુલભનું મૃદુમાં હતું વળી  
તેમની મિત્રતા તે સ્વાર્થ કે દલી મિત્રતા નહોતી એટલે મુક્ત

પણ તેમને બારી આપે તો તેમા કાઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી, સુલભ પણ મૃદુને શોધરા “ રાજબામ ” તરફ જ નીકળ્યો. બન્ને મિત્રો રમના-માજ ભેગા થતા તેમને પરસ્પર આનંદ થયો. પરંતુ તે સ્થાયી રહી શક્યો નહીં, મૃદુના મહેરાપગ છવાઈ રહેલી ગમગીની સ્પષ્ટ જણાઈ આવતી હતી અને તે બેતાજ જે અમાગળિક વિચારો મૃદુ વખત-સર પાર્શ્વમા નહીં આવનાથી સુલભને ઉદ્ભવ્યા હતા તે સત્ય હોવાનો તેને ભાસ થયો. તેણે મૃદુને પાર્શ્વમા નહીં આવવાનું તેમ તેનું વદન ગ્રોહાતુર કેમ જણાય છે તેનું કારણ પૂછ્યું.

પ્રત્યુત્તર શું આપવો તે મૃદુને સૂઝ્યું નહીં. બાગનો બનાવ અને લતિકા પાછા તેની નિષ્ઠિ સમીપ દેખાવા લાગ્યા.

સુલભ પોતાના મિત્રનું દુઃખ જાણવા અને તેનું નિવારણ કરવા વધારે ઉત્સુક થવા લાગ્યો. મૃદુનું મૈન્ય હોડાવવા તેણે ઉપરા ઉપરી પ્રશ્નો કરવા માડ્યા. મૃદુનું દ્રવિત અતઃકરણ તેના પગ ભવિષ્યમા આવી પડનાર ત્રિપતિઓના દુઃખદાયક વિચારોથી ભગ્ન આવ્યું. તે એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારી શક્યો નહીં તેના નેત્રોમાથી સ્વભાવિક અશ્રુ સરી પડ્યા.

સુલભ આથી વધારે અધીરો થતો ગયો. મિત્રના દુઃખથી તેનું અતઃકરણ પણ દ્રવવા લાગ્યું. મૃદુને આશ્વાસન આપતા તેણે કહ્યું.

“ બાઈ ! આમ મનમા શોય કર્યા કરવાથી શું ફાયદો ! તને શું થયું છે તે તું જણાવે તો તેનો કાંઈ ઉપાય કરી શકાય. આ- સાત થા, કનક પણ તારી રાહ બોલા કરે છે ”

બન્ને મિત્રોએ સુલભના ગૃહ પ્રતિ આવવા માડ્યું. આગળ પાછળ શું થાય છે, કોણ આવે છે, કોણ જાય છે તેનું તેમને પુરે ભાન નહોતું. અદ્ય સમયમા તેઓ ધેગ જઈ પહોંચ્યા. કનક તેમની

સહ જોતીજ બેઠી હતી મૃદુ તથા સુલભના ચિ તાઝસ્ત મુખાવિંદુ અવ-  
લોકન કરતા કાષ્ઠ અમાગળિક પ્રસંગ બન્યાનું તેણે તાત્કાલિનું અનુમાન  
કરી લીધું. મૃદુ ધરમા આવ્યો કે તરત તે પાટીમાં કેમ ન આવ્યો  
તે બાબત તેણે પ્રશ્ન કર્યો. પણ ઉત્તર મળ્યો નહીં જે મૃદુ દરેક  
પ્રસંગે મિત્ર પતિન કનક પ્રત્યે ભગિનિ પ્રેમ બતાવતો આનંદથી  
સુવાર્તાલાપ કરતો, તે બોલાવ્યા છતાં નિરૂત્તર રહેલો જોઈ કનકને  
બેદ થવા લાગ્યો મૃદુ કાષ્ઠ આપતિમાં આવી પડ્યો છે એવી તેને  
ખાતરી થઈ

બન્ને મિત્રો દિવાનખાનામાં જઈ બેઠા કનક પણ ત્યાં ગઈ  
અને મૃદુને તેનું જે કાષ્ઠ દુખ હોય તે જણાવવા એ દપતિ આગ્રહ  
કરવા લાગ્યા.

મિત્ર અને મિત્ર પતિનો અગાધ રોહ, તેમની શુભ લાગણી  
અને પોતાનું દુખ જણાવવા માટેનો સત્ આગ્રહ જોતા મૃદુનું કોમળ  
હૈયું ભરાઈ આવ્યું તેના નેત્રોમાં ઝળઝળીઆ આવી ગયાં પરંતુ  
ઘૈયું પકડી, અશ્રુશ્રાવને અટકાવી, પ્રમાદ સાથે પ્રિય લતિકા માટે ઉ-  
દ્ધાનમાં થયેલો સવાદ, પ્રમાદનો કાપ, ભવિષ્યની આપત્તિ, લતિકાનો  
પ્રેમ, બહાલી ભગિનિ ચદ્રિકા ઉપર વર્તી રહેલો ત્રાસ, પોતાની નિરા-  
ધાર સ્થિતિ વિગેરે તમામ હકીકત તેણે યદનદ કંઈ જણાવી તેના  
પ્રત્યેક શબ્દમાં દુખનો થતો ભાગ ગમે તેવા કઠોર હૃદયના માનવીનું  
અતઃકરણ પીગળાવે તો તેને માટે શુભ લાગણી ધરાવનાર, એક  
ખરા મિત્ર તરીકેનું માન મેળવનાર સુલભનું અને તેની ધર્મપત્નિ  
કનકનું હૃદય ચીરાય તો તેમાં કાષ્ઠ આશ્ચર્ય જેવું નથી. સુલભ અને  
કનક બન્ને પ્રમાદનાં દુષ્કૃત્ય માટે ગુસ્સે થયાં. એક વખત પ્રમાદ પાસે ૧)

જામ, તેને સમજાવી કાઠ નિવેડો લાવવા સુવલને વિચાર થયો. પરંતુ તે સાથે પ્રમાદના દુરાગ્રહી, હિન્મત અને દંભી સ્વભાવનો વિચાર કરતા યુક્તિ પ્રયુક્તિથી મૃદુ તથા લતિકાને બચાવવા તથા ચદ્રિકાને પ્રમાદના ત્રાસમાંથી મુક્ત કરવા નિશ્ચય કર્યો. મૃદુને ધૈર્ય આપી મહાભારતના શાંતિપર્વના જણાવેના શ્લોકનું તેણે તેને જ્ઞાન કરાવ્યું

સુખં વા यदि वा दुःखं प्रियम् वा यदिवा प्रियम्  
 प्राप्तं प्रप्त मनुभवे हृदयेना पराजितः  
 सुख स्थानंतरं दुःखं दुःख स्थानंतरं सुखम्  
 पर्यायेगोप सर्पेते नरने मिमराइव ॥

સુખ વા દુઃખ પ્રિય વા અપ્રિય, જે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય તેનો અનુભવ હૃદયમાં ધૈર્ય રાખીને કરવો. સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ ચક્રના આરામી પેઠે વારા પ્રમાણે મૃદુના માત્રને આવ્યાજ કરે છે. આટે સપત્તિમાં સુખથી હિંજીબલ ન થઈ જવું તેમ આપત્તિમાં દુઃખથી વિવિધ ન થતા ધૈર્ય ધારણ કરવી.

મહાકવિ કાલિદાસે મેઘદૂતના કાવ્યમાં કહેલા વચનની કનકે  
 • પણ મૃદુને સ્મૃતિ આપી

कस्यात्यतं सुखमुपगतं दुःखमेकांततोवा,  
 नीचैगच्छित्युपरि च दशा चक्रनेभिक्रमेण ॥

કેને અત્યંત સુખજ પ્રાપ્ત હોય છે અને અત્યંત દુઃખ જ પ્રાપ્ત થયેલું છે, કાંઈને હમેશા સુખ પણ હોતું નથી, તેમ કાંઈને હમેશાં દુઃખ

પણ હોતું નથી સારી નરતી દશા શતલખ કે ચડતી અને પડતી ચક્રના પાટા માફક ફરતી આવ્યા કરે છે, માટે આપત્તિ સમયમાં જેય છોટી કાયરપણું કદી પણ સ્વીકારતું નહીં. અવશ્ય આવનારી આપત્તિ કાયરપણું કદી પણ સ્વીકારતું નહીં. અવશ્ય આવનારી આપત્તિ કાયરપણું, વિવહળતા, કે કંઈક જાળનક રૂદન શ્રવણ કરી મનમાં દયા લાનીને કદી પણ પાછી ફરે છે. ના ત્યારે શુદ્ધિના ધનથી જેના અખુટ ખમ્મના આગાદ છે એવા ધીર અને વીર પુરુષોએ ગમે તેવી પ્રયત્ન વિપત્તિ આગળ દીનપણું શા માટે બતાવવું જોઈએ.

સુલલ અને દેવીના આશ્વાસનથી મૃદુને ધણી હિંમત આવી ધૈર્યતાથી પ્રમાદપગ વૈગ લેવાના વિચારોએ તેના હૃદયમાં વાસ કર્યો કેવે રસ્તે દામ લેતું તે બાબત તેણે સુનબની સલાહ પૂછી

મૃદુને શાન થયેલો જોઈ સુલલને આનંદ થયો તેણે જણાવ્યું જાણ! મારી સલાહ એવી છે કે પ્રથમ તું લતિકા પાસે જા, તેને મન હકીકત નિરૂદ્ધન કરી, તેના પિતા શરસેન પાસે જોઈતા માધનેા મેળવ. હું ધારું છું કે શરસેન તારી માંગણીને અસ્વીકારતો નહીં જ કરે મારો અથ અને હાલ ચાલચલાહિ મદદ તરફે એકસો સોના મહોર હું તને આપું છું, તે લઈ તું બાવતી જા હું થોડા સમયમાં અને પ્રમાદ થું કરે છે તેના અમાચર લઈ ત્યાં આવી પહોચીશ. દેવી કિનકે અને દુશ્મન તરફથી થું યુક્તિઓ અને પ્રપચો રચાય છે તેની ખબર રાખતી રહેશે અને ચદ્વિશનો પણ બચાવ કરવા પ્રયત્ન દરશે દુશ્મનો પોતાની પ્રપચળ પાયરીજ રહ્યા હશે. માટે તેમના કોઈ કુષ્ટ પ્રપચના ભોગ થતા પહેલા તું સત્વર ચપાવતી પહોચી જા.

મિત્ર તરફથી આટલી મદદ મળશે તેનો મુદ્દને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. મિત્રનું ખરૂં મહાત્મ્ય તેણે આ સમયે જ નિહાળ્યું. તેની પરીક્ષા દુ ખર્ચા જ તેને થઈ વળી મિત્ર સાથે મિત્રપતિન પણ પોતાના દુ ખર્ચા લેવા તૈયાર થઈ છે, તે જોઈ એ દપતિ પ્રત્યે તેને અનહદ રનેહભાવ ઉત્પન્ન થયો અને તે તેમને ખરા અંત કરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો.

ખરેખર, સન્નમિત્રનું, મહાત્મ્ય ગાંધી છે.

“शोकाराति परित्राणं प्रीति विशुद्ध भक्तानम ।  
केन रत्नमिदं सृष्ट मित्रं विन्यसरद्वयम् ॥

શોક તથા શત્રુથી રક્ષણ કરનાર અને પ્રીતિ તથા વિશ્વાસના પાત્ર રૂપ ‘મિત્ર’ એ બે અક્ષરનું રત્ન કોણે ઉત્પન્ન કર્યું હશે ! એ બે અક્ષરની ગભીરતા સીમા વગરની છે જે રસ માતામા હોય છે તે પિતામા હોતો નથી જે રસ પિતામા હોય છે તે માતામા હોતો નથી જે રસ ભ્રાતામા છે તે અન્યમા નથી વળી જે રસ માર્યામા છે તે ઉપરના ત્રણે કરતા જુદા જ પ્રકારનો હોય છે ! પણ “મિત્ર” એ વસ્તુ એવી ઉત્તમ છે કે તે કોઈ સમયે માતાની માફક રનેહ બતાવે છે તો કોઈ સમયે પિતાની પેઠે હિતમા જોડે છે, કોઈ સમયે બધુઓની મેઠે સહાયતા કરે છે તો કોઈ સમયે પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક આપણી કોઈ દહ મુશવરા વિનવે છે મિત્રનું કામ માતાથી, પિતાથી, ભાઈ-બાઈથી કે સ્ત્રીથી પણ થઈ શકતું નથી કેટલાક વિચારો એવા હોય છે કે તે મર્યાદા છોડી, માતા કે પિતા સમક્ષ રજી કરી શકતા નથી, કેટલાક એવા હોય છે કે જે રનેહી સહોદરને પણ દર્શાવી શકતા

નથી અને વળી કેટલાક એવા પણ હોય છે કે જે પોતાની વિશ્વાસ પ્રિયા પાસે પણ પ્રગટ કરી શકતા નથી, પરંતુ જગતમાં એવો એક પણ વિચાર નથી કે જેનું સન્નમિત્રતા નિર્મળ હૃદયમાં યથાસ્થિત મિત્ર આપતા લેશ પણ શકા થાય આપણુ શુ હિત છે અને શુ અહિત છે ! આપણે શુ કરવાનું છે અને શુ નથી કરવાનું ! આપણુ શુ ભૂષણુ છે અને શુ દુષણુ છે ! આપણે કયો માર્ગ લેવાનો છે અને કયો ત્યાગ કરવાનો છે ! ઇત્યાદિ સસારમાં વર્તવાની તમામ બાબતોનો આધાર 'મિત્ર' નામના એ અક્ષરમાજ સમાયેલો છે વળી ખરો મિત્ર કોણુ હોય છે !

**उत्सवे व्यसने चैव दुर्मिक्षे शत्रुविग्रहे ।**

**राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः**

હિતસવમાં, દુખમાં, દુષ્કાળમાં, રણખામમાં, રાજદ્વારમાં અને સ્મશાનમાં જે મિત્રની એથે ઉભો રહે તે જ ખરો બાંધવ કહેવાય છે આપણે સમયેજ મિત્રોની પરીક્ષા થાય છે મિત્રોની શીખામણુ અમૂલ્ય હોવા છતાં કદાપિ કડવી પણ લાગે પરંતુ તે ઔષધની માફક હિતકર ગણી તે હમેશાં ગ્રહણુ કરવી જોઈએ જેને મિત્ર માટે શુભ લાગણી હોય તેજ મિત્રને કડવું મનાવીને તેનું શુભ કરવા સન્માર્ગ બતાવે છે

સુલભ ઉપરોક્ત દર્શવેલા મન્નમિત્રમાનો એક હોયે મિત્રના સુખને માટે પ્રમાદ જેવા સમાધીશની સામે થવા પણ એ તૈયાર થયો ધન્ય છે ! એવા મિત્રને !

મૃદુને થોડીવાર દિવાનખાનામાં એકલો સુટી તેને લઈ જવાનો સાધારણુ સરજમ તૈયાર કરવામાં સુલભ ગુથાયો કનક તેને માટે



નાસ્તો તૈયાગ કરવામા રોકાઈ દુઃક વખતમા બન્ને જણા પરવારી પાછા મૃદુ પાસે આવી પહોંચ્યા મૃદુ નાસ્તો કરી બવિધ્યમા આવનાર આપત્તિઓ સામે યુદ્ધ કરવા અને પોતાની પ્રિય લતિકાને પ્રેમ મપાવન કરવા, મિત્ર તથા મિત્રપત્નિની આજ્ઞા તથા શુભાશિષ મેળવી, તેમનો અનહદ ઉપકાર માનતો, અશ્વપર સ્વાર થઈ ચ પાવતી તરફ જવા તૈયાગ થયો.

### પ્રકરણ ૪ શું.

#### અરહ્યમાં

રાવિ વિયોગથી મીચાઈ ગયેલા પદ્મરાજા કમળવન ઝાખા ઝાખા દેખાતા હતા, કુમુદ-સમૂહ સ્વેત દીસતા હતાં, દિશાઓના મુખ રક્ત થઈ ગયા હતા, નિશાતુ મુખ શ્યામતા પામતુ જતુ હતું, અધ્રકાગ છવાતાં સર્વ વસ્તુ દેખાતી બધ થવા લાગી પક્ષીઓ પોત પોતાના માળામા પેસી જતા સર્વત્ર શૂન્યકાર ભાસવા લાગ્યું.

આ સમયે મૃદુ પોતાનો અશ્વ દોડાવતો ચ પાવતી નગરીને રસ્તે ચાલ્યો જતો હતો. પોતાની પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ-લતિકા-ને મેળવવાની આતુરતામા અને આનંદમા તે નિડર પછે ત્વરાથી રસ્તો કાપતો હતો. જોત જોતામાં ઉંચાનીચા ટેકરા વટાવી તે એક મેદાનમા આવી પહોંચ્યો અને અશ્વને પૂરપાટ દોડાવતો આગળ જવા લાગ્યો. અધ્ય રાત્રિ થતા પહેલાં તેણે અર્ધઉપરાત માર્ગ કાપી નાખ્યો. સૂર્યોદય થતા ચ પાવતી પહોંચી જઈ, લતિકાને આવી પડેલી આપત્તિના દુઃખદ સમાચાર જણાવી, તેના પિતા પાસે જોઈતી મદદ અપાવવાની માગ ના કરવાના વિચારોમા તેનું મિત્ર રોકાએલું હતું, એટલામાં શૂન્ય-

કાર અરણ્યમાં તેણે કંઈક અવાજ સાંભળ્યો. અશ્વના કુલેશ્વર પશુ તે અવાજ અચકાશે અને તે સહજ ચમકી ચડ્યો. ખ્યાન પૂર્વક સાંભળતાં મૃદુને જણાય કે કોઈ વ્યાધિ ભક્ષના અભાવે ખરાડા ખાડી રહ્યો હતો.

મૃદુને નવીન સકટ આવી પડ્યું હતિકાના વિચારો ઉડી ગયા. પોતાની જીંદગી કેવી રીતે બચાવવી તે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. વ્યાધિની સામે થઈ તેનો પ્રાણ લેવાનું તેની પાસે કાંઈ સ્પર્ધન નહોતું. અરણ્યમાં કાળ રાત્રિએ ભયાનક અને હિંસક પ્રાણીનું આવાગમન મેતેવા નીડર મનુષ્યને પશુ લપ્કીત કરે તો મૃદુના હોશ કોશ ઉડી જાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

મૃદુ પોતાના પ્રારબ્ધને દોષ દેતો એ નવીન ઉપાધિમત્થી ઉત્તરવાના વિચારો કરવા લાગ્યો પરંતુ જેમ સમય જવા લાગ્યો તેમ તે હિંસક પ્રાણી તેની નજદીક આવતું જણાવા લાગ્યું વિચાર ક્યાં કરવામાં સમય વ્યતીત કરવાનું ઉચિત ન લાગતાં મૃદુએ પોતાનો બચાવ શોધવા પ્રયત્ન કરવા માડ્યો. અશ્વને વ્યાધિનો ભોમ જવા દેતો મુકી દીધો અને પોને અધકારમાં આમતેમ લપાતો છુપાતો સતાઈ રહેવાનું નિર્ભય રથાન શોધવા લાગ્યો સપાટ મેદાનમાં ઝડી જેવું છુપાઈ રહેવાનું રથાન ક્યાંથી જડે ! અને કંદાચિત કાંઈ ખૂણે હોય તો તે પશુ અધકારમાં ક્યાંથી સૂએ ?

“વાહ ! મૃદુ આ પશુ તારા કમનસીબ દિશ્મતની એક કમળખિતજ ! પ્રભુકૃપાએ સર્વમિત્ર તરફથી હતિકા પાસે જવાનાં સાધન મળ્યાં તો તુંજ કોઈ અજ્ઞાનિતવ્યથી આપત્તિમાં ફસાયો. અહાહા ! કમા સૂર્યોદય ચતાં પ્રિયતમાને મળવાના વિચાર અને તેમાં પોતાના જ અભાવનું સાધન શોધવાનો ચમત્કાર ! અફસોસ ” આ પ્રમાણે મૃદુ

આત્મચત પોતાના પ્રારબ્ધને દોષ દેતો છુપાવાનું સ્થળ શોધવા ફાંફા મારતો હતો. વિકાળ વ્યાધિની લપકર મર્જનાથી આખું અરણ્ય ધ્રુજવા લાગ્યું તે મૃત્યુની વધારેને વધારે નજીક આવવા લાગ્યો. મૃત્યુના રોમાચ ખડક થઇ ગયા તે પહાવરો બની ગયો તેની તમામ આશાઓ નિરાશામાં ફેરવાઇ ગઇ

પણ નહિ “ જેને રામ રાખે તેને કાણ ચાખે ” ! એકાએક એક ઉચ્ચ ધટાવાળું વૃક્ષ તેની દૃષ્ટિએ પરચું નિકમ તે તેના પર ચઢી ગયો અને ઘટાદાર એક મજબૂત ડાળીમાં છુપાઇ ધ્રુજતો ધ્રુજતો એટલે અદ્ય સમયમાં વ્યાધિએ વૃક્ષ સમિપ બરાડા ખાડતો અને ફક્કા મારતો આવી પહોંચ્યો એ વિકાળ પ્રાણીની ડોક મર્જના મૃત્યુને ધનુર રમરણ દરાવવા લાગી બહોળ સાવચેતીથી લેશ પણ હાલ્લા વચર તે સ્વસ્થ થઇ બેસી રહ્યો, તે બાજુતો હતો કે જરા પણ અવાજ થતા વ્યાધિની દૃષ્ટિ તેના પર પડશે અને પરિણામમાં એ હિસક પ્રાણીના લક્ષના બળિદાન થવું પડશે.

કલાક થયો બે કલાક થયા પરંતુ વ્યાધિ ત્યાં ત્યાં ધ્રુજતો કરતો હતો. પ્રમાત ચર્તા અગાઉ કદાચ વ્યાધિના ભોજ થઇ પડશે એવી મૃત્યુને ધાસ્તી લાગવા માડી એટલામાં થોડે દુર તેને કાંઈક પ્રકાશ જેવું જણાયું. લપકર રાત્રિએ અરણ્યમાં પ્રકાશ ? મૃત્યુને એ આશ્ચર્ય જેવું લાગ્યું. થોડી વારમાં નજીક આવી પહોંચ્યો અને મૃત્યુને જણાયું કે તેણે જેએલો પ્રકાશ તે સળગતી મસાલોનો હતો.

બે મનુષ્યો સળગતી મસાલો લઇ બીજા બે મનુષ્યો કે જેમને માથે કાંઈ ભાર હતો તેમને તેના પ્રકાશમાં દોરતા આત્મા આવડા કરતા.

એ આવનાર મનુષ્યો માટે મૃદુ શ્વકા કરવા લાગ્યો. “એ કોઈ ચોર કે લૂટરા હશે કે કોઈ ભૂત પ્રેત હશે ! અવશ્ય કોઈ ભયકર કૃત્ય કરનાર હોવા જોઈએ. અરે ? પણ આ વ્યાધિથી તેઓ લેશ પણ ડરતા નથી એ શું ! આ વળી કોઈ નવુજ કૌતુક અનુભવમાં જોઈને પડે છે ”

થોડીવારમાં મૃદુએ જોએલા ચાર શખ્સો જે વૃક્ષપર તે છુપાએલો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. આગળ ચાલનાર મશાત્તીઓ પાસે એક હાથમાં મશાલ અને બીજા હાથમાં કોઈ ચમત્કારીક શસ્ત્ર હતું. તે શસ્ત્ર અને મશાલ જોતાજ વ્યાધિ ત્યાંથી નાસવા લાગ્યો. આ ચમત્કાર જોઈ મૃદુ તો દીગળ થઈ ગયો. એ બયકર દેખાતા મનુષ્યો શું કરે છે તે જોવા તે ધણોજ ઉત્સુક થઈ રહ્યો.

ચારે શખ્સો એજ વૃક્ષ નીચે આવી થોભ્યા જે બે શખ્સોના માથાપર એક વજનદાર પેટી હતી તે તેમણે નીચે ઉતારી અને ક્ષણભર વિશ્રામ લેવા તે ત્યાં બેઠા થોડો સમય થતા તેમના એકે બીજાએને ઉદ્દેશી કહ્યું “ચાલ, ભાઈ ઉઠેલા ! હવે પાવડા કાઢાણી રાત થોડી છે અને પહોં ફાટતા પહેલાં તો આપણે ડોક્ટર માટે જાવ અને જાને પટમાઈ સુમાને પાછા જઈ મળવાનું છે ”

ઉકેલો કહે “મુવુ શાળું’ હવે તો આવા કામો કરી કટાળયા. એ ડોક્ટરને અને એ સુમાને પણ બીજો કોઈ ધધો શ્રમતોજ નથી શું કરીએ આપણે પણ સપડાયા છીએ કાંઈ તેમના વગર છૂટકા છે ! બિચારા ચ—

“અરે એ મુખર્ષી ! જણ્યો નથી કે વા પણ વાત લઈ જાય છે ! જરા વિચાર કરીને બોલ નહીં તો આપણે બધાએ વગર મોતે મરીશું

પ્રમાદ સુખા અને ડાક્ટર આપણને જેવકા થયેલા જાણે તો ધડી-  
અર પણ જીવવા દે ખરા કે ? ” ત્રીજો બોલી ઉઠ્યો.

“ ચાલો, ભાઈ ચાલો, હવે કરવું છે તે કરવું છે નકામો વખત  
શું કરવા સુમાવેલો આટલી જીદગી આવા કામોમા મધ, હવે શું  
રહ્યું છે ? કાઢવા એટલા તો કાઢવા નથી ? મમે તેમ છે પણ ખીસ્સા  
તો તારૂં રહેછ કની ! ” ચોથાએ કહ્યું.

ચારે જણા ઉઠ્યા અને પાવડા કોદાળી લઈ વૃક્ષની નીચે તેમણે  
એક ખાડો ખોદવા માડ્યો.

આ સર્વ દૃશ્ય નિહાળતો મૃદુ આત્મર્થ ચકિત થઈ વિચાર  
કરવા લાગ્યો. “ આમા પણ પ્રમાદનુજ કાંઈ કાવતરું જણાય છે  
અને આ ચારે મનુષ્યો પણ તેનાજ માણસો છે વળી ડાક્ટર તે  
પેલો સુફલેશ અજબજ હોવો જોઈએ. અન્ય કોઈ ડાક્ટર આવા  
કાર્યોમા પ્રમાદનો મદદગાર થાત એવો નથી અરે ! પણ આ પેટીમાં  
શું હશે ! આ ચારમાનો એકજણ “ચ” એ અક્ષર બોલ્યો એ ઉપરથી  
સમજાય છે કે એ અક્ષર પરના નામવાળું કોઈ મનુષ્ય એ દુષ્ટોના  
કોપનું કે પ્રપચનું બળિહાર થઈ આ પેટીમા સપડાએલું હોવું જોઈએ.  
અરે દુષ્ટ બાધવ ! તું પણ આ અવનિયમ અવનવા તોફાનો કરતો  
જણાય છે, હરકત નહીં પરમાત્મા તારાં એ સર્વ દુષ્ટત્યોની શિક્ષા  
કરશે. હું પણ નસીબદાર કે બામમાથી તારે ઘેર પાછો ન આવ્યો  
નહીંનો મારી પણ તું અવીજ સ્થિતિ કરત એમાં કાંઈ શક નહીં ”

વૃક્ષ પર બેઠા બેઠા આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં નીચે ઉતરી એ  
અને રાક્ષસી પુરુષોની સામે થઈ પેટી ઉઘાડવાનું મૃદુને મન થયું  
પણ તેજ કાણે પેલા મસાલતીઓના શસ્ત્ર તરફ તેની નજર મઠી.

તેના અગમ સહજ ક પારીક્ષી અને તે વિચારવા લાગ્યો " એ ચાર છે અને હું એકલો અને શસહીન છું વળી પેલું શસ્ત્ર જે વ્યાધિને નરમ કરી નસાડે છે તે મારાપર કાઢ લાયકર અસર કરે એ સર્વથા સંભવિત છે, મારે હાલતો ગુપ્તગુપ્ત થી થાય છે તે જોવા કરતું એજ શ્રેય કર જણાય છે

ચડાળ ચોકડી ખોદવાનું કામ પૂરું કરી ગયા કે તમ્મત તેમણે પેલી પેટી જેમની તેમ ખાડામાં સરકાવી દીધી અને ઉપર પાછી માટી નાખી જેમ અને તેમ જમીન અસલ સ્થિતિપર લાવી મુકી. ત્યાર બાદ જરા વિશ્રામ લઈ તેમણે જે રસ્તે આવ્યા હતા તે રસ્તે પાછું ચાલવા માંડ્યું

એ અરે ગુપ્તો જ્યાં મુકી દેખાયા ત્યાંમુકી મૃદુ વૃક્ષપત્ર મોઢા મોઢા તેમના તરફ જોઈ રહ્યો અને ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે તે નીચે ઉતર્યો ખાડામાં દાટવામાં આવેલી પેટી બહાર કાઢી, તેમાં કયો કુખી જીવ પુરાએલો છે તે જોવા તથા તેને બચાવવા મૃદુ છિન્નક થઈ રહ્યો હતો વિકાગ વ્યાધિને પણ આ સમયે વિસરી ગયો, પ્રોતે લતિકાને મળવા જવા નીકળ્યો છે તેનું પણ તેને કમર્ષુ રહ્યું નહોતું.

વૃક્ષપત્રથી નીચે આવીને તેણે એક વાર આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવી સર્વ સ્તંભકાર લાગતા પેટી ઉપર પૂરેલી માટી તણે હાથ વડે ખસેડવા માડી. માટી તરતનીજ દબાવેલી હતી એટલે તે ખસેડવામાં મૃદુને ઝાઝી મહેનત પડી નહોતી પેટી દેખાઈ પણ તે બહાર કેવી રીતે કાઢવી તે મૃદુ વિચારવા લાગ્યો પેટીનું વજન અને તેની ખાડામાં જેની ખોદવણુ એવી હતી કે એક માણસથી તે બહાર કાઢી શકાય તેમ નહોતું. મૃદુને મદદ મળવકારી આસપાસ ન હોવાથી એટલે ચોવાઈ

અને તેટલું સામર્થ્ય અજમાવી પેટી બહાર ખેંચી કાઢવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેના નિશ્ચયાત્મક વિચારથી તેમ પેટીમાની વસ્તુ નિહાળવાની અનહદ હિતચિંતાના પ્રતાપે તેનામાં અજબ સામર્થ્ય આવ્યું હોય તેમ તેણે જોત જોતામાં ખાંડાચ્છી પેટી બહાર ખેંચી કાઢી હવે શું કરવું તેનો પાછો તે વિચાર કરવા લાગ્યો, પેટી મજબૂત હતી અને તેને જે તાણ મારવામાં આવ્યું હતું તે પણ મજબૂત હતું તે પેટીની આસપાસ હાથ ફેરવવા લાગ્યો અને તેને જણાયું કે તેમાં કેટલાક છિદ્રો હતા. થોડીવાર વળી તે વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો જ મલમાં એવું કાંઈ પણ સાધન નહોતું કે જે પેટી ઉઘાડવાના કાર્ય માં તેને ઉપયોગી થઈ પડે વિચાર કરતા તેની કમરમાં છુપાવેલી કટાર તેને યાદ આવી તરતજ તે કટાર બહાર કાઢી, તેની મદદથી તેણે પેટીની વચમાંથી એક લામી ચીપ ચીરી કાઢી, અને બાહ્ય પર રહેલા બે પડદાને હાથવળી તોડી નાખ્યા.

રાત્રિનો છેલ્લો પ્રહર ચાલતો હતો પ્રભાત થવાને થોડોજ વિલંબ હતો જો કે એક બીજાનું મુખ જોઈ શકાય તેમ તો હતુંજ નહીં પરંતુ પરાકીર્ણ થવાની નિશાનીઓ કિમ્બિન પ્રકાશ માલમ પડતો હતો એ પ્રકાશમાં મૃદુએ જોયું તો પેટીમાં કોઈ મનુષ્ય તેને દેખાયું. તેના શરીર પર હાથ ફેરવતાં તેણે પરિધાન કરેલાં વસ્ત્રો તથા અલ્લકારો ઉપરથી તે કોઈ સ્ત્રી હોવાનું તે અનુમાન કરી શક્યો. તેનું અંખ કંપવા લાગ્યું અને તેના મુખમાંથી દયાના ઉદ્ગારો નીકળી ચડ્યા “અરે ! આ બિચારી અમળાએ એ કુણોનો શો અપરંપિ કર્યો હશે કે તેને આ સ્થિતિમાં મુકી ! હૃદયે, પ્રમાદ ! તારા કુકર્મોની અને તારી કૂરતાની સીમાજ નથી આવાં આવાં તેં કેટલા કષ્ટ કેતો કર્યા હશે અને કેટલી અબળાઓના અને નિર્ભાગીઓના પ્રાણ

લીધા હશે । પ્રભુના ન્યાયી દરબારમાં તું આ દુષ્ટતેનો છે જવાબ આપશે । અરે ! પણ મદથી છટી ગયેલા તારા મનમાં એનું સ્મરણ જ કયાથી હોય । ધિક્કાર છે । તને અને તારા દુષ્ટ મિત્રને કે તમે બંને બહારથી ઉઝળા અને અદરથી ઝેરી નાગ જેવા છો । અફસોસ ! આ બિચારી અબળા જીવતી હશે કે સ્વધામ પહેચી મૃત હશે ।”

મૃદુએ તે સ્ત્રીના નાક આગળ હાથ ધરી શ્વાસોશ્વાસ ચાલતા હોવાના કાંઈ ચિહ્ન જણાય છે કે કેમ તેની તપાસ કરી.

“ હા કાંઈક આશાના ચિહ્નો જણાય છે ખરા એને કોઈ બેશુદ્ધિની દવા સુધાડી પેટીમાં પૂરવામાં આવી હોય એમ સમજાય છે ચલ, મૃદુ ! હવે વિલંબ ન કર નજીકમાં કાંઈ જળનું સાધન મળે તો તે લાવી આ બિચારી અબળાના પ્રાણ બચાવુ ” આમ આત્મગત કહેતો મૃદુ જળ શોધન કરવા જવા તૈયાર થયો.

## પ્રકરણ ૫ મું.

### સુધાદશ

પેળીમાંની સ્ત્રીને બચાવવા માટે મૃદુ કોઈ પણ પ્રકારની બીલિ રાખ્યા વિના જંગલમાં જળની શોધ કરવા નાગ્યો. અરણ્યમાં એકા એક જળ મળતું કેટલું અમલવિત છે તેનું પણ તેને જ્ઞાન નહોતું. ધુનમાંને ધુનમાં તે આમતેમ રખડવા લાગ્યો અને ધણુ આશ્ચર્યો છતાં પાણીનો ક્યાય પત્તો લાગ્યો નહીં નિરાશ થઈ પાછો વૃક્ષ તરફ તે જવા લાગ્યો અધારામાં કયે માર્ગે જવું તે પણ તેને સંજ્ઞ નહોતું આશરે આશરે તે ચાલ્યો જતો હતો એટલામાં એક જીર્ણ કુવો તેની નજરે પડ્યો. કુવો જોતા જ મૃદુના આનંદનો પાર રહ્યો.



નહીં સત્વર એક પત્થર લઇ, તે કુવામા નાખી તેમા જળ છે કે નહીં તેની તેણે ખાતરી કરી

પ્રજુકૃપાએ તેમા પાણી હતુ તરતજ મૃદુએ પોનાની પાસે યાજ્ઞેશ્વરી પાણી કંઠવાનાં સાધન કાઢી, કુવાપર ચઢવા લાગ્યો. પણ અકસોસ ! મૃદુનુ ભાગ્યચક્ર અવળુ ફરતુ હતુ પેટીમાંની સ્ત્રીને મચાવવાનુ તેના ભાગ્યમાં લખાયેલુ નહોતુ અચાનક તેનો પગ કુવાના પગથિયાપર પડેતા સર્પ ઉપર પડ્યો સર્પ દબાયો અને તે સાથેજ તેણે મૃદુના પગે સખત દશ કર્યો

મૃદુ ગભરાયો. તેણે એક કારમી ચીસ પાડી પણ અનુભૂત કોણુ હોય કે તેની વ્હારે આવે. સર્પ ઉપર ગુસ્સે ન થતા તે તેને નમ્રપણે કહેવા લાગ્યો “ અરે ! સર્પદેવ ! મને આશા હતી કે અનુભૂતમા તમે મારા સાથી થઇ મારા પરોપકાર કાર્યમા સહાયરૂપ થશો, પણ તમે તો તેથી ઉલટુજ વર્તન ચલાવ્યુ સહાય કરવાને બદલે મને પરોપકારનુ કાર્ય કરતો પણ અટકાવ્યો. પરોપકારના કાર્યની અનહદ પ્રવૃત્તિમાં અનુભૂતે તમારૂ અગ દબાવ્યુ તે માટે આટલો બધો દોષ ! આવી ભયંકર શિક્ષા ! અરે ! જરા તો દયા દાવવી હતી મારી પ્રિય લતિકાને એકવાર નિહાળવાની મારી આ-ક'ક્ષા તો પૂર્ણ થવા દેવી હતી ! આવો આવો, એ નાગદેવતાઓ ! આવો મુજ નિરાધારની વ્હારે આવો કાંઈક દયા બતાવો મારે અપરાધ ક્ષમા કરો ' આમ બોલતો મૃદુ માથે હાથ દઇ નીચે બેસી ગયો.

શુ કુદરતની ખૂબી છે ! હિ સક પ્રાણીના સપાટામાંથી બચવાનુ સાધન તો તેને મળી આવ્યુ પણ ઝેરી પ્રાણીના દશમાંથી ઉગરવાનો તેની પાસે કાંઈ ઉપાય નહોતો થોડીવાર મૌન રહી તેણે આખરના ઉદ્-

મારો કાઢવા માઝા અફસોસ પુગોપકારનું કાર્ય કરવામા પશ્ચિ આજ  
પરિણામ ? પ્રશ્ન । તારે ત્યા કેમ આવો અન્યાય ચાલે છે । પમાદ  
જી. લતિકાને પ્રેમ હવે તુજ મેળવ માગ અભાંગી દૈવમા તે સખા  
દન કરવાનું લખાએલું નથી તારા કોપનો ભોગ થઇ પરેલી  
પેટીમા પુરાયક્ષી અબળા પણ હવે બચવી રૂશનીય છે ખરેખર ।  
તે પણ કોઇ મારા જેની કમનસીબજ જણાય છે,

પ્રિય મિત્ર સુલભ । દેવી કનક । અરે । મારે માટે તમે હવે  
નાહક દુખી થશો મા, હું જાઉં છું લતિકાને મળવા જતા શ્રી હરિના  
શરણમા જાઉં છું શરસેનની મદદ ચાચ્યા કરતાં હવે એ કૃપાળુ દેવ-  
નીજ સહાયતા માગીશ કુપ્તોના કુપ્ત્યોનો બદલો હું ત્યા રહ્યો  
રહ્યોજ આપીશ

લતિકા । પ્રિય લતિકા । નિર્ભાંગી મૃદુની સૌ થઈ લતિકા ।  
તુ જાણતી હોઇશ કે તારો મૃદુ તારે પ્રાણિ-ગ્રહણ કરનારી નાજ  
નગરમા તૈયારી કરી રહ્યો હશે પણ નહિ તારા પવિત્ર નામાલિ-  
ધાન સાથે નિર્ભાંગી મૃદુના નામ જેડાવાનું સર્ગએલું નથી આ  
ભવમા મને મળવાની હવે મિથ્યા આશા । ખીશ નહોં હું જાણ  
છું કે તુ મારી શોષ બોગ કરીશ, મારા વિગદે ઝરીશ, મારે માટે  
તારો પ્રાણ આપના પણ તત્પર થઇશ, પણ એ મર્વ વ્યર્થ છે.  
અભાંગી મૃદુના રામનું પણ તુ દર્શન કરી શકે તો તારે ભાગ્ય ?  
અરણ્યમા જેરી સર્પના કે પતો ભોગ થયેલા મૃદુ રાણ જણે ક્યા  
વનચર પ્રાણીનો વક્ષ થઇ પડશે હાય । લતિકા । લતિકા । હવે  
મૃદુના નામ તારા નિર્મળ અને પ્રેમાળ અત કરણમાથી સદાને માટે  
ફર કર જાઉં છું પ્રિય ? જાઉં છું

પ્રિયે હું જાઉં છું સોપી, તને પરમેશના હાથે  
 શરીરમા રહી સુખી થાજે, વસી અન્ય પ્રેમી સમાથે—પ્રિયે  
 સુખી કરશે અને તારી સદા વિશુ તારશે નૌકા  
 ભવોદધિમા સદા જે દર્શુધારક સુમ રહે સાથે—પ્રિયે  
 જતો મૃદુ ત્યાગીને આધાર, જગદાધાર તારો છે,  
 સતીનો તે સહાયક છે, વગદ હૃ ગાખશે માથે—પ્રિયે

હરિ હરિ ”

મૃદુના શરીરમા વિષ પ્રસરી ગયું તેનામા ।વશેષ બોલવાની  
 સહિત રહી નહીં શ્રીહર્મિના પવિત્ર નામનું ઉચ્ચારણ કરતો તે બેશુદ્ધ  
 અધ બેટો હતો ત્યાં ઢળી પડ્યો

વાચક ! જોઇ આ કમન્ડશીમ કિસ્મતની કમ્પેમ્પી ! કયા રાજન-  
 નગર ! કયા ચપાવતી ! અને કયાં અરણ્ય ! કયા વ્યાધિ ! કયા  
 પેટીમાની સ્ત્રી ! અને કયા તેને માટે જળ શોધન કરતા અસાનક  
 મર્ધદશ ! ચાલો હાલ તો મૃદુને ફૂલ-તટ પર રહેવા દઇ, આપણે  
 પેલી પેટીમાની સ્ત્રીના અને રાજનગરના સમાચાર જણીએ.

પ્રકરણ ૬ હું.

પેટીમાંની સ્ત્રી.

પુર્વ વિદ્યા તરફનું આકાશ રક્ત થએલું દેખાતું હતું, આભમાથી  
 એક તેજનો ગોળો બહાર નીકળતો જણાતો હતો, પ્રભાતના વાયુની  
 ઓડી લહરીઓ તેનો સ્વાદ લેનારને અસાનક આપી રહી હતી

પેલી પેટીમાંની સ્ત્રી ઉપર પશુ એ મદ લહરીઓની અસર થવા માડી હતી. પ્રથમના ક્રમમાં તે વધારે આસોઆસ લેતી હતી જણાતી હતી અને જેમ જેમ એ લહરીઓ વધારે પ્રસરી ગઈ તેમ તેમ તેનામાં વિશેષ ચૈતન્ય આવવા લાગ્યું. પૂર્ણ સુર્યોદય થતા તો તેના નેત્રો ઉઘડ્યા અને આશ્ચર્યચકિત થઈ તાત્કાલિક પેટીમાંથી બહાર નીકળી પડી. નિર્જન અરણ્યમાં પોતે એક પેટીમાં પૂરાયેલી હતી તેનો વિચાર કરતી તે લયલીત થવા લાગી. તેનું સજ્જ અંગ કંપવા લાગ્યું થોડીવારે ધૈર્ય ધારણ કરી વૃક્ષ, તેની નીચેના ખાંડો, પેટીનું તુટેલું ઢાકણ, ઇત્યાદિ ત્યાં પડેલી વસ્તુઓનું નિરિક્ષણ કરતા તેણે વિચાર્યું “જરૂર, મને પેટીમાં પૂરી આ ખાણમાં દાટી દીધેલી હોવાથી જોઈએ પૂર્વના કોઈ પુણ્યના પ્રતાપે મને કોઈ ધર્માત્માએ બચાવી લાગે છે. પશુ-મને આ સ્થિતિમાં મુકનાર કોણ હશે ! અરે !-એમાંથી મને મુક્ત કરનાર કોણ પૂણ્યાત્મા હશે ! અત્રે સર્વ શત્રુકાર બાસે છે ”

આમ વિચાર કરતી તે પેટીની આસપાસ ફરવા લાગી એકા-એક તેની દ્રષ્ટિ પેટીની બાજુમાં થોડી ધુળમાં દટાઈ ગયેલી કટાર તરફ પડી કટાર જોતાજ તેનું કોમળ હૃદય ધડકવા લાગ્યું. પગ લુહિત પકડી તેણે તે કટાર હાથમાં લીધી આમ તેમ ફેરવી તપાસતા તેની મુઠ તરફ તેની નજર પડી, ત્યાં કોતરેલા અક્ષરો વચ્ચતાજ તે આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ધડીભર કટાર હાથમાંજ રાખી તે ગમગીન મુઠેર વિચારવા લાગી “શુ મારી બાની કુખ્ધ સ્થિતિ કરનાર મુમતી હશે ! ના તેમ કદી બનેજ નહીં મેં એનું શુ બગાડ્યું છે,

કે તે માત્ર પ્રતિ આવી દૂરતા અને અધમતા બતાવે । વળી મૃદુતા મિત્ર તે મૃદુ જોવોજ હોય તેને હાથે આવું દુષ્ટત્વ બને એ સંભવિત છે । x x x નહીં નહીં x x x ત્યારે આ તેના નામની કટાર અહીં કયાથી । શુ એમા કાંઈ કપટ હશે । x x x અવશ્ય એમજ હોવું જોઈએ x x x ત્યારે આ કપટજળ પાથરનાર કોણુ દુષ્ટ હશે । મારા આવાસમાથી મને પેટીમાં પૂરી મારી આ અધમ દયા કરનાર કોણુ પાપી હશે । x x x પ્રમાદ । શુ તને આ મતી સૂઝી । x x x નહીં નહીં મારા બધુપર આવો આક્ષેપ મુકતા મારે અચકાવું જોઈએ પ્રમાદ અમુક બાબતોમા દુરામહીપણુ બતાવે છે પણુ આવું દુષ્ટત્વ તો તેના હાથે થવું સર્વથા અસંભવિત છે. મત રાત્રિએ એણે મારી કેટલી શુશ્રુષા કરી હતી । x x x અવશ્ય આ દૃત્ય સુલભાનુજ હોવું જોઈએ પ્રમાદભાષ તથા અજબભાઈ કહેતા હતા કે મૃદુને અયોગ્ય સલાહ આપી ખોટું રસ્તે દેરનાર સુલભજ છે અને તે વિના કારણુ અમારા કુટુંબનો નાશ કરવાની યુક્તિઓ રચી રહ્યો છે અરે દુષ્ટ ! તારી કટાર પ્રથમ એક નિર્દોષ કુમારિકાપર ફેરવવાનુજ તને સૂઝ્યું! ધિક્કાર છે । પાપી કાંઈ જોવા મિત્રને ખોટી સલાહ આપી દુષ્ટી કરે છે અને તેથી મુતોષ ન પામતા તેની ભગિનિની વિના પ્રયોજને આ દુર્દશા કરતા હું અચકાવો નહીં । x x x પણુ હવે શુ કરવું । ક્યા જવું । આ અરણ્યમા મારું કોણુ । રાજનગર કંઈ દિશા તરફ હશે । એ પ્રશ્ન । શ્રી હરિ । મે તારો શુ અપરાધ કર્યો કે મને આવા ભયંકર દુષ્ટના દાવાનળમાં હડસેલી મુડી । નિરાધાર અબળા છું પ્રશ્ન । આવ ! મારી દુષ્ટની વ્હારે ધા । ” આ પ્રમાણે વિચારે અને કંઈકાંત કરતી તે સ્ત્રી અર્ચિત મંત્ર ધરણીપર ઠળી પડી

વાચક ! પેદીમાંની સ્ત્રી તે અન્ય કોઈ નહીં પરંતુ મૃદુ અને પ્રમાદની લગિની “ચદ્રિકા” હતી તેનું વય સોળ સત્તર વર્ષનું હતું અને તે અવિવાહિત હતી પ્રથમ પ્રકરણમાં મૃદુ અને પ્રમાદ વચ્ચે થયેલા સલાપણ ઉપરથી આપણે જાણી ગયા છીએ કે પ્રમાદ ચદ્રિકાને તેના દુષ્ટતેના મહાધ્યાયી દુષ્ટસિદ્ધ સાથે પરણાવવા મથન કરી રહ્યો હતો, પરંતુ ચદ્રિકા દુષ્ટસિદ્ધને ધિક્કારતી હતી પ્રમાદનો એ બાબતમાં થતો દુરાગ્રહ તે વારવાર તેના બધું મૃદુને જણાવી રૂત્ન કરતી હતી પણ તેમની નિગધાર ત્રિથિતિનો વિચાર કરી મૃદુ તેને આશ્વાસન અને વૈયં આપી શાત કરતો હતો.

પ્રમાદ મૃદુને ગળ્યાગમમાં મળ્યો તે અગાઉ ચદ્રિકાને પણ દુષ્ટસિદ્ધનો પ્રેમ સ્વીકારવા તેણે દુરાગ્રહ કર્યો હતો મૃદુની પેઠે તેને પણ પોતાની સત્તાનો મદ બતાવવા તે ચૂક્યો નહોતો પરંતુ મૃદુના સહવાસથી દબ અનેલી ચદ્રિકાએ પ્રમાદની માંગણીનો અને દુષ્ટસિદ્ધનો તિરસ્કાર કર્યો હતો.

રાજમાગમાંથી નિરાશ થઈ પ્રમાદ ઘેર પાઠો કર્યો ત્યારે પણ તે ચદ્રિકાને ફરી મળ્યો હતો અને તે સમયે જાણે મૃદુ અને ચદ્રિકા બન્ને મળી તેને દુખી કરી રહ્યા હોય એવા રૂપમાં તેણે ચદ્રિકાને કહ્યું હતું કે “ચદ્રિકા ! તે તથા મૃદુએ શું કરવા ધાર્યું છે તે મને જણાવજો ! એક તરફથી તું મારી આસાનું ઉલ્લસન કરી મને સતાપ આપી રહી છે અને બીજી તરફથી મૃદુ પેલા સુલભની સલાહથી ત્રાસ આપી રહ્યો છે તારે પરણવું નથી તેને મિલકતનો ભાગ લઈ લતિકા સાથે લઈ કરી વિભવ વિલાસ ભોગવવાની આકાંક્ષા થઈ રહી છે તને સમજવું છું તો તું માનતી નથી, તને અનેક દૃષ્ટિઓ આપી શીખામણ આપું છું તો તે તેને ગળે દીતરતી નથી અને ખોટી હક

પકડી બેઠો છે સુલભની સલાહથી તે એટલો ઉન્નત થઇ ગયો છે કે તે મારૂં ખૂન કરવા તૈયાર થઇ ગયો હતો. સદ્ભાવ્યે ડોક્ટર અમળ-શય આવી પહોંચ્યા અને તેના હાથમાથી તમચો ઝુટવી લીધો અને હું બચ્યો.”

ગિચારી ચ દ્રિકા ! ગમે તેવી પણ નાદાન બાળા ! આ દુષ્ટનો પ્રપચ શુ સમજે ! પ્રમાદે જાણાવેલી હકીકત તેણે અક્ષરશઃ સત્ય માની અને તે સુનભને ચિત્કારવા લાગી એટલામા દૈવયોગે સુલભે ચ દ્રિકાને તેડવી મોકલ્યું એટલે પ્રમાદની બનાવટી વાતને પુરતી મળી જો કે તે મમચે તો ચ દ્રિકાએ સુલભને બીજે દિવસે સહવારે મળવાનું કહાવ્યું હતું પરંતુ તેની સુલભ પ્રત્યેની સદ્ભાવના નષ્ટ થઇ ગઇ હતી.

સુલભની ધ્રુજા ચ દ્રિકાને પ્રમાદ અને શુદ્ધની તકરારની બાબતમા પુરતી વાકેફ કરી, કદાચ પ્રમાદની કાંઈ પ્રપચ જાળમાં તે ન સપડાય તે માટે તેને સાવધ રહેવાની અને પોતાની પાસે જોડતી મદદ લેવાનું કહેવાની હતી. પ્રમાદને તેને સારી રીતે ઓળખતો હતો તે જાણતો હતો કે પ્રમાદ તેના કાર્યમા જો જો નિદ્રસ્થ તેને દસ્યમાન થાય તેમના પ્રભમથીજ નાશ કરવાની તે યુક્તિઓ રચશે શુદ્ધના ગયા પછી ચ દ્રિકા માટે તેને ચિન્તા થવા માડી હતી અને તેથીજ તેણે તેને તેડવા મોકલ્યું હતું.

પ્રમાદે સુલભના ધારવા પ્રમાણેજ વર્તવા માડ્યું હતું એક તરફથી ચ દ્રિકા અને દુષ્ટસિંહનો સબ્ધ ન જોડાય તો દુષ્ટસિંહે તરફથી તેને સહાય ન મળતા તે તેનો દુશ્મન થાય એવી તેને ખાતરી લાગતી હતી, અને બીજી તરફથી શુદ્ધની સત્ય હકીકત સુલભ તરફથી કે કાન્ય રસ્તે ચ દ્રિકાના જાણવામાં આવતા તે પ્રમંડ રૂપ ધારિણી કરશે અને પરિણામમાં પોતાની તમચા મનકામનાઓ અપૂર્ણ રહેશે.

ઝેવી તેને ભીતિ લાગતી હતી આથી ચ દ્રિકાને પ્રથમથી દૂર કરી દેવાનો પ્રમાદે તથા અજબે નિશ્ચય કર્યો હતો.

મૃદુની ચિન્તા કરતી ચ દ્રિકા નિદ્રાવશ થઈ એટલે એ બેડે રાક્ષસોએ ચુપકીથી તેના શયનાલયમાં, પ્રવેશ કરી, બેશુદ્ધિની દવા સુધારી પેટીમાં પૂરી દીધી હતી, અને તે પેટી અરણ્યમાં કોઈ નિર્ભય સ્થાને દાટી દેવા તેમના ચાર અનુચરોને સોંપી દીધી હતી.

વળી મૃદુએ રાજબાગમાં બનેલી બીનાથી સુલભને વારંક કર્યો છે અને તે સુલભની સલાહથી ચ પાવતી જવા નીકળ્યો છે એ સમાચાર પણ પ્રમાદના જાણુવામાં આવી ગયા હતા.

મૃદુ અને સુલભ બે સમયે બાગ આગળથી ધર પ્રતિ જતા હતા ત્યારે તેમની આગળ પાછળ કોણુ આવે છે અને જાય છે તેનું તેમને જ્ઞાન નહોતું એ આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ. દુષ્ટ અજબ પ્રમાદને ત્યાંથી નીકળી પરભાર્યો બાગ તરફ ગયો હતો. દૂરથી મૃદુને વિચાર કરતો તેણે જોયો હતો અને તે ત્યાંથી ક્યા જાય છે અને તે શું કરે છે તે તે નિહાળ્યા કરતો હતો. સુલભને વેગ પાર્શ્વમાં જવાનું યાદ આવતા મૃદુએ ત્યાં જવા ચાલવા માડ્યું એટલે અજબે પણ તેની પાછળ ચુપકીથી જવા માંડ્યું હતું. મૃદુ અને સુલભ રસ્તામાં એકઠા થતાં ત્યાંથી બન્ને સાથે ધર તરફ જતા હતા ત્યારે પણ અજબ તેમની પાછળજ હતો અને તેમની પાછળ સુલભના ધરમાં પહોંચી ગયો હતો દિવાનખાનાની બહાર સતાઇ રહી ચુપકીથી તેમની સર્વ વાત તે સાંભળ્યા કરતો હતો અને જ્યારે સુલભ તથા કનક મૃદુને જવા માટે તૈયારીઓ કરવા ઉઠ્યા ત્યારે તે ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો હતો.



પ્રજ્ઞાદથી છુટા પડતા અગાઉ રાત્રિએ મળવાનો તેમણે કરેલા સંકેત મુજબ તે પ્રમાદ પાસે ગયો હતો અને સુલભને ત્યાં બનેલી સર્વ હકીકત તેને નિવેદન કરી હતી.

આથી સુલભે જે જે સુક્તિઓ રચી હતી તે પ્રમાદના જાણુવામા આવી અને તે તમામ નષ્ટ કરવા માટે પ્રમાદ તથા અજબ ગોઠવણ કરી રહ્યા હતા. પ્રથમ સુલભનું ખૂન કરવાનો તેમને વિચાર કર્યો હતો પરંતુ વધુ વિચાર કરતા તે તાત્કાલિક પગલું લેતું સલાહ બરેલું ન લાગવાથી તેમણે મૃદુને ચ પાવતી સુધી પહોંચવા દેવાના નિશ્ચય પર તે આવ્યા હતા અને તે અમલમા મુકવા માટે તેમના જેવા જ તેમના બે સામરીતોને તેમણે મૃદુની પાછળ રવાના કરી દીધા હતા, પરંતુ મૃદુના પ્રારબ્ધમા વ્યાધિ અને સર્પનો મેળાપ લખાયેલો હોવાથી તેમનો તેને રસ્તામા મેળાપ થયો નહોતો.

### પ્રકરણ ૭ મું.

#### સુલભ ઉપર આક્ષેપ.

પૂર્વ દિશામા ઝગઝગતા શ્રી સવિતા નારાયણનાં પ્રકાશીત હૃદયો સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યા હતા. આ સમયે સુલભ અને કનક બન્ને કોઈના આવવાની રાહ જોતા હોય તેમ વારંવાર બારીએ ટાકીઆં કરી જોયા કરતા હતા, પણ તેમની આશા ફળીશુત થતી નહોતી ક્યાંથી થાય. તે બિચારા ક્યાંથી જાણે કે જેની તે રાહ જુએ છે તે અરણ્યમા ઝોક્ષા ખાય છે. થોડો વધુ સમય તેમણે નિષ્ફળ રાહ જોવામા કાઢ્યો જેમ સમય જતો હતો તેમ તેમની અધિરાઈ અને ચિન્તા વધતા જતા હતા અને તેથી છેવટે થાકી

તેમણે નોકરને બોલાવી તેને ચંદ્રિકા પાસે જઈ તેમણે મળવી આવવા કહાવેલા મહેશની માફદારત આપવા સૂચ્યું. વળી વધારામાં જેમ ચાતક પક્ષી વરસાદની રાહ જુએ તેમ પોતે તેની ગાહ જોઈ રહ્યા છે તે પણ જણાવવા કહ્યું.

નોકર આજ્ઞા માથે ચઢાવી તરત પ્રમાદના ઘર તરફ ગયો અને અદ્ય સમયમાં જ તે પાછો ફર્યો. તેને થોડીવારમાં અને એકલા પાછો આવતો નિહાળી સુલભ તથા કનક વિચારમાં પડ્યા અને નોકર શું સમાચાર લાવ્યો છે તે જાણવા ઉત્સુક થઈ ગયો. પરંતુ નોકરે આવી જે પ્રત્યુત્તર કહ્યો તે સાંભળતાં જ બંને પતિ પત્નિ દિઠમૂઠ સરખા બની ગયા.

થોડો સમય વિચાર કરી સુલભે નોકરને પ્રશ્ન કર્યો “ શું પ્રમાદભાઈ ઘરમાં એકલા જ છે અને તેમણે પોતે તને જવાબ દીધો ? ”

“ હા જી પ્રમાદભાઈએ જ મને કહ્યું કે ચંદ્રિકા બેન તો કાલ રાત્રિના જ સુલભભાઈને ત્યાં ગયાં છે ને ! ” શું ત્યાં તે નથી ! નોકરે જવાબ આપ્યો “ ઠીક, તેના છેલ્લા સવાલનો તે શું જવાબ આપ્યો વાર ? ” સુલભે કાષ્ટક ગભીર મુખ મુદ્રા કરી પૂછ્યું.

“ સરકાર હું કાંઈ જાણતો ન હોવાથી શું કહું ! માત્ર ‘ કોણ જાણે ’ શબ્દોમાં જ બધો સમાવેશ કરી હું પાછો ફર્યો ” નોકરે કહ્યું. “ ઠીક, હું જા હું જાતેજ તપાસ કરીશ ” નોકરને વિદાય કરતા સુલભે કહ્યું.

પ્રમાદ તરફથી ચંદ્રિકાના સંબંધમાં મળેલા ઉત્તરથી સુલભ અને કનકના ઉભયના મનમાં સશય ઉત્પન્ન થયો. તેમણે કાર્યું.

સાથે પ્રમાદને થયેલો વિવાદ બહાર ન પડે અને પોતાની રચેલી યુક્તિઓમા ચદ્રિકા તરફથી કાઢ અતરાય ન આવે તે માટે અગર દુષ્ટસિદ્ધનો પ્રેમ નહીં સ્વીકારવા માટે ચ્હાયનો ચદ્રિકાનો બાત કરવામા આવ્યો હોય અગર તેને કોઈ ગુપ્ત સ્થાનમાં કેદ કરવામા આવેલી હોવી જોઈએ. “ હરકત નહીં પ્રમાદ ! તારી પ્રપચ કળા હું સમજી ગયો છું તારૂં દુષ્ટત્વ છુપાવવા ચદ્રિકા સબધી કાંઈ જોડુ આળ તુ મારાપર મુકવા માગે છે કેમ ! હું જાનેજ હવે તારી પાસે આવુ છું અને યાદ રાખજે તારા કાવત્રાનો પ્રોગ હું તનેજ બતાવુ છું.” ઉશ્કેરાયલો સુલભ આ પ્રમાણે ઉદ્ગાર કાઢતો, કપડા પહેરી કનકને સાવચેત રહેવાની સુચના કરી પ્રમાદના શર તરફ જવા નીકળ્યો.

પ્રમાદ અને અજબની પ્રપચી જેડી નવા કાવત્રાની તૈયારી કરવા જોઈતી ચલાવી રહી હતી ચદ્રિકાને ગુપ્ત કર્યાનું આળ સુલભને માથે મુકી તેને સૂપડાવવાના હવાઇ કિલ્લાઓ એ બન્ને મિત્રો બાધી રહ્યા હતા એટલામા નોકરે આવી સુલભના આગમનના મમાયારૂ જણાવ્યા. બન્ને મિત્રોએ પરસ્પર દષ્ટિ ફેંટી અને સુલભને આવવા દેવા પ્રમાદે નોકરને આજ્ઞા આપી

• પરવાનગી મળતાજ સુલભ ઝપાટાબધ એ બન્ને પાપી મુર્તિઓની સમક્ષ આવી પહોંચ્યો. એક બીજા સાથે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે અનિચ્છાએ પણ હસ્તધુન કરી સુલભ એક પુરસ્કાર બેઠો. અજબને પ્રમાદને ત્યાં જોઈ સુલભ કાંઈક આશ્ચર્ય પામ્યો તેમ સંકેશીલ પણ થયો. અજબ પ્રમાદનો મિત્ર થતો હતો તે તે જાણતો હતો પરંતુ તે પ્રમાદનાં દરેક કાવત્રામાં પણ સામેલ હશે કે કેમ તેને તેને અનુભવ નહોતો. આથી અજબની રૂબરૂ મુઠ્ઠા અને ચદ્રિકાની

બાળત કાઢવી કે કેમ અને કાઢવી તો દેવા રૂપમા કાઢવી તેની તે  
મનમાં ગડબાજ કરતો હતો એટલામાં અન્ય બોલી ઉઠ્યો “ કેમ  
સુલભભાષા । આપનું આવાગમન કાષ્ટ અને થયું । ઘણું સમયે તમે  
દેખાયા હો ”

“ આજે વળી કાંઈ કારણસર કનકે પરવાનગી આપી હશે  
એટલે ભાષ પધાર્યા નહિ તો એમના દર્શન તો હવે દેવને પણ  
દુર્લભ છે ” પ્રમાદે ડાળ કર્યો અને વળી પૂછ્યું “ રાડ ! ચંદ્રિકા  
કેમ હજી પાછી આવી નથી । ”

પ્રમાદનેજ ચંદ્રિકાની બાળત પૂછતો જોઈ સુલભને લાગ્યું કે  
અજાણી કાંઈ છુપું રાખવા જેવું નથી તેણે ઉત્તર આપ્યો ‘ ચંદ્રિકા  
બેનની હું પણ રાહ જોતોજ ઘેર બેઠો હતો આજ સહવારમા તે  
મારે ત્યાં આવવાના હતા પણ અઘાપિપર્યંત ન આવવાથી હું  
પોતેજ તેમને મળવા આ તરફ આવ્યો છું એ ક્યા બચા છે । ”

‘ શું ચંદ્રિકા તમારે ત્યાં નથી । ગઈ રાત્રિના તમારો માણસ  
તેડવા આવેતો તેની સાથેજ એ તમારે ત્યાં આવી છે અને તમે તેને  
શોધતા અહીં આવો છો એ કેવું આશ્ચર્ય । ” પ્રમાદે આશ્ચર્યચકિત  
થયાનો ડાળ કરી જણાવ્યું

નોકરના મેઢે સાંભળેલો જવાબ રૂબરૂમા પણ મળેલો જોઈ  
સુલભનું લોહી તપી ગયું પરંતુ તેણે ઉત્તર ન થતાં નમ્રતાથી પ્રમાદને  
કહ્યું ‘ પ્રમાદમિત્ર ! જૂલ ચાલ છે મારા માણસને ગઈ રાત્રે  
આજ સહવારમા ચંદ્રિકા બેન આવશે એવો જવાબ મળ્યો હતો  
અને સહવારમા પાછો નોકરને તેડવા મોકલતા તેને મોઢે જેવું તમે  
મને કહો છો તેવોજ ઉત્તર તમે બારેબાર વાળ્યો હતો

ખરેખર મને પણ આશ્ચર્ય લાગે છે કે જો એન અહીં ન હોય તો એકાએક તે ક્યાં ગુમ થઇ ગયા હશે ! મૃદુનો પણ કાંઈ ખતો નથી !”

પ્રમાદ જાણે ધણોજ ઉશ્કેરાઈ ગયો હોય અને સુલભનો જવાબ સાભળતાં આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હોય એવો ડોળ કરવા લાગ્યો અને ક્ષણભર અજબ તર્ક દર્શિ નાખી, સુલભ તરફ શકા-ક્ષીલ નજર કરતો તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો, “ સુલભ ! હું અઘાપિ એમ ધારતો હતો કે તું મૃદુનો મિત્ર તે મારો પણ મિત્રજ છે, અને અમે તને અમારા સમાજાઈ જેવોજ ગણતા હતા. દગ્ગાર સાથે તારે અણબનાવ હોવા છતાં અમે તેમની વિરૂદ્ધ થઈ તારી સાથેનો સબંધ કાયમ રાખ્યો છે એ ભલમનસાઈનો બદલો તે આવો નાહ્યો ? મને ખાત્રી થાય છે કે મૃદુને ખોટી સલાહ આપી તેને મારી વિરૂદ્ધ ઉશ્કેરવામાં અને હેવટે તેને અહિયાંથી ગમે ત્યાં નસાડી મુકવામાં તારોજ હાથ છે વળી મૃદુની સાથે ચંદ્રિકાને પણ કયાય ગુમ કરવાનું તે સાહસ કર્યું છે શું તું અમારા પૂર્વના તમામ ઉપકારો ભૂલી ગયો ! શું તું એમ ધારે છે કે હું તારો દુશ્મન છું અને તારા ગેરલાભની હું કંઈ દરબારમાં ખટપટ કરું છું ! જો કે તેમ નથી છતાં તને એવી શકા થઈ તો તારે અને પોતાને રીબાવવો હતો-મારવો હતો, મારા પ્રિય કાંઈ બહેનને દુખી કરી મને તેમનો વિયોગ કરાવવા તું કેમ પ્રેમયો ! શું થું .. ”

“ બસ કરો. પ્રમાદભાઈ ! બસ કરો તમારી બાઈએન પ્રત્યેની શુભ લાગણીઓ હું બરાબર જાણુ છું તમે જે આશ્વેષ મારાપર મુકો છો તેને માટે તમે પોતેજ જવાબદાર છો

એમ થુ તમારૂં અત કરણુ તમને કહેતુ નથી । યાં કરો મૃદુ માથે બાજમા થયેલા વિવાદ સભાળી અને પછી કહો કે તેને રાજનગર છોડાવનાર ડાણુ છે । વળી ચદ્રિકાનો ખુલાસો તમારા અત કરણુનેજ પૂછી જુઓ ” પ્રમાના અપમાનરૂકા અને અમન્ય વચનોથી ગુસ્સે થતા સુલભે કહ્યું

“ વાહ ! પોતે ગુન્હો કયો છે તે છુપાવવા આતો બધું તમારાપરજ ઢાળતો દેખાય છે । પ્રમાદભાઈ । ” શાત બેઠેલા અન્ય વચમા બોલ્યો

“ હા શા માટે ન દોળે । ચોરી કરે અને ચોર પાછો કોટવાળનેજ દડે । ધન્ય છે । તમારી સલુકાઈ અને મિત્રતા ! સુલભભાઈ । તેને આવા પ્રપચો ચલાવવાનું રચળ મિત્રના ઘર સિવાય અન્ય મળ્યુજ નહીં । યાદ રાખજો કે આનું પરિણામ મહા વિપરીત આવશે, મૃદુ વ્યા ગયો છે તેની મને ખમર પડી છે અને તેની પાછળ મેં માણુસો મોકલી દીધા છે, પરંતુ ચદ્રિકાનું તહોમત તારે શીર ઝડુમે છે જે ચાર કલાકમા તેને લાવી હાજર નહીં કરે તો તારૂં ધડ અને શીર જુદા થયેલાજ સમજજો પ્રમાદના પ્રકોપ આગળ બચવું ધણુજ મુશ્કેલ છે ” પ્રમાદે સુલભને દમ દેતા કહ્યું

“ દુષ્ટ ! લધુ બધુની વાતિકા પગ દુદષ્ટિ કરનાર કુલાગાર । તુ મને થુ ડરી શકવાનો છે । તારા જેવા વિષયાધ અને દુરાચારી પુરુષો સત્યાગૃહી સજ્જનો આગળ ઝખ મારે છે યાદ રાખજો કે મારૂં ધડ અને શીર જુદા થતા પહેલા તુ એવી સ્થિતિમા ન મુકાઈ જાશે । આ મુકેલેસ ડોટકર પણ તારી સમતમા રહી તારા કુકર્મોના

ગીદાર થયો હોય એમ જણાય છે સુનભને હાથે તમારી કેવી ભય-  
કર રિયતિ થશે, તમારા પાપકર્મોની કેવી શિક્ષા થશે તે  
હવે માલમ પડશે. હું જાણુ તો હતો કે તું સમજીશ અને મૃદુ સાથેના  
મિથ્યા વિવાદ બૂલી જઈ તું તેને પાછો શરણુમા રાખીશ, પણ નહીં;  
તારા જેવા પત્યરની પાસે એ આશા રાખવી કેવળ નિરર્થક છે.  
તારો મદ, તારો ગર્વ, તારી નિર્હયતા અને તારી અધમતા, યાદ રા-  
ખજે તને અને આ તારા દુષ્ટ સોમતીને ભારે થઈ પડશે, અને તેના  
કડવા ફળ તમારે બન્નેને ચાખવા પડશે ” સુલભ ગુસ્સાના આ-  
વેશમા બોલ્યો જતો હતો તેનું લોહી તપી મથુ હતું અને તેના નેત્રો  
ક્રોધથી લાલચોળ થઈ ગયા હતા તેની મુખાકૃતિ ભયકર લાગતી  
હતી અને તે તેની સામે બેઠેલા પાપીઓને ડરાવતી હતી

પ્રમાદ અને અજાણ ગભરાવા લાગ્યા, ખરા પર તું એમ સહ-  
જમા છેક નાહિ મત થઈ જાય તેવા નહોતા પ્રમાદે ગભીર મુખ  
મુદ્રા કરી સુલભને કહ્યું ” સુલભ ! તારી જીભ પણ આટલી બધી  
ચાલે છે અને તારામા આટલું બધું શરાતન છે એ મેં આજેજ જાણ્યું.  
પણ આ બકવાટ તું કેની આગળ કરે છે તેનો કાષ્ઠ તને ખ્યાલ છે !  
મારી સત્તા અને સામર્થ્યનો કાષ્ઠ વિચાર આવે છે ! તારૂં સામર્થ્ય

- કદાચ તારી વાક્યાતુર્યતામા સમાયલું હશે પણ મારા બાહુ બળ  
આગળ અને આ ચમકતી સમશેર આગળ તે લેશ પણ ટકી શકે  
નહીં મધી સમજ્યો ! તારા પિતાના સમયના તાગ દિવસો યાદ  
રહે ! મારાપર અમારા કુટુંબના ટેટલા અને કેવા પ્રકારના ઉપકારો  
થયા છે તેના જરા વિચાર કર નાદાન ! જ સીધા સીધા ચાલ્યો જ  
અને ચંદ્રિકાને લાવી હાજર કર નહીં તો તારા બૂગ હાલ થયા  
હશે ને ”

“ ચૂપ કર, શયતાન ! ચમકતી સમશરનો ડોળ બતાવેલો બધે  
 કર સુલભની પવિત્ર ગરદન પર તે કદી પશુ ફરી શકવાની નથી અરે !  
 તેને અડકતા પહેલાં તેના ટુકડે ટુકડા થઈ જશે યા તો તારી પોતાની  
 ગરદન પરજ ફરી વળશે પ્રમાદ ! ના ચઢી જ તારા બાહુબળના  
 ગિથ્યા ગુમાનમા ! એ બળ-એ સામર્થ્ય-સત્યા ગૃહીના સત્ય આગળ  
 નાશુદ થઈ જશે ચંદ્રિકાને ગુમ કરી તેને તારી પાસે લાવી હાજર  
 કરવાનું તું અને ફરમાન કરે છે ! પાપી ! તારો સ્વાર્થ સાંધવા તું  
 ગમે ત્યાં તેનું બળિદાન આપી તે પાપનો ઘડો મારે માથે ઢોળવા  
 માગે છે ! શરમ છે ! ધિકાર છે ! ડુલાગાર ! ભાઈ અને બહેનને  
 રખડતા કરી તું શુ એમ ધારે છે કે લતિકાનો પ્રેમ સપાદન કરીશ !  
 કિમિત્ માત્ર પશુ તે આશા રાખતો નહીં જ્યાં સુધી આ દેહમા  
 પ્રાણ છે અને મારો વ્હાલો મિત્ર મૃદુ હયાત છે ત્યાં સુધી લતિકા  
 તેનીજ છે અને તેનીજ રહેશે લતિકાનું દાન પાત્ર હશે તેજ લઈ  
 શકશે તારા જેવા અપાત્ર અને વિષયલ પટને તો જીતીઆનો માગજ  
 પડશે છેવટમા હું તને અને આ તારા નિમક હરામી કૂતરા અજબને  
 કરમાવું છું કે ચંદ્રિકા ક્યા છે તે બતાવ નહીં ના આ બોલતી બદુકને  
 માન આપવા થઈ જાયો બન્ને તૈયાર ” ગજવામાં છુપાવેલી રિવોલ્વર  
 બહાર કાઢતો સુનભ ગર્જી ઊઠ્યો

રિવોલ્વરના દર્શન થતાજ અગમ ગભરાઈ ગયો અને એ રજ-  
 જેથી પલાયન કરવાનો માર્ગ શોધવા લાગ્યો અજબ પાપાણુ હૃદયનો  
 હતો અને ઝેરી દવાઓની સત્તાથી તે ખૂન કરતા પશુ ચુકે તેમ  
 નહોતો પરંતુ અસ્ત્ર શસ્ત્રની સામે થવાની તેનામાં હિમત નહોતી.  
 સુલભનું વિક્રળ સ્વરૂપ અને તેના હરતમા ખડી રહેલી રિવોલ્વર



જોતાં તેનાં હાઝા મગડી ગયાં તે ધડીમાં પ્રમાદ સામુ તો ધડીમાં  
સુલભ સામુ નજર નાખતો ધ્રુવવા લાગ્યો.

પ્રમાદ નિડર અને સાહસી હતો પરંતુ તે સુલભ ના અકૃત્રિમ  
તેજથી અજાતો હતો તેને રિવોલ્વર તાકી સામે ઉભેલો જોતાં તે  
સ્તબ્ધ બની ગયો હતો.

આ ઉભયમિત્રોની હાસ્યજનક સ્થિતિ નિહાળતાં સુલભના  
મનમાં કાંઈક આશાના અંકુરો સ્ફુટ્યા તેને લાગ્યું કે હમ દેવાથી  
તેઓ કદાચ અદ્રિકાને પત્તો આપશે તેણે ફરીથી અદ્રિકાને બતાવવા  
ના મરણને શરણુ થવા તેમને ફરમાવ્યું હતું પણ પ્રમાદ સ્તબ્ધ  
અથ ઉભોજ રહ્યો હતો અને જેમ જેમ તે વધુ વખત એ સ્થિતિમાં  
રહ્યો તેમ તેમ સુલભના હૃદયમાં સ્થપાયેલા આશાકુરો વૃદ્ધિગત થવા  
લાગ્યાં. પરિણામે તેનું ઝંતુન ઉતરવા લાગ્યું અને તેનું ચિત્ત પણ  
રિવોલ્વર તરફથી અન્ય વિચારોમાં રોકાયું.

સુલભની આ સ્થિતિ પ્રમાદ તાત્કાલિક કળી ગયો તે ઓચિત્તો  
સુલભ તરફ ધસ્યો ઝડપ મારી તેણે તેના હાથમાંથી રિવોલ્વર  
ઝુટાવી લીધી.

હાકટર અજબ આ સમય પોતાના બચાવનો યોગ્ય ધારી  
જેવાથી પોભાર મણી ગયો.

સુલભ નિ શસ્ત્ર થતા પ્રમાદ આનંદાવેશમાં આવી ગયો. સુ-  
લભને ધિ કારતો તે તેના પ્રત્યે કટાક્ષ કરવા લાગ્યો " કયા ગયા  
તારી મંદુકના બહાર ! ક્યાં ગયું તારું સામર્થ્ય અને અદ્રિકાને બ  
જાનવાનું ફરમાન ! સિદ્ધ જોડે બાથ ભીડતા જરા પણ ડરો નહોતો  
આજ, અધભ હોશિઆર અને બની જ આ તારીજ મંદુકનો શીર્ષક,

સભાર તારા મૃદુને અને ચમદારમાં જઈ ત્યાથી મોકલજો તેની પ્રિય લતિકાને

“ પ્રમાદ ! શુ તુ એમ સમજે છે કે શસ્ત્ર હીન થયેલો સુલભ તારાથી ડરી જશે ! મોતથી ગભરાશે ! નહીં કદીજ નહીં જ્યાં સુધી આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો તારા જેવા નરાધમથી સુલભ લેશ પણ ડરશે નહીં-પોતાનું શૌર્ય તજશે નહીં મિત્ર મારે કદાચ પ્રાણનું બળીદાન અપાય તો તેથી મુજ મનુષ્ય દેહ કૃતાર્થ થયેલો હું માનીશ, પણ મૃત્યુથી-તારા જેવા અધમની ધમકીથી ડરી-હિચકારો થઈ મારી મિત્ર પ્રત્યેની ફરજમાં કદી પણ પાછો હરીશ નહીં હું મરીશ તો સ્વર્ગમાંથી પણ તારા પાપોની પ્રતીણા કરતો રહીશ અને મારા સહુ મૃદુને તેની લતિકા સ્વર્ગમાંથી પણ લાવી આપીશ અને તને-ઓ નીચ ? હાથ ધસતોજ રાખીશ ”

“ બસ કર શયતાન ! તારી લાખી જીભને વધારે ચમસદનમાં વહેલો સીધાવવા તૈયાર ન થા ! અઘાપિ મેં તને જીવતો રાખ્યો છે એ માત્ર મારો દયાને લીધેજ છે ” પ્રમાદે કહ્યું

“ દયા ! કોની દયા ! તારા જેવા નર પિશાચના હૃદયમાં દયાનો વાસ થયો, અરે ! તેનો અકુર માત્ર કુટવો સ્પર્શવત્ છે છતાં જો તુ દયા બતાવતો હોય તો દયાની મને લેશ પણ જરૂર કે ’ પરવાહ નથી તારી દયા મેળવી જીવિતદાન યાચવા કરતા પ્રજ્ઞના શરણમાં જવું એ હું વધારે ઉચિત ગણું છું પોતાના બાક પ્રત્યે જે નિષ્કુર હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન ન થઈ તે સ્વાર્થાધ મારા પ્રત્યે ક્યા બતાવે એ સર્વદા અસંભવિત છે. પ્રમાદ ! તુજ કપટવિદ્યા સીખ્યો છે અને અન્ય સર્વ તારી કપટબળમાં ક્ષમાનારજ છે એવું

મિથ્યાભિમાન રાખવામાં તું મોટી ભૂલ કરે છે પ્રથમ તો હુંજ તને કહું છું કે તારાથી મારો એક વાળ પણ વાડો થઇ શકનાર નથી અને યાદ રાખજે કે જે દયા તુ મને બતાવવા આવ્યો છે તે દયા તારેજ મારી પાસે ચાચવી ન પડે ”

“ મોતને બારણે બેઠો છે છતાં આટલું ગુમાન! તો લે તુ પણ તારા કર્મનું ફળ લેતો જ ” આટલું કહેતાજ પ્રમાદે હાથ-માની રિવાસ્વરનો ઘોડો દબાવ્યો પણ અકસોસ ! બહાર ખાલી થયો સુલભે રિવાસ્વર ભરીને તૈયાર રાખીજ નહોતી માત્ર દમ દેવાના ધરાદાથી તેણે તે ખાલીજ પોતાની પાસે રાખી હતી. પ્રમાદને તે હાથમા આવ્યા છતાં પણ સમજાયું નહીં,

રિવાસ્વરનો ખાલી બહાર થયેલો જોઈ તથા સુલભને પોતાની આંખું હસ્તો ઉભેજો જોઈ પ્રમાદ ધણો હિસ્સેરાઈ ગયો તે એકદમ ધ્યાનમાંથી મમશેર કાઢી સુલભ તરફ ધસ્યો પરંતુ તે ધા કરે તે પહેલાં સુલભ ત્યાંથી છટકી ગયો.

પ્રમાદ નિરાશ થઇ ગમગીન રહેતે તરવાર ધ્યાન કરી વિચારસાગરમાં ગોથા ખાતો ખાતો વિરામાસનપર બેઠો.

## પ્રકરણ ૮ મું.

### પુરવૃત્તાન્ત.

સુલભ પ્રમાદને ત્યાંથી નીકળી તેના ઘર પ્રતિ આવ્યો ગયાં ક્યાંક તેની રાહ જોતી ઝરખામાં ઉભી હતી દુરથી સુલભને પોતા જોરે અને મહારાયલો આવતો જાત તેને અચૂલ સમાચારો મિલકો-નું દિગ્દર્શન થયું આતુર વદને તે સુલભને લેવા દારખત માં એક

લાભાજી સુલભ ત્યાં આવી પહોંચ્યો નિરાસાના અને ભયનું ચિન્હો તેના મુખપર સ્પષ્ટ માલમ પડતા હતા તરતજ એક ગુપ્ત ઓરડામાં જઈ પતિ પત્નિ બિવિધનો વિચાર કરતા બેઠા. સુલભે પ્રમાદ સાથે થયેલી તકરાર અને તેના પરિણામે પોતે જીવ ગયાની કેવી રીતે નાશી આવ્યો તે સમાચાર કનકને કહ્યા. ડોક્ટર અબ્બા પ્રમાદને મદદગાર થયો છે અને એ દુષ્ટોએ મૃદુની પાછળ માણસો મોકલ્યા છે તે હકીકત પણ તેણે જણાવી વળી ચિકિત્સાનો કાંઈ પત્તો નથી અને તેની નાટકાલિક તપાસ કરવાની આવશ્યકતા જણાવી સુલભે કનકને તે કાર્ય હાથ પર લેવા આગ્રહ કરી અને પોતે મૃદુનો બચાવ કરવા નીકળી પડવાનો નિશ્ચય કર્યો.

વાચિક ! સુલભ કોણ હતો ? પ્રમાદના કુટુંબ તરફથી તેનાપર શુ ઉપકારો થયા હતા ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો તારા મનમાં ઉદભવી રહ્યા હશે માટે હવે એ બાબત વિશેષ અધિકારમાં ન રાખતા આ સ્વ-જેન તેનું ટુકડા વર્ણન કરીશુ.

સુલભનો જન્મ રાજનગરમાંજ એક ઉચ્ચ કુટુંબમાં થયો હતો તેનું વય આ સમયે લગભગ જ્વીસેક વર્ષનું હતું તેનું લગ્ન તેના જેવાજ ઉચ્ચ કુળની કન્યાવેરે થયું હતું એ જેવો બાહોશ, દાર્ધ્યદષ્ટિવાળો, પરોપકારી અને ધૈર્યવાન હતો તેવીજ તેની પત્નિ પણ ધાર્મિક અને નૈતિક સદ્ગુણોના ભંડાર હતી આથી નહીં કે માત્ર એ દંપતિનો સસાર સુખી અને ઈર્ષાપાત્ર હતો પરંતુ તે બન્ને પ્રસંગોપાત એક બીજાની વિચારોને અનુમોદન આપી અનેક પ્રેરકારના પરોપકારીય અને ધાર્મિક કાર્યો જીવિતકાલે કરવા તત્પર થતા હતા.

મુલ્કીના પિતા હરરાય ને રાજનગરના આ નવલકથાના રાજા જિસરીસિંહના પિતા મુજનસિંહના વખતમાં રાજ્યના અમાત્ય હતા. અમાદ તથા જડુના પિતા કુલનસિંહ સાથે તેમને ઘાડી મિત્રતા હતી. હરરાય જાતે ન્યાયી અને પરાપક્ષર વૃત્તિવાળો હોવાથી પ્રજાનો તેના પ્રતિ ખનહદ પ્યાર હતો, તેમ રાજા મુજનસિંહ પણ તેને ખણુજ મ્હાતા અને માન આપતા હતા. પ્રસંગોપાત હરરાયના કેટલાક ન્યાયી મુન્સાફોથી તેમજ સંકટ સમયે રાજ્યને ઝગે આપેલી સમયસૂચક સુચનાઓથી ખુબ ધર્મ મુજનસિંહ તેને બારે ધનાગ્રો તથા જાગીરો આપી હતી, અને તેના પ્રતાપ વડે હાલ મુલકને આર્થિક ચિન્તા લેશ માત્ર પણ હતી નહીં.

આ પ્રમાણે ધણો સમય હરરાયે રાજનગરમાં રહી રાજ તથા પ્રજાની પ્રીતિ સંપાદન કરી મુખ્યેનમાં દિવસો ગતીત કર્યા, પરંતુ મનુષ્ય માત્રની એક સરખી દશા હમેશાં કાયમ રહેતી નથી ભાવિ ધડીકમાં રાયને રંક અને રકને રાય બનાવી દે છે. હરરાયની પણ પ્રારબ્ધ યોગે સ્થિતિ બદલાવા માંડી.

રાજા મુજનસિંહ શુદ્ધિશાળી, રાજ્યનિપુણ અને બાહોશ હતા. પરંતુ તે સાથે તે અતિ વિલાસી અને વિષમી તેમજ મોટે ભાગે કપ્યા કાનનો હતો. આથી તે કોઇ કોઇ પ્રસંગે પાત્રાપાત્રનો વિચાર કર્યા વગર અનહદ હિંદારતા બતાવી દેતો અને પરિણામે સ્થાહસને ભોમ મધ પડતો.

એક સમયે એવું બન્યું કે રાજા મુજનસિંહ પોતાની જન્મ-  
 \* તિથિના જિસવમાં દરમ્યાન જારી બેઠો હતો અને રાજ્યના વડાદાર નેહરોને યોગ્ય બહીસો આપી રહ્યો હતો, એટલામાં એક એક

નાયિકાએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો ભરદરબારમાં એ લાવણ્યમયી નાયિકાના અચ્ચાનક આવાગમનથી દરેકનું લક્ષ તેના તરફ ખેંચાયું રાજા મુગ્ધ નસિ હ તેનું મનોહર અને અપ્રતિમ સૌંદર્ય તથા તેની આકર્ષક મુખાકૃતિનું નિમેષરહિત અવલોકન કરવા લાગ્યો એ સ્ત્રી કોણ હતી અને દરબારમાં તેનું શા કારણથી આવવું થયું તે જાણત રાજાએ તેને પ્રશ્ન કરવા માંડ્યા

રાજાના પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરમાં તે નાયિકાએ રાજાના ચરણમાં શીશ નમાવી જણાવ્યું “ મહારાજ ! હું એક ઉચ્ચ કુળમાં જન્મેલી કુમારિકા છું અને માડું નામ કેદારી છે મારી માતા મુગ્ધરી જવાથી હું અને મારા પિતા જે ગામમાં રહેતા હતા ત્યાંથી નીકળી મારે માટે યોગ્ય પતિ મળી શકે એવે સ્થાને જતા હતા રસ્તામાં અમને કોઇ દુષ્ટોનો ભેટો થયો અને તેમણે અમારું સર્વસ્વ લૂટી લઈ, મારા પિતાનું ખૂન કરી, માડું હરણ કર્યું કેટલોક સમય મારા સ્વર્ગસ્થ માતા-પિતાનું સ્મરણ કરતી અને મારા નિર્ભાગી જીવનને દોષ દેતી તે દુષ્ટોના સહવાસમાં રહી તેમનો વિચાર મને કોઈ સ્થળે પેચી દઈ નાણા ઉપાર્જન કરવાનો હતો મને તેની ખમગ પડતાં હું ગભરાવા લાગી અને ગમે તે કસાપના હાથમાં પડવા કરતાં મારા દુખી જીવનનો અત આશ્વવાનો મેં વિચાર કર્યો, મમય જોઈ હું એ દુષ્ટોના આવાસમાંથી નાહી રખડતાં રખડતાં કટાણી આત્મ હત્યા કરવા હું તૈયારી કરતી હતી એટલામાં અચ્ચાનક કોઈ યોગી મહાત્માએ આવી મને આત્મધર્મનું પાતક કહતાં અટકાવી આત્મહત્યા એ મહા પાપ છે તેનું અને તે યોગીદાર જ્ઞાન થયું અને મેં તે વિચારનો ત્યાગ કર્યો હજુજર આખો ઝીંચી હું શ્રી વિશ્વંભરનું ધ્યાન ધરવા લાગી, આજ ઉપાસી જોયું તો મને

આત્મહત્યા કરતી અટકાવનાર યોગી અદ્વૈત થપેલા જણાયા એ સ્થાનની આસપાસ મે તે અતિશય શોધ કરી પરંતુ તેમનો પતો લાગ્યો નહીં હું નિરાશ થઈ, જીવન કેવી રીતે વ્યતીત કરવું તેના વિચાર કરવા લાગી છેવટે ઇશ્વર ભજનો માંથી શ્રદ્ધાભુજનો પાસેથી જો કાંઈ મળે તે પર નિર્વાહ ચલાવવાનો મે નિશ્ચય કર્યો. સમય જતા સગીતનો અભ્યાસ વધારી રાજદરબારેમાં મુજરો કરવાનું મે શરૂ કર્યું અને અભ્યાસ તોજ કર્યા કરે છું આપ નામદારના પવિત્ર નમરમાં આવતાં આપની જન્મતિથિના માગલિક ઉત્સવના સમાચાર મળ્યા અને એ શુભ પ્રસંગે આપને તેમજ સર્વ સભાજનોને મારી સગીત કળાથી બનતો આનંદ આપવાના ઉદ્દેશથી હું આની છું. ”

કેદારીની કથા શ્રવણ કરતા સર્વ સભાજનો વિસ્મય પામ્યા અને તેના પ્રત્યે દયાની લાગણીથી જોવા લાગ્યા રાજ સુગ્મનસિંહ મુળથીજ તેનું અપ્રતિમ સૌંદર્ય નિહાળી મોહમુગ્ધ થયેલ હતા અને તેમાં તેની કરુણાજનક કથા સાંભળી એટલે તેના હૃદયમાં પ્રેમ અને અનુકંપા ઉભયે વાસ કર્યો દિવાન હરરાય પણ કેદારીનો ઇતિહાસ સાંભળી તેના પ્રત્યે દયા બતાવવા લાગ્યા અને કહ્યું “ કેદારી આજના મહારાજની જન્મતિથિના માગલિક પ્રસંગે તારૂં આવાગમન થયું. એ અમે શુભકર માનીએ છીએ, માટે કોઈ સારૂં યોષલ્લખક માયન સંભળાવ મહારાજ તરફથી તારે મથાએબ સત્કાર થશે. ”

આજા મળતાજ કેદારીએ ધીણા હસ્તમાં લઈ તેના મુર મેળવી, આલાપ સાથે ગાન કરે કહ્યું

કાયા મામાં કોઈકી નહીં જાણ

સમ કહે અપની અપની,

સત્યુગ મે હરિશ્ચંદ્ર બયો રાગ, સત્યકી સત્ય કહી,  
 એક સત્યકે કારણે ઊને, કાયાકુ બેચ દષ્ટ—સખ,  
 ત્રેતામે રાવણુ બયો રાગ, કચન કોટ સહી,  
 એક લક્ષ્ પુત્ર સવાલક્ષ હોથી, વાકો લકડી નાહી મીલી—સખ  
 પ્રાણુવાયુ જલ ઉડ ગયા તનસે, માયાબી મીટ મધ,  
 ઇસ દુનિયામે વો નર બૂલા, જીને કાયાકુ અપની કહી—સખ.

કેદારીએ ઉપરા ઉપરી આલાપ મારી આખો દરખાસ મગવી  
 મુક્યેલ સર્વ કોષ વાહ વાહ પોકારવા લાગ્યા અહાહા ! શુ તેને  
 મધુર કહ અને આવની છટા । રાગ સુજનસિંહ તો તેના પર  
 કેવળ આશ્રીને ચમ ગયો કેદારીના મોહ બાણુ તેમ કટાક્ષોએ અને  
 નેત્ર બાણોએ તેને વિવળ બનાવી મુક્યેલ

ઉપરોક્ત ગાયન પુર થતાં રાગ સુજનસિંહે કેદારીને કોષ  
 શ્રાવિક ઝીજ લલકારવાની આજ્ઞા કરી. રાગને બનોભાવ આલાક  
 કેદારી સમજી મધ અને તેણે તેને રૂપમાં આલાપ મારી આણું  
 પાણુ શરૂ કર્યું

“ લાગી લાગી નજરીયા, મોહે લાગી કટરીઆ, મોહે લાગી—  
 લાગી લાગી કટરીઆ, મોહે લાગી, પહેલુ મે પરેયાની—  
 બુદ્ધોકી દેખ લટક સરપેચકી દેખ સટક,  
 જાગી જાગી ઇસ્કોકી અગન જાગી, લગનવા મોહે લાગી.  
 નહી કિનારા ઇસ્કો દરિયાકા કોઇને કીયા,  
 પર સહારા સિંહ તેરી વસ્ત્ર કીસીકા દીયા  
 કયુ ગુનગરા હો કે દિલ બુલબુન પડા મજ ધારમે,  
 અય સમજતુ નાખુદા બન જાવ ઉતર પારમહે,  
 દિલબરીયા, સાજનીયા મોહનીયાં ..... . . તેરી લાગી.



“ વાહ વાહ ! વાહ વાહ ! આફરીન ! કેદારો ! આફરીન ! ”  
 ઇત્યાદિ પ્રશ્ન સહ શબ્દોનું રાગ મુજનસિંહ ઉચ્ચારણ કરવા લાગ્યો.  
 જેમ જેમ તે મોહવશ થઇ ઉશ્કેરાવા લાગ્યો તેમ તેમ એક બાબુપર  
 હરરાયને મિનના થવા લાગી અને બીજી બાબુએ કેદારી વધુ તાન  
 પર આવી નેત્રખાણોથી રાગને વિધવા લાગી મદુરાક્ષીના પ્રેમ  
 બાણોથી રાગ બવાયો. તે ક્યાં છે અને શું બોલે છે તેનું પશુ  
 તેને પુરૂ જ્ઞાન રહ્યું હી. કામાવેશમાજ તે બોલી ઉઠ્યો “ માગ.  
 મામ, કેદારી ! આ સમયે તુ જે માત્રે તે આપવા તૈયાર છુ ”

રાગના આ ઉદ્ગારોથી સકળ સભા આશ્ચર્યચકિત થઇ  
 હરરાય મનમાં ધણો મુઝાવા લાગ્યો. તે જાણ્યો હતા કે રાગ  
 વિધવા છે અને કેદારીને જોઇ કામાવ બન્યો છે. જો કેદારી કંઈ  
 અયોગ્ય માગણી કરશે તો મહા વિટબણા આવી પડશે તેને  
 અમુક રકમ આપી વિદાય ન કરતા ગાવા બેસાડી તેથી તેને પસ્તાવો  
 થવા લાગ્યો.

કેદારી શું માગે છે તે જાણવા સર્વ સભાજનો ઉત્સુક થઇ રહ્યા  
 હતા, એટલામાજ વીણા બાબુપર મુઝી, મહારાજ સમક્ષ મસ્તક  
 ઝુકાવી, કેદારીએ પોતાની ઇચ્છા જાહેર કરી “ નેકનામ, કદરદાન  
 મહારાજ ! આપે મુજ કિકરીએ કિચિત્ અભ્યાસથી પ્રાપ્ત કરેલા  
 \* સંગીતના જ્ઞાનથી પ્રસન્ન થઇ જે ઉદારતા બતાવી છે અને જ્ઞાન  
 આપ્યું છે તેને માટે હું લાયક નથી, છતાં ગર્વિષ્ટ બની આશ્રમી  
 હિદારતાનો તેમજ આપના આશ્રયનો અનાદર કરવો એ પશુ કિચિત  
 નથી. ઇશ્વર કૃપાથી આજ બે ત્રણ વર્ષથી સંગીતના ધધારા મે  
 મુરત્તુ દ્રવ્ય સપાદન કર્યું છે એટલે દ્રવ્યોપાર્જનની મને હવે સહુતા  
 રહી નથી. મને જે દુખ છે તે માત્ર એટલુંજ છે કે “ આટલું

મોલી તે જાણે લગ્નસ્પદ થઈ હોય તેમજ કાંઈ ડરતી હોય એવો દેખાવ કરી નીચું જોઈ રહી પરંતુ સુજનસિંહ તરફથી તેની જે ઇચ્છા હોય તે સંકોચરહિત જાહેર કરવાનો આગ્રહ થતા તેણે આગળ ચલાવ્યું ” આપ નામદાર જાણો છો કે મારા પિતા મને કાંઈ લાયક પતિને અર્પણ કરવા નીકળ્યા હતા દુર્ભાગ્યે તેમની ધારણા સફળ થતાં અગાઉ તેમને અચાનક મૃત્યુને વશ થવું પડ્યું ચોગ્ય પતિના અભાવે મારે અઘાપિ કામાર્થાવસ્થામાંજ માટે જીવન વ્યતિત કરવું પડે છે આપનો મારી જે કાંઈ મન કામના હોય તે તૃપ્ત કરવાનો સતત આગ્રહ જોતા હું મને મહદ્ભાગ્યશાળી માનું છું અને પ્રભુએ મુજ દુખીની દાદ સાબળીનેજ અને આપની સમક્ષ મોકલી હોય એમ લાગે છે માટે જો આપ મારાપર ન પ્રસન્ન થયા હો અને આપનું વચન પાળતા હો તો અન્ય કાંઈ નહીં પરંતુ આપની અર્ધામના થવાની અને તે સાથે પટરાણીપદ પ્રાપ્ત કરવાની કિ કરી આકાંક્ષા રાખે છે ”

કેદારીની આ વિચિત્ર માગણી સાંભળી સકળ સભા આશ્ચર્ય પામી હરરાય તો દીડમુઢજ બની ગયો તેની અયોગ્ય માગણીનો ઇન્કાર કરી તેને જોઈએ તો બીજી કાંઈ માગણી કરવાનું કહેવા તેણે ગળને વિનતી કરી પરંતુ મદનના તીવ્ર બાણોથી બેદાયલા અને કેદારીના અલાકીક લાવણ્યથી મોહાધિ બનેલા રાજાએ હરરાયની મલાહ પ્રત્યે દુર્લક્ષ બતાવ્યું

રાજા સુજનસિંહને મહારાણી વિજયા પ્રતિ નિ સીમ પ્યાર હતો અને તેથી તે કેદારીની પટરાણીપદ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા માન્ય નહીં કરે એવું સલાજનો ધારવા લાગ્યા પરંતુ કેદારીના કટાક્ષ બાણોથી ધાયલ થતા વિચારશૂન્ય થઈ ગયેલા રાજાએ ભવિષ્યનો કે

રાણી વિજયાએ લેશ પણ વિચાર કર્યા વગર કેદારીની અન્ને માગધુઓનો સ્વીકાર કરી તેને માનસહિત અત પુરમાં લઈ જવાની આજ્ઞા કરી

સુજનસિંહ જેવા શુદ્ધિશાળી ગળની આજ્ઞા સાંભળતાજ આખી સભા આશ્ચર્યચકિત થઈ કેદારી પ્રત્યે સૌ ધિક્કારની દૃષ્ટિએ જોતા વિમર્જન થયા હુગાયે તથા તેના મિત્ર કુલીનસિંહે રાજને ધણુ સમજાવ્યો કે “ એક રખડતી રખડતી આવી ચઢેલી સ્ત્રીના ઉપર મોહિત થઈ મહાપવિત્ર રાણી વિજયાદેવીને રચાનબ્રહ્મકરવાથી ભવિષ્યમાં પરિણામ વિપરીત આવશે ” પરંતુ સુજનસિંહને તેની લેશ પણ અસર થઈ નહીં હરરાય તથા કુલીનસિંહના સર્વ પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા સુજનસિંહનું લક્ષ્યમિદુ તત્સમયે કેદારી હતી એટલે તે આરામારનો યત્નિચિત્ત પણ વિચાર કરી શક્યો નહિ કારભારી તેમજ ગાણી વિજયાની અવગણના કરી તે નવી રાણી કેદારી સાથે વિવાસ ભોગમાં આનંદ માનવા લાગ્યો વિજયાએ ધણુ કદપાત કર્યું, રાજને ધણુ ધણુ પ્રકારે વિનવ્યો પણ તે સર્વ નિરર્થક ગયું હરરાય અને કુલીનસિંહના આધારે વિજયાએ દુખી દિવસો અતીત કરવા માંડ્યા.

દિન પ્રતિદિન રાજ કેદારીના મોહમાં એટલો મુગ્ધ થઈ ગયો  
• કે રાજ દાર્પમાં દક્ષ આપવાનું પણ તેણે છોડી દીધું રાત્રિદિવસ કેદારીના મહેલે પડી રહી વિલાસ ભોગવવામાં તે તક્ષીન થતો ગયો.

રાજની બેદરકારીથી પ્રજા ઉદ્દેશવા લાગી અને જો અતુર દિવાન હરરાય ન હોત તો પ્રજામાં હાહાકાર વર્તી બહુ ઉદયા વગર પણ રહેત નહીં હરરાય અવરનવર કેદારીના મહેલે જઈ રાજકાર્ય પ્રત્યે દુર્લક્ષ બતાવી એણે આરામમાં પડી રહેવાથી તારાજ થયેલાં

અનેકાનેક રાજ્યો તથા રાજ્યોના દબ્દબાતો આપી સુજનસિંહને ચેતવણી આપતો હતો પરંતુ સુજનસિંહના મોહાધ થયેલા મનપર તેની કિમિત્ત પણ અસર થતી નહોતી.

રાજ સુજનસિંહ કેદારીના પ્રેમપાશમાં આટલો લુબ્ધ થયેલો હતો અને કેદારીએ તેનાપર પોતાની સંપૂર્ણ સત્તા ખેસાડી દીધી હતી છતાં કેદારી નિર્ભય નહોતી તે જાણતી હતી કે જ્યાં સુધી હરરાય અને વિજયા હયાત છે ત્યાં સુધી તે પટરાણીપદ સુખે ભોગવી શકશે નહીં સમય જતાં એ બંને સુજનસિંહને સમજાવી હાથપર લેશે અને પગિણાએ પોતાની મહા માઠી દશા થશે એવો તેને ભય રહેતો હતો એ ભયમાંથી મુક્ત થવાને ઉપાયો યોજી રહી હતી.

બહારથી રૂપાણી પણ અંદરની હળાહળ વિષની કટારીરૂપ કેદારી પોતાના મનોરથ પૂર્ણ કરવા અનેક પ્રયત્નો ગોઠવતી હતી અને વિજયાનું કાસલ ડાહવામાં તે ફતેહમદ પણ થઈ વિજયાની એક દાસીને રક્ષતોથી લનચાવી તેણે હાથપર લીધી અને સમય સાધી તેની માગફત વિજયાને વિષ આપી તેના પ્રાણનો નાશ કર્યો.

રાણી વિજયાના અચાનક થયેલા મૃત્યુની ઘણી તપાસ કરવામાં આવી પરંતુ ખૂની પકડાયો નહોતો સુવેંએ સ્વાભાવિક એવું અનુમાન કર્યું કે રાજ સુજનસિંહ તરફથી તેનો ત્યાગ થયેલો હોવાથી તેણે પોતેજ વિષપાન કરી આત્મહત્યા કરેલી હોવી જોઈએ માત્ર હરરાય અને કુલીનસિંહ એ માન્યતાની વિરૂદ્ધ હતા તેમને કેદારી ઉપરજ શક હતો. રાણી વિજયાના તે બંને સહાયક હતા અને તેના મુણ, અવગુણ અને કાર્યથી માહિતગાર હતા એટલે રાણી આત્મહત્યા કરે તો તે તેમનાથી શુભ રહે એ સર્વથા અસંભવિત હતું.

વિજયાના મૃત્યુનાદ હરરાય તથા કુલીનાસહ કેદારીના વર્તન ઉપર ચોક્કસ નજર રાખવા લાગ્યા કેદારીએ દરબારમા જે તેનું પૂર્વજ્ઞતાન્ત કહ્યું હતું તે કેવળ અસત્ય હોવાનું તેમણે અનુમાન કર્યું હતું અને તેને ખરો ઇતિહાસ શોધી કાઢવા તે પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા.

સમય જતા રાણી વિજયાના મૃત્યુનો રાજમહાલયમા તથા પ્રભામાં ફેલાયેલો શોક ઓછો થયો કેદારીએ પણ અનહદ શોકનો ડોળ કર્યો હતો, પરંતુ એ પાખડી સ્ત્રીનો કૃત્રિમ શોક તેને ઓળખનારા સ્પષ્ટ જોઈ શકતા હતા એક કટક દૂર થતાં ખીજને દૂર કરવાની યુક્તિઓ રચવામા તે અહર્નિશ મથયુ રહેવા લાગી સદ્-ભાગ્યે કુલીનસિંહ હરરાયનો મળતીઓ છે તે તેની જાણ બહાર હતું નહોતો હરરાય સાથે કુલીનસિંહનો પણ વિચાર કરવાનું તે ચુકત નહોતું.

હરરાય સુજનસિંહને વારવાર કેદારીને મહેલે પડી ન રહેવા સૂચના કરતો હતો તેમ કેદારીને માટે અમુક શકાઓ પણ તે પ્રસંગોપાત પ્રદર્શિત કરતો હતો જે કે તેનું કહેવું અક્ષર શ્રુત સત્ય હતું અને તે રાજના હિત માટે હતું, છતાં રાજ તેનું ખરું રહસ્ય ન સમજતા કોઈક વખત હરરાયને ગાડો ગણી કાઢતો તો કોઈકવાર તેને માટે પોતેજ ખોટી શકા કરતો કે “કેદારીનું અસાધારણ સૌંદર્ય નિહાળી હરરાય તેના પર મોહિત થયેલો હોવો જોઈએ અને તેથીજ તે તેના પ્રત્યે મારો અમાવ હિતપન્ન કરવા પ્રયત્ન કરતો લાગે છે ” વળી હરરાય જેવા સુશીલ અને પવિત્ર પુરુષને માટે આવી અધમ શકાને પોતાના હૃદયમા સ્થાન આપવા માટે તે મનમા પસ્તાતો અથ્થુ હતો અને કેદારી પ્રત્યેના કોઈ કુદરતી અભાવ વા દેખને લીધે

હરરાય તેની નિદા કરતો હશે એવું અનુમાન કરતો. ચતુર્થ કે  
કેદારી એક સાધ્વી સતી અને પતિપરાયણ સ્ત્રી છે અને હરરાય  
નાહક તેના પ્રાપ્તિ અભાવ દશાને છે એવું તેના મનપર ઠર્યું હતું.

રાજ્યને માટે તેમ ખુદ ગમ્મની જીદગી માટે હરરાયને રાત્રિ  
દિવસ ચિન્તા થયા કરતી હતી પણ સુજનમિહના મોહાધપણા  
આગળ અને કેદારીના પ્રપચ આગળ તે લાચાર થઇ ગયો હતો.  
આટલું છતાં તે એક નિરાશી અને વફાદારીથી રાજ્યનું કાર્ય ક્યેઈ  
જતો હતા અને પ્રજામાં કોઈપણ પ્રકારે અસાતિ ન થાય તે માટે  
પુગ્તી ઝળજી રાખતો હતો. આવા વફાદાર અને સત્યાગ્રહી પુરૂષોને  
પ્રભુતા દગ્ધારમાં અને તેા વિજય અને ન્યાય મળે છે, પણ સસા-  
રમાં તે ખગી ડસોટીએ ચઢે છે.

કેદારીના પગલા રાજનગરમાં થયા ત્યારથીજ હરરાયને પુર્વ  
જન્મના દોષોનું નિર્માણ થયેલું પ્રાયશ્ચિત ભોગવવાનો આરંભ થયેલ  
હતો. તેનું લાવિચક તેનાપર કોપતું જણાતું હતું તેનું પ્રકુલિત વદન  
નિવમે દિવમે કરમાતું જતું હતું કેઈ મહાન આપત્તિનું દિગ્દર્શન તેને  
વાગવાર થયા કરતું હતું.

એક સમયે તે રાજ્યના કાર્યમાં રોકાએલો હતો ત્યાં એકાએક  
કેદારીના મહેલેથી રાજ સુજનસિહનું તેડું અઘ્યું અચાનક રાજ્યએ  
તેને બોલાવેલો હોવાથી તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને તે આત્મચત્ત  
વિચાર કરવા લાગ્યો. “એવું તે શું મહત્વનું કાર્ય આવી પડ્યું હતું  
કે વગર વિદ્યુએ કેદારીને મહેલે હાજર થવાની નાજએ આજ્ઞા કરી  
હશે ? શું ત્યાં કાંઈ તોફાન જાગ્યું હશે ? XXXપણ એવું થવાનું કાંઈ કાગ્યું  
ખન્યું નથી ત્યારે શું કેદારીએ મારે માટે રાજ્યનાં કાન બહેરી  
વિજયાના જેવી મારી પણ સ્થિતિ કરવાનો કાંઈ પ્રપચ તો નહોતો

“રચ્યો હેમ !” આમ વિચાર કરતો અને શકાશીલ થતો હરરાય કેદારીને બહેલે જવન નીકળ્યો.

બહેલે મહોત્સર્ગ રાજા તથા કેદારી ગમગીન રહેને, વિચાર-અસ્ત સ્થિતિમાં બિરાજેલા તેની દૃષ્ટિએ પડ્યા તેમની આગળ અરનક નમાવી હરરાય રાજાની રાહ જોતો ઉભો રહ્યો રાજા તરફથી મિલકુલ આવકાર નહીં મળતાજ હરગાયની શકા દઢ થવા માડી. તેના પૂર્વજન્મનું કાંઈ પાપ તે કાણે તેનાપર વૈર લેવા તૈયાર થઈ રહ્યું હોય એવો તેને ભાસ થયો. કાણુકર મૌન્ય રહી, વિચાર કરી તેણે રાજાને એકાએક તેને કેમ બોલાવવો પડ્યો તે બાબત નમ્ર-તાથી પ્રશ્ન કર્યો.

રાજા સુજનસિદ્ધ જરા વિચાર દરો કેદારીને ત્યાંથી બીજા ઓરડામાં જવાની આજ્ઞા કરી અને હરરાયને પોતાની પાસે બેસાડી કહેવા લાગ્યો “ પ્રધાનજી ! તમે જાણો છો કે કેટલોક સમય થયા રાજ્યનો તમામ બોજો, તમામ સત્તા અને તમામ જવાબદારી મેં તમારે શીર નાખી છે અને તમે માફ લૂણ ખાતા હોવાથી એ સત્તાનો સદુપયોગ કરો, રાજ્યને આબાદ રાખી નિમકહરામ ન ચર્તા નિમકહલાલ થવું જોઈએ અઘાપિપર્યંત હું તમારાપર સંપુર્ણ વિશ્વાસ રાખી કામ કરતો હતો અને તમે સદાચારી ન્યાયી અને પ્રમાણિક છો એવું હું માનતો હતો, પરંતુ હવે તમારી વર્તણૂકમાં ઘણું ફેરફાર થયેલો મારી નજરે પડે છે રાજ્ય મૈન્ય પ્રત્યે તમે બિલકુલ લક્ષ આપતા નથી અને મૈન્યને નામે રાજ્યમાંથી ભારે રકમો તમે ઉચ્ચાપત કરી ગયા છો વળી કેદારીની પણ તમે પાછળ પડી રહ્યા છો અને રહાયતો દ્વેષથી કે અન્ય કાંઈ કારણને લીધે તમે તેનો પ્રાણ લેવાની પણ યુક્તિઓ રચી રહ્યા છો. તમારા જેવા આમાત્યના

આવા અધમ વર્તવનો મને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ નહોતો તમારામાં અણપિપર્યત વિશ્વાસ મુકવામાં કરેલી ભૂલ હવે મને માલમ પડે છે આ પ્રમાણે અગાઉ મને ખોટું ખરું સમજાવી રાજ્યમાં તમે કોણ જાણે કેવા કેવા કૃત્યો કર્યા હશે કેદારીની અનેક પ્રમત્તે તમે મારી આજળ નિદા કરી છે સારૂ થયું કે તમારા કહેવા પ્રત્યે એ આજતમા મેં લક્ષ્ય આપ્યું નહીં તમારા દુર્વિચારોને અનુમોદન આપતો રહ્યો હોત તો આજે તમે તમારી પ્રપચ્છળ દેટલી ફેલાવી દીધી હોત અને પરિણામ શું નિપજ્યુ હોત તે કહી શકાતુ નથી તમારા જેવા રાજ્યરાણીનો ઘાત કરવા તૈયાર થનારને અને ગત્યનના નાણા ઉઘાપત કરનારને દેહાત દડનો શીક્ષા પણ ધણી ઓછી છે, પરંતુ તમારે માટે મારા હૃદયમાં કાંઈ કુદરતી અનુકંપા ઉત્પન્ન થતી હોવાથી તમને શું શિક્ષા કરવી તેના હું નિર્ણય કરી શકતો નથી હાલ તરત તો હું તમને કારાગ્રહમાં રાખું છું અને વિચાર કરી બીજો યોગ્ય હુકમ કરીશ. ” ગભીર રાત્રે રાજાએ આટલું કહી સિપાઈને બોલાવવા સાદ કર્યો અને હરરાયને કારાગ્રહમાં લઈ જવા તેમને આજ્ઞા કરી.

ગભીરની આજ્ઞા માલગતી સિપાઈઓ પણ મહદાશ્ચર્યમાં ગરક થઈ ગયા અને તે આજ્ઞા અમલમાં મુકતા અચકાવા લાગ્યા.

ગભીર સાલગતાજી હરરાય દિડમૂઠ સરખો બની ગયો તેના પર હડહડતા અસત્ય આક્ષેપો મુકવામાં આવશે અને રાજા તેની તપાસ કર્યા વિના તેને શિક્ષા કરશે એવા સ્વપ્ને પણ તેને વિચાર ઉદ્ભવ્યો નહોતો ધૈર્યતાથી તેણે રાજાને ઉદ્દેશી કહ્યું ‘ મહારાજા ! આજ દિન પર્વત જેનું લુણ ખાધું છે તેના હાથે થનાર મૃત્યુને



મને કશું નથી, પરંતુ નિષ્કલક હોવા છતાં કશું કિત ગણાઈ મૃત્યુને  
સ્વીકાર કરતાં મારો આત્મા દુઃખી થાય છે કેવળ નિર્દોષ છું મારા  
પર મુકાયેલા આરોપો તમામ બિનપાયાદાર અને બનાવટી છે રા-  
જ્યની તેમજ આપની એક નિષ્ઠાથી અને વફાદારીથી સેવા બજાવ-  
વામાં મારા હિતાહિતનો મેં કદી પણ વિચાર કર્યો નથી, રાષ્ટ્રી-  
જનો ધક્કા કરવાથી મને અગત લાલ કાંઈ નથી અને કદાચિત હોય  
તો પણ એવું દુષ્કૃત્ય કરી હરરાયે એનાં પવિત્ર હસ્તને કદી દૂષીત  
કર્યો નથી અને કરવાની કદપના માત્ર પણ કરી નથી છતાં આપને  
એવી શકા છે અમર ખાત્રી છે તો તેમાં આપનો દોષ કદતે  
નથી એ મારા પ્રારબ્ધનોજ દોષ છે જે દુઃખવા મુખ ભોગવવાનું  
નિર્માણ થયું છે તે ભોગવ્યા વિના છુટકોજ નથી એટલે તત્સમ ધી  
ઠેરજ ન કરતા હું આપની આગામી આધીન થવા તૈયાર છું, પરંતુ  
મારા નિરાધાર પુત્ર પર અને તેની ગરીબી માતા પર દયા બતા-  
વવા તથા કેદારીથી સાવધ રહેવા હું હસ્તદ્વય એ હાથ જોડી વિનવી  
કરું છું ”

આટલું કહેતાં હરરાયની આખોમા પાણી ઊરાઈ આવ્યા તેની  
નિર્દોષ મુખમુદ્રા પર સત્યતાનું તેજ ઝળકી રહ્યું હતું અને તે રાજ્ય  
સુબર્નાસહ ઉપર અસર કરી રહ્યું હતું નિમેષ રહિત તે હરરાયની  
સામે જોઈ રહ્યો તેના છેવટના કર્ણજાનક શબ્દો અને તેના તેજા-  
આંખી સરતા અશ્રુથી તેનું પાપાણુવત્ અનેહુ હૃદય પીગળવા લાગ્યું  
અનુકંપાએ તેમાં વાસ કર્યો તેણે હરરાયને પૂછ્યું “ તમે નિર્દોષ  
હો એવું સાબીત કરી શકશો ? ”

“ મહારાજ ! મારા પર કેવી રીતના અને કાણે આરોપો મુક્યા

છે તે જે આપ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે અને શ્રી હરિની કૃપા હશે તો  
મારી નિર્દોષતા હું સિદ્ધ કરી શકીશ ” હરરાયે નમ્ર સ્વરે કહ્યું

“ ઠીક દિવાનજી ! હું તમને જણાવી તો ગયો છું છતાં ફરી  
જણાવું છું કે એક રાજ્યના નાણા ગેરકાયદેસર ઉચાપત કરવાનું અને  
બીજી રાણી કેદારીને વિષ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યાનું એમ બે તહોમતો  
તમારા પર મુકવામાં આવે છે સેનાપતિ કર્ણુરાય તરફથી આ રજુ  
થયેલા હિસાબના દફતરો તમારો એ તમારા પહેલે જ ગુન્હાની સા  
બીતી છે અને બીજા ગુન્હાની ખાત્રી માટે આ જળ પાત્રમાં શું છે  
તે તપાસો ” રાજાએ બંને વસ્તુઓ બતાવતા કહ્યું

સેનાપતિ કર્ણુરાય તરફથી રજુ થયેલું દફતર નિહાળતા હરરા  
યને બધું આશ્ચર્ય લાગ્યું અને તે તપાસતા જ્યારે તેને જણાયું કે  
કર્ણુરાયે તેને દૂધીન કરવા મનાવટી ચોપડા રજુ કર્યા હતા ત્યારે  
તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ ધડીલર સ્વસ્થ થઈ તે ધ્યાન પુર્વક  
ચોપડા તપાસવા લાગ્યો પણ જ્યાં તેને છેતરી તેના નામે ખોટી  
રકમો દાખલ કરવામાં આવી હોય અને નાણા સેનાપતિ તથા તેના  
સાથીઓ હઝમ કરી ગયા હોય ત્યાં તે શું શોધી શકે ! હરરાયને  
કર્ણુરાય પ્રત્યે તિરસ્કાર છુટ્યો દફતર પોતાની આગળથી ખસેડી  
તે રાજાને પગે પડ્યો અને કહ્યું ” મહારાજ ! પ્રપંચીઓ કદીપણ  
કાંચે પાયે કામ કરતા નથી જે દુષ્ટ ખોટું દફતર તૈયાર કરી આપની  
સમક્ષ રજુ કર્યું છે તેણે લેશ પણ ક્યાંય રાખેલી જણાતી નથી,  
એટલે એ બાબત મારે કાંઈ પણ પુરાવો રજુ કરવા પ્રયત્ન કરવો  
એ બર્થ છે આ પાત્રમાં જળ સાથે કાંઈ દવા મિશ્ર કરવામાં આવી  
હોય એમ જણાય છે, પરંતુ તે વિષ છે અને તે રાણીજીનો ધાત  
કરવાનાં ઉદ્દેશથી મેં જળ સાથે મિશ્ર કર્યું છે તેની શું ખાત્રી ! ”

“ફૂની ખાત્રી તમારી રખરખ થશે, હરશય !” આમ કહેતા રાજાએ કેદારીની ચપા નામની દાસીને બોલાવી, ચપા આવતા રાજાએ તેને જળ પાત્રમાં વિષ કયાથી આપ્યું ! કાને માટે આપ્યું ! કદવાદિ બાબનો જણાવવા આજ્ઞા કરી

“મહારાજ ! વિજયાબાના દેવલોક પામ્યા પછી હું મહારાણી કેદારીશ્રીની હજુરમાં ગહું છું રાણીજીની હું માનીતી દાસી હોવાથી દિવાન અવર નવર મને તેમની પાસે બોલાવી રાણીજીના સમક્ષ ખરી ખોટી વાતો પુછતા હતા પ્રધાનજીનો તિરસ્કાર ન કરવો એવા હેતુથી હું તમને આડા અવળા જવામથી રાણીજીને કાંઈ આચ ન આવે એવી રીતે ખુતાસો કરતી હતી એક દિવસે એમણે મને એક મહાન સાહસ ઉઠાવવા કહ્યું અને તે બદલ મને મોટી રકમ ભેટ આપવા પણ લલચાવી રાણીજીના હિતાથે પ્રધાનજી શુ કહે છે તે જાણ્યું જોઈએ એમ ધારી, મેં ગમે તેવું સાહસ હોય તો તે પણ ઉઠાવવા હથુન કર્યું પ્રધાનજીએ ખુશ થઈ મને એકાંત ઓરડામાં લઈ જઈ એક દવાની પડીકો આપી અને તે હરકોઈ રસ્તે રાણીજીને આપી દેવા સૂચના કરી. એ પડીકોની શુ અસર થશે તે પુછતાં તેમણે મને જણાવ્યું હતું કે એથી રાણીજીને સુખ આવી જશે અને તેમ થાય એટલે તરત્વે તું મને બોલાવજે વળી તેમણે મને એવી પણ સૂચના કરી હતી કે રાજાની ઓરડાખંડીમાં એ દવા અપાવતું ખાસ લક્ષ્ય રાખજે કે જોશી રાણી બેશુદ્ધ થયા બાદ અંદર જો કાંઈ કરતું હોય તે કરી શકાય. ફક્તની ખડીકો લઈ હું ત્યાંથી મહેલમાં આવી અને તમામ હજીરત કેદારીબાને જણાવી. રાણીજીને માફ કહેવા સર્ત્તાવ્યાયું મહો પડીકોમાં દેવા પ્રકરની દવા છે તેની ખાત્રી કરવા તેમણે તે પાણી સાથે મિશ્ર કરી એક નિખાલોને તે પાણી

પાયુ. એ જળ પીતાજ બિલાડી મરી ગઇ અને તે ઉપરથી એ દવા કોઇ જલ્દલ વિષ હોવાની તેમની ખાત્રી થઇ, પણ તે દિવાનજી તરફથીજ આપવામા આવ્યું છે કે કેમ તેની તેમને શંકા રહી. પરંતુ વિચાર કરતા મારી નિર્દોષતા તેમના હૃદયમા ઉતરી અને તેમની ખાત્રી થતા તેઓથીએ તમામ હકીકત આપને નિવેદન કરી” કેદારીની ચપળ દાસીએ ખુલાશો કર્યો

એક દાસીને પોતાની રૂબરૂ આવી ખોટી હકીકત નહર પછે જાહેર કરતી જોઇ હરરાય ધણો અચંચો પામ્યો અને તે દાસીની સામે એકી ટોસે નિહાળી રહ્યો ગુન્હેમાર દાસીતુ અમ હરરાયના તેજથી કંપવા લાગ્યું તે તરતજ રાજાની આજ્ઞા મારી ત્યાંથી ચાલી ગઇ તેના ગયા બાદ રાજાએ હરરાયને પુછ્યું “ કેમ ! હવે કંઈ સાબીતી જોઇએ છે ! ”

“ કૃપાળુ ! આવા બનાવટી પરંતુ સાક્ષાત પુરાવા આગળ મારે શું કરવું તે અને સૂઝવું નથી. ગણીનો ઘાત કરવા જેવું દુષ્કૃત્ય સેવકના હાથે થયું નથી અને ચરો પણ નહિ, પરંતુ આ સમયે મારી સત્યતા પર આપને વિશ્વાસ નહોં આવે. મારું ભાવિજ મારા પર કોપ્યું છે, પણ હરકત નહીં મોડું વહેલું સત્ય તો આખરે તરીજ આવશે અને તે સમયે આપને મારી સત્યતાની ખાત્રી ચરો. હાલતો આપ જ આજ્ઞા કરમાવો તે માન્ય કર્યા વિના સેવકનો અન્ય ઇલાજ નથી. ” હરરાયે દિન વદને જણાવ્યું.

સુજનસિંહ ઉપર વિશેષ કંઈ અસર થઇ નહીં. તેણે નિર્દય બની હરરાયને કારામહમા લઇ જવા સિપાઇઓને ફરી આજ્ઞા કરી. હરરાય પ્રત્યે દયા બતાવવા સિપાઇઓ રાજાને વિનવવા તૈયાર થયા પરંતુ હરરાયે તેમને તેમ કરતાં અટકાવ્યા અને રાજાને નમન કરી તે કારામહમા જવા તૈયાર થયો.

## ઃ      પ્રકરણ ૯ મું.

### — પુર્વ પ્રતાપ્ત ચાલુ —

દિવાન હરરાયના ઉપર મુકવામા આવેલા આક્ષેપોની અને તેને કારામહમાં પુર્વાના સમાચાર જોત જોતામા આખા નગરમા પ્રસરી ગયા હરરાયને હાથે કદીપણુ પાપ કર્મ થાય નહી એવી ભોક્ષોની માન્યતા હોવાથી તેમ તેના પ્રત્યે સમસ્ત નગરને અપુર્વ માન અને લાગણી હોવાથી, પ્રજાજનો હિફેરાયા અને કેટલાક બહુ હિંમતવા પણુ તૈયાર થઇ ગયા.

રાજા સુજનસિંહે પ્રજા તરફના તોફાનની અગાધિજ આગાહી કરી હતી અને તેથી રોને આટો યોગ્ય બહોળસ્ત તેણે કરી મૂક્યો હતો. તે જાતે પણ નગરમાં ફરી વળ્યો અને પ્રજાને શાંત પાડી દીધી હતી.

હરરાયની પત્નિ નિર્મળા તેના સ્વામિની અપકીર્તિ અને તેના કારામહ નિવાસ જોઇ ન શકવાથી આત્મહત્યા કરવા તત્પર થઇ, પરંતુ હરરાયના મિત્ર કુલીનસિંહે તેને આશ્વાસન આપી તેમ કરતા અટકાવી. કેદારી માત્ર એક ઉપરથી હરરાયપર આવુ વૈર લેશે અને રાજા પુરવી તપાસ કર્યા વિના હરરાય પ્રત્યે આટલો ક્રૂર થશે એવુ તેણે સ્વપ્નમાં પણ ધર્મ નહોતું. રાજા તથા કેદારી પ્રત્યે તેને અનહદ દિશ્મારુ હિંમત થયો. રાજાની પ્રાયશાલીનો વખત નજીક આવ્યો હોય એવો તેને ભાસ ગયા બાગ્યો. કારામહના પહેરેગીસને ફેલી

એક વખત હરરાયની મુલાકાત લેવાની ભેળે ગોઠવણ કરી. જોવે હરરાયે તેને કારાગ્રહમાં જોયો કે તરત તેને ભેટી પડ્યો. 'તેના પર આવી પડેલી આફતથી તેનું મન ઘણું અસ્થિર અને નિર્ભય બન ગયું હતું પરંતુ મિત્રની સહાયતા મળતા તેનામાં નવું ચૈતન્ય અને પ્રેરણા આવવા લાગ્યું તેણે અથથી તે ઇતિ સુધી તમામ હકીકત કુલીનસિંહને જણાવી દેટ કેદારી તેને દેહાત દબની શિક્ષા કરાવશે એવી તેની માન્યતા હતી તે પણ તેણે બાહરે કરી વળી મૃત્યુથી પોતે નિડર હોવાનું જણાવતા તે દીન વદને નિર્ભયા તથા મુલકને ખમાવવા કુલીનસિંહને વિનંતિ કરવા લાગ્યો.

એ સમયનો હરરાયનો હૃદયભેદક અનુભૂતિ અને દીન વાણી ગમે તેવા નિર્દુર અને નિર્દયનું પણ હૃદય પીગળાવે તો તેના શુભેચ્છક અને આરતી સાચા મિત્ર કુલીનસિંહનું હૃદય કેમ ન દ્રવે! તેણે પ્રાણાતે પણ નિર્ભયા અને સુનબનું રક્ષણ કરવાનું હરરાયને વચન આપ્યું અને મનતી ત્વરાએ હરરાયને પણ કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરવાનો તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો મિત્રના અભયવચન અને આશ્વાસનથી હરરાયના મનપરનો ભાર કપક ઓડે થયો. અસ્થિર થઈને દોષ દેતો અને ભવિષ્યનો વિચાર કરતો તે કારાગ્રહમાં પડી રહ્યો.

મિત્રથી છૂટા પડી કુલીનસિંહે નિર્ભયા તથા મુલકને એક નિર્ભય રચાને મુખે આપવાની વ્યવસ્થા કરી અને હરરાયની તમામ માલગી મિલકત પણ પોતાના કબજામાં લઈ લીધી. 'અમ-કામ' ભેળે કોઈથી ત્વરાથી અને મુલકની કંઈ કે તેની કામગીરી બાંધી આપવા પડે નહીં.

એ સ્વર્ગથી નિવૃત્ત થયા બાદ તેણે હરરાયને કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે રાજા કુશલસિંહને મળ્યો અને હરરાય પર દયા બતાવવા વિનવતિ કરી પરંતુ રાજાએ તે માન્ય ગણી નહીં તેને કથા હતો કે હરરાય ને છૂટશે તો ગ્રામને ઉશ્કેરી અવશ્ય બડાઈવશે બીજી તરફથી કેદારી હરરાયનો નાશ કરવા માટે સતત આમલ કરી રહી હતી વળી સેનાપતિ કર્ણરાયની સલાહ બુદ્ધિગ્રામ્યની હતી, ગ્રામમાં મચી રહેલા કાલાહલથી તે જાત હતો અને તેની એવી માન્યતા હતી કે જો હરરાયનો વધ કરવામાં આવશે તો ગ્રામ વધારે ઉશ્કેરાઈ જશે અને રાજ્યમાં શાંતિ જાળવવાનું બહુ મુશ્કેલ થઈ પડશે તે હરરાયને કારાગ્રહમાં ભૂખ અને તરસના દુઃખથી રીબાવી તેનો અત લાવવાની સલાહ રાજાને આપી રહ્યો હતો દરમિયાન હરરાયને કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરવામાં આવનાર છે એવી ખોટી હકીકત ગ્રામમાં ફેલાવવા પશ્ચુ તેણે રાજાને સૂચના કરી હતી આ સ્થિતિમાં હરરાય પ્રત્યે દયા બતાવવાની કુશલસિંહની માગણીનો તે ક્યાંથી સ્વીકાર કરે ? સેનાપતિ કર્ણરાયની સલાહ તેને ઉત્તમ લાગી અને તે અમલમાં મુકવા તેણે યોગ્ય ગોઠવણ કરી દીધી

• આ સમાચાર કુશલસિંહના જાણવામાં આવ્યા હતા અને તેથી મિત્રને બચાવવા માટે એક રીતે મળેલી મુદતથી તેને આર્પદ થયો હતો

કુશલસિંહની આજ્ઞાનુસાર હરરાયને કિન પ્રતિકિર્તિ એકાદ નોંધવું જોઈતું નહોતું. સંભળી તેમ કરવાનો કુદરેહ હરરાય કુશલસિંહને પરંતુ તે વિચારેથી કાઢી દેવારું નહોતું પેલેનો સંભવ

વ્યતીત કરતો હતો, એટલામાં એક દિવસ રાત્રિના સંમયે કાળા  
 ઝંભામાં છુપાએલી રથામ આકૃતિને કારાગ્રહમાં તેની પાસે આવતી  
 જોઈ તેને સહજ કપારી છુટી પરતુ તરતજ સાવધ થઈ આગતુક  
 વ્યક્તિ મિત્ર છે કે દુશ્મન તેની તપાસ કરવા તૈયાર થયો. આવનાર  
 મનુષ્ય હરરાયનો મનોભાવ સમજી ગયો હતો અને તે કાંઈ કહે  
 તે પહેલાજ તેણે હરરાયને ધીરે રવરે કહ્યું “ સાવધ, હરરાય !  
 ગજરાષ્ટ્ર નહીં તૈયાર થા એ તો હું કુલીન તને અમ અધકારપૂર્ણ  
 કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરવા આવ્યો છું ” આમ કહેતાં તેણે પોતાની  
 પાસે રાખેલા હથિયાર વડે હરરાયના હાથ પગમાની બેડી તોડી  
 નાખી તેને બંધન મુક્ત કર્યો.

બન્ને મિત્રો વિના વિલંબે કારાગ્રહની બહાર નીકળી પડ્યા  
 પહેરેગીરેને અગાઉથીજ કુલીનસિંહે બેહોશ કરી દીધેલા હોવાથી  
 તેમને કોઈ રોક તેમ નહોતું.

કારાગ્રહમાંથી મુક્ત થયો છતાં હરરાયથી રાજનગરમાં રહી  
 શકાય તેમ નહોતું પ્રભાત થતા અગાઉ તેને કોઈ નિર્ભય સ્થાનમાં  
 જતા રહેવાની આવશ્યકતા હતી આથી કુલીનસિંહે તેને જે સ્થાનમાં  
 નિર્મળા અને સુલભને તેણે રાખ્યાં હતાં ત્યાં જવા સૂચના કરી.  
 બન્ને મિત્રો એક બીજાને બેડી છૂટા પડ્યા.

કારાગ્રહમાંથીજ હરરાયને અસાર સસાર પ્રતિ તિરસ્કાર  
 છૂટ્યો હતો અને તેથી તેના મિત્રની સમતાનુસાર તેની પત્નિ નિર્મળા  
 પાસે જવા તે હલચલો નહોતો. તેની હૃદયસ્પર્શ કુલીનસિંહે જાણવાની  
 તેને કાંઈક કહ્યું થઈ હતી પરંતુ તે તેના બિચારને અનુભવેલ નહોતો  
 અને પોતાને અસારના વિચિત્ર રંગોમાં પાકુ રમણજી



ચક્ષુ એ વિચાર કરી તેણે પોતાનો નિશ્ચય પોતાના મનમાં જ રહેવા દીધો હતો. કુલીનસિંહથી છટો પડી તે નિર્ભળા પાસે ન જતા અન્ય માર્ગે જ નીકળી પડ્યો.

બીજે દિવસે પ્રભાત થતાજ હરરાયના કારાગ્રહમાંથી બ્રુમ ચયાના સમાચાર રાજનગરમાં પ્રસરી ગયા. રાજ્ય સુજનસિંહ, કેદારી કર્ણરાય વિગેરે રાજનના ખુશામતીઆઓ આશ્ચર્યચકિત થયા અને તેમણે હરરાયની શોધમાં તાત્કાલિક માણસો દોડાવ્યાં. પ્રજામત એવો થયો કે રાજ્યએ કપટ કરી હરરાયનો વધ કરાવ્યો છે અને તેના નાસી ગયાના ખોટા સમાચાર ફેલાવવામાં આવ્યા છે. ઉશ્કેરાયેલી પ્રજાએ દરબારગૃહ આગળ જઈ રમખાણ મચાવી મુક્યું. આખરે કુલીનસિંહ અને રાજ્યના બીજા કેટલાક સુપ્રસિદ્ધ અચલદારોએ લોકોને ખૂબ સમજાવ્યા ત્યારે તે શાંત પડ્યા.

સુજનસિંહે હરરાયની શોધમાં મોકલેલા માણસો નિગ્રહ બંધ પાછા ફર્યા કેદારીની સલાહથી અમાત્યની પદવી સેનાપતિ કબ્જા રાખે અને આખી રાજ્ય હરરાયનાજ વિચારોમાં બંધું ખેંચી નિશ્ચય રહેવા જાય.

• થોડા સમય પીટ્યા બાદ કુલીનસિંહ હરરાયને તેના ગયા પછીના સમાચાર કહેવા નિર્ભળા અને સુલભ જ્યાં રહેતા હતા ત્યાં ગયો. પણ હરરાયને ત્યાં ન જોતા તેને ચિન્તા થવા લાગી. “રાજનગરમાં હરરાય આવ્યો નથી અને અહીં પણ નથી તો એ ગયો ક્યાં જી માર્ગમાં તે કાંઈ સપડાઈ ગયો હશે કે રસ્તો ભૂલતાં અરણ્યમાં ક્યાંય ગોળા ખાતો હશે !”

તેણે નિર્મળાને સર્વ હકીકત જણાવી અને હરરાકની શોધ કરવા તે રાજનગર પાછો ફર્યો અનેક રથને તેણે તેના મિત્રની તપાસ કરી પણ તેના કયાય પત્તો ખાધો નહીં એટલે તેણે નિગમ થઈ નિર્મળાને તે સમાચાર પહોંચાડ્યા.

પતિ વિશેષથી ઝુરતી નિર્મળાનું શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું હતું તે આશામાજી જીવન ટકાવી રહી હતી પણ જ્યારે તે આશા પણ નિરાશામાં ફેરવાયતી તેણે જાણી એટલે ઝુરી ઝુસીને તે દેવલોક પાગી પિનાનું શુભ થવું અને માતાનું મૃત્યુવશ થવું એ નાની ઉમ્મરનાં મુલકને અત્યંત દુઃખકર થઈ પડ્યું એક તરફ હરરાખના કુટુંબની આ સ્થિતિ થઈ રહી હતી ત્યારે બીજી તરફ કેદારીના પાપ પણ પ્રજ્ઞ મંદાં માઝ્યાં હતાં.

હરરાખની મયા બાદ સુમનસિહ રાજકાર્યમાં થોડું થોડું લક્ષ આપતો હતો, તેમ કેદારીનાં આવ્યા બાદ શિકારને શોખ તેણે છોડી દીધો હતો તે પણ પાછો તેણે સર કરવા માડ્યો હતો.

એક સમયે તે શિકાર કરવા ગયો પરંતુ કાંઈ શિકાર હાથમાં ન આવતા તે ધાયા કમતા ધણોજ વહેલો પાછો નગર તરફ ફર્યો નગરમાં આવી શિકાર નહિ મળવાથી તેનું નિરાશ થયેલું મન પ્રકુલ્લિત કરવાના ધરાદાથી તે બારોબાર કેદારીના મહેલે ગયો કેદારીના પાપનો ઘડો ભરાઈ ચૂક્યો હતો અતઃ પુરમાં પ્રવેશ કરતાજ કેદારી અને કણુરાયને પલંગપર સાથે બેસી પ્રેમગોષ્ઠી કરતા તેણે નિહાળ્યા ઝંનુંની રાજા કેાપાયમાન થઈ એ વ્યભિચારી યુગલ તરફ ધસ્યો અને આનમાંથી તરવાર કાઢી એકે ઝટકે કણુરાયનું મસ્તક ધડથી છૂંટ કરી નાંખ્યું ક્રોધાવેશમાં કેદારીનો પણ તેજ ફાળે તેણે પ્રાણ લીધો.

હોત પશુ દૈવવશાત કુલાન્નસિંહ રાજાને સિંહારેથી જલદી નગરમાં ખાંચે આવેલે સાંભળી, કાંઈ નવીન કાતુક થતુ હશે એમ ધારી તે બાલુવાની જાસાસાથી આવકે પહોંચે, સુજનસિંહને સ્ત્રી હતાતુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરતો તેણે અટકાવ્યો.

રાજાને નિહાળતાજ કેદારીના હોશ પ્રશ ઉડી ગયા હતા તેનું જોર વદન શ્યામ પડી ગયુ હતુ, તે કુનીનસિંહ તથા સુજનસિંહની દયાની યાચના કરવા લાગી. પશુ વ્યભિચારીણી સ્ત્રી માટે દાને દયા આવે અને તેમાં કેદારી જેવી દુષ્ટા કે જે વ્યભિચારની સાથે અન્ય પશુ અધોર પાપ કર્મ કરતી હોય તેને માટે માનુષી હૃદયમાં દયાનો વાસ થવો એ કદી પશુ સંભવીત છે નહિ ક્યાંથી હોય ! અને કદાચિત્ત હોય તો તે પશુ અલ્પ સમય માટેજ હોય

કેદારી એક હિંમતુ કુળમાં જન્મેલી હતી અને પ્રભુ કૃપાએ તેને યોગ્ય પતિ પશુ મળ્યો હતો પરંતુ વ્યભિચારના વિપ્રમય સામ-રમાં તે નાની વયથીજ પડી હતી અને પોતાના પતિનું ખૂન કરી બહારતી બહારતી રાજ્યનું સુખ ભોગવવા સુજનસિંહના દરબારમાં આવી પહોંચી હતી. તેના પૂર્વજન્મના કોઈ સુખ સચીતે કરીને અને “ ગાળતે મન ગમે તે રાણી અને કાણા વીણતી આણી ” એ કહેવતનુસાર રાજા તેના સૌંદર્યપર મેહિત થયો અને તેને મુદ-રાણી પદ આપ્યું પરંતુ વ્યભિચારીણી અને કોઈ ન્થળે સુખ હોતુંજ નથી. કેદારીને પશુ વ્યભિચારમાંજ રાજ્યસુખ લાગ કરવા નો સમય આવ્યો.

રાણી વિજયાને મારી નાખવાનું ફળકૃત્ય અને હરરાય ઉપર એકા આરંભ સુકી તેને દર કરવાના પ્રપચ કણ્ઠશાયના આરમાં

કેદારી કસેલી હોવાથી તેણેજ કરેલો એવી સુજનસિદ્ધને ખોત્રી મળ, કુશીનસિદ્ધની સલાહ લઇ કેદારીનો વધ ન કરાવતાં તેને કપાળે એક ડામ દઇ, ગધેડાપર આવળે મોઢે બેસાડી, આખા નગરમા ફેરવી, રેશ-પાર કરી મુકવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને તાત્કાલિક તે અમલમાં પણ મુખી દીધો.

કેદારીના પાપ પ્રગટ થયાના સમાચાર તથા તેને ચનારી શિક્ષા સાંભળી નગરજનો આનદીત થયા તેમનાં ટોળેટોળાં કેદારીને જોવા ભેગાં થયાં, કેટલાક તો તેને ધિ કારતા હતા ને તેને છૂટા પથરા પશુ મારવા લાગ્યા.

વાચક ! જોઇ આ વ્યભિચારીણી સ્ત્રીની દશા ! ક્યાં રાણીપદ્મ સુખ અને ક્યાં પથરાનો માર ! કેદારી બધી ગભરાઇ હતી તેનાં કુકર્મો તેને પથરાના માર કરતાં પણ વિશેષ સાક્ષતા હતા અને એ દુઃખ સહન કરવા કરતાં મૃત્યુને આમત્રણ કરવા તે તૈયાર થઇ મઇ હતી પણ પ્રજાના પવિત્ર દરબારમાં એ વ્યભિચારીઓ માટે જગ્યા હોતી નથી તેમને અને ત્યાં સુધી જમજહેર માર મારવામાં આવે છે અને તેમ થવા છતાં જો તે ન સુધરે તો છેવટે ચમરાળ સમય થયેથી તેમને માટે યમદાર ખુલ્લા કરે છે, ત્યાં તેમનાં દુઃખકૃત્યોનાં એવી બચકર શિક્ષા થાય છે કે જીભ ભવમા ભાગ્યેજ તે વ્યભિચારના કેટકમા પડવા તૈયાર થાય છે.

મહાન અપમાન અને દુઃખ સહન કરતી કેદારી મામ પહાર નીકળી, પોતાના કુકર્મોનાં અનહદ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી પોતાનું સ્થામ મુખ લઇ ક્યાં જવું અને શું કરવું તેની તેને કાંઈ સૂઝ પડી નહોતી તેના અંગપર વસ્ત્રનું ઠેકાણું રહ્યું નહોતું પતથરો વામવાથી

પડેલા ધાંમાંથી રૂધીર વહ્યા કરતું હતું અને કપાળમાં જે ડામ દેવા-  
માં આવ્યો હતો તે પણ અસલ વેદના આપી રહ્યો હતો. કોઈ  
વનચર પ્રાણીનો બક્ષ થઈ દુ ખી જીવનનો અંત લાવવા તે જગશે  
જમણ બટકવા લાગી

રાજા સુજનસિંહ કેદારીમાં અધ વિશ્વાસ મુકી પોતાની પવિત્ર  
ત્રિવિતમાં વિજ્યાનો અને વિશ્વાસુ અને ડાલા અમાત્યનો ત્યાગ  
કરવા માટે શૈલ્ય કરવા લાગ્યો. તેણે કરેલા સાહસને માટે તેને  
અનહદ પશ્ચાત્તાપ થતો હતો. વિજ્યાને માટે તો કાંઈ આશ્ચર્ય  
નહોતી પરંતુ હરરાયને શોધી લાવવા તે વારંવાર કુલીનસિંહને કહ્યા  
કરતો હતો અને જોઈતા માણસો તથા દ્રવ્ય પણ આપતો હતો.  
પણ હરરાયનો કયાંય પત્તો ખાધો નહીં. કુલીનસિંહ મારફત સુસ-  
લાને તેડાતાં તેને સુજનસિંહે એક બે સારી ભગીરો કાઢી આપી  
અને તેની પુરતી સલાખ લેવા તેણે કુલીનસિંહને સૂચના કરી. દિન  
પ્રતિદિન ચિન્તાથી રાજાનું શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યું અને વિજ્યાના  
લથા હરરાયના શોધમાં થોડા વખતમાં તેના દેહનો અંત આવ્યો.  
તેનો કુવર કેસરીસિંહ લાયક ઉમ્મરનો હોવાથી તેને રાજ્યપદ મળ્યું.

૦. સુલભની તેની માતાના સ્વર્ગવાસ પછી કુલીનસિંહને ત્યાંજ  
રહેતો હતો અને મૃદુ સાથે તેને તે સમયથીજ મિત્રતા બંધાવા  
માંડી હતી. પ્રમાદ તેમના બન્નેથી અળગો રહેતો હતો. સમય જતાં  
સુલભ પ્રુપ્ત ઉમ્મરનો થયો. એટલે કુલીનસિંહ તેનાં લગ્ન કરી  
આપી તેની તમામ મિલકત તેને સ્વાધીન કરી સ્વર્ગસ્થ થયો. લગ્ન  
અથા બાદ સુલભ તેના પિતાના ધરમાં સ્વર્પત્ન સહિત રહેતો હતો.  
જ્યારે કેસરીસિંહે તેને હરખારમાં નોકરી લઈ, અનુભવ મેળવી તેના

પિતાની પદ્મી મેળવકા પ્રસંગેપાત લલામણુ કરી હતી પૂરતુ સુઝ-  
લને રાજ્ય ખટપટ અન્યે નિરસ્કાર ઉત્પન્ન થમૈલો હોવાથી તેણે  
સ્વતંત્ર જીંદગી જાળવાતુ પગદ ક્યુ હતુ પ્રમાદે સુલભના આ  
વિચારો જુના સ્વરૂપમા નાગ્ન દેશરીમિહના મનપર દેશાબ્યા હતા

વાચક ! પ્રમાદના કુટુંબ તરફથી સુલભના ઉપગ થયેલા ઉપ-  
કારોતુ અને રાજનગરના ડેટનાડ પૂર્વ દતિહામતુ તે આપણે  
દિગ્દર્શન ક્યુ પછુ મિયાગ મૃદુ તથા ચદ્રિકાની શુદ્ધાવાત હશે !  
આસો આપણે હવે તેમની ખમર લઈએ

### પ્રકરણ ૧૦ મું,

#### દુષ્ટસિંહનો આત્યાચાર

એશુદ્ધ થયેલી ચદ્રિકા ડેટલોક સમય વીત્યા બાદ સચેત ચક્ર  
અને સુલભના નામવાળી કટાર પ્રત્યે તિરસ્કામયુક્ત દષ્ટિથી નિહાળતી  
વિચાર કરવા લાગી " હવે કયા જતુ ! પ્રમાદે મારી શેષ કરવા  
માણસો મોકલ્યા હશે ! હા મોકલ્યા વિના તો રહે જ નહીં,  
કદાચ એ જાતે પછુ નીકળેલો હોવો જોઈએ પછુ અદ્યાપિ કેમ  
કોઈ આ સ્થળે આવતુ જણાતુ નથી ! x x x શાતુ લક્ષ્ય !  
તેમને વિચારાને શુ ખમર કે આ સ્થિતિમા અન્ય સેવુ છુ ! અરે !  
મારો પ્રિય બહુ મૃદુ કયા હશે ! દુષ્ટી બહેનની દુર્દશાની લેને  
કાઈ ખમર હશે ! કયાથી હોય ! ભુલભ ! મુલભ ! મિત્ર થઈ તે  
આવો દમો દીધો ! તાર અમે શુ બચાડતુ ! સાચા તારાજર મધ્ય

પિતાશ્રીએ અગણીત ઉપકારો કર્યા છે. અરે સૂખા ! તેને તો તારે જરા વિચાર કરવો હતો નિર્દોષ કુટુંબને અમી રીતે દુખ દેવાથી તારા હાથમાં શું આવવાનું છે ?

વિચાર વિચાર કરતા કરતા દેટલોડ સમય વીતી ગયો અને ડાહ નિશ્ચયપર આવી તે વૃક્ષ નીચે બેઠી હતી ત્યાંથી ઉઠી અમુક રસ્તો રાજનગર તરફ જતો હોવો જોઈએ એમ ધારી તે તરફ તેણે ચાલવા માડ્યું થોડે દૂર ગઈ એટલામાં આગળથી તેમ પાછળથી બંને બાબુઓથી આવતા અશ્વની ખરીઓના અવાજ તેના કર્ણ સાથે અથડાયા તે આગળ વધતી અટકી અને બંને બાબુએ નગર કરવા લાગી તેની સામેથી કોણ આવે છે તે તે બેઈ શકી નહી પરંતુ પૂઠે એક બેરોગવારને આવતો તેણે નિહાળ્યો પ્રમાણે તેની શોધમાં મોકલેલા માણસોમાનેજ તે કાંઈ હોઈએ જોઈએ એમ ધારી તેની રાહ જોતી તે બેઠી રહી

આવનાર ઘોડેચારની દૃષ્ટિ પણ દૂરથી ચંદ્રિકાપર પડી હતી અને તેથી તે અશ્વને પૂરપાટ હોજવો જોઈએ આવવો હતો જોત જોતામાં તે પેલા વૃક્ષ આગળ આવી પહોંચ્યો ત્યાં પડેલી પેટી તથા જમીનામાં ખોદવામાં આવેલો ખાડો નીહાળી તે આશ્ચર્યચકિત થયો અશ્વપરથી નીચે ઉતરી પેટી વિગેરે બરાબર તપાસવાનું તેમ મન થયું પરંતુ ત્યાંથી થોડે દૂર ઉભેલી ચંદ્રિકાને જોળખતા તે સત્વર તેની પાસે ગઈ પહોંચ્યો એ આજ તુક સ્વાસ્થ્યે ચંદ્રિકા પણ જોળખતી હોવાથી પ્રભુએ તેને જોતાંની મલ્લે એક-

સેલો માની આનંદ પામી ધોડેસ્વારે ચંદ્રિકાને તે અરણ્યમાં કમાથી  
 આવવી અને શુ કરવા આવી ઇત્યાદિ પ્રશ્નો પૂછ્યા પરંતુ ચંદ્રિકાએ  
 તે કમાથી આવે છે અને શુ કરીને આવે છે તેનો પ્રથમ ખુલાસો  
 કરવા એ સ્વારને વિનંતિ કરી ધોડેસ્વાર કે જેનું નામ દુશ્સિંહ  
 હતું તે ચંદ્રિકાની હકીકતથી કેવળ અજાણ હતો તે ચંદ્રિકાને  
 સહાતો હતો અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની આશાએજ તે પ્રમાદના પાપ  
 કર્મોમા ભાગીદાર થતો હતો તેણે કહ્યું “ચંદ્રિકા ! તમે જાણો છો  
 કે મૃદુ અને પ્રમાદ વચ્ચે ભત્રીસા માટે કલહ ઉત્પન્ન થયો છે મૃદુ  
 પ્રમાદનો વિનાશ કરવાની ઇચ્છાથી રાજા રસસેનની સહાય  
 એવા ચંપાવતી ગયો છે એવા સમાચાર પ્રમાદભાષ્ટને મળતા તેને  
 ચંપાવતી પહેચે તે પહેલાં રસ્તામાં પકડી ઠાર કરવા અને તથા  
 ખીઆ જમાલને તેમણે મોકલ્યા હતા અમે જાને જુદે જુદે રસ્તે  
 ચંપાવતી જવા નીકળી પડ્યા અને ઠેઠ ત્યાં જઈ પાછા ફર્યા પણ  
 મૃદુનો કંઈ પતો ખાધો નહીં હું આ રસ્તેથી રાજનગર તરફ જતો  
 હતો અને જમાલ ખીજે રસ્તેથી આવે છે રસ્તામાં અમાનંદ તમારો  
 ભેટો થયો અને તમને સહાયભૂત થવાનો પ્રસન્ન મળ્યો તેથી મને  
 મણો આનંદ થાય છે

ચંદ્રિકા દુશ્સિંહે કહેલી હકીકત સાંભળી વિસ્મય પામી મૃદુને  
 રાજનગર છોડાવનાર સુલભ નહીં પણ પ્રમાદ હતો તે તેણે જાણ્યું  
 વળી પોતાની કુદરત કરનાર પણ પ્રમાદજ હોવો જોઈએ એવી તેને  
 શંકા થવા લાગી, પણ સુલભના નામની કટાર જોતાં તે કાંઈ નિર્ણય  
 કરી સફી નહીં દુશ્સિંહને કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યા વિના તે  
 દિલ્લમ્હ સરખી સ્તબ્ધ થઈ ઉભી રહી તેને આમ નિરૂત્તર રહેલી જોઈ  
 દુશ્સિંહે પ્રશ્ન કર્યો “વાર ! પણ ચંદ્રિકા ! તમે આપારે અ



અરણ્યમાં ક્યાંથી આવી પહોંચ્યાં ! અને હવે ક્યાં જવા વિચાર કર્યો છે . ”

હજુ પણ ચંદ્રિકા નિરૂત્તરજ રહી દુષ્ટસિંહ પર વિશ્વાસ શુકલો કે કેમ અને તેને સર્વ હકીકત નિવેદન કરવી કે નહીં તેનો તે નિર્ણય કરી શકી નહીં

જેમ જેમ ચંદ્રિકા મૌન્ય રહેવા લાગી તેમ તેમ દુષ્ટસિંહ વધારે ને વધારે અધીરો થતો ગયો અને તેનું મૌન્ય છોડાવવા તે તેને ઉપરાઉપરી પ્રત્નો કરવા લાગ્યો

દુષ્ટસિંહની ઉત્સુકતા નિહાળી તથા તેના કેટલાક નિર્દોષ જણાતા બાળશુથી ચંદ્રિકાના હૃદયમાં તેણે વિશ્વાસતુ સ્થાન મેળવવા માંડ્યું અને પરિણામે પોતાના પર આવી પડેલી આપત્તિ દુષ્ટસિંહને જણ્યારી તેના તરફથી મદદની આશા રાખવા ચંદ્રિકા લલચાઇ અશુભાશુ નેત્રે અને ગદગદ કંઠે તેણે જણાવ્યું “ બાપ દુષ્ટસિંહ ! તમારા કહેવા ઉપરથી હવે મને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે બાપ મધ પ્રમાદ મૃદુના તરફ દુશ્મનની રીતિથી વર્ત્યો છે અને વર્તે છે અથાપિ અને પણ આ સ્થિતિમાં મુકનાર કોઇ અન્ય પુરૂષ હશે એમ માંડે . મનનું હતું પરતુ હવે મારે મારે પણ મને પ્રમાદ પ્રત્યેજ કશું બચ છે . નિર્દોષ ભગિનીને પેટીમાં પૂરી અરણ્યમાં દરાવી દેવા તેજ તેજાર થયો હોય એમ સમજાય છે . બાપ ! પૂર્વના શુભ સંચિતથી અને કોઇ ખરોખારી મનુષ્યે મૃત્યુમાંથી ઉગારી છે . તમારા આપત્તિ આપત્તિ કું રાજનગર તરફ જવાનોજ વિચાર કરતી હતી પણ જેના આશયમાં જવાનું છે તેજ દુશ્મન ગયો છે તો હવે તમા જવાથી શું બચે ! ” આટલું કહી ચંદ્રિકા મુસ્કે મુસ્કે રડવા લાગી.

દુષ્ટસિંહ તેને આશ્વાસન આપના શ્રાવ્યો આપણે જાણી ગયા હતાં એ કે પ્રમાદની સાથે મિત્રતા કરવાનું કારણ તેને ચંદ્રિકાજી હતી તે તેને ચલાવે હતો અને તેને પોતાની કરવા પ્રયાસ કરતો હતો. ચંદ્રિકાને પણ દુષ્ટસિંહ પ્રત્યે રનેહભાવ હતો પરંતુ ઉભયનો રનેહ જુદા પ્રકારનો હતો. દુષ્ટસિંહનો રનેહ વિદ્યારી હતો જ્યારે ચંદ્રિકા તેના પ્રતિ ભગિની તરીકેના નિર્વિકારી રનેહ બતાવતી હતી. મૃદુના નબધી જે કાર્ય પ્રમાદે દુષ્ટસિંહને સોંપ્યું હતું તે પૂર્ણ થયે ધનામમા તેના ચંદ્રિકા સાથે લગ્ન કરી આપવાનું તેણે પ્રમાદ પાસે વચન લીધું હતું. પ્રમાદ જાણતો હતો કે ચંદ્રિકા દુષ્ટસિંહ સાથે લગ્ન કરવાનું કદી પણ માન્ય કરશે નહીં અને પરિણામ દુષ્ટસિંહ સાથે તેને વૈર થવાનો પ્રસંગ ઉદ્ભવશે આવો પ્રસંગ ઉપરિચિત ન થાય અને દુષ્ટસિંહ સાથે સલાહ કાયમ રહે એ હેતુ પણ ચંદ્રિકાને પેટીમાં પૂરી મટી ફેપડાવવામાં પ્રમાદનો સમાયજો હતો.

દુષ્ટસિંહ પ્રમાદના આ તર્કટથી અજાત હતો અને તેથી પ્રમાદે ચંદ્રિકાની આવી રિચિત કરી હોય એ તેના માનવામાં આવ્યું નહીં એની માન્યતા સત્ય હોવાના આધાર તરીકે પ્રમાદે તેને આપેલા અચનની હકીકત ચંદ્રિકાને જણાવી.

આ નવીન સમાચારે ચંદ્રિકાને વધારે શકાશીલ બનાવી ચેતે અચનને બહાર દુષ્ટસિંહ સાથે નિષ્કપટ ભાવનાથી ચંદ્રિકાજી કરવામાં મહાસંકટમાં આપકાષ્ટ છે જોણ તેને લાગ્યું. એ આશ્ચર્યથી રૂબી રીતે ઉભરવું તેની જોડે લગભગ સ્વપ્ન પડ્યો. એ દુષ્ટસિંહનો ક્રોધ જીવન કરે એ કાંઈ વિચિત્ર નહોતો પરંતુ સ્વપ્નના અવિન લગભગ દુષ્ટસિંહ જેવા લાગીને અને અજાણતી પુરુષને જે

સ્વીકારવાનો વિચાર આવ્યો પણ અસહ્યવિત હતું. વિચાર કરતાં દુઃખસિદ્ધને પ્રમાદની વિરૂદ્ધ ઉકેરી પોતાનો અચાવ કરી બેઠાની સુકિત રચવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને કહ્યું “ દુઃખશાય ! તમારું કહેવું મારા માનવામાં આવતું નથી મારી આ દુર્દશા કરવામાં પેલાનું કાર્ય સારી તમને હાથતાળી આપવાનો પ્રમાદનો હેતુ હોય એમ મને તો લાગે છે તમે તેની પ્રપચ વિદ્યાથી અગ્રાત છો અટલે તમને તેનો દોષ જણાતો નથી પણ મને તો બીતિ - હે છે કે તમે મારો અચાવ કર્યો છે એવું તે જણાશે તો તમારા પ્રાણ લયમાં આવી પડશે. માટે તમારા અથ મને આપો અને મને હાલ ચપાવતી જવા દો તમે રાજનગર જઈ પ્રમાદને મળો, તેની સર્વ હિલચાલ તપાસો અને મારું કહેવું સત્ય છે એવી તમને ખાતરી થાય એટલે ચપાવતી આવી તમારી દૃષ્ટા હોય તો ત્યાં મને મળજો ”

પ્રમાદના વચન ઉપર અધ વિશ્વાસ રાખનાર અને ચત્રિકાપર મોહિત થયેલા દુઃખસિદ્ધને ચત્રિકાનું કથન વારતવિક તેમ સત્ય લાગ્યું નહીં, તેણે વિચાર્યું કે “ પ્રમાદે મને આપેલું વચન તેણે ચત્રિકાને જણાવેલું હોવું જોઈએ અને ચત્રિકાનો વિચાર મારી સાથે લઈ કરવાનો નહીં હોય તેથી તે ન્યાયી આવેલી હોતી જોઈએ. પણ પશુ સુકિત કરી છટકવાનો પ્રયત્ન કરતી જણાય છે ” તેણે વધુ ખાતરી કરવા ચત્રિકાને કહ્યું.

“ એ પ્રમાદ મારી સાથે કમરનો નતિયો લઈ લેવું નેત્ર તૈર લીધા વિના હું તેને છોડું તેમ નથી પણ તમે જાણો છો ત્યાં મારે જવા તૈયાર થાવ છો ? મારી સાથે પાછા રાજનગર આવવામાં તમને શું હરકત છે ? ”

હરકત તો કાંઈ નથી મધ્ય મારા આવવાથી પ્રમાદ તમને કેવી રીતે છેતરી રહ્યો છે તે તમે જરાબર સમજી શકશો નહીં વળી મૃદુનો ઘાટ બઢવાનું કાર્ય તમને પ્રમાદે સોંપેલું તે તમે કરી શક્યા નથી તો રાજનગરથી તમે પાછા ચ પાવતી આવો તે દરમ્યાન મૃદુને શોધી કાઢવાનું કાર્ય હું કરીશ ” આમ કહેતી ચદ્રિકા દુષ્ટ-સિંહના અંધ તરફ જવા લાગી

નાદાન બાળા ! એણે કયે દિવસે પ્રપચ કર્યો હોય કે તેને સુકિતયુક્ત બોલતાં અને કાર્ય કરતા આવડે ! તેનો વિચાર દુષ્ટસિંહ તરતજ સમજી ગયો તેને લાગ્યું કે ચદ્રિકા મેળવવા માટે તેણે જે જરૂરત પ્રમા સાથે કરી હતી તે તે પુણું કરી શક્યો નથી અને તેથી પ્રમાદ પાસે ચદ્રિકાની માગણી કરી શકાય તેમ નહોતું તો અચાનક આવી મળેના પ્રસંગ જવા ન દેતા ચદ્રિકાને કબજે કરો લેવાનું વધાન સારું છે તે એકદમ ચદ્રિકા તરફ ધસ્યો અને તેનો હાથ પકડી, કાંઈક નિર્ભજ સ્થિત કરતો કહેવા લાગ્યો “ચદ્રિકા ! શું એમ ધાર છો કે મને છેતરીને તું જઈ શકીશ ! આ જગલમાં બટકવા કરતા મારી ઇચ્છાને આધીન થઈ મારા તન મન અને ધનની અધિકારીણી બન ”

દુષ્ટસિંહના નિર્ભજ વચનોથી ચદ્રિકા ઉશ્કેરાઈ તેણે ઝડપ મારી દુષ્ટસિંહના હાથમાંથી પોતાનો હાથ વઘોડી નાખ્યો અને તેને પિ કારવા લાગી પણ ઉન્નત દુષ્ટસિંહ આગળ એ ગરીબની બાળાનું શું બળું ! તેણે તેને ફરીથી પકડી અને જોર લુલ્લમથી અંધપર નાખી રાજનગર લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.



## પ્રકરણ ૧૧ મું.

વાણું કેલું વાણે

દુષ્ટસિંહના અત્યાચારથી ચ દ્રિકા મહારાષ્ટ્ર ગઈ હતી તેનું આખું અમ પ્રસ્વેદથી ભીંજાઈ ગયું હતું આક્રંદ કરતી તે ચીસોચીસ પાડવા લાગી. નિર્જન અરણ્યમાં તેને કાણુ સાંભળે ' આખરે એ નિરાધાર ચક્ર પડેલી બાગા રડતી કકળતી અશ્વપરથી વાગવાર કુદી પડતી પોતાનું શિયળ સાચવવા પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગી સતીઓના સહાયક વિશ્વભરે તેની પ્રાર્થના સાંભળી તેની બહાર કરતા જણાયા સામેથી જે અશ્વ આવવાના ચ દ્રિકાને ભણુકારા વાગ્યા હતા તે અશ્વ તેના સ્વાર પીડપર લઈ સપાટાબધ આવતો દેખાયો ચ દ્રિકાની નજર તે તરફ જતાજ તે વધારે જોરથી ચિહ્ન કરવા લાગી દુષ્ટસિંહે સામેથી આવતા સ્વારને જોયો પરંતુ તે ડર્યો નહોતો

જોતજોતામાં એ સ્વાર તેમની સમીપ આવી પહોંચ્યો. એક નિર્દોષ અમળા પર દુષ્ટસિંહને બળાત્કાર કરતો જોઈ તે દુષ્ટસિંહને ધમકી આપવા લાગ્યો. દુષ્ટસિંહ તેની ધમકીથી લેશ ડર્યા વગર તેને હસી કાઢી સીધા સીધા ચાલ્યા જવા સૂચના કરી તેના ગર્વિષ્ટ વચ્ચે મોથી ધોડેસ્વાર ઉચ્કેરાયો. તેણે રિવોલ્વર કાઢી તે દુષ્ટસિંહની સામે ફરતા કહ્યું “ રાક્ષસી યુવાન ! આજ છુલ્લે આ બાળાને છૂટી કહી તારે રસ્તે ચાલ્યો જ, અને પ્રાણુ બચાવ, નહિતો આ રિવોલ્વરના એકે અવાજે તારા રામ રમી જશે અને ભવિષ્યની તારી કાંઈક આજ્ઞાઓ હશે તે પણ નષ્ટ થઈ જશે ”

રિવોલ્વર જોતાજ દુષ્ટસિંહ અમકસો અને નાચ સ્વરે સ્વારને કહેવા લાગ્યો : “ બાપ ! આ કોઈ મારી છે અને તે કાણુ કહે છે ”

નાશી આવી છે હું એને પાછી મારે ત્યા સધ જાઉં છું તેમાં તમારે દરમ્યાનગીરી કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી માટે તમારી રિવોલ્વર પાછી ખિસ્સામાં મુકી તમારે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ અને જો તેનો ઉપયોગજ કરવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો આ કુલાગાર કમળત સ્ત્રી ઉપરજ ને અજમાવો કે તેથી તેના પાપકર્મનું તેને ફળ મળે ”

“ જમ કર દુષ્ટ ! હું એ સ્ત્રીને ઝાળખું છું અને એ નીચ દુષ્ટસિંહ ! તને પણ હું બરાબર પીઠાણું છું તારા અને તારા સાથી પ્રમાદ અને અજબના કાળા કૃત્યોથી હું પૂર્ણ વાકેફમાર છું. માત્ર અહિં માના મદ્દવિચારથીજ હજુ પણ એકવાર ફરીથી આ અફ્રિકાને મુક્ત કરી નારે માર્ગે ચાલ્યા જવા હું તને દરમાવું છું.”

પોતાને ઝાળ મનાર સ્વાર કોણુ હશે તે દુષ્ટસિંહ કટપી શક્યો નહોતો અદિદાને કાઢી ચલ્યા જવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહીં ‘સ્વારની સામ નવાનો નિશ્ચય કરી તેણે મ્યાનમાથી તરવાર કાઢી અને ધોડેસ્વાર ઉપર ધા દરવા એકદમ ધડ્યો ચતુર સ્વાર તેની મતલબ સમજી ગયો હતો તેણે પોતાનો અસ્ત્ર સહજ પાછો ખેંચી તેનાપર થતો ધા અટકાવ્યો અને દુષ્ટસિંહના ઉપર રિવોલ્વરમાથી ગોળી છોડી કમનશીમે બહાર ખાલી ગયો અને દુષ્ટસિંહે બીજો ધા કર્યો જે સ્વારને ન લાગતા તેના અસ્ત્રને લાંબો અસ્ત્રપર ધા પડતાંજ સ્વારે તેના પરથી નીચે કુદી પડી દુષ્ટસિંહને ધાયલ કરવા તેના પર ઉપરા ઉપરી ગોળીઓ છોડવા માડી. દુષ્ટસિંહ ગભરાયો અને સ્વારની નેમ ચુકાવતા તેણે ત્યાંથી અવળે રસ્તે નાસવા માડ્યું તેને નાસી જતો જોઈ સ્વારે વધારે બહાર

કરવા બધે કર્યા અને લયભીત થયેલી ચ દ્રિકાને ધીરજ તમા આત્મા-  
સન આપવા લાગ્યો.

ચોડાક સમય તેમણે એ સ્થળેજ બેસીત કર્યો અને તે દરમ્યાન  
અંદ્રિકા અરણ્યમાં ફેવી રીતે આવી પડી અને દુષ્ટસિંહનો તેને ફેવી  
રીતે મળાપ થયો. વિગેરે માળતો સ્વારે તેને પુછી. ચંદ્રિકાએ પણ  
મૂળથી માઠી તમામ હકીકત તેને જાહેર કરી માત્ર સુલભના  
નામની જે કટકર તેને મળી આવી હતી તે વાત તેણે છુપાવી.

સ્વારનો અશ્વ મૃત્યુવશ થયો હતો અને દુષ્ટસિંહનો અશ્વ  
રિવોલ્વરમાંથી નીકળેલી ગોળીઓના અવાજથી લયભીત થઇ નાશી  
ગયો હતો એટલે પગપાળા ચ પાવતી જવાનો સ્વારે નિશ્ચય કર્યો.  
ચંદ્રિકાની ઇચ્છા પણ ત્યાં જવાની હોવાથી બંને જણાએ ત્યાંથી  
આગળ આવવા માડ્યું “ દુષ્ટસિંહના અત્યાચારમાંથી બચાવનાર  
સ્વાર કોણુ હશે ” તે મને જોળખે છે અને હું તેને કેમ જોળખી  
શકતી નથી ! વળી કોઇ નવીન વિપત્તિમાં તો નહીં આવી પડાય ! ”  
આમ આત્મગત વિચાર કરતી ચંદ્રિકા સ્વારની સાથે ચાલી જતી  
હતી ચાલતાં ચાલતાં સુર્યાસ્તની તૈયારી થઇ પણ ચ પાવતી આવ્યું  
નહી. બિચારી ચંદ્રિકા ! જેને ચાલવાનો બિલકુલ અભ્યાસ નહોતો  
અને જેણે ભૂખ, લરસ કે તાપ, તડકો કદી વેઠ્યો નહોતો તેને  
સુધાનો કડકો વેઠી લાંબી મજલ પડે કાપવાનું ધણુ દુષ્ટકર થઇ  
પડ્યું જેમ તેમ હિમત રાખી તે ચાલતી હતી પણ સવિતા નારા-  
યણના અસ્ત થતા સુધી પ્રયાણ કરતા તેનાં માત્રો ભ્રમિલ  
થવા લાગ્યાં તે અતિ શ્રમિત થઇ ગઇ. આગળ ચાલવાનું તેનામાં  
૧ કૌંસ રહ્યું નહીં અને તેથી તેણે તેના સાથીને કંઇ નિર્ભય સ્થાને  
જરા વિશ્રામ લેવા વિનંતિ કરી

સ્વારને તે ક્ષણે સ્મૃતિ મધ કે ચંદ્રિકાને ક્ષુધા લાગી હશે અને તે કુ.ખથી તે પીકાતી હશે. ચંદ્રિકાની વિનંતિ તેણે તરતજ સ્વીકારી અને એક વૃક્ષ નીચે તેમણે મુકામ કર્યો પોતાની પાસેથી બાથુ છોડી સ્વારે ચંદ્રિકાને આપ્યું અને મસકમાંથી જળ પણ કાઢી આપ્યું. ક્ષુધાતુર થયેલી ચંદ્રિકાએ વિના સંકાયે બાથા પાણીનો સ્વીકાર કર્યો અને સ્વારને અતરમા આશિષ દેતી ક્ષુધાને શાંત કરવા લાગી ખાતાં ખાતાં પણ તેને અપંગિયત સ્વારનાજ વિચાર આવ્યા કરતા હતા. તેનું નામ હામ પુછવાની તેને જાણસા થતી પરંતુ તે પુછવાથી તેને ઝદામિત ખોટું લાગે અને તેનો ત્યાગ કરે એવી ભીતિથી તે તેને કાંઈ પણ પુછવાની હિમત કરી શકી નહીં સ્વાર પણ ચંદ્રિકાને પોતાની ઝોળખ આપવાનું ઉચિત ધારતો નહોતો. એટલે એ બાળ્યત કાષ્ઠ પ્રશ્ન ઉપરિચિત થવાજ દેતો નહોતો.

નાસ્તો કરી પરવાર્યા બાદ સ્વારે ચંદ્રિકાને પુછ્યું “ કેમ ! જ્ઞહેન ! હવે પાછી મુસાફરી શરૂ કરીશું ! ”

ક્ષુધા શાંત થના ચંદ્રિકામા નવું કૌતક તો આવ્યું હતું પણ મનોહર ચાંદનીમા ચોરો સમય વિશ્રામ લેવાનો તેનો બાવ હોવાથી તેણે નમ્ર સ્વરે પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી

સ્વારનો વિચાર રાત્રિમાજ ચ પાવતી પહોંચી જવાનો હતો. પ્રત્યેક પળે કાંઈ આપત્તિ અજાણી પડવાની તેને ધારતી રહેતી હતી. પરંતુ ચંદ્રિકાનું દયાદિ મુખ નિહાળી તેણે વિનયપૂર્વક કરેલી માંગ છુટીને સ્વીકાર કર્યા જમર તેનો છૂટકો થયા નહીં.

સ્વારની સમતમા ચંદ્રિકાને ક્ષણોજ આનંદ લાગતો હતો. તે જાણે તેનું સખ કુ.ખ છિસરી, ગઈ હોય અને તેના મહેમમાજ મુખમાં /



સનપર વિરાજી હોય એવી રીતે નિશ્ચિત અને વાયુની ઓડી લહેરી-  
એણી વૃક્ષ નીચે બેઠી બેઠી તેના મનને પ્રકુલિત કરી રહી હતી.  
સૂક્ષ્મ જાતો તે નિદ્રાને વશ થવા લાગી. અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહ-  
રમાં ભૂમીકંપી જોયાપર તે નિદ્રાવસ્થ મુક્ત થઈ પડી.

અદ્રિકાને નિદ્રાવસ્થ થયેલી જોતાં સ્વાર દીક્ષગીર થયો. તેનાપર  
તેને કાષ્ઠક ક્રોધ પશુ ઉપજ્યો પશુ તતક્ષણેજ એ નિર્દોષ બાળાની  
દુ ખદ્દ સ્થિતિનો વિચાર કરતાં તે શાંત થયો. થોડો સમય વધારે  
એ સ્થાનપર ગાળવાનો નિશ્ચય કરી અદ્રિકાના મધુર પશુ એક  
દિવસના દુ ખથી મુક્ત થઈ ગયેલા મુખનું અવલોકન કરતો બાવિ-  
ની અજબ શક્તિનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

વિચારમાને વિચારમાં તેણે થોડોક સમય દાદયો. પશુ ક્રમે  
રાત્રિ વધતી ગઈ તેમ નિદ્રાદેવીનું પ્રાબલ્ય પશુ વધતુ ગયું. આપણા  
સ્વાર પર પશુ તેણે અસર કરવા માંડી અને જોતજોતામાં તેણે  
થોડાની સત્તાનો પુર્ણ અમલ બતાવ્યો. નિદ્રાના ઝોક ખાતો ખસતો  
સ્વાર અદ્રિકાની સાથે ભૂમિપર સૂતો અને અદ્ય સમયમાંજ ભર  
નિદ્રામાં પડ્યો. વાણુ કેવું વાણે તે શ્રીહરિ જાણે.

## પ્રકરણ ૧૨ મું.

કુબ્જસિંહ અને જમાલ

રિવેશવરના ઉપના કિપરી થયેલા બહારથી ગભરાએલો કુબ્જસિંહ  
વાયુવેગે દોડતો જતો હતા તે ક્યે રસ્તે ગય છે તેનું તેને ભાન રહ્યું  
નહોતું. લગભગ અર્ધા કલાક સુધી તેણે એકે આસે દોડ્યા કર્યું અને

જ્યારે તેને લાગ્યું કે તેનો પ્રાણુ લેવા તત્પર થયેલા સ્વારે તેની પૂઠ પકડી નથી ત્યારે તે થબ્યો અને એક વૃક્ષ નીચે વિશ્રામ લેવા બેઠો. અનાયાસે ચંદ્રિકાને હસ્તગત કરવાની આવી મળેલી અસુલભ તકે અપરિચિત સ્વારના આવવાથી જતી રહી તે માટે તેને ધણો ખેદ થવા લાગ્યો અને સ્વાગને શ્રાપ દેતો પ્રમાદની મદદથી તેને શોધી કાઢી શિક્ષા કરવાના હવાઈ કિસ્લાઓ તેણે બાધવા માંડ્યા. થોડો સમય વિશ્રામ લઈ તેણે ગજનગર તરફ પ્રયાણ કરવાનું શરૂ કર્યું.

મધ્યાહ્ન થતા સૂર્યનારાયણના પ્રખર દિરણોમાંથી વરસતો અગ્નિ પ્રાણી માત્રને વ્યાકુળ કરી રહ્યો હતો. દુષ્ટસિંહના દુષ્ટ વિચારો પર વાયુદેવતા પણ સૂર્યનારાયણ, સહાધ્યાયી યદ્ય કાપેલા દીસતા હતા એક તરફથી સૂર્યનો તાપ તેના સકળ અંગમા પ્રસ્વેદ કરાવી તેને વ્યાકુળ વ્યાકુળ કરી રહ્યો હતો અને બીજી તરફથી વાયુ ધુળના ગોટેગોટ ઊરાડી તેના નેત્રો પૂરી દષ્ટ નેને અકળાવવા લાગ્યો. ચંદ્રિકાના ધ્યાનમાં અમ થયેલો દુષ્ટસિંહ સૂર્ય તેમ વાયુને પણ શ્રાપ દેતો દેતો ચાલ્યો જતો હતો પણ એ દેવતાઓની સામે તે ઝાઝીવાર ટકી શક્યો નહીં સામા આવતા વાયુ સાથે યુદ્ધ કરી ચાલતા તેના પગ દુ ખવા માંડ્યા આખો પૂનાઈ મઠ પ્રસ્વેદથી કપકા ભીંજાઈ ગયા. તૃષાનું જોર પણ વધ્યું અને તેનો કંઠ સુકાવા લાગ્યો અણુછૂટકે નિશ્વાસ નાખતો કોઈ વૃક્ષ નીચે વિશ્રામ લેવા અને બને તો જળની શોધ કરવા થાબ્યો. આસપાસ નજર કરતા ત્યાંથી થોડે દૂર એક ધટાધાર વૃક્ષ તેની દષ્ટિએ પડ્યું અને તેણે તે તરફ જવા માંડ્યું.

જેમ જેમ તે વૃક્ષની નજીક જવા લાગ્યો તેમ તેમ તેના ચહેરા પર અવનવા ફેરફાર થતા જણાવા લાગ્યા ધડીકમાં તે હાસ્ય કરતો જણાતો તો ધડીકમાં કાંઈક વિચાર કરતો અને ધડીકમાં આશ્ચર્ય પામતો દેખાવા લાગ્યો. પરંતુ જ્યારે તે વૃક્ષની છેક સમીપ જઈ ઉભો કે તેના આશ્ચર્ય તથા ખેદને પાર ગ્હો નહીં તેના મિત્ર મીઆ જમાલને તે વૃક્ષની સાથે મુક્કેટાટ બધાએલો મરણુતોલ થઈ ગએલો તેણે નિહાળ્યો. તેના અગપગ વચ્ચે ઠેકાણું નહોતું તેના એક ખલામાંથી અને મસ્તકમાંથી રૂધિર વહ્યા કરતું હતું પોતાના સહાધારીની આવી દયાજનક સ્થિતિ નહાળી દુષ્ટસિંહે ખેદ કરતા કરતા તેના બધન તોડી તેને મુક્ત કર્યો અને ત્યાંથી ઉઘડી વૃક્ષની બીજી બાજુએ લઈ જઈ તેની આસના વાસના કરવા લાગ્યો. તેના જખમોપર તેણે પાટા બાધી દીધા અને જગલમાં ઉઘેલી કાંઈ વનસ્પતિના પાદડાં લઈ આવી તેના ગસ કાઢી તે જમાલના કર્ણમાં રેડ્યો. એ વનસ્પતિના કાંઈ અલૌકિક ગુણથી જમાલ અદ્ય સમયમાંજ શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેણે ઉધાડી દુષ્ટસિંહને તેની સેવા કરતો બેઠેલો જેમ જમાલ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તેને મૃત્યુના મુખમાંથી મુક્ત કરવા માટે તેનો આભાર માનવા લાગ્યો.

દુષ્ટસિંહે તેને આશ્વાસન આપતાં તેની એ સ્થિતિ ઠાણે કરી તે જણાવવા કહ્યું

જમાલ વૃક્ષના થડને અડેલી સ્વસ્થ થઈ બેઠો અને પોતાની વિતક વાર્તા મિત્રને કહેવા લાગ્યો “ભાઈ દુષ્ટસિંહ ! આપણે બન્ને મૃદુની શોધને માટે જવા છૂટા પડ્યા બાદ હું મારો અશ્વ પૂરપાટ દોડાવતો અને આસપાસ નજર કરતો ઠેક ચપાવતી સુધી ચાલ્યો મચ્યો ત્યાં મૃદુની તપાસ કરી થયું કાંઈ પત્તો મળ્યો નહીં તમે

પણ કદાચ મારી પેટે નિરાશ થઈ પાછા વળ્યા હશે એમ ધારી મે  
 પણ પાછું રાજનગર તરફ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. રસ્તે આવતાં આ સ્થળે  
 મૃદુના મિત્ર સુલભનો મને ભેટો થયો. તે પણ ચપાવતીજ જતો  
 હોવો જોઈએ મને જોતાંજ તેણે તેનો અસ્વ થોભાવ્યો અને મને  
 અટકાવી, હું કયાંથી આવું છું ? ક્યાં જઈ છું ? કયું કાર્ય કરવા  
 નીકળ્યો છું ? કાના કહેવાથી નીકળ્યો છું ? इत्यादि અનેક પ્રશ્નો  
 પુછ્યા તેના એક પણ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર ન આપતા મેં તેને નમ્રતાથી  
 જ્યાં જતો હોય ત્યાં ચાલ્યા જવા સૂચના કરી, પણ એ બેવકુફ  
 સમજ્યો નહીં અને મને તમામ હકીકત કહેવા દયાણુ કરવા લાગ્યો.  
 આપણે પ્રસાદના કહેવાથી મૃદુને શોધી કાઢી તેનું ખૂન કરવા નીકળ્યા  
 છીએ એ બાબત તે જાણ્યો હોય એમ તેના બોલવા પરથી લાગ્યું.  
 છતાં મેં તેને મારી સાથે બ્યથા પચાત કર્યા વિના ચાલ્યા જવા  
 ફરી કહ્યું. પ-તુ એ દુષ્ટે એની હઠ છોડી નહીં અને પરિણામ એ  
 આગ્યુ કે અમે મને એક બીજા સાથે લડાઇમાં ઉતર્યા. કમનસીબે  
 તેની કટારના મને બે ઘા સખત લાગી ગયા અને હું બેશુદ્ધ થઈ  
 અસ્વપરથી પડી ગયો. હું ધાર છું કે મારા અંતરે નસાડી મુકી  
 તેની લગામથી આ વૃક્ષ સાથે મને બાંધનાર એજ હોવો જોઈએ.  
 બાઈ ! મારાં અહો બાગ્ય કે તુ આવી ચઢ્યો અને મને મુક્ત કરી  
 એ દુઃખ ઉપર વૈર લેવા મને ઉભાર્યો. હવે જોઈ છું કે એ સુલભ  
 પણ આ દુનિયામાં કયાસુધી ટકે છે ! મારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાસુધી  
 હું એને ખતાલમાંથી પણ પકડી લાવીને વૈર લઇશ. ” મીઆ  
 જમાલ આ ગ્રામણે ઉશ્કેરાઈ નાહક ક્રુદ્ધવા લાગ્યા તેને એટલો પણ  
 વિચાર ન આવ્યો કે સુલભે ધાર્યું હોત તો તેને ક્યારનો ચમસદનમાં  
 જોડાયાડી દીધો હોત.

જમાલની હકીકત સાંભળી દુષ્ટસિંહને સુલભના સામર્થ્યનું જ્ઞાન  
જવા લાગ્યું અને તેને મળેલો સ્વાર પણ સુલભનો નહોં હોય એવી  
તેને શક થવા લાગી તેના મિત્ર કરતા તે વિશેષ બહાદુરીથી દુરમન  
સ્વાર સાથે લડ્યો હતો એમ તેને લાગ્યું અને તેથી પોતાની બહા-  
દુરી જણાવવા તેણે નિરાશ થઇ ચંપાવતી પાછા ફરતા ચંદ્રિકાનો  
કેવા સ્થાનમાં મેળાપ થયો અને તેને રાજનગર લઇ જતાં  
એક અપરિચિત સ્વારે તેને કેવી રીતે બચાવી છત્યાદિ હકીકત  
જમાલને જણાવી.

બંને જણા થોડીવાર આરામ લઇ રાજનગર તરફ જવા  
તૈયાર થયા તેમનો વિચાર પ્રમાદને તમામ હકીકત જણાવી અપ-  
રિચિત સ્વારને તથા ચંદ્રિકાને સત્વર પકડવાનો હતો તેમણે  
લશ્મી અડપથી ચાલવા માંડ્યું અને સુર્યાસ્ત થતા પહેલાં રાજનગર  
પહોંચી ગયા.

### પ્રકરણ ૧૩ મું.

નિર્દોષીઓ પકડાયા.

પ્રમાદ અને અજબ દુષ્ટસિંહ તથા જમાલ કેમ પાછા આવ્યા  
નહોં ! સુલભ કઇ તરફ ગયો હશે ! શું તે ચંદ્રિકાનો પત્તો મેળવી  
શકશે ! છત્યાદિ વિચારો કરતા પોતાનો અર્થ સાધવા માટે કેવી  
દેવી સુક્રિયા તથા પ્રપચ રમવા તેની એટલી કરી રહ્યા હતા;  
એટલામાં દુષ્ટસિંહ અને જમાલ આવ્યાના સમાચાર તેમને મળ્યા.

જેની રાહ જોતા હતા તે આવી પહોંચતા કાર્ય સફળ થયાનું તેમને દેખાયું અને તે અતર્કિત આનંદ પામવા લાગ્યા, પરંતુ જ્યાં વસ્ત્રહીન જમાન અને શસ્ત્રહીન થયેલા દુષ્ટસિંહ નિસ્તેજ વદને તેમની સમક્ષ આવી ઉભા કે તેમનો આનંદ નષ્ટ થયો. આશ્ચર્યો નિરાશાના સાગરમાં ગોથા ખાવા લાગી. વગર પુછ્યે જમાલ અને દુષ્ટસિંહના હાલ જોતાજ તેમની ખાત્રી થઈ કે બન્ને જણા દુસ્મનને હાથે હારખાઈને આવ્યા છે. અનહદ દુખ સહન કરી, મહા મુશીબતે પ્રાણ અચાવી આવેલા દુષ્ટસિંહ તથા જમાલના દુખ માલગવાની પાન તો બાબુએ ગ્હી પશુ પ્રમાદ તેમને જોતાજ તેમનો તિરસ્કાર કરતો ધુગ્ધી ઉઠ્યો “ જાઓ ! દ્વિયધારાઓ ! જાઓ હવે મારે તમારૂં કામ નથી હું નહોતો ધારતો કે તમે મારૂં કાર્ય બળવરાને આવા નાલાયકનીવડશે. જાઓ સત્વર તમે મારી દષ્ટિ આગળથી દૂર થાઓ મારૂં ઉકળતું હૃદય તમને જોઈ વચારે ઉકળે છે, ક્રોધથી રક્ત થયેલા મારા નેત્રો તમને નિહાળી વધારે ક્રોધિત થાય છે ” હાથપગ પછાડતો પ્રમાદ આમતેમ ફરવા લાગ્યો.

દુષ્ટસિંહ અને જમાલ પ્રમાદનાં તિરસ્કારચુકત વચનો સાલળી ૧૬૩૩મૂઠ બની ગયા તેમણે સ્વપ્ને પશુ ધાર્યું નહોતું કે તેમણે ઉપાવેલી મહેનતનો બદલો આવો મળશે. પ્રમાદ તરફની સહાયતા અને ઉત્તેજનને બદલે તિરસ્કાર થશે.

પ્રમાદે કરેલી ભૂલ અજબના સમજવામાં આવી હતી. તેણે નમ્રસ્વરે દુષ્ટસિંહને કહ્યું “ ભાઈ દુષ્ટસિંહ ! પ્રમાદસિંહનો સ્વભાવ મૂળથીજ આકળો છે તેમાં નિરાશાએ તેને જરા વિશેષ અકળાવ્યો છે માટે એના બોલવા સાચુ ન જોતાં આપણે આપણુ કર્તવ્ય

બળવતુ એ આપણુ બૂપણુ છે. જરા સ્વસ્થ થશે એટલે આપણે એને સમજાવીશું અને એ પોતેજ પાછો પરતાશે ચાલો. જરા આરામ લો અને પછી તમે શુ સમાચાર લાગ્યા હો તે જણાવો ”

અજબ અને દુષ્ટસિંહને શુપચુપ વાત કરતા જોઇ પ્રમાદ તે શુ વાત કરી રહ્યા છે તે જાણવા તેમની પાસે આવ્યો ડોક્ટર અજબે સમયસુચકતા વાપરતાં તેને કહ્યું “ સરદાર ! તમને હવે અમારી વાત સ્વીકારવાનો કે જાણવાનો કોઇ અધિકાર રહ્યો નથી, માટે આપ આ તરફ આવશો જ નહી ”

“ એટલે ! શુ મારા મકાનમા કોણુ શુ કરે છે તે જોવા તથા જાણવાનો મને પોતાને જ અધિકાર નથી ! ” પ્રમાદે જણાવ્યું

“ એક મકાન માલિકે તરીકે તમે અમારી વાત જાણવાને દાવો કરતા હો તો અમે તમને એટલુ જણાવી શકીશુ કે અમારી વાતમા તમારો પોતાનોજ સ્વાર્થ સમાએલો છે ” અજબે કહ્યું

“ જ્યારે મારા જ હિતની વાત હોય તો તેમા મને અચ્છત રાખવાનુ શુ પ્રયોજન ! ” પ્રમાદે અધીરા થતા કહ્યું

“ સરદાર ! આ બિચારા દુષ્ટસિંહ તથા જમાલની સ્થિતિનો વિચાર કરતા અઝાદિથી તમને આયદે કાષ્ટ ન જણાવતા તમારું હિત મિદ્ધ થયા બાદ તમને સર્વ હકીકત નિવેદન કરવી એવો મે આજથી નિશ્ચય કર્યો છે ” અજબે પ્રમાદને ઠેકણે લાવવાની મુક્તિ કરી

અજબની તરફીય પ્રમાદ સમજી ગયો તેણે કરેલી ભૂલ તેને જણાવા લાગી અને તેથી મનમા તેનો પરતાવો કરવા લાગ્યો. સહજ વાર રહી તેણે જરા મુખ મદકાવી અજબને કહ્યું “વાહ ! અજબ !

ગ્રાહ । તે પણ ખૂબ કરી. મારી જૂલ મને પ્રત્યક્ષ ન બતાવતા તે પરીક્ષ રીતે બતાવવા તે ઠીક શક્તિ લગાવી ખરેખર ! દુષ્ટસિંહને તિરસ્કાર કરવામાં મેં ગંભીર જૂલ કરી છે અને તે હવે સમન્વય છે તે બદલ હું તેમની ક્ષમા .....

“ નહીં સરદાર ! એવું અમોગ્ય વચન આપ મુખમાથી કહ્યો નહિ અમે ક્ષમા યાચના યોગ્ય છિએ આપ તે બક્ષવા યોગ્ય છો. આપનો અમારા પ્રતિ થયેલો અભાવ અમને દુ ખર થઈ પડ્યો હતો પરતુ કોષાવેશમાં આપનાથી થઈ ગયેલી જૂલ આપને દેખાઈ અને આપે અમારા પ્રત્યેના સ્નેહને પાછું આપના હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું તેથી અમને સતોષ થાય છે ” દુષ્ટસિંહે પ્રમાદને અટકાવતા કહ્યું

દુષ્ટસિંહનાં આવા નિર્દોષ વચનોથી પ્રમાદનું દોષીત અંતઃકર-  
ણ વિશેષ દુ ખી થવા લાગ્યું અને તે શરમાવા લાગ્યો. તેમણે નમ્ર સ્વરે જગાડ તથા દુષ્ટસિંહને તેમની વિકલ્પાર્તા જણાવવા વિનંતિ કરી જમાલના ઇતિહાસથી દુષ્ટસિંહ વાકેફગાર હતો એટલે દુષ્ટસિંહેજ તમામ હકીકત અર્થેતિ કહી સભળાવી ચત્રિકાના જીવતા હોવાના અને વળી દુષ્ટસિંહના પાંચામાંથી કોઈ અપરિચિત સ્વારના હાથે ઉગર્યાના સમાચાર સાંભળી પ્રમાદ તથા અબ્બા આશ્ચર્યચકિત થા. તેમને ચિન્તા વધી અને શું કરવું તેના તે વિચાર કરવા લાગ્યા છેવટે દુષ્ટસિંહની સલાહ મુજબ પ્રમાદે પોતે તે સ્વાર અને ચત્રિકાની પાછળ પડી તેમને ગમે તે પ્રકારે પકડી લાવવાનો નેશ્વર ક્યો અબ્બા તથા દુષ્ટસિંહને પણ તેણે સાથે લીધા. મીઆ જમાનને રાજનગરમાં રહેવા દીધા

સંધ્યા મમથે એ ત્રિપુટી રાજનગર છોડી જે સ્થળે દુષ્ટસિંહ ને ચત્રિકાનો મેળાપ થયો હતો તે તરફ જવા નીકળી પડી તેમના



અપ્પેને તે એટલી ત્વરિત ગતિએ દોડાવતા હતા કે જોતજોતામાં તે ધારેથી રથને જમ પહોંચ્યા પરંતુ ત્યાં સ્વારનું કે ચીંદ્રિકાનું કોઈનું તેમને દર્શન થયું નહીં. તે ચપાવતી તરફ જ ગયા હશે એમ અનુ-  
મન કરી ત્રણે જણાએ તે તરફ પ્રયત્ન આણ્યું ક્યું ચીંદ્રિકાને જે પેટીમાં પુરવામાં આવી હતી તે વૃક્ષ નીચે પડેલી આમળ જતા તેમની દષ્ટિએ પડી અને ચીંદ્રિકા બચી ગઈ છે તેની પ્રમાદ તથા અજાણને સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ ચપાવતી પહોંચતા અગાઉ સ્વારને તથા ચીંદ્રિકાને પકડી પાડવા તેમણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો અને અપ્પેને વાથુવેએ દોડાવતા તે આગળ વધવા લાગ્યા

વાંચક ! કમનસીબ ચીંદ્રિકા અને તેને બચાવનારો સ્વાર આ સમયે નિદ્રાવશ થઈ ગએલા આપણે જાણી ગયા છીએ સ્વાર સાવધ અને હોશિયાર હોવા છતાં દુર્ભાગ્યે તે પશુ નિદ્રાધીન થઈ ગયો હતો તેમણી પાછળ પડેલા ત્રણે નરપિશાચો જે રથને એ બંને નિર્દોષ જીવો શાંતિથી નિદ્રા લઈ રહ્યા હતા ત્યાં જમ પહોંચ્યા તેમનો પ્રયત્ન સફળ થયેલો જોઈ તેમને ધણે આનંદ થયો બંને નિદ્રાધીન નિર્દોષિનો ઘાત કરવા પ્રમાદ તત્પર થયો, પરંતુ કુશ્વસિંહે તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો અને તેમને ડાઘ ગ્રસ્ત સ્થાને કેદ કરવાની સલાહ આપી

કુશ્વસિંહનો મનોભાવ પ્રમાદ સમજી ગયો તેની સલાહ તેને ક્યારેક લાગી નહીં પરંતુ તેનું પાછું અપમાન કરતા અટક્યો અને અનિચ્છાએ પશુ તેની સલાહ માન્ય કરી.

ડાક્ટર અજન્નરમે તેમણે સંપાદન કરેલી વિદ્યાને તાત્કાલિક અભ્યાસ કરવા માટેનાં પ્રયત્નમાંથી એકલાની દવાની કાંઈ કાંઈ

સ્વાર તથા મંદ્રિકાના નાક આગળ તે ધરી બન્ને નિર્દોષી જીવો  
મૃત તુલ્ય થઇ ગયા. તરતજ દુશ્સિંહે ચત્રીકાને અને બન્ને સ્વા-  
રને પોતપોતના અન્નપર નાખી ત્રણે જણાએ પાછા ફરવા માંડ્યું.  
બિચારા નિર્દોષી જીવો પર કુન્નરતનો ક્રોધ થયો અને દુષ્ટોના પાંચમાં  
ચક્રાયા



## પ્રકરણ ૧૪ મું.

### મૃદુ-લતિકાનું પ્રેમવૃત્તાન્ત

વિભવપૂર્ણ ચ પાવતી નગરીનો રાજા શરસેન ઉત્સાહી અને  
શુદ્ધિશાળી હતો. નીતિશાસ્ત્રમા તેમજ ન્યાયશાસ્ત્રમા તે પ્રવીણ હતો.  
તેની રાણી શુદ્ધિમતી તેમજ તેની પુત્રી સૌંદર્યલતિકા પણ તેના  
જેવાજ ધર્મશીલ અને નીતિમાન હતા. એ દંપતીને મતાનમા માત્ર  
લતિકાજ હતી અને તેમનો એ કુમારિકા પ્રત્યે અનહદ રોહ હતો.  
અત્યંત લાડમા પુત્ર સમાન ઉછેરી તેમણે તેને મોટી કરી હતી.  
તેના નામ પ્રમાણે તેનું મૌદર્ય પણ અલૌકિકજ હતું તેની મનોહર  
મુખાકૃતિ અને તેનું સદ્વર્તન આકર્ષક હતા. સાક્ષાત રતીનોજ જાણે,  
અવતાર ન હોય એવી તે દીસતી હતી તેની કૌમાર્યાવસ્થા પુર્ણ  
થતાં જેમ વમતમા ચૈત્રમાસ, ચૈત્ર માસમા જેમ નવપક્ષવ, અને  
નવપક્ષવમા કુસુમ, કુસુમમા જેમ મધુકર અને મધુકરમા જેમ મદ  
પ્રવેશ કરે તેમ તેના સ્તરીરમા નવયૌવને પ્રવેશ કરવા માડયો હતો.  
અને કામદેવના અર્થે શિવજીનો પ્રસાદ મેળવવા તે તેમની આરાધના  
કરતી હતી સમય વીતતાં તેની આરાધનાથી શિવજીએ પ્રસન્ન થઇ

તેને યોગ્ય સુશીલ અને કામદેવ સમપતિ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રમથ આણી આપ્યો હતો.

રાજનગરના રાજા કેસરીસિંહના પુત્રી મનુભાના લગ્ન પ્રમથે રાજા શરસેનને કુટુંબ પરિવાર સહિત પધાગવા આમત્રણ મોકલવા માં આવ્યું હતું. ધણો સમય થયા બુદ્ધિમતી તથા લતિકાની ઇચ્છા પણ રાજનગર જવાની થયેલી હોવાથી રાજા શરસેને કેસરીસિંહના આમત્રણનો સ્વીકાર કર્યો હતો. લગ્ન પ્રમથને લીધે કેસરીસિંહના દરબારમાં અન્ય રજવાડામાંથી અનેક રાજાઓ તથા ભાયાતો પધાર્યા હતા. એ બધાની સાથે કુટુંબસહિત દરબારમાં રહેવાનું શરસેનને અનુકૂળ નહીં પડવાથી તેણે કુલીનસિંહના મહાલયમાં મુદ્દમ કરવાની ગોઠવણ કરી હતી.

શરસેન જોવો રાજા તે કુલીનસિંહને ત્યાં ઉતારો કરી તેની માન પ્રતિષ્ઠા પધારો કરે અને મૃદુ-લતિકાને તેનો લાભ મળે એ મૃદુનુ વા લતિકાનું કે ઉભયનું સદ્ભાગ્ય નહીં તો ખીન્નુ થું !

લગ્નલગ્ન દશેક દિવસ રાજા શરસેન કુલીનસિંહના ત્યાં રહ્યો અને તે દરમિયાન મૃદુના અને ચાપલ્ય અને સદ્ગુણોથી તેમને તેના પ્રત્યે અનહદ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઇ તેનો સાલસ સ્વભાવ, તેનું મૃદુ ભાવણ તેના પવિત્ર અને નિર્દોષ મુખાર્વિદ પર સુર્યસમ ઝગઝગી રહેલું તેજ તેને પોતાનો જમાવળ બનાવવા શરસેનને લલચાવવા લાગ્યું. એક તરફ રાજા શરસેનના મનમાં આ વિચારો ધોળાતા હતા તો બીજી બાજુએ બુદ્ધિમતિના હૃદયમાં પણ એજ મુલ વિચારોએ વાસ કર્યો હતો.

એ દપટી તો માન વિચારજ કરતા હતા પણ મનન સ્વરૂપ મૃદુને નિહાળી લતિકાની શુ રિયતિ થઇ હતી ! મૃદુને નિહાળતા અને

તેના મનમોહક શબ્દોનું શ્રવણ કરતા તે આકુળવ્યાકુળ થઈ જતી હતી. તેની સર્વ ઇદ્રિયો વિહ્વળ મની જતી હતી પ્રસંગોપાત શુકરવુ તેની થયું તેને મુઠ પડતી નહોતી લગભગ ધૈર્ય અને વિનયનો ત્યાગ કરી, જનાપવાદનો વિચાર છોડી, કુળની અવગણના કરી, સહચારનો અતિક્રમ કરી શીળનું ઉલ્લસન કરી તથા દુષ્કાર્તિનો અગ્રીકાર કરી પ્રેમમાં તે અધ યનતી જતી હતી માતાપિતાની આજ્ઞા કે અનુમોદન વિના, ગુરુજનનું અપમાન કરી પોતાની મેળેજ મૃદુનું પ્રાણિ-મહણ કરવા તે ઉશ્કેરાતી પરંતુ તેજ સ્થળે ધર્માધર્મનો વિચાર આવતા તેના વિહ્વળ મનને તે શાંત કરતી હતી. સ્વપ્નમાં કોઈ કોઈ પ્રમગે જાણે તે રતિ ગ્રસમય સમુદ્રમાં વહી હોય, સર્વ મનોરથોની અગ્રે ચઢી હોય, સર્વ ઉત્સવોની જાણે પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ગઈ હોય એવા એવા ચિન્હો તેને માલમ પડતા હતાં મૃદુ કોઈ કોઈવાર તેના સામુ જોઈ રિમત કરતો તો તેનું વદન લગભગથી નીચું નમી જતું હતું અને નિર્મળ આનંદશ્રુ બિદુથી તેના હૃદયનો ઉલ્લસ બહાર નીકળી જતો હતો મૃદુને પોતાના પ્રત્યે આકર્ષાયેલો જોઈ તે તેને પોતાને મહદ્ ભાગ્યશાળી માનતી હતી. તેના હૃદયમાં, તેની રમેરમમાં મૃદુની મોહક મૂર્તિજ રમણ કરી રહી હતી

લતિકા સ્વપ્નમાં મૃદુ પશુ મગ્ન થઈ રહ્યો હતો, પશુ લગભગ જનાપવાદ, માતા પિતાની આમન્યા, ધર્મશાસ્ત્રનું બંધન વિગેરે તેને કોઈ પશુ પ્રકારના દુષીત ક્ષેત્ર તરફ જતા અટકાવતા હતાં

કેશરીસહને ત્યાં લગભગથી મુર્ચ્છાહતી થતાં એ પ્રેમી યુવકને વિખુટા પડવાનો પ્રસન્ન આવ્યો. પ્રેમીઓના પ્રેમી અતઃકરણ વિચેરે કુખના વિચાર માત્રથી બેદાયા; પશુ એ દુઃખ સૂઝન કર્યા વિના

વિના તેમને છૂટકો નહોતો. દ્રવિત હૃદયે, ગદગદ કંઠે અને સજલ નેત્રે લતિકા તેના ભવિષ્યના ભરથારની આસા લઈ, અવર નવર ચ પાવતી આવી દર્શનનો લાભ આપવા આગ્રહ કરી તથા તેનું પાણિ મહણુ કરી તેના હૃદયમાં સ્થાન આપવાનું વચન લઈ તેના માત પિતા સાથે ચ પાવતી ગઈ અને વિગ્રહ દુઃખમાં દિવસો નિર્જન કરવા લાગી

રાજનગર છોડતા શુરસેને તેમ રાણી શુદ્ધિમતીએ મૃદુને ચ પાવતી આવવા આગ્રહ કર્યો હતો. કુલીનસિંહને પણ મૃદુને મોકલવા સમજીત કરી હતી અને તેમની મનોભાવનાનો પણ કાષ્ઠક પ્રસારો કરી દીધો હતો. થોડો સમય વીત્યા બાદ શુરસેનનો મૃદુને તેડાવવા સબંધી પત્ર પણ આવ્યો હતો. સાથે તેની પ્રિયતમાનું પણ આગ્રહપૂર્વક આમત્રણ આવ્યું હતું. કુલીનસિંહની આસા થતા મૃદુ તેના મિત્ર મુલબને સાથે લઈ ચ પાવતી ગયો હતો અને ફરીથી ત્યાં લતિકાની મુલાકાત થતા તેમનો પરસ્પર બધાએલો પ્રેમ દઢ થયો હતો.

એક સમયે એ પ્રેમી યુગલ લતિકાના પુષ્પોદ્યાનમાં વિરાજી મધુરા અને સુવાસિત પુષ્પોની પરિમલ લેતા આનંદ અને પ્રેમ જોષી કરી રહ્યાં હતા. ત્યાં અચાનક રાજા શુરસેન જઈ પહોંચ્યો. દુરથી લતિકા અને મૃદુને એકાંતમાં વાર્તાલાપ કરતા બેઠેલા જોઈ તે મુપકાથી એક વ્યથિત જોશ લેતો રહી તેમનો વાર્તાલાપ સાંભળવા લાગ્યો.

એક પિતા તરીકે શુરસેનની એ વર્તણૂક એક રીતે અસાધ્ય

લોખાણે પરતુ લતિકાના ભવિષ્યનો ત્રિચાર કરતા તેને એ બાબત દોષીન ગણુવે એ વાસ્તવિક નહોજ કહેવામ. મૃદુ અને લતિકાને પરસ્પર દટિભૂત થયેલો શુદ્ધ પ્રેમ નિહાળી શુરસેનના આનદની અવધિ રહી નહો પુષ્પોધાનમાથી પાછો ફરી તે રાણી બુદ્ધિમતી પાસે ગયો અને પોતાનો આનદ જાહેર કર્યો મૃદુ-લતિકાનું ધન્યરી સુગલ જેમ બને તેમ ત્વરાથી જોડી દેવાનો એ દપતીએ નિશ્ચય કર્યો અને તે પત્રદ્વારા કુલીનસિંહને તાત્કાલીક સ્પષ્ટ રીતે જણાવી પણ દીધો.

શુરસેન જેવા માહાન નૃપતિ તરફથી મૃદુને તેના જન્મત્ર કગ્વાની આગ્રહપૂર્વક માંગણી થતી જોઈ કુલીનસિંહના આનદ અને આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહો શુરસેનની માંગણી સ્વીકારવા તે તત્પર થયો પરતુ તેની ધર્મપતિનું સુદરખાએ વડાપુત્ર પ્રમાદનું વેવિશાળ શાય નહો ત્યાં સુધી મૃદુનો લગ્ન સુખ ધ કોઈ સ્થળે નહી જોડવાનો સતત આગ્રહ કરવાથી તેણે વિનયપૂર્વક એ હકીકત શુરસેનને વખી જણાવી.

ઉદાર દીલના અને ડાહ્યા રાજ શુરસેનને કુલીનસિંહના પ્રત્યુત્તરથી પોતાનું અપમાન થયેલું ન ગણુતા ઓરમાયા પુત્રોને સમદષ્ટિથી જોવ માટે તે કુલીનસિંહને તથા સુદરખાને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો તેણે પ્રમાદમિહનું વેવિશાળ થયા બાદ મૃદુનું લગ્ન લતિકા માથે કરવાનું કુલીનસિંહ પાસે વચન લઈ લીધું.

અપાત્રતીમા રહેલો મૃદુ તથા સુલભ તેમ જ લતિકા આ બાબતથી અચ્ચાત હતા ચોડા સમય વીત્યા બાદ જ્યારે મૃદુ તથા સુલભ રાજનગર પાછા ફર્યા ત્યારે સુલભની પતિનું કેનક મારફત તેમને એ શુભ મમાચારની જાણ થઈ.

એ. પાંચ માસ વીતી ગયા પરંતુ પ્રમાદસિંહના વેવિશાળની કાંઈ જોદવણુ થઈ નહીં અને કુલીનસિંહ તથા સુદરબા બંને એ સમયમા એકાએક દેવલોક પામ્યાં.

શુરસેન તથા બુદ્ધિમતીને કુલીનસિંહના મૃત્યુ બાદ તેણે આપેલા વચનની તેના વડા પુત્ર પ્રમાદને સ્મૃતિ કરાવવાની ઇચ્છા થઈ, તે કાંઈ નિર્ણય પર આવે ને પહેલાં હતિકાના સૈદ્ધર્થ પર મોહિત થયેલા પરંતુ પિતાની આમન્યા તથા ભયથી નિરાશ થઈ રહેલા પ્રમાદ તરફ થીજ હતિકાનો સંબંધ મૃદુ સાથે ન જોડતા તેની સાથે જોડવાનો રાજ્ય શુરસેન પર પત્ર આવ્યો. જોકે પત્રનું લખાણ વિનયયુક્ત હતું પરંતુ તેણે કરેલી માગણી અયોગ્ય હતી શુરસેને તેની માગણી સંબંધી કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર ન આપતા મૃદુને ચંપાવતી મોકલી આપવા પ્રમાદને સંદેશો કહાવ્યો. દુષ્ટ પ્રમાદ એ સંદેશો મૃદુને પહોંચાડે એ સર્વથા અશક્ય હતું તેણે ફરીથી શુરસેનને તેની માગણી બાબત વિચાર કરવા અને પ્રત્યુત્તર આપવા કહેણ મોકલ્યું એક વખત પરાક્ષ રીતે ઇન્કાર કર્યા છતાં પ્રમાદને તેની તેજ માગણી પાછો કરતો જોઈ શુરસેન તેને ધિક્કારવા લાગ્યો. હતિકાનો સંબંધ મૃદુ સિવાય અન્ય કોઈની સાથે નહીં જોડવાનો તેનો નિશ્ચય તેણે પ્રમાદને જણાવ્યો અને એ બંનેના પરસ્પર બધાએલા પ્રેમથી પણ તેને વાકેફ કર્યો.

વાંચક ! પ્રમાદ પાસે બાગમા જે પત્ર હતો તે આજ પત્ર અને એ પ્રમાદને મળ્યો ત્યારથીજ બિચારા મૃદુનું લાલચક ઉધું ફરવા માંડ્યું હતું.

## મકરણ ૧૫ મું.

### લતિકાનું કદખાંત.

ચૈત્ર માસના રમણીય દિવસોમાં નવા કમળવન ખીલો રહ્યા હતા આંખાની કામળ કળિયોનો કલાપ અને પુષ્પોધ્યાનમાં ખીલી રહેલી પુષ્પ કળિયોની પરિમલ કામાતુરને ક્ષત્રિય બનાવી રહ્યા હતા. મલયાચળની ઠંડી વાયુની લહરીઓથી કામદેવનું ૧૧૭-૫૮ ફરફરતું હતું, કામદેવનાં શરપત્રના સુસવાટથી સર્વ દિશાઓ બધિર થઈ ગઈ હતી અને રતિ-રસ સાગરના બારે પૂરથી બહુ છાકમ-છાળ થઈ ગયેલું જણાતું હતું, પરંતુ આપણી વાર્તાની નાયિકા સૌદર્યલતિકાને આથી લેશ પણ આનંદ થતો નહોતો મૃદુના વિયોગથી તે મુઝાતી હતી રાત્રિ દિવસ તે તેનું જ ચિન્તન કર્યા કરતી હતી વિરહ વ્યાકુળ કામિની ધડીકમાં શોકાતુર બની જતી તો ધડીકમાં ચિન્તા ઝરત થતી અને ધડીકમાં ક્રોધિષ્ટ પણ થઈ જતી હતી પોતે શાંત છે કે અશાંત છે, જાગૃત છે કે નિદ્રાધીન છે, પોતાને દુઃખ છે કે સુખ છે, ઉત્ક્રાંત છે કે વ્યાધી છે, વિપત્તિ છે કે ક્ષેત્ર છે, તે કાંઈ તેનાથી સમજાતું નહોતું સર્વે સખીઓને રજા આપી ધડીકમાં ચમનગૃહની બારીમાં તો ધડીકમાં પુષ્પોધ્યાનમાં બેઠી બેઠી પોતાનું મણિમય મુખ રાજનગરની દિશા તરફ રાખી અધ્ધર વદને જોયા કરતી હતી મૃદુને ચપાવતી તેડાવવા શુરસેને કરે તે જાહવણના સમાચાર તેની માતાદારા તેના જણવામાં આવ્યા હતા અને તેથી તે બધી હર્ષિત થઈ હતી પરંતુ સમય થઈ જવા કરતાં તેના આવવાનાં કાંઈ ચિન્હો ન જણાતા તેના વિરહ દુઃખમાં વૃદ્ધિ થઈ હતી તેની અધીરતા વધતી જતી હતી તેનું ચિત્ત સર્વથા અમથ થઈ ગયું હતું.



આ સ્થિતિમાં લતિકા પોતાના પુષ્પોદાનમાં બેડી બેડી ઉત્સુ-  
કતાથી રાજનગરને રસ્તેથી આવતાં મનુષ્યોને નિહાળી રહી હતી,  
એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર દૂરથી આવતો તેની નજરે પડ્યો. “એજ  
એજ ! મારા હૃદયનો આધાર ! મારા ચિત્તનો ચોર ! એજ ! હાવ  
એને સન્માનપૂર્વક લેવા જાઉ ” આમ આત્મગત કહેતી લતિકા  
હિંદી પુષ્પોદાનમાંથી બહાર નીકળી ! પણ આગળ જતાં ખેત્રમાં  
અને પુષ્પોદાનનાં દ્વાર આગળ આવનાર સ્વારનું અવલોકન  
કરતી હિંદી .

જેમ જેમ સ્વાર પુષ્પોદાનની સમીપ આવતો ગયો તેમ  
તેમ લતિકાના હૃદયમાં પ્રેમના ઉભરા ઉછળ્યા મારવા લાગ્યા. પરંતુ  
એ સ્વારના મુખાર્વિદનાં દર્શન થતાં તેની આશ્ચર્યો નિરાશના  
કુડમાં કુળી ગઈ તેનું પ્રકૃષ્ટીત વદન નિસ્તેજ બની ગયું અને નિરાશ  
શ્વેત તે પાછી ઉદાનમાં ચાલી ગઈ

વાચક ! એ આગતુંક સ્વાર મૃદુ નહોતો પણ તેની શોધમાં  
નીકળેલો તેનો મિત્ર સુક્ષ્મ હતો લતિકાને પુષ્પોદાનના દ્વારમાં  
ઉભેલી જોઈ મૃદુના સમાચાર જાણવા તે ઉત્સુક બની ગયો હતો.  
જાણી તેને જોઈ લતિકા પાછી ઉદાનમાં ગઈ એટલે તેના આવામ-  
નનના સમાચાર મૃદુને જાણાવવા તે ગઈ હશે એવું અનુમાન કરી  
મિત્ર તથા મિત્ર પત્નિને મળવા તે વધારે ને વધારે ઉત્સુક  
થવા લાગ્યો.

અદ્ય સમયમાં તે ઉદાન આગળ આવી પહોંચ્યો. અત્યપરથી  
હિતરી તે અદર પ્રવેશ કરવા જતો હતો એટલામાં જ લતિકાની દાસીએ  
આવી તેને અટકાવ્યો. લતિકા પુષ્પોદાન સાર્વજનિક નહીં હોવાનું

જાણી તેણે સુલભને એ ઉધાનનો ઉપભોગ કરવાનું સાહસ ન કરતા એતાવ્યો.

દાસીના વચન સાંભળી સુલભ આશ્ચર્ય ચકિત થયો તેના મનની મુરદો મનમાજ સમાધ મધ લતિકા તરફથી પોતાનો આવો સત્કાર થશે એવું તેણે સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું “ શુ લતિકાએ મને ઓળખ્યો નહીં હોય ! હા તેમજ હોવું જોઈએ લાવ જરા દાસીની મારફત તપાસ કરી અનેતો લતિકાને મારૂ ઓળખાણુ આપુ ” આમ આ મગત વિચાર કરી સુલભે દાસીને કહ્યું “ ત્યારે આ મનોહર ઉધાન માત્ર લતિકાના ઉપભોગ માટે બનાવવામાં આવ્યું છે શુ ? કદાચિત અન્ય પ્રવાસી જનોને એમાં વિશ્રામ લેવાનો બાધ હશે પણ શુ લતિકાના સગા સહોદર, શુભેચ્છક મડળ તથા સખીઓને માટે પણ એના દ્વાર બધ રાખવામાં આવે છે ! ”

“ અયે મુસાફિર ! આવા આવા પ્રશ્નો પૂછવાનું તને શુ અથો જન છે ! અપરિચિત કોઈ પણ મનુષ્યને આ ઉધાનમાં આવવાનો અધિકાર નથી, માટે ખોટી માથાફેડ કરવાની છોડી દઇ દાર પરચી ખસ કે તે વાસી હું મારા કાર્યમાં પ્રવૃત થાઉ ” દાસીએ ઉત્તર આપતાં સુલભ દ્વારમાં ઊભો હતો તેને ખસેડી, દાર બધે કર્યા.

એક દાસીનું પણ આટલું શુમાન જોઈ સુલભ આશ્ચર્યચકિત થયો તેની મારફત લતિકાને પોતાના આવાગમનના સમાચાર પહોચાડવાની તેની ઇચ્છા ફળીભૂત ન થતા તેણે રાજ શુરસેનને મળવા નિશ્ચય કર્યો.

રાજના મહેલ આગળ જઇ પહેરેગીર મારફત પોતાના આગમનના સમાચાર સુલભે શુરસેનને પહોચાડ્યા સુલભ અને

મૃદુની મૂઠ મિત્રતાથી શુરસેન વાકેફ હતો એટલે તેનું નામ સાંભળતાજ તે પ્રમાદે ઉપસ્થિત કરેલા તોફાનના સંબંધનાજ કાંઈ સમાચાર લઈ આવ્યો હશે એવું તેણે અનુમાન કર્યું અને તાત્કાલિક સુલભને આવવા દેવાની આજ્ઞા કરી

શુરસેન તરફથી સત્કાર થતાં સુલભને આનંદ થયો રાજાને નમન કરી તેની આજ્ઞાનુસાર તેની પાસે તેણે બેઠક લીધી, સુલભને જીદા લેબાશમાં બેસતાં શુરસેનને કાંઈક શકા થઈ અને તેના સમાધાનાર્થે તેણે પ્રશ્ન કર્યો “કેમ સુલભરાય ! આમ એકાએક આ લેબાશમાં તમારૂં પધારવું થયું ! રાજનગરમાં કંઈ ખટપટ ઉભી થઈ છે શું ?”

“મહારાજ ! ખુદ રાજનગરની ખટપટ તો કાંઈ નથી પરંતુ મૃદુ અને પ્રમાદ વચ્ચે ભારે કલહ ઉત્પન્ન થયો છે પરિણામ શું આવશે તે કહી કે કળી શકાતું નથી ” સુલભે કહ્યું

“એ બધુઓમાં કલહ ઉપસ્થિત થવાનું શું પ્રયોજન છે ?” શુરસેને પૂછ્યું

“માત્ર પ્રમાદનો સ્વાર્થ અન્ય કાંઈ નહીં આપનો પત્ર મળતાજ પ્રભાતે મૃદુ ઉપર કેર વર્તાવેલો સર કર્યો છે ” સુલભે જવાબ આપ્યો

શુરસેનને ખાતરી થઈ કે હતિકા માટે મૃદુ અને પ્રમાદ વચ્ચે વિખત્રાદ ઉત્પન્ન થયો છે તેણે સુલભને સવિસ્તાર વૈકલ્પિક જણાવવા સૂચના કરી

પ્રમાદે બાગમાં મૃદુ પાસે કરેલી અયોગ્ય મુઠાણી, મૃદુનો તે પ્રતિ તિરસ્કાર, તેનું ચ પાવતી આવવા નીકળવું, અંદ્રિકાનું ગુમ થવું,

પોતાનું તથા કનકનું મૃદુ તથા ચંદ્રિકાની શોધમા દરજુ, મૃદુની પાછળ પ્રમાદે મોકલેલા જમાલને કરેલી શિક્ષા અને છેવટે ચંપાવતી નગરીમા પ્રવેશ કરતાં પુણ્યોધાનના દાર આગળ દાસી તરફથી મળેલો જવાબ ઇત્યાદિ, સવિસ્તર હકીકત શુલભે રાગને જણાવી. પ્રમાદના અધમ વિચારો તથા દુરાચરણો માટે તેને ધણો ખેદ થયો અને મૃદુને માટે તેનું અત કરણ દ્રવિત થવા લાગ્યું રાગ કેશરીસિંહને તમામ હકીકત પત્રદ્વારા જણાવી, પ્રમાદને યોગ્ય શાસન અપાવી મૃદુને નિર્ભય કરવા તેણે નિશ્ચય કર્યો.

મૃદુ કયા ગયો છે તેની ખબર કાઢવા સુલભ ઉત્સુક થઈ રહ્યો હતો અને તેણે તેની પ્રથમ શોધ કરાવવા ચરસેનને વિનંતિ કરી તેની ઇચ્છાનુસાર રાગએ બાહોશ સિપાહીઓને મૃદુની તપાસ કરવા સત્વર રવાના કરી દીધા અને ત્યારબાદ સુલભની મહેમાનગીરી માટે યોગ્ય બંદોબસ્ત કરવા માંડ્યો.

રાગન બોજન વિધિથી મુક્ત થઈ સુલભ રાજગૃહમા તેને આપેલા એક ઓગડામા વિશ્રામ લેતો હતો એ ઓરડો લતિકાના પુસ્તકાલયનો હતો કેટલોક મમય થયાં લતિકાનું પુસ્તકો પ્રતિ દુર્લભ થયેલું હોવાથી પુસ્તકાલયના ઓરડો મહેમાનોના નિવાસ માટે આપપામા આવતો હતો.

સુલભ પલગપર જરા આડો થઈ “ મૃદુને ક્યાં શોધવો ? લતિકાની મુલાકાત કેવી રીતે લેવી ? કનક કેમ નહીં આવી હોય ? બિચારી ચંદ્રિકાનું શું થયું હશે ? ઇત્યાદિ ઘટનાઓના ” વિચારો કરતો હતો વિચાર કરતા કરતા જમાલ સાથે થયેલા રમખાણથી તથા લાખી મુસાફરીના શ્રમથી તેનાં નેત્રો ભીંચાવા લાગ્યાં અને તે ક્ષણભર નિદ્રાવશ થયો.

નિશ્ચય થયેલી ક્ષતિકાને એન પડતું નહોતું ચૈત્ર માસનો  
લાગે દિવસ કાઢવો તેણે ધણો કઠિન થઇ પડ્યો હતો. સુલભ જે  
સમયે પુસ્તકાલયમાં સહજ નિદ્રાધીન થયો તે સમયે ધણે વખતે  
તેને કમ્પિયરીના રસમય પુસ્તકો પુનરાવર્તન કરવાની ઇચ્છા થઇ  
અને તેની દાસી કેતકીને તે પુસ્તક પુસ્તકાલયમાંથી લઇ આવવા  
આજ્ઞા કરી.

આજ્ઞા ચતાજ કેતકી પુસ્તકાલય તરફ દોડી પરતુ તેના  
દ્વારપર પગ મુકતાજ તે આશ્ચર્ય અકિત થઇ પુસ્તકાલયમાં કોઇ  
અપરિચિત પુરૂષને પલગપર નિદ્રાધીન થયેલો તેણે નિહાળ્યો થોડે  
સમય તે દ્વારપરજ વિચાર કરતી હિભી “ એ મૃદુસિદ્ધ તો નહી  
હોય ! x x x ના ના તે હોય તો શુ ક્ષતિકા તેના આવાગમનથી  
અજ્ઞાત હોય ! કોઈ મહેમાન હોવા જોઇએ ભલે મને તે હો પછી  
મારે પુસ્તક લેવા અદર જવું કે એમને એમ પાછા જઇ અપરિ-  
ચિત મનુષ્યના પુસ્તકાલયમાં નિદ્રાવશ થયાના સમાચાર વિદિત  
કરવા ! ”

વળી થોડીવાર વિચાર કરતાં તેણે એ નિદ્રાધીન થયેલા મહેમાન-  
ની નિદ્રામાં વિશ્લેષ ન આવે એવી રીતે પુસ્તક લઇ જવા નિશ્ચય કર્યો

• તે અદર ગઇ કમળાદ હિધાડ્યુ, પુસ્તક કાઢ્યુ, પાછુ બધ કરતાં  
સહજ અવાજ થયો. સુલભની નિદ્રામાં ભગ પડ્યો તે જાગૃત થઇ  
એકદમ પલગમાં બેઠો થઇ ગયો દાસીને કમળાદ આગળ ધ્રુજતી હિ-  
બેલી જોઇ તેને હાસ્ય ઉત્પન્ન થયુ વાચક ! સુલભને હાસ્ય ઉત્પન્ન  
થવાનું કારણ એ હતુ કે તેણે દાસીને ઓળખી હતી અને ક્ષતિકા  
સુખોલાનના દ્વાર આગળ તેણે કહેલાં વચનેનું તેને સ્મરણ થયું હતું.

સુલભને જ્યોત થયેલો જોઈ દાસી ગભરાવા લાગી, મહેમાનની નિદ્રામાં ખલેલ પહોંચાના સમાચાર રાગના બાજુવામાં આવશે તો તે કોમિ બરાશે અને લલિકાનો પણ તેના પર ગેપ થશે એવી તેને ધાસ્તી લાગતી હતી સુલભની ક્ષમા યાચવાનો તેને વિચાર થયો પણ તે વિચાર અમલમાં મુકી શકાયો નહીં લગ્ન, દોષ અને ભય એ ત્રણેએ એકત્ર થઈ તેને ગભરાવી મુકી હતી આખરે હિમત પકડી તેણે પુસ્તક લઈ ચાલવા માંડ્યું પરંતુ સુલભે તેને ઉઠા રહેવા સૂચના કરી નત્ર સ્વરે પૂછ્યું “ દાસી ! તું શું કરવા અને કોની પરવાનગીથી પુસ્તકાલયમાં આવી છે ? ”

સુલભને શ્વાતિથી પ્રશ્ન કરતો જોઈ દાસીને હિમત આપી અને તેણે જણાવ્યું “ મહારાજ ! ક્ષમા કરો ! લલિકા જોડે આ પુસ્તક મંગાવ્યું હતું અને તે લેવા હું આવી હતી આપની નિદ્રામાં વિલેપ ન પડે તે માટે હું સાવધ હતી છતાં અનાયાસે કપાટ બંધ કરતાં ખખડ્યું અને આપની નિદ્રામાં ખલેલ થયું છે ”

સુલભને લાગ્યું કે લલિકાને પોતાના આગમનના સમાચાર પહોંચાડવાનો તેમજ મૃદુની કામ હકીકત ઋણી આવે તો મેળવવાનો અને લલિકાની શુ સ્થિતિ છે તે જણાવવાનો અનાયાસે ઠીક પ્રસંગ આવી ગયો તેણે દાસીને શાતવન આપી પોતે મૃદુનો મિત્ર છે તે જણાવ્યું અને લલિકાને મળવાની પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી

દાસી કેતકી સુલભનો ઉપકાર માની તેના સમાચાર લલિકાને વિદિત કરતા ત્વરાથી દોડી

કેતકીને પુસ્તક લઈને આવતાં વહુ સમય થયેલો હોવાથી તે ક્યા મઠ્ઠે હતો તેના વિચાર લલિકા કરતી હતી એટલામાજ તેને હર્ષ-

એર આવડી તેણે નિહાળી તેના આવતા વેત અધીરી મથેલી લતિકા  
એ પૂછ્યુ “કેમ ? કેતકી કાંઈ બહુ ખુશ થતી આવે છે ।”

“બહેન ! મારે ખુશ થવાનુ તે તમારે પણ ખુશ થવાનુ જ  
હોય ! ચિર કાળથી જે-પ્રેમ મૂર્તિનુ રમણુ હૃદયસાગરમાં થાય છે તેને  
ઓષતો તેનો મિત્ર સુલભ અત્રે આવેલ છે અને તે તમને મળવાની  
જગાસા ધરાવે છે ” દાસીએ જણાવ્યુ

“શુ દેવી કનકના પતિ સુલભરાય આવ્યા છે । તેમણે તને  
કાંઈ સમાચાર કહ્યા વારે । તેઓ એકલાજ છે કે તેમની સાથે કોઈ  
અન્ય મનુષ્ય છે ! રાજ ગૃહમાં કયા સ્થાને તેમણે મુકામ કર્યો છે !”  
પ્રત્યાદી ઉપરા ઉપરી પ્રશ્નો ઉત્તરની રાહ બોલ્યા સિવાય કરવા લાગી.  
લતિકાની આ રચિત નિહાળી કેતકીને હાસ્ય ઉત્પન્ન થયુ ખરા  
પ્રેમીઓના જીવન વિચોગાવરથામાં એક બીજાના સમાચાર જાણવા  
કેવા ઉત્સુક રહે છે તેનો એને શુ અનુભવ !

સુલભનો મુકામ પુસ્તકાલયના ઓરડામાં હોવાની હકીકત કેત-  
કીએ લતિકાને જણાવી વળી તેની સાથે પોતાનો કેવો પ્રસંગ બન્યો  
હતો અને તે કેવી ગભરાઈ ગઈ હતી તે હકીકત પણ વિદિત કરી  
લતિકા ને તેમાં કાંઈ રહસ્ય લાગ્યુ નહી તેનું મિત્ર સુલભને મળી  
મુઠ્ઠના સમાચાર જાણવા વ્યય મધ રહ્યુ હતુ કેતકીને સાથે લઈ જ  
તર તે પુસ્તકાલય તરફ જવા લાગી

આ તરફ સુલભ કેતકી શુ પ્રત્યુત્તર લખે આવે છે તે જાણવા  
આતુર થઈ રહ્યો હતો અદ્ય સમયમાં લતિકા તથા તેની દાસી ત્યાં  
જઈ પહોંચ્યાં. ધક્કતે હૃદયે અને લજ્જાચક્રિત વદને કાંઈક કહેતા  
અને કાંઈક આનંદ મુકત થતા લતિકાએ દેવી કનકના શુભ સમાચાર

પ્રુછ્યા. અતરમા તેના હૃદયમારમાં રમણ કરી રહેલા મુદુના કુશળ જાણુવા તે ઉત્સુક થઈ રહેલી હતી કિંતુ બન્નમ તેને તે પ્રુછતા અટકાવતી હતી

સુલભને પાછી કનકની સ્મૃતિ આપી તે કયા હશે ! તેની શુ દશા હશે ! દુષ્ટ પ્રમાદની કાંઈ પ્રપચ જળમા ફસાઇ તો નહીં હોય ! ઇત્યાદિ વિચારો તેના મનમા સ્ફુરવા લાગ્યા હતિકાના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપવાનુ તે વિસરી ગયો અને કનકની ચિન્તામાં ગરક થવા લાગ્યો.

તેના મુખ પર ફરી વળેલી ગ્લાનિથી બિચારી હતિકા ગભરાવા લાગી “ સુલભ કેમ કાંઈ ઉત્તર નહીં આપતો હોય ! કનકનુ નામ દેતાજ એ સ્તબ્ધ કેમ થઇ ગયો હશે ! શુ તેના સખધના કાંઈ અશુભ વર્તમાન હશે ! હા. નહીતો સુલભની આવી સ્થિતિ ચામ નહી ” આમ તે આત્મગત શ્લોક અને સમાધાન કરવા લાગી.

થોડો સમય મન્ને મૌન્ય ધારણુ કરી બેસી રહ્યા આખરે હતિકાએ સુલભને ફરી પ્રશ્ન કર્યો “ સુલભભાઈ ! તમે દિડમૂઠ કેમ બની ગયા ! તમારા મિત્ર હાલ કયાં નિવાસ કરે છે ! તેમના તો કાંઈ ખબર અતર કહો ! ”

સુલભે નિશ્વાસ નાખતા હતિકા પ્રત્યે જોયુ “ બહેન હાતકા ! રાત્રનગરના બાયાત કુટુબનુ વાતાવરણુ હાલ કેવળ બદલાઈ ગયુ છે અને તે કાંઈ વિચિત્ર સ્થિતિમા મુકાઈ ગયુ છે. પુત્ર્ય કુલીન કાકાના દેવલોક પામ્યા બાદ પાપી પ્રમાદની સ્વચ્છદી વર્તણુક અને વિષમ વાસનાને અંગે એ કુટુબ ઉપર કુદરતનો કાંઈ ઉત્તરો છે બન્નિમા શુ થાય છે તે જ્ઞેવાનુ છે ” સુલભે જરા સ્વસ્થ થઈ બીજો નિશ્વાસ નાખતા જણાવું,



હતિકાના કોમળ હૃદયમાં આઘાત થયો તેના રોમાંચ ખર્ચ  
ગયાં. મૃદુ કોષ મહાન વિપત્તિમાં આવી પડ્યાનું તેણે અનુમાન  
કર્તું અને સર્વ હકીકત યથાસ્થિત જાણવાની પોતાની ઇચ્છા સા સુ  
લભને દર્શાવી.

“ જાહેન હતિકા ! કળિયુગમાં આપણે જેમથુ તો ભાગ્યેજ  
કોઈ સ્થળે સંપત્તિ દિગ્દર્શન થશે સર્વત્ર કુસંપજ નજરે પડે છે.  
જે સંપ અને સત્વતાનો પ્રત્યેક ગૃહમાં વાસ હોતો તેનું સ્થાન હાલ કુસંપ,  
કપટ ભ્રુઠ અને લુચ્ચાઇએ લીધું છે. એક માતાના ઉદરમાંથી જન્મેલા  
પ્રાતાઓમાં પણ સંપ રહેતો નથી અને તેનું ઉત્પાદકમૂળ જરૂર, જોડવા  
જમીન છે એ કુસંપનું બી જાયાત કુટુંબમાં પણ રોપાઈ ચુક્યું છે  
પ્રમાદનો મદ અને વિષય વાસના એ આખા કુટુંબની પાયમણી કરવા  
તૈયાર થઈ રહ્યા છે ” સુલભે હજી પણ મૃદુની હકીકત સ્પષ્ટ ન  
જાણાવતાં ગુણાર્થમાં અને દુઃકમાં કહ્યું

હતિકા મૃદુને માટે વિશેષ અધીરી થવા લાગી તેણે મૃદુ  
ક્યા છે અને કેવી સ્થિતિમાં છે તે સ્પષ્ટપણે જાણાવવા સુલભને  
વિનંતિ કરી

• હતિકાને સત્ત્વ હકીકત જાહેર કરતાં તેને અતિશય દુઃખ થઈ  
અને વજ્ર પ્રમાદ અને મૃદુ વચ્ચે કલહ ઉપરિથત થવાનું કારણ તે  
સહેજ છે એવું જાણી શે તો તેના હૃદયમાં ભારે આઘાત થશે અને  
અસ્થિમાન કદાચિત અનિષ્ટ આવશે, એ અમથી સુલભ તેને સ્વ  
હકીકત ગુણાર્થમાં જ જાણાવતો હતો. પરંતુ મૃદુના સમાચાર જાણ-  
જાણી હતિકાની વધતી જતી ઇચ્છા સા સુલભને દુઃખકર થઈ પડી

જેમ જેમ તે લતિકાના દયાદ્ર વદનનું ખવલોકન કરતો ગયો તેમ તેમ તે વધારે અને વધારે ગુચવાવા લાગ્યો. મૃદુ રાજનગરનો ત્યાગ કરી ચ પાવતી આવતા કર્યાંય ગુમ થયો છે એ દુ ખદ સમાચાર જાણતા આશાવત લતિકાનું શુ થશે તેની તેને ચિન્તા થવા લાગી છેવટે લતિકાને શાત્વન આપવાનો નિશ્ચય કરી તેણે કહ્યું “લતિકા આમ અધીરા થવાનું કાંઈ કારણ નથી ? મૃદુ હયાત છે અને તેણે મને અત્રે ચ પાવતીમાં મળવાનો ડરાવ કરેલો હોવાથી હું તેને મળવા જ આવ્યો છું, પરંતુ તે અઘાપિ અત્ર આવ્યો નથી એટલે હું શરૂ છું કે માર્ગમાં એ કર્યાંય રોકાઈ ગયો હશે

“તો શુ એ રાજનગરમાં હાલ નથી ? ત્યાંથી ક્યારના અને શા કારણથી નીકળ્યા છે !” લતિકાએ કાંઈક આશ્ચર્યચકિત થતા અને કાંઈક અધીરા થતા પુછ્યું

સુલભ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં ગુચવાયો પરંતુ સહજ વિચાર કરી તેણે જણાવ્યું ‘ના, મૃદુ હાલ રાજનગરમાં નથી મહુમ કુલીનસિંહની મિલકતના સંબંધમાં તેમને પ્રમાદ સાથે જરા ઓનાચાલો થવાથી તે રાજનગરથી ચ પાવતી આવવાનું કહી નીકળી પડ્યો છે

મૃદુનું અહર્નિશ ચિંતન દરતી કામળ કુમારિકાને આ સમાચાર કેવા દુ ખકર થઈ પડ્યા હશે તે અનુભવી વાચકોને સહજ સમજાશે જો કે સુલભે મૃદુ માર્ગમાં કાંઈ રોકાઈ ગયો હશે એવું દર્શાવ્યું હતું પરંતુ વિચારશક્તિ લતિકાના માનવામાં તે વાત આવી નહોતી. પ્રમાદ અધર્મ અને દુષ્ટ છે તે તે જાણતી હતી અને તેથી તેના પ-

અમા તે મુર્ગમાં સપડાયે હોવો જોઈએ એવી તેણે અતરમાં ખાતરી થઈ હતી.

અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે સુલભને મૃદુની શોધ કરવાની વિનંતિ કરી લતિકા તેના શયન ગૃહમાં જઈ હૈયું ખાલી કરવા લાગી કેતકીએ તેને ધણુ આશ્વાસન આપ્યું પણ તે જ્ઞાત થઈ નહિ સ્વપ્નમાં પણ તે મૃદુર્નુજ ચિત્તવન કરવા લાગી વારવાર ઝમકી ઉઠી ધડીકમાં મૃદુને યાદ કરતી તો ધડીકમાં પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં કહ્યાત કરવા લાગી “ ઓ પ્રભુ ! ઓ ભક્તવત્સલ પરમાત્મા ! એક વાર મારા પ્રિય મૃદુના દર્શન કરાવ અમારા વિશુદ્ધ પ્રેમ સામુ જો ! દયા કરો ! પ્રભો દયા કરો ! મ્હારા મનના મનોરથો સર્વ ધુળ મળી જાય છે પ્રિય મૃદુ ! ક્યા છે ! આવ. આવ હું પીડાયેલી છું તારી દાસી છું, અનુરક્ત છું, આળા છું, ગતિ વિનાની છું, દુઃખી છું, અનન્ય શરણુ છું તો પણ તું કેમ નિર્દય થાય છે ઓ દીન દયાળ ! અમારી વ્હારે ધાઓ અમારો શુ અપરાધ થયો છે ! અમે તારી શુ શેવા બજાવી નથી ! તારી કંઈ આજ્ઞાનુ અમે ઉલ્લંઘન કર્યું છે ! અરે દૈવ ! જરા તો દયા લાવ ? હું તારે પગે પડુ છું. મારા પ્રાણનાથને ઉગારજો અરે દેવતાઓ ! મુજ કિકરીપર દયા કરી મારા હૃદયેશ્વરનું રક્ષણ કરો તેના પાવત્ર મુખાર્વિદના એક વચ્ચત તો દર્શન કરાવો ! ભાઈ, સુલભરાય ! લાવો ! લાવો ! મારા મૃદુને શોધી લાવો ”

શુ પરમાત્માની કૃતિ મ્હું અરણ્યમાં લતિકાનું સ્મરણ કરતો મૃત્યુના મુખમાં પડ્યો છે અને લતિકા તેનું સ્મરણ કરતી કહ્યાત કરી રહી છે. -

## પ્રકરણ ૧૬ મું.

## મૃદુ પર્ણકુટીમાં.

મૃદુની શોધમાં કેટલા ફરે છે પણ એકને તેનો પતો લાગતો નથી કોને ખબર કે તે સર્પનો બોમ થઇ પડેલો કયા અને કેવી સ્થિતિમાં હશે ! મૃદુને પણ શું ખબર કે તેની શોધમાં કેટલા મનુષ્યો ક્ષુધા અને તૃષ્ણા વેડતાં ભટકી રહ્યા છે ! અરે ! તેની વ્હાલો બહેન ચંદ્રિકા દાઢ અપરિચિત સ્વારની સાથે દુષ્ટ પ્રમાદના પગમાં પાછી સપડાઇ છે તેની પણ તેને શું ખબર ? તેની પ્રિય-તમા અને તેના સર્વ મનોરથોનો ભડાર યાને સાક્ષાત લક્ષ્મીનો અવતાર લતિકા કદર્પાત કરતી તેનું સ્મરણ કરી રહી છે તેના પણ તેને કયાથી ખ્યાલ હોય ! તે એવા સ્થાનમાં વિરાજતો હતો કે બધા માયાનો અંશ પણ નહોતો.

રમણીય રાજનગરનો ત્યાગ કરી કુસુમવતી ચ પાવતીમાં જતાં તે એક સ્વર્ગીય પર્ણકુટીમાં નિવાસ કરી રહ્યો હતો નિર્જન વનમાં પણ એ પર્ણકુટી કોઇ અલૌકિક શોભા આપી રહી હતી તેની પ્રત્યેક દિશામાં ઉગેલા વૃક્ષોથી તે ઢાકાઇ મઘ હતી પ્રથક પ્રથક ઉછરેલા બિજ બિજ પ્રકારનાં પુષ્પોના છાંડવાઓ અને લતાઓ તેમનાં પર ખીલી રહેલા પુષ્પોની સુવાસ યોગરદમ પ્રસારાવી રહ્યાં હતા વળી પર્ણકુટીની નજીકમાં એક નાનકડું પણ સુંદર સરોવર ખરે મધ્યાન્હે પર્ણકુટીમાં શીતલતા સ્થાપી રહ્યું હતું પર્ણકુટીની અંદરનો ભાગ પણ સ્વચ્છ અને શીતલ હતો.

આ પર્ણકુટીમાં એક જહાતમાં તેમનાં બે સિંધુ તથા એક રૂપ્યા સંહિત રહેતા હતા. તેના ખમીરનાં શ્લેષો પર ચર્તા ફળ ફળ

દિનો આહાર કરી, પાસેના નિર્મળ સરોવરના જળનું પાન કરી તેમના દિવસો પ્રભુ સ્મરણમાં આનંદથી વ્યતીત કરતા હતા. મહાત્મા આખા અરણ્યના જોખીયા હતા અને તે અવર નવર અરણ્યમાં પથ્થરનું કરવા નીકળી પડતા હતા.

મૃદુ સર્પનો ભોગ થઈ કુવા આગળ પડ્યો હતો તે સમયે મહાત્મા જગલમાંથી પર્ણકુટી તરફ તે રસ્તે થઈને પાછા ફરતા હતા સર્પદંશથી મૃત્યુવશ થઈ પડેલો મૃદુ તેમની દૃષ્ટિએ પડતા તે તેમને ખાવ ઉપર હિંચકી બેશુદ્ધ રિયતિમાં પર્ણકુટીમાં લઈ આવ્યા હતા. ત્યાર બાદ તેમની પાસેની કોઈ જડીબુટ્ટી સર્પના દંશપર લગાડી તેમણે મૃદુને પ્રાણ બચાવ્યો હતો. જે સમયે મૃદુ સચેત થયો અને આસપાસ નજર ફેરવી તો તેને સંબળ આશ્ચર્ય જનક લાગ્યું. પોતે ક્યા જવા નીકળ્યો હતો ! માર્ગમાં શું શું જોયું ! કેવી આપત્તિમાં પડ્યો હતો અને ત્યાંથી ક્યા આવી પહોંચ્યો ! છતાં જો આનંદોન્મત્ત વિચાર કરતા તે જાગૃત છે કે સ્વપ્નગ્રસ્ત છે તે કાંઈ મમજી શક્યો નહિ. તેની એ રિયતિ મહાત્મા સમજી ગયા અને તેમણે મૃદુને કાંઈ સમય મુઠવણમાં ન રાખતા તેમની પાસે બોલાવી કહ્યું. “ વત્સ ! મહારાષ્ટ્ર નહિ, આ રથાન્ત નિર્ભય છે. આ રૂળનો આહાર કરી જરા જળ પી સ્વસ્થ થા.”

મહાત્માના આજ્ઞાસન યુક્ત વચને પર્ણકુટી પર પડતા મૃદુની સર્વ આતિ દૂર થઈ અને તેને લાગ્યું કે તેને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવનાર એ યોગી મહાત્મા જ હોવા જોઈએ તેણે મહાત્માને દંડવત્ પ્રણામ કરી તેને હૃદયપૂર્વક આભવા માટે તેમનો ઉપકાર માન્યો.

મધ્યાહ્ન સમય થઈ ગયો હતો અને મૃદુને કુધા પછી લાગી હતી. આનાકાની ક્યા સિવાય પર્ણકુટીમાં પડેલો તેમની રૂળનો

આહાર કરી, સરોવરના નિર્મળ જળનું પાન કરી તે સ્વસ્થ થયો. અને પર્ણકુટીનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. મહાત્મા તેમના અટકર્મમાં રોકાયેલા હતા અને તેમના શિષ્યો પર્ણકુટીની વાડીમાં એક વૃક્ષના શીતળ છાયા નીચે બેસી મહાત્માએ કરેલા ઉપદેશનું મનન કરી રહ્યા હતા.

અતિ રમણીય અને જાણે બીજા અલ્પલોક કેમ નહોતો એવી પર્ણકુટીનું નિરીક્ષણ કરતા મૃદુ તેનું પોતાનું કાર્ય વિસરી ગયો. એ પર્ણકુટીમાં જ નિવાસ કરી દિવસો નિર્ગમન કરવાના હોય તો કેવું સારું ! એવા વિચાર તેને વારંવાર ઉદ્ભવતા હતા.

થોડો સમય વીત્યા બાદ મૃદુને વાડીની લીલા નિહાળવાની ઉત્કંઠા થઈ મહાત્મા પાસેથી ઉઠી તેણે વાડીમાં આમતેમ ફરવા માડ્યું. વાડીની અદ્ભૂત રચનાનું અવલોકન કરતો તે જે વૃક્ષ નીચે મહાત્માના બે શિષ્યો બેઠા હતા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. મૃદુને જોઈ શિષ્યોએ તેને આવકાર આપ્યો. તેમને પ્રણામ કરી મૃદુ ત્યાં બેઠો. થોડો સમય સર્વ મૌન્યપણે જ બેસી રહ્યા. આથી મૃદુને શકા થઈ કે તેના આવવાથી શિષ્યોના કોઈ કાર્યમાં વિક્ષેપ તો નહિ પડ્યો હોય. તેણે નમ્રતાથી કહ્યું “ જાઈઓ ! મને લાગે છે કે મારા અત્રે આવવાથી આપના કાર્યમાં વિક્ષેપ પડ્યો છે જે તેમ હોય તો હું રજા લઈ નહિતો અત્રે બેસી આપના કાર્યમાં બને તો યથા-શક્તિ મદદ કરું ”

મૃદુની નમ્ર વાણીથી બન્ને શિષ્યો ખુશ થયા. તેમને લાગ્યું કે મૃદુના સહવાસથી તેમના કાર્યમાં વિક્ષેપ ન પડતાં ઉલટો આનંદ થશે. તેમના એકે જણાવ્યું “ ભાઈ ! આપ સુખેથી અત્રે વિ-ાન્ને

અમને કંઈ અડચણ નથી અને અમે એવું કંઈ કાર્ય કરતા નથી કે જેમાં આપની મદદ લાઈ શકીએ. અમે તો વાર્તાલાપ કરી અને મહારાજે આપેલા ઉપદેશનું મનન કરીએ છીએ. ”

“ ગુરૂ મહારાજ આપને શુ બોધ આપે છે અને આપ તેનું કેવું મનન કરો છો તે કૃપા કરી મને સમજાવશો તો હું આપનો અત્યંત આભારી અપશ ” મૃદુએ નમ્રતાથી કહ્યું.

“ લાઇ તમે કોઇ યોગી મહાત્માના પ્રસંગમાં આવ્યા હોએમ જણાતું નથી મનુષ્યના ખરા કર્તવ્યથી તમે અજાત અને વિમુખ હો. એમ સમજાય છે ” એક શિષ્યે કહ્યું.

“ સત્ય છે. મારી આટલી વયમાં અજાણિ સત્સંગને લાભ મેળવી, કર્તવ્યનું લેશ પણ જ્ઞાન મેળવવાનો પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો નથી આનાવાસે મારા પુર્વ જન્મના કોઇ શુભ સંસ્કારે કરીને અત્રે આવી સડયો છું અને મને આશા છે કે અત્રેથીજ સદ્ભાવના અને સુસંસ્કારોનો મારા હૃદયમાં વાસ થશે અને સકળ સૃષ્ટિના પેદા કરનાર પ્રભુને હું જાણી શકીશ. પણ મહાત્મા તમને શુ ઉપદેશ કરે છે અને તમે વળી તેનું મનન કેવી રીતે કરો છો તેની કૃપા કરી મને માહિતિ આપશો. ” મૃદુએ પુછ્યું.

“ લાઇ ! મહાત્માશ્રી એકજ વિષય ઉપર અમને બોધ આપતા નથી બિન્ન બિન્ન વિષયો કે જેનો સંસારમાં રહી આપણને લેશ પણ અભ્યાસ કે અનુભવ મળતો નથી તેવા વિષયો દર્શાવે સહિત અમને સમજાવે છે હુમેશાં પ્રાતઃકાળમાં તેમ સંખ્યા સમયે મુશ્કેલી અને ઉપદેશ આપે છે આને તમે પણ અમારી સમી મુશ્કેલી

પાસે આવી બેસજો એટલે સર્વ તમને સમજશે ” બીજા શિષ્યે જણાવ્યું.

“ અવશ્ય હું આજે આપની સાથે મહાત્માશ્રીની અમૃતરૂપી બોધદાઈની વાણીને લાભ લઈશ પરંતુ આપ ઉપદેશનું મનન કરો છો એ શું ! ” અચાત મુદુએ પ્રશ્ન કર્યો

આ પ્રશ્નથી એક શિષ્યને સહજ હસવું આવ્યું પણ બીજાએ તેનો શાંતિથી ખુલાસો કર્યો. “ ભાઈ ! અચારા ગુરૂનું એવું કથન છે કે શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન અને સાક્ષાત્કાર એ ચાર મોક્ષનાં ગચ્છીઆ છે તેમા પ્રથમ શ્રવણ અને તે દહ થયા પછી મનન કરવાનું છે મનન કોને કહે છે કે શ્રવણ કરેલી વસ્તુનું વારંવાર રથરથ કરી, મોઝામોઝા વિચાર સાથે તેને અત કરણુમા દ્રદૃષ્ટિ આરેપિત કરવું એ મનન. એવા મનન વચ્ચે જ શ્રવણ કર્યું છે તેની વિસ્મૃતિ થાય છે. અને તેથી સદૃશ સમાચરથી પ્રાપ્ત થયેલ અસંખ્ય જ્ઞાન, વ્યર્થ જાય છે વળી મનન કરવાથી હરેક વાતને અન્યત્ર સંકલેલ છે અતુલવેશ દેખાતો વડે મનુષ્ય જ્યારે દહ કરી શકે છે. ત્યારે તે વસ્તુ તેના હૃદયમા એવી દૃષ્ટિ થાય છે કે તે ખસેડી ખસતી નથી તેજ ઉખેડી ઉખડતી નથી વળી એના નિદિધ્યાસનથી મનુષ્ય વિરક્ત બને છે અને છેવટે તેને જ્ઞાન સાક્ષાત્કાર થાય છે. એ જ્ઞાન સાક્ષાત્કાર શું છે ! ઈષ્ટ આરાધ્યમાં એકતા અને મંદેરમાં માર્ગનાં મંચાસુ એ જ્ઞાન સાક્ષાત્કાર છે.”

“ હમણે કર્યો અભિપ્રાય ! મારી અચાતમને સાથે મારે આખરે તરફી આમરે પડી અમણે કહેલું હતું. મારા દેહમા જુદા મનનથી અમણે તેની અંતરમાં મારા હૃદયમાં વસાવે, ઈશ્વાર છે.”



ક્રિષ્ણકાર થયેલા ભાઈ ! આટલા દુઃખ વખતના સંસ્થાગથી મને આટલું  
જીવ પ્રાપ્ત થયું તો અહર્નિશ સત્સંગમાં જીવન બ્યટીત કરનારા  
ખરા જ્ઞાની હોય એમાં શક નહીં મહાત્માશ્રીનો મુદ્દપદેશ શ્રવણ  
કરી તેનું મનન કરવા હવે હું આતુર થઈ રહ્યો છું.” મૃદુએ ખરા  
અત કરણપુર્વક જણાવ્યું

“ ભાઈ ! તમારી ઇચ્છાએ અને પૂર્વ જન્મના સરકાર હશે  
તો તે સફળ થશે અને તમારા દેહનું પણ સાર્થક થશે ” શિષ્યે કહ્યું  
આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતા સંખ્યા સમય થવા આવ્યો અને  
બન્ને રૂઢિયો ગુરૂ પાસે જવા ઉઠ્યા. મૃદુ પણ તેમની પાછળ  
પાછળ ગયો. ત્રણે જણા મહાત્માને અણામ કરી તેમની સન્મુખ  
બેઠા મૃદુને જોતાજ મહાત્માને તેની સ્મૃતિ આવી અને તેને તેનું  
નામ ઠામ પૂછી તેની આત્મકથા જણાવવા કહ્યું

મહાત્માના આ પ્રશ્નથી મૃદુને વિસ્મૃત થયેલી ઘટનાઓ પાછી  
સ્મરણમાં આવી મહાત્મા પાસે બોધ ગ્રહણ કરવાને બદલે પ્રભાદ,  
લતિકા, સુલભ, કનક, પેટીમાંની સ્ત્રી સર્વ તેને યાદ આવ્યા “એ  
બચારી સ્ત્રી ! શું હજી પેટીમાંજ સગતી હશે ! સુલભ અને કનક  
અંધાવતી ગયા હશે. મને ત્યાં ન જોતાં તેમને કેટલી મુઝવણ અને  
ત્રાસ થશે ! લતિકાની પણ શું રિયતિ થઈ હશે !” ઇત્યાદિ  
વિચારો કરતો મૃદુ મહાત્માના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપવાનું પ્રયત્ન  
વિસરી ગયો તેને મૌન્ય રહેલો. જ્યેષ્ઠ મહાત્માએ કહ્યું “ ભાઈ !  
તમારૂં જ્ઞાત કહેતા તમને કાંઈ ક્ષેપ થતો હોય તો તે જણાવવાનો  
મારો ફરમાન નથી.”

મૃદુની વિચારમાળા દુટી. તેણે મહાત્માને અણામ કરી તેનું  
દુઃખ જ્ઞાત અર્થે કહી સંભળાવ્યું

મૃદુનું કરેણી બનકે વર્તાતે શ્રવણ કરતા મહાત્મા તેમજ તેમના શિષ્યો દીલગીર થયા અને તેના પ્રતિ દયા અને મમતા રક્ષાવવા લાગ્યા. મહાત્માની પર્ણકુટીમાં એક આધેડ વચની રાષ્ટ્રધરી નામની શિષ્યા હતી તે પણ મૃદુ જેવા અલ્પવયસ્ક સુકુમાર હિપર પડેલી આપત્તિઓનું શ્રવણ કરી દીલગીર થઈ તે મૃદુને આશ્વાસન આપવા લાગી

દેવાથી જનો તરફથી આશ્વાસન મળતા મૃદુને શાંતિ વળી તેના વિચારો સ્થિર થવા લાગ્યા અને મહાત્માને તેમના ઉપદેશાત્મક વચનોનું શ્રવણ કરવા તેણે વિનંતિ કરી

મહાત્માએ તેની વિનંતિ સ્વીકારતા કહ્યું “વત્સ ! નમ્રતા એ દયાની ભાગિની છે અને એ પણ દયાના જોડસીજ પરબ્રહ્મ પ્રાપ્તિમાં સહાયબૂત થાય છે મસારમાંના પ્રાણી માત્રને પોતાનાથી અધિક માનનાર પુરૂષ નમ્ર કહેવાય છે અને નમ્ર થવું એ અહંકાર દૂર થવા વિના બનતું નથી મસારમાં સૌ કોઈ મારા વડીલ છે, પૂજ્ય છે, વદનીય છે અને હું તેમના શિષ્ય સમાન છું એમ સંગળગું અને વર્તવું એ નિરાશાની પુરૂષોનું મુખ્ય લક્ષણ છે નિરભિમાની પુરૂષ માનવતો, સદ્ગુણી તથા વદનીય ગણાય છે તેને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આવતું નથી દરેક વાતમાં સામા મનુષ્ય સાથે જે નમ્ર રહે છે તેને પોતાનો દોષ છુપાવવાની દરજ પડતી નથી, કારણ કે દોષ માટે ક્ષમા યાચતાં નમ્ર મનુષ્યને લબ્ધ થતી નથી; અને લબ્ધ ન થવી એજ ખરેખર નિરહકારીપણાનું લક્ષણ અને નમ્રતાનું સ્વરૂપ છે. વળી જે સર્વ સાથે નમ્ર તે સર્વને પ્રિય હોય છે તેને કોઈ અશુભ વચન કહે તો તેથી તે જોડું લગાડતો નથી”

કોષ કરતો નથી જેણે કોષને જાણ્યો છે તેનાથી કોષ હમેશા દૂરને દૂર રહે છે તેમ તે કોષને કોષ ચઢે કે માફુ લાગે તેવું કૃત્ય પણ કરી શકતો નથી વળી નત્ર પુરુષથી કદી પણ નિર્દય કે હિંસક કાર્ય બનવા પામતું નથી નત્ર પુરુષ બીજાના દોષ વર્ણવી શકતો નથી, તેમ તે મનમા પણ લાવી શકતો નથી, કેમકે તે પોતાના કરતા સર્વને વિશેષ ગુણવાન નિહાળે છે પરનિદાથી તે વિમુખ રહે છે આ સર્વ ગુણોને લીધે પરમાત્મા પણ નત્ર મનુષ્યપર અતિ મનુષ્ટ રહે છે અને દુષ્કર્મ તેજ તેનો સહાયકાર થાય છે

હવે અનત્રપણ એ અહકાર છે અહકારી પુરુષ સર્વદોષથી ભરેલો હોય છે નત્રપુરુષનું અત કરણુ જેટલું નિર્ભજ અને પ્રેમી હોય છે તેટલું અનત્રનું દભી હોય છે હલ એ દેખીતું અસત્ય છે અતરનેા અવગુણ છુપાવી બહાર મોટો ડાળ રાખનાર દાહિક કહેવાય છે સ્વદ્ય વિદ્યા છતાં વિદ્વાન કહેવરાવતું, અદ્ય સપત્તિ છતાં ધનવાન દેખાડાવતું, દુર્ગુણી, અધર્મી તથા અનાચારી હોવા છતાં, ઠાવકા સત્યશીલ, ધાર્મિક અને સદાચારી હોવાનેા ડાળ કરવો એ દાહિકના લક્ષણ છે પરંતુ જેના હૃદયમા નત્રતા વસી રહી છે તેનામાથી આ સંધળા દુર્ગુણો તદતર નાશ પામે છે અને તેથી સૌ સાથે નત્રતા રાખનાર પુરુષ સર્વવશ તથા શ્રેષ્ઠ મનાય છે માટે વત્સ ! તારી જે મૃદુતા છે તે સદા જાળવી રાખીશ તો તારી સકળ મન કામના પૂર્ણ થશે.

વત્સ ! તારે માટે હાલ આટલોજ ઉપદેશ બસ છે અન્ય શિષ્યો જે ઉપદેશ શ્રવણ કરે છે તેની અભિલાષા રાખવાનેા હજી તારો સમય થયો નથી. સસારમા રહી હજી તારે અનેક પ્રકારનાં સુકૃત્યો કરવાનાં છે”

મહાત્માનાં આ બોધદાયક વચનો શ્રવણ કરતાં મૃદુને લલ્લે આનંદ થયો અને મહાત્માનો મહદ્ ઉપકાર માનવા લાગ્યો. કલિકાને મેળવવાના અને પેટીમાંની સ્ત્રીને બચાવવાના વિચારો પાછા સતેજ થયા. પર્ણકુટીમાં વધુ સમય ન ગુમાવતાં ચપાવતી તરફ પ્રયાણ કરવાને તેને વિચાર થયો અને તેણે મહાત્માની આજ્ઞા માગી.

મૃદુના પ્રતિ મહાત્માને પ્રેમ ભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો અને તેથી તેમની હૃદય મૃદુને એકલો વિદાય કરવાની નહોતી. તેમણે તેને પ્રેમથી કહ્યું 'ભાઈ મૃદુ ! ઉતાવળ ન કર ચપાવતીના રસ્તાથી તું પુર્ણ માહિતગાર નથી. રસ્તામાં કાંઈ વિપત્તિ પડે તો તેમાંથી બચવાનું તારી પાસે કાંઈ સાધન પણ નથી. આજની રાત્રી તું અત્રેજ સ્વસ્થ થઈ રહે. પ્રભાતમાં રાધેશ્વરી તારી સાથે આવશે અને તને ચપાવતી મુકી આવશે. દેવી રાધેશ્વરી ધણીજ બાહોશ અને ક્રાંતાકૌશલ્ય સ્ત્રી છે. તે તને ધણીજ સહાયભૂત થઈ પડશે.'

મહાત્માની યોતાનાપર આટલી બધી કૃપા થશે એ મૃદુએ સ્વપ્નમાં પણ ધાર્યું નહોતું. મહાત્માનો કયા પ્રકારે ઉપકાર માનવો અને શું કરવું તેની તેને કાંઈ સૂઝ પડી નહીં. તેનું હૃદય હર્ષથી છવાઈ ગયું હતું. મહાત્માની કૃપાથી કલિકા પ્રાપ્ત કરવાની તેણે સપુર્ણ આશા બાંધી દીધી. નિરાધારોનો શ્રીહૃદિ અદશ્યરૂપે આધાર બને છે એ સત્ય મૃદુને સત્ય લાસવા લાગ્યું.

મહાત્માએ રાધેશ્વરીને મૃદુની સાથે ચપાવતી જવા તથા તેને બનતી મદદ કરવા આજ્ઞા કરી. રાધેશ્વરી પરોપકાર વૃત્તિવાળી અને ઉત્સાહી સ્ત્રી હતી તેણે મહાત્માની આજ્ઞા માન્ય કરી. પ્રભાત થતાં મૃદુની સાથે મુસાફરી કરવા માટે આવશ્યક વસ્તુઓની તૈયારી કરવા માડી.

## મકરણ ૧૭ મું.

એ શિકાર ગયા

એક પ્રહર રાત્રિ જોત એતામાં વીતી જઇ મહાત્મા તરફથી શિષ્યોને તથા મૃદુને આરામ લેવાની આજ્ઞા થતા તે વદન કરી ઉઠ્યા અને સૌ સૌને સ્થાનકે ગયા મૃદુ પર્ણકુટીના દરવાજા આગળ ઝોટલા પર બિજાનું નાખી આડો પડ્યો. જરતુ તેને નિદ્રા આવી નહિ. મહાત્મા અને રાધેશ્વરીના સમાગમથી તેની ચિંતા બહુ બાગે દૂર થઇ હતી છતાં તેનું ચિત્ત જોષ્ઠએ તેવું સ્વસ્થ થયું નહોતું તમામ વિચારો મનમાંથી કાઢી નાખી નિદ્રા લેવા તેણે ધણી કાશ માયા પશુ નિદ્રાદેવીએ તેના પર લેશ પણ કૃપા બતાવી નહિ. તે કટાણ્યો અને શય્યામાંથી ઉઠી કપડાં પહેરી પર્ણકુટીની પાસેના સરોવર પર શીતળ વાયુની લહરીઓથી મનને શાંત કરવાની દૃષ્ટિથી ગયો. સરોવર તટપર ઘોડો સમય બેઠો એટલે તેનું મન ધીરે ધીરે શાંત થવા માંડ્યું તે આત્મગત વિચાર કરવા લાગ્યો “અહો! આ નિર્ભળ સરોવર જોતાજ મારા સર્વ વિચારો ઉડી ગયા શુ ખુબી! ખરેખર! આ પર્ણકુટીમાં અને તેમાં વળી આ સરોવરમાં તો રમણીયતાનો અતજ આવેલો દેખાય છે એની અતિશય નિર્ભળતાથી એ ચક્ષુને શાંતિ અને આનંદ આપે છે, શીતલતાથી સ્પર્શને સુખ આપે છે, તેમાં ઉગ્રતા કમળની મુગ્ધથી નાસિકા તૃપ્ત થાય છે વળી આ સ્થાનમાં આનંદદાયક વસ્તુઓની પણ અવધિ છે, મનોહર વિષયોની સ્ત્રીમાજ આવી રહે છે પ્રીતિજનક પદાર્થોની પરિસરમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે ખરેખર! આવી શીતળતા અને શાંતિ નિહાળીનેજ મહાત્માએ અન્ય સ્થળે ન જતા અત્રે નિવાસ કર્યો હોય એમ જણાય છે.”

આવા વિચારો કરતો મૃદુ તે સરોવરના કિનારે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. વળી કાષ્ઠક વિચાર સુઝતાં તે છેક જળ સમીપ ગયો. સરોવરમાં કિતર્યો. હાથ મોં ઘોષ સરોવરના અમૃતમય જળનું પાન કર્યું અને કેટલાંક કમળપત્રો તોડી હાથ બહાર નીકળ્યો. તરતનાં તોડેલા શીતળ તથા જળ કણિકાથી ભરેલા અને મૃણાલપુકત કમળ પત્રની તેણે સરોવરના તટપર સંધ્યા રચી. આયા તળે પોતાના પહેરેલા વસ્ત્રનો ઝાળો કરી, ટેકા મુકી તે ત્યાંજ સુતો .

વિશ્રામ લેતા લેતા ધડીકમાં મહાત્માના, ધડીકમાં તેની મદદે રહેનાર રાધેશ્વરીના, ધડીકમાં લતિકાના તો ધડીકમાં પેટીમાંની સ્ત્રીના તે વિચાર કરતો હતો. એટલામાં તેને અશ્વની ખરીઓનો શ્વનિ સંભળાયો અને તેની વિચારમાળામાં વિક્ષેપ પડ્યો. કમળપત્રની સંધ્યાનો ત્યાગ કરી તેણે પાછાં વસ્ત્ર પરિધાન કરી લીધા જે દિશા તરફથી અવાજ આવી તેના કર્ણપર અથડાયો. તે દિશા તરફ તેણે દૃષ્ટિ નાખી પરંતુ કાષ્ઠ દેખાયું નહિ. અશ્વની ખરીઓનો અવાજ માત્ર સંભળાયા કરતો હતો. કદાચત્ એ પોતાના મનની ખોટી બ્રમણા હશે એમ ધારી મૃદુ પાછો પશ્ચુકુટી તરફ જવા લાગ્યો. પશ્ચુ દૈશક કદમ તે ત્યાંથી ગયો. એટલામાં તેણે સાંભળેલો શ્વનિ નજીક આવતો વિશેષ સંભળાવા લાગ્યો. વળી તે સાથે મનુષ્યોનાં બોલવાનો અવાજ પણ તેના કર્ણપર અથડાયો. તે થયો અને પાછો સરોવર તટપર જઈ ધ્યાનપુર્વક જોવા લાગ્યો. સરોવરથી ઓડેક અંતરે ત્રણ સ્વારોની ટોળી આવતી તેની દૃષ્ટિએ પડી. વળી એ ટોળી વિશેષ નજીક આવતાં તેને જણાયું કે, ત્રણ સ્વારોમાંથી એ જણાએ પોતપોતાના અશ્વપર એકેક મનુષ્ય નાંખેલું હતું.

“અવશ્ય આ કાષ્ટ લૂટારા કે પ્રમાદના જેવા કાળા કર્મ કરનાર મનુષ્યોની ટોળી હોવી જોઈએ અશ્વપર નાખેલા મનુષ્યોનું બલિદાન આપવા તેમનું હરણ કરી જતા જણાય છે, નહિતો આટલી મોટી રાત્રે તેમને અશ્વપર નાખી અરણ્યમાંથી લઈ જવાનું શું પ્રયોજન ! જરૂર ! પેલી પેટીમાંની સ્ત્રીના જેવેજ આ પણ કોઈ ચમત્કાર લાગે છે. લાવ એ દુષ્ટોના પાઝામાંથી એ નિરપરાધી જીવોને બચાવુ. નિરપરાધી અને નિરધારની વહારે જનુ એ મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ છે પેલી પેટીમાંની સ્ત્રીને બચાવવામાં મે સહજ વિલબ કર્યો તેનું પગિશ્ચામ કેવું વિપરીત આવ્યું ! અત્યારે કાણુ જાણે તેની શું સ્થિતિ હશે ! ” આમ વિચાર કરતો મૃદુ તે સ્વારોને જવાના રસ્તા પર જઈ તેમની રાહ જોતો હોયો વળી કાષ્ટક વિચાર આવતાં તે જે રસ્તેથી એ ટોળી આવતી હતી તે તરફ તેમની સામે જવા લાગ્યો પરાપકારને આત્મવિભૂતિ માનનાર મૃદુને એટલો પણ ખ્યાલ ન રહ્યો કે તે એકલો હતો અને તેની સામે આવતા મનુષ્યો ત્રણ હતા. વળી લડાઈ થાય તો બચાવ કરવાનું તેની પાસે કાષ્ટ સાધન નથી તેના પણ તેને વિચાર સૂઝ્યો નહિ

થોડા સમયમાંજ ગુણે ઘોડે સ્વારોનેા અને મૃદુનો ભેટા થયો • આગળ ચાલતા સ્વારને જોતાજ મૃદુએ તેને અટકાવતા કહ્યું “ બરદાર ! એક પણ ડગલુ આગળ વધ્યા તો ! પ્રથમ આ બે અચેત મનુષ્યો કાણુ છે અને તેમને તમે શા માટે અને ક્યાં લઈ જવો છો તે જણાવો અને પછી આગળ વધો. ”

આગળનો સ્વાર તે ડોકટર અજબ હતો. તે મૃદુની ધમકીને ન ગણકરતાં આગળ વધવા લાગ્યો પણ મૃદુએ તેના અશ્વની

લગામ પકડી તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો, બબળ તેમ દુષ્ટિ હ મુદુને ઓળખી શક્યા નહિ તેમ મુદુ પણ એકાએક એ ત્રણમાંથી એકને ઓળખી શક્યો નહિ, પરંતુ મુદુ બબળને અટકાવતો હતો તે સમયે પ્રમાદ તેનું નિરીક્ષણ કરતો હતો અરુપ સમક્ષમાજ તે મુદુને ઓળખી ગયો અને તરતજ તે પોતાના અશ્વને આગળ લાવતો બોલી કહ્યો “ હરકત નહિ ચલાવ જે શિકારની શોધમાં રખડીએ છીએ તેજ પ્રભુ કૃપાએ અચાનક આવી પહોંચેલા જણાય છે ” આમ કહેતા પ્રમાદે મુદુની નજીક આવી તેને એકદમ ઉચકી પોતાના અશ્વપર નાખ્યો અને ત્રણે જણાએ અશ્વોને પુરપાટ દોડવી મૂક્યા

આવી રીતે વિના પ્રયાસે મુદુને પોતાના કબજામાં આવેલાં બે પ્રમાદ તેમજ તેના સાથીઓને આનંદ થયો તેમની વાતચીત પરથી અને ખાસ કરીને પ્રમાદના ઘાટા પરથી મુદુ એ ભુવ્યી ટાલીને ઓળખી ગયો હતો તેણે અશ્વપરથી કુદી પડવા ધણી ફાફા માર્યા પણ પ્રમાદે તેને એવો સખત દબાવી રાખ્યો હતો કે તે લેણ પણ ચસી શક્યો નહિ બિચારો મુદુ પોતે કરેલા સાહસને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતો બાવિને દોષ દેવા લાગ્યો

અશ્વો પુરપાટ દોડ્યા જતા હતા હાથમાં આવેલા ત્રણ શિકારની શુ બ્યવસ્થા કરવી તેનો વિચાર કરતો કરતો પ્રમાદ ગરતો કાઢ્યો જતો હતો. અશ્વની લગામ તરફ કે રરતામાં આવતા ખાડા ટેકરા તરફ તેનું લક્ષ હવું નહિ આગળ જતાં એક વિચિત્ર માર્ગ આવ્યો એ માર્ગની બન્ને બાજુ પર મોટી ઉઠી ખીણ આવી રહી હતી અને માર્ગની પહોલાણ માત્ર ચાર કે પાંચ પુટની હતી અશ્વો એક બીજાની પાછળ જરા મંદ ગતિથી ચાલ્યા જતા હતા એટલામાં



પ્રમાદનો અથ સહજ ઠોકરાયો અને પ્રમાદ તેની લગામ ખેચી જરા સ્વસ્થ કરવા જાય છે એટલામાં મૃદુ અથ પરથી બાણુ પરની લય-કર ખીણમાં ગળડી પડ્યો આપણુ એક મૃદુના પ્રારબ્ધનો પ્રભાવ

શિકાર હાથમાંથી જતાજ પ્રમાદ ના મુખમાંથી એક નિરાશા જનક ચીત્કાર નીકળ્યો અજબ અને દુષ્ટિ મેં હોવાના અન્વોને અટકાવ્યા ગરતો સાંકડો હોવાથી અથને પાછો વાળી તે કાષ્ટ પ્રમાદની પાસે જઈ શકે તેમ નહોતું દૂર રહેજ તેમણે પ્રમાદના મુખે મૃદુ ના ખીણમાં ગળડી પડ્યાના સમાચાર જાણ્યા ત્રણે પાપીઓ દીલગીર તો થયા પરંતુ ખીણમાંથી મૃદુ બચે તેમ નથી એ અનુ-મત્તે તે છેક નિરાશ થઈ નહિ. છતાં પ્રમાદની કચ્છા જે મૃદુ ખીણમાં નજરે પડે તેમ હોય તો પોતાને હાથેજ તેના પ્રાણનો નાશ કરવાની ચક્ષુ તે અશ્વપરથી ધીરે રહીને નીચે ઉતર્યો અને નીચે વળી ખી-ણમાં ધ્યાન પુર્વક જોતા લાગ્યો. રાત્રિનો સમય અને ઉડી ખીણુ એટલે એકાએક અદર પડેલી વસ્તુ થુ છે તે પારખી ચકાસ તેમ નહોતું છતાં શુચ્યના પ્રકાશના ઝાંખા પ્રકાશમાં ખૂબ ધાંધી ધારીને જોતા પ્રમાદને ખીણની તળીએ કાષ્ટ લાણુ અનુભવ જેવું પડેલું દેખાયુ તે મૃદુજ છે એમ અનુમાન કરી તેણે રિવોલ્વર કાઢી તાણીને તેના પર બે આર ઝાળી બહાર કર્ચા પરિણામ એ આવ્યું કે અજ-બનો ઘોડો ચમક્યો અને તેને કબજામાં રાખવા જતા તેના હાથ-માંનો શિકાર પણ ખીણમાં ગળડી પડ્યો.

એક તરફથી મૃદુને અને બીજી તરફથી અચરિત સ્વાસ્થ્યે આથ હાથમાંથી જતા રહેલા જોઈ પ્રમાદ નિરાશ થયો. કલ્પ જો રમણે વધુ સમય એકલાં ત્રીજો શિકાર પણ મુમાત્રીલું બે કામથી એ ટોળીએ એકલી અદિમાને જાણ આમળ પ્રમાણ કરવામાં આવ્યું.

## પ્રકરણ ૧૮ મું.

— ગુપ્ત ભોંયફ —

કાળાં કર્મ કરનારી ત્રિપુટી થોડા સમયમા એક ટેકરી આગળ જઈ પહોંચી ત્રણે જણાએ એ ટેકરી નીચે અગ્નિ હોડવા અને ચંદ્રિકાને ઉચકી ટેકરી પર લઈ ગયા.

આ ટેકરી કેવળ નિર્જન સ્થાનમા આવેલી હતી ચંદ્રિકાને એક બાજુપર સુવાડી, દુષસિ હને તેની પાસે ઉભો રાખી, પ્રમાદ તથા અજાણ ત્યાંથી લગભગ પાંચેક માઇલ દૂર ગયા પ્રમાદે ગજવામાથી ગુપ્ત જ્ઞાનસ કાઢી, તે સલગાવ્યું અને લા પડેલી એક શિલા પર મૂક્યું આ શિલાથી ચારેક ફુટ દૂર એક બીજી શિલા પડેલી હતી પ્રમાદે તે ઉઠાવી ખસેડી નાખી કે તરત એક ભોખડતુ ટકુ જણાયું તે કડાને પચીસેક આંટા ફેરવી એવું કે જાણે ધરતી ફાટી હોય એવી ગર્જના થઈ અને એક ભોયફ દેખાયું અજાણ દુષસિહ પાસે જઈ ચંદ્રિકા સાથે તેને એ ભોયરા પાસે લઈ આવ્યો ત્રણે જણાએ ચંદ્રિકાને લઈ ભોયરામા ઉતરવા માડ્યું ઉતરવા માટે એક નિસરણી લા ગોઠવેલીજ હતી એટલે તેમને કાંઈ હરકત પડી નહીં ઝપાટા બધ ઉતરતા તે અદ્ય સમયમા ભોયરાને તળાએ જઈ પહોંચ્યા ત્યાં એક બાજુની ભીંતમા એક મોટું બધ દાર હતું પ્રમાદે તે દારને લગાડેલા ભોખ ડી તાળાને પોતાની પાસેથી કુચી કાઢી, તે લગાડી ઉઘાડી નાખ્યું દાર ખુલ્લા થતા તેઓ અદર એક ઝોરડીમા ગયા એ ઝોરડો લગભગ પચાસ ચોરસ ફુટનો હતો. તેમા કોઈપણ વસ્તુ ખાસ નિહાળવા યોગ્ય નહોતી એ ઝોરડીમા થઈને તેમણે એક બીજા ઝોરડામા પ્રવેશ કર્યો આ ઝોરડો પુર્ણ લપકાથી અણુચારેલો હતો જાત જાતનો ફરનીચર, આયના, હા-

હીઓ, તખ્તા વિગેરે ચીજો ત્યા નિયમીત ગોઠવેલી હતી. આ ઓરડામાં પથ્થુ તેઓ થોભ્યા નહિ પરંતુ એ ઓરડાની ભીતમાં આવેલા એક ગુપ્ત દારૂ મારફત તેઓ ઓરડાની બીજી બાજુએ નીકળી પડ્યા. ત્યાં એક કારાગ્રહ આવેલું હતું અને તેમાં પચીસેક ઓરડીઓ હાર બધ બાંધેલી હતી કારાગ્રહની ભીતો બધી પત્થરની મજબુત બાંધેલી હતી અને દરેક ઓરડીને લોખંડના દારૂ હતા પ્રત્યેક ઓરડીમાં એકેક મજબુત લોખંડના સળીઆ જડેલી એકેક જાળી પથ્થુ હતી આ ઓરડીઓ પૈકી છએક ઓરડીઓમાં કેદીઓ પુરેલા હતા અને તે તમામ પ્રમાદનાજ કેદીઓ હતા તેમને ખોરાક પાણી પૂરા પાડવામાં આવતા હતા અને તે કાર્ય માટે પ્રમાદે ચાર માણસો રોકેલા હતા આ માણસોને કદી પથ્થુ બહાર નીકળવાનું નહોતું બેસતો સામાન પ્રમાદ ત્યાં ભરી મુકતો હતો અને એ માણસો તેની ચોખ્ખી વ્યવસ્થા કરતા હતા.

ઉપર જણાવેલા છ કેદીઓ સાથે મિચારી ચંદ્રિકાને સાતમાં કેદી તરીકે દાખલ કરવામાં આવી તે જલદી જાગૃત ન થાય તે માટે તેને ફરીથી બેહોશીની દવા સુધાડવામાં આવી દુષ્ટસિંહને ચંદ્રિકાની ઓરડીપર પહેરો ભરવાની અને તે જાગૃત થાય ત્યારે પ્રમાદનું નામ નહીં ઉચ્ચારવાની દુષ્ટસિંહને સૂચના કરી પ્રમાદ તથા અજબજ ને રસ્તે આવ્યા હતા તે રસ્તે પાછા દારૂ બધ કરતા બહાર નીકળી પડ્યા.

દુષ્ટસિંહ આ ગુપ્ત બોયરાથી અજ્ઞાત હતા અને તેને એ જોઈ-વરાના રસ્તાથી વાળે નહિ કરવાનો પ્રમાદનો ઇરાદો હોવાથી પ્રથમનું ટેકરી પરનું દારૂ ઉઘાડતી વખતે પ્રમાદે તેને દૂર રાખ્યો.

હતો. વળી તેને સાથે ન લેતા ચંદ્રિકાનો ઓરડીપર પહેરો ભરવા બાયરામાજી રાખવાનો પ્રમાદનો હેતુ જુદા પ્રકારનો હતો. એક તો ચંદ્રિકા ભગ્નત થાય અને દુષ્ટસિંહને જુએ તો તેને કારાગૃહમાં તેણે જ પુરી છે એમ માની પ્રમાદપર તે વહેમાય નહિ એ હતો, અને બીજો હેતુ એ હતો કે પ્રસંગ જોઈ દુષ્ટસિંહનો ઘાટ ધડી નાખવો કારણ કે તે સમજતો હતો કે જ્યાંસુધી દુષ્ટસિંહ હયાત છે ત્યાંસુધી ચંદ્રિકાને દૂર કરવાનું તેનાથી બની શકે તેમ નહોતું અને ચંદ્રિકાને જીવતી રહેવા દેવી એ ઘણું જોખમ ભરેલું હતું.

### પ્રકરણ ૧૯ મું.

શરસેનો પત્ર.

પ્રમાદ તથા અબજા ટેકરી પરથી ઊંચી પોતપોતાના અશ્વ પર સ્વાર થઈ રાજનગર તરફ જવા લાગ્યા. દુષ્ટસિંહનો અશ્વ તેમની પાછળ તેના સ્વાર વગર દૂરો ચાલ્યો આવતો હતો. રાત્રિને છેલ્લે પ્રહર આ સમયે ચાલતો હતો. ટેકરીથી રાજનગર બહુ દૂર ન હોવાથી તેઓ થોડા સમયમાજી નગર સમીપ જઈ પહોંચ્યા નગરના દરવાજા બંધ હતા એટલે તેમણે જરા આગ તેમ કરવા માડ્યું એટલામાં તેમણે એક સિપાઈને અશ્વપર સ્વાર થઈ આવતો નિહાળ્યો. પ્રમાદ તથા અબજા તે કાણ છે તે જાણવાને આતુર થયા અને તેમણે પોતાના થોડા તે સિપાઈ જે રસ્તેથી આવતો હતો તે તરફ દોડ્યા સિપાઈ નજીક આવતાંજ તેના પોશાક કિપરથી તે ચપાલીના મહારાજાનો ટોપ અનુસર હોયો જોઈએ એવું તેમણે જાણ્યું હતું. તેમજુ આતુરમાં સત્ય હતું. રાજનગરના રાજા ટેકરીના કિપરનો પત્ર બાંધે જો અનુસર શરસેને રાખનાર હોયો હતો. તેજ એ હતો.

ચ પાવતીના સ્વારનુ રાજનગર તરફ આવાગમન એ પ્રમાદ અને અજાણ્યને ચિતાતુર બનાવે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું પાપી મનુષ્યનું અત કરણ તેને ડખ્યાજ કરતું હોય છે અને પ્રત્યેક પળે તેને તેનું પાપ પ્રગટ થવાની ધાસ્તી રહ્યા કરે છે

આવનાર સિપાઇનો પ્રમાદ અને અજાણ્ય સાથે ભેટો થયો કે તરત પ્રમાદે તે કયાથી અને શા કાર્ય માટે આવે છે તેનો પ્રશ્ન કર્યો

ભોળો શ્રિચારો સિપાઇ શુ જાણે કે જે પત્ર રાજા શરસેને તેને આપ્યો હતો તેમા પ્રમાદના મોતને પેગામ હતો અને તેને પ્રશ્ન કરનાર પણ તેજ પ્રમાદ હતો તેણે જે સત્ય હતું તે જાહેર કરી દીધું

“ શરસેને કેસરીસિંહ ઉપર શી બાબતનો પત્ર લખ્યો હશે ! શુ કોઈ રાજ્ય ખટપટની મતલબ તેમાં સમાવશી હશે ! x x x નહિ તેમ બનવું અશક્ય છે કારણકા હાલમાં એ બે ગાળ્યો વચ્ચે ખટપટ ઉપસ્થિત થવા જેવું કાંઈ બન્યુંજ નથી ત્યારે શુ એ પત્રદારા શરસેને મદુની કાંઈ તપાસ કરાવી હશે ! પણ તે બનવું પણ સંભવિત નથી મદુ રાજનગર છોડી જતો રહ્યો છે તેની શરસેનને શુ ખબર ! હા. પણ હું જુલુ છું સુલભ ચ પાવતી તરફ ગયે છે એમ જમાલ કહેતો હતો તેણે શરસેનને તમામ હકીકતથી વર્ણિત કર્યો હોય એ બનવા અને માનવા યોગ્ય છે કાંઈ પ્રકારે સિપાઇ જાણેથી પત્ર તો મેળવવો જોઈએ ” પ્રમાદ આ પ્રમાણે રેના મન સાથે વિચાર કરતો હતો ત્યારે અજાણ્ય પેતા સિપાઇને આડા અવળા પ્રશ્નો પૂછી ચ પાવતીની કાંઈક નવીન હકીકત હોય તો તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. ભોળા સિપાઇએ કોઈ સરદારના ચ પાવતીમા જુએલા આગમનના સમાચાર અજાણ્યને જણાવી દીધા. સદ્ભાગ્યે

તેને તેનું નામ તેમ તેને રાજ સાથે થયેલી વાતચીતની માહિતી નહોતી નહિતો તે પણ એ દુષ્ટોને જણાવવા તે બૂલત નહિ.

સિપાઇ પાસેનો પત્ર વાંચવા પ્રમાદની જગાસા પળે પળે વધતી જતી હતી જો તે નગરથી થોડે દૂર કોઇ નિર્જન સ્થાનમાં મળ્યો હોત તો તેણે ક્યારનો એ પત્ર તેની પાસેથી પકાવી લીધો હોત નમરનો દરવાજો ઉઘડવાની તૈયારી હતી અને તે મમયર્મ કદાચિત્ એ સિપાઇ સાથે ઝપાઝપી થાય તો પકડાઈ જવાની તેને ધારની લાગતી હતી આથી કોઇ યુક્તિથી કાર્ય સાધવાનો વિચાર કરી તેણે સિપાઇને પૂછ્યું “ ભાઇ ! તમે કેટલો સમય થયાં ચ પાવતીમાં નોકરી કરો છો ! ”

“લગભગ ચારેક વર્ષ થવા આવ્યા”

‘ અમાઉ રાજનગર આવેલા કે પહેલવહેલાજ આવો છો ! ’

‘ જી અગાઉ આવેલો ખરો પરંતુ તે સમયે હું નોકરીમાં નહોતો મારા એક મિત્રની સાથે અમરથો આવ્યો હતો ”

ત્યારે ગજનગરના દરબારની તમને માહિતી શાની હોય ! ભાઇ ! તમે અજણ્યા છો અને નિખાલસ હૃદયના જણાવ્યો છો એટલે સ્વાભાવિક તમને મદદ કરવા મારું મન દોરાય છે ગજનગરનો તમામ નોકરવર્ગ એવો દુષ્ટ અને પ્રપચી છે કે તે તમને તમે લાવ્યા છો તે પત્ર રાજ કેસરીસિંહને તમારા ગજનની આગાનુસાર હથોથા પહોંચાડવા દેશેજ નહિ અને તેથી જો પત્રમાં કોઇ મહત્વની કે ગુપ્ત ખામત હશે તો તમે માર્યા જશો ”

પ્રમાદે નોકરવર્ગની આપેલી ખાતમીથી સિપાઇ બિચારો વિચારમાં પડી રહ્યો અને તે વિચાર કરતો હતો તે દરમ્યાન પ્રમાદનું

કથન સહા છે તેની તેના મનમાં ખાત્રી કરવા માટે અજબ તથા પ્રમાદ અન્યે અન્ય રાજનગરના નોકર વર્ગે અમુક માણસોને કેવા કસાબ્યા હતા અને પરિણામ કેવું આવ્યું હત્યાદિ ખોટી વાતો કરવા લાગ્યા. વળી ચપાવતીથી આવેલા અનુચરને મદદ કરવાનું પણ તે એક બીજાને જણાવવા લાગ્યા.

પરિણામ એ દુષ્ટાના ધારવા પ્રમાણેજ આવ્યું ભોળા સ્વાર તેમના પ્રપચમાં ભોળવાઇ ગયો અને તેણે પ્રમાદને વિનાત કરી “મુરખી ! આપ કોઇ સજજન માણસ જણાવ્યો છે. જો રાજનગરના દરબારની આપે વર્ણવી તેવીજ સ્થિતિ હોય તો આ પત્ર રાજાને હાથોહાથ પહોંચાડાય એવો કાંઈ રસ્તો બતાવશે તો હું આપનો આભારી થઈશ.”

પ્રમાદે જાણે મહાન વિચારમાં પડી ગયો હોય એવો ડાળ કરી, થોડીવારે અજબને કહ્યું “ભાઈ ! આ સ્વારને બિચારાને તમે ધારો તો મદદ કરી શકો તેમ છે. તમે રાજાના ડોક્ટર છે અને જો તમે એને રાજાની બારેબાર મુલાકાત કરાવી આપો એ બિચારાનું કાર્ય નિર્વિઘ્ને થાય.”

અજબે જરા વિચાર કરી પ્રમાદની ભલામણ માન્ય રાખતા સ્વારને કહ્યું “ભાઈ ! તમારે મુકામ કરવાનું કાંઈ ધ્યાન નહિ હોય માટે તમે કાવે તો આ શેઠને ત્યાં અગર મારે ત્યાં મુકામ રાખજો. સમય જેઠ હું રાજા સાથે મુલાકાત કરાવી આપીશ.”

બિન અનુભવી સિપાઈ એ લુગ્યાઓનું કપટ સમજી શક્યો નહિ ગૃહસ્થ અને આખરદાર માણસો તરફથી મળતા માન અને સહાયથી તે કુલાઈ ગયો અને દુષ્ટાની ધમ્મજાને આધીન થયો.

નંદરનો દરવાજો ઉંધડતા ત્રણે જણા પ્રમાદને બંધી ગયા. કપડા હોતારી, દંત ધાવેન વિધિથી મુક્ત થઇ, ચાહ માતાને માન આપી સ્વસ્થ થયા. શરસેનનો પત્ર વાંચવાની પ્રમાદની ઉત્સુકતા ધણી વધતી જતી હતી અને કદાચિત્ સિપાઇની મતિ બદલાઇ જાય અને તે ચાલ્યો જાય તો સર્વ મહેનત નિષ્ફળ જશે એવી તેને ધારતી લાગ્યા કરતી હતી આ અધીરતા અને લયથી તેણે સહજ પ્રશ્ન કરી શરસેનનો પત્ર વાંચવાની તેની ઇચ્છા સિપાઇને જણાવી પણ વડાદાર સ્વારે તે માંગણીનો તરતજ ઇન્કાર કર્યો પ્રમાદે તેને રૂક્ષતા આપી લલચાવવા માડ્યો પરંતુ નિમકહદાન સિપાઈ જરા પણ ડગ્યો નહિ પ્રમાદ ઉપર વિશ્વાસ મુકવામા તેણે કરેલી ભૂલ તેને જણાઇ અને એ પત્ર સાથે તેને કાઢ સળધ હશે એવી તેમને શકા થઇ પ્રમાદના બંધલામા રહેણુ તેને અનુચિત અને બંધ બંદેણુ લાગ્યુ અને તેથી તે પ્રમાદની રબ માંગી દરબાર તરફ જવા તૈયાર થયો.

સ્વારની મતલબ પ્રપચા પ્રમાદ તાત્કાલિક સમજી ગયો તેણે તેને જતો અટકાવ્યો અને પત્ર તેને સ્વાધીન કરવા ધમકી આપવા લાગ્યો. સિપાઈએ તેમની ધમકીને ન બજાતા ચાલવા માંડ્યુ પ્રમાદ ઉરકરાયો અને ખુરસીપરથી ઉઠી, સિપાઈની પાછળ જઇ તે બંધલાની બહાર નીકળે તે પહેલાં બોચીમાથી પકડી એક ધક્કો મારી નજીકના એક ઝોરડામા લઇ ગયો. તેની પાશ્વથી જોર બુદ્ધ કરી પત્ર છીનવી લેવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તે નિષ્ફળ ગયો અને જણા જોત જોતામા બાંધબંધાથી પણ આવી ગયા.

આ સમયે અજબ કાંઈ કાર્યવશાત જરા બહાર ગયો હતો



તે આવી પહોંચેા પ્રમાદ અને સિપાઇને લડતા જોયા એટલે વસ્તુ સ્થિતિ શુ હતી તે તેની નજરમા આવી ગઇ તાત્કાલિક તેણે પોતાની મુક્તિ-અજબશક્તિ-અજમાવવાનો વિચાર કર્યો અને ગજવામાથી એક દવાની શીશી કાઢી તેણે જોરથી તે ઝોરડામા ફેંકી. ભીંત માથે અથડાતાજ શીશી ફુટી, તેમાથી પ્રવાહી દવા જમીનપર ઢળતા તેની વામ પ્રમાદના તેમજ સિપાઇના શ્વાસોશ્વાસમા મળી અને બન્ને જણા બેહોશ થઇ જમીનપર ઢળી પડ્યા અજબે ચાલાકીથી પ્રમાદને ઝોરડાની બહાર ધસડી કાઢ્યો અને દ્વાર બંધ કરી દીધા. તેને શુદ્ધિમા લાવવાની ખીજ દવા મુઘાડતાં તે તરત જાગૃત થયો

“ અજબરાય ! શુ સ્વાર જતો રહ્યો ! ” પ્રમાદે જાગૃત થતાજ પૂછ્યું

“ સરદાર ! ગભરાશો નહિ શિકાર ઝોરડામા મોબુદ છે તેની પામેતો પત્ર વાચવા તમે આટલા બધા હિત્સુક થઇ રહ્યા હતા એ જો તમે મને પ્રથમથીજ જણાવ્યું હોત તો આવી સુશીલતામા હિતગુજ ન પડત એક મુફલેશ સિપાઇ પાસેથી કામ કાઢી લેવું એતો રમત વાત હતી ” અજબે હોશીઆરી બતાવતા જણાવ્યું

પ્રમાદનો વિચાર ઝોરડામા જઇ સિપાઇના ગજવામાથી પત્ર કાઢી લેવાનો થયો પરતુ અજબે તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું “ સરદાર ! અધીરા ન થાઓ. ઝોરડામા ઝેરી દવાની અસર ફેલાઇ રહેલી હોવાથી ઝોછામા ઝોછા પાય કલાક સુધી તેમા પ્રવેશ કરવો એ સલાહ ભરેલું નથી હવે એ સ્વાર કાંઇ જઇ શકવાનો નથી પાય કલાકમા તેના રામજ રમી જશે ”

પ્રમાદે વિચાર માઠી વાળ્યો અને બન્ને મિત્રો પત્ર સંબંધી

કેટલાક વિચારો કરી મધ્યા સમય થતાં ફરી મળવાનું નક્કી કરી છૂટા પડ્યા.

વાંચક! પ્રમાદ શુરસેનનો પત્ર વાંચીશો એ નક્કી છે. ચાલો આપણે ખીણમાં પડેલા આપણી નવલકથાના નાયક તથા અપરિચિત સ્વારની શુ સ્થિતિ છે તેની ખબર લઈએ.

### પ્રકરણ ૨૦ મું.

#### કમનશીબ કિસ્મત.

પ્રમાદ અને તેના સહાધ્યાયીઓ મૃદુને ખીણમાં મૃત્યુ પામેલો ધારી ચાલ્યા ગયા હતા અને તેમ થવું સર્વથા સંભવિત પણ હતું. પરંતુ કલિકાના સદ્ભાગ્યે તેમ થવા પામ્યું નહોતું અશ્વપરથી મળડતા તે ખીણમાં પડ્યો ખરો પરંતુ છેક તળાએ નજારતાં મધ્યમાં આવી રહેલા એક વૃક્ષ સાથે અથડાતા ત્યાજ અટકી પડ્યો હતો પ્રમાદે રીવોલ્વરમાંથી છોડેલી ગોળાઓથી તેને કાંઈ ઇજા થઈ નહોતી. તેણે જોને મૃદુ ધાર્યો હતો તે મૃદુ ન હતો પરંતુ એક પાપાણ હતો.

અશ્વપરથી પડતાજ મૃદુને હૃદયમાં આઘાત થયો હતો અને પરિણામે બેશુદ્ધ થઈ ગયો હતો. પ્રમાદે કરેલા ગોળા બહારની તેને લેશ પણ સ્મૃતિ નહોતી પ્રમાદના ગયા બાદ લગભગ એક ઘડી પછી તે શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેના નેત્રોમાં, તેના હૃદયમાં, તેની રંગમાં નિર્દોષીઓને દુ ખી કરનાર ત્રિપુટીપર વૈર લેવાનું રમી રહ્યું હતું જેવો તે શુદ્ધિમાં આવ્યો કે તરત “ખબરદાર! ખબરદાર!” કરતો પડ્યો હતો ત્યાંથી સફાળો છીટો દોડવા ગયો. તે કંઈ સ્થિતિમાં હતો, ક્યાં પડ્યો હતો અને ક્યાં દોડવા જાય છે તેનું જ્ઞાન તેને

નહોતું હોયો થઇ આગળ ડગલું બરવા જાય છે તેવો જ તે ખીણમાં  
છેક નીચે પડ્યો. સદ્‌ભાગ્યે તે ગજબા સિવાય સીધાજ સરી પડ્યો  
હતો એટલે તેનો પ્રાણ જતો બચ્યો હતો.

વાહ ! વિધાતા ! વાહ ! તારી પણ ખૂબી કાઢ ન્યારીજ  
છે એકનાપર દુ ખનો વરસાદ વરસાવે છે તો બીજાને વિજયની  
ચરિત્રીમાંએ પહોચાડે છે તારી નજરમાં યોગ્યયોગ્યનો જણે કાઢ  
સવાલજ ન હોય એમ જણાય છે દુ ખીને વધારે દુખ દેવું અને  
સુખીને વધારે સુખ આપવું એજ તારો નિયમ હોય એમ સમજાય  
છે. ધન્ય છે ! પ્રજાના ન્યાયી દરબારને, કે તેને ત્યાં રાય અને રક,  
દુ ખી અને સુખી સર્વ સમાન ગણાય છે જે તારા કાર્યમાં શ્રીહરિ  
વચ્ચે ન પડતો હોય તો તારી દુ ખી પ્રત્યેની કૃપા કેટલે દરજ્જે  
વધી જાય તે કળી શકાતું નથી

ખીણને તળીએ જ્યાં અસખ્ય સર્પ, વિષ્ણુ આદિ ઝેરી જના-  
વરોએ વાસ કરેતો હતો ત્યાં પહોચતાજ મૃદુને તેની ખરી સ્થિતિનું  
જ્ઞાન થયું આસપાસ નજર કરતા તેના હોશ કાશ ઉઠી ગયા અને  
તેના કિરમતને આપ દેવા લાગ્યો

“દુ ખીને ડરાવે શાને, મરેલાને મારે શાને,  
બળેલાને બાળે શાને, વૈરિ વિધિ !  
રીઝારી સનાવે શાને, સતારી રીખાવે શાને,  
રીખારી જીવાડે શાને, દયાના નિધિ  
શશિને કન કો દીધા, ગુલામો મનોહર કીધા,  
કીધા ત્યાંતો કાઠા કીધા, દીતોના નિશાસા લીધા,  
નિયતા તે આવી શાને, અનીતિ કીધી—દુ ખી.

ચ દનવે કુસુમ ન દીધા, સાચર મળ ખારા કીધાં;

અમૃત કહી એ દીધા, જીવન અકારા કીધા,

મૃદુના હૃદયે આશા નિરાશા દીધી—”દુ ખી

“અહાહા ! કિસ્મત ! કમનશીબ કિસ્મત ! હવે પીછો છોડ, મૃદુનું લોહી ચુસાઈ ગયું છે અને આ ખીણુમાના ઝેરી પ્રાણીઓ તે પૂરેપૂરું ચુસી લેશે પિય લતિકા ! તારા પ્રેમને માટે મારી આ થાંત ! સુદામળ બિહાનાપર સૂનાર નોકરોને વારંવાર હુકમો કર-  
 ૨ મૃદુ, હાય ! અત્યારે બે ગગનચુબિત ટેકરીઓની વચ્ચે બચકર ખીણુમા ! આત્રી નિરાધાર સ્થિતિમા ! મિત્ર સુત્રભ ! દેવીકનક ! હવે મૃદુને ફરી નિહાળવાની આશા રાખશે મા હિ સક વ્યાધથી બચ્યો, સર્પદશ થયો તો તેમાથી પણ ઉગર્યો પણ આ બચકર ખીણુમાથી નચતુ દુર્ધટ છે અફસોસ પ્રભુ કૃપાએ મહાત્માશ્રીનો સમાગમ થયો પરંતુ હુ મૂખ પ્રેમનો ઉપાસક થઈ શ્રીહરિના પાવત્ર ચરણની સેવા કરવાનો સુખ માર્ગ ન લેતા પાડો તિકા તરફ જવા લલચાયો ! મુખનો ખરો માર્ગ પ્રભુસ્મરણ અને નના પ્રત્યેની પ્રેમ બાવનામાજ સમાયેનો છે લતિકાનો પ્રેમ સપાદન કરવા કરતા બે તેનાજ પ્રેમનો આગ્રહી બનુ તો મારું જીવન મફળ થયુ ગણાય. હા પણ સમય ગયો જીવનનું સાર્થક, જીદગીનું માફલ્ય કરવાનો રસ્તો બતાવનાર ગુરૂથી પણ વિમુખ થયો હવે ક્યા જવું x x x બસ મુજ દુ ખી જીવનનો અત આણુવો એજ ક્રેન કર છે નસારની માયાની ઉપાધિઓમાથી મુક્ત થઈ પ્રભુ શરણમાં નિવાસ કરવો એજ હવે ઉત્તમ છે ” આમ બપડતો ઘડીકમા કમ અને ઘડીકમા કાઈ વિચારો કરતો મૃ, ઉઠ્યો ઘેલા માણુમની પેઠે ખીણુમા જરા આમનેમ ફર્યો વગી એક સ્થળે થ બી ગયો ગજવામ થી એક છરો

કાઠી તેને ઉઘાડ્યો અણી તપાસી બેઠ અને તેને હસ્તમાં રાખી આકાશ તરફ નિહાળી પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો —

“ રોધુ શરણુ તાર પ્રભો, મુજ દેહ છોડી આ ક્ષણે,  
ગટીને અહર્નિશ નામ તાર, રહુ આનંદથી ખીજે ભવે  
બન્યો તો પ્રેમવેયો હું, સૌંદર્ય લતિકાના પ્યારમાં  
ચુક્યો છું નેમ હું મારો, આ નાટકી સસારમાં  
ભાષ કહું, દુસ્મન કહું, પ્રમાદ ' તુ સાચેરો મળ્યો  
પરિણામમાં પ્રભુ સ્મરણથી, મુજ દેહ આ સફળ થયો

થેડો મમય મૌન્ય રહી તે તેના હાથમાંના હથિયાર સાગુ  
બેવા લાગ્યો મૈત્ર્યાવસ્થામાં મન પલટાયું, વ્રતિ ફરી લતિકાનું  
સ્મરણ પાછું થયું છરાની તીક્ષ્ણ અણીમાં લતિકાનું સ્વરૂપ નિહાળ્યું.  
જ પારી છટી હાથમાંની છરી પડી ગઈ ક્ષણભર તે બહાવરો બની  
ગયો વળો ધૈર્ય પકડી છરી પાછી ઉપાડી લીધી અને અદૃશ્યરૂપે  
દેખાતી લતિકાને ગતગદીત કંઠે ઉદ્દેશના લાગ્યો ‘ બસ જા. મુજ  
હૃદયમાંથી હવે દૂર થા મારા આત્માના કલ્યાણના માર્ગમાંથી ખસી  
જા ઓ ચચળ મન ! સાવધ તારી ચચળતા છોડી દૃઢ થા ઓ  
ક્રામણ હૃદય ! તારી મૃદુતાનો ત્યાગ કર, કંઠિન બન અરે ઓ  
હસ્ત ! તુ પણ આ પ્રસંગે નિડર બન પ્રભુનાં ચરણ કમળની સેવા  
કરી ભવેભવના દુખ દૂર કરવા, તારા આત્માનું કલ્યાણ કરવા,  
મૃદુ ! તારાં દરેકે દરેક અવયવ મજબૂત બનાવ ઓ અકલ્પની  
છરી ! તારી નિર્દય અણી જે અત્યારે મારા આત્માનું કલ્યાણ કરનાર  
દેવી સમાન છે તેને મુજ હૃદયમાં સ્થાન આપી, અશરણના શરણ,  
નિરાધારના આધાર, પરલોક સુખના દાતા, અધના ચક્ષુ, શ્રીજગ-

તનિયતા પરમાત્માના શરણમાં મને સત્વર લઇ જા" આટલું કહી મૃદુ જોવો આત્મ હત્યા કરવા જાય છે તેવોજ " સમુર, મૃદુ ! સમુર ! " એ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરતાં તેનો પાછળથી કોઇએ કશું પકડ્યો. તેના કલ્યાણના માર્ગમાં વિશેષ કરનાર ઉપર મૃદુ ગુસ્સો તો થયો પરંતુ તેણે પાછું ફરી જોયું કે તે ગમખાઇ ગયો તેને આત્મહત્યા કરતાં અટકાવનાર દેવી રાધેશ્વરીના ચરણમાં મસ્તક નમાવી તે અશ્રુપાત કરવા લાગ્યો.

" મૃદુ ગભરાઇશ નહીં આત્મહત્યા કરી શું તું તારા આત્માનું કલ્યાણ ધૃષ્ટ્યો હતો ' ના આત્મહત્યા સ્ત્રીહત્યા, ધનહત્યા, ધર્ત્યાદિ હત્યાઓ કરવાથી મનુષ્ય મહાન્ નર્કનો અધિકારી થાય છે. માટે એવા નર્કદારમાં લઇ જનારા અશુભ વિચારોનો ત્યાગ કરી, ધૈર્યતાથી જે કાર્ય કરવાનું છે તે પરિપૂર્ણ કરવા તત્પર થા. ચાલ-સ્વચર થા અને તારી પ્રિય લતિકાને મળવાની અભિલાષા પૂર્ણ કર " રાધેશ્વરીએ મૃદુને આશ્વાસન આપતા કહ્યું.

મૃદુ રાધેશ્વરીનો ધણો ઉપકાર માનવા લાગ્યો પરંતુ તે અસાર સસારથી કટાળી ગએલો હોવાથી ચપાવતીને તથા લતિકાને સદાને માટે વિસરી જવાનો ચોતાનો ઉદ્દેશ જણાવતો કહેવા લાગ્યો " દેવી ! તમારૂં આવાગમન એક રીતે માન્ય કાર્યમાં વિશેષ કરનાર થઇ પડ્યું છે પરંતુ તે માટે હું તમને દોષ દઇ શકું તેમ નથી પરમપૂજ્ય મહાત્માશ્રીના તથા તમારા ચરણોનો ત્યાગ કરી માત્ર લતિકાના પ્રેમમાં મગ્ન રહી, આગળ પાછળનો વિચાર ક્યારે વિના દુઃખનો અચાનક આવી મળતા તેમની સામે થયો અરે ! નિરાધારોને બચાવવા મારા પ્રાણનું બળિદાન આપવા તૈયાર થયો "

તો મારી આ દશા થઈ ! આપની પશુકુટીનો આનંદ, આત્માની સ્વસ્થતા, સર્વ અલોપ થયા એક લતિકાને મળવા માટે આજીવન પર્યંત કેટોટલા દુખો સહન કર્યા અને પરિણામમાં આ ભયંકર ખીણમાં વાસ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. દેવી ! આવા દુખો સહન કરી લતિકાનો પ્રેમ મેળવવા કરતા શ્રીજગત્તનિયતા પરમાત્માનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરીશ તો હું મારા આત્માનું દેવાણું થયું માનીશ. માટે દેવી ! કૃપા કરી હવે લતિકાનું કે ચંપાવતીનું નામ રમગણું ન કરાવતા અને પ્રભુના શરણમાં જવાદો ”

રાધેશ્વરીએ મૃદુને વિશેષ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું “ મૃદુ તારી માન્યતા સર્વથા ભૂલ ભરેલી છે સસારથી કટાણી આત્મહત્યા કરવાથી કદી પણ સ્વર્ગની આશા રખાય છે ! એ પ્રાયશ્ચિત્તનો અત નર્ક લોકમાજ થાય છે અને તે મેળવવા તને તત્પર થયેલો જોઈ અને અત્યંત ખેદ થાય છે વળી તારા આત્માને ઝોળખવાનું તને હજી જ્ઞાન થયું નથી સસારાબ્ધમાં અચાનક આવી પડેલી ઉપાધી આથી કટાણી તું પ્રાણનો ખેશ કરી દુનિયાનો ત્યાગ કરવા તત્પર થયો છે આથી કદાચ તું તને સુખી થયેલો માનીશ પરંતુ તેથી તારો ઉદ્ધાર નથી માટે આવા વ્યર્થ વિચારો છોડી દઈ સસારમાં રહીને પ્રથમ તારા આત્માને ઝોળખતાં શીખ અને ત્યારબાદ મુક્તિ દ્વારા જ્ઞાન થતા અને સત્સંગનો લાભ મળતાં તું મોક્ષનો માર્ગ મેળવી શકીશ ભાઈ ! આજ ધૈર્ય ધારણું કરી, ચંપાવતી જઈ તારી રાહ જોતી લતિકાને મળી સુખી થા

મૃદુ થોડો સમય મૌન્ય રહ્યો હજી કંઈ માર્ગ ગ્રહણ કરવેલો તેના તે નિર્ણય કરી શક્યો નહોતો રાધેશ્વરી તેને આટલું સમ-

જાળ્યા છતાં રતબધ થઈ ગયેલો જોઈ આશ્ચર્ય પામી તેને કંઈ રસ્તે સમજાવી ઠેકાણે લાવવો તેની તેને સૂઝ પડી નહીં એટલામા દૂરથી ખીણમા કોઈનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો. મૃદુના કર્ણોપર પણ તે અવાજ અથડાયો. બન્નેનું લક્ષ તે તરફ ખેંચાયું એ અવાજ કેળો અને કેવા પ્રકારનો જાણે છે તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા મૃદુ બોલી ઉઠ્યો “ અહાહા ! આ ખીણમા કોઈ ખીણુ મારા જેવું દુઃખી મનુષ્ય સપડાયું હોય એમ લાગે છે તેના શબ્દોચ્ચાર પરથી તે પણ પ્રારબ્ધની બલિહારીના ગુણોનુજ્ઞ ગાન કરતો જણાય છે દેવી ! ચાલો, ચાલો, એ દુઃખી મનુષ્યને સત્વર મદદ કરો મારી સાથે તેને પણ ઉગારો ” મૃદુએ રાધેશ્વરીને વિનંતિ કરતાં કહ્યું

રાધેશ્વરી તૈયાર થઈ અને બન્ને જણા ખીણમા જે બાજુ પડેથી અવાજ આવતો હતો ત્યાં જવા લાગ્યા થોડેક જતાજ તેમને એક મનુષ્ય પથરપર માથું ટેવી પ્રારબ્ધની પ્રબળતાના વિચાર કરતો તેના અત કરણના ઉદગારો બહાર કાઢતો દેખાયો મૃદુ અને રાધેશ્વરી એ દુઃખી મનુષ્યના ઉદગારો શ્રવણ કરતા થોડે દૂર ઉભા રહ્યા

વાંચક ! એ મનુષ્ય અન્ય કોઈ નહિ પરંતુ ચંદ્રિકાને બચાવી તેનો ચ પાવતી સુધીનો સોળતી થનાર પણ દુષ્ટ પ્રમાદની ટોળીના પગમાં સપડાઈ ખીણને રસ્તે જતા અજાણના અશ્વપરથી ગળડી પડેલો આપણા અપરિચિત સ્વાર હતો અજાણના અશ્વપરથી તે પડ્યો ત્યારે ગમડતો ગમડતો ખીણને છેક તલીએ પહોંચી ગયો હતો સદમાગ્યે તે કોઈ ઝેરી જનવરના દક્ષિણ ભોગ ન થતાં જીવતો રહ્યો હતો. પ્રસાત થતા તેને સુધાડેલી બેશુદ્ધિની દવાનું ધેન ઉતરતા તે જમૂત થયો હતો. પોતે કયા હતો અને એ ખીણમા તે



કયાંથી આવી પડ્યો. ચંદ્રિકાનું શું થયું હશે' મૃદુની શુ હાલત  
હશે ! ખીણમાયા પોતે કેમ બહાર નીકળી શકશે ! ઈમાદિ વિચાર  
કરતો તે પ્રારબ્ધના પગકેમોનું ગાન કરી રહ્યો હતો.

“ કરમની ગતી બહુ ભારી,  
રહ્યા સહુ એથીજ હારી... કરમની,  
શાહો સુલતાનો ધરતી ફુગ્ગવી, રૂવે ખૂબ વાતો પોકારી  
આવી અજબ હાય કેવી મમખવારી, રહી અતે મીઠી બિચારી .  
કરમની-

થયા અમીરો એકદમ ફકીરો, વાત ન કાઢ્યો ધારી,  
કરમની વાતો માને નહિ માનવ, મુરખા કરે જી નહારી . કરમની  
ગજ મળ્યું એકને તો બીજાને, બીજાનીજ જીદગી છે ભરી,  
એકને તો મહેન બીજાને ઝુપડી, હયરત કરી જે વિચારી કરમની.

શાખાશ ! કિરમત ! શાખાશ ! ધન્ય છે ! તારી લીલાને ! આ  
ફુનિયામા તારા લેખ કાઢ સિધ્યા કરી રહે તેમ નથી “ થોડીવાર  
એ સ્વાર કાઢ વિચારાબિંધમા ગન્ક થઈ તે તેના સબધી જન્મેને  
સમતા ઉદ્ગારો કાઢવા લાગ્યો ” ચંદ્રિકા ! બહાલી ચંદ્રિકા ! તારી  
શુ રિવાજિત હશે ! અરે મારી સાથે તું પણ આ ખીણમા તો નથી  
સપડાઈ ! ના તેમ બનવું અસંભવિત છે જે દુષ્ટે આ કૃત્ય કર્યું  
હશે તેણે અમને સાથે રાખવાનું તો યોગ્ય નહિજ થાયું હોમ.  
અરે ! પણ બિચારા મૃદુના શા હાલ હશે ! તે ચ પાવતી અંશે  
હશે કે કેમ ! તેની હતિયા તેને મળશે કે નહિ ! તેના મિત્ર ક્યાં  
રખડતા હશે ! x x x અવસ્ય. ચ પાવતીમાં મારી રાહ જેવળી  
હશે. અરે ! પણ હુ આ લયકર ખીણમા છુ અને ફરીથી મારા

ફર્જન થવાં પણ અશક્ય છે તેના શુ તેમને ખ્યાલ હતો ના-  
ક્યાંથી હોય ! ભાઈ મૃદુ ! વ્હાલા સુલભ ! મારી શોધખોળ કરવા  
નાહક અથડાશો નહીં. મારૂં નામ તમારા હૃદયમાંથી હમેશને માટે  
ફર કરજો. ભાઈ મૃદુ ! તારો બંધુ રનેહ મારા હૃદયમાં રમણુ કરી  
રહેલો છે સુખી થાઓ. લતિકાના પ્રેમમાં લીન બનેા મને વિસરી  
જાઓ. પણ તમારા મિત્રની મારા હૃદયધાર સુલભની સલાહ  
રાખજો તમારી સાથે તેને પણ સુખી કરવાનો માર્ગ શોધજો.  
મારે માટે તેને મુઝાવા દેશો નહિ પ્રિય સુલભ ! મારૂં રમણુ કરી  
વ્હાલા ! તુ દુખી થઈશ નહિ હું અહીંથી સ્વર્ગમાં જઈશ તો ત્યા  
રહી પણ તારા વિશુદ્ધ પ્રેમનાં યશોગાન ગાતી રહીશ. ” આટલું  
બોલતા તે સ્વારે અશ્રુપાત કરવા માડ્યો.

મૃદુ જ્યારથી એ સ્વારે તેના નામનું ઉચ્ચારણ કર્યું ત્યાંથી  
તેની પાસે જવા તત્પર થઈ રહ્યો હતો પરંતુ રાધેશ્વરીના અટકાવવાથી  
તે અટકી રહ્યો હતો. પણ જ્યારે તેને જણાયું કે એ દુખી સ્વાર  
અન્ય કંઈ નહિ પરંતુ તેના મિત્ર સુલભની ધર્મપત્નિ કનક હતી  
એટલે તેના હૃદયમાં કનક પ્રત્યેના ભગિની પ્રેમ પ્રદીપ્ત થયો તેને  
આશ્વાસન આપવા તે રાધેશ્વરીથી છૂટે પડી “ગભરાશો નહિ દેવી !  
તમારો ભાઈ મૃદુ અહીંઆજ છે” એમ કહેતો તેની તરફ દોડી ગયો.

અહાહા ! મૃદુ અને કનક કહો વા એક સર્ગા ભાઈ બહેન  
કહો. તેમનું પરસ્પર મિલન થતા બંને અત્યંત આનંદિત થયા તેમનાં  
નેત્રીમાંથી હર્ષાશ્રુ સરી પડ્યા. રાધેશ્વરીએ પણ તેમના દર્પમાં  
ભાગ લીધો.

ત્રણ જણા ખીણમાં એક શિલાપર બેઠા અને કનકે તથા  
મૃદુએ પરસ્પર અનુભવેલી આપત્તિઓનું વર્ણન કર્યું. પ્રમાણ

પગમાં નસપડાતાં કનક ખીણુનો ભોગ થઇ પડી હતી અને તેને તથા ચંદ્રિકાને બચાવવા જતાં મૃદુ તેનો સાથી થયો હતો તે કનકે મૃદુ પાસેથી જાણ્યું રાધેશ્વરીની મૃદુએ કનકને ઝાળખાણ કરાવી અને તેનાથીજ તેમનો ખીણુમાંથી છૂટકારો થવાનો છે તે પણ જાણ્યું પ્રમાદને ધિ કારતો ચંદ્રિકાને માટે મૃદુ ધણે શોચ કરવા લાગ્યો ચ પાવતી જમ ત્યાં શુ પરિસ્થિતિ છે તે જાણ્યા બાદ ચંદ્રિકાની તપાસમાં નીકળવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો વાતો કરતાં ધણે સમય નીકળી ગયો અને તેથી રાધેશ્વરીએ કહ્યું “ ભાઈ મૃદુ ! મહાત્મા શ્રી મારી રાહ જોતા હશે તમારા સમાચાર જાણવા તે ઘણું ઇત્સુક થઇ રહ્યા છે અને સમય ધણો થયેલો હોવાથી તે હવે ચિંતા કરતા હશે માટે ચાલો હવે આપણે ખીણુમાંથી ઉપર જઈ, સત્વર તેમને મળી સર્વ હકીકત નિવેદન કરીએ

“શુ મહાત્માશ્રી પણ મારા ખીણુમાં પહોંચી વાત જાણે છે”  
મૃદુએ કાંઈક આશ્ચર્ય પામતા પુછ્યું

“ વાહ ! તે ન જાણે એ કેમ બને ! મને તમારી મદદે આવવા પણ તેમણેજ મોકલી છે આજ પરાંદીએ નીકળી આપણે ચ પાવતી તરફ જવાનો કારણ થયો હતો તે તો તમે જાણો છો પાછલી રાત્રે બંદુકો ફુટવાના અવાજે થતાં મહાત્માશ્રીએ તમારી તપાસ કરી અને તમને શય્યામાં ન જોતા મને ઉગાડી, તમારી તપાસ માટે મોકલી જે તરફથી અવાજ આવ્યો હતો તે માર્ગ તેમણે મને બતાવ્યો અને તે તરફ મેં તમારી ધણી રોધે જઈ કરી પરંતુ કાંઈ પત્તો ન લાગવાથી નિરાશ થઈ પ્રભાત થતા પાછી ફરતી હતી એટલામાં આ કુગળના શિખરપરથી સ્વાભાવિક નીચે

નગર પડતા એ તમને નિહાળ્યા તારકાળિક એ સમાચાર મહા  
ત્યાગીને વિદિત કરી તમને ખીણમાંથી મુક્ત કરવા હું પાછી આવી.  
પહોંચી ” રાધેશ્વરીએ ખુલાસો કર્યો

“ દેવી ! તમે કેવી રીતે ખીણમાં ઉતર્યા અને આપણે ઉપર  
કેવી રીતે જઈશું ! ” કનકે પ્રશ્ન કર્યો

“ બહેન ! આ કુમરના શિખરપર એક વૃક્ષ છે તેની સાથે  
એક મજબૂત દોરડું બાંધી તેની મદદથી હું અત્રે આવી છું આપણે  
એજ દોરડાની મદદથી ઉપર જવાનું છે ” રાધેશ્વરીએ ખુલાસો કર્યો

મૃદુ તથા કનક મહાત્માનો તેમજ રાધેશ્વરીનો તેમને મુક્ત  
કરવા આટે આભાર માનતાં રાધેશ્વરીએ બતાવેલા દોરડાની મદદથી  
ખીણમાંથી મહાર નીકળ્યા રાધેશ્વરી પણ તેમની પાછળ ઉપર  
ચઢી મધ અને ત્રણે જણા ત્યાંથી પાછા પહોંચી ગયા

## મકરણ ર૧ મું.

સ્વપ્ન ખરૂં પડ્યું.

અ પાવતી નગરી જાણે સકળ ત્રિલોકનું આલુપણ કેમ નહોત્ય  
એવી દીર્ઘતી હતી. મગનને સ્પર્શ કરતા શિખરોવાળો દેવાસ પર્વત  
સમાન ઠોટ એ નગરીની આરે બાજુએ ફરતો આવી રહ્યો હતો.  
જુગરના મોટા રસ્તાઓથી આખી નગરી સોળી રહી હતી તેના  
અતુલ્ય આગળ જે દેવમ દીરો આવેલા હતા, તેની શોભા વળી  
અસૌકિક હતી પ્રત્યેક દેવળના શિખરપર ઝળકતાં સુવર્ણમય કળસો  
અને ફરફરતી શ્વેત પતાકાઓ દેવળોની તેમ નગરીની શોભામાં

જુદી કરી રહ્યાં હતાં નગરોની રક્ષણીય સીમાઓ પાસે કુવા, વલિ  
 ઇત્યાદિ જળાશયો પણ અવલુનીય સૌભાં આપી રહ્યાં હતાં. વળી  
 સુશોભિત મહેલો, શેરીઓ, ચૌદાં, મોટી મોટી હવેલીઓ અને તેમાં  
 નિવાસ કરતા સત્પુરુષેશ્વી આખી નગરી તેજોમય દેખાતી હતી

આવા પ્રકારની નગરીમાં મહાપ્રતાપી રાજા શુરસેનના આશ્ર-  
 યમાં પ્રજાજનો સુખાનંદ ભોગવતા હતા રાજ્ય બુદ્ધિશાળી, ન્યાયી  
 અને નીતિ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા. ધર્મશાસ્ત્રુ પણ તેણે સાદું  
 અધ્યયન કર્યું

આજે તેના રાજ્યાભિષેકની માગલિક તિથિ હતી, અને તેથી  
 આખા નગરમાં આનંદ પ્રમરી રહ્યો હતો એ શુભ દિવસ ઉઝળવી  
 પ્રજાજનોના આનંદમાં વૃદ્ધિ કરવા રાજા શુરસેને એક મોટો દરબાર  
 ભરવાની ગોઠવણ કરી હતી અમીર, ઉમરાતા, રાજ્યના નોકરો  
 તેમજ નગરના અન્ય ગૃહસ્થો સુશોભિત વસ્ત્ર પરિધાન કરી દરબાર-  
 મા જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા રાજ્યમંત્રિ તથા અન્ય નોકર  
 વર્ગ દરેક આવનાર ગૃહસ્થ તથા અમીરની મહત્તા પ્રમાણે દરબારની  
 બેઠકો સ્પૃતીથી ગોઠવી રહ્યા હતા રાજ્ય મહેલમાં પણ એ દિવસ  
 ઉત્સવનો હોવાથી આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો આપણી નવલકથાની  
 માયિકા-સૈદ્ય-કલિકા-તેના પ્રિયતમના વિશેષથી અહર્નિશ શોકાગ્રસ્ત  
 રહેલી હતી તે પણ આનંદાવેશમાં આવેલી જણાતી હતી પરંતુ  
 જ્યોત્સ્ના હર્ષ દરબારોત્સવને અજે નહિ કિંતુ કોઈ અન્ય કારણને  
 કારણ, એવું તેની મુખમુદ્રાપરથી માલમ પડતું હતું.

પ્રકુલ્લીત વદને તે બેઠી બેઠી તેના મનમાં અનેકાનેક તરંગો  
 ઝાડવા કરતી હતી. “શુ એ સ્વપ્ન સત્ય હશે” અહાંહા ! પ્રિય

મહા ! જેવાં સ્વપ્નમાં દર્શન હોય તેવાં તારાં વિરહે જુરતી તારી  
 પ્રેમાળ પ્રિયતમાને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપી કૃતાર્થ કર. x x x મ-  
 વસ્ય મુલબનામંએ તેમને શોધીજ કાઢ્યા હોવા જોઇએ. માત્ર વામ  
 નેત્ર તેમ સકળ વામ અંત આજે ફરકી રહ્યું છે. સ્વપ્નમાં મયેલા  
 દર્શનથીજ શુભ ચિન્હો દસ્યમાન થતા હતા તેમાં વામ ભાગના  
 ફરકવાથી વૃદ્ધિ થાય છે હે પ્રભુ ! દીન દયાળ ! આજના દરબારે-  
 ત્સવના શુભ પ્રસંગે મારા મૃદુનાં દર્શન કરાવી ખારી અન કામના  
 પૂર્ણ કરજે. ”

સતિકાની માનીતી દાસી કેતકી તેના ઉદ્ધારો દૂર રહી સાંભ-  
 ળતી હતી. સતિકાને શય્યામાંથી હર્ષવિશમાં ઉઠેલી તેણે જોઇ હતી  
 અને તેથી તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું, પરંતુ એ હર્ષ દરબારના  
 પ્રસંગને અનુસરીને હશે એમ અનુમાન કરી તેણે તેને કાંઈ પ્રશ્ન  
 ક્યો નહતો. પણ તેના મુખમાંથી નીકળેલા ઉદ્ધારો અવશ્ય કરતાં  
 સતિકાના હર્ષનું ખરું રહસ્ય તેના જાણવામાં આવ્યું. આમથી રાત્રિએ  
 શુ જન્યુ હતું તે જાણવા ઉત્સુક થઈ, અને તરત સતિકા પાસે જઈ  
 તેનો હાથ પકડી તેની સામે સ્મિત કરતી તે હોબી

કેતકીના આ વર્તનથી સતિકા કાંઈક આશ્ચર્યચકિત થઈ અને  
 તે તેને સ્મિત કરવાનું કારણ પૂછે છે, એટલામાં કેતકીએ કહ્યું,  
 “ કેમ ! ખૂબ ! સર્વ દરબારમાં જવાની તૈયારી કરી રહ્યાં છે,  
 મારે તમે કાંઈ મહન વિચારમાં મરક થઈ આ રથાને વિરાજી રહ્યાં  
 છો ! તમારા પિતાશ્રીના અપાવતીની ખાદીપર વિરાજમાન થયાના  
 ઔચ્છિક વાર્ષિક પ્રમંગે તમે શોભાતુર રહો એ બાબતની ન કહેવાય.”  
 ૫૦] સતિકા શોભાતુર છે નહિ, અને કેતકી તેને શોભાતુર હોવાનું

કહે છે, એ કેવું આશ્ચર્ય ! કાંઈ કાંઈ પ્રસંગે સ્વપ્ના અનુભવના હૃદયના સ્વપ્ન વિચારો બાજુવા હોય તો એવી રીતે અવળા પ્રસંગરચાયે તે તાત્કાલિક બાજુવામાં આવે છે, એમ પારી કેતકીએ ઉપો પ્રશ્ન કર્યો હતો. ખરેખર ! તેની માન્યતા સત્યજીવીવદી. તેના મુખમાથી “ શોકાવતર ” શબ્દ નીકળતાંજ હતિકા બોલી ઉઠી “ કેતકી ! આજે “ શોક ” શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું, એ શુ વાસ્તવિક છે ! આજે હું શોકને વિસરી ગઈ છું મારી મનોવ્યથા દર થઈ છે પ્રથ-  
વેન્દ્ય હશે તો દુઃક સમયમાં મારા મિત્ર મૃદુના ફર્જનથી આનંદ સામરમાં વિચરવા હું લાગ્યસાળી થઈશ ”

“ બહેન ! મૃદુસિંહના કાંઈ સમાચાર મળ્યા વાઈ ! શુ તેઓ અત્રે પધારવાના છે ! ” કેતકીએ પૂછ્યું.

“ કેતકી ! સાંભળ. ગત રાત્રિએ પ્રભાત થવાની તૈયારીમાં હું સ્વપ્નવસ્થ થઈ હતી અને તે સ્વપ્નમાં અહાહા ! મેં જે સુખ જોમળ્યું, મેં જે આનંદ અનુભવ્યો, જે, જે, નિહાળ્યું તે તમામ આશ્ચર્ય બાજુ મને દૃષ્ટિએચર થતાં હોય, એવો ભાસ થયા કરે છે. મારા આજના આનંદનું અને ભવિષ્યના કલ્પેલા આનંદનું એજ કારણ છે.” હતિકાએ જણાવ્યું.

“ ખરેખર ! બહેન ! પાછલી રાત્રિનાં સ્વપ્ન બહુધા સત્ય નિવડશે, અને તમારું સ્વપ્ન પણ સત્યજી નિવડશે, એમ મારો અંતરાત્મા કહે છે. આજના શુભ પ્રસંગે મૃદુસિંહની પધરામણી થયે, તો દરબારની શોભા અપૂર્વ રીતે ઝળકી ઉઠે, અને મહારાજ તથા સુદિગ્ગતીબાના આનંદનો તો પારજ રહે નહિ. અને બહેન હજારે.... ” કેતકીએ રિમત તથા અટક્યાણુ કરતાં કહ્યું.

“ જા ! જા ! હવે અતિશય હર્ષમા ન આવી જા. જો હવે શુદ્ધિ અતિશય બોલાવે છે. દરબારમા જવાની તૈયારી કર હું પણ તેમજ અહીં હું. ”

કેતકી તથા લતિકા છૂટા પડ્યાં લતિકા જાણે તેનો પ્રિયતમ તેને મળવાનોજ એમ માની સોળે શણગાર સજવા લાગી.

દરબારની બેઠક શરૂ થઈ દરવાજામા પેસતાજ આવનાર ગૃહસ્થોને આવકાર આપતુ બેન્ડ વાગી રહ્યું હતું. કમ્પાઉન્ડના દરવાજાથી તે ઠેક દરબારગૃહ સુધી પૃથક્ પૃથક્ સિપાઇઓ ગોઠવાઈ ગયા હતા. દરેક આવનાર ગૃહસ્થને તેની મહત્તા પ્રમાણે રાજ્યમત્રી તેને માનપૂર્વક લેવા સામો જતો હતો, અને દરેકને તેમને માટે નિયુક્ત કરેલા સ્થાને બેસાડી સન્માન આપતો હતો. અદ્ય સમયમાં આખો દરબાર ખીચો ખીચ ભરાઈ ગયો. સ્ત્રીઓને માટે પાછલા ભાગમાં ચક્ર નાખી અલાયદી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી એ અદર બેટેલી સ્ત્રીઓ દરબારનું અવલોકન કરી શકતી હતી, પરંતુ તેમને કોઈ નિહાળી શકતુ નહોતુ. દરબાર ભરાઈ રહેતા ચ પાવતીના પ્રજ્ઞાપ્રિય અને ન્યાયગામી રાજ્યસ્વામી શુરસેનની પધરામણી થઈ. જીદાર નેકનામદારની જીદી પોકારતો આવ્યો, કે તરત મહારાજાને માનથી વધાવી લેવા દરબારમા આવેલા સર્વ અમીર ઉમરાવો વિગેરે સભા થઈ ગયા, અને મહારાજાના પધારતાજ તેમને જમ-લેખથી વધાવી લીધા.

ચ પાવતીના દરબારની શુ રમણીયતા ! તેની શુ અલોકિતતા ! જેતી દષ્ટિ દરબારના ભવ્ય કેમાવ પર અને તેમા સોટા સિંહાસનપદ્મ વિરાજેલા મહાતેજસ્વી વૃષ્ટિ ઉપર પડતી, તેને સ્વાભાવિક



વિક્ક રીતે સભ્યની જાહેરલાક્ષી દરમ્યાન ચલી હતી. અરેખર ! હાંમાં ન્યાય, ધર્મ, આચારવિચાર ઇત્યાદિ સચવાય છે, જ્યાં રાજ અને પ્રજા ઉભય વચ્ચે સંપુર્ણ લાગણી અને મંચતા જતાવયા છે, ત્યાં સુખ અવિચળ જ હોય છે.

મહારાજના આવાગમન બાદ રાજ્ય અમાત્યે દરબાર ભરવાનું પ્રયોજન જાહેર કર્યું, અને મહારાજના દિર્ઘાયુષ્ય તથા યજ્ઞ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી ત્યારબાદ જે જે ગૃહસ્થો તથા રાજ્યના નોકરોએ વર્ષ દરમ્યાન રાજ્યની પ્રસશ્નનીય સેવા બજાવી હતી, તેમની કદર કરી, આ શુભ પ્રસંગે તેમને યાગ્ય હનામો આપવાનું કાર્ય શરૂ થયું. આ કાર્ય અર્ધ થયું ન થયું, એટલામાં દરવાને આવી કોઇ બે અપરિચિત મનુષ્યોની તત્કાલે મહારાજની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા જાહેર કરી “એ કોણુ આવ્યું હશે !” એ પ્રશ્ન દરબારમાં બેઠેલા દરેકના મનમાં ઉપરિચિત થયો. અમાત્યે દરબારનું કાર્ય સમાપ્ત થતા સુધી એ મનુષ્યને ચોજાવવાની દરવાનને આજ્ઞા કરી, પરંતુ રાજ્યએ તેને અટકાવી જે હોય તેને આવવા દેવાની પરવાનગી આપી.

વાચક ! એ અપરિચિત મનુષ્યો બીજા કોઇ નહીં પણ ખીજા-માથી બચેલાં મૃદુ અને સ્વારના લેખાશ્રમા સંજ્ઞ થયેલી કનક હતાં ચ પાવતીમાં ઉજવાતા ઉત્સવથી તે મને અજાત હતાં, અને તેથીજ તેમણે તેમની ઇચ્છા મહારાજને તાત્કાલિક જણાવવા દરવાનને કહ્યું હતું.

દરવાને આવી મહારાજની આજ્ઞા જાહેર કરતાં બંને જણુ મુર્ચ્છા હાથથી દરબારમાં જઈ પહોંચ્યા ખીજોખીજા ભરાયકો દરબાર બેઠાજ સ્વારના પોષાકમાં આવેલી કનકનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું તેની

શ્વેતિ ષાળા ફરવાની થઇ પરંતુ તેમ કરવાથી આખા દરબારનું અપમાન થાય અને પરિણામ અનિષ્ટ આવે, એવો હાય મર્તા તેણે હિંમત પકડી મૃદુની સાથે દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો

મૃદુને જોતાજ રાજા શુરસેને તેને આવકાર આપી સિંહાસન સમીપ બેસાડ્યો. કનકને પણ તેની સાથેજ બેઠક આપવાની તાત્કાલિક વ્યવસ્થા કરવામાં આવી.

દરબારનું કાર્ય પાછું શરૂ કરવામાં આવ્યું, અને રાજાની આજ્ઞાથી તે સત્વર પુર્ણ પણ કરી દેવામાં આવ્યું. રાજાનો એક વાર ફરીથી જયધોષ હિચારાયો, અને દરબાર બંધખાસ્ત કરવામાં આવ્યો. મૃદુ તથા તેનો સાથી મહારાજાની સાથે રાજમહેલમાં ગયા.

મૃદુએ રાજા શુરસેનને કનકની ઓળખાણ આપી મૃદુના તથા કનકના આગમનના સમાચાર આખા મહાલયમાં પ્રસરી ગયા અને આનંદ છવાઇ રહ્યો.

કલિકા કે જેને દરબારમાં અમાનક આવી પહોંચેલા બે મનુષ્યો પૈકી આગળનો મૃદુ હતો, એમ સંશય થયો હતો, તેને યોતાનો સંશય તથા આગલી રાત્રિનું સ્વપ્ન સત્ય પડેલું જોતાં અનહદ આનંદ થયો હતો. મૃદુને મળવા તે હર્ષલેલી થઇ સત્ત્વ અને વિશુદ્ધ પ્રેમની અગાધ લીલાનું અવલોકન કરવા લાગી.

ખરેખર ! પ્રેમ ! તારા પ્રાબલ્ય અને આકર્ષણશક્તિ સીમા વચરનાં છે. કાણુ જાણતું હતું કે કલિકાના મનની મુરદા દુક સમગ્રમાજ બર આવશે ! અણુધાર્યું સ્વપ્ન સત્ય નીવડશે ! જેનું બતાવી આપે છે કે સામા રતેલીઓનાં નિર્મળ અંતઃકરણમાં વિશુદ્ધ પ્રેમની સાથે ઇશ્વરી અક્ષ પણ સમાએલો હોય છે, અને

તેજ સ્મરણુ માત્રથી પ્રેમીઓનું પરસ્પર વિદ્યુતની આકર્ષ આકર્ષણ  
કરે છે. એક લેખકે પ્રીતિબળને માટે કહ્યું છે કે—

ભાવિ ઉમે, બવન કૃતિને, બેદવા જે સ્થળેથી,  
પ્રીતિ કાવે, પ્રણય યુગને, રોપવા તે પળેથી,  
પ્રીતિ ફેરા, પ્રખર કિરણો, કષ્ટને બાળી નાખે,  
હેયા હૃદયા, પ્રણય વિષુ ન્યા, દર્શ ત્યાં ચાયરાખે.  
ખાકી હેયુ, ખરર કરતું, ખાકમા ખેલી જાયે,  
ત્યારે પ્રીતિ, પવન વહતાં, રૂપ વટોળ થાયે,  
થાકે જ્યારે, ચકવી જમને, કર્મન બન્ધનેથી,  
ત્યારે પ્રીતિ વિમળ વહતી, દેવના મન્દિરેથી.  
તે મન્દિરે, તરત ચઢતા, સર્વ તારો સધાયે,  
પ્રવૃત્તિની, પ્રમળ પ્રતિમા, મરત હિભી જણાયે.  
જાગે, જુવે, જીવનયુગને, ઉગતો જન્મ વ્યોમે  
પ્રાતિ બાતુ, બગુટી શિખરે, મૃત્યુને ખૂબ રોળે  
શાન્તિ ત્યાં છે, સુખદ સુરની, વાટિકા જ્યાં ખીલે છે,  
પ્રીતિ સાથે, પ્રભુમય બની, નાથનું નર ઝીલે

મૃદુ રાણી શુદ્ધિમતીને તથા લીલકાને મળ્યા કનકની સુવર્ણને  
તેણે ઝોળખાણ કરાવી, અને તેનાપર આવી પડેલી આપત્તિઓમાં  
સહાયભુત થયેલા મિત્ર સુલભ તથા કનકની મુક્ત કંઠે પ્રશ્ન સા કરી.

સુલભ ચ પાવતી આવીને પાછો મૃદુની શોધમાં ગયો છે એ  
સમાચાર રાજા શુરસેને મૃદુને તેમ કનકને જણાવ્યા હતા. વળી  
રાજાએ રાજનગર કેશરીસિંહ ઉપર પત્ર લઈ મોકલેલા સિપાઈની  
વાત પણ તેમને કરી હતી, તે શુ સમાચાર લઈને આવે છે, તેની  
તે રાહ જોઈ રહ્યા હતા'

વાચક ! હાલતો મૃદુને ચ પાવતીના રાજમહેલમાં તેના હૃદય પ્રદેશમાં સ્થાન કરી રહેલી કતિકમાં મમ રાખી, ચાલો, આપણે તેની શોધમાં નીકળેલા સુલભની ખબર લઈએ

### પ્રકરણ ૨૨ મું.

#### શિવાલયમાં અપાઝખી.

ચ પાવતીથી નીકળેલો સુલભ “ મૃદુની તથા કનકની સ્મૃતિ કરતો ક્યે રસતે જવું તેના નિશ્ચય કર્યા વિના અશ્વ જ્યાં લઈ જાય ત્યાં દોરાયો જતો હતો. ક્ષુધા કે તૃષ્ણાની પશુ તેને દરકાર રાખી નહોતી સધ્યાકાળ પર્યંત તેણે પ્રયાણ ચાલુ રાખ્યું અધાઈ થતાં તે અરણ્યમાં એક જીર્ણ શિવાલય આગળ આવી અટક્યો. અશ્વ પરથી ઉતરી, તેને શિવાલય પાછળ એક વૃક્ષ સાથે બાધી તે શિવાલયમાં પેટે નિર્જન સ્થાન અને તેમાં અધકાર હોવાથી તે આગળ વધતાં જરા અચકાયો તેની પાસે મીથુબતી હતી તે કાઢી, તેને સળગાવી પ્રથમ એ સ્થાનમાં એણે પ્રકાશ કર્યો અને પછી એ શિવાલયનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

શિવાલય ધણા કાળનું જીનું અને કે ઇ પશુ પ્રકારની મરામત વિના તે જર્જરિત સ્થિતિમાં આવી ગયું હતું ભીંતોમાં ખાડા પડી ગયા હતા અને હાથ લગાડતાજ તેમાંથી કાકરા ખરતા હતા આખા શિવાલયમાં ધુળના ઢગ પડેલા હતા, અને ખુદ શિવલિંગ ઉપર પશુ માટીના ચર લાગી ગયા હતા. શિવાલયની પાછળના ભાગમાં એક ઓસરી હતી, અને ત્યાં મુકેલા એક દાદર પર થઇને મેડા

ઉપર જવાનું હતું. સુલભને એ ભયાનક સ્થાનમાં રહેવાની ઇચ્છા  
તે નહોતી પરંતુ એ સ્થાનનું પૂર્ણ અવલોકન કરવાના હોશથી તે  
મેઢા પર ગયો. દાદર પર ચઢી રહેતાં એક છબ્બું આંત્રેલું હતું,  
અને તેની લગભગ ચાર પાંચ ઓરડીઓ કાઢવામાં આવી હતી.  
સુલભ એ તમામ ઓરડીઓમાં ફરી વળ્યો, પણ કાંઈ ખાસ તેના  
જોવામાં આવ્યું નહિ બોય તળીઆના જેવીજ મેઢાની પણ સ્થિતિ  
હતી વધારામાં છાપરાના વાસ વળી એટલાં કાઢી ગયેલાં હતાં, કે  
તેને હાથ લગાડતાંજ પડી જાય એવું લાગતું હતું.

અરણ્યમાં આ શિવાલય બંધાવનાર અને પાછળથી તેની  
ખીલકુલ દરકાર નહિ રાખનાર કોણુ ધર્મીમાં હશે ? તેનો સુલભને  
વિચાર થતાં લાગ્યો. આસપાસ નજર ફેરવતાં તેને જણાયું કે ત્યાંથી  
ઘોડે દૂર કોઈ કોઈ પડી ગયેલાં મકાનો પણ હતાં આ ઉપરથી તેણે  
અનુમાન કર્યું કે અગાઉ એ સ્થળે કોઈ ગામ હોવું જોઈએ, અને  
શિવાલય પણ તે ગામમાંજ આવેલું હોવું જોઈએ. પશ્ચાત કાંઈ  
કારણસર ગામના લોકો નાશી ગયા હોવા ગામ લૂટી તોડી પાડવા-  
માં આવ્યું હોવું જોઈએ.

આમ વિચાર કરતો સુલભ એ શિવાલયના છબ્બામાં આમતેજ  
આંટા મારવા લાગ્યો. પ્રભાતથી મધ્યાહ્ન પર્યંત વિશ્રામ લીધા  
વિના કંગેલી મુસાફરીથી તે તથા તેનો અન્ધ બન્ને શ્વમિત મધ મચા  
હતાં. કુધા પણ લાગી હતી જોકે શિવાલયમાં રાતવાસો રહેલું એ  
હિચિત નહોતું, પરંતુ સમયને માન આપી તેણે ત્યાંજ રાત્રિ પસાર  
કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેની પાસે કાંઈક ખાધું હતું તે કાઢી તેણે  
ખાધું, અને અંધને છૂટો કરી મેદાનમાં ચરવા મુકી દાઘા શિવા-

જેમના ઝોટલાપરથી ધુળ સાફ કરી તેની પાસે એક કાચિળો હતો, તે ત્રિજાવી આસપાસના સ્થાનનું અવલોકન કરતો તે આરામ લેવા પડ્યો.

જોત જોતામાં મધ્યરાત્રિ થવા આવી છતાં સુલભને નિદ્રા આવી નહિ. ઇચ્છના પરથી ઉઠી, મૂઢને કયા સૌધવો, પ્રમાદને ક્રમ નાશ કરવો તેના વિચારો કરતો, એ શિવાલયની આસપાસ આંટા મારવા લાગ્યો. ઝોટલામાં લગભગ એક માઈલના અંતર પર તેને પ્રકાશ દેખાયો વળી કાંઈ નવીન આપત્તિ આવે છે કે શું ? એ વિચારે સુલભને સાવધ કર્યો. તે હથેલીઆરે સજી દેખાતા પ્રકાશનું નિરીક્ષણ કરતો ઉભો.

ધીરે ધીરે પ્રકાશ નજીક આવતો દેખાયો અને અદ્ય સમયમાં ચાર પાંચ માણસોને મસાલો લઈ શિવાલય તરફ આવતા તેણે નિહાળ્યા આવનાર મનુષ્યો દુસ્મન છે કે મિત્ર ? કે કાંઈ અશરિયત મનુષ્યો છે તે પ્રથમ જણ્યા વગર પ્રત્યક્ષ થતું સુલભને વારંવાર વિક લાગ્યું નહિ. તે તેનો જે સરસામાન નીચે પડ્યો હતો તે ઉપાડી મેડા પરથી એક ઝોરડીમાં મુકી આવ્યો, અને પાછો નીચે આવી શિવાલયના એક ખુણામાં તેને કાંઈ જોઈ ન શકે એવી રીતે છુપાઈને ઉભો રહ્યો.

થોડીવારમાં તેણે જોયેલા શખ્સો શિવાલય આગળ આવી પહોંચ્યા તે પાંચ જણ હતા અને તેઓ એક પોટલીમાં કાંઈનું શબ લઈ આવ્યા હતા એ શબની પોટલી સાથેજ તેમણે સર્વેએ શિવાલયમાં પ્રવેશ કર્યો, અને પોટલી વચમાં મૂકી તેની આસપાસ જરા વિશ્રામ લેવા તે બેઠા.

આ દશ નિહાળતાજ એ પાંચે શ્વસો દોષનું ખૂન કરી,  
લાશ છુપાવવા શિવાલયમા આવેલા હોવાનું મુલમે અનુમાન કરું.

એ પાંચે શ્વસો પૈકી ચાર બહુધા ગામડીઆ જેવા બને  
હલકી યાત્રિના જણાતા હતા, અને એક દોષ ઉચ્ચ યાત્રિનો, પરંતુ  
દુર્જનની સમતક્ષી પાપ કર્મોમાં પ્રવીણ થયેલો જણાતો હતો એ  
બીજા ચારનો અગ્રેસર હોય એમ સ્વાભાવિક અનુમાન કરી  
શકાયું હતું.

લગભગ અર્ધ કલાક જેટલો સમય ગામડીઆ જેવા દેખાતા  
ચાર મનુષ્યોએ મૌનપણે તબાકુ પીવામાં ગાળ્યો, અને ત્યારબાદ  
તેમના અગ્રેસરની આજ્ઞા થતા, તેમણે પોટલી છોડી તેમાંના શ્વસને  
બહાર કાઢી બાજુ પર મુક્યું ત્યારબાદ શિવલિંગ ઉપરની માટી  
ખસેડી તે લિંગ પશ્ચ ખસેડવા લાગ્યા.

પોટલીમાંથી કાઢેલી લાશને નિહાળતાજ સુલભ ચમક્યો. એને  
છુપાવવા આવેલા મનુષ્યો કાના સાગરીતો છે ! તેનું તેણે તાત્કાલિક  
અનુમાન કરી લીધું.

પેલા બે શ્વસો જે શિવલિંગ ખસેડતા હતા, તેમણે તે અદૃષ્ટ  
સમયમા ખસેડી નાખ્યું તે ખસતા ત્યાં એક પાટીઉ દેખાયું, અને  
તે પાટીઉ ઉપડતાં એક બોયર કહો, વા ઉડો ખાડો કહો તે દેખા્યો.  
બીજા બે જણાએ લાશ ઉપાડી લાવી તે એ ખાડામાં નાખી દીધી,  
અને પાટીયું તથા શિવલિંગ પાછા હતાં તેમ ગોઠવી દીધા શિવલિંગ  
ઉપર થોડી માટી નાખવાનું પશ્ચ તે જુલ્યા નહિ  
આ દુષ્ટાઓની સામે જઈ તેમના નિર્દય કૃત્ત્ર માટે તેમને યોગ્ય  
જાસન આપવા શુલભ ઈચ્છેરાયો, પરંતુ ખાખીઓની સંખ્યા વિશેષ

એતાં તે એટલે, અને શાંતિથી શુ થાય છે તે નિહાળવા લાગ્યો.

પાંચે પાપ મુર્તિઓ તેમનું કાર્ય સમાપ્ત કર્યાબાદ, જરા વિચિત્રામ લાઇ પાછા ફરવાનો વિચાર કરતા હતા, એટલામાં તેમને કોઇ અશ્વ ઓખામાંનો અવાજ સંભળાયો. કંઈક લયભીત અને કંઈક અકિત થતા શિવાલયના પાછલા ભાગમાંથી એ અવાજ આવ્યાનું અનુમાન કરી તે તરફ તળવીજ કરવા ગયા. સુલભનો અશ્વ જે ત્યાં ચરતો હતો તે તરતજ તેમની નજરે પડ્યો. તેનો આંશિક પશુ શિવાલયમાં કે તેની આસપાસ ક્યાય હોવો જોઈએ, એવો પાંચેને શક થયો અને અગ્રેસરની આજ્ઞા થતા તેમણે તેની શોધ કરવા માડી.

ખૂણામાં છુપાઇ રહેલો સુલભ આ સર્વ દ્રશ્ય નિહાળી રહ્યો હતો. તેને લાગ્યું કે નાસી જવાનો તેને માટે એક પશુ માર્ગ નહોતો અને દુશ્મનના હાથમાં પકડાતાં તેમની સામે થવા વિના તેનો છુટકો પશુ નહોતો. શિવલોગ નીચેના ભોંયરાનો વિચાર આવતાં તેનું અગ્ર કપવા લાગ્યું, પશુ હિમત પકડી તે દુશ્મનોની સામે થવા તૈયાર થયો. એટલામાજ મેડા પરથી તપાસતા મળી આવેલો તેનો સામાન લાઇ પાંચે મુર્તિઓ નીચે આવી પહોંચી કાળાત્માઓને તેની સમીપ આવતા નિહાળી સુલભનું સંકળ અગ્ર ફરી કપી ઊઠ્યું. જરા સ્વસ્થ થઇ જોને શરણે અચાનક આવી પડ્યો હતો, તે શ્રીમહાદેવનું અતરમા રમરણ કરવા લાગ્યો.

દુષ્ટોએ શિવાલયના પ્રત્યેક ઓરડા અને ખૂણા તપાસવા માંડ્યા તે એક બાળુએ જોઇને બીજી બાળુ તરફ જતા, એટલે સુલભ તેને આનંદથી આલાકીથી ખસી જઇ તપાસાયેલી બાળુપર છુપાઇ



જ્યોતો હશે આવી રીતે તે ત્રણેક સ્થાન ફરે પરંતુ દુશ્મનોની સામે  
અપ્રાપ્ત થવાનું સર્જીત હશે, એટલે એથી સ્થાને ખસતાજ તેના પગમાં  
ઢાઢર વાગી અને સહજ અવાજ થયો એ અવાજ સંતાની સામેજ  
પાપામાઓએ પાછળ નજર કરી.

અગ્રેસરની દૃષ્ટિ સુલભપર પડતાજ તે તેને ઝાળખી બંધો  
અને એકએક બોલી ઉઠ્યો “ કાણુ સુલભ ! ”

“ હા સુલભ ! પાપી અજબ ! તારાં અને તારા મિત્ર  
પ્રમાદના કૂર કૃત્યોની નોંધ લઈ શિક્ષા કરવા નિકળેલો સુ-  
લભ ! ” સુલભે અગ્રેસર કે જે ડોક્ટર અજબ હતો અને તેને  
ઉદ્દેશી કહ્યું

“ નાદાન ! હજુ પણ આટલું યુવાન ! બહાદુરો ! પકડો આ  
પામલને, અને બતાવો વીર પ્રમાદ તથા ડોક્ટર અજબના  
પ્રાબલ્યને ! ” અજબે તેના સાક્ષીઓને આજ્ઞા કરતા કહ્યું

તેના ચારે અનુયાયીઓ સુલભને પકડવા તેના તરફ ધસ્યા,  
પરંતુ સુલભ એક વીરહાક મારી, મ્યાનમાથી તરવાર કાઢી તેમની  
સામે થયો “ સમુર ! કાણુ છે મને પકડનાર ! જ્યાસુધી સુલભના  
શરીરમાં કુળતુ ગારવ ઝડુમે છે, અને આ ચળકતી સમશેર તથા  
બોલતી બદુક હરતમા દીપે છે, ત્યાં સુધી કાણુ છે મારા માથાને  
વાળ પણ વાંકો કરનાર ! ”

અજબે સુલભના બોલવા તરફ કાંઈ લક્ષ ન આપતાં તેણે  
સાક્ષીઓને સુલભને પકડવા ફરી હુકમ કર્યો. તે સર્વે સુલભની  
આશ્વાસ ફરી વળ્યા, પરંતુ તેના હાથમાં ચમકતી સમશેર નોંધ  
તેમના કોઈ તેના શરીરને સ્પર્શ કરવાની હિમત કરી શક્યા નહોતું.

સેધની કોઈ મુદ્દ કાઢવું નહોતો. માત્ર મલુરીનું કામ તે કરી  
જાણતા હતા. ચંદ્રિકાને પુરેલી પેટી લઈને જે મલુરી તેને દાટવા  
અરણ્યમાં આવ્યા હતા તેજ આ ચારે અનુષ્ઠા હતા.

સાથીઓને ડરતા જોઈ અજળ મહારાયો તેણે પ્રેતાની કળા  
અજાણવાનો વિચાર કર્યો, અને ગળવામાં હાથ લાગ્યો. સુલભ  
તેના વિચાર તાત્કાલિક સમજી ગયો, અને જેવો અજળ શીશી કાઢી  
તેના શુભ ઉમાડવા જાય છે, તેવોજ તે તેના તરફ ધસ્યો અને તેના  
હસ્તમાંથી શીશી ઝુંટાવી લીધી. આ તકનો લાભ લઈ અજળના  
સાથીઓએ સુલભને પાછળથી પકડી લીધા.

ઝનુનમાં આવી ગયેલો સુલભ આથી ભેદ પશુ મહારાયો  
નહિ. તેણે એક જોરથી આચોકા મારી ચારેને ગળાવી પાડ્યા.  
અજળ જે કે મહારાતો હતો છતાં તેણે રિવોલ્વર કાઢી તેમાંથી  
સુલભ ઉપર ગોળી છોડી. સુલભે બહાર ચુકાવ્યો, અને સામી અજળ  
ઉપર ગોળી છોડી અજળે પશુ તેના બહાર ચુકાવ્યો. અને સમય  
જોઈ ત્યાંથી નાસવા લાગ્યો. તેના સાક્ષીઓએ પશુ તેનું અનુકરણ  
કરી તેની પાછળ દોડવા માંડ્યું. સુલભનું ઝનુન નરમ પડ્યું નહોતું  
ચાત્રિના અંધકારમાં તેણે નાસી જતા દુશ્મનોની ઉપર રિવોલ્વરના  
ઉપરાઉપરી બહાર કર્યાં.

ચોડા સમય જતા બચારે તેને લાગ્યું કે અજળ અને તેના  
સાક્ષીઓ પણે દૂર નીકળી ગયા છે, એટલે તે કાંઈક શાંત થયો.  
ખાંભે શિવાલયમાં આવી સ્વસ્થ થઈ બનેલ જનાવનો અને ભવિ-  
ષ્યમાં શું થશે તેના વિચાર કરવા લાગ્યો.

“ જે લાલ દુષ્ટોએ આ શિવલીંગ નીચેના ભોવરામાં નાખી  
હાંપી છે તે શુરસેને ચ પાવતી રવાના કરેલા અનુચરની છે. અવશ્ય !

પ્રમાદે રાજા શૂરસેનનો ખત કેસરીસિંહને પહેંચવા ટીપા નથી, અને એને સ્વાર્થ સાધવા આ બિચારા સિપાઇનો પ્રાણ લીધો છે નાસ્તી અમેલો અજબ બચે તો હશેજ. અને સુરેંદ્ર ચતા તે રાજનગર ચહેંચી જમ તમામ હડીકતથી પ્રમાદને વાફે કરશે હવે જો અંધાવતી જઈ તો રાજનગરમાં પ્રમાદ શુ ખટપટ કરે છે, તે માલમ પડશે નહીં. અને જો રાજનગર જઈ છુ, તો કદાચ પ્રમાદનો રસ્તામાં અગર રાજનગરમાં મેલાપ થશે, અને પરિણામ વિપરીત આવશે” આમ વિચાર કરતો સુલભ આવા સળંગોમાં શુ કરવું, તેનો એકાએક નિર્ણય કરી શક્યો નહીં. આખરે રાજનગર જવાનું સમજાવવાનું તેને વાસ્તવિક લાગ્યું, અને તેણે અન્વ તૈયાર કરી પ્રયાણ શરૂ કર્યું

લગભગ પાંચેક માઈલ દૂર જતા તેનો અન્વ રસ્તામાં પડેલી એક લાસ સાથે ઠોકરાયો. સુલભે તરત બચી સળંગાવી બેસુ, તો અજબના ચાર સાથીઓમાંનો એક તેની ગાળનો ભોગ થઈ પડ્યો. માલમ પડ્યો. આગળ જતા બીજા એક લાસ તેની નજરે પડી તે અજબના બીજા સાથીની હતી. બે જીવનો નાશ કરવા માટે સુલભનું અતઃકરણ દુઃખાવા લાગ્યું. પરમાત્મા પાસે ક્ષમા માગતો, હૃદયમાં તેનું ધ્યાન ધરતો, તે આગળ જવા લાગ્યો. તેનો અન્વ અમિત થયેલો હોવા છતાં, તેના સ્વારને વેળાસર રાજનગર જવાનું બચ્ચે એ નિમકહલાલ પ્રાણી સમજી ગયું હોય તેમ સુલભ તે રોકતો તોપણ પુણ્ય વેગે તે ચાલ્યો જતો હતો, સુરેંદ્ર ચતા તે રાજનગર ચહેંચી ગયો

## પ્રકરણ રૂઝ મું.

## અજબની મુશ્કેલી.

શિવાલયમાંથી પલાયન કરી ગએલો અજબ તેના જીવતા રહેલા એ સાથીઓ સહિત રાજનગર પહોંચી ગયો હતો. ભય અને શ્રમથી તેના ગાત્રો રિથિલ થઈ ગયા હતાં. મહાપરાણે થોડોક આરામ લઈ, તે વ્યત્ન ચિતે તેના શયનગૃહમાં આમતેમ આંટા માર્યા કરતો હતો. પ્રમાદનાં કુષ્ટત્યોમાં સહાયભૂત થવાથી, તેના પર ભવિષ્યમાં કોઈ મહદ્ સકટ આવી પડશે, એવી તેને ધાસ્તી લાગવા માંડી. તેનો અતરાત્મા તેને પાપકર્મથી દૂર થવા જણાવે એવાવતો કોય, એવો તેને ભ્રમ થયો. પરંતુ શું કરવું તે તેને સુઝતું નહોતું. “પ્રમાદ પાસેથી જે નાણા કઢાવાય છે, અને દર બારમાં પણ જે પગપેસારો થયો છે, તે તેની સાથેનો સંબંધ જૂટતા બંધ થશે, અને પ્રમાદનો કોપ થશે, તો રાજનગર છોડવાનો. આ તો જીવંતોનો અત લાવવાનો સમય આવશે.” થોડીવાર આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે એકાએક કષ્ટ નિર્ણય પર આવી બેઠી ઉઠ્યો. “બસ જે થાય તે ખરૂં અન્ય બાળતોનો વિચાર કરવા કરતાં પ્રમાદને વળગી રહી, મૃદુ તથા સુલભનો નાશ કરવો અને કલિકા પ્રમાદને મટિ પ્રાપ્ત કરવી એજ ઐય સ્કર છે.”

ઉપરોક્ત ઉદ્ધારો તે કાઢતો હતો, એટલામાંજ દિવસ ધણેજ અંદી જવાથી તેની પતિનિ વિમળા તેને જાગૃત કરવા સ્વનાલય આગળ

આવી પહેલ્લી અજળ કાંઈ દુષ્ટતા કરવામાં પ્રવૃત્ત થયો છે એ તેની કેટલીક હીલ્કાલ પરથી વિમળાના સમજવામાં આવ્યું હતું પરંતુ તે કયું કાર્ય છે અને તેમાં અજળનો શું સ્વર્ણ છે તેથી તે અજાત હતી. પતિની નિદ્રામાં ખલેલ ન થાય તેમ હળવેથી ચાલનગૃહનું દાર તે ઉઘાડતી હતી, તે સમયે અજળના મુખમાંથી નીકળેના તેના નિશ્ચયાત્મક ઉદ્ગારો તેના કર્ણો પડ્યા.

અજળ જોકે પાપી અને દુષ્ટ હતો, પરંતુ તેની સ્ત્રી વિમળા એક સુશીલ, પતિવ્રતા અને સાધ્વી સ્ત્રી હતી તે એક સારા કુળમાં જન્મી હતી અને તેના માતૃપિતાના સુશિક્ષણથી તેનામાં સદ્ગુણોએ વાસ કર્યો હતો. તેના મુખપર તેના સતીત્વનું તથા સ્વર્ગતનનું તેજ એવું ચળકતું હતું, કે અજળ દુષ્ટ હોવા છતાં પ્રસન્નોપાત નનાથી અજળને હતો.

વિમળાને કાને અજળના ઉદ્ગારો પરતજ તે મૃદુ અને પ્રમાદને લગતા તોફાનમાં સામેલ થયો છે, એવી તેને ખાતરી થઈ. મૃદુએ ગૃહત્યાગ કર્યો છે, અને સુલભને ત્યાંથી ચંદ્રિકા કર્યાં મુઠ્ઠા થઈ છે વિગેરે બાબતો જન સમાજમાં ચર્ચાતી હતી, અને વિમળાને કાને પછું તે આવી હતી તેણે અજળને એ સંબંધી એક બે વાર પ્રશ્નો કરેલા, પરંતુ તેણે ઉઠાઉ જવાબો આપી જાણે એ બાબત સાથે તેને કાંઈ સંબંધ ન હોય, એવો ડાળ કરવા ચાલાકી વાપરી હતી સરળ હૃદયની વિમળાએ તેનું કહેવું સત્ય માન્યું હતું, પરંતુ આજે જ્યારે તેને મૃદુ અને સુલભનો નાશ કરવાના વિચારો કરતો સંભળ્યો, ત્યારે તેને ધણું ખેદ થયો.

વિમળાએ દ્વાર ઉઘાડી શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો તેને જોતાંજ અજબને ધ્રાસ્તા પડ્યો કે કદાચ વિમળાએ તેના ઉદ્દગારો સાંભળ્યા તો નહિ હોય ! પરંતુ તત્ક્ષણેજ જાણે ક્ષણે કાંઈજ બન્યું નથી, એવો ડાળ કરી તેણે પૂછ્યું ‘ કેમ પ્રિયે ! તારૂં મુખ કેમ ગદાનિ મય જણાય છે !

‘ કાંઈ નહિ પ્રાણનાથ ! દિવસ ધણો ચઢી ગયો છતાં તમે ઉઠ્યા નહિ, એથી કદાચ તબીબત અસર થ તો નહિ હોય, એવી ચિંતા મને થવા નરતી હતી અન્ય કાંઈ નથી ” વિમળાએ ઉત્તર આપ્યો.

‘ ખરૂં છે ગત રાત્રિએ જે દર્દનારે હું જાગ્યા ગયો હતો, તેણે મને એટલો ત્રામ આપ્યો, કે કનકોના કલાકા તેની પાસે ગાળી મે જુદી જુદી વાગે અજમાવી, પણ તેની દશ પણ અસર થઈ નહિ ના તો આગળ બા પણ તેના વિવાગેમાં મને નિદ્રા પણ આવી નહિ હમણા પણ એનું ચું થયું હશે અને કેશ અમાધ્ય નિવડશે કે શું ‘ તેનીજ ચિંતા કરતો હતો ’ અજબે હિડાઉ જવામ આપ્યો.

અજબના સત્યરહિત પ્રત્યુત્તરથી તેના પ્રત્યે વિમળાને કાંઈ તિરસ્કાર આવ્યો, તેને બે રાખદ કરેલાની ઇચ્છા થઈ પણ પૂર્ણ ખાતરી કર્યા વિના કાંઈ કહેવું, એ વાસ્તવિક ન જાગતા તેણે નમ્ર સ્વરે ચાહ પી નાસ્તો કરી સ્વસ્થ થવા વિનંતિ કરી.

અજબ તેનો પાસો પોમારે પડ્યો છે, એમ માની અંતરમાં ખુશ થતો હોયો, અને નાસ્તો પાણી કર્યા બાદ વિમળા સાથે

આડી અવળી થોડી વાતો કરી, તે દવાખાનામાં જવાનું નામ દઈ પ્રમાદને આગલી ગત્રિના શિવાલયમાં બનેલા બનાવથી વાકેફ કરવા તેને ઘેર ગયો.

### પ્રકરણ ૨૪ મું.

સુલભ અને વિમળા.

વિમળાનું આનંદનું તેના પતિને માટે વાણુ દુખી થતું હતું તેનું વર્તન તેને સર્વથી અયોગ્ય લાગતું હતું, પરંતુ તે આચારીન અને પતિપરાયણા અને તેના પતિ પ્રેમમાં દૃઢ ગ્રહી પ્રમગોપાત તેનું અમુક વર્તન યોગ્ય નહીં, વા કુળનન અને વિદ્વાનને શોકતું નથી, તે નમ્રતાથી જણાવતી હતી અજન્મ તેને એક કાને સાંભળી બીજા કાને કાઢી નાખી, દુષ્ટવૃત્તોમાં આગળ વધતો જતો હતો. વિમળાને તેના અનિષ્ટ પશ્ચિમના જણકારા વાગવા લાગ્યા અજ્ઞાતા ગયા ગા” તેને રૂઝ કામ કરવાનું સુઝયું નહિ તે આત્મગત વિચાર કરતા લાગી “નિકા કોણુ હરો ! તેને પ્રાપ્ત કરવાની માંગ પતિ કેમ આકાંક્ષા રાખતા હશે ! શું એ બ્યભિચારી તો નહીંજ થયા હોય ‘ દુષ્ટ પ્રમાદની સગતનો દોષ લાગ્યો હોય, અને કુમાર્જી ચઢયા હોય તો તે સભવિત છે અરે પ્રભુ ! હે દિન દયાળ ! જો મારા પતિને આસી કુમતિ સુઝી હોય, તો મુજ અબળાપર દયા લાવી તેમને સુમદ્ધિ આપ ” આમ કરી એક નિશ્વાસ નાખી તે ઉઠી એટલામાજ સુલભ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“ પધારો સુલભભાઈ ! કાંઈ બંધે દિવસે તમારા દર્શન થયા ! ” વિમળાએ તેને આવકાર આપતા કહ્યું.

સુલભે ત્યા પડેલી એક ખુરશી પર આસન થેતા ઉતાર આપ્યો “ હા હમણા જરા હુ એક કાર્ય મા ગુ થાયલો હતો, એટલે આ તરફ આવતું નહોતું ડોક્ટર ઘરમાં નથી શું । ”

“ ના થોડીવાર પરજ એ દવાખાને ગયા ” વિમળાએ કહ્યું

“ દવાખાને । ” સુલભે અન્યથા ચતા કહ્યું અને જરા વિચારમાં પડ્યો

“ હા, પણ હમણાજ પાછા આવવાનું કહી ગયા છે ગત રાત્રીએ કોઈ દરદીને જોતા ગયા હતા, ત્યાંથી બધા મોડા આવ્યા અને નિદ્રા નહિ આવવાથી એમની તખીયત પણ જરા અસ્વસ્થ છે વધુ વખત દવાખાને રોકવાના નથી ” વિમળાએ કાંઈક વિચાર કરી જવામ આપ્યો.

ચાલાક સુલભ અજબે તેની પતિન સાથે અનાવેથી યુક્તિ સમજી ગયો. તે મનમાં અજબને ધિકારવા લાગ્યો, અને વિમળાને સત્ય ખીનાથી ઘાત કરવી કે કેમ તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. અજબને માટે તેના હૃદયમાં દયા રહી નહોતી, પરંતુ તેના પાંચે તેની સુશીલ અને સાચી સ્ત્રીને મદદ દુખ સહન કરવું પડશે, એ વિચારથી તેનું હૃદય અત્યુકપિત થયું, અને તેણે વિમળાને જણાવ્યું “ બહેન વિમળા ! તમે જાણો છો કે થોડા વખતથી મેં અહીં આવવાનું બંધ કર્યું છે, પણ તેનું ખરૂં કારણ શું છે તે તમે જાણતા હો એમ લાગતું નથી તે જણાવવાની મારી હમણાં તો નહોતી, પણ તમારા હૃદયનો વિચાર કરતાં તે આ ક્ષણેજ જણા



વવાનો મને વિચા ઉદ્ભવ્યો છે માટે જો તમારી પશુ તે જાણવાની  
અને તમારું હિત સાચવવાની ઇચ્છા હોય તો કહું

અજમના ઉદ્ધારોમાં સુલભનું નામ લેવાયું હતું, અને તે  
વિમળાના સાલળામાં પશુ આવ્યું હતું સુલભ સત્યવાદી અને  
નિષ્કપટી છે, તેનો તેને અનુભવ હતો, એટલે તે કાંઈ અસં-  
વાદ કહેશે એવી તેને શ્રદ્ધા થઈ નહીં વળી કલિકાની હકીકત જાણવા  
તે ઉત્સુક પશુ થઈ રહી હતી, અને સુલભ કદાચ તેના સમઘનીજ  
કાંઈ હકીકત કહેવાનો હશે, એમ અનુમાન કરી તેણે તેને માટે  
લાગણી બતાવવા માટે સુલભનો ઉપકાર માનતા જો હકીકત હોય  
તે સત્વર જણાવવા વિનંતિ કરી.

શુભે કહ્યું “ બહેન ! તમે જાણ્યું તો હરીજ કે મૃદુ રાજ  
નગર છોડી ચાલ્યો ગયો છે, અને તેની બહેન ચંદ્રિકા ગુપ્ત થઈ છે  
મૃદુને નસાડવામાં તેમજ ચંદ્રિકાને ગુપ્ત કરવામાં મારો હાથ છે,  
એવી જન મમામાં અત્યારે માન્યતા છે તે પશુ તમારી જાણ  
બહારનો નહિ જ હોય હવે આમાં સત્ય હકીકત શું છે, તે હું  
તમને જણાવું છું ચંપાવતીના રાજ શરસેનની કન્યા સૌદર્ય કલિકા  
મૃદુને ચંદ્રિકા છે, અને મૃદુનો ભાઈ પ્રમાદ તેનો સબ્ધ  
પોતાની સાથે જોડાય એવું ઈચ્છે છે આ સબ્ધમાં પ્રમાદે મૃદુ  
થાસે કલિકાનો પ્રેમ છેડી દેના, તથા તેને તેની સાથે લગ્ન  
કરવાનું કહેવાની માગણી કરી મૃદુએ જો માગણીનો તિરસ્કાર કર્યો  
અને ત્યારથી પ્રમાદ તેના પર રોષે ભરાયો છે, અને હરકોઈ પ્રકારે  
કલિકાને પ્રાપ્ત કરવાનું તેણે પશુ લીધું છે પ્રમાદના આશ્રયમાં  
મૃદુને તેની જીદગીનો ભય લાગવાથી તેણે મૃદુતામાં કર્યો છે ચંદ્રિકા

આ સંમધમા અચાત છે મદુ રાજનગર છોડીને ગમે, તે દિવસે રાત્રે મદુ અને પ્રમાદ વચ્ચે મનેલા બનાવથી તેને ( ચદ્રિકાને ) વક્રિ કરવા મે તેડવા મોકલ્યુ હતુ, પણ તે આવી નહીં બીજે દિવસે સહવારે પણ તે ન આવી, એટલે હું જાતે પ્રમાદ પાસે ગયો, તો ચદ્રિકાને ગુમ કરવાનું તોહમત તેણે મારે માથે નાખ્યુ આથી હું તથા કનક બન્ને તેની શોધમા નીકળ્યા છીએ હજુ કાંઈ તેનો પતો નથી હવે મારે જે તમને ખાસ જણાવવાનું છે, તે એ છે કે પ્રમાદના દુબટ પ્રપચોમા તમારા સ્વામિ જોડાયલા છે જે દિવસે હું પ્રમાદને ત્યા ચદ્રિકાની તપાસ કરવા ગયો, ત્યારે પણ તે ત્યાજી હતા, અને ગત રાત્રિએ તેમણે કાંઈ દર્દાને તપાસવા ગયાની જે હકીકત તમને જણાવી છે તે સત્ય રહિત છે અપાવતીથી રાજા કેશરીસિંહ ઉપર મહારાજા શ્રમનેનો પત્ર લઈ આવનાર એક સિપાઇનું ખૂન કરી, તેની લોચા સતોડવા અપચમા એક શિવાલ યમા તે આવ્યા હતા અચાનક મારો અને એમનો ત્યા બેટો થયો અને ખેન ' તમારા સદ્ભાગ્ય કે ડોક્ટર નામી છટયા નહિ તો તેમના દેહનો અતજ આવ્યો હોત અત્યારે પણ તે દવાખાને નથી હું ત્યાં ચક્રનેજ આવુ છુ મારો હેતુ એમને મળી પ્રમાદની સગત છોડવા તેમને સમજાવવાનો, અને ન મમજે તો છેવટે મૃત્યુને સ્વીકારવાની ચેતવણી આપનાનો હતો મે ધાર્યું કે ગણ ગત્રિએ પડેલા શ્રમને લીધે કદાચિત્ દવાખાને નહી આવ્યા હોય, અને તેથી હું અહીં આવ્યો અત્રે પણ તે નથી એટલે હું ધારુ છુ કે પ્રમાદને ત્યાજી તે મએલા હોવા જોઈએ ત્યા હું જઈ શકુ તેમ નથી માટે તમારા સ્વામિના અને તમારા હિતાર્થે તમે મારો હેતુ તેમને સમજાવજો, અને તે પ્રમાદને છોડી, સત્ય માર્ગ

અહણુ કરે, તેમ કરવા પ્રયત્ન કરજો ” આટલું કહી સુલભે એક નિશ્વાસ નાખ્યો.

સુતભે વર્ણુવેલી હકીકત સાબળતા વિમળાનાં રોમાંચ ખંડાં થઇ ગયા, અને ખાસ કરીને તેના પતિએ ગત રાત્રીએ કેવું ભય કર કૃત્ય કર્યું, અને તેને અગે કેવી સ્થિતિમાં મુકાઇ ગયા હતા તેનો વિચાર કરતાં તે અશ્રુપાત કરવા લાગી તેણે ગદ્ગદીત કંઠે સુલભા ને કહ્યું “ સુલભાભા ” મારા સ્વામિ કોઇ પ્રપચ્ચમાં જોડાયા છે, એવો મને થોડો સમય થયાં શકા થયા કરતી હતી અને તે સત્ય હોવાની તમે કહેલી હકીકતથી મને ખાતરી થાય છે ભાઈ ! મારા પ્રત્યે દયા બતાવી તમે જે સચના કરી છે, તેને માટે હું મારાથી બનતો પ્રયાસ અવશ્ય કરીશ, પરંતુ ન કરે ન રાધણુ અને તેમને સત્ય માર્ગ અહણુ કરવાનું ન સુઝે, તો તમારી ભગિની પ્રત્યે વધારે દયા બતાવી તેની એક માગણી સ્વીકારશો ! ”

“ એવું શું છે ! બહેન ! જે કાંઈ હોય તે કહો અપકાર ઉપર પણ ઉપકાર કરવો, અને હું ખી તેમજ નિરાધારને સદા સહાય ભૂત થવું અમારો સિદ્ધાંત છે માટે કહો તમારો શું ઇચ્છા છે ! સુલભે અતરમાં વિમળાની દયા ખાતા કહ્યું

“ ધન્ય છે ! ભાઈ ! તમારા જેવાજ સજ્જનો આ અવનિષ્ક્રમ જન્મ લેતા હોય, તો કલ્પિયુગને પ્રવેશ કરવાનો માર્ગજ મળે નહિ તમારી પાસે હું અન્ય કાંઈ નથી માગતી, પરંતુ મારા સૌભાગ્યનું સદા રક્ષણ કરવાની યા - ન કરજી ભાઈ ! આ દુનિયામાં મારું કોઈ નથી. માતૃપિતા પરલોકવાસી થયા છે ધસુર પક્ષમાં પણ મારા સ્વામિ સિવાય મારું કોઈ નથી માટે હું તમને પગે પડી વિનવું છું

કે મ્હારા સ્વામિનેા પ્રાણુ લેવાની નિર્હયતા બતાવી, એક આના-  
ધાર અબળાને જીવતી હુ સહ દવમાં બાળી મુકવાનુ કુખ્કૃત્ય કરશે  
નહિ " વિમળા આટલુ કહી સજળ નેત્રે સુલભના સામુ જોષ રહી.  
વિમળા પ્રત્યેની સુલભના હૃદયમા જન્મેલી અનુકંપા વધવા લાગી,  
અને તેના સદ્વિચારોની અતરમા પ્રશ્ન સા કરતાં કહ્યું "પહેન !  
ગભરાશે નહિ હું અહિ સાને માનનારો છુ, અને ચાક્ષતાં સુધી  
ખગ વૈરીનો પણ પ્રાણુ બચાવનારો છુ છતા તમને હું અભય  
વચન આપુ છુ કે તમારા પતિની હુ સ્વહસ્તે કહી પણ હત્યા  
કરીશ નહી, અને પ્રાણુતિ પણ બીજાને હાથે તેનો નાશ થતો  
અટકાવીશ, પરતુ તેના બદલામા મારી એટલી યાચના છે, કે  
હરકાષ્ટ પ્રકારે તેને પ્રમાદની સગત છોડાવી અમારૂં અહિત થતુ  
હોય તેવા કાર્યમા તેમને ભગ લેતા અટકાવશે, '

ભાઈ ! તમે જે ઉપકાર કરવા અભય વચન આપ્યુ તેના  
બદલામા તમે માંગણી કરો યા ન કરો, તો પણ તમારૂં અહિત  
થતુ મારા જાણવામા આવશે, તો તે અટકાવવા હુ પુરતો પ્રયત્ન  
કરીશ ' વિમળાએ જણાવ્યુ

સુલભ વિમળા પામેથી ઉડ્યો અને તેને ઘેર ગયો

ધન્ય છે ! સુલભ જેવા પુરૂષોને કે જે નિ સ્વાર્થપણે દુરમનનું  
પણુ શુભ ઇચ્છવામાં કે શુભ કરવામા પાછા પડતા નથી પરોપકારી  
પુરૂષો પરોપકારનેજ આત્મવિશ્વતિ મળુ છે તેમના ધાર્મિક તેમજ  
નૈતિક સદ્ગુણો પરોપકાર વૃત્તિનેજ અવલબી રહેલા હોય છે

વળી ધન્ય છે ! વિમળા જેવી સતીને કે પતિ કુખ્કૃત્ય કરે છે  
છતા તેના પ્રત્યે તેની વાંચ્છના શુભ અને નિર્મળ છે પતિનું

કન્યાણુ મુખ્યવાર્તાજ તેનું સાર્થક સમજે છે. પતિના સુખે સુખી અને દુખે દુખી રહી, તેનું હિત જોવામાં અહર્નિશ તત્પર રહે નારી સત્રારીઓને દુખમાથી મુક્ત કરવા માટે પરમાત્મા પશુ તેમનો સદા મહાયક થાય છે

સુલભતા ગયા બાદ વિમળા ગૃહકાર્યમાં રોકાઈ પરતુ તેના અનમા અજનને કેવી રીતે સત્રમાર્ગે ચલાવવો તેનાજ વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા.

## પ્રકરણ ૨૫ મું.

### દુષ્ટસિદ્ધની દુર્દશા

અપરિચિત સ્વારના સમાગમથી જ્ઞાનદીપ્ત થઈ વૃક્ષ નીચે નિદ્રાવશ થયેલી ચંદ્રિકાએ જાગૃત થઈ બંદે તેને સુધાડવામાં આવેલી દંવની અસર પૂરી થઈ એટલે આસપાસ નિહાળ્યું, તો તેને મહામ પડ્યું કે તે એક કાગઝહા પડેલી હતી. આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ તે આત્મગત વિચાર કરવા લાગી “ અરે ! હું અહીં ક્યાથી / મને અચાવનાર મુસાફર સ્વાર કયા ‘ શું તેણે કંઈ કપટ કરી મને અહીં આણી છે ? આ ભક્ત વત્સલ પરમાત્મા ? મારા કયા જન્મનું આ વૈર લેવાય છે ! કે એક આપત્તિમાથી બન્યું છું તો બીજામાં, અને બીજામાંથી કિંગ્ડ છું કે ત્રીજામાં મપડાઉં છું ! અઘાપિ કોઈ પણ પાપકર્મ કરવા હું પ્રેરાઈ નથી છતા તારો આવો કોપ મારા પર કેમ ઉતરે છે ! આ પ્રશ્ન ! હું તારે શરણે છું મારા પૂર્વ જન્મના કાંઈ પાપ હોય તો તેની ક્ષમા આપ, અને ચ્હાય તો મને તારા શરણમાં લે કે દુખમાથી કિંગ્ડ.

આ પ્રમાણે ઇશ્વરનું શરણુ ચાતો સહાયતા મળતી ચ દ્રિકા કારાગૃહમાં તેને માટે નિર્માણ થયેલી ઝોરડીમાં એક ખૂણે બેસી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગી અને મનમાં પ્રમાદને તથા અપરિમિત સ્વારને હળસે શ્રાપ દેવા લાગી તે ખૂન રડી એટલે તેના હૃદયને આર કાષ્ઠક ઓછો થયો. આખો લૂછી તે ઉભી થઇ અને ઝોરડીમાં આમ તેમ નજર ફરતી ત્યાંથી મુક્ત થવાનો કાષ્ઠ માર્ગ હોય તો તે જોવા લાગી ઝોરડી મધીઆગ હતી એટલે દ્વાર સિવાય બીજા કોઇ રસ્તો તેને દેખાયા નહીં તે દ્વાર પાસે આવી અને તેને હચમચાવી તપાસવા લાગી, પરંતુ તે અખડાટથી તેની દેખરેખ રાખવા રહેલા દુષ્ટમોહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

પાપાત્મા દુષ્ટસિદ્ધને નિહાળતા ચ દ્રિકા લયભીત થઇ બે ૬ પાય ડગલાં પાછળ ખસી ગઇ પાપી ! તું અહીં કયાથી ! શુ તારાજ પાઝમાં હું પાછી સપડાઇ છું ! હાય ! મને બચાવનાર સ્વારને નાહક શ્રાપ દેતી હતી આ પાપી ! મારા સ્વાગત ખૂન કરી મને અહીં લઇ આવ્યો હોવા જોઇએ અગર અમને બન્નેને અહીં કદ ઉપ હોવા જોઇએ માન કમલાચ્ચ કે સ્વાગતી સચના મુજબ ચ પાવતી આદના ન જતા આગમ લવા દલચાઇ ! હે પ્રભુ ! ઝો વિશ્વભર ! બચાવ આ દુષ્ટનું કાળુ મુખ મને ન બતાવ “આમ જોલતી ચ દ્રિકા દુષ્ટમિત્રની સામેથી ખસી બાબુપર જઇ બેઠી

તેની નિરાધાર સ્થિતિપર મલકાતો દુષ્ટસિદ્ધ તેને કહેવા લાગ્યો “કેમ ! ચ દ્રિકા ! શુ વિચર કરે છે ! હવે વ્યર્થ નિયાગ કરવા છોડી દે, અને કલપાત કરી તારા કોમળ હૃદયને વિના કારણુ દુખ આપવા કરતાં મારા પ્રેમ કણુલકર, કે તારા સર્વ દુખોનો પલકમાં નાશ થાય, અને આ કારાગૃહના બંધનમાંથી પછુ છુટે.”

ફુટસિહે જવાબની ગાહ જોઈ, પણ ચંદ્રિકા તેના તરફ એક  
ધિકારની દ્રષ્ટિ ફેંકી મૌન્યજ એસી રહી વળા થોડીવાર રહી  
ફુટસિહે પ્રશ્ન કર્યો “ કમ ! ચંદ્રિકા ! મેં કહ્યું તેના શું ખુલાસો  
આપે છે ! ” ખુલાસો ! પાપીઆ ! જા મા ! તન્કથી તારી ફુટ  
માગણીનો એટલોજ ખુલાસો છે, કે કુજ હૃદય પાપી નથી પણ  
તેમા પવિત્રતાનો વાસો છે માટે નિર્ધિક પ્રશ્નો પૂછી મને ઉશ્કેરવા  
કરતા, હાથ તો મારા જીવનનો સત્વર અંત લાવ, નહીં તો મારી  
નજર આગળથી દૂર થા ” ચંદ્રિકાએ ગુસ્સે થઈ કહ્યું

આ પ્રત્યુત્તરથી ફુટસિહ નિરાશ થયો. ચંદ્રિકાની પવિત્ર અને  
ક્રોધથી વિકાળ દેખાતી મુખમુદ્રા જોતા તે મલરાવા લાગ્યો. તેની  
નજર આગળથી તે ખસી ગયો. તેને લાગ્યું કે સીધી રીતે ચંદ્રિકા  
હાથમા આવશે નહીં. ક્યે સ્તે કામ લેવાથી ફતેહ મળે, તેનો  
વિચાર કરતો તે તેના સ્થાનકે જઈ બેઠો.

ચંદ્રિકાને સમયસર અન્ન જળ તેની ઝોન્ડીમા પહોચાડવામાં  
આવતા હતા પરંતુ તેનો તે સ્પર્શ પણ કંતી નહતી. તેની ભોજન  
થાળ જોમતે તેમ પછી આવેલી જોતા દુઃખિત મુખાતો હતો.  
જુખ તથા તૃષા વેડી ચાંદકા પ્રાણત્યાગ કરે, અને પોતાના મનની  
મુરદો મનમાજ નહીં જો એવી તેને ચિંતા થયા કરતી હતી.  
પ્રસંગોપાત તે તેને સમજાવવા જતો હતો, અને તેની દૃષ્ટાને  
આધીન થવા ધણી ધણી લાલચો પણ આપતો હતો, પરંતુ જોણે  
ધ્રુમને સ્વીકાર્યો છે, જેને પ્રભુમા સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, જે ફુટસિહ  
જેવા પાપીનો પડછાયો જેવા પણ દૃષ્ટાની નથી, તે દેવાંગના  
તરફથી તેની મનોકામના સિદ્ધ થાય એવો પ્રત્યુત્તર મળવો એ

અમલવિત હતું દરેક વખતે તેને ધિકાર અને તિરસ્કારના વચનો સાલળી નિરાશ વદને પાછા ફરવું પડતું હતું

ચદ્રિકા જાણ પશુ પ્રકારે માનતી નથી તો તેનાપર બળાત્કાર કરવો એવા નિશ્ચયપર દુષ્ટસિંહ આવ્યો, પરંતુ તેની ઝોરડીનું દ્વાર ઉઘાડવાનું તેની પાસે સાધન નહોતું દ્વારે દીધેલા તાળાની કુચી પ્રમાદના કબજામાં હતી, અને ચદ્રિકાને કેદ કરી ગયા પછી અવકાશના અભાવે કે ગમ તેમ તે બીલકુલ ત્યાં ફરક્યોજ નહોતો. આ મુશ્કેલી દૂર કરવા દુષ્ટસિંહને ઝાઝો વિચાર કરવો પડ્યો નહિ બળાત્કાર કરવાનો જલ નિશ્ચય થતા તે ઉડ્યો, અને ઝોરડીના દ્વારનું તાળુ તોડી નાખી અદર જવાનું તેણે સાહસ કર્યું તે એટલો હિંમત થઈ ગયો હતો, કે તાળુ તોડવાનું સાહસ કરતાં તેને પ્રમાદનો પશુ ડર રાખ્યો નહિ

દુષ્ટસિંહ બળાત્કાર કરવા નિશ્ચયપર આવી ગયો છે એ દ્રિકા તેની મુખમુદ્રા પરથીજ સમજી ગઈ, અને તે તેની તમામ હિંમત એકત્ર કરી, શ્રીહરિનું ધ્યાન ધરી, શિયળનો ખચાવ કરવા તત્પર થઈ દુષ્ટસિંહ ઝોરડીમાં જઈ જવો તેના શરીરને સ્પર્શ કરવા બંધ છે, કે ચદ્રિકાએ તેને અટકાવ્યો “ ફર ! પાપી ! ફર રહે ! ખખરદાગ ! જો મારા પવિત્ર શરીરને તારો અપવિત્ર હાથ લગાડ્યો તો ‘ ”

“ ચદ્રિકા ! તારૂં આ સર્વ યુગ્માન છોડી દે હજી પશુ એક વા કહું છું કે સમજીને શરણ આ અહીં તારૂં ઝાંઘ ખેલી નથી. હું ધારૂં તેમ કરવા સમર્થ છું માટે મિત્રા વા- મુકી વહાલી ! આવ અને નાર પ્રેમમાં અંધ બનેલા દુષ્ટાસિંહને આતિગત આપ ” આમ



કહેતો દુષ્ટસિંહ ચાંદ્રકાને આલિંગન દેવા ધર્યો, પરંતુ ચંદ્રિકાએ એક ધક્કો મારી તેને દુર ખસેડી મુક્યો, અને કહ્યું “ નીચ ! કુતરા ! જોને તારી બહેન જોવી ગણવાની છે તેને ‘ વહાલી ’ કહી દેશતા તારી જીભના કંકડા કેમ નથી ચતા ! નરાધમ ! સતીઓને શિષ્યળ પ્રભાવ તું બાણું છે !

શિયળ છે અગ્નિ તેમા જો તારૂં સૌ બળી જશે,  
હળાહળ એર ને અગોમા અડતા બળી જશે  
પ્રભુની છે નહિ સત્તા તો પછી કોણુ તું મચ્છર,  
મતીના તેજથી બન્યા બાળ વિધિ વિષ્ણુ ને શકર.  
[માટે] કદી જો હાથ નાખ્યો તે ઉપર તો યાદ રાખજો

‘ બસકર તારી એ લવારી ચંદ્રિકા ! તારૂં આ બાગવત અને લેશ પણ અમર કરનાર નવી સીધી રીતે નહિ માને તો બળાત્કારથી પણ તારૂં શિયળ લુટવા મે નિશ્ચય કર્યો છે, અને તે ફેરવવા તું કે તારો કિરતાર કોઈ સમર્થ નથી માટે હવે પણ ફરીથી કહું છું કે મમજ, નહિ તો બળાત્કાર કરી બુદ્ધિ વર્તાવાણ, અને તેમ છતાં મારી મન મામના પુણું નહિ ચાપ, તો આ કટારનો ભોગ બનાવીશ ” દુષ્ટસિંહ કામાવેશમા આવી જઇ ટટાર બતાવતો ચંદ્રિકાને બોલતો અટકાવી તેના તરફ ધર્યો.

ચંદ્રિકા બચીત થઇ “ આવો ! કાઠ આવો ! ” ના પોકાર કરતી એરડીમા આમ તેમ દોડવા લાગી, અને બને તો બહાર નીકળી બચવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી

નિરાધાર અબળા ! બુખ દુખથી કૂચ બની ગયેલ કેટલો જખત સુધી પુરૂષની સામે ટક્કર લઇ શકે. તે માફી ગઇ અને હતાશ

પ્રથમ જમીનપર પડી ગઇ દુષ્ટસિંહ તરતજ તેની છાતીપર ચઢી મેઠો, અને હાથમાંની કટાર કમગમા ખોશી દઇ, એક અળખાનું શિયળ ભગ કરવા તૈયાર થયો પણ “ ગમ ગામે તેને કોણ થામે ! ” સતી દ્રૌપદીના જોણે ચીર પુર્યા, અન્ય સતીઓને પણ ક્ષોડીપર ચડાવી અણુને મમયે મદ કરી, તે જગતનિયતા ચંદ્રિકાનું મતીત્વ પાપી દુષ્ટસિંહને હાથે જટાય તે કેમ જોઇ શકે !

દુષ્ટસિંહ તેના પ્રયામમા સફળ થયેના જાણી, જેરી તેની મનઝામના શિક્ષ કરવા જાય છે, કે ત્યાં જોડ અપરિચિત સ્ત્રી આવી પહોંચી, તેણે દુષ્ટસિંહને એક હાત મારી ચંદ્રિકાના અગપરથી દૂર કેડી દીધા, અને નેત્રોમાથી પ્રચડ અગ્નિની જ્વાળા વરમાવતી તેને વિકારના લાગી ‘ પાપી ! અળખા ઉગર યજ્ઞાકર કરતા જગ ધ્રુવ તો પણ ડગ રાખ્યો નહિ ! ’ વિકાર છે દુષ્ટ પ્રમાણની સગતમા હી આવા ધોગ કર્મ કરતા સીમે ! જા ! ચડાણ ! અહીંથી મત્તગ ચાલ્યો જા, નહિ તો મિત્રા દાણુ માર્યો જલશ !

દુષ્ટસિંહનો કામાગ્નિ તાત પડ્યા નહોતા તેના સફળ અગમા જવળા ઉઠી ગઈ હતી. તેનું મન અગ્નિર થઇ ગયું હતું અચાનક આવી પડેની સ્ત્રીના ધમકીભર્યા શબ્દોથી તે વિશેષ ઉગ્ર બન્યો કમરમાથી કટાર કાઢી તે એ સ્ત્રીની છાતીમા ખોશવા તેના તરફ ધસ્યો, પરંતુ તે સ્ત્રી તેનાથી ઉતરે તેમ નહોતી તેણે ફરીથી એક હાત મારી તેને જમીનપર ગમડાવી પાડ્યા, અને તેની કમ્મરમા છુપાવેલો તમચો કાઢી દુષ્ટસિંહના અગપર ધરી તે નિર્ભયતાથી બોલી “ આવ ! દુષ્ટ ! પાપકર્મ કરી તેના પરતાવો કરવાનું સ્વચ્છ નથી, અને સ્ત્રીહત્યા કરી બીજું પાપ કરવા તૈયાર થામ

છે! અધમ ! હજી પણ તને કહું છું નાહક પ્રાણુ ગુમાવવા કરતો  
અહીંથી ચાલ્યો જા " "

વિષયાધ દુષ્ટસિદ્ધને જાણે મોતે ધરતો હોય તેમ અધ બની  
ગયો હતો તેની શુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ હતી તે એકદમ ઉભો થઈ  
ગયો અને તે સ્ત્રીનો વાત કરવા કરી તેના તરફ ધસ્યો જો તે  
પુરતી સાવધ ન રહી હોત તો જ તે પાપીએ તેની કટાર એ  
સ્ત્રીની છાતીમાં ઉતારી દાખી તેના પણ તે સ્ત્રીએ દુષ્ટસિદ્ધે ઉગા-  
મેક્ષો ધા નેના ફાળ મી નહીં ચુક-તા અને અને તે કરી હાથ  
ઉગામે તે પહેલ તેના હાથમાંના તમચામાંથી ગોળી છોડી ગોળી  
વાગતાજ નેટમિદ ચીતાર કરતો નમીનપર ટપી પડ્યો તેનોપ્રાણુ  
જોતજોતમાં પી ગયો.

ત્રિવિધ પ્રકારનો અગાજ થતા જે તેના ચક્રિકા ઝમકીને  
બેઠી થઈ તેના કુદરતિને મેળવવા મેળવેલા જોતા, અને  
બીજી તરફ મોઝ અસંખ્યિત સ્ત્રી હાથમાં નેના ત્રી ઉભેલી  
જોતા તે સ્ત્રીચર્યામાં આ અગાજ ને બેલી મેળવે તેણે  
આત કણ્ણુકુર્વક પન્નામાં પાડેલા, તે પછી પેલી સ્ત્રી  
ધારી જઈ તેના અગાજ પડી તેને ઉપર માનવા લાગી

ચક્રિકાને મેળવવા ને ઉભા કરવા તે સ્ત્રીએ કહ્યું " બહેન !  
આમા ઉપર માનવાનું કંઈ નથી મેં મોઝ કતલ બળવ્યું છે  
ચાલો હવે સત્તર અપણે અહીંથી ચાલ્યા જઈએ "

" હેવો ! તમને ખરે સમયે કહ્યુંએ મારી મદદે મોકલ્યા,  
નહિ તો આ દુષ્ટ માર શિયળ ભગ કરી માફ સતીત્વ નષ્ટ કરત.  
તમે કાણુ છો અને આ ભયાનક સ્થળમાં કયાથી આવી, પહોંચ્યા,  
તે જણાવવા કૃપા કરજો ! " ચક્રિકાએ પુછ્યું

“ બહેન ચદ્વિકા ! ઝાઝો સમય હવે અંતે રોકાવું એ વાસ્તવિક નથી, માટે હાલ તરત તો તમે મારી સાથે ચાલો. રસ્તામાં હું તમને સર્વ હકીકત જણાવીશ ” આમ કરી ચદ્વિકાને હાથ પકડી તેણે ચાલવા માડ્યું.

જરા આગળ જતાં તેને માલમ પડ્યું છે બીજા ઝોરડીમાં પણ કેટલાક કેદીઓ પુરાયેલા હતા બહુકના થયેના અવાજથી તે સર્વ બચાવીત થઇ એ અવાજ ક્યા થયો અને કેમ થયો, તે જણવા માટે દ્વાર આગળ સામા હિભા હતા એ સર્વ કેદીઓ પ્રમાદના કોપના ભોગ થઇ પુરાયેલા હોવાનું તે સ્ત્રીએ તથા ચદ્વિકાએ અનુમાન કર્યું તેમને એ નિર્દોષ કેદીઓ પ્રત્યે દયા આવી અને તેથી જરા થોભી, અને તમામ કેદીઓની ઝોરડીઓના તાળા તોડી નાખી તેમને મુક્ત કર્યા.

એક પછી એક પાંચેક ઝોરડા વટાળી એ બધા એક સુરગ આગળ જઇ પહોંચ્યા એકે એકે બધા કેદીઓને ઉતારી પેલી સ્ત્રી સુરગનું દ્વાર બંધ કરી ઉછી ઉતરી સુરગને બીજે છેડેથી બહાર નીકળતા ને સર્વ એક એકાત મહેલમાં જઇ પહોંચ્યા ચદ્વિકા શિવાયના બીજા કેદીઓને મહેલમાંથી બહાર કાઢી પેલી સ્ત્રીએ વિદાય કરી દીધા, ત્યારબાદ તે મહેલની પાછળ બાંધેલો અગવ લકઠા આરી ચદ્વિકાને તેના પર બેસાડી પોને પણ તેની પાછળ બેસાડી મઘ અને એડી મારી અગવને પુરપાટ દોડાવી મુક્યે.

## પ્રકરણ ૨૬ મું.

## ચદ્રિકા પર્ણકુટીમાં

થોડે દૂર જતા ચદ્રિકાએ તેને બચાવનાર સ્ત્રીને ફરી પ્રશ્ન કર્યો “ દેવી ! હવે તમારું નામ કામ જણાવી તમે કેવી રીતે મારી મદદે આવી પહોંચ્યા તે જણાવશો ! ક્ષમા કરજો મારો સ્વભાવ જરા અધીરો વિશેષ છે ”

પેની સ્ત્રીએ હવે વધુ વખત ચદ્રિકાને અધકારમા ન રાખતા જણાવ્યું, “ બહેન ! મારું નામ રાધેશ્વરી છે, અને હું અત્રે પાસેના જ મહામા એક મહાત્મા છે તેમની પાસે રહી તેમની સેવા કરી ઇશ્વર ભક્તિમા દિવસો નિર્ગમન કરું છું તમારા ભાઈ મૃદુસિંહને ચ પાવતિ જતા રસ્તામા સર્પ દશ થયો હતો, અને બેહોશ થઈ એક કુપતટ આગળ પડ્યા હતા. મહામાએ તેમને ત્યાંથી પર્ણકુટીમા લઈ આવી બચાવ્યા છે. તમને જે અપરિચિત સ્વારે દ્રષ્ટિસિંહના અત્યાચારથી બચાવ્યાં હતા તે સ્વાર જન્ય કોઈ નહોતું પરંતુ પુરૂષ વેશમા તમારી શોધમા નીકળેલી સુભાગીની પત્નિ કન્ક હતી. તમે બંને જે સ્થળે નિદ્રાવશ થઈ પડ્યાં હતા ત્યાંથી પ્રભાતે તમને બેહોશ કરી લઈ જતો હતો અમારી પર્ણકુટીના સરોવર તટ પર મૃદુ તે સમયે આરામ લેતો હતો તેણે એ પાપીઆને જોયા, અને તમને બચાવવાના ઇરાદાથી તે તેમની સામે થયો, પરંતુ તે પાપીઆના પગમાં સપડાયો અને તમારી સાથે તેને પણ પાપી આંખે અશ્વપર ઉંચકી લીધો. આમળ જતા અશ્વો ચમક્યા અને મૃદુ તથા કન્ક તે રસ્તાની બાજુ પર આવેલી એક ઊંડી ખીણમાં ગમડી પડ્યા મહાત્માશ્રીની કૃપાથી મે તેમને ખાણમાંથી બહાર કાઢી ચ પાવતી વિદાય કર્યા છે તમારી હકીકત કન્કને મુખે અમે

સાંભળી, અને મહાત્માશ્રીએ બતાવેલા માર્ગે તમને ખરે અણીને સમયે બચાવી છોડાવવા હું ભાગ્યશાળી થઈ છું હવે તમારો વિચાર કર્યા જવાનો થાય છે તે જણાવો જે મૃદુ પાસે ચ પાવતી જવું હોય તો ત્યાં મુકી આવું

રાધેશ્વરીના મુખેથી સાંભળેલી હકીકતથી ચંદ્રિકા વિરમ્ય પામી ને રાધેશ્વરીનો તથા મહાત્માનો અનહદ ઉપકાર માનવા લાગી. કનકનો પણ અતરમા આભાર માનતી, તે તેને ધન્યવાદ આપવા લાગી મૃદુને મળવાની તેને તિવ્ર ઇચ્છા થઈ રૂઢી હતી, પરંતુ તે અગાઉ તેને તથા તેના બધુને બચાવનાર પરમ પુજ્ય મહાત્માના દર્શન કરવા તે ઉત્સુક થઈ રહી હતી આથી તેણે રાધેશ્વરીને જણાવ્યું, “ બહેન ” પ્રથમ અમારા પર જે મહાત્મા આટલા બધા ઉપકારો કરી રહ્યા છે, તેમનાં દર્શન કરી જૈનાર્થ થવા મારી આકાંક્ષા છે ત્યાંથી પછી મને ચ પાવતી મુકી આવશો તો કૃપા ”

રાધેશ્વરીએ તેનું કહેવું માન્ય રાખી પર્ણકટી તરફ જ પ્રયાણ ચાલુ રાખ્યું ચંદ્રિકા મનમાં અણુધાર્યાં અનેલા બનાવોના જ વિચારો રમણ કરી રહ્યા હતા દરમ્યાન તેના મનમાં એકાએક એક પ્રશ્ન ઉદભવ્યો અને તેણે રાધેશ્વરીને પુછ્યું ‘ બહેન ’ હું જમલમાં એક પેટીમાં પુરાએલી વૃક્ષ નીચે પડેલી હતી તે તમે જાણતા હશો, તો મને એ પેટીમાં પુરી અરણ્યમાં દટાવનાર કાણ હતું, અને તેમથી મારો બચાવ કેણે કર્યો તે જૂપા કરી જણાવશો ? ”

“ હા, એ તો હું તમને કહેવાનું વિસરી જ ગઈ મૃદુ અને પ્રભાદ વચ્ચે કલિકા સબધી વાદવિવાદ થતા મૃદુ ગૃહત્યાગ કરી ચ પાવતી જતો હતો, તેજ રાત્રિએ તમને પેટીમાં પૂરી દાટી દેવ

લાવવાનું કૃષ્ણ ત્ય પ્રમાદે કર્યું હતું પ્રભુ કૃપાએ ચ પાવતી જતાં વ્યાઘના  
ભયથી મૃદુ જે જ્ઞ નીચે તમને દાટવામાં આવ્યા હતા, તેજ વૃક્ષ  
પર તે સમય મતાધને બેઠેલો હતો, તેણેજ તમને ખાડામાંથી બહાર  
ઠંઠયા હતાં પરંતુ તમે બેશુદ્ધ હોવાથી તમને શુદ્ધિ મા લાવવા તે  
જાળાશોધ કરવા ગયો, ત્યાં તેને સર્પદંશ થવાથી તે પાછો તમારી  
પાસે આવી શક્યો નહિ.” રાધેશ્વરીએ ખુલાસો કર્યો

“પણ મને મારી નાખવાનું પ્રમાદને શુ પ્રયોજન હશે બહેન !”  
અંદ્રિકાએ પૂછ્યું, \*

એ વાતથી હું અજ્ઞાત છું, પરંતુ એમ ધાર છું કે મૃદુનો  
અક્ષ લઇ, તમે પ્રમાદની દૃષ્ટતા પ્રસિદ્ધિ મા લાવી તેના કાર્ય મા વિદ્ધ  
રૂપ થઇ પડો, તેથી અગર અન્ય કોઇ સ્વાર્થને લીધે તમને દૂર  
કરવા તેણે એ પગલુ ભર્યું હશે ભાઇ મૃદુ તથા કનકની પણ એવી  
જ માન્યતા છે” રાધેશ્વરીએ જણાવ્યું

વાતો કરતા કરતા તેમણે રસ્તો કાપી નાખ્યો અને પર્ણકુટી-  
માં આવી પહોંચ્યા રાધેશ્વરીએ બહાદુરીથી કાચું પૂર્ણ કર્યું, તેથી  
તેને મહાત્માએ ધન્યવાદ આપ્યો. અંદ્રિકાએ મહાત્માને દડવત પ્રણામ  
કરી તેમને ખરા અત કરણપૂર્વક આભાર માન્યો મૃદુની પેઠે તેને  
પણ એ પર્ણકુટીમાં આનંદ પડવા લાગ્યો ચ પાવતી જવા કરતાં  
મૃદુને ત્યાંથી તેડાવવાની તેની વૃત્તિ થઇ, અને તે તેણે મહાત્માને  
તથા રાધેશ્વરીને જણાવી મહાત્માએ તેની ઇચ્છા માન્ય રાખી  
એક બે દિવસમાં રાધેશ્વરીને ચ પાવતી જવા સુચના કરી

અંદ્રિકા પર્ણકુટીમાં આનંદથી રહેવા લાગી વાંચક ! ચાલો  
હવે ચ પાવતીમાં શુ થાય છે તે જોઇએ.

## પ્રકરણ ૨૭ મું.

## મૃદુની પતિજ્ઞા

મૃદુના દર્શન અને સમાગમથી લતિકાના આનંદનો પાર ન હોતો. તેનું ચિંતામસ્ત અને નિસ્તેજ થઈ ગયેલું વદન પ્રકુલિત જણાતું હતું. તેના શરીરના અવયવો એવા તો પ્રમાણુ બદ્ધ થયા હતા, કે નિપુણ ચિત્રકારની તેમજ અદિતીય શિલ્પીની પશુ તેની પ્રતિમા આકૃતિ મતિગદ પડી જાય, કવીઓ \* તેનું વર્ણન કરવા જાય, તો શબ્દસૃષ્ટિ વડે તેનું વર્ણન કરવા પશુ અશક્ત બની જાય. તેના કેશ કાળા ભ્રમર જેવા અને સુવાળા રેશમ જેવા હતા. તેના બાહ્ય પ્રદેશ વિસ્તીર્ણ હતા, અને તેની મધ્યમા કુકુમ્ભો ચાદ્ધો. તેના સૌભાગ્યમા અને સૌંદર્યતામાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યો હતો. તેની બ્રકુટી વક્ર હતી, નેત્રો ક્રમળ સમાન દીપ્તતા હતા, નાઝ અણીઆળુ અને શોભીતું હતું, અને નેત્રરૂપી હિરકની પ્રકાશ મર્યાદા વિભક્ત કરવા માટે મૃદુ સુવર્ણરેખ કેમ ન બેસાડી હોય એમ જણાતું હતું. તેના ગાલ ભરાવદાર અને શુભાખી હતા, અંધર પકવળિબ જેવાં લાલ જણાતા હતા. તેની વિમળ દત્તપક્ષિ દાડમના બીજ જેવી સુશોભિત અને મોતી જેવી સ્વેત હતી. આવા અપ્રતિમ શરીર સૌંદર્યમા સુશોભિત વચ્ચલકાર તેની સૌંદર્યતામાં વૃદ્ધિ કરતાં હતા.

લતિકા જેવી લાવણ્યમયી અને સૌંદર્યતાની સીમાએ પહોંચેલી હતી, તેમ મૃદુસિંહ પશુ રૂપ કે શુશ્રુમા તેનાથી ઉતરે તેમ નહોતો. તેની કાંતિ ગૌર અને મુખાર્વિંદ લગ્નગોળ તેમ જોઈએ તે પ્રમાણમા ભરાવદાર હતું. વળી કદમાં તે ઉચો હતો, અને તેના શરીરનો ધતર ભાગ પ્રમાણુ બદ્ધ અને દેખાવડો હતો. વિશાળ લલાટ સાથે



આખો ત્રીણી તેમ અણીયાળો હતો નાક સહજ લાંબુ અને ઝોઠ  
 અવાળ સમાન હતા વજાલકારનો તે શોખીન હતો એટલે શોભતાં  
 વસ્ત્રો પરિધાન કરતાં, તે બીજી મદન સ્વરૂપ કેમ ન હોય એવો  
 દીસતો હતો તેની વાક્યાતુર્યતા એવી મધુર અને આનંદી હતી,  
 કે સર્વ કોઈ તેની સાથે વાર્તાલાપ કરવા લલચાતુ વીર પુરુષોને  
 અંગ જણાતા ગુણો કરતા તેનામાં અધીર્યિત કમનીયતા વિશેષ હતી

આ સૈદ્યપૂર્વ યુગલ લતિકા-પુષ્પોધાનમાં વિરાજી, ત્યાં  
 હોજાં બિન્ન બિન્ન પ્રકારના છોડવા તથા તે પર બાઝેલા પુષ્પોને  
 અનુસંધી આત્મીય પ્રેમના વાર્તાનાપમાં મગ્ન થઈ રહ્યાં હતાં, તે  
 સમયે કનક ત્યાં આવી પહોંચી તેને નિહાળતાજ લતિકાનું માર  
 મુખ કાંઈક રિમ્ત કંતુ લજ્જાસ્પદ બની નીચું ઢળી પડ્યું મૃદુ  
 પથ્થુ કાંઈક લજ્જાસ્પદ તો થયો, પરંતુ તે પુરૂષ હોવાથી શરમ  
 છોડી તેણે કનકને આવકાર દેતા પૂછ્યું “ પધારો દેવી ! કેમ કાંઈ  
 શોકાતુર જણાઓ છો ! ”

વિશુદ્ધ પ્રમીઓના નિર્દોષ આનંદમાં બગ પાડતાં, કનકનું  
 હૃદય સ કોચાવા તો લાગ્યું, પરંતુ તે જે કાર્ય માટે મૃદુને મળવા  
 કૃત્સુક થઈ રતી હતી, તે મહત્વનું હોવાથી સંકોચ છોડી તેણે કહ્યું,  
 “ બાઈ મૃદુસિંહ ! મારી ગ્લાનિનું કારણ પ્રદર્શિત કરતા મન  
 સંકોચાય છે, લજ્જા દબાવે છે પણ સ્વાર્થ અને રનેહ તે સર્વને  
 દૂર કરી, તમને વિનંતિ કરવા પ્રેરી રહ્યાં છે ” તે આગળ બોલવા  
 જતી હતી પણ તેનું હૈયું જરા બરાબ આવતાં તે અટકી પડી.

મૃદુ તથા લતિકા કનકની આ રિમ્તિ નિહાળી ચિંતાતુર થયા,  
 અને તે શું કહેવા માંગે છે તે જાણવા તથા તેનો શોચ દૂર કરવા

હિત્સુક થઇ રહ્યાં મૃદુએ તેને પ્રુછ્યુ “ દેવી ! એવી શુ બાબત છે, કે તેનો તમે આમ શોચ કરી રહ્યાં છો ? જે હોય તે સત્વર કહેજો ” મૃદુ પ્રાણીતે પણ તમે તેમજ મારા સુહૃદ સુલભે કરેલા ઉપકારો માદ કરી, તમારા હુ ખનુ નિવારણ કરવા તૈયાર છે ”

મૃદુના આ વચનોથી કનકને આશ્વાસન મળ્યુ અને તેણે કહ્યું, “ ભાઈ ! હવે આપણે ક્યાસુધી અપાવતીમાં આમ બેસી રહીશુ ? તમારા પ્રિય મિત્ર તથા બેન ચદ્રિકા ક્યા હશે, અને તેમની શુ સ્થિતિ હશે તેનો કાંઈ વિચાર કરવો જોઈએ. હાલમાં મને એવાં એવાં ભયકર સ્વપ્ન આવ્યાં કરે છે, કે હું મારી સર્વ હિમત હારી જઈ છુ, અને માઠા પરિણામોનું દિગ્દર્શન મને થયા કરે છે. હું ધારતી હતી કે તમારા મિત્રની શોધ કરવાનું તમે વિસારશો નહિ. પરંતુ તત્સંબંધી તમારા તરફથી શબ્દ માત્રનું પણ ઉચારણુ ન થતું જોઈ, હું ધૈર્ય ધરી શકી નહિ અને તેમની શોધમાં નિકળવાનો નિશ્ચય કરી, તમારી સંમતિ લેવા અત્રે આવી, મે તમારા આનંદમાં વિશેષ નાખવાનું અણુછૂટકે અયોગ્ય પગલું ભર્યું છે ”

“ દેવી ! તમારૂં કહેલું યથાર્થ છે પ્રિયજન માટે તમને હુ ખ તેમ જિતા થાય એ પણ સ્વાભાવિક છે બહેન ! એક મિત્ર તરીકેની શુભ લાગણીથી તમે તેમજ સુલભભાઈએ મારી મદદે નીકળી આવવાનું જે સાહસ ઉઠાવ્યું છે, અને હજુ પણ સુલભ મારી શોધમાં રખડે છે, તે હું વિસરી ગયો નથી હા તમને મેં શુ પગલાં લીધા તેથી જ્ઞાત ન કર્યા, તે મારી કસુર હું કલુલ કરું છુ, અને મને આશ્ચ છે કે તેને માટે તમે મને ક્ષમા આપશો. મહારાજાએ આપણા જાહો આવતાં અગાઉ એક અનુચરને પત્ર

આપી રાખ કેશરીસહ પામે મોકલ્યો છે, તે તમે જાણો છો. તે પ્રત્યુત્તર લખ પાછો ફરે એટલે શુ કરવું તેનો નિશ્ચય કરવાનું અમે મુલતવી રાખ્યું હતું, પરંતુ અઘાપિ તે પાછો નહીં આવવાથી અમે બીજો અનુચર પાછો રાજનગર મોકલી ચુક્યા છીએ. વળી ભાઈ સુલભને તથા ચંદ્રિકાને શોધી લાવવા માટે મોગરદમ સ્વારો પણ મોકલી દીધો છે.

હજી સુધી કોઈ પાછું આવ્યું નથી, અને હવે હું પોતેજ તેમની શોધમાં જવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. જ્ઞેન ! મામલો બહો વધી ગયો છે, અને તેમાં તમને મોકલવાં એ માફ કાપરપણુ છે. માટે સ્વસ્થ થઈ તમે અત્રે રહો. હું કાલેજ ભાઈ સુલભની શોધમાં નીકળીશ, અને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જ્યાં સુધી એને શોધી લાવીશ નહિ, ત્યાં સુધી તમને માફ મુખ બતાવીશ નહિ. ” મુદુએ સર્વ હકીકત નિવેદન કરતાં તેના ખરા અત કરણના નિઃ-ચાત્રક ઉદ્ગારો કાઢ્યા.

કનક તથા લલિકા મુદુની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી તેને એવી પ્રતિજ્ઞા નહીં લેવા વિનંતિ કરવા લાગ્યાં, પણ તે તેણે લેશ પણ ધ્યાનપર લીધી નહીં. તે પુષ્પોદ્ધાનમાંથી હઠી તરતજ મહેલ તરફ ચાલ્યો ગયો, અને પોતાને મનમાં વિચારતો પ્રશ્નતાપ કરવા લાગ્યો. “ ખરેખર ! હું મૂર્ખ અને સ્વાર્થીષ છું. અપાવતીમાં આવી લલિકા સાથે આનંદમાં દિવસો વ્યતીત કરું છું, અને મારે માટે ભરૂંકી રહેલા મિત્રની શોધમાં અનુચરો અને સ્વારો મોકલી તેમના આવવાની રાહ જોયા. ’૩ છું ભાઈ સુલભ ! માફ કરજો. અને તારો લખુ બધું જાણી મારી આ સ્વાર્થીષતા દરમુજર કરજો.

તારા પ્રત્યે દુર્લભ બતાવવામા મે મહાન પાપ કર્યું છે. તું કયા હશે ! x x x ગમે ત્યા હો ! આકાશમા હો કે પાતાળમા હો ! ગમે તેવા સંકટોમા ધેરાયલો હો પણ એજ પ્રતિજ્ઞા તને શોધ્યા સિવાય દેવી કનકને મુખ નહીં બતાવુ અરે ! આ ચપાવતીમા પણ પગ નહીં મુકુ અન્ન જળની પરવાહ નહીં કરે તારે માટે પ્રાણુ જય તો તેની દરકાર નહીં હે પ્રભો ! મારા મિત્ર પ્રત્યેના અપગ્રાહની તું પણ ક્ષમા આપ ! મારી પ્રતિજ્ઞા પુર્ણ કરવા જોઇતુ બળ તથા વૈર્ય આપી સહાયબૂત થા.”

આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરતો મૃદુ મહેલમા જઇ પહોચ્યો, અને સત્વર રાખ પાસે જઇ તેનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો શુરસેને તેને ચેષ્ટાવા સમજાવ્યો, પણ તેણે સવિનય તેના નિશ્ચયમા અતરાય ન માખવા વિનંતિ કરી

રાખને તેમ બુદ્ધિમતીનો વિચાર શુભ દિવસ જોઇ મૃદુ તથા અતિકાના લક્ષ કરી દેવાનો હતો, પરંતુ તેનો સુલભની શોધમા તાત્કાલિક નીકળી પડવાનો દહ નિશ્ચય જોઇ, તથા સુલભે અને કનકે મૃદુને માટે ઊઠાવેલા પરિશ્રમનો તથા સહન કરી રહેલા સંકટોનો વિચાર કરી તેમણે મૃદુને જવાની આજ્ઞા આપી એ ચાર સ્વાર સાથે લઇ જવા રાખએ તેને કહ્યું, પરંતુ કોઇને પણ સાથે રાખવાનું તેને ઉચિત ન લાગવાથી તેણે એકલાએજ જવાની તૈયારી કરવા માઠી અવશ્યાજામાથી તેને એનફૂળ પડતો અશ્વ કઢાવ્યો, અને જોઇતા સવ આયુધો પણ તેણે એકત્ર કર્યા જોત જોતામાં અર્ધ રાત્રિ વીતી ગઇ પણ મૃદુને નિદ્રા આવી નહિ તેના હૃદયમા લલનુંજ સ્મરણ થયા કરતું હતું, અને તેને સોધી કાઢવાના વિચારોમાજ તે નિમગ્ન થઇ રહ્યો હતો

રાત્રિનો પાછલો પ્રહર થતા તેણે શય્યાનો ત્યાગ કર્યો, અને દત્તાવન ઇત્યાદિ પ્રાતકાળનાં કાર્યોથી પરવારી અશ્વ તૈયાર કર્યો, અને પોતે વસ્ત્ર તથા આયુધો સજી લીધાં. કનક, લતિકા, શુદ્ધિમતી, શૂરસેન વિગેરે સૌ જગૃત થયા હતા વડીલોની આશીષ મેળવી મૃદુ પરમાત્માનું સ્મરણ કરી નીકળી પડ્યો.

લતિકાનું પ્રકુદ્ય મુખાર્વિદ પાછું નિસ્તેજ બન્યું “ બસ. ગયો ગયો ” એજ શબ્દો તેના હૃદયમાં ફેટલા વખત સુધી રમણ કરી રહ્યા કનક તેને વારવાર આશ્વાસન આપતી અને કહેતી “ બહેન ! મસારમાં રાય તેમજ રક ઉભય ઉપર અવનવી આપતિએ આવ્યાજ કરે છે, માટે તેથી હતાશ થઇ મનમાં કલેશ કરવો એ વાસ્તવિક નથી મૃદુસિદ્ધ જે કાર્ય માટે ગયા છે તે કાંઈ મહાનું કાર્ય નથી. એટલામાજ તમે આમ ગમગીન થઇ શોય કરો, તો પછી વીર રણમગ્રામમાં જવા તૈયાર થાય ત્યારે તમારી શુ રિયતિ ! બહેન ! આપણે પણ ધૈર્યવાન થવું જોઇએ, અને આપણા સ્વામિને સદા પરોપકારના કાર્યમાં સહાયબૂત થવું જોઇએ રણમગ્રામમાં અને પરોપકારનાં કાર્યોમાં ધૈર્યતા રાખી પતિનું મગજ ઇચ્છનારી સ્ત્રીઓજ ખરી વીરપતિ અને સાધ્વી કહેવાય છે ”

કનકના વારવારના બોધથી લતિકા શાંત થઇ ગઇ કનકના સહવાસમાં તેને આનંદ લાગવા માડ્યો. મૃદુ સુલભને લઇ સહી સલામત ક્યારે આવી પહેાચે, તેની રાહ જોતા સૌ અપાવતીમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા

## પ્રકરણ ૨૮ મું.

## પ્રમાદની શંકા.

મહુમ કુલીનસિંહના મહાલયમાં સૂન્યકાર ભાસતું હતું પ્રમાદ અને એક બે નોકરો સિવાય અન્ય કોઈ મનુષ્યનું ત્યાં દીર્ઘર્જન થતું નહોતું નોકરો ગૃહ કાર્યમાં ગુચાલતા હતા, ત્યારે પ્રમાદ બહારથી આત્મ વસ્ત્રો ઉતારી દિવાનખાનામાં આમતેમ આંટા માર્યા કરતો હતો તેના ચહેરાપર ઉદાસીનતા અને તે સાથે કોઈની છાયા છવાઈ નહોતી મહાલયમાં પડતી હતી તે કોઈ મહાન વિચારમાં ગરબ મચેલો જણાતો હતો તેની શ્રીકૃતિ ચહેલી હતી આમ તેમ આંટા મારતાં તે કોષાવેશમાં ગમે તેમ લવારા પશુ કરી જતો હતો

આ સ્થિતિમાં થોડો સમય પસાર કર્યા બાદ તે કોઈ નિશ્ચય પર આવી જઈ વિરામાસનપર બેઠો, એટલામાં જ ડોક્ટર અજબને તેડવા મચેલા જમાલે અજબ સાથે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રમાદ તેના મનનો ઉભરો કાઢવા એટલો ઉત્સુક બની રહ્યો હતો, કે અજબ જરા સ્વસ્થ બેસે તે પહેલાંજ તે બેઠો હતો, “અજબ ! મિ અજબરાય ! અજબ થયો દુશ્મનો ટેકરીપરના કાચ-મહના માર્ગથી માહિતગાર થયા છે ”

“શું કહો છો સરદાર ! એ બનવું કેવળ અસંભવિત છે, કારણકે એ રસ્તાથી આપણા બે સિવાય અન્ય કોઈ માહિતગાર નથી ” અજબે વિસ્મય પામતા કહ્યું

“ડોક્ટર ! એ અસંભવિત વાત સંભવિત બની છે હું પણ એજ વિચાર કરું છું કે દુશ્મનોએ એ માર્ગ ક્યાંથી અને કેવી રીતે શોધી કાઢ્યો ! ” પ્રમાદે અજબ પ્રત્યે ક્રાંતીકારી થતાં જણાવ્યું.

“પણ તમે શા ઉપરથી કહો છો, કે દુશ્મનો એ મારા નહીં  
“ભોમીઆ થયા છે.” અજબે પૂછ્યું

“ડોક્ટર સાહેબ! દુશ્મનો નહિ કે માત્ર કારાગરનો માગ  
જોઈ ગયા છે, પરંતુ તેમણે પૂરવામાં આવેલા તમામ કેદીઓને પણ  
તેમણે મુક્ત કરી દીધા છે, અને આપણા સાથી કુલ્સિદ્ધતું ખૂબ  
પણ થયું છે જે ઝોરડીગાંઠ ત્રિકાને પૂરવામાં આવી હતી. તેમજ  
તેની સાથે પણ અલ્પિ મોજુદ છે” પ્રમાદે ખુલાસો કર્યો.

આ સમાચાર સાંભળી અજબ વિસ્મીત થયો પ્રમાદ કદા-  
ચિત્ પોતાના પર વહેમાનો હશે એવી પણ તેને મનમાં બીજી  
કિતપન્ન થઈ, કારણકે તેના અને પ્રમાદના સિવાય એ રસ્તાથી કોઈ  
બીજા વાકેફ નહોતું થોડો સમય વિચાર કરી તેણે કહ્યું “સરદાર  
ખરેખર, તમે કહેલા બનાવ ઉપરથી તો સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે  
દુશ્મનોએ આપણુ એક ગુપ્ત સ્થાન શોધી કાઢ્યું છે, અને હવે  
આપણે વિશેષ સાવધ રહેવાની જરૂર છે

અજબના આ શબ્દો સાંભળી પ્રમાદ તેનો ગુસ્સો દબવી  
શક્યો નહીં અને બોલી ઉઠ્યો, “શુ સાવધ રહેવાનું છે! અજ-  
બરાય! હવે સાવધ રહી માત્ર આપણે બચાવ કરી બેસી રહેવાનું  
નથી દુશ્મનોનું જડમુળ કાઢવા તત્પર થવાનું છે બોયરાઈના  
કારાગરનો ભેદ પ્રમટ થશે તો તેની મને પરવાહ નથી, પણ નાસ્તી  
અએલા કેદીઓ રાત્ર આમળ હાજર થશે તો શુ થશે તેનો ખાસ  
વિચાર કરવાનો છે વળી જે ત્રિકાના છુટી જવાથી મારા સર્વ  
પ્રયત્નો ધુળ થવાની અને પરિણામ ભારે હાનિકારક આવવાની  
અને બીજા લાગ્યા કરે છે. શ્રી. અજબરાય! તમારા વિચારો જોતાં

મને ધાસ્તી રહે છે કે કદાચ તમે તમારી ફરજ નિમકહલાલથી .  
અદા નહિ કરતાં મને ફસાવી દેશો ”

“ અફસોસ ! પ્રમાદસિ હ ! તમારે માટે સુલભને હાથે મારો  
પ્રાણુ જવાનો સમય આવ્યો, છતાં હું એક નિષ્ઠાથી તમારી સાથે  
જોડાઈ રહ્યો છું તેના આ બદલો ! શું તમે એમ ધારો છો કે ભેદી  
કારાગ્રહનો ભેદ દુશ્મનોએ જાણ્યો તેમા મારો હાથ છે ! જો તમારું  
એમ માનવું હોય તો તે બૂલ જરેલું છે. અજ્ઞાનરાય આ ક્ષણુ મુખી  
જેવકા થયો નથી, અને થવાની ઇચ્છા રાખી રાખતો નથી, છતાં  
તમને મારા પ્રતિ અવિશ્વાસજ ઉત્પન્ન થયો હોય તો આજ્ઞામુખી  
મે ઉઠાવેલી મહેનતનો વિચાર કરી મને મુક્ત કરો ” પ્રમાદે  
મુકેના આરોપથી કાંઈક ક્રોધિત થતા અજ્ઞાને કહ્યું

પ્રમાદના મનમા અજ્ઞાને માટે શકા ઉપરિચિત થઈ હતી,  
એ નિર્વિવાદ હતું તેના ખુલાશાથી સતોષ ન પામતા તે જરા  
ઉશ્કેરાયો અને અજ્ઞાને દૂર કરી દેવાનો વિચાર પણ થયો, પરંતુ  
તેમ કરવાથી તેના પાપકર્મોથી પ્રુણું વાકેફગાર સાથી દુશ્મન થશે,  
અને પરિણામ અનિષ્ટ આવશે તેની તેને બ્રાતી થઈ, એટલે  
જરા શાંત થઈ તેણે કહ્યું, “ અજ્ઞાનરાય ! તમે પણ તમારા નામ  
પ્રમાણે અજ્ઞાન જણાઓ છો તમે જાણો છો કે મારો સ્વભાવ  
ક્રોધ છે, અને તેથી ક્રોધાવેશમા કાંઈ કાંઈ વખતે મારાથી નહિ  
બેદશવાનુ બોલી જવાય છે તમારી સાથેનો સંબંધ પ્રાણુત પણ  
હોવાની મારી ખુશી નથી અદ્રિકાની શું દાલત છે તે જોવા હું  
કારામત તરફ ગયો હતો, પરંતુ ત્યાં દુષ્ટસિદ્ધની ક્ષાણ સિવાય  
અન્ય કાંઈ જણાયું નહિ તમામ કેદીઓ નાથી મને આ જણાયું.



ને કરે. માત્ર આગલા ભાગમાં હતા તેમને પુછતા તેમણે એ બાબ-  
તમાં તેમનું કેવળ અભણપણ દર્શાવ્યું હવે કહો કે આ સળેસોમાં  
મારા મનની રીતિ કેવી રહે ? માટે શુરસે ન ચતા હવે દુશ્મનોના  
નાશ કરવાની યુક્તિ શોધી કાઢવી જોઈએ ”

અજબ શાત થયો તેને લાગ્યું કે પ્રમાદને તેની જરૂર તો છેજ  
શરૂઆતમાં એક હજારને એક મળ્યો હતો, ત્યારબાદ અજબને  
કાંઈ મળ્યું નહોતું આ પ્રસંગ અનુકૂળ જોઈ જો બનેતો થોડી  
ધણી ખીજી રૂકમ રદાવવાના ઉદ્દેશથી તે નમ્ર બની ગયો અને કહ્યું  
“ આવી રીતે શાંતિથી તમે વાત કરો તો તેના કાંઈ રસ્તો લેવાય  
તમે જાણો છો કે સુલભ અહીં આવ્યો છે રાજા શરૂનીના સિપા-  
ઈની લાશ તેણે જોઈ છે કદાચ એ હકીકત રાજા કેશરીસિંહને એ  
નબળાવશે, અને શુરસેનના પત્ની પણ માહિતી આપશે માટે  
કેશરીસિંહ તેના કહેવાથી અવગો દોરાઈ ન જાય, તે માટે પગલાં  
લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે ”

“ અજબરાય ! એની મને કાંઈ ચિંતા નથી કેશરી-  
સિંહ એટલો આપણા હાથમાં આવી ગયો છે, અને અમાત્ય વિગેરે  
પણ મારાથી એટલા અજબલા અને દબાયલા રહે છે, કે સુલભની  
કેશરીસિંહ સાથે મુલાકાત થવી પણ ફર્કલ થઈ પડશે, અને કદા-  
ચિત થઈ તો સુલભ રાજાને આપણી વિદ્ધ કાંઈ કહે તે પહેલાં જ  
તેના કાન બહેરી સુલભનોજ ખાદ ધડવાની યુક્તિ સ્વીકારે તે રાજા  
દ્રોહી થયો છે અને શુરસેનને રાજનમરપર ચઢાઈ કરવાનું સમજાવી  
રહ્યો છે, એવું તો મેં કયારનું તેના મનપર દસાવી દીધું છે  
છતાં જુ આજે રાજાને મળીશ અને સુલભને કેદ કરવાની કાંઈ  
યુક્તિ લઠાવીશ ” પ્રમાદે જણાવ્યું

“ બસ સરદાર ! સુનજ સપડાય એટલે આપણે આપણું નક્કી કરેલું કાર્ય સત્વર હાથપર લેવું, કે દુશ્મનો આગળ વધતા અટકે. ” અજબે કહ્યું

“ હા તે કાર્યમાં પણ હવે હીલ કરવા જેવું નથી જમાલને એ યોગ્ય સૂચના આપી છે પણ પણ લખી આપીશ તેને આગળથી વિદાય કરી આપણે વખત મુકગ કરી તે સમયે જવાનું રાખીશુ હવે હું ક્યારે તમને મળીશ એ અનિશ્ચિત છે રાજાને મળી આવ્યા બાદ હું જમાલ સાથે તમને મદેશો કહાવીશ ” પ્રમાદે ઉત્કર્ષા ઉત્કર્ષા કહ્યું

“ બરાબર છે પેલા કાર્ય માટે આપણે ક્યારે નીકળવું તે પણ જમાલ સાથે કહાવજો કે હું વખતસર તૈયાર થઇ શકું. ” અજબે કહ્યું

“ વાર ” પ્રમાદે ડોકું હનાવી ઉત્તર આપ્યો અને કપડા ખહેરવા ખીજા ઓરડામાં આદ્યો ગયો

અજબ હજી દિવાનખાનામાં જોસી રહ્યો હતો તેનો ઉદ્દેશ સફળ થયો નહોતો વાતમાં તે જાહેર કરવાનો કાંઈ પ્રસંગ ન આવ્યો, એટલે શુ કરવું તેનો વિચાર કરતો હતો, એટલામાં પ્રમાદ વચ્ચે સજી પાછો દિવાનખાવામાં આવ્યો અજબને બેઠેલા જોઇ તેણે પૂછ્યું “ કેમ ડોકટર ? તમે ગયા નથી. ”

“ ના જતા જતા કાંઈ વિચાર આવ્યો અને અટકી ગયો ” અજબે ધીરેથી જવાબ આપ્યો

“ શુ વિચાર આવ્યો ! ” પ્રમાદે પૂછ્યું

“ ખાસ કંઈ નથી હું એમ કહેતો હતો કે પેલા નાણા હવે

પ્રરા થયાં છે, માટે જે બને તો બીજા થોડા બધા કાઢી આપો,  
અર્થ વિશ્વમ થાય છે ” અજબે જણાવું

“ અજબરાય ! ખરૂં જોતાં તો તમારે બીજી રકમ કાર્ય થતાં  
સુધી માગવાનો અધિકાર નથી હતા તમે જે મહેનત કરો છે  
તેથી સતુષ્ટ થઈ આ બીજો એક લખી આપુ છું ” અજબને  
નિરાશ નહિ કરવાના ઉદ્દેશથી પ્રમાદે એક લખતી કહું અજબ  
અતરથી ખુશ થતો એક ગજવામા મુકી પ્રમાદની રજા લઈ  
આણતો થયો પ્રમાદ પણ તેની પાછળજ બહાર નીકળ્યો

## પ્રકરણ ૨૬ મું.

સાચું કોણ ?

રાજનગરના મહુમ રાણા સુજનસિંહના સમયમા રાજ્યની  
જે જાહોજલાલી હતી, તે તમામ હરરાયના ગયા બાદ અને  
સુજનમિહ તથા કુલીનસિંહના મૃત્યુ બાદ જતી રહી હતી. રાજ્યના  
નોકરવર્ગમા પણ બધો ફેરફાર થઈ ગયો હતો. સુજનસિંહના  
સમયમા જે વફાદારી નોકરવર્ગમા તેમ પ્રજામા હતી તે નષ્ટ થઈ  
મઈ હતી નહાનાથી તે મોટા અમલદાર સુધી સૌ ફેરવેલો લઈ, જેમ  
બને તેમ પોતાના ઘર કરતા હતા પ્રજાને ન્યાય મળતો નહોતો  
કુટકાટ, ચોરી, ખૂન ઇત્યાદિ ગુનાઓ નિરપણે થયા જતા હતા  
કેટલાક પ્રમોગમા અધિકારીઓ પણ આવા દુષ્કૃત્યોમા સામેલ થતા  
હતા. પ્રજાનું હિત કોઈ જેતુ નહોતું

ગાંધી કેશરીસિંહે પ્રમાદની સગતથી દુર્વ્યસન, અભિચાર

ધન્યાદિ દુર્ગુણોનો આગ્રહી બન્યો હતો અહર્નિશ તે નિદ્રામાં ચક્ર-  
ચુર રહી નિલાસ જીવનમાં પડી રહેતો, અને રાજ્યમાં અધેર  
આદ્યા કરતું હતું પ્રથમથીજ તે કાચા કાનનો અને એશઆરામી  
હતો તેમાં મહત્ત્વ અતિશય સેવન થતા તે ધણીજ ધૂની અને વિપથી  
થઈ ગયો હતો આ સ્થિતિમાં પ્રમાદ જેવો યુક્તિબાજ તેનાપર  
સંકુર્ણ સત્તા મેળવી, પોતાનું ધાર્યું કરે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી રાજ-  
નગમાં પ્રમાદનું પ્રાપ્ત્ય એટલું વધી ગયું હતું, કે સર્વ કોઈ તેના  
નામથી ધ્રજતા હતા અને એની આજ્ઞાનું ઉદ્વેગન કરવા કોઈ  
હિમત કરી શકતું નહિ રાજ્યમાં જીના નોકરો હતા પરંતુ તેમની  
સખ્યા જીજ હતી, એટલે તેઓ કાંઈપણ કરવાને અસમર્થ હતા-  
કોઈ પ્રસંગે કોઈ નિર્દોષને મદદ કરી શકાય તો તે કરતા નહિ તો  
મિચારા મુગે મોઢે જે થતું ને જોયા કરતા

પ્રમાદ ઘેરથી નીકળ્યો તે સીધા કેશરીસિંહના મહાલયે પહો-  
ચ્યો રાજ તે સમયે પડ્યો પડ્યો હુકો ગમડાવ્યા કરતો હતો ખુશામ-  
તીઆઓ આસપાસ લગાઇને બેઠા હતા, અને ગમે તેવી ખુશામતો  
કરી, કસુબા પાણી ઉડાવતા અને રાજને રીઝવી ધનામે કઢાવતા  
હતા પ્રમાદ આવ્યો એટલે સૌ ખુશામતીઆઓ ત્યાથી વિખરાઈ  
ગયા, કારણ કે તેણે આજ્ઞા કરેલી હતી કે જે સમયે તે રાજ પાસે  
આવે, ત્યારે કોઈએ પણ હુકમ વગર ત્યાં હાજર રહેવું નહિ.

રાજાએ પ્રમાદને આવકાર આપી તેની પાસે બેસાડ્યો અને  
કહ્યું “ પ્રમાદસિંહ ! તમે હીકે આવી પહોંચ્યા હું તમને તેડવાજ  
મોકલવાનો હતો ”

“ કેમ ! કાંઈ મેં પાવતીના સમાચાર આવ્યા છે ! સુલભ  
અહીં આવેલો છે ” પ્રમાદે કહ્યું

“ હા એ સંબંધમાં જ મારે તમને વાત કરવાની હતી. પણ વાત શરૂ કરતાં પહેલાં લાવો એકેક ગ્લાસ નાંખીએ તમે પણ મેં ત્રણ દિવસે આવ્યા છો ” નિશાબાબ કેશરીસિંહે ત્યાં બાજુ પર ચડેલી બાટલી તરફ આગળી બતાવતા કહ્યું

પ્રભાટે બાટલી લાવી ગ્લાસો ભર્યા અને બન્ને જણા બપોળે ત્રણ ત્રણ પ્યાલી મટગટાવી ગયા મલ પેટમાં પડતાં જ તે મુર્ચ્છા આવન દેખા આવી ગયા અને વાતાલાપ શરૂ થયો

“ કહેો મહારાજ ! આપ શું કહેતા હતા ! ” પ્રભાટે પુછ્યું.

“ હા, તમે જણા છો કે સુલભ અત્રે આવ્યો છે તે મને મળવા આવ્યો હતો અને તેની સાથે વાતચીત કરતા તે રાજદ્રોહી થયો હોય એવું મને લાગતું નથી તેનું કહેવું એવું હતું કે ચંદ્રિ કાને ગુમ કર્યાનો તથા તેના રાજદ્રોહી થયાનો ખોટો આરોપ તમે તેના માથાપર મૂક્યો છે શુરસેનની પુત્રી હતિકાને મેળવવા માટે મૃદુને હેરાન કરી તમે તેને ગૃહલાગ કરવાની ફરજ પાડી છે, અને ચંદ્રિકાનું પણ તમે ખૂન કર્યું છે વળી તે એમ પણ કહેતો હતો કે મૃદુના સબથી શુરસેને એક પત્ર મારા પર લખ્યો હતો, પણ તે પત્ર લઈ આવનાર સિપાઈનું વચ્ચે ખૂન કરી તમે તે પત્ર લઈ લીધો છે, અને તે સિપાઈને મારા ડોક્ટર અબ્દુલરાય મારફત કોઈ સિવાલયના બોયરામા તમે નખાવી દીધો છે કેશરીસિંહે સુલભે કહેલી તમામ હકીકત જણાવી.

“ શાબાશ ! સુલભ ! તે પણ ઠીક યુક્તિ લડાવી ” એમ બબ્બી પ્રભાટે કેશરીસિંહને કહ્યું “ મહારાજ ! આ તમામ હકીકત તર્કદી

છે, મારા પુન્યપાદ પિતાશ્રીએ તેમની હયાતીમાજ મૃદુ અને ક્ષતિ કાનો લગન સંબંધ જોડવાનું રાજ્ય શુરસેનને વચન આપ્યું હતું, તે પછી એ બાપત મૃદુ સાથે તકરાર કરી હું તેને કાઢી મુકુ એ કદ પશુ સંભવિત છે ખરું. અગાઉ મેં આપને જણાવેલું કે એજ સુલભની સ ગતે મૃદુ ખોટે માર્ગે ચઢ્યો છે, અને મિલકતને હિસ્સો મેળવી મારા કુળને એજ લગાડવા જેવા કૃત્યો કરવા પ્રતિ તેની વૃત્તિ ગંધ છે તેની ઇચ્છાનુસાર મેં મિલકતનો ભાગ ન આપ્યો એટલે સુલભની સલાહથી તેણે ગૃહત્યાગ કર્યો અને રાજનગરમાંથી પશુ જ્યાંય જાયો ગયો વળી મારી પ્રિય ભગિની ચંદ્રીકા! તેનું ખૂન કરવાનો એ મારા પર આરોપ મુકે છે! તેનું ખૂન કરવાનું મારે શું પ્રયોજન!

મહારાજ! સુવર્ણે આપના કોપનો ભોગ થતા બચવાને તદ્દ અસંભવ વાતો આપની આગળ રજુ કરી છે એ રાજદ્રોહી છે તેનું પુરાવા જોઈએ તેટલા મારી પાસે તૈયાર છે એ તથા તેની જીવનને રાજનગર દોરી ચંપાવતી જગ રહ્યા છે તે શું બતાવે છે માટે એના બોલવાપર વિશ્વાસ ન રાખતા તે અહીં આવેલો કે સત્વર તેને પકડાવી કેદ કરો નહિ તો પછી પસ્તાવાનો સમય આવશે ” પ્રમાદે તેનો બચાવ કરતા કહ્યું

કેશરીસિંહ સુલભની હકીકત ખરી હશે કે પ્રમાદની તેને નિર્ણય કરી શક્યો નહિ જો કે સુલભ છૂતા પ્રમાદ પ્રત્યે તેને રોહ અને વિશ્વાસ વિરોધ હોય, તો પણ ખાત્રી કર્યા વિના સુલભને કેદ કરવાની તેની ઇચ્છા નહોતી તે નિરૂપર રહ્યો અને શું કરે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

રાજા કાંઈ નિશ્ચય પર આવી શકતો નથી તે પ્રમાદે તેની મુખમુદ્રા પરથી પારખી લીધું, અને કહ્યું “મહારાજ ! હું ધારૂં છું કે તમને મારા કહેવામાં વિશ્વાસ પડતો નથી. જો તેમ હોય તો બાલે સુલભની વાત હાલ પડતી મુકો. પાપનો ઘડો ભરાશે એટલે આપોઆપ ધ્રુટશે મારા બ્રાતૃ તથા ભગિનીનું તેણે ગમે તે કર્યું, તેને માટે એના પ્રત્યે દ્વેષ રાખી આપને તેની વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવાનો

લેશ પણ ધરાવો રાખતો નથી પરંતુ આપના તેમજ રાજ્યના એક હિતેષ્ઠ તરીકે રાજ્યનું અહિત થતું હોય, તો આપના ધ્યાન-પર લાવતું એ મારું કર્તવ્ય સમજી મેં તે જો જો ખટપટો કરે છે તે જાહેર કરી છે. હવે એને માટે શું પગલાં લેવાં એ આપની મુનશ્ચીની વાત છે. ચાલો હવે હું રાજ લઈશ” આમ કહેતા પ્રમાદ ઉઠ્યો. પણ રાજાએ તેને પાછો બેસાડ્યો અને કહ્યું “પ્રમાદસિંહ ! આ સહજમાં તમે ખોટું શું લગાડો છો. તમારું કયન બધું અસત્ય છે એમ હું કયા કહું છું ! સુલભ કેટલે દરજ્જે ગુન્હેગાર છે તેની ખાત્રી કર્યા વિના તેને કેદ કરવો, એ જરા મને વાસ્તવિક લાગતું નથી. છતાં હું એ બાબત યોગ્ય વિચાર કરીશ.”

“મહારાજ ! હવે મારે કાંઈ વિશેષ કહેવાનું નથી. આપને જોયે યોગ્ય લાગે તેમ કરજો મારે કાંઈ અગત દ્વેષ કેળવવો નથી. જો તેમ કરવું હોત તો મૃદુ તથા ચત્રિકાના સબ્ધમાં મેં ન્યાયાધિક્ષને કયાતની ફરીઆદ કરી તેને શિક્ષા કરાવી હોત પણ નહિ. તેના કુટુંબ સાથેના અમારો લાડો સબ્ધ હું ભૂલી ગયો નથી.” કેશરીસિંહના મનપર પોતાને માટે સારી છાપ પાડવાના ઉદ્દેશથી પ્રમાદે કહ્યું

પ્રમાદની આવી નિઝવાઈપણાની વાતોથી રાજા કેશરીસિં-

હના વિચારે કાંઈક ફરવા લાગ્યા, પણ પ્રમાદ અને સુલભ એ બેમથી માયુ કોણ છે તેનો તે નિષ્કૃંપ કરી શક્યો નહિ તેણે તરતને માટે સુલભને કેદ કરવાનો વિચાર મુક્તવી ગાંધી પુરતી ખાત્રી કરવા પ્રમાદને જણાવ્યું પ્રમાદે સમય જોઈ વાત વધુ ન લખાવતાં રાજનું કહેવું માન્ય રાખી તેની આગ્રા લઈ વિદાય થયા.

### પ્રકરણ ૩૦ મું.

#### નવિન પ્રપચ્છળ.

રાજ કેશરીસિંહ સુલભને કેદ કરતા કેમ અચકાય છે, તે પ્રમાદ સમજી શક્યો નહીં તે મન સાથે પ્રતાપે 'કરવા લાગ્યો.' "ખરેખર' સુલભને માટે મહારાજ સુધી વાત લઈ જવામા બૂલ કરી કોઈ પણ પ્રકારનો આરોપ મુકી ન્યાયાધીશદ્વારા કામ લીધું હોત, તો ક્યારનો એને ફસાઈ દીધો હોત હવે એવી યુક્તિ કરવી જોઈએ કે તે રાજ્યની વિદ્ધ ખટપટ કરી ગયો છે, એવું રાજના મનમા ઠસે અને તે વગર કલે એને કેદ કરવાનો હુકમ ફરમાવે \* \* \* પણ એવી શુ યુક્તિ અજમાવું કે ધાર્યા પ્રમાણે થાય. એ રાજનગરમા છે તે દરમ્યાન જે કાંઈ કંવાનું છે તે થવું જોઈએ."

આમ વિચાર કરતો કરતો તે તેના ઘર તરફ જતો હતો, ત્યાં રસ્તામા અજબરાયના ઘર તરફ જવાનો માર્ગ આવ્યો, એટલે જમાલ સાથે સદેશો કહાવવા કરતા તે ઘરમા હોય તો જાતેજ તેને સર્વ હકીકત જણાવી, કોઈ નવીન યુક્તિ તાત્કાલિક શ્રેયી કાઢવાના ઉદ્દેશથી તેના ઘર તરફ વળ્યો.



અન્યપરાયનાં દર્શન ધરમાં જવદેને થનાં હતાં. તે સારા દિવસ અને પ્રસંગોપાત રાત્રિઓ પણ કાળાધોળાં કરવામાં બહાર ગાળતો હતો. પ્રમાદ તેને ઘેર ગયો ત્યારે તે નહોતો. વિમળા દિવાનખાનામાં બેઠી બેઠી મુખેથી શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના શ્લોકોનું ઉચ્ચારણ કરતી રૂમાલ ગ્રુથ્યા કરતી હતી. પ્રમાદ સીધા દિવાનખાનામાં ગયો. તેને જોતાજ વિમળાએ હાથમાંનું કામ બાલુપર મુકી ‘પધારો પ્રમાદસિંહજી.’ એટલું કહી દૂર જઇ ઉભી રહી.

“કેમ વિમળા ! ડોક્ટર ક્યા છે ! ધરમાં નથી શું ! પ્રમાદે પૂછ્યું ‘નાજી બહાર ગએલા છે હમણાં આવતા હશે. બિરાજે’” વિમળાએ પ્રમાદને બેસવા ખુરશી આપતાં કહ્યું, અને ત્યાંથી બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઇ. પ્રમાદ દિવાનખાનામાં અન્યની રાહ જોતો બેઠો.

પ્રમાદનો સદેશો લઇ જમાલ આવવાનો હતો, તે અન્ય જાણતો હતો. એટલે સધ્યા સમય થતા ઘેર આવવાની વાત વિસરી ગયો નહોતો. પ્રમાદને આવ્યાને પૂરો અડધો કલાક પણ થયેલ નહી હોય એટલામાં તે આવી પહોંચ્યો.

“માફ કરજો સરદાર ! આપને રોકાવું પડ્યું આપ જોતજ પધારશો. એમ કહ્યું હોત, તો બહાર જાતજ નહો.” ડોક્ટરે કપડાં ઉતારતા ઉતારતા પ્રમાદને કહ્યું.

“કાંઈ નહિ ડોક્ટર ! રોકાવું જેવું કાંઈ થયુંજ નથી. તમે નહોતા તે ઠીક થયું કે એક મહત્વની બાબતપર મને સંપૂર્ણ વિચાર કરવાનો અવકાશ મળ્યો.” પ્રમાદે કહ્યું.

અજબરાય કપડા ઉતારી નોકરને ચાહ લાવવાનો હુકમ કરી  
પ્રમાદની સામે ખુરશી લઇ બેઠો.

“ કેમ સરદાર ! કંઈ મહત્વની વાત પર વિચારો ચાલી ગયા  
છે ! કેશરીસિંહની સુલાકાતનું શું પરિણામ આવ્યું ? ” અજબે  
પૂછ્યું.

“ અજબરાય ! નાખેલો પાસો પોખાર પડ્યો નથી માટે  
કોઇ બીજી યુક્તિ અજમાવવી પડશે સુલભ રાજાને મળી આવ્યો  
છે અને .. પ્રમાદ આગળ બોલતો હતો એટલામાં નોકર ચાહના  
બે કપ લઇને આવ્યો. બન્ને જણાએ તેને ધન્સાક આપી નોકરને  
ત્યાંથી વિદાય કર્યો.

“ હા. પછી શું થયું સરદાર ! ” ઉત્સુક બનેલા અજબે  
પૂછ્યું.

“ ભાઇ ! દિવાનખાનાનું દ્વાર પ્રથમ બંધ રૂંધે, કે કોઇ  
આવી ચઢે નહીં ” પ્રમાદે અગમચેતી વાપરતા કહ્યું.

અજબ દ્વાર બંધ કરી આવી પાછો તેની જગ્યાએ બેઠો  
અને પ્રમાદે કહેવા માડ્યું ‘ સુલભ રાજાને મળી આવ્યો છે અને  
તમામ હકીકત તેણે ખરખરી કહી દીધી છે રાજાને તેના કહેવા  
પર વિશ્વાસ પડ્યો હોય એમ જણાય છે મેં કેટલાક ખુલાસા  
કરી રાજ્યના હિતની ખાતર તેને કેદ કરવા સુચના કરી, પરંતુ  
રાજાને તે રૂચી નહીં, અને એ વાત વિચાર કરવા પર એણે  
સુલતવી રાખી છે આથી મને લાગે છે કે સુલભની કોઇ પણ  
ખટપટ પ્રત્યક્ષ નિહાળ્યા વિના તેની ખાતરી થશે નહિ, અને ભૂલ  
સુધી તે નહિ થાય ત્યાં સુધી સુલભને કેદ પશુ કરાવી શકાયો

નહિ વળી એને કાને વાત ગયા પછી આપણે સુત્રજ્ઞને કેદ કરવાનું સહસ કરવું, એ પણ સલાહ ભરેલું નથી માટે હવે શું કરવું તેના હું વિચાર કર્યા કરું છું કહે તમે કાંઈ યુક્તિ બતાવો છો ।”

પ્રમાદે કહેલી હકીકત સાબળી પાસે પડેલા સિગારના ડબ્બા-માંથી સિગાર ઉઠાવી, તેને સળગાવી ધુમાડા કાઢતો અજબ વિચાર કરવા લાગ્યો થોડીવાર વિચાર કરી તેણે પૂછ્યું “સરદાર ! કુબ્જ-સિંહના શમની તમે શું વ્યવસ્થા કરી છે ।”

“તેને કારાંબહમાજ દાટી દેવાનો આપણા માણસોને હું હુકમ કરી આવ્યો છું, અને તેમણે દાટી પણ દીધી હશે કેમ । તેના ખૂનનો આરોપી સુલજ્ઞને બનાવવા વિચાર કરે છે ।” પ્રમાદે ખુલાસો કરી પ્રશ્ન કર્યો

“હા વિચાર એવો ઉદ્ભવ્યો ખરો પણ લાશ દટાઈ ગઈ છે એટલે તે નકામો છે” આટલું કહી અજબ પાદો વિચારમાં ગરક થયો

અજબના કેળવાયલા મગજમાં આવી યુક્તિઓનો ભંડાર હતો, એટલે બીજી યુક્તિ શોધતાં તેને ઝાઝોવાર લાગી નહિ. થોડીવારમાંજ તે આનંદમાં આવી ગયો અને પ્રમાદને પૂછ્યું “વાર ! સરદાર ! પેલી કુબ્જસિંહે ચંદ્રિકા પાસેથી મેળવેલી સુલ-જ્ઞના નામવાળી કટાર તમને આપેલી તે તમારી પાસે છે કે નહીં ?”

“હા તે મારી પાસેજ છે” પ્રમાદે કહ્યું

“બસ તો હવે એનોજ હું કહું તેમ ઉપયોગ કરો, અને પછી બુઝો કે કાલ સુર્યોદય થતા પહેલા સુલજ્ઞ કેદ થાય છે કે નહિ ।” અજબે ખુશ થતાં કહ્યું

“ડોક્ટર ! કેવી રીતે તમે એના ઉપયોગ કરાવવ માગી  
છો ?” પ્રમાદે અધીરા થતા પુછ્યું

“સરદાર ! અધિરા ન થાઓ હું સર્વ ખુલાસો કરે છું  
આમ કહી અજબે ધણાજ ધીરે સ્વરે પોતે ચોજી કાઢેલી યુક્તિ  
પ્રમાદને જણાવી

અજબની યુક્તિ જોઇએ તેવી પ્રમાદને લાગી તે ખુશ થયો  
અને અજબને તેના બુદ્ધિચાતુર્ય માટે ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. તે  
હવે ઝાઝો સમય ન રોકાતા, નવીન પ્રપચ્છળણ પાથરવામાં વિલબ  
ન થાય તેટલા માટે તેની રજા લઇ ઉડ્યો, અને આનંદમાં ઝપાટા  
બધ ઘેર પહોચી ગયો

ઘેર જઈ તેણે તરત મીઆ જમાલને બોલાવ્યો, અને તેને  
ઝાઝવેલા નવીન પ્રપચ્છને લગતી કેટલીક સુચના કરવાની હતી તે  
કરી દીધી એ ત્રણ રાજ્યના નોકરોને હાથ પર લેવાના હતા તેમને  
પણ બોલાવી, મોટી મોટી આજ્ઞાઓ આપી તેના કાર્યમાં સામેલ  
કરી દીધા

વાચક ! આ નવીન પ્રપચ્છળણનું શું પરિણામ આવે છે, તે  
જાણતા પહેલા રાજનગરમાં રહેલો સુલભ શું કરી રહ્યો છે તેની  
જરા તપાસ કરીએ

## પ્રકરણ ૩૧ મુ.

### વિમળાની સમયસુચકતા

ડોક્ટર અબ્બને ત્યાંથી વિમળાને મળી મુલાકાતે ગયો. તેની સાથે તેને થું વાતચીત થઈ હતી, અને તેની નિર્દોષતા તથા પ્રમાદની દૃષ્ટતા તેણે કેવી રીતે જાહેર કરી હતી, તે ગત પ્રકરણમાં જણાવેલી પ્રમાદ અને કેશરી વચ્ચે થયેલી વાતચીત પરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ.

મુલાકાતે રાજનગરમાં આવી પ્રથમ તેમના લાગતાવળગતા તથા સ્નેહીઓને મળી નગરની સ્થિતિ અને રાજ્યનો કારોબાર કેમ ચાલે છે, તે જાણવાની તમજીજ કરી હતી. પ્રમાદે રાજ સંચાલનો મળ્યો હતો. વધારી દીધાના તથા તેને અંગે નગરમાં પ્રમાદનીજ હકુમત ચાલી રહ્યાના સમાચાર તેને મળ્યા હતા. આથી પ્રમાદે રાજને તેની વિરૂદ્ધ ઉશ્કેરી મૂક્યો હતો, અને કદાચ મુલાકાત લેવા જતાં કોઈ આરોપના ભોગ થઈ પડાશે એવો તેને ભય લાગ્યો હતો. પણ પોતે નિર્દોષ હોવાથી સત્યના સાથી શ્રીકરી ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી, રાજની મુલાકાત લેવાનું સાહસ તેણે છોડાવ્યું હતું. સદ્બુદ્ધિએ પ્રમાદ તે જિવસે કારાગ્રહમાં ચંદ્રિકાની ખબર કાઢવા ગયો હતો, એટલે કેશરીસિંહની મુલાકાત લેવામાં અને પ્રમાદના અપયો તથા દુષ્ટતા ધાર્યા પ્રમાણે તેના મન પર દસાવવામાં તે ફળીજૂત થયો હતો. તે ધારતા હતો કે રાજ તેને ગુન્હેગાર ઠેરવી યોગ્ય શાસન કરવાને વિષય કનશે નહીં અને તેથી તેણે રાજનગરમાં જ થોડા વધુ સમય રોકાવવાનો વિચાર રાખ્યો હતો.

ન્યારે પ્રમાદ અને અજળ્ય તેને નવીન જાળમાં ફસ વવાની  
 ઝોડવણુ કરી રહ્યા હતા ત્યારે તે પોતાના મકાનમાં હતો તેનું  
 વામ નેત્ર ફરકતું હતું અને તેથી કાંઈ આપત્તિ આવી પડવાનો તેને  
 ભય લાગ્યા કરતો હતો રાત્રિ પડી પણ તેને નિદ્રા લેવાનું મન  
 થયું નહિ એક વિરામાસન પર બેઠો બેઠો તે વિચાર કર્યા કરતો  
 હતો " શું કનક કયાં સપડાઈ તો નહિ ગઈ હોય ? એ બહાદુર  
 છે, હિમતવાન છે પણ આખર અમળા છે પાપીઆના મામે વીર  
 મદો પણ નાહિમત બની જાય તો એ બિચારીનું શું ગળું ?  
 ખરેખર આ ખટપટમાં એને જોડવામાં મેં ભૂલ કરી છે \* \* \*  
 મૃદુનો પત્તો કયા મેળવવો ? ચંદ્રિકા માટે શું કરવું ? અહીં નગરમાં  
 ધણે રથને તજવીજ કરી પણ બેમથી કોઈનો પત્તો નથી \* \* \*  
 રાજા પ્રમાદને શાસન કશું કે નહિ તેની વાતચીત પગથી તે  
 લાગે છે કે કાંઈ કરશે ખરો પણ એની ગાહ જોઈ કેટલા સમય  
 મારે અહીં રોકાઈ રહેવું મૃદુ કનક વિગેરે કદાચ ચપાવતીમાં  
 ભેગા થઈ ગયા હોય અને મારી શોધખોળમાં કેમ ન પડ્યા હોય ?  
 કેાણુ જાણે છે કે હું રાજનગરમાં છું હવે અત્રે ઝાંઝો સંભવ ન  
 રોકાતા ચપાવતી જઈ પ્રથમ તજવીજ કંપી અને જો ત્યાં કોઈ  
 ન આવ્યું હોય તો સુરસેનને માથે લઈ પાછા અત્રે આવી પ્રમાદને  
 પકડાવી પત્તો મેળવવો એ સિવાય અન્ય રસ્તોજ નથી કાંઈ દામ  
 ઠેકાણા વગર કેને કયા શોધવા ? " આ પ્રમાણે વિચાર કરતા કરતા  
 લગભગ મધ્યરાત્રિ થવા આવી, પણ તેને નિદ્રા આવી નહિ દિવાન  
 ખાનામાં આમ તેમ આટા મારતા મારતા એકાએક તેની દૃષ્ટિ  
 બહાર રસ્તા તરફ ગઈ, તો દૂરથી કાળા ઝંખામાં સળંગ ચણેલી  
 કોઈ વ્યક્તિને તેના ધર તરફ આવતી તેણે જોઈ સુલભના મનમાં

અનેકાનેક શુભાશુભ વિચારો આવી ગયા તેણે સાવધ થઈ દીવેઝી જીણી કર્યો, અને બારીની બાજુએ ઉભા રહી એ આગતુક વ્યક્તિ શુ કરે છે તે નિહાળવા લાગ્યો.

આવનાર વ્યક્તિની ચાલ બહુજ ઉતાવળી હતી તેને જે કાચ કરવાનું હોય તે ઘણીજ ત્વરાથી કરવાનું હોય, એમ તેની મતી ઉપરથી માલમ પડતું હતું જોતજોતામાં તે વ્યક્તિ સુનભના દ્વાર આગળ આવી પહોંચી સુલભ સદબ્ધ કર્યો પરંતુ હિમ્મત પકડી તેની હિલચાલ નિહાળતો બારીની પામેજ ઉભો રહ્યો.

દ્વાર સમીપ આવેલી વ્યક્તિએ આમ તેમ નજર ફરી દ્વાર ખખડાવ્યું ઉત્તર મળ્યો નહિ ફરી જરા જોરથી દ્વાર ખખડાવ્યું પણ કોઈ બોલ્યું નહિ વળી એકવાર ફરીથી દ્વાર હડસેલી સુલભ બાજુ” કહીને બમ પાડી.

બારીની એથે સતાર્ધ રહેલા સુલભને લાગ્યું કે એ વ્યક્તિ તેને જાગૃત કરવા માગે છે તો અવશ્ય તે કોઈ દુશ્મન નહિ પણ મિત્ર હશે તેણે બારીએ ડોકીયું કર્યું અને નીચે ઉભેલી વ્યક્તિને પૂછ્યું “કાણુ છો ?”

સુલભનો અવાજ સાલળતા તે વ્યક્તિએ ઉચ્ચ જોયું, અને દ્વાર ઉઘાડવા સુલભને ધીરેથી બોલી સજા કરી.

તરતજ સુલભ હાથમાં રીવોલ્વર તથા બત્તી લઈ નીચે ઉતર્યો અને દ્વાર ઉઘાડી આવેલી વ્યક્તિને અદર લીધી દીવાનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિના મુખપર પડતાંજ સુલભ આશ્ચર્ય પામી બોલી ઉઠ્યોઃ “કાણુ વિમળા ! આટલી મોટી રાત્રે કયાથી ?”

“ સુલભભાઈ ! દાર બધ કરો અને ઉપર ચાલો હું એક અગત્યની વાત કહેવા આવી છું.” આવેલી વ્યક્તિ કે જે વિમળાજી હતી તેણે કહ્યું

દાર બધ કરી બન્ને જણા ઉપર દિવાનખાનામાં જઈ બેઠાં અને ધીરેથી વાતચીત કરવા લાગ્યા

“ ભાઈ ! પાપી પ્રભાદે અને મારા સ્વામિએ તમને કેદ કરાવવા માટે કોઈ પ્રપચ વડયો છે, અને તે લોકો તે સત્વર અમલમાં મુકનાર છે માટે વિલબ કર્યા વિના તમે અત્યારેજ અહીંથી પલાયન કરી જાઓ ” વિમળાએ સુલભને જે વાત કહેવાને આવી હતી તે કહેતા સૂચના કરી

“ પણ તમે આ શા ઉપરથી કહો છો ? કયો પ્રપચ રચી ઝાની પાસે મને કેદ કરાવવા એ દુષ્ટો તૈયારી કરે છે ? ” સુલભે વાલ કર્યો

“ ભાઈ ! કયો પ્રપચ છે તેથી હું પૂર્ણ વાકેફગાર નથી માત્ર એટલું જાણુ છું કે તમારા નામની કટાર તેમના હાથમાં કોઈ પ્રકારે આવેલી છે, અને તેનો દુરુપયોગ કરી રાજા કેશરીસિંહ પાસે તમને કેદ કરાવવાની યુક્તિ રચાઈ છે ” વિમળાએ જણાવ્યું

પોતાની કટાર દુશ્મન પાસે ગઈ હોય એ વાત સુલભના માનવામાં આવી નહિ શૂદ્રને આપેલી કટારની શુ વ્યવસ્થા થઈ છે, તે તેને માહિતી નહોતી આથી વિમળાના કહેવા પર તેને વિશ્વાસ મેઠો નહિ કદાચ વિમળાજી તેના સ્વામિના બચાવ માટે કોઈ યુક્તિ નો નહિ કરતી હોય એવી તેને શકા થઈ તેણે વિમળા-



ને પૂછ્યુ “ બહેન ! તમે આ હકીકત ક્યાથી જાણી ? મારી કટાર દુશ્મનો પાસે ગઇ હોય એમ મારે માનવુ નથી

‘ સુલભભાઈ ! સખ્યા સમયે પ્રમાદ મારે ત્યાં આવ્યો હતો અને એ ત્યાં મારા સ્વામિ દિવાનખાનામાં કાંઈ ખાનગી મસલત ચલાવી રહ્યા હતા. પ્રમાદ કાંઈ પ્રપચગોષ્ટી કરવાજ આવ્યો હતો, એમ અનુમાન કરી હું તેમની વાતો સાંભળવા દ્વાર આગળ સંતાઈ રહી સફળાગ્યે જરા મોટે સ્વરે ચચેલી તમામ વાત મેં સાંભળી. પ્રમાદ રાજાને મળી આવ્યો છે તમને કેદ કરવા તેણે રાજાને સમજાવ્યો, પણ તેણે કશું કર્યું નહિ એટલે શુ કરવું તે મોટે તેણે મારા સ્વામિની સલાહ પૂછી પ્રથમ તો દુશ્મનના નામના કોઈ માણસનું ખૂન તમે કર્યું છે, એવો આરોપ સુકી તમને કેદ કરાવવા તેમણે વિચાર કર્યો, પણ તેની બાંધ કોઈ સ્થળે દાટવામાં આવી ચચેલી હોવાથી, તેમાં ફળાભૂત થવાય તેમ તેને લાગ્યું નહિ આથી મારા સ્વામિએ બીજી યુક્તિ શોધી કાઢી, અને પ્રમાદને પૂછ્યું કે દુશ્મનને ચંદ્રિકા પાસેથી મેળવેલી તમારા નામની કટાર છે કે નહિ ? પ્રમાદ પાસે તે હોવાથી તેણે હા પાડી, અને તરત જ મારા સ્વામિએ પ્રમાદને કાંઈ યુક્તિ બતાવી એ વાત બધા જ નીચા સ્વરે થઈ, એટલે શુ યુક્તિ છે તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું નહિ. પ્રમાદના ગયા પછી મારા સ્વામિના બહાર જવાની હું રાહ જોતી હતી તે ગયા કે તરત હું ગ્રુપગ્રુપ ધરમાંથી નીકળી, તમને ચેતાવવા આવી છું ” વિમળાએ તે જાણતી હતી તે તમામ હકીકત વિદિત કરી

સુલભ ગ્રુપગ્રુપમાં પડ્યો “ ચંદ્રિકા પાસેથી દુશ્મનને મારી

કટાર કેવી રીતે મેળવી હશે ? પ્રથમ તો ચક્રિકા પાસે એ કટાર ગઈ જ ક્યારથી ? મ મ x રાજ્યએ મને કેદ કરવાની તો ના કહી હશે એમા શક નહિ, અને પ્રમાદ તેથી કાંઈ બીજો પ્રપચ રચતો હોય તો તે સભવિત છે હવે શું કંવુ ' વિમળાના કહેવા પ્રમાણે અહીંથી નાસી જવું ' નાસીને પણ ક્યા જવું "

સુલભને આમ વિચાર ક્યા કરતો જોઈ વિમળાએ ફરીથી કહ્યું " જાણ ! હવે વિચાર કરવામા સમય ગુમાવવો એ દુઃખમય છે જેમ જેમ વખત જાય છે તેમ તેમ તમારા પર પડનાર આપત્તિ નજીક આવતી જાય છે માટ ત્વગ કરો અને કોઈ પણ નિર્ભય સ્થળે ચાલ્યા જાઓ દુશ્મનો ઢીલ કરવાના નથી માગે સ્વામિ તેમણે ચોજેલા કાર્યમા ક્યાગના પ્રવૃત્ત થઈ ચુક્યા છે "

વિમળાની સલાહ સુલભને યોગ્ય લાગી તેના બચાવ માટે અન્ય રસ્તો નહોતો વિમળાએ સમયસૂચકતા વાપરી તેને આપેલી ચેતવણી માટે સુલભ તેનો આભાર માનવા લાગ્યો

રાજનગર છોડી જ્યા જવાય ત્યા ચાલ્યા જવા તેણે નિશ્ચય કર્યો.

વિમળા સુલભને હિમત રાખી સત્વર નીકળી જવાની ફરીથી બલામણુ કરી, તેની આગા ભઇ, જેટલી ઝડપથી આવી તેટલી જ ઝડપથી તેના મકાન પર પાછી પહોંચી ગઇ

સુલભે જેમ અને તેમ ત્વરાથી આયુધો સજી લીધા અન્ય જોષ્ઠતા સાહિત્યોની ભેગ પણ તૈયાર કરી દીધી ક્યા જવું તેનો

નિશ્ચય કર્યા વિના ભાવિ પર આધાર રાખી તે અથ પર આરૂઢ થયો ગૃહ તરફ એક વાર દષ્ટિ નાખી શ્રીહરિનું સ્મરણ કરી તેણે અશ્વને ઘોડાની મુકયો.

### પ્રકરણ ૩૨ મુ.

#### પાપીઓ કાળ્યા

નિશાદેવીએ રાજનગરમાં તિમિર અધકાર પ્રસરાવી દીધો હતો. નગરજનો નિદ્રાવસ્થા થતાં સર્વત્ર શૂન્યકાર ભામતું હતું ચોક્કી કર નાના મિપાદઓ અમલદારોની બેદરકારી જોઈ ગમે તે ગૃહના ઓટના પર નિશ્ચિતપણે આરામ લઈ રહ્યા હતા રાજા કેશરી-સહના મહાલયમાં પણ શાંતિ હતી અદર બળતા દીપકનો અગ્નિ પ્રકાશ ખારીઓ દ્વારા દષ્ટિગોચર થતો હતો એ ત્રણ પહેરેગીરો મહાલયના ઓટલા પર ઝોકા ખાતા હતા

આ મમયે મહાલયની થોડે દૂર કાળા ઝંભામાં છુપાયેલી એ વ્યક્તિઓ કોઈના આવવાની રાહ જોતી બેઠી હતી થોડી વારમાં તેમના જેવા જ સ્વરૂપમાં છુપાયેલી એક ત્રીજી વ્યક્તિ ત્યાં આવી પહોંચી જેની રાહ જોતા હતા તે આવી પહોંચતા પેલી બે વ્યક્તિઓ ઉભી થઈ આવનાર વ્યક્તિએ તે ઉભી થએલી વ્યક્તિઓ પૈકી એકને ઉદ્દેશી કહ્યું “સરદાર ! સત્વર તૈયારી કરો. શિકાર આપોઆપ સપડાઈ જાય એમ લાગે છે”

“કેમ શું સમાચાર છે” ઉદ્દેશાયેલી વ્યક્તિએ પૂછ્યું

“ શિકારે પલાયન કરવાની તૈયારી કરી છે, અને આ રસ્તે અમને જ જવા નીકળ્યો છે માટે જે ત્વરાથી ધારેલું કામ થાય તો બીજી કમકુટ કરવી મટે, અને એ આપોઆપજ સંપાદિત થાય ” આવેલી ત્રીજી વ્યક્તિએ ખુલાસો કર્યો.

“ સત્ય છે જે એમ જ હોય તો હવે સમય ગુમાવી અમુદય તક જવા દેવી નહિ. આલો, ડોક્ટર ’ પેલા ત્રણ પહેરેગીર પૈકી એને અસાવધ કરવાની તૈયારી કરે. જ્ઞાત રહેલી વ્યક્તિને સરદાર નામની વ્યક્તિએ કહ્યું.

વાંચક ! આ ત્રણ વ્યક્તિઓ કોણ હતા તે સમજવામાં આવી ગયું હતું પ્રથમ જેને ‘ સરદાર ’ નામથી ઊદ્દેશવામાં આવ્યો હતો તે પ્રમાદ હતો અને તેની સાથે જે હતો તે ડોક્ટર અજબ હતો, શિકાર સુલભ હતો અને તેના સમાચાર લાવનાર મીઝાં જમાલ હતો.

પ્રમાદે ડોક્ટરને તૈયારી કરવાનું કહેતાં જ તે ઉડ્યો. ગજવામાંથી એક રૂમાલ તથા શીશી કાઢી, તેમાંની દવા રૂમાલમાં છાંટી, શીશી પાછી ગજવામાં સેરવી દધ રૂમાલ હાથની મુઠીમાં દબાવી તે ધીમે પગલે કેશરીસિંહના રગમહાલય તરફ જવા લાગ્યો. ઝોઝા ખાતા પહેરેગીરો પૈકીનો એક જેને પ્રમાદે પ્રથમથી જ તેના પક્ષમાં લઈ લીધો તે જગૃત અને માવધ હતો અજબને આવતો જોઈ તે તેનું સોપેલું કામ બજાવવા તૈયાર થયો. પણ એટલામાં ઝોઝા ખાતા બે પહેરેગીરો પૈકી એકની નજર જરા આગસ ખાતાં પાછળ ગઈ કોઈ કાળી આકૃતિને મહેલ તરફ આવતી જોઈ તે હારત જગૃત થયો, અને તેના સાથીઓને જગૃત કરી, હોશીઆર

રહેલા ચેતાવી આવનાર આકૃતિને હિરેશીને ખૂબ પાડી “ અયે ! કોણુ છે ? ” અભરદાર જે એક ડગલું આગળ ભર્યું તો ! ”

પહેરેગીરની યુગ્મથી ડોકટર ગભરાયો અને ધુન્ધવા લાગ્યો. પ્રશ્ન જ્યાં પહેરેગીરે મ્યાનમાથી તરવાર કાઢી અને તેની પાસે આવવા તૈયાર થયો, એટલે તે હિંમત પકડી એકદમ દોડ્યે અને તે સિપાઈના તથા તેના સાથીના નાક આગળ હાથમાનો રૂબરૂ જમાડી દીધો. અજાણે આ કાર્ય ચક્રરાટમાં પશુ એટલી ત્વરાથી કર્યું કે તરવાર “કાઢી તૈયાર થએલા સિપાઈને કે તેના સાથીને તેના પર ધા કરવા જેટલો સમય મળ્યો નહિ. રૂબરૂમાં છાટેલી દવાની અસર થતા લેશ પશુ વાર લાગી નહિ. જોત જોતામાં બન્ને પહેરેગીરો બેહોશ થઈ ઢળી પડ્યા.

અજાણે એક ઝીણી સીસોટી વચ્ચડી કે તરતજ દૂર હિરેશી મીઝા જમાલ તથા પ્રમાદ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સાવધ રહેલો પહેરેગીર પ્રમાદને નમન કરી, આજ્ઞાની રાહ જોતો હિરેશી પ્રમાદે તેને મદદ કરવા ખાટે શાળાથી આપતા કહ્યું “ માનસિહ ! સખેજો કેટલાક બદલાયા છે અને તેથી તને કહ્યું હતું, વે રરતે કામ ન જોતા જીંજે રરતે હવે કામ લેવાનું છે ”

“ જેવી સરદારની આજ્ઞા ” માનસિહે ફરી નમન કરતા કહ્યું

મીઝા જમાલે કહેલા સમાચાર પરથી જે મુક્તિ પ્રમાદે યોજી કાઢી હતી તે સર્વને કહી સંજાળાવી અને તેને અમલમાં મુકવા સુલભની રાહ જોતા સર્વ બેઠા

વાંચક ! પ્રમાદની યોજના પ્રથમ એવી હતી કે એ ત્રિપુટી મૈત્રી એકે રમ મહાલયમાં દાખલ થઈ, બાણે રાગનું ખૂન કરવા

આવ્યો હોય એવો દેખાવ કરી, તેને પરોક્ષરીતે જાગૃત કરવો અને જાગૃત થાય એટલે સુલભના નામવાળી કટાર ત્યાં નાખી નાથી જવું- આમ કરવાથી સ્વાભાવિક રીતે રાજ સુલભને પકડવાનો હુકમ કરશે, અને તેમની ધારેલી યોજના ફળીજૂત થશે એમ તેમનું માનવું હતું પરંતુ મીઠાં જમાલ જે સમયે આ કાર્ય કરવાનું હતું તે અગાઉ સુલભ ક્યાં છે, અને કેવી સ્થિતિમાં છે તેની તપાસ કરવા નીકળ્યો હતો જે સમયે સુલભ ઘેરથી નીકળવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો, તે વખતે તે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો હતો, અને સુલભને સજ્જ થયેલો જોઈ પાછો તેના સાથીઓ પાસે ઝપાટાબધ આવી પહોંચ્યો હતો. આથી દુશ્મને તેમનું કાર્ય જેટલું કઠિન હતું તેટલું સહેલું થઈ પડ્યું હતું.

ઘેરથી નીકળેલો સુલભ ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ક્યાં જવું તેનો નિશ્ચય કર્યા વિના અસ્થિર ચિત્તે તેનો અશ્વ જ્યાં લઈ જાય ત્યાં ચાલ્યો જતો હતો. દુશ્મનો તેને માટે કેવી પ્રપચ જાળ પાથરી બેઠા છે તેની એ વિચારને શુ ખબર ! ખરેખર તેનું ભાવિયદ્રવ્ય અવળું હતું સીધા ચ પાવતી જવાને બદલે તેના ભાવિએ તેને કેશરીસિંહના મહાલય તરફ દોર્યો તે તેના વિચારોમાં એટલો બધો મશગુલ હતો કે આસપાસ કોણુ છે અને શુ થાય છે તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું તેનો અશ્વ તેને મહાલય સમીપ લાવ્યો એટલામાજ કોઇએ મહાલયમાંથી એક ડારમી ચીસ પાડી. સુલભના કંઈપર તે ચીસ અથડાઈ અને તેની વિચારમાળા તુટી,

“ અરે ! મહાલયમાં આટલી રાત્રિએ આ ચીસ કોણે પાડી ! શુ મહારાજનો પ્રાણુ તો જોખમમાં નહિ હોય ? કોઈ નિરાધારનું

પર કંઈ આપત્તિ તો નહિ આવી પડી હોય ?” સુલભ આમ વિચાર કરે છે એટલામાં તો બીજી ચીસ પાડી કોઈએ “ બચાવો ! બચાવો !” ના પોકાર કરી મુક્યા.

“ અવશ્ય કાંઈ જીલ્મ થતો જણાય છે ” આમ આત્મગત કહેતાં તે અશ્વપરથી ઉતરી નિરાધારની બહારે જઈ મનુષ્યજાતિનું કર્તવ્ય બજાવવા મહાલયમાં પેઠા તે ક્યાં જાણતો હતો કે પરોપ-કારનું એ સ્થાન નહોતું

“ બચાવો ! બચાવો !” ના પોકારથી રાજા કેશરીસિંહ પણ નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો અને તે અરસામાંજ સુલભ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

સુલભ મહાલયમાં પેઠા કે તરતજ માનસિંહે તેને કમ્બરમાંથી પકડી લીધો અને “ પકડો ! પકડો !” ના ખૂબ જોરથી પોકાર કરવા માંડ્યા તેની સાથે રહેલા મીઝા જમાલે પણ ખૂબો પાડી આજુ મહાલય ગળવી મુક્યું પ્રથમ તો સુલભ આમાંનું કાંઈ સમજી શક્યો નહિ, અને માનસિંહ તેના ગભરાટમાં તેની કમ્બરે વળગી રહ્યો હશે એમ ધાર્યું પણ જ્યાં કેશરીસિંહને હાથમાં રીવોલ્વર સાથે નીચે ઉતરતો જોયો, અને બાજુપર ઉભેલા મીઝા જમાલને તેણે આજખેં એટલે તે ચેત્યો તેને ફસાવવા માટે રચાયેલી કપટબળ તેની નજરમાં આવી રાજા આવેશમાં કદાચ વિચાર કર્યા વિના રીવોલ્વરમાંથી જોળી છોડ્યો તો પ્રાણુ જશે, એ ભયથી તે દાદર ઉતરી નીચે આવે તે પહેલાં સુલભ જોર કરી માનસિંહની બાથ-માંથી છુટી ગયો અને પ્રાણુ બચાવવા તે મહાલયમાંથી બહાર નીકળ્યો- આમ તેમ અશ્વને માટે નજર કરી પણ તે દેખાયો નહિ.

તેને શ્રોષવાનો સમય નહોતો. એટલે બીજો કાંઈ પણ વિચાર કર્યો  
વગર સુલભે ત્યાંથી નામવા માડ્યું,

રાજા નીચે આવ્યા કે તરત માનસિંહે તેને પગે પડી કહ્યું  
“ સહારાજ પેલો દુષ્ટ નાસે છે આપનું ખૂન કરવા આવ્યો હતો.  
એને પકડો મારામા શક્તિ રહી નથી અને અર્ધમુઓ કરી  
નાખ્યો છે ”

મીર્ઝા જમાલ આજ્ઞાની રાહ જોયા વિના તંતરતજ સુલભની  
થુંકે પડ્યો હતો. બેહોશ થઈ પડેલા બે પહેરેગીરો પણ તેમને  
સુધાડેલી દવાની અસર બોધી ચતા બેઠા થયા, અને રાજાને જોતાજ  
તેની સામું દિનવદને હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. તેમ જીલ જાણે સિવાઈ  
કેમ ન ગઈ હોય તેમ તે બેઠાથી કોઈ એક ઉચ્ચાર પણ કરી  
શક્યા નહોં.

રાજા આ બધો વિચિત્ર મામલો જોઈ થોડી વાર સ્તબ્ધ  
બની ગયો. તેનું ખૂન કરવા આવનાર પાપીને નાસી જતો જોઈ તે  
આકળો ચલાવ્યા, અને તેની સામે ઉભા રહેલા સિપાઈઓ પર  
ક્રોધ કરવા લાગ્યો. “ દુષ્ટો! શું ઉભા રહ્યા છો. પકડો પેલા  
પાપીને નહિતો તમારા ધડ અને માથા હમણાજ બુદ્ધ કરી  
નાખીશ ”

બંને પહેરેગીરો તુરતજ સુલભની પાછળ દોડ્યા. આગળ  
સુલભ, તેની પાછળ મીર્ઝા જમાલ અને તેની પાછળ બે પહેરેગીરો  
અધ્યરાત્રિએ દોડી રહ્યા હતા.

માનસિંહ જાણે તેને ખૂબ માર પડ્યો હોય, અને ડેઠવાની



અણુ શક્તિ ન રહી હોય એવો ડોળ કરી પડ્યો હતો રાજાએ તેને બેઠા થઇ સાવરતર હકીકત જણાવવા આજ્ઞા કરી

મહાપરાકાષ્ટાએ બેઠો થતો હોય તેમ બેઠા થઇ માનસિદ્ધે હાથ જોડી પ્રમાદે જણાવતો પાંઠ જણવા માંડ્યો “ મહારાજ ! અમે ત્રણ પહેરેગીરો જંગલ અવસ્થામાં પહેરો ભર્યા કરતા હતા, એટલામાં આપણા રસુનખા પહેરેગીરને નેની બીબી ધણી માઠી હોવાથી મીઆ જમાલ તેડવા આવ્યો એ વખતે લગભગ મધ્ય રાત્રિનો મમય થયો હતો રસુનખા મારી રજા લઇ ઘેર જવાની તૈયારી હતો હતો, એટલામાં કોઇ દુષ્ટ પાછલે રસ્તેથી આવ્યો, અને રસુનખાને તથા બીબી પહેરેગીર નથુખાને તેમના નાક આગળ રૂમાલ લગારી કાઢ દવા સુધાડી, બન્ને જણા તરતજ બેહોશ થઇ ગયા મને તથા જમાલને પણ તે બેહોશ કરવા આવ્યો પરંતુ પેલા બેને પડતા જોઇ અમે સાવધ થયા, અને તે અમારી પાસે આવે તે પહેલાં મે તેને કમ્મરમાંથી પકડ્યો અને બૂમો પાડી મારી બાથમાંથી છૂટવા તેણે મને અર્ધમુઓ કરી નાખી ગળડાવી પાડ્યો અને છોટા થઇ તે કટાર લઇ મારી તરફ ધસ્યો પણ તેની નેમ સુકાવી મે તેના હાથમાંથી કટાર ઝુટવી લીધી, અને તેને પકડી ધા કરવા જતો હતો એટલામાં તેણે મને પાછો પટકી પાડ્યો. એ દરમિયાન મહારાજ ! આપ આવી પહોંચ્યા અને એ દુષ્ટ નાશી ગયો મહારાજ ! ક્ષમા કરો ! હું તેને કબજે રાખવા બહુ મથ્યો, અણુ તેના સામર્થ્ય આગળ હું એકલો ટકી શક્યો નહીં ”

“ પણ એ દુષ્ટ કોણ હતો અને કેમ આવ્યો હતો તે કાંઈ તે જણ્યું નહીં ! ” રાજાએ પૂછ્યું

“ મહારાજ ! એ કાણ હતો તે તો હું પારખી શક્યો નહિ-  
અધ્યરાત્રિએ તેનું અહીં આવવાનું પ્રયોજન મારા સમજવા પ્રમાણે  
કામનું પૂન કરવાનું કે ચોરી કરવાનું હોવું જોઈએ ” માનસિંહ  
જવાબ આપ્યો.

“ હીક તું જા પ્રમાદસિંહને એકદમ તેડી લાવ ” રાજાએ  
આજ્ઞા કરી “ જી. ” આટલું કહી માનસિંહ તેના હાથમાની કટાર  
ત્યાં મુકી પ્રમાદને તેડવા ગયો.

કેશરીસિંહના મનમાં એ દુશ્મન કાણ હશે ? અને એ મહા-  
સયમાં કેમ આવ્યો હશે ? તેના વિચારો ઘોળાવા લાગ્યા થોડીવારે  
તેને કાંઈ વિચાર આવતાં, માનસિંહ મુકી ગયો હતો તે કટાર તેણે  
હાથમાં લીધી દીવા આગળ જઈ તે તેને આમ તેમ ફેરવી જોવા  
લાગ્યો અને તેની મુઠપર કાતરેલા અક્ષરોપર તેની નજર પડી કે  
તેના નેત્રો ચમક્યા મુખપર ક્રોધાગ્નિ સળગવા લાગ્યો. એટલામાં  
માનસિંહ સાથે પ્રમાદ આવી પહોંચ્યો તેના ચહેરો જાણે તે ગભ-  
રાયલો હોય એવો દીસતો હતો ગભરાટમાં જાણે સવાલ કરતો  
હોય, એવો ડોળ કરી જરા થયરતા અવાજે તેણે રાજાને પુછ્યું-  
કેમ મહારાજ ! શું છે ?”

“ પ્રમાદસિંહ ! તમારે કહેવું મેં ન સાંભળ્યું તેનો હવે મને  
ખરતાવો થાય છે દુષ્ટે તેની દુષ્ટતા બતાવવાનો પ્રયત્ન રચ્યો  
હતો, પણ મારા સદ્બાન્ય એટલે તે કાળ્યો નહીં ” રાજાએ જણાવ્યું.

“ પણ મહારાજ ! એ કાણ હતો ? મને માનસિંહ બધી  
હકીકત તો કહી, પણ એ પાપીને તે ઓળખી શક્યો નહિ. ”  
પ્રમાદે કહ્યું.

“ પ્રમાદસિંહ ! એ બીજો કાંઈ નહિ પણ સુલભ છે માનસિંહે તેના હાથમાંથી ઝુટાવી લીધેલી આ કટારની મુઠપર બુઓ તેવું નામ રૂપટ જણાય છે ખરેખર ! હવે એ લુચ્ચને પકડવો તો જોઈએ જ બુઓ પેલા ત્રણે દોડ્યા છે તે શુ ખમર લાવે છે, નહિ તો એને પકડી લાવવાનું કાર્ય તમારે હાથપર લેવું પડશે સરદાર ! સુલભ રાજ-કોલી થયો છે તેની હવે મને ખાતરી થાય છે અત્યારે મને એટલું ઝનૂન વ્યાપી રહ્યું છે કે જો એ મારી નજર આગળ આવે તો એને ઠાર કરી નાંખુ, અને એને સહાય કરનાર ચપાવતીના રા અને પણ હાથ બતાવું ” કેશરીસિંહે યુરસામા કહ્યું

પ્રમાદે ધાર્યા કુજબ બાજી રચાયલી જોઈ અતરમા ખુશ થતા રાજાને કહ્યું “ મહારાજ ! શાંત થાઓ આપણા માણસો ગયા છે તે સુલભને પકડ્યા વિના તો આવશે નહિ, છતાં જો તે નહીં પકડી શકે તો ગમે ત્યાંથી પણ તેને લાવી આપની સમક્ષ હાજર કરીશ પણ મહારાજ ! તેના પર એકદમ ધા કરતા પહેલાં બહુ વિચાર કરવાનો છે માટે તેવું સાહસ કરશો નહિ આપ જણો છો કે ચપાવતીના મૈન્ય સામે આપણું મૈન્ય ટકી શકે તેવું નથી, માટે જો સુલભનો વધ કરવામાં આવે અને તેનો પણ લઘુ શાળ શરસેન ચઢી આવે, તો આપણે કદાચ રાજ્ય ગુમાવી બેસીએ માટે હાલ તરત તો એને શુભ સ્થાનમાં કેદ કરવો, અને તે વાત બહાર ન પડે તેમ કરવાનો બદોબરત કરવો તેજ ઠીક પડશે સુલભ પકડાય તો પછી શરસેનને હાથ બતાવવાનો રસ્તો પણ મારી નજરમાં છે ”

“ એમ ! પ્રમાદસિંહ ! જો ચપાવતી સર કરવાનો કાંઈ

રસ્તો જડે તો ધણુજ સારૂ ” પ્રમાદે બતાવેલી લાલચથી કંઈક ખુશ થતા રામએ કહ્યું

“ મહારાજ ! તે પણ થશે રસ્તો મે , શોધી કાઢ્યો છે અને પ્રસંગ આવે હું આપને કહીશ ” રાજને વધારે અધીરો કરવાના ઇરાદાથી પ્રમાદે કહ્યું ।

ગળ કાઠ વિચાર કરતો થોડીવાર મૌન્ય રહ્યો સુલભનો વિચાર નીવળી જઈ તેના મનમાં અપાવતી સર કરવાના વિચારોએ ધર કર્યું પ્રમાદે શું રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે તે જાણુવા તે ઉત્સુક થયો, અને તે અપ્રેમ કરી બતાવવા પ્રમાદને આમંત્ર કરવા લાગ્યો પરંતુ પ્રમા તેને આડાઅવળા જવાબ આપી વધારેને વધારે ઉત્સુક બનાવવા લાગ્યો

એટલામાં મીઆ જમાલ હાફતો હાફતો ત્યા આવી પહોંચ્યો-

“ કેમ જમાલ ! ક્યાં છે સુલભ ! ” પ્રમાદે પ્રશ્ન કર્યો

‘ સદાર ! એણે તો ગજબ કર્યો છે મહા મુશીબને તેની પાછળ દોડતા મે એને પકડ્યો તો ખરો પણ મારા એકનાથી તે સીધો સીધો આવે તેમ નહોતું મારે તેની સાથે ખૂબ ઝપાઝપી થઈ અને મારા હાથમાંથી તે છટકતો હતો, એટલામાંજ સારૂ થયું કે મુલખા તથા નથુખા આવી પહોંચ્યા અમને ત્રણને એકઠા થયેલા જોઈ તે મરણીઓ થઈ અમારી સામે થયો, અને બિચારા રસુલને યમદારમાં પહોંચાડી પણ દીધો મે તથા નથુખાએ તેની સામે ખૂબ ટક્કર લીધી, અને આખરે યુક્તિથી તેને પકડી એક ઝાડ સાથે બાંધ્યો છે નથુખાને તેની પાસે રાખી હું બીજી મદદ

અપવાનું મહારાજ સાહેબને કહેવા આવ્યો છું” જમાલે બનેલી  
હકોકત નિવેદન કરી

પોતાના પહેરેગીરનું સુલભે ખૂન કર્યું, એ જાણી રાજ કેશરી-  
સિહના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ તેને એકદમ પકડી લાવવા તેણે  
પ્રમાદને આજ્ઞા કરી મીઆ જમાલ તથા માનસિહને સાથે લઈ  
પ્રમાદ તરતજ આજ્ઞાનો અમલ કરવા નીકળ્યો.

મિયરો સુલભ ! કુદરતેજ તેને ભમાવ્યો સત્યને અવલખી  
રહી નિંદર રહેનારને તેના કમનશીબેજ રાજ કેશરીસિહને જોતા  
નાશી જવા લલચાવ્યો. પ્રાણુતે પણ હિંસા નહિ કરનારને તેના  
ભાવિએજ ભૂલાવી રસુલખા ઉપર શસ્ત્રનો પ્રહાર કરવા પ્રેર્યો તેણે  
કરેલા સાહસને માટે તને અનહદ પ્રશ્નાત્તાપ થવા લાગ્યો, પણ જ્યાં  
ભાવિ પ્રમળ હોય ત્યાં પશ્ચાત્તાપથી શું વળે ! મીઆ જમાલે તથા  
નથુખાએ તેને શસ્ત્રહીન કરી વૃક્ષ સાથે બાંધી કેદ કર્યો હતો.  
એક સમયે એજ જમાલને તેણે વૃક્ષ સાથે બાંધ્યો હતો, અને  
આજે તેને હાથે પોતાને બધાએલો જોઈ સુલભ તેના પ્રારબ્ધને  
શ્રાપ આપતો દુખી થવા લાગ્યો શું કવુ તેનો કાંઈ રસ્તો તેને  
સુઝતો નહોતો માત્ર ધનુષ્યરપર ભરોસો ગાંખી જે થાય તે સહન  
કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

તેને પકડવા નીકળેલો પ્રમાદ જોતજોતામાં તે વૃક્ષ આગળ  
આવી પહોંચ્યો, અને અદૃહાસ્ય કરતાં તેણે કહ્યું “ અહો ! સુલભ-  
ભાઈ ! તમે આ રથજે ! અને આવી સ્થિતિમાં ! ”

સુલભ તેના તરફ એક તિસ્કારયુક્ત દષ્ટિ નાખી નીચું  
જોઈ રહ્યો

“ કેમ ! કાંઈ જવાબ દેતો નથી ! આવીજ તમારી મદદિ કે ! આખરે સિપાઈઓના હાથેજ કેદી બન્યા ! કેશરીસિંહનું ખૂન કરી રાજનગરનું રાજ્ય મૃદુને અપાવવા આવ્યા હતા કેમ ! આમજ મૃદુને લતિકા પણ અપાવજો ! ચાલો હાલ તો કેશરીસિંહ પાસે પધારો પછી જોઈ લેવાશે કે શુ ચાય છે ” પ્રમાદે મર્મમા સુલભને મ્હેણા મારતાં રહ્યું ! તેના પ્રત્યેક શબ્દથી સુલભનું લોહી ઢીછળતું હતું, પણ શુ કરે તે લાચાર હતો તેના હાથપગમા એડીએક નાખી પ્રમાદે તેને વૃક્ષ સાથેના બંધનમાંથી મુક્ત રૂંચે અને રાજ્ય આગળ ખસડી આણ્યો.

સુલભને જોતાજ ઉશ્કેરાઈ રહેલો રાજા ધુન્કી ઉડ્યોઃ “ ચાડાળ ! મારી પાસે આવી ડાહી ડાહી વાતો આટલા મારેજ કરી ગયો હતો કે ! મધ્ય રાત્રિએ મારા મહાલયમા શા હેતુથી તું આવ્યો હતો ! મારું ખૂન કરી શુરસેનને રાજનગરની ગાદી અપાવવી છે કેમ ! જા દુષ્ટ ! આ પ્રમાદસિંહને લીધે તને જવા દઉં છું નહિ તો આ ક્ષણેજ તને યમસદન બતાવી દેત પ્રમાદસિંહ ! જાઓ આ દુષ્ટને લઈ જઈ કારાગ્રહમા પૂરો એનું કાળુ મુખ મારી નજર આગળથી દૂર કરો યાદ રાખજો સુલભ ! તારે આ ગુન્હા છિપરાત ચત્રિકા તથા મૃદુને શુભ કર્યાના તથા રાજદ્રોહી ધ્યાનક ગુન્હાઓના પણ જવાબ આપવાના છે

કેશરીસિંહના શબ્દોથી સુલભનું હૃદય ચીરાઈ જતું હતું. પણ તેની નિર્દોષતા જાહેર કરવાનો સમય નહોતો, ગળ તેનું કહેવું સાંભળશે નહિ એવી તેની ખાત્રી હતી, અને તેથી નિરર્થક ઓલવા કરતા ઔન્ય ધારણુ કરી, નીચુ ધાલી તે જ કહે અને કરે તે સહન કરી રહ્યો

પ્રમાદે ઇસારો કર્યો કે તગત મીઆ જમાલ તથા માનસિંહ સુલભ કેદીને લઈ નીચે ઉતર્યા પ્રમાદ પણ રાજની આજ્ઞા લઈ તેમની પાછળ જવા તૈયાર થયો, પણ રાજના હૃદયમાંથી ચપાવતી સર કરવાના વિચારો ગયા નહોતા તેણે પ્રમાદને શુ રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે તે જતા પહેલા જણાવવા ફરી આગ્રહ કર્યો

પ્રમાદે જાણ્યું કે રાજની કિસ્મતતા ધણી વધી ગઈ છે એટલે તેણે કહ્યું “ મહારાજ ! ચપાવતીનું રાજ્ય મેળવવાનો સરળ રસ્તો એ છે કે હાં ખળભળાટ ઉપરિચિત કરી બધું સૈન્ય અગ્યવચિત થઈ જાય તેમ કરવું, અને ત્યાર બાદ સમય સાધી એકદમ છાપેદ મારવો આમ કર્યા સિવાય ચપાવતી મેળવવું એ કઠિન છે એ પ્રસંગ કેવી રીતે લાવવા તેનો પણ મેં વિચાર કરી મુક્યો છે ”

“ તે શુ છે ? ” કેશરીસિંહે પુછ્યું

“ મહારાજ ! માળત ધણી ગભીર છે અને ધણેજ શાંતિથી અને ગુપ્ત રીતે કરવાની છે ” આટલું કહી તેણે જે કાંઈ વિચાર કર્યો હતો તે ધણીજ ચુપકીથી રાજને કહી સંભળાવ્યો

થોડીવાર વિચાર કરી પ્રમાદની યુક્તિ યોગ્ય લાગવાથી રાજએ તેને સંમતિ આપતા કહ્યું “ બરાબર ! પ્રમાદસિંહ ! જો એમ થાય તો ફોતહ જરૂર મળે હવે સુલભને કેદ કરી તમે એજ કાર્ય પાછળ મડો ”

“ ફીકર નહિ વળી હું આપને મળીશ ” એમ કહી પ્રમાદ ત્યાંથી વિદાય થયો સુલભને એક જુના ગુપ્ત કારાગ્રહમાં લઈ જઈ તેણે પુર્યો, અને માનસિંહને રજા આપી મીઆ જમાલને સાથે લઈ તે ઘેર પાછો ફર્યો

ડોક્ટર અજબ ત્યા તેની રાહ જોતો બેઠો હતો. સુલભને મહા-  
શય સમીપ આવેલો જોય, તે તથા પ્રમાદ જમાલને તથા માન  
સિંહને યોગ્ય સુચના આપી બીજે રસ્તે પ્રમાદને ધેર જતા રહ્યા  
હતા. પ્રમાદને મુખેથી તમામ હકીકત જાણી અજબ ખુશ થયો.  
વળી ચપાવતી સર કરવાની, ખામતમાં રાજ સાથે થયેની વાત-  
ચીતથી પણ પ્રમાદે અજબ તથા જમાલને વાકેફ કર્યા, અને કેવી  
રીતે તે કાર્યનો આરંભ કરવો તેની તેમણે ગોપ્ટી કરવા માડી.

બિચારી વિમળા ! શુ જાણે કે જેને બચાવવા તેણે પ્રયત્ન  
કર્યો તે આખરે બચ્યો નહી, અને પાપીઓના પાપમા ફસાઇ  
કારાગૃહ સેવતો થયો છે. ચપાવતીમા અહર્નિશ કહ્વાત કરતી  
કનક પણ શુ જાણે, કે તેનો સ્વામિ ક્યા અને કેવી સ્થિતિમાં  
થક્યો છે. હવે મૃદુ શુ કરે છે આ કારાગૃહમાંથી સુલભને શોધી  
ઠાઠવો એ કાંઈ રમત વાત નથી.

### પ્રકરણ ૩૩ મું.

#### ભાઈ બહેન

ચપાવતીથી નીકળેલો મૃદુ મિત્રની શોધમા જગણેમા ભટ  
હતો ભટકતો, ધડીકમા તે સુલભને ક્યા શોધવો તેનો વિચાર કરતો,  
તો ધડીકમા તેના પ્રારબ્ધને તથા પ્રમાદને આપ દેતો, તેનો અશ્વ  
ન્યા લઇ જાય ત્યાં ચાલ્યો જતો હતો ભટકતા ભટકતા સધ્યા  
સમય થયો પણ સુલભનો કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ તે ચાક્યો તેનો  
અશ્વ પણ શ્રમિત થયો. ચપાવતીથી નીકળ્યા બાદ મૃદુએ તેમજ  
તેના અન્ને અન્ન કે જળ લીધું નહોતું મૃદુને પોતાને માટે તો



ચોડાક બાથુ તથા પાણીની ખતક સાથે રાખ્યા હતા, પણ અશ્વને માટે શુ કરવું તેની તેને મુઝવણ થઇ ચોડા સમય વિચાર કર્યા બાદ તે અશ્વપરથી ઉતર્યો અને તેને જ ગયમા જે કાંઈ લીધું હતું ખાસ વા અન્ય વનસ્પતિ ખાવી રૂચે તે ખાવા પ્રેર કયો તેને ચોતાને પણ ક્ષુધા લાગી હતી, એટલે તે પણ એક વૃક્ષ નીચે બિછાનું બિછાળી નાસ્તો કરવા બેઠો ખાતા ખાતા પણ તેને અશ્વની ચિંતા થતી હતી, થોડું બાણ ખાસ ખાતા તેની ક્ષુધા તેજ કાંઈક શાંત થઈ, પણ તેને માટે જળનું શુ કરવું ?” આ વિચાર મનમાં આવતાજ મૃદુના શરીરમાં કપારી છૂટી ચપાવતી જતા ચેટીમાં પુરાયેલી અને માટે જળ શોષવા જતા શર્પનો ભોગ થઇ પડ્યો હતો, તે દેખાવ તેની દષ્ટિ આગળ તરી આવ્યો સાથે સાથે ચંદ્રિકા, મહાત્મા તથા રાધેશ્વરીનું પણ સ્મર્ણ થયું, અને બિચારી ચંદ્રિકા કયા ફસાઇ હશે તે વિચારે તેને વિશેષ ચિંતાતુર બનાવ્યો. યોગરદ્ધમના ઉપરા ઉપરી ચતા વિચારો અને ચિંતાથી તેનું મન એટલું અસ્થિર થઇ ગયું, અને હૃદય એટલું દ્રવવા લાગ્યું કે તે વીર પુરુષ હતો, છતાં તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુ સરી પડ્યા. ચોડાક સમય તેણે આ સ્થિતિમાં ગાળ્યો, અને આખરે નજીકમાં કોઈ માત્ર હોય તો ત્યાં જઈ અશ્વને પાણી પાવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. વધેલું બાથુ તેણે પાછું બાંધી લીધું. અશ્વ તેનાથી થોડે દૂર ચરતો હતો તેની પાસે જઈ તેને ચાખડ્યો અશ્વ જેવું નિમકહલાલ આણી ! જે કે તૃષાથી કાયર થતું હતું છતાં તેના સ્વારનો પીડપર હાથ પડતાં સતોષ પામ્યો હોય તેવો દેખાવ કરી તેને પીડપર લેવા તૈયાર થયો.

આ સમયે ગમે તેવા કંઠોર હૃદયના મનુષ્યને પણ દયા ઉત્પ-

અ-ચાય, તો મૃદુ જેવા પરોપકારી પુરુષની લાગણી કેમ ન  
કુ-આય ! આરાધીન અને નિમકહલાલ અન્વને તેણે એકવાર  
ફરીથી ચાળડયો અને કહ્યું ! “ ધન્ય છે ! નિમકહલાલ પ્રાણી !  
ધન્ય છે ! તારા સ્વારની તને એટલી ચિંતા થાય છે, કે તેને માટે  
તું અન્નજળ ત્યાગ કરી તારો પ્રાણ આપવા પશુ તૈયાર થયો  
છે ” વળી તે આત્મગત વિચાર કરી બોલ્યો અને ધિ કાર છે !  
પ્રમાદ ! તારા જેવા મનુષ્યને કે તારો સ્વાર્થ સાધવા, તુ તારા  
લાભ બેનના પ્રાણ લેવા તૈયાર થયો ! અરે દુષ્ટ ! તુ મનુષ્ય છે  
જતા પશુ તારા કૃત્યો તને આ એક પશુ કરતા પશુ અધમ  
પ્રકૃતિમાં બેસાડે છે મનુષ્યજાતિવુ જે ખરૂં કર્તવ્ય છે તે બૂલી  
જાય, નીચ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહી પશુ જેટલી પશુ નિમકહલાલો કે  
હયા તુ બતાવી શકતો નથી ! અફસોસ ! તારા જેવા મનુષ્યો પર  
આત્માએ સંજ્ઞાજ કેમ હશે ! જેને માટે નર્કમાં પશુ સ્થાન રા  
અત્યુ યોગ્ય નથી, તેમને આ અવનિપર શા માટે જન્મ આપ્યો  
હશે ! ખેર પ્રજ્ઞતા દરબારમાં તો સદા ન્યાય હોય છે આખરે  
સ્વયંજ તરશે અને પ્રમાદ ! તારા પાપકર્મોના ઘટ સ્ફોટ થતાં કૂત-  
રાથી પશુ અધમ મોતે મરવાનો તારો સમય આવશે તારી  
અપચન્નજાતિમાં નિર્દોષીઓને ફસાવી દુખી કરવાના તારા સર્વ  
અપત્નો નિષ્ફળ જશે ”

પ્રમાદને આ પ્રમાણે શ્રાપ દેતો અને ધિ કારતો તે અમ્મપર  
આરૂઢ ન થતા, તેને દોરી પગે ચાલતો નજીકમાં કાંઈ મામ હોય  
તો ત્યાં જવા નીકળ્યો નિર્જન અરણ્યની નજીકમાં મનુષ્યને  
આસ હોવો સર્વથા અશક્ય હતું. મૃદુ આમ તેમ આચડ્યો

અણુ તેનો કાષ્ટ પત્તો લાગ્યો નહિ પાછો નિરાશ થઈ તે અશ્વ  
પ્રત્યે દયા બતાવવા લાગ્યો એટલામાં દૂરથી અશ્વની ખરીઓનો  
અવાજ તેના કર્ણુ પર અથડાયો કાંઈક આશાનાં અકુરો રફૂર્યા.  
ચોડીવાર ધ્યાનપૂર્વક કંઈ તરફથી અવાજ આવે છે તે જોયું, અને  
આતંક પક્ષી જેમ જળની રાહ જુએ તેમ આવતા અશ્વની તે રાહ  
જોતો ઉભો.

મૃદુની અટકળ સત્ય હતી જે અવાજ તેણે સાંભળ્યો તે  
અશ્વની ખરીઓનો જ હતો, અને તે તેની તરફ જ આવતો હતો.  
આદ્ય સમયમાં તે અવાજ તેની છેક નજીક આવતો લાગ્યો, અને  
મૃદુએ જોયું તો એક અશ્વ પર બે સ્ત્રીઓ આરૂઢ થયેલી હતી તેમને  
જોતાજ તે સાનદાશ્વર્યચકિત થયો તે સ્ત્રીઓ પણ મૃદુને નિહાળી  
આનંદાવેશમાં આવી ગઈ તેમાંની એક અશ્વ પરથી કુદકો મારી  
“કાણુ ! બાઈ મૃદુ !” એમ કહેતી મૃદુને વળગી પડી

મૃદુનાં નેત્રો પણ આનંદાશ્રુથી ભીંજવા લાગ્યાં ચોડીવારે  
મૃદુએ તેને વળગી પડેલી સ્ત્રીના મસ્તક પર હાથ મુકી કહ્યું “બહેન  
ચંદ્રિકા !” તે આમળ બોલવા ગયો પણ તેનાથી બોલાયું નહિ.  
તેમના પર પડી રહેલી વિપત્તિઓનું સ્મરણ થતાં તેનું હૈયું બસાઈ  
આવ્યું આનંદાશ્રુ દુઃખદાશ્રુમાં ફેરવાઈ ગયા ચંદ્રિકાની સ્થિતિ પણ  
એવીજ હતી મૃદુની દુઃખ સ્થિતિનું અવલોકન કરતા તે દુઃખી  
થઈ તેની ઝોદમાં જો સંતાડી રૂદન કરવા લાગી

એક ખીજ પ્રત્યે શુદ્ધ શ્રાવ અને બાજિની પ્રેમ દર્શાવનાર  
લાલખેનનું અચાનક અને દુઃખ સ્થિતિમાં થતું ત્રિલન, ખરેખર !

તેમને એક તરફથી હર્ષ અને બીજી તરફથી દુઃખ કિંતન કરે તો તેમા આશ્ચર્ય નથી ધન્ય છે । એ ભાષણહેનને કે પરસ્પર અતન કરજુની શુદ્ધ લાગણીથી એકબીજાના દુઃખે દુઃખી થઇ રહ્યા છે । આધુનિક સમયમાં આવો સ્નેહ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે પ્રમાદ જોવાજ સેકડો ભાષણો દષ્ટિગોચર થાય છે કોઇ નાણાને માટે તો કોઇ સ્ત્રીઓને માટે કસહ કરી બધું ભાવના જૂલી જમ્મ પરસ્પર દુઃખનાવટ કેળવતા ન જર પડે છે

ચંદ્રિકાની સહચરી રાધેશ્વરી હતી તેનું હૃદય પણ મૃદુ અને ચંદ્રિકાના દુઃખનું અવલોકન કરતા પ્રવિત થવા લાગ્યું થોડી વારે એ બન્ને ભાષણહેન અશ્રુઆરમા તેમના ઉભરા ખાલી કરી જરા સ્વસ્થ થયા ચંદ્રિકા મૃદુની ગોદમાંથી ખસી રાધેશ્વરીને કુશળ સમાચાર પૂછવાનું પશ્યુ મૃદુને પછીજ બાન થયું

મૃદુની બતકમાંથી જળ કાઢી રાધેશ્વરીએ બન્નેને આપ્યું, અને તેમને આશ્વાસન તથા સ્નેહસૂચક શબ્દોથી શાત કર્યા બાદ પૂછ્યું “ ભાષ મૃદુસિંહ ! કઇ તરફ જવા નીકળ્યા છો ”

“ દેવી ! કેટલોક સમય યયામારો મિત્ર સુલભ મારી શોધ- મા નીકળ્યો છે તે તમે જાણો છો અઘાપિ તેનો કાંઇ પત્તો નથી. રાત્રી છુરસેને ચોરદમ માણસો એકઠ્યા પણ તેમના તરફથી પશ્યુ કાંઇ સમાચાર મળ્યા નહિ ચંદ્રિકાને પણ કાંઇ પત્તો નહોતો, એટલે એ બન્નેની શોધમાં હું નીકળ્યો હતો અથડાતો કુટાતો આ અરણ્યની નજીકમાં કોઇ ગામ હોય તો આ બિચારા અશ્વની તૃપા તૃપ્ત કરાવવાના વિચારથી આમ જતો હતો, એટલામાં તમારો અશ્વની ખરીઓના અવાજ સાંભળ્યા અને આશાભર્યો અહીં ઉભો

રહ્યો. પ્રભુકૃપાએ બહેનનો તથા તમારો મેળાપ થયો એટલે એક ચિંતા તો દૂર થઈ વાડ ! પણ તમે ક્યાંથી આવો છો અને ક્યા જતા હતા ? બહેન ચંદ્રિકા ક્યાંથી મળી આવી ?” મૃદુએ પોતાની હકીકત બહેન કરતા ચંદ્રિકા માટે પ્રશ્ન કર્યો

રાધેશ્વરીએ ચંદ્રિકા કેવા સ્થાનમાં કેઈ થઈ હતી, અને ત્યાંથી તે કેવી રીતે તેને છોડાવી લાવી, અને દુષ્ટસિંહનું ખૂન કર્યું તે સવિરતર જણાવ્યું. વળી વધારામાં તેણે જણાવ્યું કે “બહેન તમને મળવા ધણીં ઉત્સુક થઈ રહ્યા હતાં, અને તેથી તેમને પર્યુકુટીમાં રાખી તમને તેડવા માટે હું ચપાવતી આવવાની હતી, પરંતુ યજ્ઞથી મહાત્માશ્રીનો વિચાર કરતા તેમની આજ્ઞાનુસાર અમે બંને ચપાવતી જતા હતા ”

“દેવી ! તમે પણ અમારા પર નિસ્વાર્થપણે અનહદ ઉપકારો કરી રહ્યા છો અને અને કનકને મૃત્યુના પાશમાંથી મુક્ત કર્યા, અને બહેન ચંદ્રિકાને પણ દુષ્ટના પાશમાંથી છોડાવી ! ધન્ય છે ! તમારી પરાપકાર વૃત્તિને ! પણ એ ઉપકારોનો બદલો વાળવા અને સામર્થ્ય આપે એટલું હૃદયુ છું” મૃદુએ અતઃકરુણથી રાધેશ્વરીનો ઉપકાર માનતાં કહ્યું

“બાઈ ! ઉપકારનો કે ઉપકારના બદલાનો કાંઈ સવાલજ નથી. પરાપકાર કરવો એ અમ સાધુઓનો ધર્મ છે અને વિરક્ત પ્રાણીઓ બદલાની આજ્ઞાથી કાંઈ કાર્ય કરતા જ નથી માટે એવા મેલા વિચારો ના કરો અને કહો હવે શું કરવું છે ?” રાધેશ્વરીએ પ્રુછ્યું

“દેવી ! અત્રે કાંઈ નજીકમાં મારા અન્ધને જળ મળે એવું સ્થાન હોય તો બતાવો કે ત્યાં જઈ હું એને પ્રથમ જળ પાઉં,

ત્યાંથી મહાત્માશ્રીના દર્શન કરી ભાષા સુલભાની શોધમાં હું નીકળી પડીશ તમે બહેન ચંદ્રિકાને લઈ ચંપાવતી જાઓ કનક ત્યાંજ છે અને તેની સાથે એને ગમશે, વળી ત્યાં એ નિર્ભયપણે રહી શકશે” મૃદુએ ખુલાસો કર્યો

રાધેશ્વરીને વિચાર પશુ એવોજ હતો કે ચંદ્રિકાને ચંપાવતી મુકી આવવી તેણે કહ્યું “ભાષા! મારો પશુ એ જ વિચાર છે. તમે જાહીથી મીઠા નીકળી જાઓ એટલે પર્યુકુટીનો રસ્તો આવશે ત્યાં અંબને જળ પાને અને મહાત્માશ્રીની પાસે જ હાલ રહેજો હું ચંપાવતીથી જેમ જ તેમ જલદી પાછી આવી પહોંચીશ, અને પછી ગુરૂદેવની સનાદ લઈ આપણે જાને સુલભભાઈની શોધમાં નીકળી પડીશું

મૃદુએ રાધેશ્વરીને પ્રણામ કર્યા, અને તેની બહેન ચંદ્રિકાને નિર્ભય થઈ કનક સાથે ચંપાવતીમાં રહેવાની મદ્દગદ્દ કંઈ સુચના કરી, મહાત્માની પર્યુકુટી તરફ જવા નીકળી પડે. રાધેશ્વરી તથા ચંદ્રિકા પશુ પાંગ્રા અંવારૂં થઈ ચંપાવતીને રસ્તે ચાલતાં થયા

શુ એ બાઈ બહેનનો રત્નદા! અશ્વ પર એકાં એકાં પશુ જ્યાં સુધી જોવાય ત્યાં સુધી એક બીજા પ્રતિ રત્નદાસરી દષ્ટિ નાખી જોતાં રહ્યાં.

## પ્રકરણ ૩૪ મું.

### વિમળા

સુનળને તેના પગ આવી પડનાર આપત્તિના સમાચાર આપી પાછી ફરેલી ડોક્ટર અજબની સ્ત્રી વિમળા નિર્વિદ્ને તેને ઘેર પહોંચી ગઇ હતી નિર્દોષ સુનળને બચાવી પરાપકાર કર્યો, અને સાથે સાથે તે ઉપકારના પ્રતાપે તેના પતિનો પ્રાણુ નહિ હોવાના સુલભના વચનને દૃઢ બનાવ્યો, એટલે તેને શાંતિ વળી અને તેના હૃદયમાં એક પ્રકારનો આનંદ બ્યાપી રહ્યો હતો.

અજબના આવવાની તે રાહ જોયા કરતી હતી આખી રાત્ર રાહ જોવામાં તેણે વિરામાસન પર પસાર કરી, પરંતુ તેના પતિ દેવના દર્શન થયા નહિ આથી તેના આનંદનો લોપ થયો, અને તેની મુખમુદ્રા ભય અને શોકથી છવાવા લાગી. “શુ સુલભ નિર્વિદ્ને પસાર નહિ થઇ શક્યો હોય ? અવશ્ય એમજ થવું જોઇએ, નહિ તો મારા પતિ ઘેર કેમ ન આવે ? x x x હા. પણ કદાચિત્ એ પોતે જ કાંઈ સપડાઇ ગયા હશે તો.” આવા અમા-ગલિક વિચારો કરી ચિતામાં તેણે બીજો દિવસ પણ પસાર કર્યો રાત્રિ પડી છતાં અજબરાયના દર્શન થયા નહિ. પ્રમાદને ત્યાં નોકરને તપાસ કરવા મોકલ્યો, તો અજબ ત્યાં નહિ હોવાના સમા-ચાર મળ્યા તે ઝાઝો વખત ધૈર્ય પારણુ કરી સહી નહિ જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ તેણે અજબ મારે ચિંતા વધવા આગી. તે જ્યોતેજ પ્રમાદને ઘેર જવડા તૈયાર થઇ. જેવી રીતે

સુલભને સૂચના કરવા જવા મધ્યરાત્રિએ નીટળી પડી હતી તેવી રીતે કાળા જબ્બામાં અગ છુપાવી તે પ્રમાદના ધર તરફ જવા લાગી અર્ધ રસ્તે જતા તેને કોઈ વાત કરતું હોય એમ લાગ્યું. તે આગળ જતા અટકી અને આમતેમ નબર ફેરવતા થોડે દૂર ત્રણ મનુષ્યોને ગુપ્તગુપ્ત વાતો કરતા ઉભેલા તેણે જોયા. રાત્રિના અધકારને લીધે તેમને તે ઝોળખી શકી નહિ એટલે ત્યાંથી જુદે-જુદે ફટાઈ જે સ્થળે એ મનુષ્યો વાત કરતા હતા ત્યાં ગઈ, અને તે જાણે નહિ તેમ અધકારમાં છુપાઈ રહી કાળિરાત્રિએ ઝર ઝમ્ કરનારની ગુપ્ત વાતો ધ્યાન પૂર્વક સાલળવા લાગી

“પણ જમાલ આગળથી બધું સર્વ તૈયારી કરી મુકે તો શું હરકત આપણે મુકરર કરેલે વખતે ત્યાં બધું પહેલ્યીશું” ત્રણ માતા એકે કહ્યું

પરિચિત અવાજ કહ્યું પર પડતા વિમળા બોલનાર વ્યક્તિને ઝોળખી ગઈ, અને તેની સાથે બીજી બે વ્યક્તિઓ કોણ હતી તેનું પણ અનુમાન કરી લીધું બોલનાર તેનો સ્વામિ અજબ હતો અને બીજા બે પ્રમાદ ત્રણ જમાલ હતા રાજા કેશરીસિંહના મટાલયમાંથી કોઈ નિશ્ચય કરી તે આવતા હતા જે સ્થળે તે ઉભા હતા ત્યાંથી પ્રમાદ અને અજબને પોતપોતાને ઘેર જવાનો રસ્તો બદલાતો હતો, અને તેથી એ સ્થળે તેમણે નિશ્ચિત કરેલા કોઈ કાંઈ ની તે ગોડવણ કરી રહ્યા હતા.

અજબે કહેલા પ્રશ્નનો જરા વિચાર કરી પ્રમાદે હિતર આપ્યો “તમારું કહેતું પણ વાસ્તવિક છે ત્રણે જણાએ સાથે જવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી વળી આપણે બે જરા મોડા નીકળીએ, તે



## ૨૨૬

સુલભને માટે પણ પાઠો બહોળસ્ત કરવાનો સમય મળે. કેમ જમાલ ! તને કાંઈ હરકત છે ?”

“ ના સરદાર ! કાંઈ નહિ હું જામળથી જઈ સર્વ તૈયારી કરી સુકીશ મધ્યરાત્રિ થતા તમે બન્ને આવી નજીકમાંજ છુપાઈ રહેજો, અને હું ઝીણી સીટી વગાડુ કે તરત આવી પહોંચજો. ” જમાલે કહ્યું

“ હા. પણ પાદ રાખજો, તારે બહુ સાવચેતીથી રહેવું પડશે કાંઈને લેશ પણ શક પડયો, તો સર્વ મહેનત ધુળ મળી જશે ” પ્રમાદે સમજીત કરી

“ સરદાર ! એ બાબતની તમે ચિંતા રાખશો નહિ. પુરતી સાવધાનીથી હું મારો રસ્તો કરી લઇશ. તમે વખતસર બાવી થહોયવા ચૂકશો નહિ નહિતો મામલો ગુચવાઈ જશે ” જમાલે હિંમત આપતા કહ્યું

“ બસ, ત્યારે એજ નિશ્ચય. અબ્બરાય ! તમે પેલી દવાની એ શીસીઓ સહવારે મોકલી દેજો, એટલે જમાલ પેલો પત્ર તથા શીશીઓ લઈ પ્રભાત થતાં રવાના થઈ જાય ” પ્રમાદે અબ્બને કહ્યું.

“ હા હું જાતેજ તે લઈને સહવારે આવીશ. ચાલો હવે રાત્રી બે દિવસથી ધરતુ મોહુ બોયુ નથી વિમળા અકળાતી હતી. અજાએ કહ્યું

“ ચાલો સાહેબજી સહવારે જેમ બને તેમ જલદી આવી થહોયજો ” પ્રમાદે મક્કામ કરી જમાલ સાથે આલવા મોકલ્યું. અબ્બ પણ ત્યાંથી તેના ધર તુરંદ જવાના રસ્તે વળ્યો

વિમળાએ જે કાંઈ હકીકત સાંભળી તે પરથી તે એટલું અનુમાન કરી શકી કે મુલભ પકડાયો છે, અને પાપીઓ કોઈ બીજી પ્રપચ જળ પાશૂરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે એ ત્રણે જણે છૂટા પડવાની વાત કરી કે તરતજ તેણે ઘર તરફ ચાલવા માડ્યું, અને અજબ ઘેર જાય તે પહેલાં તો બીજે રસ્તે તે ત્યાં પહેચી ગઈ અને સ્વસ્થ થઈ અજબની રાહ જોવા લાગી.

અજબને આવર્તા ઝાઝી વાર લાગી નહિ. થોડીવારમાજ તેણે આવી બારણું ઠોક્યું અને નોકરને જૂમ પાડી વિમળાએ બારી એથી પ્રત્યુત્તર આપી નીચે જઈ બારણું ઉઘાડ્યું.

વિમળાને રહેરા જોતાંજ અજબને ધ્રાસકો પડ્યો, તેને લાગ્યું કે તેની સ્ત્રીની મુખમુદ્રા કોષિત હતી, અને તે કોષિત કારણે પોતાની બે દિવસની ગેરહાજરી સિવાય અન્ય કાંઈ હોય નહિ તે પણ તે સમજી ગયો. તરત તેણે વિમળાને બોલાવવાનું ઉચિત ધાર્યું નહિ. દિવાનખાનામાં જઈ વસ્ત્ર ઉતારી સીંગરેટના ધુમાડા કાઢતો તે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. વિમળા કાંઈ પ્રશ્ન કરે તો શું પ્રત્યુત્તર આપે, તેના વિચારો તેના મનમાં ઘોળાયા કરતા હતા.

વિમળા તેના સ્વામી ક્યા વિચારમાં મગ્ન હતો તે તેની મુખા કૃતિપરથી સમજી ગઈ નીચું ધાલી તે એક બાલુપર મૌન ધારણ કરી બેસી રહી, અજબને બોલાવવાનું તેને મન થઈ આવતું, પણ તેના પાપકર્મોના વિચાર આવર્તા તે સતી હોવા છતાં તેને કાંઈક તિરસ્કાર આવી જતો હતો. થોડો સમય એ દપતિમાંથી ન કોઈ બોલ્યું કે ન કોઈ ક્રિયા પાસે ગયું. આખરે અજબ વિમળા કાંઈ

ચુકે તો કુ પ્રત્યુત્તર આપવો તે ગોઠવી રહ્યો, એટલે તેણે વિમળાને બેઠાવવા વિચાર કર્યો.

“કેમ ! પ્રિયે ! કાંઈ અભોલા લીધા છે શું ? હું ઘેર આવ્યો તે ના ગમ્યું.” અજબે જરા મુખ મલકાવી પૂછ્યું.

અજબના પટામણા શબ્દો વિમળા સમજી ગઈ અને “કાંઈ નહિ” શબ્દોમાંજ પ્રત્યુત્તર આપી તે પાછી મૌન ધારણ કરી બેસી રહી.

અજબને લાગ્યું કે વિમળાનો ક્રોધ શાંત થયો નથી, પરંતુ તે હરેકોઈ પ્રકારે શાંત તો કરવોજ જોઈએ. ટેમલપરથી બત્તી લઈ તે તેની સન્મુખ જઈ બેઠો, અને બત્તીનો પ્રકાશ તેના મુખપર પાડતો સ્મિત કરી નર્મ-ગોષ્ઠી કરવા લાગ્યો.

હી જાતે ક્યાં સુધી ગંભીરપણે ધારણ કરી શકે ! ગમે તેવી હોય ! મ્હાંય તેટના ક્રોધમાં હોય, પણ સ્વામિનું સ્મિત અને નર્મ-ક્રોડા શરૂ થાય કે સ્વાભાવિકજ તેનો ક્રોધ પ્રેમમાં પલટાઈ જાય. વિમળાને પણ એમજ થયું. તેનું ગંભીરપણું કાયમ રાખવા નિશ્ચય કર્યો હતો, પરંતુ જ્યાં જ્યાં અજબે અટકાયાળાં કરવા માંડ્યાં કે તેનાથી હસી બોલી દેવાયું “જાઓ, જાઓ, તોફાન શું કરો છો ? બે દિવસે ધરમાં આવ્યા, અને હવે ડાહ્યા થઈ પટાવતા હશે ?”

“કેમ નહોતું બોલાવું ને કેવું બોલાયું ?” અજબે જરા વિરોધ અટકાયાળાં કરતાં કહ્યું.

વિમળાનો ક્રોધ સમી ગયો. પતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ પ્રદીપ્ત થયો. આનંદનિર્ભય મુખપર હાસ્ય અને આનંદ દેખાવા લાગ્યા, પણ અજબ

તેની બે દિવસની ગેરહાજરીને શુ ખુલાસો કરે છે, તે બાબતવાનું બુદ્ધી નહિ તેણે ધીરથી પૂછ્યું “પણ સ્વામિનાથ ! તમે આમ રાત્રિદિવસ કર્યા કર્યા કરો છો ? તમને એમ પણ થતુ નથી કે હું એકલી ઘરમાં અકળાતી હોઈશ ”

‘ પ્રિયે ! જો સત્ય પૂછે તો મને તારી ચિંતા તો બંધીજ થતી હતી, પણ શુ કંઈ એક પરોપકારના કાર્યમાં એવો અવવાધ પડ્યો કે બે દિવસ મારાથી ઘેર આવી શકાયુ નહિ ” અજબે ધીરે રહીને જવાબ આપ્યો.

“ આહોહો ! એવુ તે શુ મોટુ પરોપકારનું કાર્ય તમારે માથે આવી પડ્યું, કે આટલો બધો વખત તેમાં રોકાઈ રહેવુ પાડ્યું ” વિમળાએ વાત કઢાવવા પૂછ્યું.

અજબે જવાબ ગોઠવીજ ગાખ્યો હતો, એટલે ખુલાસો કરતા તેને વાર લાગી નહિ

“ જો હું તને કહું તો ખરો પણ વાત તમામ ગ્રામ રાખવાની છે તુ જાણે છે કે સુદાન રાત્રોડી થયો છે, અને પરરાજ્ય સાથે ઝગા જઈ રાજનગર પર હુમલો કરાવવાની ગોઠવણ કરી રહ્યા છે ! તેનો સ્વાર્થ સાધવા તે આપણા રાજાનું ખૂન કરવા તૈયાર થયો હતો, પરંતુ કમનશીએ તેમ કરવા જતા તે પકડાઈ ગયો. કાંઈ કાર્યવશાત્ મારે રાજા પાસે જવું થયું, ત્યારે ત્યાં સુદાનની વાત ચર્ચાતી હતી એને માટે મને પ્રથમથીજ માનની લાગણી વિરૂપ હોવાથી, તથા એ ચાલિયવાન પ્રરૂપ હોવાનું હું જાણતો હોવાથી તેના પર મુદાયલો આરોપ અસત્ય હોવાનું મને જણાયું. આથી મે તેનો પક્ષ લઈ રાજાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. સુદાનને

માટે તેની નિર્દોષતાના જે કાંઈ પુરાવા હોય તે મેળવ્યા, અને તે રાજ આગળ રજુ કરી તેને મુક્ત કરવા વિનંતિ કરી. પરોક્ષ રીતે અન્ય ગૃહસ્થો મારફત પણ રાજને સમજાવવા એ પ્રયત્ન કર્યો. આ બધી કડાકુટમાં મારે ધણો સમય ગાળવો પડ્યો, અને તેથીજ એ દિવસ મારાથી ઘેર અવાયુ નહિ ” અબળે ખુલાસો કર્યો. સુલભને કેદ કર્યો છે તે હકીકત તે ગલત કરી ગયો, કારણ કે તે જણાવવાનો તેનો વિચાર નહોતો.

વિમળા એટી ગપ કે સુલભને આવુજ કાંઈ કાવતરું કરી પકડ્યો હોવો જોઈએ તેનો પતિ તેને છાંડાવવાના કાર્યમાં નહિ, પરંતુ તેને કેદ કરાવવાના કાર્યમાં પડ્યો હતો તે તે જાણતી હતી, પણ તેનો સ્વામિ કયા સુધી અસત્ય બોલે છે તે જોવા, તથા સુલભનું શું થયું તે જાણવાની જાણસાથી તેણે પૂછ્યું, “ પછી સુલભનું શું થયું ”

અબળ ગુચવાયો. સુલભ કેદમાં પડ્યો છે તે કહેવું કે નહીં ! તેણે જરા વિચાર કરી ઉડાડિ જવાળ આપ્યો. “ હજુ એનું કાંઈ નિરાશરણ થયું નથી જો કે એને હાલ પકડ્યો છે પણ શિશુ ફરમાવવાનું મુલતવી રજુ છે શું થશે તે કાંઈ કહી શકાય નહિ. આવતી કાલે પાછો રાજને સમજાવવાનો વિચાર રાખ્યો છે. બિચારો બચી જાય તો સારું ”

શું અજમની લાગણી ! જાણે દયાનો સાગર હોય તેમ સુલભ માટે તેને દયા આવવા લાગી વિમળાને તેના કેવળ અસત્ય આપણથી અને કૃત્રિમ લાગણીથી તિરસ્કાર આપ્યો, કતાં તેણે

નર્મ રવરે કહ્યું “પ્રાણનાથ ! એ ખટખટમાં આપણે પડ્યું વેશ  
વિક નથી. તમે જાણો છો કે પ્રમાદ અને સુલભને એક જીવ  
પ્રતિ વૈરભાવ હૃદયન બને છે અને તે એકજીવનો નાશ કર  
અનેકાનેક પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે એવાં કાર્યોમાં જાગ લેવા જ  
કદાચ રાજનો કે પ્રમાદનો આપણ પર રાજ હોતરે, તો વિના કા  
જ આપણે છુલ્લખ મરવાનો વખત આવે મારે જો મારી જરીજ  
હીની દયા આવતી હોય તો પ્રાણનાથ ! એ ખટખટમાં તમે  
પડો તમે તમારું દવાખાતુજ સાચવી બેસી રહેશો, તો તે  
આપણુ શ્રેય છે અને માન આગર પણ તેમાજ જળવાઈ રહેશે

“વિમળા ! તુ ગાંડા વિચારો કરે છે. અને કાંઈ ખટખ  
કરી વ્યર્થ પીડા ઓહોરવાનું મન થાય છે ! આ તો પરાપકાર  
કાર્ય છે તો હું વચ્ચે પડ્યો નહિ તો મને શું !” અજબે જ  
કહાપણુનો ડાળ કરતાં કહ્યું

“હા પણ એમ તો ખરજને કે સુલભનો બચાવ કર  
પ્રમાદ તમારા પર ચુરસે થશે ! તો એવું આપણે કરવાની  
બરે ! સુલભ ગુન્હો કરે તો તેના ફળ તે ભોગવે !” (વિમળા  
જણાવ્યું

અજબ નિરંતર રહ્યો. શું કહેવું તેની તેને કાંઈ સુઝ પડી નહિ  
વિમળાએ આગળ ચલાવ્યું “પ્રાણનાથ ! તમે કહો  
તેમા કેટલું સત્ય છે તે હું જાણુ છુ. તમે પ્રમાદના મિત્ર થયા !  
અને તેના દુષ્ટ કૃત્યોમાં જાગ પણ લેવા માડ્યો હતો કદાપિ  
તમને રપંટ રીતે કાંઈ કહ્યું નહોતું, પરંતુ દિનપ્રતિદિન પાપકર્મો  
ક્રમિ થતી જાય છે, અને તેના પરિણામનો વિચાર કરતાં હું કુ

હું છું જીવિષ્ય મારી દૃષ્ટિ સમીપ ખડુ થાય છે એટલે હવે તમને એ બોલ દેશા વિના મારાથા રહેવાનું નથી. તમે પાપકર્મો કરી એક ગુન્હો તો કરી નહીં છો, અને તે છુપાવવા અસત્ય બોલી બાળે ગુન્હો કરો છો. પ્રાણનાથ ! અસત્ય બોલી તમે અને હેતરથી, પણ પરમાત્માને હેતરી શકો નહિ. તે તો પ્રત્યેક ગુન્હાની નોંધ લઈ સમય આવે રક્ષા કરેજી માટે મારી તમને એટલી વિનંતિ છે, કે આટલેથી જ હવે પાપનો અંત આવવા દો. પ્રજ્ઞાતાપ કરી આગલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરો, અને કુટ પ્રમાદની સખત છોડી સત્યને માર્ગે વિચરો. પ્રમાદ ડેવો અધમ અને પાપાચારી છે તે તેની મુખમુદ્રાજ દેહી આપે છે પાપી માણસો દેહી કાઢના થયા નથી અને થવાના નથી એ મિત્ર સ્વાર્થિ મિત્રજ ગજુને તમારાપર આપાત્ત આવી પડશે, ત્યારે એ હોદ્દા નહિ રહે તેનો સ્વાર્થ સાધવા પુરતોજ સબધ રાખશે” વિમળાને હજુ બહુ કહેવાનું મન થતું હતું, પરંતુ આટલું દેશાની શુ અસર થાય છે તે જોવા તે અટકી

તેનો શબ્દે શબ્દ અજબ સાંજળી રહ્યો હતો. તેનું કથન તેને સર્વજ્ઞ વાસ્તવિક જ્ઞાન પરંતુ પ્રમાદનો એકદમ ત્યાગ કરવો તેને વ્યાજબી જ્ઞાન નહોતું, તેણે જરા વિચાર કરી કુટમા વિમળાને જણાવ્યું ” દેવી ! તારું કહેવું સ્વાર્થ છે પરંતુ પ્રમાદ સાથે એકદમ વૈર કરવું એ હાનિકારક છે હું ધીમે ધીમે તેની સાથેના સબધ ઓછો કરી, તેના કુટ્યોમા ભાગ ન લેતા તેમથી નીકળી જવાનો પ્રયત્ન કરીશ ”

આટલી પણ અજબપર અસર થયેલી જોઇ વિમળાને આ

નદ થયો બન્ને જણા પ્રમાણપ કરતા કરતા નિદ્રાવશ થયા. જોઈએ છીએ કે અજબ પ્રમાદનો સબંધ કેવી રીતે ઓછો કરી તેનાથી શુદ્ધ પડે છે ।



### પ્રકરણ ૩૫ મું.

#### કેશરીસિ હનો પત્ર

ચ પાવતીના રાજમહેલમાં મૃદુના ગયા બાદ સર્વ શુન્નકારમય બાસતું હતું મહેલમાં મનુષ્યો તો ઘણા હતા, પરંતુ કોઈના કોઈના મુખાવિદ પર આનંદ જણાતો નહોતો રાજા શુરસેન તમા ગણી બુદ્ધિમતી લતિકાનું શુ કનવું, તેની ચિંતા કરી રહ્યા હતા. તો લતિકા મૃદુના વિયોગથી ઝુરી રહી હતી અને કનક સુલભની ચિંતાથી વ્યગ્રચિત્તે ચ પાવતીમાં દિવસો નિર્જન કરતી હતી

એક સમયે લતિકા તથા કનક લતિકાના શયનાલયમાં બેઠાં બેઠાં મૃદુ તથા સુલભની ચિંતા કરતાં પ્રમાદને શ્રાપ આપી રહ્યાં હતાં, એટલામાં લતિકાની દાસી કાંઈક દર્પભેર ત્યાં આવી પહોંચી. તેને જોતાજ લતિકા તથા કનક ઉભયે તે કાંઈ શુભ સમાચાર જાહેરે આવી હોય એમ અનુમાન કર્યું અને લતિકાએ તે જણાવવા અધીરા થતા પૂછ્યું કેમ કેતકી ! શુ છે ! કંઈ બહુ ખુશ થતી જણાય છે !”

“ જાહેન ! કનક જાહેન કહેતાં કહેતાં તે રાષ્ટ્રશરી કેવી તથા



મૃદુસિદ્ધના ભગિની ચદ્રિકા બહેન આવ્યા છે, અને તેથી તમને બંનેને ભુદ્ધિમતી બા તેડે છે.” કેતકીએ કહ્યું

“ હે ! ચદ્રિકા ! કયા છે ” ચદ્રિકાનું નામ સાભળતાજ કનકે સ્નાનદાશ્વર્યચકિત થતા બોલી ઉઠી

“ બહેન ! એ બંને મહારાણીની પાસે બેઠા છે ” કેતકી એ કહ્યું

એક ક્ષણનો પશુ વિવચ્ચ કર્યા વિના બંને ત્યાંથી ઉઠ્યા અને ભુદ્ધિમતીના ઓરડામાં ગયા

અહાહા ! શુ આનંદ ! કનક અને ચદ્રિકા પરસ્પર ભેટી પડ્યા ઉભયના નેત્રોમાંથી હર્ષાશ્રુ ટુટી પડ્યા ભતિકા પશુ રાધેશ્વરી તથા ચદ્રિકાને ઋણા ભેટી આનંદિત થઈ હર્ષના ઉમળકા ફેટલીવારે શાંત થતા કનકે ચદ્રિકાને પૂછ્યું “ બહેન ! રવારના વેશમાં તમને બચાવ્યા તો ખરા, પશુ ડર્મસંયોગે તમે અને હું ગફલત ખાઈ ગયા, વાર, પશુ બહેન ! તમને એ પાપી વ્યાં દાઈ ગયો હતો ? અને તમે કેવી રીતે એના પાપમાંથી છૂટ્યા ”

“ બહેન એ સૌ આ રાધેશ્વરી દેવીનો પ્રતાપ છે. તેમને પૂછો એ શર્વ હકીકત કહેશે ” ચદ્રિકાએ રાધેશ્વરી પ્રત્યે આગળી કરી કહ્યું

રાધેશ્વરીએ તમામ હકીકત ત્યાં બેઠેલા મડળને રહી સંભળાવી.

ભુદ્ધિમતી તથા ભતિકા તે બે સાંભળી રતબંધન થઈ ગયા.

કનક રાધેશ્વરીનો મહદ ઉપકાર માનતી, દુષ્ટ પ્રમાદ ઉપર શ્રાપોને  
વરસાદ વરસાવવા લાગી

આ પ્રમાણે પરસ્પર એક બીજાપર પડેલા દુષ્ટોની વાતો  
કરી ઉભરા ખાલી કર્યા બાદ, કનકે સુલભ માટે તેને થતી ચિંતા  
જાહેર કરી એટલે રાધેશ્વરીએ કહ્યું “ બહેન! સુલભલાઈની ચિંતા  
કે વાની જરૂર નથી મૃદુસિદ્ધ અમને રરતામા મળ્યા હતા તેમને  
પશ્ચાન્નીમાં મોકલી અમે અહીં આવ્યા છીએ હવે અહીંથી ગયા  
બાદ હું તથા મૃદુસિદ્ધ અમે બન્ને તેમની શોધમા નીકળવાના છીએ  
માટે ગભરાશો નહિ પરમાત્મા કરશે તો હવે હુંક સમયમા સર્વ  
એકતા થશે, અને દુશ્મન પ્રમાદને યોગ્ય શાસન સાથે મૃદુ-લતિકાને  
જયઘોષ ઉચ્ચારાશે ”

“ મૃદુ-લતિકા ” શબ્દ સાકળતાજ લતિકાના હૃદયમા રનેહ  
ના ઉમળગ ઉછળવા લાગ્યા મુખપર લલળ છવાઈ, અને તે જરા  
મ્હો મલકાવતા નીચું જોઈ રહી તેની જરા મરકરી કંવનો રાધે  
શ્વરીને વિચાર થયો, પરંતુ રાણી શુદ્ધિમતીની આમન્યા તોડી તે  
કાંઈ ખોલી શકી નહિ છતાં થોડી થોડી વારે લતિકા સામે જોઈ  
સ્મિત કરી તેને વારવાર લલળરૂપદ બનાવી તેથી આનંદ  
માનવા લાગી

x

x

x

રાધેશ્વરી પ્રત્યે લતિકાનો રનેહ એક બે દિવસના સહવાસમાં  
એટલો વધી મયો, કે તે ધણુ ખરૂં તેની પાસેજ બેસી રહેતી, અને  
મૃદુની વાતો કર્યા કરતી હતી. રાધેશ્વરી પણ તેને આશ્વાસન આપી  
અધુર વચનો કહી આનંદમાં રાખતી હતી

રાધેશ્વરીને આવ્યાને બે ત્રણ દિવસ થઇ ગયા, અને તેને માથે મુદુની સાથે સુલભને શોધવા જવાનું કાર્ય હતું. બાકી હતું, એટલે તેણે જવાને માટે આજ્ઞા માગી, પરંતુ શુદ્ધિમતી તથા લતિકા તેને અપાવતીમાજ રહેવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. તે શુદ્ધિ-મતીને તો કાંઈ કહી શકી નહિ, પણ તેના જરા ખદાર ગયા બાદ લતિકાને કહ્યું “જહેન ! અમે સસારનો ત્યાગ કર્યો છે એટલે અમારાથી હવે રાજમહેલમા રહી શકાય નહિ અમને તો અમારી પશુકુંડીજ શોભે, અને ત્યાજ અમને આનંદ લાગે માટે હવે મને જવા દો મુદુસિંહ મારી રાહ જોઈ રહ્યા હશે ! અને જેમ સમય જાય છે તેમ સુલભભાઈનું શું થતું હશે તે પ્રશ્ન જાણે ”

કનકના મનમા તો ક્યારેનું એમ થઈ રહ્યું હતું કે રાધેશ્વરી ક્યારે જાય અને સુલભને શોધી લાવે લતિકા તેને રાખવાનો આગ્રહ કરતી હતી તે બેને સ્વીકાર નહોતું ચત્રિકા પણ તેના મતને મળતી હતી, અને તેથી તેણે પણ લતિકાને કહ્યું, “જહેન ! દેવીને હવે જવા દો તે વહેલા જશે તો બાપ મુદુને તથા સુલભ-જ્ઞાને લઈ વહેલા પાછા ફરશે ”

આ રકઝક ચાલતી હતી એટલામા રાણી શુદ્ધિમતી એક પત્ર લઈ પાછી આવી પહેલી અને કહ્યું “જહેનો ! રાજનગરથી મહારાજા ઉપર કેફરીસિંહનો આ પત્ર લખ્યું આવી છે. અમને બધાંને એ વાતવા મહારાજાએ જાણા કરી છે. હો, રાધેશ્વરી ! તમેજ એ વાતની મંજૂરારો ”

રાધેશ્વરીએ રાણીના હાથમાંથી પત્ર લઈ વાંચવા માંડ્યોઃ

“ મહાશ્વેતુલકૃત નેકનામ મહારાણાશ્રી શુરસેનસિંહજીની સેવામાં.

પ્રતિ રાજનગરથી લીં રાણા કેશરીસિંહજીના યથાયોગ્ય આપનો પ્રમાદ અને મૃદુ સંબંધી હકીકતનો પત્ર લઈ દૂત વ્યાખ્યા હશે, પરંતુ તે અમને મળ્યા વિના અમારા દરવાન મારફત પત્ર મોકલી ચાલ્યો ગયો છે આપે જણાવેલી બાબત અમે તજવીજ કરી છે અને હજી પણ અમારી તપાસ ચાલુ છે મૃદુ અત્રે નથી તેની શોધમાં અમે પણ અત્રેથી માણસો મોકલ્યા છે. તેનો મિત્ર સુલભ પણ ક્યાંય જતો નહોતો એ ક્યા અને શા કારણથી ગયો છે, તેની કાંઈ બાતમી મળી આવતી નથી, પણ એટલું અમને માલમ પડ્યું છે કે પ્રમાદ અને મૃદુ વચ્ચે કલહ ઉત્પન્ન કરાવનાર તે જ છે વળી તેમની બહેન ચંદ્રિકાને પણ મૃદુ મર્યો, તે દિવસે રાત્રે તેને ઘેર બોલાવી સાથી ક્યાંય ગુમ કરી દીધી છે સુલભનું વર્તન ધણુજ શકાશીલ લાગે છે તેને માટે પણ અત્રે તજવીજ કરીએ છીએ, દરમ્યાન એના કે મૃદુના સંબંધમાં કાંઈ જાણવા યોગ્ય સમાચાર આપને મળ્યા હોય, તો તે આ પત્ર લઈ આવનાર દૂત સાથે સવિસ્તર મોકલવા કૃપા કરશોજી ”

રાધેશ્વરી ફરીથી એક વાર પત્ર મનમાં વાંચી ગઈ, અને જરા વિચાર કરી શુદ્ધિમતીને તે પાછો આપતા કહ્યું, “ આ પત્ર તો લખાવનાર પ્રમાદ જ હોય એમ અને તો લાગે છે મૃદુસિંહની તપાસ તે કરાવતો હોય, તો તે કાંઈ તેમના પર કૃપા બતાવવા કરાવતો હોય એમ જણાતું નથી. પ્રમાદની સાથે મળી જઈ મૃદુનું અહિત કરવા પ્રત્યેજ રાજાની વૃત્તિ હોય એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. ”

“મહારાજની માન્યતા પણ એવી જ છે જે ફક્ત અત્રેથી  
પત્ર લઈ ગયો હતો, તે અઘાપિ પાછો આવ્યો જ નથી ” રાણી.  
એ કહ્યું

“ નહિ જ આવ્યો હોય ! પ્રમાદને હાથે બચ્ચો હોય તો  
તેનું ભાગ્ય ! સુલભરાયને માટે કેશરીસિંહ શકા બહાર કરે છે એ  
શું ખતાવે છે ? ચોખ્ખી પ્રમાદની ઉશ્કેરણી ! પ્રમાદે સુલભભાઈની  
વિરૂદ્ધ રાજના કર્ણમા ખૂબ વિષ રેડ્યું લાગે છે હવે મને અત્રે  
ન ગેકતા જવા દો. સુલભરાયની તપાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે ”  
રાધેશ્વરીએ ગભીરતાથી કહ્યું

બિચારી કનકના હૃદયમા પત્રની હકીકત સાંભળતા જ ભારે  
આઘાત થયો હતો સુલભ માટેની તેની ચિંતા વધવા માડી તેણે  
તગ્ત જ રાધેશ્વરને કહ્યું “ દેવી ! તમારૂં માનવું સત્ય છે માટે  
હવે ત્વરા કરો ચાલો હું પણ તમારી સાથે આવું છું રખેને  
પ્રમાદને હાથે એમનું કોઈ અનિષ્ટ થાય, એવો મને ભય લાગ્યા  
કરે છે ” આટલું કહેતા તેની આખમા ઝળઝળાં ભરાઈ આવ્યા,  
રાધેશ્વરી તથા શુદ્ધિભતી તેને સાત્વન આપવા લાગ્યા અને સ્વસ્થ  
ચિત્તે ચ પાવતીમા જ રહેવા રાણીએ તેને આગ્રહ કર્યો રાધેશ્વરી  
એ પણ તેને ધીરજ આપી ચ પાવતીમા રહેવાની મુચના કરી,  
અને સુચારિત થતાં તે સર્વેની આજ્ઞા લઈ ચ પાવતી છોડી રણકુટી  
ગરદ જવા નીકળી પડી.

## પ્રકરણ ૩૬ મું.

### અજમ લાયલ થયો

અ પાવતીમા સુલભની ચિતા કુનારાઆને શુ ખબર કે તે પ્રમાદના પ્રપચનો ભોગ ક્યારનો થઈ પડ્યો છે, અને રાજનગરના એક ગુપ્ત ભોયગમા દેદીની અવસ્થા ભોગવી રહ્યો છે !

જ્યારે ગદિશ્વરી અપાવતીથી નીકળી ત્યારે પ્રમાદ તથા અજમ પણ તેમણે નિયુક્ત કરેલું મહાન કાર્ય કરવા રાજનગરથી નીકળવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા અને જ્યારે તૈયાર રીવોલ્વરોથી સજ્જ થઈ પ્રથમ જે સ્થાને સુલભને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાં ગયા.

હાથપગમાં મજબૂત સાંકળોથી જકાડાયેલો સુલભ દિન વદને બેઠો હતો દુશ્મનોને તેમની સમક્ષ આવતા જોઈ તેમના તરફ હિંકાર અને તિરસ્કારની દૃષ્ટિ નાખી તે બેસી રહ્યો.

‘કેમ સુલભરાય ! મૃદુ-વનિદાનો મમથ જોડવા અરણ્યમાં અચડાવા કરતા આ સ્થાન તમને અનુકૂળ તો છે ને ? પ્રમાદ સુલભની ઓરડીમાં રેસતા ટાંગી કાઢતા ફર્યું.

સુલભે કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર ન આપતા એકવાર ફરીથી એ કુદો પ્રતિથી દૃષ્ટિથી જોયું.

“કેમ ! કાંઈ જવાબ પણ અપાતો નથી ! મૃદુ ક્યાં અડકાને ક્યાં કુપાવી છે

“ બધાનો પત્તો થોડા સમયમા મળશે અને પાપીઓના પાપનો ઘટ રફોટ અદ્ય સમયમા જ થશે.” સુલભે કહ્યું.

“ કદાચાનામા પડયો છે છતાં કેટલું અભિમાન ! સુલભ ! હજી પણ તને કહું છું કે બચવું હોય તો, તારા મૃદુનો પક્ષ છોડી મારી સાથે મળી જા, અને લાંતકા અપાદન કરવામા તેને બદલે મને સહાયબૂત થા ” પ્રમાદે કહ્યું

‘ પ્રમાદ ! તારી અધમતા અને નીચ વૃત્તિઓની હદ વળી છે તારા દુષ્કૃત્યોમા મને ભાગીદાર બનાવવા માગે છે ! જા. પાપી જ આ કારાગૃહમા પ્રાણ જાય તો પરવાહ નહિ પણ સત્યને અવલબી રહેલા મારા પ્રિય મિત્ર મૃદુનો ત્યાગ નહિ કરે ” સુલભે નિશ્ચયાત્મક જવાબ આપી વળી વધારામા કહ્યું, “ અને પ્રમાદ ! તને એકવાર ફરીથી હું કહું છું કે લતિકા માટે મિથ્યા ફક્કા મારી તેને માટે અન્ય ધોર ખાતર કરવા છોડી દે એક વડીલ બધું તરીકે મૃદુનો લતિકા સાથે લમ સમઘ જોડવા મદદગાર થા એમાંજ તારૂં કદયાણુ અને શોભા છે ”

“ મારે તારી એ બધી સલાહની આવશ્યકતાની જરૂર નથી. મારા કાર્યમા હું કેટલે દરજ્જે ફતેહ મેળવું છું, અને મેળવીશ તે મારે જોવાનું છે અને તારે ખાતરી કરવી હશે તો હુંક વખતમા જ તને પણ બતાવીશ, કે લતિકા કોના કબજામા આવી છે ! ” પ્રમાદે ખર્ચ કરતાં કહ્યું

સુલભ નિરૂત્તર રહ્યો એટલે પ્રમાદે વળી કહ્યું “ કદાચિત્ તું એમ ધારતો હશે, સુરસેન જેવા રાજાની પુત્રીની આશા રાખવી બચ્ચ કે અશક્ય છે, પણ સાથે સાથે એટલું પણ યદ્ય રાખજે કે

પ્રમાદને માટે સર્વ બાબત શક્ય છે સૂરસેનની અને તેની સાથે તેના કુટુંબની અને રાજ્યની પાયમાલી હવે નજીકની આવી પહોંચી છે, માટે એ બધા સંજોગોનો વિચાર કરી હજી પણ મારો પક્ષ સ્વીકાર નહિતો કારાગ્રહમાં રીયાઝ રીયાઝને મરવું પડશે ”

પ્રમાદ ! મને સત્યમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, છેવટે સત્યનો જય છે અને અસત્યનો જ પરાજય થશે. વ્હાય તો સૂરસેનને મારી નાખ કે તેના રાજ્યને બાળા નાખ, તોપણ કલિકા તારી નહિ થાય તે નહિજ થાય તેનું રક્ષણ કરનાર મનુષ્યોના વૃંદાણુ લેશે, તો સતીને અતરીક્ષમાથી પણ મદદ મળી આવશે વળી મારે માટે તારે ચિતા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી મૃત્યુનો મને લેશ પણ ભય નથી મનુષ્ય માત્રને માટે મૃત્યુ નિર્માણુ છે, તો પછી તેની ચિતા કે ભય શું ! મારા આત્માનો ધ્વજ થતો અટકાવવા હું મારી મિત્ર તીકિની ફરજ ભૂલી જઈ, તારા દુષ્ટત્વોમાં મદદગાર થઈ પરમાત્માનો ગુન્હેગાર બનું ! નહિ કદિ નહિ પ્રમાદ ! તારે વ્હાય તે કરે પણ સુલભ પ્રાણીતે પણ મિત્રદ્રોહ નહિ કરે તે નહિજ કરે ” સુનભે તેનો નિશ્ચય ફરીથી જાહેર કરતા કહ્યું

“ બ્યારે વૃંદાણુ મરવાનું જ પસંદ કરે છે તો બલે આ કોટડીમાં સડતો રહે ’ આટલું કહી પ્રમાદ ઝોરડીના દગવાળ બધ કરી અજબને સાથે ‘લખ પાવતીના માર્ગે’ જવા નીકળી પડ્યો

ગતિ પડી ગઈ હતી અને બંને પાપી મિત્રો તેમના અન્વને દુઃખાનુસાર ચાલવા દઈ ધીરે ધીરે માર્ગ કાપતા હતા લગભગ અર્ધ રસ્તે પહોંચ્યા એટલામાં સામેથી એક ઘોડેવાદને આવતો તેમણે જોયો બંને જણો તેમના અન્વની લગામ બરાબર પકડી સાવધ અન્વ. ઘોડે દૂર જતા એ આવનાર સ્વારને તે જોઈ શક્ય



અને તરત પ્રમાદે આશ્ચર્ય પામતા કહ્યું, “ અજબ ! આટલી રાત્રે આ અરણ્ય જેવા સ્થાનમાં અચાનક મધ આવતી આ સ્ત્રી કોણ હશે ? ”

“ કોઈ હિ મતવાન અને બહાદુર હોવી જોઈએ. મ પાવતી તરફથી આવતી જણાય છે. આપણે કોઈ શિકાર જ આપોઆપ આપણી સમક્ષ આવી પહોંચતો હોય તો તો ઠીક ” અજબે કહ્યું “ જોઈએ કોણ છે. ”

પ્રમાદ ઉપરના શબ્દો કહે છે એટલામાં તો તે સ્ત્રી તેમની છેક નજીક આવી પહોંચી પ્રમાદે ગજવામાંથી બત્તી કાઢી તે સ્ત્રીના મુખ પર ધરી તે તેને ઓળખી શક્યો નહિ, પરંતુ આવનાર સ્ત્રી પ્રમાદને તરત ઓળખી ગઈ તે ચૈર્યવાન અને નિડર હતી. પ્રમાદ તથા અજબને જોઈ તે જરા પણ ગભરાઈ નહિ પોતાનો અથ અટકાવી તેણે નિર્ભયતાથી પ્રશ્ન કર્યો “ કેમ પ્રમાદસિંહ ! કંઈ તરફ પધારો છો ? ”

અપરિચિત સ્ત્રીને તેનું નામ દઈ બોલાવતી જોઈ પ્રમાદને આશ્ચર્ય લાગ્યું તેણે પૂછ્યું “ તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? હું તમને ઓળખતો નથી. ”

“ સત્ય છે પ્રમાદસિંહ ! તમે અને ઓળખતા નહિ હો, પરંતુ હું તો તમને અને તમારા કુલ્યોને ધણી જ સારી રીતે પીછાણું છું અને તેથીજ મારે પૂછવું પડે છે કે આપ કયા કાર્ય માટે અને ક્યાં સીધાવો છો ? સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.

એક સ્ત્રીને નિડરપણે આવો જવાબ આપતી જોઈ પ્રમાદ દ્રષ્ટા અજબ બંને આશ્ચર્યચકિત થયા. તેના બોલવા પછી તેમને

લાગ્યું કે એ દુશ્મન પક્ષની હોવી જોઈએ, અને તેમના કાવત્રાં  
આથી માહિતગાર હોવી જોઈએ સહજ વિચાર કરી પ્રમાદે રીવો-  
લ્વર કાઢી અને તે જોને ઈમ દેતા કહ્યું “લાશુ વિવેચન કર્યા વિના  
સ્પષ્ટ કહી દે કે તું કાણુ છે ? અને કયાથી આવે છે ? નહિ તો  
નાહક પ્રાણુ ગુમાવીશ.”

પ્રમાદની ધમકી કે રીવોલ્વરથી ન ડરતાં તે સ્ત્રીએ નિડર-  
તાથી કહ્યું

“ રહેવા દો. પ્રમાદસિંહ ! રીવોલ્વરને તેને સ્થાનકે જ રહેવા  
દો. મને કાણુ છુ પુછતા પહેલા તમે કયુ કાણુ કર્મ કરવા અત્યારે  
જાઓ છો તે સત્વર જણાવો. તમે જાણો છો કે આ અરણ્યમાં  
મારી આણુ ફરે છે, અને કોઈ પણ અનુબંધને પુલાસો કર્યા વિના  
અહીંથી જવા દેવામાં આવતા નથી ! સત્વર કહી દો કે તમે ક્યાં  
અને શુ કરવા જાઓ છો ? લતિકાનુ હરણુ કરવા જાઓ છો કે  
ચંદ્રિકાને કેદ કરવા જાઓ છો ”

એ સ્ત્રી દુશ્મન પક્ષની હોવાની પ્રમાદને પુરી ખાતરી થઈ  
પણુ તેને કોઈ ઉત્તર ન આપતા એકદમ રીવોલ્વરમાંથી ગોળા છાંટી.

પેલી સ્ત્રી સાવધ હતી તેણે પ્રમાદે કરેલો બહાર ચુકાબો,  
અને પોતાની રીવોલ્વર કાઢી પ્રમાદ પર તેમાંથી ગોળા છાંટી.  
પ્રમાદે પણ તેની નેમ ચાલાકીથી ચુકાવી દીધી અને સામે બહાર  
કર્યો. પરસ્પર રીવોલ્વરોના બહારોનું યુદ્ધ થવા માંડ્યું, અને અર-  
ણ્યની ગુફાઓમાં ભરાયેલાં તેમ આસપાસ રખડતા વનચર પ્રાણી-  
ઓ પણ ગભરાઈ ગર્જના કરવા લાગ્યાં પ્રમાદની રીવોલ્વરમાં  
દારૂગોળો પુરો થયો એટલે તે ગભરાયો અને નાશી જવાની ચુકિત.

ચોધવા લાગ્યો આ દાવ જોઇ પેલી સ્ત્રીએ એક બહાર ક્યો પશુ  
કમનસીબે તે પ્રમાદને ન લાગતા અજબ ઉપર પડ્યો તે અશ્વ  
પરથી તરત જ ઢળી પડ્યો. તેને પડતો જોઇ પ્રમાદે પોતાના  
અશ્વને ત્યાછી એકદમ દોડવી મુક્યો.

વાચક ! પ્રમાદની સામે નિડરપણે લડી તેને નસાડનાર સ્ત્રી  
તે ચપાવતીથી નીકળેલી રાધેશ્વરી હતી પ્રમાદ નાદો એટલે તેણે  
પશુ પશુકુટી તરફ તેનો અશ્વ દોડ્યો ધાપલ થયેલો અજબ  
ખિચારો બેશુદ્ધાવસ્થામાં જ્યાનો ત્યા પડી રહ્યો.

### પ્રકરણ ૩૭ મું.

#### મહાત્માની આશિષ

રાધેશ્વરી તથા ચંદ્રિકાથી ઘટા પડી મૃદુએ મહાત્માની પશુ-  
કુટી તરફનો રસ્તો લીધો હતો, તે આપણે જાણી ગયા છીએ જે  
સ્થાને તેમની મુલાકાત થઇ હતી ત્યાંથી પશુકુટી દૂર નહોતી,  
એટલે રાત્રિ પડતાજ મૃદુ ત્યા જઇ પહોંચ્યો.

આ સમયે મહાત્મા તેમના શિષ્યોને શ્રીમદ્ ભગવત ગીતાનું  
૨૬મું સમજાવી રહ્યા હતા મૃદુએ મહાત્માને સાજાગ દરી તેમના  
શિષ્યોને પશુ નમન કર્યું.

“કેમ મૃદુસિદ્ધ ! કુશળ તો છોને ! એન ચંદ્રિકા તમારી રાહ  
જોઇ હમણાજ રાધેશ્વરી સાથે ચપાવતી ગયા” મહાત્માએ મૃદુના  
કુસળ સમાચાર પુછતા કહ્યું.

“હાજી દેવી તથા બહેન મને રસ્તામાંજ મળ્યાં, અને તેમને અપાવતી જવા દઇ હું આપના દર્શનાર્થે અત્રે આવ્યો છું.” મૃદુએ ખુલાસો કર્યો.

“સાફ થયુ લાઇ ! હું પણ તમને મળવા ઉત્સુક થઇ રહ્યો હતો. આસનપર વિરાજે અને ફળાહાર કરી સ્વસ્વથ થાઓ.” મહાત્માએ મૃદુનુ સ્વાગત કરતાં કહ્યું.

“મહારાજ ! મારો અશ્વ તૃપાથી વ્યાકુલ થઇ રહ્યો છે, માટે આજા હોય તો પ્રથમ હું એને સરોવર પર જઇ જળ પાઇ આવું મેં હમણાજ નાસ્તો કર્યો છે, એટલે મને ફળાહારની આવશ્યકતા નથી.” મૃદુએ તેના અશ્વની ચિતા જાહેર કરતાં કહ્યું.

“હા લાઇ ! જાઓ પ્રથમ એ બિચારા પ્રાણીને શાંત કરો.” મહાત્માએ આજા આપી.

મૃદુ પ્રણામ કરી ત્યાંથી બહાર જઇ ‘અશ્વને સરોવર પર લઇ ગયો. તૃપાતુર અશ્વ ધણેજ શાંતિથી સરોવરના અમૃતમય જળનુ પાન કરી રહ્યો હતો, ત્યારે મૃદુ સરોવર કૂતરપર ત્યાંની મીઠી હવાનો આનંદ લેતો અગાઉ એ સ્થાનપર એ સૂતો હતો તે રાત્રીના બનેલા બનાવનુ સ્મરણ કરવા લાગ્યો. ધડીબર એ વિચાર કરી સુદર મરોવરની આસપાસ આવી રહેલા નાનકડાં પણ સુસૌજિત અને અવનવા પુષ્પોની પરિમળથી સુત્રધીમય બની રહેલાં ઉઘાનનુ તેમજ ત્યાંથી થોડે દૂર આવેલી મહાત્માની મદુલીનુ અવલોકન કરતાં તેને વિચાર થયો, “રાજ્યસુખ સાફ કે આવા નિર્જન પરતુ પવિત્ર સ્થાનમા મહાપવિત્ર મહાત્માના મૌઘામૃતનુ પાન કરી ઇશ્વર સ્મરણમા જીવન વ્યતીત કરવુ તે સાફ !” આ

વિષય હિપર તેણે ધણો વિચાર કર્યો પણ તે કાંઈ નિષ્ફળ પડ  
આવી શક્યો નહિ સસારના દુખોનો વિચાર આવતાં તેને આવા  
નિર્જન સ્થાનનો આવાસ મુખકર જણાયો, પરંતુ તત્કાળે લતિ-  
કાનુ રમણું થતાં સસારસુખ તેને ઉચ્ચતર દેખાવા લાગ્યું આ  
વિચારોમા તેણે કેટલો સમય કાઢ્યો, 'તેનું' તેને જ્ઞાન રહ્યું નહિ-  
તેનો અશ્વ પાણી પી રહી કિનારાપર એક બાળુએ તેની રાહ  
જોતો હોયો રહ્યો હતો તે તરફ પણ તેની દ્રષ્ટિ ગઈ નહિ

મૃદુને પાછા ફરતાં વિલબ થવાથી મહાત્માને તેની ચિંતા  
થવા લાગી અગાઉ બની 'ગયેલો બનાવ તેમને સ્મૃતિમાં હતો,  
એટલે એક શિષ્યને તેમણે મૃદુની તપાસ કરવા મોકલ્યો. એ શિષ્યે  
આવી મૃદુને જૂમ પાડી એટલે તેની વિચારમાળા તૂટી, અને તેનો  
અશ્વ અને પર્ણકુટી સાંભર્યા તરત સાવધ થઈ અશ્વને દોરી  
આવેલા શિષ્ય સાથે તે પાછો પર્ણકુટીમાં ગયો

“ કેમ મૃદુસિંહ ! પાછા ફરતાં બહુ વિલબ થયો ! વળી  
કાંઈ નિરાધારનો બચાવ કરવા ગયા હતા શું ! મહાત્માએ મૃદુ  
પર્ણકુટીમાં પેઠો કે તરતજ જરા રિચત કરી સવાલ કર્યો

“ મહારાજ ! નિરાધારોને સહાય કરવી એ મનુષ્ય માત્રનું  
કર્તવ્ય છે. સરોવર પર આવતી ઠંડી લહેરીઓથી જરા વિક્ષેપ  
આનંદ લાગ્યો, એટલે ત્યાજ ત્રટ પર જરા બેઠો એટલે વિલબ  
થયો.” મૃદુએ ખુલાસો કર્યો.

“ હરકત નહિ બાધ ! એસો કહો રાજનગરના શું સમાચાર  
છે ?” મહાત્માએ મૃદુએ આસન લીધું એટલે પ્રુછ્યું.

“ મહારાજ ! આખી પાસેથી નીકળ્યા બાદ હું રાજનગર

અહાપિ જન્મ કકયો જ નથી. આપની તથા દેવી રાધેશ્વરીની પૂર્ણ કૃપાથી મનુના મુખમાંથી બચી ચ પાવતી ગયો, ત્યારનો હું ત્યાજ હતો મૃદુએ જણાવ્યું

“ હીક તો હવે શું વિચાર છે ? પ્રમાદ માથેના ઝખડાને કાઢ નિવેડો આવ્યો કે શી રીતે છે ? ” મહાત્માએ પૂછ્યું

“ મહારાજ ! નિવેડો શું આવવાને હતો પાપી તેના પ્રપચોની નવી નવી જળ પાથરતો જન્મ છે. મારે મિત્ર સુલભ કે જેણે મને એક બધું કરતા વિશેષ સહાયતા આપી છે, તેનો કાઢ પત્તો નથી તેની સ્ત્રી મારી સાથે જ ખીણનો ભોગ થઇ પડી હતી તે ખિચારી પતિ વિરહે અપાવતીમા ઝુરે છે, અને હું હવે એની શોધમાં નીકળ્યો છું હવે એને શોધી ન લાવું ત્યાં સુધી અપાવતી નહિ જવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે ” મૃદુએ કહ્યું

“ એ તમારું મિત્ર સુલભ કોણ છે વાર ? અને એની સ્ત્રીનું નામ શું ? તમે ખીણમાંથી આવ્યા ત્યારની મને એ જણવાની જીજ્ઞાસા થઈ છે, પરંતુ તે વખતે તમારું ચિત્ત જરા વ્યગ્ર હતું એટલે મેં તમને પૂછ્યું નહિ. ” મહાત્માએ સુલભનો ઇતિહાસ જણવાની ઇચ્છા જણાવતા કહ્યું

“ એ સુલભ તે રાજનગરના માણ અમાત્ય હરરાયના પુત્ર છે, અને એમની સ્ત્રીનું નામ કનક છે એ સ્ત્રીનામાં વસી રહેલા દેવી સદ્ગુણોને ધીધે અમે તેને કાઢ કાઢ વાર ‘દેવી કનક’ના નામથી પણ અબોધીએ છીએ ” મૃદુએ સુલભની ઝાળખાણ આપતાં કહ્યું

“ વાર ! એ તમારા મિત્ર કંઈ તરફ ગયા છે તે તમે જાણો છો ? ” મહાત્માએ પુછ્યું

મહારાજ ! પ્રથમ હું રાજનગરથી નીકળ્યો ત્યારે એમણે મને કહ્યું હતું, કે થોડા સમયમા હું તને ચ પાવતીમાં આવી મળીશ. ચ પાવતી જતાં રસ્તામાં મને સર્પદંશનો અકસ્માત થવાથી મારાજીયા જતા અગાઉ તે ત્યાં જ પહોંચ્યો, અને મારો મેળાપ ન થવાથી તે મારી શોધ કરતો કયાય નીકળી પડ્યો છે તે કંઈ દિશા તરફ ગયો છે તેથી હું અચાત છું, પણ એમ અનુમાન કરું છું કે એ દુષ્ટોના કોઈ પ્રપચનો ભોગ થઈ રાજનગરમા કે તેની નજીકના કોઈ સ્થાનમાં હોવો જોઈએ ” મૃદુએ કહ્યું

“ ભાઈ ! તમારી અને સુલભની મિત્રતા જોઈ મને તમારા જન્મે માટે ઉચ્ચ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તમારે એ મિત્રની પ્રાણતિ પણ શોધ કરવીજ જોઈએ. તમે જે નિશ્ચય કર્યો છે તે જાણી મને ધણો આનંદ થાય છે, અને પરમાત્મા તમને વિજય આપે એવું ઇચ્છુ છું ” મહાત્માએ આશીર્વાદ આપતા કહ્યું

મહાત્માના આશીર્વાદનથી મૃદુમા જાણે નવું જળ કેમ ન આવ્યું હોય તેમ તે પર્ણકુટી છોડી સુલભને શોધવા રાજનગર તરફ જવા ધણો ઉત્સુક થઈ રહ્યો રાધેશ્વરીએ તેને પર્ણકુટીમા લેતી રાહ જોવા સુચવ્યું હતું, પણ તે જો બીજો દિવસે ન આવી રહે તો તેણે એકલા નીકળી પડવા નિશ્ચય કર્યો

મહાત્મા સાથે અન્ય કેટલાક ગપાટા મારી મધ્યરાત્રિ થતાં સૌ નિદ્રાવશ થયાં બીજો દિવસે પ્રભાતમા ઉઠી, સરોવર પર સ્નાન

કરી મહાત્માની આજ્ઞા લેવા મૃદુ તેમની સમીપ જઈ હાથ  
જોડી ઉભો.

“ ભાઈ ! તમે ગઈ કાલે આખો દિવસ મુસાફરી કરી છે  
માટે જરા આરામ લો અને અશ્વને પણ આરામ લેવો. રાધે-  
શ્વરી પણ એટલામાં આવી પહોંચશે, અને તેને હું તમારી સાથે  
મોકલીશ ” મહાત્માએ મૃદુને જવાની આજ્ઞા ન આપતાં કહ્યું.

મૃદુને એક પળ પણ થોભવાનું ગમતું નહોતું. પણ મહા  
ત્માની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન થાય તેટલા માટે તેણે થોડો વખત  
વધારે આરામ લેવાનું માન્ય રાખી, રાધેશ્વરીની રાહ જોવા લાગ્યો.  
જેમ જેમ સમય જતો ગયો અને રાધેશ્વરીના આવવાના કાંઈ  
ચિન્હ ન જણાયા, એટલે મૃદુની અધીરાઈ વધતી ગઈ. સધ્યાકાળે  
નીકળવાનો નિશ્ચય કરી તે મહાત્માને જણાવી તેમની તેણે આજ્ઞા  
માગી.

મહાત્માએ જોયું કે મૃદુ અધીરો થઈ રહ્યો છે અને તેને  
અટકાવવો એ વાસ્તવિક નથી તેના મસ્તક પર હાથ મુકી તેમણે  
આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું “ જાઓ ! મૃદુસિંહ ! ફરોડ કરો તમારા  
મિત્રને શોધી તેમને તેડી જલદી પાછા ફરો. પ્રથમ રાજનગર  
જાઓ, અને ત્યાં ચોકસ કર્યા બાદ તે ન મળે તો અન્ય  
સ્થળે જાઓ ”

મહાત્માના આશિર્વાદનો અંગીકાર કરી મૃદુએ તેમને સાંપ્રત  
પ્રજ્ઞામ કર્યા, અને અશ્વારૂઢ સહ તે મિત્રને શોધવા તાત્કાલિક  
ત્યાંથી રાજનગર જવા નીકળી પડ્યો.



## મકરણ ૩૮ મુ.

### મૃદુ અને વિમળા

ડોક્ટર અબળ જે સમયે રાધેશ્વરીની બહુથી ધાયલ થઇ અરણ્યમાં બેસી શકે પડ્યો હતો, તે સમયે રાજનગરમાં તેની સ્ત્રી વિમળા તેને માટે ચિંતા કર્યા કરતી હતી તેણે કરેલા ઉપ-દેશના પરિણામે તે પ્રમાદના દુષ્ટત્વોમાં કાંઈ ભાગ નહિ લે એવી તેને આશા હતી, પરંતુ મધ્યરાત્રિ થવા છતાં જ્યારે તે ઘેર ન આવ્યો એટલે તેની આશા નષ્ટ થઇ, અને તેને લાગ્યું કે કોઈ સ્થળે કેદ કરેલા સુલભનો પ્રાણ લેવાની કુક્તિ રચવામાં તેનો સ્વામિ તથા પ્રમાદ ગુ થાયલા હોવા જોઈએ સુલભના ચારિત્ર માટે તેને ઉચ્ચ લાગણી હતી, અને તેથી તેનો પ્રાણાતે પણ બચાવ કરવા તેણે નિશ્ચય કર્યો પણ કયે સ્થાને તેને કેદ કરવામાં આવ્યો હશે તેનો તે કાંઈ નિશ્ચય કરી શકી નહિ આખરે દરરોજ સ્થળેથી અને ગમે તેવા જોખમે પણ તેનો બચાવ કરવાનું મન સાથે નક્કી કરી, તે વીર બાળા તેનું સંકળ અગ કાળા જીભામાં ઢાકી, કમ્બર-માં રીબોલ્વર છુપાવ નીકળી પડો

ધન્ય છે ! વિમળા ! તારા સહવિચારો અને તેને અગે તારા-માં ઉપસ્થિત થતા તારા ધૈર્યને ! જે તારા જેવાજ વિચારોથી તારો સ્વામિ વિભુષિત થયેલો હોત, તો મૃદુ અને સુલભ જેવા નિર્દોષીઓને વિના કારણ કબ્જામાં પડવું પડત નહિ. પણ કયાથીજ હોય ! મુળથીજ સસ્કારો અને સમત સારા નહિ તો પછી સફળ આવ કે સહવિચારને સ્થાન કયાથી મળે !

વિમળાએ પ્રથમ રાજ્યનું જે સામાન્ય કારાગૃહ હતું, ત્યાં જઈ, કોઈ પહેરેગીરને રૂસ્વતથી લલચાવી સુલભનો પતો મેળવવા વિચાર કર્યો, નગરમાં સર્વત્ર શૂન્યકાર હતું અને તે સમયે તે હિમતભર કારાગૃહ તરફ ચાલી જતી હતી, એટલામાં તેની દષ્ટિ દુઃસ્વસ્થી આવતા એક ઘોડેસ્વાર પર પડી તુર્ત તે થંભી “આવનાર સ્વાર અજબ કે પ્રમાદ તો નહિ હોય.” એ વિચાર આવતાજ ઝબ્બામાં તેનું અગ કપી ઉઠ્યું, પણ તાત્કાલિક ધૈર્ય પકડી તે સ્વાર કાણુ છે તે જોવા બાજુપર છુપાઈ ગઈ.

આવનાર સ્વારે પણ દૂરથી કાળી આકૃતિ જોઈ, અને તેથી તેને જુદે માર્ગે જવાનું હતું છતાં તે આકૃતિ કાણુ છે, તે નિહાળવાના ઉદ્દેશથી જ્યાં વિમળા ઊભી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની પાસે જતી હતી તે જરા તેજ ડરી તેણે છુપાઈ રહેલી વિમળા ઉપર ધરી એ કાળી આકૃતિ કાંઈ મનુષ્યની હોવાનું તેણે તાત્કાલિક અનુમાન કરી લીધું, અને વિમળાને પૂછ્યું

“તમે કાણુ છો? અને આટલી મોટી રાત્રિએ આ પ્રમાણે છુપાઈ રહેવાનું શું પ્રયોજન છે?”

એ સ્વારને તેની છેક સમીપ જઈ તેનું મુખ નિહાળતો જોઈ વિમળા સ્તબ્ધ બની ગઈ હતી રાત્રિએ નીકળવા તેણે હિમત તો કરી પરંતુ સ્વારના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની તેનામાં ધૈર્યતા રહી નહીં તેનું સકળ અગ ઝબ્બામાં કપતું હતું

“કેમ? મારા પ્રશ્નનો કાંઈ ઉત્તર કેમ આપતા નથી? ચોર હોઈ ચોરી કરવા નીકળ્યા છો, કે અન્ય કાંઈ પાપકર્મ કરવા નીક-

ક્યા હો ! જે હોય તે સત્વર જણાવો નહિ તો તમને કેદ કરાવવા પડશે ” સ્વારે જરા બુરસામાં કહ્યું

વિમળા સ્વારના મુખ સામું જોઇ રહી હતી તેણે કહેલા પ્રશ્નો તથા આપેલી ધમકી લાય ઉપજવનાર્થ હતા, પરંતુ તેના મુખ પર છવ્વણ રહેતી મૃદુતા છુપી રહી શકતી નહોતી જેમ જેમ વિમળા તેના મુખાર્ધિ દ્વન્ન અવલોકન કરતી ગઇ તેમ તેમ તેનામાં ધૈર્ય આવતુ ગયુ અને તેણે નમ્ર સ્વરે કહ્યું, “ લાઇ ! આપ ધારો છો તેમ હું ચેરે પશુ નથી વા પાપી પશુ નથી, હું કોણ છું અને કેવા કાયને માટે આ વશમાં રાત્રિએ નીકળવાની મેં હિમ્મત કરી છે, તે જણાવતા અગાઉ આપની ઝાળખ મને થવી જોઇએ ”

વિમળાના આ નમ્ર વચનોથી તથા તેણે ઉઘાડેલા ચહેરા પરથી સ્વારને લાગ્યું, કે તે કોઇ દુષ્કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયેલી હોવી ન જોઇએ. છતાં પશુ અપરિચિત મનુષ્યને રાજનગરમાં પોતાની ઝાળખ આપવી એ વાસ્તવિક ન લાગવાથી તેણે કહ્યું, “ મને સમજાય છે કે તમે સ્ત્રી છો અને મધ્ય રાત્રિએ છુપાવેશમાં બહાર નીકળનાર સ્ત્રીનું વર્તન હમેશાં શકમદ લેખાય છે, માટે પ્રથમ તમારેજ ખુલાસો કરવો જોઇએ કે તમે કોણ છો ત્યાર બાદ મારી ઝાળખ આપવી કે કેમ તેનો હું વિચાર કરીશ ”

વિમળાને એ સ્વાર દુસ્મન વા દુષ્ટ હોય એમ તેને જોતાજ લાગ્યું હતું એટલે તેણે પોતે કોણ છે, અને શા ઉદ્દેશથી રાત્રિએ બહાર નીકળી છે તે જણાવ્યું

વિમળાની હકીકત સાબળતાજ સ્વાર આશ્ચર્યચકિત થયો, અને સાથે સાથે તેના હૃદયની સત્યતા માટે તેને કંઈ જવા લાગ્યો

તે જાણતો હતો કે વિમળાનો સ્વામિ અજબ પ્રમાદની સાથે રહી, તેના પાપનો ભાગીદાર થયેલો છે. તેની વિરૂદ્ધ થઈ તેની બી સુલ્લ બાને મદદ કરવા તૈયાર થાય, એ તેને ધણુજ અસંભવિત લાગ્યું. વિમળાપર પોતે વિશ્વાસ મુકવો કે કેમ તેનો તે નિશ્ચય કરી શક્યો નહીં તેને નિરૂત્તર રહેલો જોઈ વિમળાએ પ્રશ્ન કર્યો “સરદાર ! હવે આપ આપની ઝોળખ આપી મારા કાર્યમાં મદદરૂપ થઈ શકશો !”

સ્વારે જરા વિચાર કરી કહ્યું “પણ તમે તમારા પતિની વિરૂદ્ધ થઈ તેના દુશ્મનને મદદ કરવાજ જાઓ છો તેની શું ખાત્રી ! એ બનવું અશક્ય છે અને તેથીજ તમને પ્રત્યુત્તર આપતા હું અચકાઉં છું”

“સરદાર ! સુલભરાય પ્રત્યેના મારા નિષ્કલંકિત અને શુદ્ધ સ્નેહ તથા લાગણીની અત્યારે હું આપને શું ખાત્રી આપું ? જે પોતે હાજર હોત તો તે પોતેજ પુરાવો આપત મારા વચનમાં આપને વિશ્વાસ પડતો હોય, અને મને તમે મદદરૂપ થઈ શકો તેમ હોવ, તોજ હું આપને આપની ઝોળખ આપવા આગ્રહ પુર્વક માગણી કરું છું નહિતો મને મારા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવા સત્વર જવા દો” વિમળાએ જણાવ્યું

“હવે શું કરવું તેની સ્વારને ચિંતા થઈ ક્ષણભર તે વિમળાના સુખાર્વિંદુ ફરીથી અવલોકન કરવા લાગ્યો. તેનાપર છવાઈ રહેલી નિષ્કપટતા તે જોઈ શક્યો, અને પોતાની ઝોળખ આપવાનો નિશ્ચય કરી કહ્યું

“દેવી ! ધન્ય છે ! તમારી સદ્બુદ્ધિને અને તમારી” પતૈષ-

કાર વૃત્તિને ! જે સુલભની શોધ કરવા તમે નીકળ્યા છો તે સુલભ ઉપર પ્રમાદ અને અજ્ઞાનના પ્રગાપ થવાનું કારણ હું પોતેજ છું, અને હું પણ તેની શોધમાંજ નીકળેલો છું ”

“ હે ! તો આપનું નામ ! ” આશ્ચર્યચકિત થતાં વિમળાએ પૂછ્યું

“ દેવી ! એ હું / દત્તાત્રેયી મૃદુ કે જેને લીધે સુહૃદ સુલભને સકટમાં પડવું પડ્યું છે ’ સ્વારે (મૃદુએ) ગદ્ગદ કરે કહ્યું

“ શુ ! મૃદુસિદ્ધ ! તમે પોતેજ ! ભાઈ ! તમારા અગાડેના અને હાલના સ્વરૂપમાં તેમ પોષાકમાં અનહદ કરકાર થયેલો લાગે છે, અને તેથીજ હું તમને ઝોળાખી ચકી નહીં મારા ધન્ય ભાગ્ય કે સુલભરાયને મુક્ત કરવાના શુભ કાર્યમાં તમારીજ અને સહાયતા મળે છે.” વિમળાએ આનંદિત થતા કહ્યું

‘ બહેન ! હું પણ તમારા જેવી વીરબાળાની સહાયતા મળવાથી અને સહા ભાગ્યશાળી માનુ છું હવે આપણે વધુ સમય અને શોધવાની જરૂર નથી. સુલભ ક્યા છે તે તમે જાણતા હો તો આજે આપણે સત્વર તેને મુક્ત કરવાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈએ.” મૃદુએ કહ્યું.

“ ભાઈ ! સુલભરાય કયે સ્થાને છે તેથી હું અજાત છું રાત્રી કે સવારના સમયે તમે સમજાવી તેમ કાંઈ પ્રયત્ન રચી પ્રમાદે તેમને મુક્ત કરાવ્યા છે, એ વાત નિ સંશય છે હું ધાર છું કે બન્ને સુલભની સેવામાંજ કારામહર્માજ હોવા જોઈએ. હું તે તરફજ જતી હતી હવે તમે કહો તેમ કરીએ ” વિમળાએ ખુલાસો કર્યો

મૃદુએ પણ સ્વાભાવિક એમ જનુમાન કર્યું, કે રાજ્યના સામાન્ય કાગઝહમાજ તેને રાખવામાં આવ્યો હશે જો કોઈ જાણીતો પહેરેગીર હશે તો સુલભને છોડાવવામાં ફર્જાબૂત થવાશે, એમ ધારી તેમણે ત્યાં બળર કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો અશ્વને દોરી વિમળાની સાથે મૃદુએ કાગઝહ તગ્દનો રસ્તો લીધો

### ૨૫૯ મું.

#### ભયંકર જીન લતિકા હરણ

રાધેશ્વરીના સપાટામાંથી છટકી ગયેલો પ્રમાદ મધ્ય રાત્રિ થતા ચપાવતી પહોંચી ગયો રાજમહાલયથી થોડે દૂર અશ્વને રાખી, તે સાવચેતીથી પગે ચાલતો મહાલય સમીપ ગયો દરવાનો મોં નિદ્રાવશ થઈ હતા માત્ર એક સિપાઈ હાથમાં ઉઘાડી તરવાર સહિત પહેરો ભર્યા કરતો હતો તેને જોઈ પ્રમાદ આટક્યો ગળવા માંથી એક શીશી ટાઢી ધણે જ આલાકીથી તે સિપાઈ તરફ ધસી, તેને બાથમાં લઈ, શીશી તેના આગળ તેણે ધરી. એ શીશીમાં ડોક્ટર અબ્બે તૈયાર કરેલી બેહોશીની દવા હતી. બિચારો પહેરે ગીર દવાની સહેજ અસર થતાં જ બેશુદ્ધ થઈ ઢળી પડ્યો. નિદ્રાવશ પહેરેગીરોને પણ પ્રમાદે એ દવા સુત્રાડી બેહોશ કરી દીધા.

કાર્યથી પરવારી તે નિર્ભયતાથી મહાલયની આસપાસ ફરતો બારીઓ તરફ નજર કરવા લાગ્યો અગાઉથી જાહેરના સંકેત સુજળ રાજનમરથી તકેટી પત્ર લઈ આવેલો હત ( મીમાં જમાલ )

મહેલના પછીતના ભાગે એક બારી આગળ તૈયાર ઉમેલોજ હતો. પ્રભાદને જોતાજ તેણે હાથમાના દોરડાને એક છેડા બારીના કોઠરા સાથે મળખૂત બાધી બીજો નીચે નાખ્યો. આ સાધનદ્વારા પ્રભાદ તરત ઉપર ચઢી મહાવયમા દાખત થયો. બાંધેલું દોરડું છોડી લઇ જમાને તે તેની કમરે વીંટાળી દીધું.

મહાલયના જુદા જુદા ઝોરડાઓમાં સળગતી બત્તીઓને ઝાખો પ્રકાશ સર્વાત્ર છવાઇ રહેલો હતો. કાળા કર્મ કરનારાઓને હમેશા અધકારજી વધારે પ્રિય હોય છે, એટલે જે પાપમૂર્તિઓ મહેલમા ભરાઇ હતી, તેમણે તેમને હરકત કરતી બત્તીઓ હોલવી નાખી અધકાર ફેલાવી દીધો. એ અધકારમાં કાળા અબલામાં છુપાએલી આકૃતિઓ એવી લયકર દીસતી હતી, કે એક સમયે તેમને જોતાજ પોત્યા હૃદયનો માથુસ મરણને ચરણ ચમ્પ જાય.

પાપાત્માઓ થોડી વાર એક સ્થાને ઉભા રહી તેમણે ધારેલા કાર્યને લગતો ગુપ્ત સંકેત કરી રાજા શુરસેનના શયનગૃહ તરફ જવા લાગ્યા. શયનગૃહના દરવાજા આગળ એક પહેરેગીર પડેલો હતો. જમાલે તેને અગાઉથીજ ખેંદોચ કરેલો હતો, એટલે તેનો તેમને કાંઈ લય નહોતો. અદ્ય સમયમાં તે શયનગૃહના દાર આગળ જઈ પહોંચ્યા દાર જરા હડસેલી જોયું તો તે અદરથી વાસેલું જણાયું નહિ પાપીઓને આનંદ થયો.

શયનગૃહના આઠ ખૂણા પર દીપક ઝાખો ઝાખો બળતો હતો, અને રાજા શુરસેન છત્રપલમ પર ભરનિદ્રામાં પડેલો હતો. દાર ઉંઘાડી શયનગૃહમાં પ્રવેશ કરતાં બંને પુખ્તિના પગ ધ્રુજ્યા, હૃદય ધડક્યા અને થોડો સમય બંનેમાંથી કોંકેની અદર જવાની

હિંમત આપી નહિ મીઝાં જમાલની સ્થિતિ પ્રમાદ કરતાં પશુ  
 વિદેષ નિર્જન થઇ ગઇ હતી સમય ન ગુમાવતા પ્રમાદે તેને  
 ત્વરાથી કાર્ય કરી નાખવા સુચના કરી એક તરફથી મીઝા  
 નાહિ મત થઇ ગયો હતો, અને બીજી તરફથી પ્રમાદના ભયથી  
 ગભરાતો હતો હાથમા શીશી લઇ શયનગૃહના દારમાં પગ મુકવા  
 ગયો પશુ પગ ઉપડ્યો નહિ પ્રમાદે તેને ફરી ટોક્યો અને હિંમત  
 પકડવા કહ્યું મૃગતે શરીરે શયનગૃહનું એક દાર ઉઘાડી તેણે અદર  
 એક પગ મુક્યો, પશુ બીજો ઉપાડતાં તેનું અંગ એટલું કપવા  
 લાગ્યું કે, તેના પગ ભોય પગ ટકી શક્યા નહિ પ્રમાદે તેને પડો  
 બીલી લઇ તેના હાથમાથી શીશી લઇ લીધી, અને દારમાંથી બહાર  
 ધમડી કાઢ્યો તેની નિર્જનતા માટે ધિકારતો તે પોતાની તમામ  
 હિંમત એકત્ર કરી શયનગૃહમા પેઠો હૃદય ધડકતું હતું પશુ તે  
 હૃદય પાપાણ્યમય હોવાથી, જમાલની પેઠે છેક નાહિ મત થઇ ગયો  
 નહિ પ્રથમ ટેબલ પરની સળંગતી બત્તી છુટાવી ધણેજ સાવચેતી-  
 થી તે રાખના પલગ પાસે ગયો બિલકુન શ્વાસ લીધા વિના કે  
 કાંઈ અવાજ કર્યા વિના, પલગ પગની મચ્છરદાની તેણે ખસેડી.  
 અને હાથમા રાખેલી એરી દવાની શીશી ઉઘાડી તે એકદમ શુર  
 સેનના નાક સમથે તેણે દવાની દીધી

શીશીનો સ્પર્શ થતાજ રાખ જગૃત થઇ સફાળો ઉઘા  
 ગયો પશુ પ્રમાદે તેના મુખ પર હાથ રાખી બેરથી તેને દવાવી  
 મુક્યો તેને સુંધાડેલું વિષ એવું જણદ હતું કે અદ્ય સમયમાજ  
 તેની અસર થઇ, અપાવતીનું છત્ર રાણી બુદ્ધિમતી તથા પુત્રો  
 લતિકાને મુકી પરલોકમાં સીધાવી મર્યું



પાપી પ્રમાદને એક તરફની શાંતિ થઇ. રાજાને જમતો તેમ પલંગમા પડી રહેવા દઇ તે શયનગૃહની બહાર આવ્યો અને દાર દતા તેમ પાછા બંધ કરી દીધાં

મીઆ જમાલ હજુ બહાર ધ્રુજતો હતો. પ્રમાદે તેને તેની નિર્બળતા માટે સખત ટપકો આપ્યો. સાથે સાથે તેને ઉશ્કેરી દિ મતવાન બનાવવાના પશુ કેટલાંક વચ્ચેના કઠા.

બન્ને નરપિશ્ચાયો ત્રાંથી નીકળી ભત્તિકાના શયનગૃહ તરફ ગયા ત્યાં પશુ બેઠોશીની દવાની શીશી કાઢી પ્રમાદજી કાર્ય કરવા તૈયાર થયો. શયનગૃહનું દાર હડસેલ્યું પશુ તે અદરથી બંધ માલમ પડ્યું એટલે પાપી જરા ગુમવાયો. આમ તેમ નજર કરી પશુ અદર જવાનો માર્ગ જણાયો નહિ. દાર ઉતાર્યા વિના બન્ય રસ્તો નહોતો, અને તે ઉતારવાં એ કામ પશુ મુશ્કેલ હતું. પાપી આને નિરાશ થવાનો સમય આવ્યો ખરો, પશુ ભત્તિકાના ભાખ્યાં કુબ સરખાએલું હતું, એટલે પ્રમાદની નજર દાર ઉપર ભીંત અને છતની વચ્ચે હવા અજવાળા માટે ઝોરકાની એમેર બેઠેલી કાચવી બારીઓ પર પડી તરતજ તેને દિ મત આવી. ધીરજ જમાલની પીઠ પર પડી મુઠ્ઠી તે ત્વરાથી ભીંત પર મઠી ગયો, અને એક બારી સાવચેતીથી કાઢી નાખી માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. લેસ પશુ સમય ગુમાવ્યા વગર તે બારી દ્વારા પ્રમાદે શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. સુરજોનનું ખૂલ કરવા તેના શયનભાગમાં જો ધ્રુજકી ફૂટતી હતી તે અત્રે નહોતી.

હાથીદાતના કઠકાથીજ બહુ ધડેલી હોય, ચન્દ્રમંડળમાંથી બહુ કોતરેલી હોય એવી એ નવંચૌવના કીઓ, એ શયનગૃહમાં

જુદા જુદા પલગ પર નિદ્રાવશ થએલી હતી મલમલનાં શ્વેત વસ્ત્ર તેમણે નિતબ ઉપર પરિધાન કરેલા હતા એ બેમાંથી એક અતુલ શબ્દગારોથી અલકૃત થએલી હતી એ ઉભય દિવ્ય યુવતી ઝોની મોહક કાન્તિ, નિમેષ વિના, નિશ્ચળ દૃષ્ટિથી પ્રમાદ નિહાળ વા લાગ્યો જેમ જેમ તેની દૃષ્ટિ એ યુવતીઝોની રૂપ-સપત્તિ પર વધારે અને વધારે સ્થિર થતી ગઈ, તેમ તેમ તે કામને વશ થઈ વિબ્હળ થતો ગયો જે કાર્ય માટે તે શયનગૃહમાં પેટા હતો તે હાથજાર વિસરી ગયો મદન પ્રહારની વેદનાથી તેને સીતકાર થવા લાગ્યા એ વેદના તે ઝાઝો સમય સહન કરી શક્યો નહિ કામાધ યની અનુપમ અલકારોથી વિભુષિત થએલી લતિકાજ છે એમ અનુમાન કરી તે તેના પલગ પર ધસ્યો પણ તેને સ્પર્શ કરતાં અચકાચો સતીના આતરિક તેજથી અગ્નિવા લાગ્યો. તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું સકળ અગ કપવા માગ્યું અસ્વેદથી અકળાવા લાગ્યો આ ઝલરાટમાં એ ચાર ડગલાં પાછાં હઠી નેત્રો બંધ કરી તે પાસેના ખીન્ન પલગ પર બેસી ગયો એ પલગમાં નિદ્રાવશ થએલી આ પ્રમાદનો સ્પર્શ થતાજ ઝખડી ઉઠી તે એકદમ પલગ પરથી નીચે કુદી પડી પ્રમાદનાં નેત્ર પણ ઉઘડ્યાં બન્નેની નજર એક થતા ભયથી પ્રમાદનો મદન-વિકાર સમી ગયો, અને આશ્ચર્ય ચકિત થતા તે બોલી ઉઠ્યો “કોણ ! કનક !”

“હાં ! દુષ્ટ ! તું અહીં ક્યાંથી !” કનકે ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં પોતાના વસ્ત્ર સંકેલતાં પુછ્યું

“ક્યાંથી ! જાણતી નથી કે પ્રમાદ સર્વવ્યાપક છે ! હીક મધુ કે લતિકા સાથે તું પણ હાથમાં આવી ” પ્રમાદે સ્વરશ્ચ ચતાં કહ્યું.

કનક સમજી ગઈ કે પ્રમાદ લતિકાનું હરણ કરવા વા તેનું સતીત્વ નષ્ટ કરવા આવ્યો છે તે નિશ્ચય રહી અને શુ કરવું તેના વિચાર કરવા લાગી પ્રમાદ પણ જગૃત થએલી કનકનું શુ કરવું તેના વિચાર કરતો હતો તેને ભય હતો કે કદાચત તે જૂમ પાડશે અને મહાલયનાં માણસો આવી પહોંચશે તો રિથતિ કડોડી મરો વળી તેણે ધડીઆળમાં જાયુ તો રાત્રિનો પાછલો પ્રહર ચાલતો હતો અને પ્રભાત થવાની તૈયાગી હતી લતિકા જાગી ઉઠે તેની પણ તેને ધારતી હતી તે તરત ઉઠ્યો, અને મજવામાંથી શીશી કાઢી તેમાંની દવા લતિકાને સુનાડવા તેના પલંગ તરફ ગયો.

આ તકનો લાભ લઈ કનક ઝપાટાબંધ દ્વાર તરફ દોડી તે ઉંચાડી નાંચી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે કયા જણ્યતી હતી કે દ્વાર પર પ્રમાદનો જામુસ ઉભેલાજ હતો બારણું ઉઘડતાજ મીઝાં જમાલ અદર ધસી આવ્યો અને કનકનું કાકુ પકડી તેને બહાર જતી અટકાવી કનકે જોયું કે જૂમ પાડ્યા વિના બીજે ઇલાજ નહોતો, પણ તે તેમ કરે તે પહેલાં પ્રમાદે તેના મુખ પર હાથ દબાવી બેહોશીની દવા સુંધાડી દીધી.

લતિકા તથા કનક બંને બેશુદ્ધ ચર્તા તેમને ખભા પર નાખી લાઇ, પ્રમાદ તથા જમાલ યુપકીથી મહાલયના ઝોરકાઓ ઝોળાગી દ્વાર પર પહોંચી ગયા પહેરેગીરો હજી બેહોશ રિથતિમાંજ પડેલા હતા, એટલે નિર્જયતાથી દ્વાર ઉંધાડી તે બહાર નીકળી પડ્યા પ્રમાદનો અશ્વ જ્યાં બાંધેલો હતો ત્યાં બંને બેહોશ થએલી અખ-જાઓને નાંખી, જમાલ અશ્વશાળામાંથી અશ્વ લઈ આવ્યો અને તેની કમર પર વીંટાળેલા દોરકા વડે એકને પ્રમાદના અને બીજાને

જમાલના અન્ધ સાથે બાંધી પાપીઓએ પુરખાટ અન્ધ દોડાવી મુક્યા

હજી છે કે

“ ન જાને જાનકૌનાથ પ્રાત કાલે કિં ભવિષ્યતિ । ”

ગત રાત્રિએ કેાથુ જાણતું હતું, કે રાજા શુરસેન પ્રભાતે શર્યામાજ બૃત્યને શરથુ થઈ પડેલા હશે ! લતિકા અને કનકનું હરથુ થશે !

### પ્રકરણ ૪૦ મું.

#### સુલભની શોધ

વાચક ! પ્રભાત થતા ચ પાવતી નગરી શોકગ્રસ્ત થઈ જવાની અને બલિષ્ઠમા પથુ ત્યા ભારે ઉચ્છલપાથલ થવાની, એ મત પ્રકરણમા વર્ણવેલી ઘટનાથી સહજ કદપી શકાશે આલો, હાલ તો આપણે સુલભની શોધમા નીકળેલા વિમળા અને મૃદુ શુ કરે છે તેની તપામ કરીએ.

ગજનગરના કારાગ્રહ આગળ પુર્ણ અધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો પહેરેગીરોએ રાખેલા ન્હાના એક બે દીપકાનેાં ઝાંખો પ્રકાશ કાગઝહની છેક નજીકમા પડતો હતો પહેરેગીરો તમામ નિશ્ચિત મને નિદ્રા લેતા હતા માત્ર એક વૃદ્ધ સિપાઈ કે જેનું નામ રામ-સિંહ હતું, તે દમ્બના રોગથી પીડાતો હોવાને લીધે બેઠો બેઠો ખો ખો કયા કરતો હતો

વિમળા તમા મૃદુ અન્ધને દોરતા, કાષ્ઠ સંકોચાતા એ સિપા-  
ઇની નજીક જવા લાગ્યા. રામસિંહ જુનો નોકર હતો, અને વહા-  
દાર પણ હતો. સુલભના પિતા હરરાયના સમયમાં પણ તે નોકરી  
પર હતો, અને અવરનવર તેને જા તોમ કુર્બાનસિંહને ત્યાં આવતો  
જતો હતો. આથી મૃદુએ તેને તરત ઝોળખ્યો અને તેના તરફથી  
કાંઈ મદદ મળશે એવી આશા પણ ઉત્પન્ન થઈ

વિમળા તુઝા મૃદુને કારામિહ તરફ આવતા જોઈ કદાચિત્  
પ્રમાદ હોય એમ અનુમાન કરી, રામસિંહ ધીજી સિપાઇઓને  
જાગૃત કરવા ઉઠ્યો, પરંતુ તે કાંઈને જાગૃત કરે તે પહેલાં મૃદુએ  
તેની પાસે જઈ તેનો હાથ પકડ્યો, અને કહ્યું “સભુર! રામ-  
સિંહ! કાંઈને જાગૃત કરવાની જરૂર નથી હું ધાર છું કે તમે  
મને ઝોળખી તો સક્યા હશો!”

મૃદુનો પોપાક જુનો હોવાથી તેમ સમય પણ રાત્રિનો હોવા-  
થી એ જુદો સિપાઇ તેને ઝોળખી શક્યો નહિ પણ તેને અટકાવ  
નારનો સ્વર કંઈક પરિચિત હોય એમ તેને લાગ્યું, અને તેથી  
પ્રશ્ન્ય, “ભાઈ! તમારો સ્વર કાંઈક પરિચિત હોય એમ લાગે  
છે, પરંતુ તમે કોણ છો તે હું પારખી શકતો નથી માટે તમાર  
નામ શું છે તે કૃપા કરીને જણાવશો!”

“રામસિંહ! અવરજા થઈ અને સમય બદલાયો એટલે  
સ્વસ્થાવાવિક યાદદાસ્ત તેમ અન્ય ઇન્દ્રિયો શિથિલ થાય, અને તમે  
મને એકાએક ઝોળખી શકો નહિ એ બનવા જોગ છે મહુમ  
કુર્બાનસિંહના કુટુંબનો હું માણસ છું, અને તમારા હાલના કહે-

વાતા અને મનાતા સરદાર પ્રભાદસિંહનો બાધ હું મૃદુ છું.”  
મૃદુએ ધીરેથી પોતાની ઝોળખ આપતાં કહ્યું

મૃદુનું નામ સાબળતાંજ તેમ કુશીનસિંહનું સ્મરણ થતાં એ  
જુદાં સિંપાઈના હૃદયમાં માનની લામણી ઉપરિચય થઈ તેણે તત્ત  
મરતક નભાવી મૃદુને કહ્યું “સરદાર ! માફ કરજો મારાથી આપને  
ઝોળખી શકાયા નહિ આપે રાજનગરનો ત્યાગ કર્યો છે, એવી  
ચર્ચા અત્રે ચાલી રહી છે અને આપ અત્યારે અહીં ક્યાથી ? અને  
આ આપની સાથે કાણુ છે ”

“રામસિંહ ! હું ધણી અગત્યના કામ માટે નીકળ્યો છું.  
આ મારા સાથી છે સદ્બાગ્યે પ્રથમ તમારોજ મેળાપ થયો તેથી  
મને ધણો આનંદ થાય છે, અને હું આશા રાખુ છું કે મહુર્ત  
હરરાય ઠાકા પ્રત્યેના તમારા માન અને લામણીની ખાતર, તમે  
મને મારા કાર્યમાં ખનતી મદદ કરશો.” મૃદુએ કહ્યું

“સરદાર ! દિવાન સાહેબના અમારા પર થયેલા ઉપકારો  
કદાપિ બૂલી શકાય તેમ નથી કરમાવો ! મારી જે મદદ તમારે  
જોઈએ તે આપવા હું તૈયાર છું અત્યારે નોકરી કરીએ છીએ તે  
નોકરી નહિ પણ માત્ર પેટની ખાતર વેઠ કરી રહ્યા છીએ માટે  
જરા પણ સકાચ રાખ્યા વિના જે આજ્ઞા હોય તે કહો.” રામ-  
સિંહે ખરા અંત કરણપૂર્વક કહ્યું

“ધન્ય છે ! રામસિંહ ! તમે જાણુતા હશો કે હરરાય ઠાકાના  
ચિં. મુલભારાયને અત્રે કેદ કરવામાં આવ્યા છે તેમને મળવાની  
મારે ખાસ આવશ્યકતા છે માટે જો તમે અને તેમની મુલાકાત  
કરાવી આપો, તો મારાપર તેમજ હરરાય ઠાકાના કુટુંબપર તમારો  
મદદ ઉપકાર થશે ” મૃદુએ કહ્યું.

“ રાજા કેશરીસિંહનો પ્રાણુ લેવા સુલભરાયે પ્રયત્ન કરેલો અને તે ઉપરથી તેમને પકડવામાં આવ્યા છે, એવી કાંઈ અફવા તો મારા સાંભળવામાં આવી છે ચોક્કસ ખબર નથી આ કારાગરમાં તેમને ભાવવામાં આવ્યા નથી એ હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું છતાં આપ જો રાજનગરમાં થોભી શકો તેમ હો તો હું એક બે દિવસમાં એની બાતમી કાઢી લાવું ” રામસિંહે તે જો જાણુનો હતો તે કહ્યું

આ શુદ્ધા સિમાઈના જવાબથી મૃદુને એટલી તો ખાત્રી થઈ કે સુલભને રાજનગરમાં કોઈ સ્થાને કેદ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે કયે સ્થાને છે તે તેને શોધી કાઢવાનું હતું તેણે થોડીવાર વિચાર કરી જણાવ્યું, “ રામસિંહ ! મારાથી અત્રે ઝાઝો સમય રહી શકાક તેમ તો નથી, પરંતુ બે દિવસ પછી તમે કહો તો પાછો હું તમને આ સ્થાને મળી શકું ખરો પણ હા ! એવું કોઈ ગુપ્ત સ્થાન તમારી જાણમાં છે કે જ્યાં સુલભને કેદ કરવામાં આવ્યો હોય એવું અનુમાન કરી સકાય. ”

“ હા ! બે ત્રણ ગુપ્ત કારાગરો રાજનગરમાં છે અને તેમાંનાં એકમાં સુલભભાઈને રાખવામાં આવ્યા હોય એમ બને ખરું ” રામસિંહે કહ્યું.

“ તમે એ કારાગરોના રસ્તાથી વાંકે છે ” મૃદુએ પૂછ્યું.

“ નાજી એ કારાગરો જોયા છે ખરો પણ ત્યાં કયે રસ્તે જવાય છે તે મારી જાણમાં નથી. અગાઉ એ કારાગરોમાં પણ કોઈ કોઈ વાર પહેરો ભરવો પડતો હતો, પણ અમને આખે પાટા બાંધી લાં લઈ જવામાં આવતા હતા એટલે રસ્તાની માહિતી નથી. છતાં બે દિવસ પછી તમે મને પાછા આવી અહીં મળજો. એ

“ગમ્યાન હું બનશે તેટલી હકીકત અવશ્ય મેળવીશ. ” રામસિંહે જણાવ્યું.

‘ હરકન નહિ. રામસિંહ ! હું તમને આ રથને આ સમયે જો દિવસ પછી બનશે તો મળીશ, પરંતુ કોઈ કાર્યવશાત્ મારાથી ન આવી શકાય અને તમને સુવલની કાંઈ બાતમી મળે, તો તમે યુમ રીને ડોક્ટર અજયરાયને ત્યાં તેમના પતિન વિમળાને કહાવજો ” મૃદુએ કહ્યું.

ડોક્ટર અજયજી નામ સાલગતાંજ રામસિંહ ચમક્યો. મૃદુને અને વિમળાને તે ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો. રામસિંહની એ સ્થિતિ મૃદુ તરત સમજી ગયો, અને તેણે કહ્યું “ કેમ રામસિંહ ! શું જુઓ છો ? ખાત્રી રાખજો કે મૃદુજ છું.

રામસિંહને મનોમન થયો નહિ તેને શકા થવા લાગી કે પ્રમાટે તેની પરીક્ષા કરવા કોઈ યુક્તિ રચી છે તે બિચારો મહારાવા લાગ્યો. મૃદુએ તેને ફરી પૂછ્યું “ રામસિંહ ! કેમ આમ ગભરાયલા બાગો છો ? ડોક્ટર અજયરાયના નામથી બીધા શું ? ”

“ ભાઈ ! તમારે માટે હવે મને ધણો શક જાય છે જો નમે મૃદુસિંહ હો અને સુવલરાયની શોધમા નીકળ્યા હો, તો ડોક્ટર અજયજી કે જે પ્રમાણે લીધે તે બંનેનો દુશ્મન થયો છે, તેની માથે તમે મમક ધરાવી શકોજ નહિ તમે મને કસાવવા માટે પ્રયત્ન કરતા જણાવ્યો છો. ” રામસિંહે ગભરાતાં ગભરાતાં કહ્યું.

‘ રામસિંહ ! તમારે કહેવું સત્ય છે અને સ્વાભાવિક તમારા જોવોજ વિચાર અન્ય મનુષ્ય પણ કરે, પરંતુ તમારે મહારાવાનું



કાંઈ પ્રયોજન નથી તમને ફસાવવાના પ્રપચ જેવું કાંઈ છેજ નહિ' મૃદુએ કહ્યું

રામસિંહને ખાત્રી થઈ નહિ અને તેથી તેણે મૃદુને કહ્યું  
“ભાઈ ! કૃપા કરી આપ હવે સીધાવો નહિતો મારે આપને પગ ફેંચ કરવા પડશે. ”

મૃદુએ જોયું કે એ અલણ્ય માણસને સમજાવવો મુશ્કેલ છે વળી તેને વિમળાની તમામ હકીકત જાહેર કરવી, તે પણ તેને સલાહભરેલું લાગ્યું નહિ આથી તેણે રામસિંહનો ઉપકાર માની, વિમળાને ઘસારો કરી અશ્વને દોરી ચાલવા માડ્યું

રામસિંહ અને મૃદુ વચ્ચે થયેના છેવટના વાદવિવાદથી વિમળાનું હૃદય ખિન્ન થવા લાગ્યું. તેના સ્વામિનું નામ દેવાથી બિચારા મૃદુ તથા સુલભ જેવાને કેટલું દુઃખ પડે છે, તેના વિચાર આવતા તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુશ્રાવ થવા લાગ્યો મૃદુ પણ એજ વિચાર કરતો હતો કે પાપીઓએ નોકનો ઉપર તેમની સત્તા અને ધાક કેવા બેસાડી દીધા છે કે નામ દેતાજ તેઓ ગભાઈ ઉઠે છે

ચોડા સમય બંને જણાએ મનમા ખેદ કરતા મૌનપણે ચાલ્યા હતાં છેવટે જે સ્થાને તેમનો પ્રથમ મેળાપ થયો હતો ત્યાં આવતાં તે અટક્યા ત્યાંથી તેમને જુના પડગનો રસ્તો આવતો હતો

“ જાહેન વિમળા ! હવે હું રજા લઈશ તમે ભાઈ સુલભને મટે લાગણી દર્શાવી જે સહાયતા આપી છે, તે મટે હું તમારો મહત્કૃષ્ણકૃતી થયો છું ” મૃદુએ કહ્યું.

“ ભાઈ ! હવે તમે કંઈ તરફ જવાના વિચાર રાખ્યો છે ? ”

રામસિંહે કહેલ શ્રુત કારાગ્રહનો પતો હવે કયાથી મેળવશો ? ”  
 વિમળાએ ગદગદિત કંઠે કહ્યું

“ હજી ક્યાં જવું તેનો હું કાષ્ટ નિર્ણય કરી શક્યો નથી, છતાં એટલું તો નક્કીજ છે કે જ્યાં સુધી મિત્ર સુલભને હું છોડાવી લાવું નહિ, ત્યાં સુધી ચપાવતીમાં હું કાષ્ટને મારે મુખ બતાવીશ નહિ પાપીઓએ પાકે પાચે કામ કરેલું જણાય છે, અને નોકરોપર દાખ એવો બેસાડ્યો છે કે તેમના નામ માત્રથી પણ તે ધુજી ઉઠે છે ” મૃદુએ જણાવ્યું

“ સત્ય છે ? ભાઈ મૃદુસિંહ ! રાજ કેશરીસિંહને એ લોકોએ એવો વશ કરી અથ બનાવી દીધો છે, કે તે એમનેજ જોઈ રહ્યો છે, અને જેમ પ્રભાદ દોરે તેમ દોરવાય છે ભાઈ ! જે સુવશરાયને અત્યારે આપણે શોધી છોડાવી શક્યા હોત, તો આપણે ધણા આનંદથી છૂટા પડ્યા હોત પણ લાચાર તમારા કહેવા મુજબ પ્રભાદે પાકે પાચેજ કામ કર્યું જણાય છે ” વિમળાએ એકે દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખતા કહ્યું

“ હરકત નહિ. હવે મારો પણ એ નિશ્ચયજ છે, કે એ દુષ્ટોના કૃત્યો પ્રગટ કરી જેમ અને તેમ ત્વરાથી હું તેમનું મૂળ કાઢી નાંખીશ પ્રભાદ પ્રત્યેનો મારો બધું ભાવ દિનપ્રતિદિન નષ્ટ થતો જાય છે ” મૃદુએ સહજ ઉશ્કેરાઈ કહ્યું

મૃદુના આ ક્ષુભોથી વિમળાના હૃદયમા તેના સ્વામિ માટે અથ ઉત્પન્ન થયો કદાચિત્ તે મૃદુના સપાટામાં આવી જાય, અને પરિણામે તેનું સૌભાગ્ય જવા વખત આવે એ વિચારથી તેનું કોમળ હૈયું ભરાઈ આવ્યું તેના નેત્રોમાંથી આંસુ સરી પડ્યાં, તેની આ

સ્થિતિનુ થવાનું કારણ મદુ સમજી શક્યો નહિ, અને તેથી તેણે મૂઝયુ “ બહેન ! શેય શા માટે કરો છો ? ”

મદુના પ્રશ્નોને ઉત્તર વિમળા તાત્કાલિક આપી શકી નહિ મદુને તેના પ્રતિ દયાભાવ ઉત્પન્ન થયો, અને તેને આશ્વાસન આપી જે કાંઈ હોય તે જણાવવા આગ્રહ કર્યો મદુના આશ્વાસનથી જર ધીરજ આવતા વિમળાએ કહ્યું “ ભાઈ ! ધન્ય છે ! તમારા જેવા પરોપકારી પુરૂષને, કે જે અત્યારે દુઃખન થઇ તમને અનહદ દુઃખ દઇ રહ્યા છે, તેની હૃત-ભાગિની પતિન પ્રત્યે તમે માયાળુપણુ દર્શાવી આશ્વાસન આપો છો ! પરમાત્મા તમારૂં કલ્યાણુ કરો ”

“ બહેન વિમળા ! આવા ક્ષુલ્લક વિચારો કરી તમારા આત્માને દુઃખ કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. ધન્યવાદ તો તમને થટે છે કે તમે નત્યના સ્વાયક થઇ તમારા સ્વામિના દુર્વિચારોની નાવમાં ન બેસના જીવના જોખમે પણ પરોપકારના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા છો ! માટે બહેન ! શાંત થાઓ. અને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો કે હું મારા મિત્રને નિર્વિઘ્ને શોધી કાઢવાના મારા પ્રયત્નમાં સફળ થઈ, સૌન્દર્યલતિકાને પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યશાળી થાઉં ” મદુએ અચપર સ્વાર થવાની તૈયારી કરતાં કરતાં કહ્યું

“ ભાઈ ? પરમાત્મા તમારી શુભ વાન્છનાઓ તૃપ્ત કરે, એવું હું આત કરણુપૂર્વક ઇચ્છુ છુ, અને પરમેશ્વર પ્રત્યે પણ હું એજ પ્રાર્થના કરે છુ અને કરીશ. ” વિમળાએ નમ્રતાથી જણાવ્યું

“ ચરો બહેન ! હવે હું રમ્મ લઈશ. ” અન્વારૂંદ થતાં મદુએ કહ્યું.

વિમળાની જે ઈચ્છા મદુને જાહેર કરવાની હતી તે તે કહી

શકી નહોતી, એટલે મૃદુને રોકતા તેણે કહ્યું “ભાઈ ! મૃદુમિહ ! તમારી ગરીબડી પહેનની એક યાચના છે તે પૂર્ણ કરશો !”

“શા માટે નહિ ! કહો પહેન ! શું છે ! મારાથી તમને જે કાંઈ સહાય આપી શકાશે, તે તમે કહેશો ત્યારે આપવા તૈયાર છું” મૃદુએ જણાવ્યું

“ભાઈ ! જ્યારે તમે માગ પ્રત્યે આટલો રનેહ અને લાગણી ધરાવો છો, તો મને આશા છે કે મારા સૌહાર્દગ્યનુ ગ્રક્ષણ કરવાનું તમે કદાપિ જૂલશો નહિ મારી યાચના સ્વાર્થિ છે અને તે હિદાર દિલના વીરોજ બક્ષી શકે છે ભાઈ મુલબરાયે એ ગમધી મને અભય વચન આપ્યું છે અને તમારી પાસે પણ એજ અભય વચન માટે મારી યાચના છે” વિમળાએ કરતાં કરતાં તેની ઇચ્છા જાહેર કરી

આ માગણીથી મૃદુને વિમળાને માટે ધણોજ હિચ્ચ અભિપ્રાય બધાયો, અને તે તેના પ્રત્યે વિશેષ માનથી જોવા લાગ્યો તેણે કહ્યું

ધન્ય છે ! દેવી ! એક નિપુર અને સદા પાપમાર્જિત પ્રવૃત્ત ચક્ષુ રહેલા સ્વામિ પ્રત્યે પણ ‘રનેહભાવના’ રાખી, તેનું કલ્યાણ ઇચ્છવામાર્જિત તમારૂં કલ્યાણ સમજો છો એ ખરેખર પ્રશ્નસનીય છે પહેન ! નિશ્ચિત રહેજો મૃદુના હાથે તમારૂં કે તમારા સ્વામિનું અનિષ્ટ કદી પણ થશે નહિ.”

“પ્રભુ આપને દીર્ઘાયુ રાખો અને તમારી સર્વ મનકામના પૂર્ણ કરો” વિમળાએ અંત કરણપૂર્વક આશીર્વાચન કર્યાં.

મૃદુ અને વિમળા છટા પડ્યાં. મૃદુએ તેનો અન્ન વામુવેગે દોડાવી મુક્યો અને વિમળાએ તેના થળ તરફનો રસ્તો લીધો.

અંકરેણુ ૪૧ મુ.

દુરંભન પ્રતિ દયાભાવ.

વિમળા અને મૃદુ છટા પડ્યા ત્યારે પાછલી રાતિની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી પ્રભાત થતાં પૂર્વે મહાત્માની પર્ણકુટીએ પહોંચી, જે સ્થાને ચંદ્રિકાને કેદ કરી હતી, ત્યાં કદાચિત સુલભને પણ પૂરવામાં આવ્યો હોય અવુ અનુમાન કરી, તે મુમસ્થાનની મહાત્મા અગર રાધેશ્વરી દ્વારા આહ્વાનિત મેળવવાનો મૃદુએ વિચાર કર્યો હતો, અને તેથી તે પર્ણકુટી તરફ તેનો અન્ન દોડાવતો આવ્યો હતો હતે. જોતજોતામાં જે સ્થાને રાધેશ્વરીને પ્રમાદ તથા અજ્ઞાની સુલભાકાત ઘર્ષ હતી, ત્યાં આગળ તે આવી પહોંચ્યો. સહજ રચીજ એ સ્થાને કોઈ અન્ન ઉભો હોય એવો અને ભાસ થયો હતો, અને તેથી તેણે પોતાના અન્નનો વેગ પણ ધીરો પાડી સાવધ રહ, ધીમે ધીમે અન્નની છેક નજીક ગયો તો ત્યાં જમીન પર કોઈ પ્રત્યક્ષ પડેલું તેને દેખાયું. તેણે તુર્ત બતી કાઢી, તે સળગાવી બેસી. ડોકટર અજ્ઞા બેસુદ્ધ થઈ પડેલો તેની નજરે પડ્યો. અન્ન રાધી ઉતરી મૃદુએ તેની નાકી વિગેરે તપાસી બેસી, તો અસ્થિભ્રમણ થતો તેને જણાયો. ચોરીવાર તેને પર્ણકુટીમાં લઈ જવો કે તેને પહોંચાડવો, તેનો વિચાર કરતાં તેને તેને ધીર મુકી આવવાનુંજ

મૃદુને ઠીક લાગ્યું તેને ઉઠાવી મૃદુએ પોતાના અંધપર સુધાડ્યો. અને તેની પાછળ પોતે પણ સ્વાર થઇ અજબના અંધને સાથે સાથે દોરી લઇ તેણે પાછો રાજનગર તરફ રસ્તો લીધો.

મૃદુથી છૂટી પડી વિમળા સ્વસ્થાને પહોંચી ગઇ હતી અને તેણે ધારણ કરેલા સ્વાગ ઉતારી એક આરામ ખુરશીમાં પડી પડી તેના સ્વામિના વિચારો કર્યા કરતી હતી જરા જરામાં અજબના આવવાના તેને લાણુકારા વાગતા હતા, અને તે મારી પાસે દોડી જતી હતી પણ કોઇને ન જોનાં, નિગાશ થઇ પાછી ચિતામાં પડી જતી હતી આખરે રાહ જોઇ જોઇ તે થાકી, અને નિદ્રા આવે તો જરા આરામ લેવાના વિચારથી શય્યામાં તે આમતેમ આળોટતી હતી એટલામાં દ્વાર ખખડ્યાનો તેને લાણુકાર થયો. સહજ કાન માંડી સાંભળતાં ફરીથી દ્વાર ખખડ્યા, અને “ બહેન ” શબ્દથી કોઇ મૂંઝ પાડતું હોય એમ તેને લાગ્યું તે સફાળી શય્યામાંથી ઉઠી બારીએ મઇ, અને જોયું તો બે અમર તેના દરવાજા આગળ ઉભા હતા અને એક શખ્ત બીજાને હાથમાં ઉપાડી બારણામાં ઉભો હતો. ગભરાતી ગભરાતી તે નોંચે આવી અને દ્વાર ઉઘાડ્યા દ્વારમાં ઉભેલા મૃદુને તેણે તરત ઓળખ્યો, અને તેને પાછું કેમ આવવું પડ્યું તે બાબત પ્રશ્ન કરે, તે પહેલાં તેની નજર મૃદુના હાથમાં બેસેલું થઇ પડેલા અજબ ઉપર પડી એક હાથ મારી તે તરતજ મુર્છાગત થઇ ઢળી પડી.

વિચારા મૃદુને બીજી મઠક ઉભું થયું અજબને શુદ્ધિમાં લાવવાની તેની ચિતા ચાલુ હતી, એટલામાં વિમળા બેઠેલ થઇ પડી. હવે શું કરવું તે માટે તે ગુચવાયો પણ સમયસુચકતા વા-

પરી' તે અજળને જમીનપર સુધાડી, ઘરમાંથી પાણી તથા ઝીંક  
 પામે શોધી લાવ્યો. પ્રથમ વિમળાને શુદ્ધિમાં લાવવા તેના મો  
 ઉપર પાણી છાંટી પખાવડે પવન નાખવા માંડ્યો. થોડો સમય  
 આ ઉપચાર ચાલુ રહેતાં વિમળા શુદ્ધિમાં આવી, અને આગસ  
 મરડી તરત બેસી થઇ ગઇ. તેનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું હતું. નેત્રો-  
 માંથી આંધાર આંસુ પડતા હતા તેનો કંઠ રૂષાઇ ગયો હતો.  
 અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે મૃદુના સાસુ જોઇ તેનાપર કરેલા ઉપકાર માટે તે  
 તેનો આભાર માનવા લાગી મૃદુ આવાસન આપતો, શોચ કરવો  
 છોડી દઇ અજળને શુદ્ધિમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવા તેને સમજા-  
 વવા લાગ્યે. બંને જણાએ મળી પ્રથમ અજળને ડિયરી બેડી પર  
 લઇ ગયા, અને તેને પલગપર સુવાડ્યો. શુદ્ધિમાં લાવવાની જો  
 દવા વિમળાની જાણીતી ધરમા હતી તે તે લઇ આવી, અને વારા  
 ફરતી તે સુધાડી અજળને શુદ્ધિમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.  
 આ સતત ઉપચારોથી પાંચેક કલાકમાજ તેણે આખ ઉધાડી, અને  
 આમતેમ નિહાળવા લાગ્યો. તેની બચકર સ્થિતિની તેને સ્મૃતિ થઇ.  
 તેના મુખમાંથી 'વિમળા' એટલા શબ્દે નીકળ્યો, અને પાછા  
 તેણે નેત્રો બંધ કરી દીધા. વિમળાએ ઉપચારો ચાલુ રાખ્યા મૃદુ  
 પણ તેને મદદ કરતો હતો, અને એ દર્પિતની દયાજનક સ્મિતિ  
 નિહાળી મનમાં ગોચ કર્યા કરતો હતો. થોડીવારે અજળ પાછો  
 શુદ્ધિમાં આવ્યો, અને આખ ઉધાડી તેને બેઠો કરેલા વિમળાને  
 ઇશ્વારત કરી વિમળાએ તરતજ તેને સાચવીને બેઠો કર્યો અને  
 પૂછ્યું "પ્રાણનાથ! તમને શું થાય છે? કપાઉં-ડરને બોલુવી  
 હવા મગાવીશું!"

વિમળાના પ્રશ્ન તરફ અજળનું લક્ષ હતું નહિ તે બાજુપર

રેણુ મૃદુને નિહાળતો હતો તેણે પૂછ્યું, “ વિમળા ! આ કોણ  
! મને અહીં કોણુ લાગ્યું ! ”

“ પ્રાણુનાથ ! દુષ્ટ પ્રમાદની મદદમાં રહી જે મૃદુસિંહનો  
શ કરવા તમે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો, તેજ આ મૃદુસિંહ તમને  
મલામા બેશુદ્ધાવસ્થામાં પડેલા ત્યાથી અહીં લઈ આવ્યા છે ”  
મળાએ મૃદુને જાળખાવતાં જરા કંટોરતાથી કૈતર આપ્યો.

આપત્તિના સમયમાં મૃદુએ તેની સજ્જનતા બતાવી કરેલી  
દનો વિચાર કરતાં, અજ્ઞાના હૃદયમાં તેને માટે માનની લાગ  
! ઉપસ્થિત થઈ તે મૃદુને પગે પડ્યો અને કહ્યું “ ભાઈ !  
સિંહ ! ક્ષમા કરો. પાપી પ્રમાદની સગતમાં રહી તમને દુઃખ  
!માં તેમ તમારૂં અહિત કરવામાં મેં કયાશ રાખી નથી ધન્ય  
! તમારા જેવા સત્પુરુષને કે અપકાર ઉપર ઉપકાર કરવાનું તમે  
ય ગણ્યું ! જે દુષ્ટને માટે મારી આ સ્થિતિ થઈ, તે મને અર  
!માં રજાળતો મુકી ચાલ્યો ગયો, અને તમે મને તમારો દુશ્મન  
ર્યો છતાં મારા પર દયા લાવી ઉપકાર કર્યો ! ધન્ય છે ! પ્રભુ  
મારૂં મંગળ કરો ” આટલું બોલતાં તેનો શ્વાસ ભરાઈ આવ્યો.  
માદ પ્રત્યે તેને અતરમાં અનહદ તિરસ્કાર છૂટ્યો. થોડીવાર નેત્રો  
ધ કરી તે તકીઆપર માથું ટેકવી પડી રહ્યો. વળી જરા સ્વસ્થ  
તા તેણે મૃદુને કહ્યું, “ ભાઈ ! મારા તમામ અપરાધોની ક્ષમા  
! છાતીમાં જાળાતો હા એવો સખ્ત લાગ્યો છે કે પ્રાણુ બચવો  
! સંભવિત છે. વળી મારા જેવા કૃતદિને હવે જીવવું એ પશુ  
! પ છે. લાચાર છું મૃદુસિંહ ! તમારા અપાર ઉપકારનો બદલો  
! બવા હું સમર્થ નથી, છતાં પ્રમાદના પ્રયત્નોથી તમને વાંધે



કરી, તમને સાવચત રહેવાની સૂચના કરવાથી હું મને કૃતાર્થ થ-  
યેલો માનીશ ભાઈ ! હવે વિલંબ ન કરતાં તમે સત્વર ચપાવતી  
જાંઝો રાજા શુરસેન અત્યારે આ દુનિયામાં હશે કે કેમ તે સકા  
ભરેલું છે પાપી પ્રમાદ અને જમાલ તેનું ખૂન કરી, દેવી તુલ્ય  
લતિકાનું હરણ કરવાનું દુષ્કૃત્ય કરી રહ્યા હશે વળી એક બે  
દિવસમાં ચપાવતી પર અણચિતબો હુમલો કરવાની પણ તૈયા-  
રીઓ થઈ ગઈ છે માટે સરદાર ! તમે સત્વર ચપાવતી બંધ બ-  
ધાનું રક્ષણ કરો "

અજબે આપેલી બાતમીથી મૃદુના જીવને ધણી બચાવવા  
લાગી તેણે કહ્યું "અજબરાય ! ચિંતા કરશો નહિ તમને તમારા  
પાપકર્મોના પશ્ચાત્તાપ થાય છે, અને સત્યને માર્ગે ચાલવાનો તમારો  
નિશ્ચય થાય છે, તે જોઈ મને આનંદ થાય છે પરમાત્મા તમારું  
રક્ષણ કરશે. પ્રમાદને પણ પસ્તાવાનો વા કમેતે મરવાનો સમય  
આવશે હું નથી ધારતો કે રાજા શુરસેનજીનું ખૂન કરી ચપાવતી  
સર કરવાની તેની મુરદ બર આવે છતાં તમે મને અજબબંધી  
ચેતાવ્યો છે, તો તે માટે હું તમારા આભારી છું ચપાવતીનો  
તથા તેના પ્રતાપી મહારાજાનો બચાવ કરવા હું પુરતો પ્રયત્ન  
આદરીશ તમે જ્યારે નિખાલશપણે આટલી હકીકત કહી, તો  
હું આજ્ઞા રાખું છું કે ભાઈ સુલભને કયે સ્થાને કેદ કરવામાં આવ્યો  
છે, તેની પણ બાતમી આપી વિશેષ આભારી કરશો. તેને જોડવા  
વિના ચપાવતી નહિ જવાની મારી પ્રતિજ્ઞા છે, એટલે સુલભ છૂટે  
નહિ ત્યાં સુધી મારી પ્રતિજ્ઞા તોડી હું જ્યારે ચપાવતીનો બચાવ  
કરી સકીશ નહિ. વળી તમને બાવલ કોણે કર્યા તેની પણ કંઈ  
મહિતિ આપી સકાય તો સાંઝે "

“સરદાર! માફ કરજો સુલભરાયની હકીકત કહેવાતું હું વિ-  
સરી ગયો. તેમને એક ગુપ્ત બોયરામા કેદ કરવામાં આવ્યો છે.  
ત્યા જવાના બે માર્ગ છે એક રાજમહેલમાંથી છે, અને બીજો  
અહીંથી ત્રિપાવતી જતા એક ઊર્ણ શિવાલય આવે છે તેમાંથી છે.  
રાજમહેલને રસ્તે જવાતું તમને અવુરૂળ નહિ પડે, મારે શિવા-  
લયને માર્ગે તમે જાઓ એ શિવાલયમાં જે શિવલિંગ છે તે તમે  
ઉપાડશો એટલે તેની નીચે તમને એક બોયર જણાશે તેમા ઉતરી  
ચોથે પથથીએ ઉભા રહી ડાબી બાજુ તરફ હાથ લંબાવશો એટલે  
એક કંટુ તમારા હાથમાં આવશે તેના ચાર પાંચ આટા ફેરવી  
જરા ઉચકી આપશો, એટલે જે શિલા સાથે તે જડેલું છે તે ખસી  
જશે, અને એક બીજું બોયર કેખાશે તે બોયરામા ઉતરી સીધા  
ચાલ્યા જશો એટલે એક મોટું ચાખાન આવશે, અને તેમા કારા-  
મદ જેવી ઓરડીઓ બાંધેલી તમારી નજરે પડશે એ ઓરડીઓ-  
માંની મધ્યની ઓરડી છે તેમા સુલભરાયને રાખેલા છે હું ધાર છું  
કે ભવિષ્યમાં હરણ કરી લાવી, તેને પશુ પ્રમાદ ધણુખડ હાલ એ  
સ્થાનમાંજ રાખશે. મારે ભાગ! તમે અહીંથી સીધા શિવાલયે  
જાઓ અને કાર્ય સિદ્ધ કરો પરમાત્મા તમને સહાય કરશે હું  
લાચાર છું કે મારાથી તમને મદદ કરી શકાય તેમ નથી, નહિ તો  
હું ચોતેજ સુલભભાઈને સુકત કરી લાવી તમારી આગળ રજુ કરત”  
અજમે નિર્વાસ નાખતાં કહ્યું.

“ ઠીક ત્યારે સુલભે તમાગ પર ધા કર્યો નથી એમ સમજાવે  
છે” મુદુએ કહ્યું.

“ ના એમને બિચારાને તો મહાકપટ કરી કેદ કરવામાં

આવ્યા છે. મારાપર શા કરનાર કોઈ સ્ત્રી હતી. કાશુ હતી તે હું  
એળખી શક્યો નથી.” અજમે પુલાસો કર્યો

સુલભનો પત્તો લાગવાથી તેને છોડાવવા મૃદુ પણ ઉત્સુક થઈ  
રહ્યો હતો, એટલે અજમે તથા વિમળાની રજા માગી તે  
નીકળી પડ્યો

આ તરફ ડોક્ટર અજમે તેનાં કૃત્યો માટે વિમળા આશળ  
પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. વિમળા હૃદયમાં બળતી, સ્વામિના દુખથી  
દ્રવી જતી, હિમ્મત રાખી તેને આશ્વાસન આપતી તેની સારવાર  
કરવા લાગી. અજમેને ગોળી સખ્ત લાગી હતી વિમળાના સૌભાગ્ય  
માટે તેને મનમાં વશી ચિંતા થવા કરતી હતી

### પ્રકરણ ૪૨ મુ.

#### ચઢાઈની તૈયારી

કનક અને લતિકાને અચેત કરી ઉઠાવી લાવનાર પ્રમાદ તથા  
જમાલ, જે સમયે મૃદુ અજમેની સારવારમાં પડ્યો હતો તે સમયે  
રાજનગરમાં આવી પહોંચ્યા હતા. અપાવતીથી પાછા ફરતા તેમણે  
ડોક્ટર અજમેની રસ્તામાં તળવીજ કરી હતી, પણ તેનો કાંઈ પત્તો  
ન લાગવાથી પ્રમાદને તેને માટે સહજ ચિંતા થતી હતી તેને  
રસ્તામાં પડ્યો મુકી ચાલ્યા જવા માટે તેને પસ્તાવો થતો હતો  
અને તેનાં સમાચાર મેળવવા ઉત્સુક થઈ રહ્યો હતો.

રાજનગરમાં આવી તરતજ તે રાજમહેશ્વરને ગુપ્ત માર્ગે થઇ, અજ્ઞાતા ધારવા મુજબ જે સ્થાને મુલકને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં લતિકા તથા કનકને બેઠોશ સ્થિતિમાં મુકી આવ્યો, અને ત્યાંથી પરભાર્યો રાજ કેશરીસિંહ પાસે જવા નીકળ્યો.

રાજ નગરૂત થયો હતો અને તે પ્રમાદનીજ રાહ જોતો હતો. રાજ શુરસેનનું ખૂન કરવાનું સાહસ પ્રમાદે ઊઠાવ્યું છે તે હકીકતથી તે જાત હતો અને તેમાં તે કત્તેહ પામશે કે નહિ તેની તેને ચિંતા થયા કરતી હતી જે કર્મખંડે પ્રમાદ પકડાઇ ગયા અને શુરસેનને તેણે રચેલ કાવતરે માલમ પડી ગયું, તો પોતાની તથા રાજ્યની પાયમાલી થશે એ ભયથી તે નિદ્રા પણ લઇ શક્યો નહોતો.

પ્રમાદને ત્વરાથી આવતો તેણે નિહાળ્યો, એટલે તેના મનની અશાંતિ આછી થઇ કત્તેહના શુભચિન્હો તેને દેખાવા લાગ્યાં જેત જેતામાં પ્રમાદ રાજ પાસે જઇ પહોંચ્યો તે નમન કરે તે અગાઉ-જ રાજએ તેને પ્રશ્ન કર્યો “ કેમ પ્રમાદસિંહ ! શું સમાચાર ? ”

“ મહારાજ ! અઘાપિ પ્રમાદે હાથ પર લીધેલા કયા કાર્યમાં પરાજય થયો છે, કે આ કાર્યમાં પણ હોય ? કત્તેહ આપણીજ છે ” પ્રમાદે મર્વ કરતાં જવાબ આપ્યો.

“ શામાશ ! પ્રમાદસિંહ ! તમારી વીરતા અને કાર્યકુશળતાની અને મધુર્ણ ખાત્રી છે વાર ! હવે આપણે શું કરવાનું છે ” કેશરીસિંહે પ્રમાદની પ્રસન્ના કરતાં કહ્યું.

“ મહારાજ ! હવે આપણે વિલંબ કરવાનો નથી ચંપાવતીમાં રાજના મૃત્યુના સમાચાર જાહેર થઇ ગયા હશે. રાજ્યમાં મર્વજ

શોક પથરાશે અને સૈન્ય પણ અવ્યવસ્થિત રહેશે આપણુ સૈન્ય બરાબર તૈયાર હોય તો આજેજ કુચ કરી, રાત્રિ પડતાં ચપાવતી પર હુમલો કરવો ” પ્રમાદે ખુલાસો કર્યો

રાજા કેશરીસિંહે જરા વિચાર કરી કહ્યું “ સરદાર ? તમે કહ્યો છો તે વાસ્તવિક છે અને વળી તમારી યુક્તિથી આપણો જય થવો પણ નિર્વિવાદ છે, પરંતુ જનાપવાદ આપણા પર આવશે અને જો ચપાવતીની પ્રજા ઉશ્કેરાય આપણા સામે થશે તો રાજનગરને પણ તેની છાટા લાગશે, અને શાંતિ પ્રસરાવતાં આપણને મહા વિટબના પડશે.

“ મહારાજ ! એ બધા વિચારો હાલ કરવાની કાંઈ આવશ્યકતા હું જોતો નથી જનાપવાદનો ભય રાખીએ તો આપણુ કોઈ પણ કાર્ય થઈ શકે નહિ જે ભય રાખવાનો છે તે અન્ય રાજ્યોનો છે, ચપાવતી સર ચતા તે પણ દૂર થઈ જશે, કારણ કે ચપાવતી તથા રાજનગરનું સૈન્ય એકત્ર થતા તેની સામે કોઈ પણ રાજ્ય ટકી શકે તેમ નથી. પ્રજા કદાચિત્ ઉશ્કેરાય પણ તેને દમણી દેવાની આપણામાં ક્યાં શક્તિ નથી ? પ્રજાથી ગભરાવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી અને તેમ છતાં જો કાંઈ આપણે આવી પડશે તો સમય જોઈ તેને માટે યોગ્ય યુક્તિ રમાશે આગમચથી એવા વિચારો કરવાની શી જરૂર ? માટે મહા રાજ ! હવે અન્ય વિચારો પડતાં સુકી આજે નહિતો આવતી કાલે પણ આપણુ સૈન્ય રવાના કરવાની તૈયારી કરો ” પ્રમાદે કેશરીસિંહને હિમત આપતાં સૂચના કરી

વળી થોડો સમય વિચાર કરી રાજાએ પુછ્યું “ વાહ !

પ્રમાદસિંહ ! સૈન્ય તો આપણું તરફયાર છે, પરંતુ સેનાપતિ તરીકે કોને રાખીશું ? હાલના સેનાપતિ જીલ્લિમસિંહથી મને મતોપ નથી. અપાવતી પર હુલ્લો લાઇ જતી વખતે એના કરતા કોઇ બાહોશ સેનાપતિ હોય તો સારું ”

“ આપણું કહેવું સત્ય છે, પણ જીલ્લિમસિંહ કરતા ચઢીઆતો સેનાપતિ આપણી પાસે ક્યા છે ? ” પ્રમાદે બચ્ચાવ્યું.

“ લશ્કરમાં તો કોઇ છે નહિ. પણ જો તમને હરકત ન હોય તો પ્રમાદસિંહ ! તમને સેનાપતિ તરીકે નામવાની મારી વૃત્તિ છે ” રાજાએ તેના મનનો ખરો વિચાર બચ્ચાવતા કહ્યું

“ મહારાજ ! આપની આજ્ઞા થાય તો તે હું માથે ચઢાવવા તરફયાર છું, પરંતુ એ પદવીને હું લાચક નથી, તેમ એ કાર્ય જાળવવા જેટલું મારામાં કૌશલ્ય નથી વળી મારે હજી એક બે કાર્યો બીજા પણ કરવાના બાકી છે, અને તે અપાવતી પર હુમલો કરતા અગાઉ મારે કરવાજ જોઇએ, એટલે બધી તરફયારીઓ કરવા જેટલો મને અવકાશ પણ નથી. છતાં આપની ઇચ્છા છે તો હું જીલ્લિમસિંહની સાથે રહી સૈન્યની યોગ્ય વ્યવસ્થા રાખવા પુરતી કાળજી રાખતા રહીશ આપણો ન્યે રસ્તે વિજય થાય, તે જોવાની હું મારી ફરજ સમજી છું મોટે આપ જીલ્લિમસિંહને બોલાવી તેને યોગ્ય સૂચના આપી સૈન્ય લઇ વિજય કરો, એટલે હું એક બે કાર્યો જે મારે કરવાના છે તે કરી લઉં આપણે અંતથી એવી રીતે નીકળીશું કે સધ્યા સમયે ત્યાં પહોંચી જવાય અને એક રાત્રિમાં જ અપાવતી સર કરી લેવાય ”

માદે તેના વિચારા દર્શાવ્યા અને રાજ પાસેથી જવાને માટે કયો.

“ હીક ત્યારે હું જાણીએને બોલાવી સર્વ હકીકતથી વાકેફ રૂ જી તમે પણ પુરજી ધ્યાન આપતા રહેજો, અને આપણે ત્વાંને સમય આગ એટલે આવી પહોંચજો.” રાજએ જણાવ્યું.

પ્રમાદ રાજને નમન કરી ત્યાંથી નીકળી પડ્યો, અને જાજની તપાસ કરવા સીધા તેના ઘર તરફ ગયો.

આ તરફ કેશરીસિંહે મેનાપતિ જાણીએસિંહને જોઇતી સુચના માગી કુચ કરવાનો હુકમ આપવા બોલાવ્યો.

### પ્રકરણ ૪૩ મું.

#### પ્રમાદનો તિરસ્કાર

રાજ કેશરીસિંહના મહેલમાંથી પ્રમાદ નીકળ્યો ત્યારે પ્રમાદ યુ હતું મરધાઓ કુકરે કુક કરતા સભળાતા હતા ધટીઓના ાદ તથા તે સાથે દળનારી સ્ત્રીઓના ગાન ઠેકાણે ઠેકાણે મલખાતા તાં હરિજનો પ્રમાતીઆં ગાતાં ઇશ્વર સ્મરણમાં સુલતાન થઇ ાભાતિક વિધિઓ કરી રહ્યા હતા આ સમયે પ્રમાદ ત્વરાથી સ્તો કાપતો, ડોકટર અજાણના ઘર તરફ જતો હતો જોત જોતાં તે તેની નજીક જઈ પહોંચ્યો અને જોયે ક પાઉન્ડમાં પેસવા યો, કે તેની નજરે એક ઘોડેસ્વાર ત્યાંથી નીકળી પુરવેએ આસ્યો

જતો દેખાયો સુશુભર એ સ્વાર તરફ પ્રમાદ નિહાળી રહ્યો  
 “એ કોણ હશે ? અને અજબને ત્યાં કેમ આવ્યો હશે ?” એ  
 એ વિચાર તેને ઉદ્ભવ્યો તેને જતો અટકાવવાનો પણ વિચાર  
 થયો, પણ તત્ક્ષણેજ બધા વિચાર માંડી વાળી તે કપાઉન્ડમાં  
 પેઠા અજબ જે અચપર સ્વાર થઈ તેની સાથે આવ્યો હતો, તે  
 અશ્વને કપાઉન્ડમાં બાંધેલો જોઈ અજબ ધેર આવેલો છે એ  
 તેણે અનુમાન કર્યું

અજબના મકાનના દ્વાર ઉઘાડાજ હતાં એટલે વિચાર કરતે  
 કરતો તે અદર પેઠા નીચે શુન્યકાર હતું કાઠ નોકર પણ હતો  
 નહિ જરા થોભી તેણે ડોક્ટરને ખૂબ પાડી તેની ખૂબ સંભળત  
 વિમળાએ તેને આવકાર સહિત બોલાવ્યો. પ્રમાદ મેડા પર ગયો  
 અને જુએ છે, તો તેનો સાથી ધાયલ થઈ બિછાના પર પડેલો  
 હતો તેના નેત્રો મીચાએલાં હતાં એટલે પ્રમાદના આવાગમનની  
 નેને ખમર નહોતી

થોડી વાર મૃત્યુની શય્યામાં પડેલા મિત્ર તરફ જોઈ પ્રમાદ  
 વિમળાને પુછ્યું “બહેન ! ડોક્ટર ક્યારના આવ્યા છે ? અને અ  
 સ્થિતિમાં ક્યાંથી આવી પડ્યા ?”

અજબના થઈ પ્રમાદને આ પ્રશ્ન પુછતો જોઈ વિમળાને  
 અત્યંત ક્રોધ વ્યાપ્યો, પરંતુ તેને મમાવી મબીર મુખમુદ્રા ધારણ  
 કરી તેણે કહ્યું ‘સરદાર ! ડોક્ટર ક્યાંથી આવી સ્થિતિમાં અર્પ  
 પડ્યા તે મારા કરતાં આપ સારી પેઠે નજીવતા હોવા જોઈએ  
 કાગળ કે તમે એમના મિત્ર છો અને મત રાત્રિએ તમે સમજેજ  
 અહીંથી નીકળ્યા હતા



“ જાહેન ! તમારી જીલ માય છે હું કેવળ અચાત જી રાજમહેલમાંથી હું આવતો હતો એટલામા તમારા કપાઉન્ડમાંથી એક ઘોડેસ્વારને નીકળતાં મેં જોયો આથી ડોકટર જામ્રત થયા હતાં એમ ધારી હું સ્વાભાવિકજ ધરમાં પેઠા. પ્રમાદે પોતાનો બચાવ કરતાં કહ્યું

વિમળા મૌન રહી. તેને પ્રમાદ પ્રત્યે એટલો બધો તિરસ્કાર તથા ક્રોધ આવ્યો, અને તેનું ખૂન કરી નાખવાનો પક્ષ વિચાર અંતરમાં ઉદ્ભવ્યો, પરંતુ તત્ક્ષણેજ સદ્વર્તનશીલ પ્રમાદએ પ્રજ્ઞ સ્મરણ કરી દુર્વિચારોનો ત્યાગ કર્યો.

વિમળાને મૌન્ય રહેલી જોતાં પ્રમાદને લાગ્યું, કે તેણે કહેલી હકીકત તેને સત્ય લાગી છે, અને તેથી ઘોડેસ્વારની માહિતી મેળવવા તેને એક બે પ્રશ્ન પૂછવાની ઇચ્છા થઈ

“ જાહેન ! એ ઘોડેસ્વાર કાણ હતો ? ” તેણે ધીરેથી પૂછ્યું

“ પ્રમાદભાઈ ! એ સ્વાર કાષ્ઠ પરોપકારી સનજન પુરુષ હતો તેના પ્રતાપેજ મારા સૌભાગ્યનું આજે રક્ષણ થયું છે એ ન હોત તો અરણ્યમાં ડોકટરનું શું થાત તે પ્રશ્ન જાણે. એ સ્વાર કહેતા હતા કે કાષ્ઠ દુષ્ટે એમને માર્ગમાં બેહોશ સ્થિતિમાં નાંખી મુક્યા હતા ” વિમળાએ જવાબ આપ્યો,

પ્રમાદ વિમળાનો હિતર સાંભળી રહ્યો પોતે નિર્દોષ છે એમ બતાવવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ અજાણે કદાચ તમામ હકીકત વિમળાને કહી દીધી હોય, તો પોતે કેવળ જુદો દર એમ ધારી તે મૌનજ રહ્યો. તેણે હુંકમાં વાત પતાવી ત્યાંથી ચાલ્યા જવાને

વિચાર કર્યો, અને ડોક્ટર જનૃત થયા બાદ મોડેથી પાછા આવવાનું કહી તેણે ચાલવા માંડ્યું.

વિચારાબિંધમાં હુબેલો પ્રમાદ જતાં જતાં વચ્ચેમાં પડેલી ખુરશી સાથે અથડાયો, અને ખુરશી પડી જતાં અવાજ થયો. અજબની આખ ઉધડી ગઈ તેણે તરત સવાલ કર્યો “ વિમળા ! શું છે ? ”

પ્રમાદના અફળાવાથી દુખમાં પણ સહજ હાસ્ય કરતા વિમળાએ કહ્યું “ કાંઈ નહિ એ તો આપનાં પ્રિય મિત્ર પ્રમાદ-સિંહ આપની ખબર લેવા આવ્યા હતા, પણ તમે નિદ્રાધીન હોવાથી પાછા જતા હતા એટલામાં આ ખુરશી સાથે અફળાયા અને જરા અવાજ થયો ”

“ કાણુ ! પ્રમાદસિંહ છે ? ક્યા છે ? ” આમ કહેતા અજબે જો તરફ ખુરશી પડી હતી તે તરફ નજર ફેરવી. પ્રમાદ ત્યાં હુબેલો જ હતો.

“ પધારો ! સરદાર ! હું તમારીજ ઝખના કર્યા કરું છું વિરાજો ” આ કહી અજબે તેને બોલાવી તેની પાસે ખુરશી પર બેસવા કહ્યું.

૮૫૧

પ્રમાદની ઇચ્છા ત્યજી ચોક્કસવાની નહોતી ગરજ છે તે ગુન્હે-ગાર હતો, અને તેમાં ખુરશી સાથે અફળાવાથી તે શરમીદો થઈ ગયો હતો, પરંતુ અજબનો તેની માદગીમાં અનાદર કરવાનું વાસ્તવિક ન લાગવાથી તે તેની પક્ષગ પાસેની ખુરશી પર જઈ બેઠો.

અજબે પ્રમાદ પ્રત્યે તિરસ્કાર તથા ક્રોધ ધણોજ વ્યાપી રહ્યો.

હતો, એટલે લેશપણ વિકલ્પ કર્યા વિના તેણે તેના અંતરના ઉદ્-  
 મારો કાઢવા માડ્યા “ સરદાર ! તમારી મગતમાં મારી શુ સ્થિતિ  
 શું છે ? હવે મારી જીવન માટે અને આ અપળા માટે  
 શુ કહો છો ? ”

અજમના આવા પ્રશ્નથી પ્રમાદ ગુસ્સે થયો સત્તાના મદમા  
 તે એટલો અધ બની ગયો હતો, કે અજબ જેવો સાણસ તેને  
 આવો પ્રશ્ન કરે એ તેનાથી સહન થઈ શક્ય નહિ તેણે તુર્તજ કહ્યું  
 “ ડોક્ટર ! તમે શુ કહેવા માગો છો ? તમે નહિ કે મારે માટે  
 આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા છો પરંતુ પૈસાના લોભે તમે તમારી પાય-  
 માલી કડી છે માત્ર કાર્ય કરવા માટે હું તમને નાણા આપવા  
 બધાએનો હતો, નહિ કે તમારી જીવન માટે પણ જવામદાર હતો ”

“ શુ બોલો છો ! સરદાર ! આખરે તમારા મુખમાંથી આજ  
 ચાલે નીકળ્યા કે ? હું નહોતો ધારતો કે તમે આટલી બધી નીજ  
 અને વચાચ વૃત્તિ ગણનાર મનુષ્ય હશે નાણા ! તમે અને શુ  
 આપ્યા છે ? જે કાંઈ જીવ રકમ આપી છે તે શાને માટે ? તમારા  
 પાપી દુષ્ટો ફળીભૂત કરવામાં અર્થવાને માટે મારો ધધો છોડી,  
 મારી પ્રમાણ પત્નિના વાગવારના સદુપદેશની અવગણના કરી,  
 પ્રજાનો ગુન્હેગાર બની તમારા દુષ્ટત્યોમાં જોડાઈ, મારું જીવન પાપ-  
 અય બનાવ્યું તે શા માટે ! નહિ કે માત્ર તમારા પૈસાને માટે,  
 પણ તમારી સાથેની મિત્રતા માટે ! પણ ધિકાર છે ! તમારી  
 સ્વાર્થવૃત્તિને કે તમારો બચાવ કરતા હું ધાયલ થઈ પડ્યો, છતાં  
 મારો લેશપણ દરકાર કર્યા વિના, અને અરણ્યમાં પડ્યો રહેવા દઈ,  
 તમે તમારા સ્વાર્થમાંજ તક્ષીન રહ્યા ! પ્રમાદસિંહ ! તમે આવ

સ્વાર્થાધ છે એવું જો કું પ્રથમથી જાણતો હોત, તો હાથે કરી મારી પાયમાલીનો વખત ન લાવત.

ધન્ય છે ! મૃદુને કે તમારા પક્ષમાં રહી તેનો નાશ કરવા કું તત્પર થયો, છતાં તેણે મારૂં રક્ષણ કરી તમને આટલું કહેવાની મને શક્તિ આપી !

મૃદુનું નામ સાંભળતાજ પ્રમાદ બોલી ઉઠ્યો “ તો શું ! જગલમાંથી તને અહીં લઈ આવનાર અને કું આવ્યો ત્યારે મેં દોરસો સ્વાર મૃદુ હતો ? ”

“ હા સરદાર ! તે મૃદુ હતો તમારા તમામ કાળા કૃત્યોથી તે જાત થયો છે, અને તેજ તમારા મનની બધી સુરાદો ધુળમાં મેળવી દેશે ” વિશ્વજા બોલી ઉઠી

“ સમજાય છે કે હવે પછીની તદબીરોથી અજબ ! તે તેને વાંદે કર્યો હશે. ” પ્રમાદે જલસાર્તા અને કાંઈ ઉશ્કેરાતાં કહ્યું

“ અલબત્ત ! તારા જેવા પાપીનો હવે બચાવ કરવા કરતાં મૃદુ જેવા પુણ્યમાન અને પરીપકારી પુરુષને મદદ કરવી એજ કું શ્રેષ્ઠ કર માનું છું તે તારા જેવો કુષ્ટ નથી. તેના કૃત્યો, તેના આચરણો તમામ સત્ય અને નીતિને અવલંબી રહેલાં છે. પ્રમાદ ! ખાત્રી રાખજો કે હવે તારું આવી બન્યું છે. લાચાર છું કે આ સમયે મારાથી મૃદુને કાંઈ સહાય થઈ શકતી નથી, નહિતો હુંજ તારો દુશ્મન બની તારી તમામ યુક્તિઓ ક્ષણવારમાં નષ્ટ કરી નાંખું ” અજબે ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમાં કહ્યું

“ અજબ ! બેવફા થઈ શું બકે છે ? માદ રાખજો ! પ્રમાદના સપાટામાંથી કાંઈ બચ્યો નથી, અને તું પણ બચવો અશક્ય

છે મદુનો જ્ય અને મારો પરાજય ઇન્દ્રે છે કેમ ' નાદાન ! અસ્પ્ર  
સમયમાજ મૃદુ અને તેના તમામ સાથીઓ કયા રગદોળાઇ જશે તે  
જણાવાનું પણ નથી, અને તારે પણ મોતનો સ્વાદ ચાખવો હોય  
તો લે લેતો જ " પ્રમાદે ગુસ્સે થતા એકદમ કટાર કાઢી અજળ  
તરફ ધસતા કહ્યું

પ્રમાદે ધારેલું કાવતરું તેના પ્રથમ શબ્દોથી અને તેના મ્હેર  
પર થતા ફેરફારોથી વિમળાની નજરમા આવી ગયું હતું, અને તે  
સાવધ હતી જેણે પ્રમાદ કટાર કાઢી ખુરશીપરથી ઉઠ્યો, કે તુર્ત  
તેણે તેને ધક્કો ગારી દૂર ખસેડી મૂક્યો, અને પાસે ટેબલપર પડેલી  
રીવોલ્વર હાથમા લઇને પ્રમાદના મુખ સામું ધરતા કહ્યું " પાપી !  
ખબરદાર ! મારા સ્વાગિના અગને સહજ પણ સ્પર્શ કરશે, તો  
આ ક્ષણેજ તારો પ્રાણ લઇશ નીચ ! જ સીધો સીધો આ મકાન  
છોડી આપ્યો જ, અને એટલું યાદ રાખજે કે અમારી સાથે કાંઈ  
પ્રપચ કરીશ, તો તું પાતાળમા હશે તો ત્યાંથી પણ શોધી કાઢી  
તારો પ્રાણ લઇશ કુદ ! વિષયવાસનામાં લુબ્ધ થઇ બાઈ બહેનને  
રક્તળતા કર્યા, અને અપાવતી નગરીની પણ પાયમાલી કરવા બેઠો  
છે ! તારા પાપનો ઘડો હવે ભરાઇ ચૂક્યો છે જ. અહીંથી રસ્તો  
પકડ તારૂં શ્વામ મુખ અમારી દૃષ્ટિ આગળથી દૂર કર, નહિ તો  
આ રીવોલ્વરમાંથી પ્રાણધાતક ગોળી છૂટશે, અને તારા કર્મનું ફળ  
તને અત્યારેજ મળી જશે "

વિમળાની કોપિત મુખમુદ્રા અને તેના પર છવાઇ રહેલું સતી-  
ત્વનું તેજ નિહાળી પ્રમાદ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. એક ડગલુ ભરવાની  
પણ જણે તેનામં શ્વિટી ન હોય એવો તે સ્થિતિ યમ મચે હતો

જતાં મહારાતો મહારાતો પાછે પગે દાદર સુધી ગયો, અને ત્યાંથી ઉતરી પસાર થઇ ગયો.

પોતાની હાથભીત થયેલી સ્થિતિનો વિચાર કરતા અને અજાણે મૃદુને તમામ યુક્તિથી વાંકેફ કરી દીધેલો હોવાથી, પ્રમાદને તેના કાર્યમાં નિષ્ફળતા જણાવા લાગી જેમ તેમ કરી તે ઘેર પહોંચ્યો અને વિરામાસન પર વિચાર કરતો થોડો સમય પડી રહ્યો છેવટ હિંમત ન હારતા જે કાર્ય હાથપર લીધું છે, તે અમે તેમ પશુ પૂર્ણ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો, અને કદાચિત્ત અજાણના ચેતાવવાથી મૃદુ, સુલભ, કનક તથા લતિકાને છોડાવી ન જાય, માટે તેને પ્રથમ ચોક્કસ બદોબરત કરવા તેણે મન સાથે ઠરાવ કર્યો.

### અકરણ ૪૪ સુ.

#### વંશદાર પ્રજા

વાંચક ! ચ પાવતીમા વાણ કેવુ વાયુ હશે તેનો ખ્યાલ કરી તો લીધો હશે ? રાણી હુદિમતીનો એવો નિયમ હતો કે સૂર્યોદય થતા પૂર્વે ઉઠી, પ્રાતઃક્રિયા પૂર્ણ કરી સૂર્યને પ્રણામ કરી, તેના સ્વામિના દર્શન કરી તેનું મંગલ ઇચ્છવું. લતિકા પશુ એ પ્રમાણે સૂર્યોદય થતા પૂર્વે જગ્યાનો ત્યાગ કરી, માતપિતાને પ્રણામ કરી તેમની મુલાકાઈ લેતી હતી.

પ્રમાદ તેણે ધારણ પાપી કૃત્ય કરી ચાલ્યો ગયો, ત્યાર બાદ ચોડીધારે નિત્યના નિયમાનુસાર રાણી ઉઠી, દત્તભાવન કર્યાં.

નિધિથી પરવારી જાટલે સુરોદય થયો, અને તે સતિકાની આપવાની રાહ જોવા સાચી સુરોદય જવાની તૈયારીમાં જોઈમાં સતિકા તેની ખાસે જતી હતી, અને જાણે સુરોદય થઈ ગયો છતાં તે કે કનક કોઈ દેખાયું નહિ એટલે રાણીને ચિંતા થઈ તેણે દાસીને લતિકાના સમનશ્રુદ્ધા તેની તપાસ કરવા મોકલી. અને જણાવવાની જરૂર રહેતી નજ, કે રાણી તથા કુંવરી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રભાતમાં વહેલા ઉઠતાં, એટલે નોકરવર્ગ પણ સુસ્ત ન રહેતાં તેમના આગળ ઉઠી તેમને જોઈતી સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી મુકતાં હતા. કનક તથા ચંદ્રિકા પણ એ નિયમનું પાલન કરતાં હતાં

રાણીની આગામી દાસી લતિકાના સમનશ્રુદ્ધા તરફ જઈ અને જોયું તો સમનશ્રુદ્ધા દ્વાર ઉઠાડાં હતા. અંદર દીપક જોઈને-જોઈ જાળ્યા કરતો હતો પણ લતિકા કે કનક કોઈ દેખાયા નહોતા. આમ તેમ દ્રષ્ટિ કરતા તેની નજર સહજ ઉપર મઠ, અને ત્યાંની કાચની બારી એક ઉતારી નાખેલી જોતાં તે લયભીત થઈ રાણી પાસે હોડી થઈ અને તમામ હકીકત નિવેદન કરી

રાણી તથા ચંદ્રિકા જે રાણીના ખડમાંજ સતી હતી, તે બન્ને દાસીએ કહેલી હકીકત સાંભળી જબરાઈ ઉઠ્યાં. તે બન્ને સમનશ્રુદ્ધા તરફ ખાતી કરવા ગયા, અને જોયું તો દાસીએ કહેલી તમામ હકીકત તેમણે સત્ય સાચી આ ઉપરથી માંડી કંઈ કંઈ ક્યાનુ અણુમાન કરી સચ્ચી તાત્કાલિક રાજાને એ સમસ્યાર જણાવવા તેવા સમનશ્રુદ્ધા તરફ ગયા. ત્યાં દ્વારપાળ આખો એળાસો જોઈ હતો, રાણીએ તેને પ્રશ્ન કર્યો 'કેમ ?' એવા ! હજી આગળથી પિંડે એસી રહો છો ! "

દારપાળ શરમાઇ ગયો તેને શુ ખબર કે જમાલે સુધારેલી દવાતા ઘેનમા તે પડ્યો હતો. તેણે નીચા નમી રાણીને ઉત્તર આપ્યો.

“ મહારાણી ! ક્ષમા કરો કેાણુ જાણે શુ થયુ, તે સેવન ઘેનમા પડી ગયો અને વખતસર ઉડી શક્યો નહિ. ”

દારપાળને વિશ્લેષ કાંઈ ન કહેતાં રાણી શયનગૃહના દાર ઉધાડી અંદર ગઇ. રાજ શરસેનનો આત્મા તેના દેહને છોડી ક્યાર નો પરલોક ગમન કરી ગયો હતો તેનો મૃત દેહ શ્યામા પડી રહેલો હતો. મચ્છરદાની ખસેડી જેવી શુદ્ધિમતીએ તેના મુખપર નજર કરી, કે તેને અશુભ ચિન્હ દેખાયાં તેવું હૃદય ધડકવા લાગ્યું છતાં હિમન ધરી તેણે રાજના નાકપર હાથ મુકી જોયુ તો આ સોશાસ બિલકુલ બધ પડી ગયો હતો એક હાય મારી તે મુર્છા ગત થઇ જમીનપર ઢળી પડી.

રાણીના મુખમાથી નીકળેલા ચીત્કારથી બહાર ઉભેલો દારપાળ તરત અંદર ગયો. ક્ષતિકાને શોધવા પુષ્પોદ્ધાનમા ગયેલી ચંદ્રિકા પણ તે ત્યાં ન મળતાં નિરાશ થઇ પાછી આવી પહેાચી રાણીને મૂર્છાગત થયેલી તથા રાજને શ્યામા મૃતવત્ થઇ પડેલો જોતાં દારપાળ તથા ચંદ્રિકા બન્ને ગભરાવા લાગ્યા દારપાળ તાત્કાલિક પ્રધાનને તેડવા દોડી પહેાચ્યો, અને ચંદ્રિકા એક બે દાસીને બોલાવી રૂદન કરતી રાણીની સારવાર કરવા લાગી શુદ્ધિમતી ચોડીવારમાં શુદ્ધિમા આવી અને એક આંખમાથી આવણુ અને બીજામાથી જાદરવો વરસાવતી તે ચંદ્રિકાને પૂછવા લાગી. “ બહેન ! ક્ષતિકાને કાંઈ પત્તો લાગ્યો ? ”



“ માણ. પુષ્પોદ્ધાનમાં તો કાષ નથી. ” રડતાં રડતાં ચંદ્રિકાએ જવાબ આપ્યો.

“ હાય ! બહેન ! કુદ પ્રમાદનું આ કારસ્થન હોય એમ જણાય છે મહારાજનું પણ એ પાપીએ ખૂન કરાવ્યું લાગે છે ઝો પ્રભુ ! હવે હું શું કરીશ માફ છત્ર ગયું અને મારી બહાલી પુત્રી પણ ગઈ ! બોલાવો ! પ્રધાનને ત્વરાથી બોલાવો !

“ માણ ! દ્વારપાળ પ્રધાનજીને તથા રાજવૈદ્યને તેડવા ગયો છે, અને તે આવતોજ હશે. ” ચંદ્રિકાએ જણાવ્યું.

રાજના પલ્લગપર બેસી તેનું મુખાવિંદ બેચા કરતી રાણી કદપાત કરવા લાગી, એટલામાં રાજવૈદ્ય તથા પ્રધાન મહારાજના ત્યાં આવી પહોંચ્યા વૈદ્યે નાડી જોઈ તો તે બધું હતી અંગ સર્વ સિધિલ થઈ ગયું હતું આશ્વાનું એક પણ ચિન્હ જણાતું નહોતું. છતાં તેણે તેની પાસેની કેટલીક દવાઓ અજમાવી જોઈ પણ સર્વ નિરર્થક નીવડી. વૈદ્યે ચિકિત્સા કરી જણાવ્યું “ પ્રધાનજી ! કષ્ટ થયું છે મહારાજશ્રીનો વિષથી ધાત કરવામાં આવેલો માસમ થડે છે ”

પ્રધાન મહારાજ વિચારમાં પડી ગયો રાણી, ચંદ્રિકા તથા દાસદાસીઓ મધા એકત્ર થઈ કદપાત કરી રહ્યા હતાં રાણીના મુખે શ્વેતિકા તથા કનકના ચુમ ચયાની હકીકત સાંભળી પ્રધાન વિસ્મૃત થયો. તેણે તાત્કાલિક તેમને શોધી કાઢવા માટે માણસો દોડાવ્યા, અને રાણીને શાંતવન આપી રાજના દેહને અમિદાહ કરાવવાની તબવીજ કરવા માંડી.

રાજના મૃત્યુના સમાચાર જોત જોતામાં આખા નગરમાં

પ્રસરી ગયા, અને સર્જત રથને શોક છવાઈ રહ્યો બાગ્યેજ કાંઈ  
અપ્સ આખા નગરમાં એવો નીકળ્યો હતો કે જેના નેત્રમાંથી એ  
પરમદુઃખી અને નીતિમાન રાજાના મૃત્યુથી અત્યુ ન પડ્યા હોય.

યોગ્ય રીતિથી રાજાના મૃતદેહને રમણાત્મકિર્મીમાં લઈ જવામાં  
આવ્યો. રાણી શુદ્ધિમતી સતી થવા તૈયાર થઈ, પણ લતિકાનો  
પતો નહિ લાગેલો હોવાથી પ્રધાને તાજા રાજાના બીજા સંભાવિત  
મૃતદેહને તેને વીનવી મહાપરાકાષ્ટાએ સતી થતી અટકાવી જોત-  
જોતામાં અપાવતી નગરીનો પાલક, શુદ્ધિમતીનો મૌભાગ્યરક્ષક અને  
લતિકાના પિતા સરસેનનો દેહ ચિતામાં ભસ્મિત થઈ ગયો.

કાંચે કામ રાજાના મૃત્યુ માટે દીલગીરી જાહેર કરનારી, અને  
તેના પરમ પવિત્ર આત્માની સ્વર્ગમાં શાંતિ પ્રાપ્તિનારી મહાત્મા  
ભરાઈ, સજ્જમદેહ શુન્યકાર થઈ ગયો. રાણી શુદ્ધિમતીનું કંઈપણ  
અમે તેવા કંઈન હયાત મનુષ્યને પણ દયા કૃત્પન્ન કરે તેવું હતું.  
અડીકમાં તે યેલા મનુષ્યની પેઠે લવારી કરતી મહેલમાં અમ્મ તેમ  
હોડતી હતી, તો અડીકમાં સરસેનને યાદ કરી, લતિકાને યાદ કરી,  
ચીત્કાર પાડતી રૂદન કરી કરતી હતી બિચારી અડીકની સ્થિતિ  
પણ બહુ વિચિત્ર થઈ હતી. રાણીનું કંઈપણ તેનાથી જોઈ શકાતું  
નહોતું, અને તેમાં અપાવતીની દુર્દશાનું મૂળ તેનો બાપ પ્રમાદ  
હોવાનો વિચાર આવતા તેના કોમળ હૃદયમાં બારે આઘાત  
થતો હતો.

અપાવતી નગરીનો સમીપ મહાશુદ્ધિશાળા અને વૈદ્યાદાર હતો.  
સરસેનની તેના પ્રત્યે અનહદ પ્રીતિ હતી, અને તેણે પણ સરસેન માટે બહુ  
જ્ઞાન અને લાભથી હતી. રાજાના અચાનક અવેશ મૃત્યુથી તેને બારે શોક

## રહેપ

હિપ્પાસ થયો હતો, પરંતુ હિમત રાખી નગરમાં ફાલ રક્ષણે ઉત્પાત ન ચાક અને સર્વત્ર શાંતિ જળવાઈ રહે તે માટે તેણે તાત્કાલિક પુરતો બંદોબસ્ત કરી દીધો. રાણીને તે માતૃ દુઃખ માં નતો હતો. વારંવાર તે તેની પાસે જઈ તેને આશ્વાસન આપતો હતો અને રાજાનું ખૂન કરનારની તપાસ કરવા રાજ્યના અધિકારીઓ સાથે મસલત ચલાવતો હતો. હારપાળને ખોલાવી તેની મારફત કંઈ બાતમી મળે તો તે મેળવવા પણ તે દ્વિચ્છયો નહોતો. રાજાના ખૂન સાથે લલિકાનું હરણ થયેલું હોવાથી સ્વાભાવિક પ્રમાદ પ્રત્યે સર્વને શક ગયો, પરંતુ તેની ખાતરી માટે કંઈ પણ પુરાવો મળી આવતો નહોતો.

આ પ્રમાણે સૌંદર્ય અને ખૂનીની તપાસ કરાવવાની યોજનામાં સમય વ્યતીત થયો ગયો. રાણી બુદ્ધિમતી અત્ર જળનો ત્યાગ કરી કષ્પાત કર્યા કરતી હતી, એટલામાં રાધેશ્વરી ત્યાં આવી પહોંચી તેમણે નિહાળતાજ રાણી તથા અદ્રિકા વિશેષ કલ્પાત દરતા, તેને સર્વ હકીકત નિવૈદન કરવા લાગ્યા. રાજાનું ખૂન થઈ ચુક્યું છે અને લલિકાનું હરણ પણ થઈ ગયું છે, તે જાણી રાધેશ્વરી નિરાશ થઈ અને તેણે રાણીને કહ્યું “ મહારાણી ! જ્યારે હું અત્રે આવવા નીકળી ત્યારે હું નહોતી ધારતી કે પાપી તેના કાર્યમાં ફાળી ગયો હશે ! ”

“ ત્યારે દેવી ! આ દુષ્ટત્ય કોણે કર્યું તે તમે જાણો છો ! ” રાણીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા, અને તે સમજાવ્યાર મૃદુસિદ્ધ મારફત મળ્યા, અને તેમના કહેવાથી તમને બધાને ચેતાવવા હું અત્રે આવી હતી ” રાધેશ્વરીએ કહ્યું.

‘શુ’ મૃદુસિદ્ધ મહારાજનું ખુન થવાની તથા લતિકાનું હરણ થવાની વાન જાણતા હતા।’ શુદ્ધિમતીએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું

રાધેશ્વરી શુદ્ધિમતીનું આ પ્રશ્ન પૂછવાનું પ્રયોજન સમજી ગઇ, અને તેથી તેને જ્ઞાતવન આપતાં કહ્યું “ મહારાણી ! તમે જાણો છો કે મૃદુસિદ્ધ સુલભરાયની શૌધમાં નીકળ્યા છે, અને જ્યાં સુધી તેમને શોધી ન લાવે ત્યાં સુધી ચ પાવતીમાં તેમનું મુખ નહીં બતાવવાની તેમણે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે ગઇ રાત્રે રાંજનગરમાં તેમને પ્રમાદના મિત્ર અજબ તરફથી આ જોડવાયલા પ્રપચના સમાચાર મળ્યા, અને તરતજ તેમણે મહાત્માશ્રી પાસે આવી અને અત્રે જોડલી. સુલભરાયનો પત્તો પણ તેમણે મેળવ્યો છે, અને તેમને મુક્ત કરી લાવવા તે નીકળી ચુક્યા છે.”

વળા થોડીવાર રહી રાધેશ્વરીએ કહ્યું “ મહારાણી ! જુઠવે જે વાનું હતું તે તો થઇ ગયું છે, એટલે તેને માટે કાંઇ ઇલાજ નથી બેન લતિકાને પાતાળમાં હશે તો ત્યાંથી પણ મૃદુસિદ્ધ લઇ આવશે હવે આપણે જે કરવાનું છે તે રાજ્યના સરસ્વજી માટે તાત્કાલિક બદોબ્સ્ત કરી દેવાનો છે ”

“ કેમ ! ગજબપર હુમલો થયાનો સભવ છે ! ” રાણીએ પ્રશ્ન કર્યો

“ હા મૃદુસિદ્ધે જજ્ઞાવ્યું છે કે પ્રમાદ તથા રાજ્ય કેશરીસિદ્ધે મહારાણીનું મૃત્યુ થતા રાજ્યમાં અશાંતિ ઉપસ્થિત થાય, તે તકનો લાભ લઇ અણચિત્તવ્યો હુમલો કરવાની તૈયારી કરવા માંડી છે. કયે સમયે તે છાયો મારશે તે કહી શકાય નહિ. માટે આપણે

પ્રધાનજીને ખચર આપી આપણુ લશ્કર પણ તૈયાર રખાવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.” રાધેશ્વરીએ મૃદુએ આપેલી સુચનાનુસાર તમામ હકીકત નિવેદન કરી.

પ્રમાદે રચેલા પ્રપંચની પ્રસ્તાવના શ્રવણ કરતા રાણીના શોચ અને ચિંતાની સીમા રહી નહિ. સ્વામિનુ બકાળ મૃત્યુ, એકની એક બહાલી પુત્રીનું હરણ અને તેજ સમયે રાજ્યપર આવી પડનાર આપત્તિ ખરેખર ! ગમે તેવા શુરવીર અને ધૈર્યવાન પુરુષને પણ ગભરાવે, તેા શુદ્ધિમતી જેવી અબળાને સખન આવતા થાય અને તે ગભરાઇ છૂટે એમા શુ આશ્ચર્ય ! સ્વામિ પાછળ સતી થઇ બળી નહી માટે તે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. રાધેશ્વરીએ તેને મહા પરાકાષ્ટાએ આશ્વાસન આપી શાંત કરી અને રાજ્યને બચાવ કરવાની પ્રધાનને યોગ્ય સુચના આપવા તેને વિનવવા લાગી રાણીએ હૈયુ ખાલી કરી જરા સ્વસ્થ થતાં પ્રધાનને તેડવા મા' મોકલ્યુ

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ પ્રધાન પણ ચિંતાગ્રસ્ત હતો તેના મનમા થતી વ્યથા જેમ તેમ દબાવી તે તેની ફરજ બજાવતો હતો શુદ્ધિમતીનું આમત્રણ આવતા તે તરત તેની પાસે ગયો, અને રાધેશ્વરીના મુખે તમામ થઇ ગયેલા અને ચનાર પ્રપંચોથી વાકેફ થતા તેનું લોહી છીકળી આવ્યુ પ્રાણુતિ પણ રાજ્યનું રક્ષણ કરવાનું ગણીને વચન આપી, તે ઝાઝો સમય ત્યાં ન રોકાતા લશ્કરની તૈયારી કરવા આદ્યો ગયો. સેનાપતિ વિગેરે લશ્કરી અધિકારી મહાજને તાત્કાલિક એકત્ર કરી, રાજ્ય પર આવી પડનાર આપત્તિથી તેમને વાકેફ કર્યા, અને સિપાઇઓને રાજ્યનું રક્ષણ કરવા માટે તક્યાર રહેવ આજ્ઞા કરી

ચ પાસેથી તમામ નોકરો વધુદાર, કાર્યકુશળ અને બહાદુર  
 હતા. પ્રધાનની આજ્ઞા ચલાવ સર્વ સેવકોએ પોતાની દુબળ બળવવા  
 નકાર કર્યા, એટલામાજ નગરમાં મેલાહલ શરૂ થયો. “નગરનો  
 વેરો બધાયો છે બચ્ચાવો! બચ્ચાવો!” એવા પોકાર કરતા શોકોના  
 ટોળા પ્રધાન પાસે આવવા લાગ્યાં પ્રધાને તેમને શાંત કરી  
 બધાઓ “ભાઈઓ! તમે લેજો પણ ગભરાશો નહિ રાજનગરના  
 ગાજ કચરીસિંહે કાવતરૂં રચી આપણા પુણ્યપાદ મહારાણા શુર-  
 સેનજીનું મુન કટાવી, રાજકુવરી સૌંદર્ય ક્રાંતિકારી હરણ કરાવ્યું  
 છે અને રાજ્યપર અણચિત્તવ્યો હુમલો કરવાનું નીચ પગલું પાછું  
 તેજી લીધું છે થોડા સમય પૂર્વે તેના છેલ્લા કાવત્રાની અને  
 ખમગ મળી હતી, અને લશ્કર તૈયાર કરવાની જોડવણ થઈ ચુકી  
 છે ભાઈઓ! આ સમય મહા મહારાણાશ્રી શુરસેનજીની કીર્તિ  
 અમર કરવાનો, અને રાજ્ય પ્રત્યેની પૂર્ણ વફાદારી બતાવી આપ-  
 વાનો છે, માટે જે રાજકક્ષત લડાઈમાં ઉતરી શકે તેમ હોય તેજી  
 પોતાના દેશનો બચાવ કરવા તત્પર થવું તમે જાણો છો કે દેશ-  
 ભિમાન ગામી દેશની ઉન્નતિ કરનાર મનુષ્યજ મનુષ્યની ગણતરીમાં  
 લેખાય છે. અન્ય મનુષ્યોએ આ અવનિપર જન્મ લેવો પણ નિર-  
 ચક હોય છે અને મનુષ્ય આજ્ઞા છે કે મહા મહારાણા શુરસે-  
 નની વફાદાર પ્રજા નગરમાં શાંતિ જાળવી, દુષ્મનોનો સંહાર કર  
 વામાજ તેમનું કર્તવ્ય સમાયેલું છે એમ સમજી, નગરનો બચાવ  
 કરશે. ભાઈઓ! સમય કટાકટીનો છે, અને ગુમાવવા જેવો નથી.  
 માટે હવે વિલંબ ન કરતાં નગરનો બચાવ કરવા તરફ તમારું  
 વજ્ર દોડાવો અને શાંતિ જાળવો.”

પ્રધાનના ઉપરોક્ત દુક લાપણુથી શોકો શાંત થઈ ગયા,

અને એ છુરવીરો હતા તે નગરનો જાવ્ય કરવા તત્પર થયા. લોકોની આ વફાદારી જોઈ પ્રધાનને આનંદ થયો તે ત્યાંથી નીકળી જઈ લશ્કર તત્પર થતું હતું ત્યાં ગયો, અને લશ્કરી સિપાઇઓને પણ અહીં રાજા શુરસેનના આશ્રય નીચે ભોગવેલી ઝાહો-ઝલ્લાલી યાદ કરાવી, તેની કીર્તિ અમર કરવા અને રાજ્યને વફાદાર રહેવા સૂચના કરાવી શુરા લડાયકોને હિંમતીય કહેવાની જરૂર નહોતી. જેતજોતામાં તે સર્વ સજ્જ મદદ મળી સેનાપતિએ પણ વિલંબ ન કરતાં તમામ ટુકડીઓ ત્વરાથી યોગ્ય સ્થળે પૃથક પૃથક ગાઠવી દીધી.

### પ્રકરણ ૪૫ મું.

#### પ્રમાદની અવંમ વૃત્તિ.

ગત પ્રકરણમાં રાધેશ્વરીએ ચ પાવતીમાં રાણી બુદ્ધિમતીને કહેલી હકીકત ઉપરથી આપણે જાણી ગયા છીએ, કે અજ્ઞાને ત્યાથી નીકળેલો મૃદુ પ્રથમ મહાત્માની પશ્ચીકુટી તરફ ગયો હતો. ડોક્ટર અજ્ઞાને કહેલી તમામ હકીકત મહાત્માને તથા રાધેશ્વરીને વિદિત કરી, ચ પાવતીનું રક્ષણ કરવાનું કાર્ય તેમને સોંપી, પોતે અજ્ઞાને ખતાવેલ માર્ગે સુલભને મુક્ત કરી લાવવા નીકળી પડ્યો હતો તે ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં ત્યાં પડેલા કેદીઓની શુ સ્થિતિ કે તેનું કષ્ટ આપણે જાવલોકન કરીએ.

રાજનચરના એ ગુપ્ત કારાગ્રહમાં બિચારો સુલભ એકલો કે-  
 દીની અવસ્થા ભોગવતો હતો, પરંતુ હવે પાપી ! પ્રમાદના પગમાં  
 સપડાયલા બીજા બે કેદીઓનો વધારો થયો હતો તે કનક તથા  
 લતિકા હતા. આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ કે એ બંને  
 અબળાઓને બેશુદ્ધાવસ્થામાં પ્રમાદ એ કારાગ્રહમાં મુકી આવ્યો  
 હતો. મૃદોદય થઈ થોડો દિવસ ચઢતાં કનકને બેહોશીની  
 દવાની થયેલી અસર ઉડી મઠી, અને તે આજસ મરડી બેઠી થઈ  
 આસપાસ નજર કરતા તે આશ્ચર્યચકિત થઈ તેને લાગ્યું કે તે એક  
 ઝોરડીમાં પુરાયલી હતી લતિકા જાણે ભરનિદ્રામાં પડી હોય એવી  
 સ્થિતિમાં જમીન પર પડેલી હતી આ દશ્ય નિહાળતાં ભ્રમિત  
 બની થયેલો કનક આત્મગત વિચાર કરવા લાગી “ શું ! ગત  
 રાત્રિએ આવેલું સ્વપ્ન સત્ય હતું, કે એ સ્વપ્નવસ્થ સ્થિતિની મને  
 ભ્રાંતિ થાય છે. ” તેણે બે ચાગવાર આખો ચાળા ફરીફરીને જોયું  
 છતાં એનું એજ દશ્ય નજરે પડ્યું તેને ખાતરી મઠી કે તે અને  
 લતિકા બંને કારાગ્રહમાં પુરાયલા હતા લતિકાને ઢંઢોળી જગૃત  
 કરવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો પણ તે નિરર્થક ગયો. કનક મુઝાવા લાગી  
 શું કરવું તેની તેને સુઝ પડી નહિ માથે હાથ મૂકી તે બેઠી બેઠી  
 અત્યુપાત કરવા લાગી પોતાના કરતા લતિકાની ચિંતા તેને વિશેષ  
 થતી હતી તેને એમજ થવું કે લતિકાને કોઈ દુષ્ટે મારી નાંખી છે.  
 આથી રડતી કંકળતી તે તેને ઉઠાડવા ફરીફરીને પ્રયત્ન કરવા લાગી.  
 “ લતિકા ! બેન ! કેમ બેસતા નથી ! હાય ! પાપી પ્રમાદે તમારી  
 આ સ્થિતિ કરી ! અરે દુષ્ટ ! આ બિચારી કામળ કળીને મરડી  
 નાંખતા તેને દયા ન આવી ! હાય ! જુદેન ! હું અહીંથી છુટીશ તો



શુદ્ધિમતી બાને શુ જવાબ દઇશ ? અરે ! તે બિચારા તમને ન જોતા અત્યારે કેટલું આક્રંદ કરતા હશે ! ”

ચોડા સમય જતાં લતિકા શુદ્ધિમા આવવા લાગી અને કનકને ધૈર્યતા આવી તેના વસ્ત્રના પાલવથી પવન નાખી, તેને પૂર્ણ શુદ્ધિમા લાવવા હવે તેણે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો અને તે સફળ થયો અદ્ય સમયમાજ લતિકા શુદ્ધિમા આવી અને ગભરાયલી બ્રમ પાડી ઉઠી “ જહેન ! આ શુ ! આપણે અહીં કયાથી ? કોણ લાવ્યું ? ” તે દ્વાર તરફ દોડી અને તે ઉધાડવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફળ જતા તેણે ચીત્કાર કર્યો “ હાય ! દેવી ! આ તો કારાગૃહ છે. ”

લતિકાના ઉદ્ગારો સાંભળતાં કનકમા હૃદયમા વજ્રધાત થયો. તેણે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખી લતિકાને સાતવન આપતાં પોતાની યોદ્ધમા દબાવી કહ્યું “ જહેન ! અકળાશો નહિ હું ધાર છું કે દુષ્ટ પ્રમાદ આપણને બેશુદ્ધ કરી અહીં લઇ આવ્યો છે તમારા પિતા-શ્રીને ખબર પડી હશે અને હમણાજ તેઓ આવી આપણને મુક્ત કરશે ”

કનકની યોદ્ધા પડી પડી લતિકા અશ્રુપાત કર્યા કરતી હતી. કોમળ કુમારિકા સ્વપ્નમા પણ દુઃખ જેણે જોયેલું નહિ, અને અપૂર્ણ લાડમા ઉછરેલી તેનાથી કારાગૃહનું દુઃખ કેમ જોઇ કે સહન કરી શકાય ! કનકે તેને બિજ બિજ પ્રકારે સાતવન આપવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે આત્મ ચઇ નહિ. કદપાત કરતી કરતી તે મૂર્છાગત થઇ પડી. કનકનું ધૈર્ય પણ ઘટવા લાગ્યું લતિકાનું મસ્તક બોળા-માં મુકી તે પ્રમાદને ધિક્કારતી, શ્રાપ દેતી, શ્વેદ તથા સુલભનું

રમરમ કરતી આકાશ કરવા લાગી એટલામાં તેના કર્ણ પર કાષ્ઠ મનુષ્યના પગલાંનો અવાજ અથડાયો તે સાવધ થઈ અને આવનાર મનુષ્ય કોણ છે તે જાણવા હિંમત થઈ જે મનુષ્યના પગલાંનો શ્વનિ સંભળાયો હતો તે જોત જોતામાં કારાગૃહના દ્વાર સમીપ આવી પહોંચ્યો તેને નિહાળતાં જ કનકે તેના પ્રતિ તિરસ્કાર્યુક્ત દષ્ટિપાત કરી, નીચું જોઈ તેના ખોળામાં બેશુદ્ધ થઈ પડેલી લતિકાના કપોલ પ્રદેશ પર હાથ ફેરવવા લાગી

વાંચક ! જે આવનાર મનુષ્ય તે પ્રમાદ હતો થોડો સમય તે કનકને નિહાળતો સ્તબ્ધ થઈ દ્વાર આગળ ઊભો રહ્યો, અને પછી કટાક્ષમાં કહ્યું “કેમ કનક ! શા વિચારમાં લુબ્ધ થયા છો ! તમારા મૃદુને સહાય કરવાનું સુકી આમ નિરાશ વદને કેમ બેસી રહ્યા છો !”

કનક પ્રત્યુત્તર ન આપતા ચાંત થઈ બેસી રહી એટલે પ્રમાદે વધુ કટાક્ષ કરતાં કહ્યું “કેમ કાષ્ઠ બોલના નથી ? મૃદુના મનાવ્યા મનાવ્યો કે તમારા સુલભના ? લતિકાને ખોળામાં કેમ સુવાડી સુકી છે ? જાણો ! તેના મૃદુને સોંપી આવો !”

પ્રમાદના આ કટાક્ષયુક્ત વચનો કનક ઝાઝો સમય મૂકન કરી શકી નહિ. તેણે ચિહ્નાર દર્શાવતા કહ્યું “બમ કર નરપિલાય ! તારી અધમ જતિઓનું ફળ તને મળશે તું એમ ન ધારતો કે કારાગૃહમાં અમને પુરી દમનનીતિ ચલાવવાથી તું લતિકાને પ્રાપ્ત કરી શકીશ ? તે તો મૃદુને માટે જ નિમાણુ થઈ છે અને તેની જ થશે !”

“કનક ! જે સૌ કાફા છે અદ્ય મમ યમાજ તું જાણુશે કે

અંબાવતીના રાજ્ય સિદ્ધાસનને પ્રમાદ દીપાવનોર છે, અને મૃદુ દુનિયામાં હતો ન હતો એ જાનીર છે તારા સુલભતા પણ એ જ હાલ થવાના છે તે લક્ષમાં રાખજો ” પ્રમાદે જણાવ્યું

“ કેવળ અસંભવિત ! તારા જેવો પાપાત્મા તે અપવતી નમરીનો નૃપતિ ! કદી બનેજ નહિ શુ અહારાજ શુરસેન તારા જેવા અધમનો સત્કાર કરશે ! ” કનકે પ્રમાદના કહેવાનો બુંદો અર્થ કરતાં કહ્યું.

“ તારી ભૂલ થાય છે શુરસેન મારો શુ સત્કાર કરવાનો હતો ! તે તો ક્યાગ્રે ભ્રમસંભ પહોંચી ગયો છે, અને રાજ્ય કેસરીનુ લશ્કર ચ પાવતીને જેરો ધાલવા નીકળી પડ્યું છે પ્રમાદની મુનેદારી નીચે અપાવતી સર કરવામાં આવનાર છે, અને તે થવા બાદ એ રાજ્યના માલીક થવાનો મારો કેશરી માથે ફાલકાર છે માટે બોલ હવે શુ વિચાર છે ? લતિકાને સમજાવી આનહી મારો ગ્રેય સ્વીચરાવવો છે, કે છેવટે બળાતકારનો જ પ્રમથ લાવવો છે ? ” પ્રમાદે કહ્યું

શુરસેનના મનુના તથા ચ પાવતી ગળ્ય પર થનાર હુમલાના સમાચાર સાંભળતાં કનક ડપી ઊઠી. “ શુ પ્રમાદ કહે છે તે સત્ય હશે ! x x x ખરેખર ! એનો દેખાવ તો એ વાત સત્ય હોવાનુ સુચવે છે ! તે પ્રમામમાં જવા માટે આયુધોથી સંભળ થઈ આવેલો છે x x x હવે શુ કરવું ? ” પ્રમાદને કાંઈ ઉત્તર ન આપના કનક આમ આત્મગત વિચાર કરવા લાગી

‘ કેમ ! હજી ક્યા મુખી વિચાર કર્યા કરેલો છે ? અત્યારે

મારૂં શરણુ સ્વીકારવામાજ તારૂં હિત સમાયલુ છે તે ધ્યાનમ રાખજે ' કનક નિરૂત્તર રહેવાથી પ્રમાદે કહ્યું

“ પ્રમાદસિંહ ! શુ તમે કહો છો તે તમામ સત્ય છે ? રાજ શુરસેનજી દેવસોક પામ્યા ?” કનકે નમ્રતાથી પુછ્યું

“ ત્યારે શુ હું કહું છું તે અસત્ય છે ? તમે અત્રે આવ્યા ( અગાઉ શુરસેન પરલોકગમન કરી ગયો છે ) તુ પણ તરું હ નાહ છોડે, તો તારી પણ રાણી શુદ્ધિમતી જેવીજ દશા થશે પ્રમાદે કહ્યું

‘ એટલે ?” આશ્ચર્યચકિત થતાં કનકે પુછ્યું

“ એટલે એજ કે આ જ કારાગૃહમા પુરાએલા તારા સુલભ ને પણ શુરસેનનો સાથી બનાવી નને વૈધવ્યતાનો આનંદ આપવા મા આવશે સમજી ” પ્રમાદે જરા જોરમાં કહ્યું.

“ શુ તે અહીંજ છે ? પ્રમાદ ! ભાષ ! હું તમારે પગે પા છું. મને એક વખત તેમના દર્શન કરાવવાની કૃપા બતાવ ’ સુલભનું નામ સાંભળી પ્રમાદની અન્ય બાબત પર લક્ષ આપત કનક તેને વિનવવા લાગી

કનકને નમ્ર થતી જોઇ તે તેનું શરણુ સ્વીકારશે એમ પ્રમાદને લાગ્યું અને તે આશામા તેણે તેની અધમ વૃત્તિ પ્રદર્શિત કરત કહ્યું “ કનક ! સુલભ અત્રેજ છે જે તુ મૃદુ પ્રત્યેનો તારો પ્રેમ ખેત્રી લઇ તે મને સમર્પિત કરે, અને મારા પક્ષમાં રહી લતિમનુ લમ મારી સાથે કરાવી આપે, તો તારો નહિ કે માત્ર સુલભ સાથે આ સુણેજ મેળાપ કરાવી આપે, પણ તમને બન્નેને સદાને માટે આ કારાગૃહના દુ ખમાંથી મુક્ત પણ કરી શકુ તેમ છું ”

કનકને શુ કરવું તેની સુઝ પડી નહિ એક તરફ સ્વામિ દર્શનની અભિલાષા તીવ્ર થતી જતી હતી, અને બીજી તરફ પાપનો પક્ષ સ્વીકારી લતિકાને તેને સોપવાનો વિચાર તેના હૃદય કપાવતો હતો વિચાર કરતી તે નીચું ધાલી નિઃસ્તર બેસી રહ્યોડો સમય જતા વળી પ્રમાદે તેને પ્રશ્ન કર્યો “કનક ! બોલ હવે તારો શુ વિચાર છે ?”

‘ભાઈ પ્રમાદસિંહ ! તમે જાણો છો કે તમારા અને અમારું કુટુંબ વચ્ચે લાંબા કાળનો અણધર છે, અને તે સળધને લઇને જે રીતે હું મૃદુસિંહને મારા બાપા સમાન ગણી તેમના પ્રત્યે ભગિનાસ્નેહ બતાવું છું, તેવોજ તમારા પ્રત્યે પણ મારા અતરસ્નેહ હતો, પરંતુ તમારા દુષ્કૃત્યોને લીધે જેટલો સ્નેહ હતો તેટલો ધિક્કર હૃતપન્ન થયો છે છતાં તમે નીતિમાર્ગ ગ્રહણ કરો તે ન કે માત્ર હું પણ મૃદુ તથા સુલભ પણ તમારા પ્રત્યે સંપુર્ણ માન્યતા તથા સ્નેહ બતાવશું ભાઈ ! અને ખાતરી છે કે તમારું હૃદયમા હવે નીતિ અને ધર્મનો વાસ થશે, એટલે લાતકા અણધરો જે દુરાગ્રહ તમે કરી રહ્યા છો તે સ્વાભાવિકજ છે દેશો.” કનકે પ્રમાદને સન્માર્ગ બતાવતા કહ્યું

“એ બધી તારી ધર્મનીતિ તારી પાસે રહેવા દે મારે કે વતવું અને ક્યો માર્ગ ગ્રહણ કરવો તે હું સમજું છું તારા ભણેલા સાબળવાની અને જરૂર નથી, તેમ તે સાબળવાનો અને અકાશ પણ નથી લતિકાને મેળવવામા હું કેટલે દરબજે ફર્જી થયો છું, તે દેખીતું છે અને તેના સૌદર્યનો ભોક્તા હું થવાનો પણ નિશ્ચય છે તારી કે સુલભની મદદની હવે મને કાંઈ આ

સ્વક્રતા નથી છતાં તે અંગવામાં મારો જીદોજ હેતુ છે માટે ભતિ-  
કાની બાબત હવે પડતી મુઠ્ઠી સત્વર જણાવ કે તારો પોતાનો  
શ્રી વિચાર છે ।” પ્રમાદે તેનો હેતુ પરોક્ષ રીતે જણાવતાં કહ્યું ।

“મારો વિચાર ! શી બાબતમાં ।” કનકે કાઠક આશ્ચર્ય  
ધામતાં પૂછ્યું

“શી બાબતમાં ! તું જાણે છે છતાં મને પ્રશ્ન કરે છે ! કીક  
તો હું તને જણાવું છું કે તારા પોતાના સૌદર્ય પર પશુ હું મો-  
હિત થયો છું, અને તારા પ્રેમનો તરસ્યો થઈ રહ્યો છું માટે જો  
તારા અને સુલભના છૂટકારાની ઇચ્છા હોય તો મૃદુના શુદ્ધ પ્રેમનો  
સ્થાગ કરી પ્રમાદને.. ”

“બસ કર ! પ્રમાદ ! તારી દુષ્ટ વાસના જાહેર કરી મારા  
પવિત્ર કર્ણો અપવિત્ર ન કર મૃદુ સાથેનો મારો સંબંધ કેવા  
પ્રકારનો છે તે તું જાણે છે ! નહિ, વિષયવાસનાથી અનુભિન્ન થયેલું  
તારૂં પાપી અંતઃકર્ણ તે કયાંથી જોઈ કે સમજી શકે ! ધિ ધાર છે !  
પાપી ! જો તારી ભગિની સમાન ગણવાની છે તેની પાસે પ્રેમ  
ચાલના કરતા તું લજવાતો પશુ નથી ।” પ્રમાદનો તિરસ્કાર કરતા  
કનકે કહ્યું

પ્રમાદ ધારતો હતો કે કનક અને મૃદુ વચ્ચે આડો સંબંધ  
છે, અને હું ખના સમયમાં કનકે કદાચિત્ તેને પશુ તામ્રે થઈ જશે,  
પરંતુ તેણે કે શા તિરસ્કારથી તે જરા વિચારમાં પડી ગયો. પશુ  
અભિચારી પ્રૃષ્ઠ ઓના તિરસ્કારથી કેટલેક પ્રસંગે હિતેશ્વર માય  
છે, અને એમ સમજે છે કે અતરેચ્છા હોવા છતાં તિરસ્કાર કરવો

એ બીજાનો સામાન્ય સ્વભાવ છે. પ્રમાદ પણ બહિષ્કારી પુરુ-  
ષના એ સિદ્ધાંતને માનનારો હતો, એટલે કનકના તિરસ્કારથી તે  
તેની પાપવાસના છોડી શક્યો નહિ. કારાગરના દ્વાર ઉઘાડી તે  
કનકની સન્મુખ જઈ ઉભો

પાપીને તેની પાસે આવતો જોઈ કનકનું સર્વાંગ કપવા લાગ્યું  
કદાચિત્ બળાત્કારે તે શિયળબગ કરવા તત્પર થશે, એ ભયથી  
ભતિકાનું માથું ઓળામાથી નીચે મુકી તે પ્રમાદથી દૂર જઈ  
ઉભી રહી .

“કનક ! કેમ ગભરાય છે ! પ્રમાદે કાંઈની પાસે યાચના કરી  
નથી, અને તારી સમક્ષ બિહુક થઈ ઉભો છે તેનો તો જરા વિ-  
ચાર કર ” પ્રમાદ ભણે કાલાવાલા કરતો હોય તેવી રીતે કહ્યું

કનક નિરૂસ્તર રહી અને કામાધ થયેલો પ્રમાદ વિશેષ હિ તે-  
છતા થતો ગયો ધીરે ધીરે તે કનકની પાસે ગયો અને લાલચો  
આપતો યાને પ્રેમ દર્શાવતો તેના શરીરને સ્પર્શ કરવા તૈયાર થયો.

### પ્રકરણ ૪૬ મું.

#### શિયળ રક્ષણ.

જેરમાં રહેલો કોણુ જેમ જેરને ઉત્તમ મણે છે, તેમ પાપી  
મુખ્ય પાપમય જીવનને સુખરૂપ માની તેમાંજ તેનું કલ્યાણ સમજે  
છે. વળી જેમ જેમ તેના દુષ્ટકૃત્યોને હિ તેજન મળતુ જાય છે, તેમ  
જેમ તેની પાપવાસના એટલી વધતી જાય છે, કે તેમાંજ તે અધ  
જન્મ સારાસારનો વિચાર કરવાનું પણ ભૂલી જાય છે તેની જુદી  
પણ સહાવચારને માટે નષ્ટ થઈ જાય છે. પણ પાપી જેમ બંધુતો

નથી કે પાપના શિખર પર્યંત પહોંચતા કુદરત તેને કયા મુઠકાવી મુકશે ! જ્યારે એ શિખર પરથી મળે છે, ત્યારેજ તેને તેના પાપ કર્મનું ભાન થાય છે પરમાત્માને પણ ત્યારેજ તે માનતો થાય છે, અને સર્વ પાપકર્મો તાદૃશ્ય થતાં તેનો પશ્ચાત્તાપ પાપી તે સમયેજ કરે છે પાપ કર્મના પ્રારભમાંજ તેનો આત્મા તેને ચેતવણ આપે છે, પણ તેની અવગણના કરી જ્યારે તે આગળ વધ્યો જાય છે ત્યારે છેવટે તે મહા દુર્દશાને પામે છે

પ્રમાદ પણ ધીરે ધીરે તેના પાપ કર્મોની શિખર પર પહોંચતો જતો હોયો લતિકાનું હરણ કરી તેનું શિયળ ભગ ધરવાનું દુષ્કૃત્ય તેણે ધારેલું હતું, અને તેમા કનક ઉપર મોહિત થઇ તેને તાબે કરવાની અધમજ્જિ તેને ઉત્પન્ન થઇ

જેવો તે કનકના શરીરને સ્પર્શ કરવા ગયો, કે તરત તે ત્યાથી સહજ દૂર ખસી ગઇ અને પ્રમાદના કાલાવાલા કરતી કહેવા લાગી

“ પ્રમાદ ! કૃપા કરી દૂર જા મારા શરીરને સ્પર્શ કરી તેને નાહક અપવિત્ર મનાવવાનો પ્રયત્ન ન કરે ચ્હાય તો જીવગી પર્યંત આ કાગઝમાં રાખ, પણ મારૂં શિયળ નષ્ટ કરવાનો અધમ વિચાર છોડી દે જો હું તારા કાર્યમાં વિઘ્નરૂપ છું, એમ તને લાગતું હોય તો એલાશક મારો પ્રાણ લે, મૃત્યુની અને પરવાહ નથી. પણ કૃપા કરી મારૂં સતીત્વ નષ્ટ થાય એવો એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારીશ નહિ.

“ કનક ! હવે એ બધું તારૂં સ્ત્રીચારિત્ર્ય જવા દે અને મારી ધુમ્મસને આધીન થા એમાજ તારૂં અને તારા સુલભતુ બન્નેનું ક્ષેત્ર છે હું નને ફરી ફરીને કહું છું કે અને તારૂં કોષ નથી, અને



હું કરી મારી ઇચ્છાને અનાદર કરશે, તો છેવટ યજ્ઞાત્કારનો માર્ગ  
આરે ગ્રહણ કરવો પડશે જે લતિકાને માટે હું આટલું કરી રહ્યો  
છું, તે અત્યારે મારા તાપ્તામાં હોવા છતાં તેની દરકાર કર્યા વિના,  
હું તારામાં આશક્ત થઈ ચાલના કંઈ છું તેનો તો જરા વિચાર  
કર ! ” પ્રમાદે જણાવ્યું

“ પ્રમાદમિ હ ! પરમાત્માનો કાંઈ ડર રાખો અને સમજો  
મારૂં અહીં કાંઈ નથી એમ માનશો નહિ સતીનો સહાયક શ્રીહરિ  
સર્વ વ્યાપક છે, અને તે મારૂં રક્ષણ કરશે માટે કૃપા કરી તમારી  
દુષ્ટ મનકામનાનો ત્યાગ કરો, અને સત્યનો માર્ગ ગ્રહણ કરો એમા  
તમારૂં કલ્યાણ છે આ મળમુતથી ભરેલા ગદા દેહમાં શું છે, કે  
તેનાપર મોહિત થઈ નરકમાં જવાનો તમે પ્રયત્ન કરો છો ! ” કે-  
નકે નમ્રતાથી પ્રમાદને સમજાવતા કહ્યું

“ કનક ! એ તારૂં કહાપણ બહુ તારી પાસે રહેવા દે ભલે  
તારો પરમાત્મા અત્યારે આવે, મને તેની દરકાર નથી, આટલું  
સમજાવવા છતાં તું માનતી નથી, તો યજ્ઞાત્કારે પણ તને મારી  
ઇચ્છાને આજીન કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, અને એ નિશ્ચય કદી  
પણ ફરવાનો નથી ” ઉશ્કેરાયલા પ્રમાદે આટલું કહી એકદમ કનક  
તરફ ધસી તેનું કાંડું પકડ્યું

પ્રમાદના હાથનો સ્પર્શ ચર્તાજ કનકે એક મોટી ચીસ પાઠી,  
અને દુષ્ટતા હાથમાંથી કાઢી હોડાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી

કનકે કરેલા સ્તીત્કારથી બેશુદ્ધ થઈ પડેલી લતિકા એકદમ જ-  
શ્વત થઈ પ્રમાદને તેણે ઝાળખ્યો, અને કનક ઉપર તેને જુસ્મ  
જુગરનો જેઠ તે ગભરાઈ આસપાસ નિહાળવા લાગી. કાલક્રાંતિ

દાર ઉઘાડી હતી, તે તરફ તેની નજર ગઇ ચતુર કુમારિકાએ સમયસચ્ચતા વાપરી કાંઈ મદદ મળી આવે તો તે મેળવવા ધીરેથી તે બહાર નીકળી ગઇ પ્રમાદની તેના તરફ પીઠ હતી એટલે તેને જાગૃત થયેલી તે જોઇ શક્યો નહિ કનકનું ચિત્ત શિયળનું રક્ષણ કરવા પરત્વે હતું એટલે તે પણ લાતકાને જોઇ શકી નહીં

ઝોરડીમાથી બહાર નીકળી આવતેમ નજર કરતા ત્યાં નજીકની ઝોરડીના દારપર કાંઈ કેદીને ઉભેલો તેણે જોયો ત્વરાથી તે ત્યાં ગઇ કેદીની અને લતિકાની દૃષ્ટિ એક થતાં લતિકાના મુખમાથી “કાણુ સુલભભાઈ !” અને કેદીના મુખમાથી “કાણુ લતિકા !” એ પ્રમાણે ઉદ્ગારો નીકળી પડ્યા આ અચાનક મેળાપથી લતિકાને આનંદ થયો, અને કનકને બચાવવા તે વધારે ઉત્સુક બની. પ્રમાદ કનકપર અત્યાચાર ગુજારી રહ્યો છે, તે સહજમાં તેણે સુલભને બચાવી દીધું, અને સુલભને મુક્ત કેવી રીતે કરવો તેનો વિચાર કરવા લાગી

કુદરતની સહાય હોય છે તો અનાયાસે સાધનપ્રાપ્ત થાય છે લતિકાની નજર તેને જે ઝોરડીમા પૂરવામાં આવી હતી તેના દાર તરફ ગઇ અને તેની સંકિર્ણમાં કુચી સાથે લટકતું તાળુ નિહાળી તે હળવેથી ત્યાં ગઇ. તાળામાથી કુચી કાઢી લીધી અને તે વડે સુલભની ઝોરડીનું તાળુ ઉઘાડી તેને બંધનમાંથી મુક્ત કરી દીધો.

આ તરફ કામાંધ થયેલો પ્રમાદ જોરપર આવતો જતો હતો, અને બિચારી કનક પરમાત્માના આશ્રયનો પોકાર કરતી શિયળ બચાવવા પ્રયત્ન કરતી હતી પણ પ્રમાદ જેવા મજબૂત બાંધાનું ગુરૂં આગળ એક અબળાનું શું ગણ્યું ! તેના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ

જતા હતા અને પ્રમાદ તેથી વધારે ને વધારે ઉત્તેજિત થતો જતો હતો. સતી કનકેનું શિયળ નષ્ટ થવાનો સમય છેક અણ્ણીપર આવી રહ્યો, એટલે સતીઓની દાઝ જાણી તેમને બહારે ધાનાર શ્રીહરિએ તેની દાદ સાબળી.

કારાગ્રહમાંથી મુક્ત થયેલો સુલભ તેજ 'સૂણે ત્યા આવી પ-હોગ્યો અને એક વિકાળ સિંહની પેઠે તે પ્રમાદ ઉપર તૂટી પડ્યો. એક લાત મારી તેને કનકની પાસેથી દૂર ગળડાવી મુક્યો, અને કનકેનું રક્ષણ કરતો ઉભો રહી તેને ધિ કારવા લાગ્યો.

“ પાપી ! આખરે આટલી હદ સુધી તું પહોંચ્યો ? અજ-ળાઓ ઉપર બળાત્કાર કરી તેમનું શિયળ ભગ્ન કરવા તૈયાર થયો ! કુલાગાર ! ધિકાર છે ! તારા જેવા અધમને નરકમાં પણ સ્થાન મળતું કઠિન છે તારામાં બાહુબળ કે કાષ્ઠ સામર્થ્ય હોય તો તે સામો પડી અજમાવ ! કાયર અને હિંચકારો થઇ પ્રપચથી વીરોને કેદ કરી તારી કુદૃષ્ટ વાસનાઓ તૃપ્ત કરવા શા માટે પ્રયત્ન કરે છે ! ”

સુલભના બાપણુ પ્રત્યે પ્રમાદનું લક્ષ્ય નહોતું તે કેવી રીતે છૂટ્યો તેનો તે વિચાર કરતો હતો, એટલામાં દ્વાર આગળ ઉભેલી લતિકાને તેણે જોઇ “ નાદાન છોકરી ! આ કુદૃષ્ટને તુજ સુક્ત કરી લાવી કેમ ? ઠીક છે જોડિ છુ કે એ કેવો તારો બચાવ કરે છે ! ” આટલું કહી તે એકદમ લતિકા તરફ ધસ્યો પણ જોવો તેને કમ્મર-માંથી ઉઘાડવા જાય છે, કે સમયસૂચકતા વાપરી લતિકાએ “ અબરદાર કુદૃષ્ટ ! સ્પર્શ કર્યો તો ! ” એમ કહેતાની સાથે તેને ધક્કો મારી દૂર ખસેડ્યો, અને તેની કમ્મરમાંથી કટાર ખેંચી લઇ તેના પર ધા કરવા તત્પર થઇ

“શાઆશ ! શાઆશ !” ના ઉદ્ગારો કાઢતા સુલભ તથા ત્રિકે ત્યાં ધસી આવ્યાં, અને લતિકા પ્રમાદપર ધા કરે તે પહેલાં લભે આવી પ્રમાદની તરવાર મ્યાનમાથી જોતી લીધી અને તેની મે થયો.

પ્રમાદે જાણ્યું કે મામલો બદલાઈ ગયો તેની પાસે રીવોલ્વર ની, પણ તે ભરી બહાર કરે તે અગાઉ કદાચિત્ સુલભ તેના પર । કરી બેસે, એવો ભય લાગવાથી તે એકદમ ત્યાજી નાઠો થોડેક ધી સુલભ તેની પૂઠે પડ્યો, પણ એ શુભ સ્થાનના રસ્તાથી તે હિતગાર ન હોવાથી પ્રમાદ તેની નજર આગળથી અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

## પ્રકરણ ૪૭ મું.

### કારાગૃહમાં યુદ્ધ

પ્રમાદ દેખાયો નહિ એટલે સુલભ પાછો કનક અને લતિકા-જી ઝોરડી આગળ ગયો. લતિકાએ અણીને સમયે જે મદદ કરી ને માટે તે તથા કનક તેને ધન્યવાદ આપી તેનો ઉપકાર માનવા ગયા ત્યારબાદ કનકે તે કેવી રીતે સપડાયા તે હકીકત સુલભને બી, અને પ્રમાદના મુખે સાબળેલી રાજા શરસેનના મૃત્યુની તથા પાવતીપર ચનાર હુમલાની વાત પણ લતિકાથી છાની જણાવી. હુ તેની શોધમાં નીકળ્યો છે તે પાછો ફર્યો નથી તે સમાચાર જુ કહ્યા.

રાજા શુરસેનના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી સુલભ મહારાજ વિચારમાં પડી ગયો થોડા સમય ત્રણે જણા મૌન્ય ધારણુ કરી બેસી રહ્યા પણ એમ બેસી રહેવાથી કાંઈ સિદ્ધિ નથી એમ ધારી કનકે કહ્યું

“ પ્રાણનાથ ! સમય બહો બારીક છે અને આપણે આ સ્થળે વિચાર કરતા બેસી રહેવું એ વાસ્તવિક નથી. ચપાવતામાં સર્વ બેન લતિકાની ચિંતા કરતા હરે, માટે હરકોઈ પ્રકારે હવે અહીંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ શોધવા આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ”

“ સત્ય છે દેવી ! અને બેસી રહેવાથી કાંઈ અર્થ સગે તેમ નથી, માટે ચાલો આ સ્થાનમાંથી નીકળી જઈએ ” સુલભે ઉભા થતાં ચર્તા કર્યું.

કનક તથા લતિકાને સાથે લઈ આસપાસ નજર ફેરવતાં સુલભે ચાલવા માડ્યું કદાચિત્ મૃદુને પણ એ સ્થાનમાં ક્યાંય કેદ કરવામાં આવ્યો હોય એમ અનુમાન કરી, જતાં જતાં તે કારાગ્રહમાં આવેલી તમામ ઝોરદીઓ પણ તપાસવા લાગ્યો પણ તમામ ખાલી માલમ પડી અને નિરાશ થઈ તેણે આગળ ચાલવા માડ્યું અને એ ત્રિકોણાકાર મેદાનમાં આવી પહોંચ્યા. એ સ્થળેથી કયે રસ્તે જુ તેના સુલભને વિચાર થયો એક રસ્તો સીધો હતો અને બીજો જમણી બાજુપર વળવાનો હતો. સ્વાભાવિક એ સ્થાન આગળ તે અટક્યો, એટલામાં સામેથી પાંચેક મનુષ્યો હથીઆરોસહિત બેસબધ આવતા દેખાયા- લતિકા તથા કનકને સાવધ રહેવાની મુચના કરે એટલામાં તે મનુષ્યોએ આવી તેમને ત્રણેને ઘેરી લીધા.

વાચક ! આ પચસહાસ્યોની ટાળીને અગ્રેસર પ્રમાદ હતો તે જાણવવાની જરૂર રહેતી નથી આવતાંની સાથે તરતજ તેણે સુલભને કેદ કરવા તથા લતિકા અને કનકને ઉપાડી જવા તેના સાથીઓને આગ્રહ કરી

પ્રમાદની આખી ટાળી શરોથી સળંગ ચલેલી હતી, સુલભ પાસે પ્રમાદની ખૂંચવી લીધેલી એક તરવાર તથા લતિકા પાસે કટાર હતી આ સંજોગોમાં એ ટાળીની સામે થવું એ મહાન સાહસ ખેડવા જેવું હતું. સુલભ એ સમજતો હતો પરંતુ પ્રાણીતે પણ લતિકા તથા કનકને દુશ્મનના હાથમાં જવા દે તેમ નહોતો ધન્ય મા તેને અપૂર્ણ થઈ હતી અને ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ આખરે સાત્યનાજ વિજય છે એ સિદ્ધાંતને તે માનનારો હતો, એટલે જેવો પ્રમાદ તેને કેદ કરવાનો હુકમ ચેકા કે તરતજ લતિકા તથા કનકનું રક્ષણ કરવા તત્પર થયો.

પ્રમાદ પણ ડરી જાય અમર તેની હઠ છોડી દે તેમ નહોતું. લણવારમાં ઝપાઝપી શરૂ થઈ સુલભ મરણીઓ થઈ વિકાળ વાલની પેઠે દુશ્મનો પર તુટી પડ્યો જોતજોતામાં પ્રમાદના ચાર સાથીઓ પૈકી બેને તેણે સ્વધામ પહોંચાડી દીધા અને એકને ધાયલ કરી જમીનપર પછાડી પડ્યો પોતાના ત્રણ માણસોને જમીનદોસ્ત થયેલાં જોતા પ્રમાદ ધણો ઉશ્કેરાયો, અને તેના રહેલા એક સાથી સાથે તે સુલભ ઉપર ધસ્યો સુલભે થોડો સમય તેમની સામે ટક્કર ઝીલી, અને તેના અગ્રપર પડતા ધાની લેશ પણ દરકાર કર્યા વિના રણભૂમિમાં મહાન યોદ્ધાઓ સામે કેશરીઆં કરી પડ્યો હોય તેમ હુલ્લ કરવા લાગ્યો. પણ તે એકલો અને તેની સામે તેના જવાજ

બે ચોદાઓ એટલે ઝાઝો સમય તે ટકી શકે એ સર્વથા અસંભવિત હતું. તેના અંગપર ધા પશુ વિશેષ પડ્યા હતા અને તેમાંથી ચતા રક્તશ્રાવને લીધે તેનું સામર્થ્ય ઘટતું જતું હતું બિચારી કનક તથા લતિકા દૂર ઉભાં ઉભાં સુલભનું રક્ષણ કરવા પરમાત્માની પ્રાર્થના કર્યા કરતાં હતા.

જોતજોતામાં મામલો એટલો વધી ગયો કે સુલભ અર્ધબેહોશ સ્થિતિમાં આવી ગયો. તે ક્યા તરવાર ફેરવતો હતો અને કેના પર પ્રહાર કરતો હતો તેનું તેને લેશપણુ ભાન નહોતું દુશ્મનોના તેના પર પ્રહારો ચાલુજ હતા તેની આ સ્થિતિમા પ્રમાદે દાવ જોઇ તેના પર છેવટનો સખત ધા કરવા તેની તરવાર ઉગામી પોતાના સ્વામિની સ્થિતિ તથા પ્રમાદનો ધરાદો દૂર ઉભેલી કનક ચેતી ગઇ, અને પોતાના પ્રાણની દરકાર કર્યા વિના તે તરતજ મૃત્યુ પામેલા એક સિપાઇની તરવાર ઉઠાવી પ્રમાદની સામે થઇ સુલભ ઉપર ઉગામેલો ધા તેણે ચાલાકીથી પોતાની તરવારપર ઝીલી લીધો આ દાવ જતા પ્રમાદ ગુસ્સે થયો અને ક્રોધાવેશમા તેણે કનક ઉપર ધા કર્યો, પશુ એ વીરબાળાએ તે પશુ એવી ચાલાકીથી તેની તરવાર પર ઝીલ્યો કે તેને લેશ પણુ ઇજા ન થતા પ્રમાદની તરવારના કંકડા થઇ ગયા એક અળબાને હાથે પરાજય ચતા પ્રમાદના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ તેના સાથીને સુલભને જમીનદોસ્ત કર દેવાની સૂચના કરેતો, તે મરણ પામેલા બીજા સિપાઇની તરવાર ઉપાડી તરત કનકની સામે થયો

ક્યા કનક અને ક્યા પ્રમાદ ? કનકનું શું ગળું કે પ્રમાદ જેવા લડવૈયા સાથે યુદ્ધ કરી શકે છતાં ઝનુનમા તે તેનાથી બનતી ટક્કર લઇ પ્રમાદની સાથે લડવા લાગી

એક તરફ કનક અને પ્રમાદ અને બીજી તરફ સુલભ અને પ્રમાદનો સાથી એક બીજા સાથે દારણુ યુદ્ધ ચલાવી રહ્યાં હતાં ફર ઉભેલી લતિકા ગભરાતી ગભરાતી અતરીક્ષમાથી કાંઈ મદદ મોકલવા પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી હતી

સુલભ જો કે આવી રહ્યો હતો પણ સદ્ભાગ્યે તેના કરતા તેનો પ્રતિસ્પર્ધી વિશેષ નિબળ થઈ ગયો હતો, એટલે તે તેની સામે ટકી શક્યો હતો વળી લડતા લડતા તેની દૃષ્ટિ કનક અને પ્રમાદ વચ્ચે આવી રહેલા સગ્રામ તરફ પડી, એટલે પ્રમાદના સાથાને પાડી કનકની મદદે જવા માટે તેનામાં વિશેષ ચૈતન્ય તથા સામર્થ્ય આવવા લાગ્યું પરમાત્માની કૃપાથી એક દાવ એવો આવી ગયો કે સુલભની તરવારના એક ઝપાટાથી તેનો પ્રતિસ્પર્ધી જ મીનપર ઢળી પડ્યો અને તે ઉડીને બેઠો થાય તે પહેલાં લતિકાએ દોડી આવી તેની પાસેની કટાર તેની છાતીમાં ધોચી દઈ તેને યમ શરણુ પહોંચાડી દીધો

લતિકાને શાઆશી આપતો સુલભ કનકની મદદમાં દોડી પહોંચ્યો. કનકની સ્થિતિ ઘણી ભયંકર હતી તેનું સકળ અંગ રૂધિરથી ભિન્ન થઈ ગયું હતું તેની આખે અધારા આવવા માડ્યા હતા અને એક પળમાજ પ્રમાદની તરવારનો ભોગ થઈ પડવાની તૈયારીમાં હતી, એટલામાં સુલભ જઈ પહોંચ્યો પ્રમાદનું લક્ષ્ય કનક તરફથી ખસી સુલભ તરફ ગયું તેના સાથીને મરણ પામેલો જોઈ તે ગભરાયો નાશી જવાનો તેને વિચાર થયો પણ સુલભને અર્ધ સુવેલા જેવો થઈ ગયેલો જોતા તેને એક ઝપાટ પતાવી દઈ, લતિકા તથા કનકને સહેલાઈથી ઊપાડી જવાના ધરાદાથી તે તરતજ તેની સામે થયો



મામલો પ્રમાદના ધારવા પ્રમાણેજ હતો, કારાગ્રહના દુઃખથી સુલભ નિર્બળ તો થયેલો હતોજ, તેમાં તેના શરીરપર એટલા ધા પડ્યા હતા કે તેનામાં તરવાર હિપાડવા જેટલું પશુ સામર્થ્ય હવે રહ્યું નહોતું પશુ સત્યનો એલી શ્રીરામ કહ્યો છે તે જોડું નથી જ્યાં પ્રમાદ અને સુલભ ફરીથી એકબીજાની સામે થયા કે તેજ ક્ષણે સામેથી કોઈ મનુષ્ય ઉધાડી તરવારે ખૂંચે પાડતો તેમના તરફ દોડતો આવતો જણાયો અને ક્ષણભર લડતા બંધ થયા અને એ આત્માને મનુષ્ય તરફ જોઈ રહ્યા જોતજોતામાં તે મનુષ્ય તેમની નજીક આવી પહોંચ્યો. તેને જોતાજ પ્રમાદ ગભરાયો, જ્યારે સુલભ એકાએક હર્ષમાં આવી જઈ તેને ભેટવા દોડ્યો.

વાચક ! એ આવનાર વ્યક્તિ તે શિવાલયના શુભ માર્ગથી સુલભને છોડાવવા આવેલા આપણી નવલકથાનો નાયક મૃદુ હતો. અને મિત્રો એકબીજાને જોતા પરસ્પર ભેટી પડ્યા તેમના નેત્રો હર્ષાકૃતિ બીજા આ તકનો લાભ લઈ પ્રમાદ ત્યાંથી નાશી ગયો આનંદમાં આવી ગયેલા મિત્રોમાંથી કોઈએ તેના તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ.

“ ભાઈ મૃદુ ! પરમાત્માએ તને ખરા અણીના સમયે મોકલી આપ્યો.” આટલું કહેતા સુલભની આખમાં દુઃખશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં.

‘ ભાઈ ! ગભરાઈશ નહિ. પરમાત્મા સૌ સારા વાનાં કરશે.” આમ કહેતા મૃદુ આસપાસ નજર ફેરવવા લાગ્યો અને નિરાશ થઈ બોલી ઉઠ્યો “ અફસોસ ! સુલભ ! દુસ્મન છટકી ગયો ! એ પ્રમાદ હતો કે !” આટલું કહેતા તેની નજર બીજી તરફ ગઈ અને તેના હૃદયમાંથી આશ્ચર્ય અને દુઃખના હિંગારો નીકળી પડ્યા.

“ અરે ? પણ પેલું કોણ ? લતિકા ! શું તે અહીં આજ છે ! અને પાસે કોણ પડ્યું છે ? દેવી ! , અરે ! સુલભ ! દેવીની આ સ્થિતિ કોણે કરી ! ” તરતજ તે બેહોશ થઈ પડેલી કનક તરફ દોડ્યો.

વાચક ! અત્રે જણાવવાની આવશ્યકતા નથી કે સુલભ કનકની મદદે ગયો કે તરતજ તે બેહોશ થઈ જમીનપર ઢળી પડી હતી, અને લતિકા પોતાના વસ્ત્રથી તેના શરીરપર પડેલા ખામાથી નીકળતુ રૂધિર લૂછતી અફસોસ કર્યા કરતી હતી મૃદુને આવતો નિહાળી તેને હિંમત આવી હતી, જાણે જો કે સ્થળ અને સમય શોકમય હતાં, છતાં તેના અતઃકરણમાં આનંદ થવાના ચિન્હો તેના મુખપર દેખાતા હતા.

લોહીથી તરબોળ ગઈ ગયેલી કનકને જોતાંજ મૃદુ સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેની છાતી રૂધાઈ ગઈ અને એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવાની તેનામાં શક્તિ રહી નહિ સુલભ જે અત્યાર સુધી હિંમત રાખી લડતો હતો, તેને કનકની સ્થિતિનું જ્ઞાન મતાં એક હાય મારી મુર્છાગત થઈ ઢળી પડ્યો.

મૃદુની મુઠવણ અને દુઃખ આથી વધી પડ્યા તે દિઝંબુદ સ્વરખો બની ગયો શું કરવું તેની તેને સજ પડી નહિ લગભગ પાંચ એક કલાક આમ વીતી ગયો અને લતિકા ગભરાવા લાગી કંઈક કરમાતા કરમાતા પણ હિંમત ધરી તેણે મૃદુને કહ્યું “ સરદાર ! આમ વિચાર કર્યે કંઈ સિદ્ધી નથી સમય જતા દુશ્મન કદાચિત પાછો આવી પહોંચશે તો બધાં ફરી સપડાઈ જઈશું.”

લતિકાના આ સંબોધનથી મૃદુ જાણે શુદ્ધિમાં આવ્યો હોય એમ લાગ્યું અને કહ્યું “ સત્ય છે ! દેવી ! પણ આ બંને

જણાને પ્રથમ સાવધ કરવા જોઈએ અને તેમ કરવા માટે અને કાંઈ સાધન જણાતું નથી આ સ્થિતિમાં તેમને હિચકીને લઈ જવાનું પશુ અને તેમ નથી ” જરા વિચાર કરતાં લતિકાને કાંઈક યાદ આવ્યું અને હિંમત પશુ આવી તેણે મૃદુને કહ્યું “સરદાર ! આપ જરા થોભો. અને છે તો હું હમણાજ સાધન લાવુ છું ” આમ કહી તે જે ઝોરડીમાં સુલભને કેદ કરેલો હતો ત્યાં દોડી ગઈ ખરેખર ! તેની ધારણા સત્ય નીવડી. પાણીની એક કુંજે ત્યાં દૂભેલો પડેલો હતો તરતજ તે લઈ જઈ મૃદુ આગળ મુક્યો.

“ શાબાશ ! દેવી ! આ કયાથી ઉઠાવી લાવ્યાં ! આ સ્થાનના તમે ભોમીઆ જણાઓ છો. ” મૃદુએ જરા હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

લતિકાએ પ્રત્યુત્તરમાં મૃદુહાસ્ય કરી કુંજમાંથી પાણી લઈ તે કનકના મુખપર ઇંટવા માડ્યું બીજી તરફ મૃદુએ સુલભને શુદ્ધિમાં લાવવા એ પ્રયોગ આણુ કર્યો.

જળની ઠંડકથી સુલભ થોડી વારમાંજ શુદ્ધિમાં આવ્યો, અને મૃદુને ઉઠેલગી પડી કલ્પાંત કરવા લાગ્યો. “ ભાઈ ! શું દેવી ગઈ ! અરે ! હવે મારે શું થશે ! પાપીએ છેવટે અબળાપર આ કર્યો ! ”

મૃદુનું હૈયું પશુ ભરાઈ આવ્યું, પશુ તે હિંમત રાખી સુલભને આશાસન આપતો જેમ અને તેમ ત્વરાથી કારાગૃહમાંથી બહાર નીકળી જવા માટે તેને મુશ્કેલી કરવા લાગ્યો.

કનક પશુ જરા જરા શુદ્ધિમાં આવવા લાગી પશુ તેનું મનજી અવસ્થા હતું તે ભવારી કરવા કરતી હતી. મૃદુ તથા લતિકાએ

સુલભને પુરતો સાવધ કરી હિમત આપી 'અને કનકને બંને જ-  
ણાએ ઉપાડી જે રસ્તેથી મૃદુ આવ્યો હતો તે રસ્તેથી બહાર  
નીકળી જવા તેમણે બંધાએ ચાલવા માડ્યું

### પ્રકરણ ૪૮ મું.

#### કનકની લાયકર સ્થિતિ—સુલભની પ્રતિજ્ઞા.

પરમાત્માની ગતિ ગહન છે મૃદુ ધારતો હતો કે સુલભને  
મુક્ત કરી લાવી તે તાત્કાલિક ચપાવતીનો બચાવ કરવા જઇ  
પહોંચીને, પણ સુલભને છોડાવવા જવામાં સજ્જ વિલપ્ય ચર્તા  
કનકની આ સ્થિતિ થઇ

શિવાચ્યને રસ્તે થઇને ધાયલ થયેલી કનકને લઇને મર્વ ગુપ્ત  
કારાગ્રહમાંથી બહાર તો નીકળ્યા, પણ કનકને આ સ્થિતિમાં ક્યા  
લઇ જવી તેની મૃદુને ચિંતા થવા લાગી તે જાણતો હતો કે ચંપા  
વતીને ઘેરો ધાલવાનો છે પ્રભાદને લડાઇમાં સજ્જ થયેલો તેણે  
જોયો હતો, એટલે સૈન્ય રવાના થઇ ગયું એવી પણ તેને મનમાં  
ખાતરી થઇ તેણે તમામ હકીકત સુનભને વિદિત કરી અને ચપા-  
વતી કે રાજનગર એમાંથી એકે સ્થળે જવું સહીસલામત નહિ હો  
વાનું પણ જણાવ્યું કનક તથા લતિકાને કોઇ નિર્ભય સ્થાને મુકી  
આવવાની તથા ચંપાવતીપર દુશ્મનોએ આક્રમણ કરી હોય તો તેને  
બચાવ કરવાની આવશ્યકતા હતી બંને મિત્રોએ વિચાર કરતા  
છેવટે મહાત્માની પર્ણદ્વડીમાં કનક તથા લતિકાને રાખી, જે રાધે

શ્વરી ચંપાવતીથી પાછી ફરી હોય તો લાના સમાચાર મેળવી ચંપાવતી જવાનો નિશ્ચય કર્યા.

જેમ બને તેમ ત્રરાથી મહાત્માની પર્ણકુટીમાં તે સર્વ જઈ પહોંચ્યા મહાત્માએ સસા નો લાગ કર્યો હતો છતાં મૃદુનો મેળાપ થયા બાદ તેમનામાં કાંઈક માયાનો અશ્વ પાછો દાખલ થયેલો જણાતો હતો મૃદુ તથા તેના મિત્ર સુલભને માટે તેમને ચિંતા થયા કંતી હતી મૃદુને સુલભ સહિત પાછો આવેલો નિહાળી તેમને આનંદ થયો, અને મિત્રની ખરી ફરજ અન્યોઅન્ય બળવવા માટે તેમણે બંનેને ધન્યવાદ આપ્યો પરંતુ કનકની ભયકર સ્થિતિ જોતા તેમના હૃદયમાં આઘાત થયો. મૃદુ તથા સુલભને મુખે તેની આવી સ્થિતિ શાથી થઈ તેના ઇતિહાસ યવજ્ઞ કરતા પ્રમાદ પ્રત્યેનો તેમનો તિરસ્કાર વધ્યો. કનકને તેનો શિયળવૃત્ત તથા પતિ પરાયણતા માટે અતરથી ધન્યવાદ આપતા મહાત્માનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને તેમના નેત્રોમાં દુઃખનાશ્રુ ભરાઈ આવ્યા એક મહાત્મા પુરૂષની પોતાના માટે આટલી બધી લાગણી નિહાળી મૃદુ તથા સુલભનાં હૃદય પણ દ્રવિત થયાં,

પુરૂષ વર્ગ જ્યારે આ પ્રમાણે શોષ કરી રહ્યો હતો, ત્યારે સતિકા કનકના અગપર પડેલા ધામાંથી વહેતું રૂધિર લુછી, તેના પર પાટા બાંધી નેત્રોમાંથી ચોધાર આસુ પાડી રહી હતી મૃદુ તથા સુલભ ચંપાવતી ન જતા કનકને પર્ણકુટીમાં કેમ લઈ આવ્યા હશે એ વિચાર તેને ઉદ્ભવ્યો અને તત્સમયે જીવાસો મેળવવા તેને જીવાસો પણ થઈ, પરંતુ મૃદુને કે સુલભને કાંઈ પ્રશ્ન કરતાં તે અંતરેથી ધરમાલી હતી.

થોડો સમય શોકાગ્ર સ્થિતિમા મૌન્યપણે પસાર કર્યા બાદ મહાત્માએ કનકના શરીરપર પડેલા ધા તપાસી જોયા, અને એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખતા તેમણે કહ્યું ‘ભાઈ મૃદુ ? સ્થિતિ ધણી બધ કર છે”

‘ મહાગજ ! હું પણ એજ વિચાર કરું છું એમને બચાવવા હવે આપના હાથમાં છે મૃત્યુના પાઠામાથી જેવો મને આપે ઉમાર્યા તેમ દેવીને પ્રાણ બચાવી મને તથા મારા મિત્રને આપના વિશેષ ઝાણી બનાવશે એવી આશા છે ” મૃદુએ કુરગરીને કહ્યું

‘ જા ! મારી પાસે જે ઔષધી છે તે અજમાવી જોઈ છું પણ તેનાથી આરામ થશે કે કેમ તે શકાભરેલું હોવાથીજ સ્થિતિ બચક હોવાનો મેં ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે કર્તાહર્તા શ્રીહરિ છે દાવ પેલી જોગી આપણાથી બનતા ઉપચાર કરી જોઈએ ” મહાત્માએ એક બાજે નિશ્વાસ નાખતા કહ્યું

મદ્ જોળી લાવ્યો અને મહાત્માએ તેમાથી કાઢી ઔષધી કાઢી કનકને સુવાડી અને બીજા પાંચ પર ચોપડવા લલિકાને આપી ધ્રુજતે હાથે લલિકા પ્રત્યેક ધા ઉપર મહાત્માએ આપેલી ઔષધી ચોપડવા લાગી અને મૃદુ તથા સુલભ ચિંતાગ્રસ્ત વદને તે નિહાળી રહ્યા

મહાત્માએ સુધાડેલી દવાની જોતજોતામા અસર થઈ અને કનકમાં ચૈતન્ય આવતું જણાયું પણ અફસોસ ! ધારવા કરતા જુદા સ્વ પમા એ ચૈતન્ય આવ્યું તેને સન્નિપાતની અસર થઈ ગઈ હતી, અને તેથી ખરી શુદ્ધિમાં આવવાને બદલે સન્નિપાત બહાર પડ્યો.

માનો ! મારો ! એ પાપી પ્રમાદનું લોહી મને સુસવા દો.

x x x બહેન હતિકા ! ગભરાશો નહિ. x x x રાક્ષસ !  
માદ રાખ તારો પ્રાણુ લઇશ x x x અરે ! અરે ! બચાવો !  
બચાવો ! બહેન હતિકા ! મને જવા દો મારા નાથના પ્રાણુ  
હાય ! .. નહિ. નહિ. હું એને મારીશ પ્રાણુતે પણ મારા  
નાથને બચાવીશ ” આમ લવારી કરતી કનક ચિત્તભ્રમ અવ  
સ્થામાં ઉઠી ઉઠીને નાસવા લાગી.

મહાત્માએ બીજી દવા કાઢી અને તે કનકની આખમા સહજ  
આંજી આપી આ દવાની અસર થતાં તે લવારો કરતી શાંત થઇ  
મઠ, પણ તેનું ચિત્ત સ્થિર કે શાંત ન થયું તેવો ફાડી તે બહાવરી  
જની આસપાસ જોવા લાગી સમય જતાં એ બહાવરાટ પણ  
ઝાઝો ચવા લાગ્યો, અને પાસે બેઠેલા મૃદુ તથા સુલભ તરફ તે  
વખતોવખત આંખ ઠેરવવા લાગી મહાત્માએ ફરીથી પાંછી તેના  
અક્ષુઓમા દવા આંજી અક્ષર જરા વધારે સારી થઇ તેથી આસ  
પાસ બેઠેલા મનુષ્યોને તે હવે ઓળખી શકી તેને બોલવાની ઇચ્છા  
શરૂ થતી હતી પણ તેનો કંઠ રૂધાઇ ગયો હતો મહાપરાકાષ્ટાએ  
તે થોડું થોડું બોલી શકતી હતી મૃદુને તેણે પોતાની પાસે ઇચ્છા-  
રતથી બોલાવ્યો અને ધીરે સ્વરે તુટક શબ્દોમા કહ્યું

“ ભાઇ મૃદુસિંહ ! મા રો આવ...સાન સમય હવે .  
નજીક આવ ..તો જણાય છે ખેર મૃત્યુનો મને...ભય નથી  
...પણુ... . અફસોસ મા .ન એજ મા...પછે કે પા પીની તર  
વારે...હૈ...મૈં છુ તમારા...ભા.. છની શીકર રાખજો હાય ! ...  
મા...રા વિના તે મુઝાશે. ” આટલું બોલતાં તે અમિત થઇ અને  
તેનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું.

વળી થોડીવાર રહી કહ્યું “ બા...પ ! ત. મારૂં કંઈયણુ ..  
નાઓ. પ્ર માદને તેના કર્મ નો બદલો પર મારા આપશે,  
છતા તમને તથા ત મારા ભાઈને મા રી વિનતિ છે કે એ  
દુષ્ટને જી વતો રાખ શો નહિ મારૂં વે ર અવશ્ય લેજો ”

ફરી તે બેશુદ્ધ યજ્ઞ ગણ થોડીવારે વળી તેણે આખ ઉધાડી  
પણ તેનાથી બોલી શકાયુ નહિ

મૃદુએ ગદ્ગદિત કહે તેને નિશ્ચિત રહેવા સૂચવ્યુ સુલભ પણ  
અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે કનકના પવિત્ર અને તેજસ્વી મુખાવિંદ તરફ જોઈ  
=હો તેની પતિપરાયણતા અને તેનો નૈસર્ગીય પ્રેમ તેની નજર  
આગળ તરી આવ્યો તેનો આત્મા અદરથી કદપાત ફરી રહ્યો હતો,  
છતા હિમત રાખી મનને દબ કરી તે તેની પ્રિયતમાના અત  
મમયના શબ્દોનુ શ્રવણ કરી રહ્યો હતો તેનો પ્રત્યેક શબ્દ પ્રમાદ  
ઉપર વેર લેવા ઉશ્કેરતો હતો અને એ ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમા તેણે  
પ્રતિજ્ઞા લેતા કહ્યું “ દેવી ! તારૂં વેર લઈ, જેવી તારી સ્થિતિ પાપી  
પ્રમાદે કરી છે, તેથી અધમ સ્થિતિ તેની ના કરૂં અને મારા મિત્રને  
તેની લતિકા ન લાવી આપુ, ત્યાં સુધી હું પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે શય્યા  
પર સુવ મારે હરામ છે ”

સુલભની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી કનકને જાણે શાંતિ થઈ હોય એમ  
દેખાવા લાગ્યુ થોડીવારે નેત્રો ઉધાડી તેણે સર્વેને પ્રણામ કર્યા-  
વતિકાને તેની પાસે બોલાવી, તેના માથે હાથ મુકી આશિષ આપી.  
વળી થોડો સમય વીત્યા બાદ તેણે મૃદુને મહાપરાક્રાંત્યએ કહ્યું  
ભાઈ ! એકવાર ફરીથી કહું છું કે તમારા ભાઈની સભાળ રાખજો-  
મારી ખોટ પૂરી પડે એવી ગોઠવણ કરી આપજો.



મૃદુએ ફરીથી જણાવ્યું “ દેવી ! નિશ્ચિત રહેા તમારી આ  
સ્થિતિનું મુળ હજુ છુ તમારો તેમજ મારા મિત્રનો હું ઝાણી છુ  
તે હુ કદાપિ ભૂલીશ નહિ.” મૃદુનું દેયુ બરાબ આબ્ધુ, તે વધુ  
બોલી શક્યો નહિ

કનકે શાંત થતી જણાઇ જેતજેતામા તેની આબો સ્થિતિ  
થતી ગઇ શ્વાસોશ્વાસ મદ પડતો ગયો અને અદ્ય સમયમાં તેનો  
આત્મા દેહ છોડી પરલોક ગમન કરી ગયો

કનકનું ઐવસાન થતાં લતિદા બ્રહ્મી ગબરાવા લાગી, પરંતુ  
મહાત્માએ તેને આશ્વાસન આપી શાંત કરી અને સુલભ તથા મૃદુ  
ને પણુ ધીરજ આપી કનકને અમિતરક્ષાર કરવાની તકવારી  
કરવા સુચવ્યું

શુ પરમાત્માની કૃતિ ! સુલભ અને મૃદુની વૈર્યતા અને  
મિત્રતાને પણુ ધન્ય છે ! આટલી આપત્તિઓ આવવા છતાં તેમના  
પરસ્પરના મિત્ર પ્રેમમા લેશપણુ ન્યુનતા આવી નહોતી તેમ વૈર્ય  
પણુ તેમણે તજ્યુ નહોતું “ સત્યમેવજયતે ” એ મુત્રમાં તેમને  
અડગ શ્રદ્ધા હતી

## પ્રકરણ ૪૬ મુ.

### ચ પાવતીના ધેરા

રાજનગરનું સૈન્ય ચ પાવતી નગરીને ઘેરો ધાલી પડેલુ હતુ.  
સેનાપતિ પ્રમોદ તથા રાજા કેશરીસિંહના આમર્શનથી રાદે જોતો

આગા ચર્તા આપુ સૈન્ય નગરમાં લઈ જવા તત્પર થઈ રહ્યો હતો. પણ ફેશરીસિહ કે પ્રમાદ એમાંથી કોઈ સમય બચેા વીતી ગયો છતાં દેખાયુ નહિ આ તકનો લાભ ચ પાવતીનગરીને મળ્યો. જેરો ખલાયાની બબર પડતાજ પ્રધાને નગરના દરવાજાઓ તાત્કાલિક બંધ કરાવી દીધા. લશ્કરને પણ તઈયારી કરવાને પૂરતો સમય મળ્યો.

કારામહામી મુદ્દુ આવી પહોંચતા નાંહેા પ્રમાદ ત્વરાથી રાજ ફેશરીસિહ પાસે જઈ પહોંચ્યો. ચ પાવતી સર કરી મહાન્ રાજ્યના માલીક થવાની આજ્ઞામા રાજ યુદ્ધમાં જવા તઈયાર થઈ પ્રમાદની રાહ જોયા કરતો હતો તેની સહાયથી વિજય થયેજ એવી રાજની માન્યતા હતી પ્રમાદે આવતાની સાથેજ રાજને કહ્યું ' મહારાજ ! ત્વરા કરો આપણુ સૈન્ય પહોંચી ગયુ હશે અને ચ પાવતીમાં કતલ ચલાવવાનુ કાર્ય શરૂ પણ કરી દીધુ હશે "

" સરદાર ! હું તમારીજ રાહ જોઈ રહ્યો છુ જાલીમસિહ સૈન્ય લઈ ક્યારને પહોંચી ગયો હશે, અને કદાચિત તે આપણી રાહ જોઈ રહ્યો હશે " રાજએ ઉઠતાં ઉઠતા કહ્યું

જન્ને જણ્યા અમ્મ પર સ્વાર થઈ તાત્કાલિક નીકળી પડ્યા. પવનવેગે દોડતા અમ્મે ઝપાટાબંધ લાંબી મજલ કાપતા હતા તે અર્ધરસ્તે પહોંચ્યા એટલામા તેમને સામેથી કોઈ ધીડેસ્વારને આવતો નિહાળ્યો એ સ્વાર રાજનગરનોજ હશે એમ સ્વાભાવિક તેમણે અનુમાન કર્યું, કારણકે તે જણ્યતા હતા કે ચ પાવતીના રાજ્યમાંથી કોઈ સ્વાર એ સમયે નગરની બહાર આવી શકે તેમ નહોતુ.

સામેથી આવતા સ્વારે પણ આ બે ધીડેસ્વારોને જોયા એટલે

તેણે તેમની સન્મુખ ન આવતાં બીજે રસ્તે અશ્વને દોર્યો. પ્રમાદને આથી શક પડ્યો અને જે દિશામાં તે સ્વાર વળ્યો તે તરફ તેણે પોતાનો અશ્વ તેની પાછળ દોડાવ્યો. રાજા કેશરીસિંહ પણ પ્રમાદની પાછળ દોર્યો. પ્રમાદ અને રાજા કેશરી તેની પાછળ પડેલા જોઈ પેલા સ્વારે તેનો અશ્વ પૂરપાટ છોડી મુક્યો. તેની ધમ્મજ એમની મુલાકાત લેવાની નહોતી, અને તેથી તે આડે અવળે રસ્તે ચંપને જોતજોતાં તેમની નજર બહાર નીકળી ગયો. થોડે સુધી પ્રમાદ તથા કેશરીએ એ સ્વારની પાછળ તેમના અશ્વો દોડાવ્યા કર્યા, પણ જ્યારે તેમણે જોયું કે તે સ્વાર એ સ્થાનનો જોખીઓ હોઈ તેમની નજર આગળથી દૂર નીકળી ગયો છે. ત્યારે વ્યર્થ સમય ગુમાવવાનું યોગ્ય ન ધારી તે પાછા ફર્યા અને ચપાવતીના માર્ગ પાછો પકડ્યો.

રાત્રિ સમસમાટ કરતી પસાર થતી હતી ચપાવતી નમરીના દગવાળ પાસે સૈન્ય લઈ પડેલો જલ્દીમસિંહ પ્રમાદ કે રાજા કેશરી-સિંહ નહિ આવવાથી ચિંતા કરતો હતો. કિલ્લા બહાર જ્યારે આ સ્થિતિ હતી ત્યારે અંદર લશ્કરની તૈયારીઓ ચંપ રહી હતી. કિલ્લા પર યોગ્ય સ્થળે તોપો ગોઠવી દેવામાં આવી હતી ચપાવતીના સૈનિકોની બહાર પડેલા લશ્કર ઉપર મારો ચાલુ કરવા સતત ધમ્મજ થઈ હતી, પરંતુ ડાહ્યા પ્રધાને તેમને તેમ કરવાની મના કરી. તે સમજતો હતો કે દુશ્મન શત્રુ ન ઉગામે ત્યાં સુધી મનુષ્ય પ્રાણોની નાહક ખુવારી કરવી એ ધર્મ તેમજ રાજનીતિથી વિરૂદ્ધ હતું.

લગભગ મધ્યરાત્રિ થતા પ્રમાદ તથા કેશરીસિંહ ચપાવતીના સીમાડામાં જઈ પહોંચ્યા. દરેથી મશાલોનો પ્રકાશ જોતાં તેમને

જાણીયુ કે સૈન્ય નગરમાં પ્રવેશ કરી શક્યુ નથી, પણ બહારજ પડેલુ છે પ્રમાદ આથી કાંઈક નિરાશ થયો અને મનમાં સેનાપતિ જલ્દીમસિદ્ધ ઉપર ક્રોધ કરવા લાગ્યો. સૈન્યની પાસે આવતાજ તેણે સેનાપતિને બોલાવી સૈન્ય બહાર કેમ રહ્યુ તેનો ખુલાસો પૂછ્યો જલ્દીમસિદ્ધ પણ રાજ તથા પ્રમાદની ગેરહાજરીને લીધે નગરમાં પેસી જવાની જે તક ગઈ હતી, તેથી પ્રમાદપર ગુસ્સે થઈ ગહેલો હતો, એટલે પ્રમાદે પ્રશ્ન કર્યો કે તરતજ ક્રોધાવેશમાં તેણે કંઠાર-તાથી ઉત્તર આપ્યો, “ સરદાર ! તમારી ઢીલનુજ બધા પરિણામ છે જે અમારી સાથેજ તમે આવવાની તરદી લીધી હોત, અગર મને સમયાનુસાર વર્તવાની સ્વતંત્ર મત્તા આપી હોત, તો ચ પાવતીના અર્ધ મૈન્યનો અત્યારે નાશ કરી આપણો વિજય લગભગ નિશ્ચિત કરી દીધો હોત પણ મને તમારા આવતાં સુધી ઘેરો બાંલી મુકામ કરવાનીજ સુચના હતી, અને તમને આવતા ઘણો વિલંબ થયો એટલે ચ પાવતીના સૈન્યને તઇયાર થવાનો તથા આપણા મૈન્યને નગરમાં જતા અટકાવવાનો પ્રયત્ન પ્રાપ્ત થયો ”

સેનાપતિના ખુલાસાથી રાજ કેશરીને તથા પ્રમાદને ઘણો અસંતોષ થયો, અને અતરમાં બન્ને જાણી તેના પર સમયસુચકતા ના વાપરવાથી કોપાયમાન થયા રાજ પ્રમાદ પર પણ તેણે ક્રેલી ઢીલ માટે ચીડાવા લાગ્યો, તેમ પ્રમાદને પણ તેની ભૂલ માટે અ-તરમાં પરનાવો થવા લાગ્યો પણ સમય એવો હતો કે એકબીજાથી કોઇને કાંઈ કહી શકાય તેમ નહોતુ એટલે સેનાપતિના અપમાનયુક્ત વચ્ચનો મુગ્ધે મોઢે સહન કરી પ્રમાદે કીલ્લા તરફ નજર ફેરવી, અને કાંઈક વિચાર કરી સેનાપતિ તથા રાજને હિમત આપતો તે કહેવા લાગ્યો, “ હરકત નહિ જલ્દીમસિદ્ધ ! જોકે તમારે સમયસુચકતા

વાપરી મેન્ય નગરમાં લાઇ જવાની સામાન્ય બુદ્ધિ અભાવથી જોઇતી હતી, પણ તમે તેમ કરી શક્યા નહિ તેથી નિરાશ થવાનું કાંઇ અયોજન નથી કીલ્લો તોડવાનો અત્યંત અથમ શરૂ કરો જો તેમાં કંતેહ મળે છે તો ચિંતા નથી, અને જો તેમ નહીં બની શકે તો બીજો રસ્તો નક્કી થશે ”

જાલીમસિદ્દીને કીલ્લો તોડી શકવાની આશા બહુ ઝાઝી હતી રાજા પ્રમાદના કલા પ્રમાણે ચાલે છે અને પ્રમાદ ખર્ચમાં નણાય છે, એમ તેને લાગવાથી તેનો ઉત્સાહ મદ પડી ગયો હતો તેણે મૌન ધારણ કરી પ્રમાદની સુચના પ્રમાણે સૈન્યને રીતસર ગોઠવી કીલ્લો તોડવાનો પ્રયાસ કરવા માડ્યો.

અપાવતીનો કીલ્લો તે કાંઇ સામાન્ય કીલ્લો નહોતો કે સહજમાં તૂટી શકે વળી જ્યાં કીલ્લો તોડવાના અત્યંત શરૂ થયા કે ઉપર અધીરા થઇ રહેલા અપાવતીના સૈનિકોએ મારો ચાલુ કર્યો રાજનગરના સૈન્યને બે કાય કરવાના આવી પડ્યા કીલ્લો તોડતા જઇ ઉપરથી પડતા મારમાંથી બચવાનો પણ તેમને અત્યંત કરવાનો હતો સુર્યોદય થતા સુધી પણ બાહોશીથી રાજનગરના સૈન્યે કીલ્લો તોડવા સતત પ્રયામ કર્યો પરંતુ તે નિષ્ફળ નીવડ્યો મેના પતિ જાલીમસિદ્દી જોશુ કે ઝાઝો સમય આવી રીતે ઉપરનો મારો ચાલુ રહ્યો તો આખું સૈન્ય અલ્પ સમયમાં ખપી જશે રાજનગરનું લુણ બાધેલું તે હુગમ ન કરવું એ શુભોદ્દેશથી તેણે અનિચ્છાએ પણ ચેતાના વિચારો પ્રમાદ તથા કેશરીસિદ્દીને જણાવ્યા પ્રમાદને પણ લાગ્યું હતું કે કીલ્લો તોડવો એ કાય' પણ દુર્ધટ હતું, એટલે જાલીમસિદ્દીની સુચના અન્ય રાખી સુર્યોદય થતાં તેણે રાજનગરના સૈન્યને એકદમ કુચ કરવાની આજ્ઞા કરી.

ચ પાવતીના સેનિકાને લાગ્યું કે દુશ્મનો નાસે છે એટલે તેમ તેમની પાછળ પશ્ચુ મારો ચાલુ રાખ્યો આથી રાજનગરના સૈન્યો નિરર્થક કેટલોક ઘાણુ નીકળી ગયો.

ચ પાવતી પર અણુચિતવ્યે કુમલો કરવાનો ઇરાદો હોવા તેમ નગરમાં તરતજ પ્રવેશ કરી શકાયે, એવા અનુમાનથી રાજનગરના સૈન્ય માટે અગાઉથી છાવણીની કાંઈ જોડવણુ રાખવા આવી નહોતી પરંતુ સૈન્યને જહાર પડેલુ જોયુ એટલે જાવણુ આવશ્યકતા પ્રમાણની ધ્યાનપર આવી હતી, અને જે સમયે હજી કીલ્લો તોડવા મચી રહ્યુ હતુ તે સમયે તેણે નગરથી બે ત્રણ કે દર જાવણીની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી દીધી હતી.

કીલ્લો તોડવાના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ થઈ તેણે સૈન્યને જાણ ત-કે દોર્યું, અને ત્યાં તમામ સૈનિકાને એકઠા કરી તેમને નિરાન થતાં હિમત ગામવા સૂચના કરી યુદ્ધમાં ખરી વીંગતા બતાવના યોદ્ધાઓની ઉત્તેજક શબ્દોમાં ખોટી પ્રસંશા કરી પારિતોષિકની લાલ પશ્ચુ બતાવી.

પ્રમાદ આ બધુ કરતો હતો પશ્ચુ “હવે કયે રસ્તે કામ લેવુ એ વિચાર તેના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો. રાજા કેશરીસિંહ તજુમાં સેનાપતિ જલ્દીમસિંહને બોલાવી એ ત્રણે જણાએ એ બાતપર મસલત કરવા માઠી કીલ્લો તોડવાનો ફરી પ્રયત્ન કર એ એક ખોટું સાહસ ખેડી સૈન્યનો નાશ કરવા જેવુ પગલુ હત એ તેમણે અનુભવી લીધુ હતુ એટલે ચ પાવતીના સૈનિકાને જુલથ આપી, કોઈ રસ્તે નગરમાં પ્રવેશ કરી શકાય અગર ઘેરો ચ ગામી નગરમાં જુખમરો ઉત્પન્ન કરી શકાય, તોજ વિજયની આ

રાખી શકાય એમ તેમને જણાયું. વધુ વિચાર કરતાં ઘેરે ધાલીને પડવાનું તેને ઉચિત લાગ્યું, અને તે દરમ્યાન જો કાંઈ યુક્તિ હાથ આવી જાય તો થાપ આપી નગરમાં પ્રવેશ કરવો એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો.

તે દિવસે રાત્રિ થતા સુધી છાવણીમાંજ મુકામ રાખવાની તેમણે ઝાઝવણુ કરી અરે જાલીમસિંહને બીજી થોડું લશ્કર રાજનગરથી લઈ આવવાની સૂચના કરી પ્રમાદ તથા કેશરીસિંહ આજ્ઞાઓના તરજોમાં જોઈયાં ખાતા તણુમાં પડી રહ્યા પ્રમાદની મનોદેવી જાણે તેને અતર્જત કહેતી હોય કે “ પ્રમાદ ! ગભરાઈશ નહિ હજી તારો સિતાંગે તેજ છે ભાગ્યદેવી તારા પર તુબ્ધમાન છે એટલે નિરાશ થવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી ” એવો તેને ભાસ થયા કરતો હતો, અને તે ઉત્સાહમાં આવી જઈ રાજાને પણ ઉત્સાહી બનાવી આજ્ઞાના મુદ્રમાં તણાતો હતો.

## પ્રકરણ પદ મું.

“ પ્રજાસત્તાક ” રાજ્યના પોકાર.

વાંચક ! જત પ્રકરણમાં વર્ણવેલી ઘટના સમયે રાજનગરમાં શું ચાલતું હતું ! ચાલો તેનું અવલોકન કરીએ

ચ પાવતી પર રાજનગરના રાજા કેશરીસિંહ અણુચિતવ્યે હુમલો કરવાની તૃપ્ત્યારી કરે છે, એ સમાચાર નગરમાં ફેલાતાં પ્રજાજનોમાં ભારે ખળભળાટ ઉત્પન્ન થયો હતો શ્રીમંતોને તેમના

દ્રવ્ય પર રાજ્યની તરાર પડવાની ધાસ્તી લાગતી હતી, સામાન્ય વર્ગના મનુષ્યો તેમના ધધામા પડનાર અમલકાઓ તા અન્ય દુખોનો વિચાર કરતા, ભવિષ્યમાં કરનો બોળે વધવાનું ચિંતામાં પડ્યા, જ્યારે ગરીબવર્ગ તેમને હસ્તકમાં ભરતી કરવા મડદાં ઉચકવાનું કામ કરવા જોરબુદ્ધિથી ધસડી જઈ, મોતની સાંખડા કરવામાં આવશે એ ભયથી ગભરાવા લાગ્યા, સામાન્ય રીતે સર્વ પોતપોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરી રહ્યા હતા, અને બદમાશે સ્વતંત્રતાથી જુટફાટ કરવાની આવી મોંઘેલી તકથી આનંદ પામવા લાગ્યા.

આ ઉપરાંત ગામગણા પશુ વધી ગયા હતા. કોઈ રાજ કેશરીસિંહને “ચપાવતી જેવા સંબળ રાજ્ય સામે પડવાયે રાજ્યનું સત્યાનાશ વાળશે” એવા વચનોથી વિહ્વારતા, તો કોઈ ચપાવતી સર ચતા ગજનગરની મહત્તા વધશે એમ ગણી કેશરીસિંહને તેણે લીધેલા પગલા માટે ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. વળે કોઈ એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે “રાજા તો કંઈ કરી શકે એ નથી, પણ પ્રમાદમિહ સરદારની મહાયથીજ વિજય મળવાનું આશા છે” તો કોઈ એમ પણ કહેતા કે, “દુષ્ટ પ્રમાદજી આ તોફાન ઉપરિચિત કરી રાજ્યને દુખમાં કુબાડવા તૈયાર થયો છે. કોઈ કોઈ રચે એવું પણ મલગાતું હતું કે “લડાઈ ચૂકે તે ઠીક થયું ચપાવતીના મહારાણા શુરસેનની હાયા નીચે સુખ થવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થશે”

આવા આવા અનેક પ્રકારના તરંગો લોકો કરતા હતા અને તે માહોમાહી એક બીજાને કહી આખા નગરમાં પ્રસરાવવા



લાગ્યા સત્ય હકીકત શુ છે, મતલબ કે વિગ્રહનું મૂળ કયા અને શુ છે, તે તો પ્રમાદના દુષ્કર્મોમા સહાય કરનાર અને તેના સાથી-ઓન જન્યતા હતા આ સાથીઓમાનો એક ડોક્ટર અન્ય પશુ હતો. રાધેશ્વરીની ગોળથી ધાયલ થતાં તે મનુષ્યને શરણુ થયો હતો, તેમાથી મૃત્યુએ તેને બચાવેલો આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ મૃદુના અદ્ય સહવાસથી અને તેણે તથા સુલભે અપકાર ઉપર કરેલા ઉપકારથી પ્રમાદની સગતમા -હી તેમને દીધેલાં દુખો માટે તેને અનહદ પશ્ચાત્તાપ થતો હતો પ્રમાદને તે ખરેખર ધિક્કારતો હતો જો કે તેને વાગેલી ગોળા પ્રાણધાતક હતી, પરંતુ પ્રમાદના પાપકર્મોમા ભાગીદાર થવા બદલ મૃદુની ક્ષમા મેળવ્યા બાદ, તેમજ પ્રમાદને ધિક્કારી કાઢ્યા બાદ કુદ-તી રીતે કહો, કે તેની સ્ત્રી વિમળાની સુશ્રુષાથી કહો પશુ તેની ગિયતિમા થણો સુધારો થતો જતો હતો.

અપાવતી પર હુમલો કરવા રાજનગરનું સૈન્ય વિદાય થઇ ગયું છે, અને પ્રજાઓને કેશરીસિંહના એ પગલાને મોટે ભાગે ધિક્કારે છે, એ સમાચાર તેને કાને આવી ગયા હતા કોઇ પશુ રાજ્ય વિગ્રહમાં ઉતરે ત્યારે તેની પ્રજાને કેવા કેવા દુખો સહન કરવા પડે છે, અને તે દુખમાં પ્રજાની રાજ્ય પ્રત્યેની સામાન્ય વૃત્તિઓમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે તે અન્ય સમજતો હતો. આ તકનો લાભ લઇ પ્રમાદનાં તમામ કાલત્રાં પ્રજા સમક્ષ પ્રદર્શિત કરી, તેની તથા રાજા કેશરીસિંહ પ્રત્યે નગરજનોનો વિરરકાર વધારવનો, અને સત્યને અવલખી રહેલાં મૃદુ તથા સુલભનાં શુભાચરણો રજુ કરવાનો વિચાર તેને રકુર્ષો તેની પ્રિયતમા

વિમળાને તેણે પોતાનો ઉદ્દેશ જણાવ્યો, અને તેની સાહસ્યતા માટે તેની સલાહ તથા સહાયની યાચના કરી

પોતાના પતિના વિચાર અને વર્તનમાં થતા શુભ ફેરફારથી સતી વિમળાનું હૃદય આનંદથી ઉછળવા લાગ્યું. અજબને તેના સફવિચાર માટે ધન્યવાદ આપી તેણે તેને પ્રતિ આપી દે બનાવ્યા.

અજબ મુળથીજ સાહસીક પુરૂષ હતો એટલે કાંઈ પણ કાર્ય કરવામાં તે વિલંબ કરતો નહિ. તેના વિચારને, અનુમોદન મળતા જ તાત્કાલિક વાહનમાં બેસી નગરના આગળ પડતા મહાજનોને મળવા નોકળી પડ્યો. પ્રમાદના કુબ્ધત્વે જાહેર કરી પ્રત્યેક સ્થળે તેણે મૃદુની પ્રશ્ન સા કરવા માંડી. પ્રમાદના કાવત્રાઓમાં પોતે પણ ભાગ લીધો હતો, અને તે માટે તેને અનહદ પશ્ચાત્તાપ થતો હતો, તે પણ વિનાસકાંડે જાહેર કરતો હતો. આથી લોકોને તેના વચનમાં શ્રદ્ધા બેસવા શાગી મહાજનોની સમતી તથા મદદથી તેણે નગરજનોની સભાઓ બોલાવવા ગાઠવણ કરી, અને એ સભાઓમાં તેણે રાજનગરની એ સમયની તથા ભવિષ્યની પરિસ્થિતિનું વર્ણન કરી, પ્રમાદ તથા કેશરી રાજ્યની પાયમાલી કરવા બેઠા છે, એ વિચાર તેમના મનમાં ખરો ફસારી દીધો. આ ઉપરાંત અંધ બની રહેલા નગર જનોના ચક્ષુઓ તેણે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના બધારણ અને તેની જરૂરીઆત વિષે વિવેચન કરી ઉઘાડમાં વિમળા પણ આજ કાર્ય કરી રહી હતી. તે વિદ્યાર્થી તથા સ્ત્રીવર્ગને રાજ્યની પરિસ્થિતિનું અવલોકન દરાવતી હતી. અંધ સમયમાં ગંજનગરમાં એ દપતીએ ભારે ખળભળાટ મચાડી

અકપો. અજબની સમતી લઈ રાજ્યની લાગણી ધરાવનાર મનુષ્યો પશુ શેરીએ શેરીએ રાજ કેશરીસિદ્ધ તથા પ્રમાદના દુષ્ટત્વો જાહેર કરી, એવા રાજને પદબ્રજ કરી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાને તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા.

વિગ્રહને અગે રાજ્યમાં અધાદુધી થતા મવાલો બદમાશોનું જોર ન વધે અને પ્રજા હેરાન ન થાય, તે માટે સ્વયંસેવકો પશુ અજબે તૈયાર કરી દીધા એ સ્વયંસેવકો નહિ કે માત્ર પ્રજાના જાનમાલને બદમાશોથી થતા નુકશાનમાંથી બચાવતા હતા પશુ એ બદમાશોને તેમનાજ રાજ્યમાં તેમનાજ જાણ બહેનોને લૂટી તે પૈસે મજાદ કરવાના દુષ્ટત્વથી દૂર ગ્રહવા સદુપદેશ કરતા હતા.

નમર જનોના “પ્રજાસત્તાક રાજ્યના” પોકાર રાજ્ય મંત્રીના કર્ણે પહોંચ્યા, અને તેને અગે ચાલી રહેલી પ્રવૃત્તિઓ જોતા તેને ચિંતા થવા લાગી. એ ચળવળ અટકાવવા માટે શુ પગલા લેવા તેની તેને ભારે મુશ્કેલી થઈ પડી એક તરફ બલિષ્ઠ રાજ્ય સાથે વિગ્રહ ચાલુ હતો અને બીજી તરફ રાજ્યમાં ‘બળભળાટ હિતપત્ત’ થયો, એટલે રાજ કેશરીસિદ્ધનો અત આવી રહ્યો હોય એવો તેને લાસ થયો લોકોને શાન કરવા તેણે રાજ્ય કર્મચારીઓને આજ્ઞા કરી, અને પોતે પશુ વિગ્રહનો અત આવતા સુધી લોકોને શાંતિ જાળવવા સમજાવવા લાગ્યો પરંતુ રાજ્યના નોકરોના ફેરવોના ત્રાસથી લોકો એટલા કાયર થઈ ગયા હતા, કે તેમણે મંત્રી કે કોઈ રાજ્યકર્મચારીના કહેવા પ્રત્યે કાંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ. તેમનામાં તેમને લેશ પશુ વિશ્વાસ નહોતો. બધાજ નોકરોને લોકો રાજ કેશરી તથા પ્રમાદના જેવા પાપી અને પ્રયત્ની પૂતળા જેવા માનવા લાગ્યા.

આ ઘટના ચાલી રહી હતી. તે અરસામાં ચપાવતીથી વધુ લશ્કર લેવા જાલીમસિદ નગરમાં આવી પહોંચ્યો. નગરજનોના “પ્રજાસત્તાક રાજ્યના” ઉદ્ધારો સાક્ષીની તે આશ્ચર્યચકિત થયો.

“રાજનગરની ગરીબડી પ્રજા એકાએક આટલું ધાધલ મચાવી મૂકે એ શું !” એ વિચારે તેને દિડ-મુઠ ખનાવી દીધો તેનાથી રાજનગરમાં વધુ સમય થોભાય તેમ નહોતું છતાં રાજ્યમંત્રીને મળી તે તમામ હકીકતથી વાકેફ થયો. રાજા કેશરીસિદને નગરના મમાચાર પહોંચાડવા મંત્રીએ એક અતુચર તૈયાર કર્યો હતો, પણ એટલામાં જાલીમસિદ આવી પહોંચવાથી તેની મારફતજ તેણે ગળને સદેશો મોકલવાની મોકલવણ કરી દીધી.

“રાજા કેશરીસિદને દુષ્ટ પ્રમાદની સગતના દડવ' ફળ ચાખવાનો પ્રસંગ આવી પહેર્યો. લાગે છે, નહિતો પ્રજા અને તે પણ રાજનગરની પ્રજા ગળને દેવ સમાન માનનારી પ્રજા-તેની સામે ઉશ્કેરાય અને સ્વતંત્રતાના પોકાર કરે !” આમ આત્મગત વિચાર કરતો જાલીમસિદ અમાત્યનો સદેશો તથા જોઈતું વધુ લશ્કર લઈ ચપાવતી પાછો જવા નીકળી પડ્યો.

ડોક્ટર અજબ તેના ધાયા પ્રમાણે નગરજનોને દેરી શકવાથી મૃદુ તથા મુલભે તેના ઉપર કરેલા ઉપકારોનો ચત્કિચિત પણ ખદ્દો વાળી કૃતકૃતાર્થ થયો છે, એમ માની અતરમ આનંદ પામતા હતા તેની સ્ત્રી વિમળા પણ તેના સ્વામિના કાર્યમાં ઉદ્ધાસથી ભાગ લેતી હતી પરંતુ તેમણે લીધેલી આગેવાનીના સમાચાર કેશરીસિદ તથા પ્રમાદના જાણવામાં આવતાં, તેમની શું સ્થિતિ થશે તેનો એ દપતીએ વિચાર કર્યો નહોતો.

## પ્રકરણ ૫૧ મું.

### લતિકા ને મહાત્મા.

મહાત્માની પર્ણકુટીનું શોકમય દીગ્દર્શન આપણે અગાઉ કરી ગયા છીએ વિપત્તિમાં પણ ધૈર્ય ધારણ કરી બંને મિત્રો સુલભ તથા મૃદુ-કનકના રૂબને ઉપાડી પર્ણકુટીથી થોડે દૂર અગ્નિસરકાર કરવા લાઇ ગયા. પર્ણકુટીમાં અધ્યયનાર્થે રહેતા એ શિષ્યો જગ લામાથી કાજ ભેગા કરી મૃદુ તથા સુલભને ચિતા ખડકવામાં અદદરૂપ થઇ પડ્યા હતા.

પ્રિય પત્નિના થયેલા સદાના વિચારથી, વડીકમાં શોકાગ્નિ રિથિતિમાં રહેનું પણ જ્ઞાન ભૂલી જતા, અને ધડીકમાં વૈરાગિથી પ્રબલિત થતા સત્તમે મહાપરાકાષ્ટાએ કનકને અગ્નિસરકાર કર્યો જોતજોતામાં અગ્નિની પ્રયત્ન જવાળામાં કનકનો રેહ ભસ્મિભૂત થવા લાગ્યો નિરાશ ચિત્તે અને ભગ્નહૃદયે બંને મિત્રોએ મળત્રા રેહને નિહાળી નેત્રોમાંથી ચોધાર અશ્રુ શ્રવિત કરવા લાગ્યા.

લતિકા પણ તેના પ્રિય મૃદુ તથા તેના મિત્ર સુલભના, દુખે દુખી થતી, પર્ણકુટીની ઝોસરીમાં, પ્રમાદને શ્રાપ આપતી અને કનકના નિસ્વાર્થ અને અતીત સ્નેહને યાદ કરતી, તેના પવિત્ર આત્માને શાંત અર્પવા, પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી રહી હતી કનકના સર્વ સદ્ગુણો તેના હૃદયમાં રમણ કરવા લાગ્યા, અને દુખમાં પણ તેના પ્રિય મૃદુના સદ્ગુણો, સરળ તથા પતિપરાયણ અર્ધાંગના થઇ રહેવાના વિચારો તેના નિષ્પાપ હૃદયમાં દિગ્ગામી મારવા લાગ્યા.

આવા વિચારોથી લતિકાના મુખપર થતા અવનવા ફેરફારો મહાત્મા ખ્યાન પૂર્વક નિહાળી રહ્યા હતા. સસારની મોહજાળમાંથી તે વિમુક્ત થયા હતા, છતાં શુદ્ધ, સુલભ, કનક તથા લતિકાને નિહાળતાં, જ્યારે તેમને પૂર્વ સ્થિતિનું કાંઈ સ્મરણ મત્તું હોય, તેથી વા એ છાકરાઓ પ્રત્યે તેમને કાંઈ કુદરતી અતુરાગ ઉત્પન્ન થતો હોય તેથી, પણ માયા અને મમતા તેમના હૃદયમાં ફરી સ્થાન મેળવતાં હોય, એવો તેમના વર્તનપરથી સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો. કનકના અવસાનથી તેમના હૃદયમાં ભારે આઘાત થયો હતો. એ તે સમયે પુરૂષ હોવા છતાં તેમના ચહેરાપરથી કળી ચૂકાવું હતું પરંતુ લતિકાને ખ્યાન પૂર્વક નિહાળતાં તેમની હૃદયવેદનાનો જાહીભર જોષ થયો, અને તે આત્મમત કહેવા લાગ્યા “અહાહા! પ્રેમ ! અને વળી દપતિ પ્રેમ શુ દૃઢ છે ! રાજમહેલમાં માતાપિતાના સંપૂર્ણ લાડમાં ઉછરી, તેમની રનેહપૂર્ણ છાયામાં રહેનારી બાળા, કુખમાં પણ માતૃપિતાનું કે ભોગવેલા સુખનું સ્મરણ ન કરતા પ્રેમીના વિચારમાળ તલલીન થઈ રહી છે ! ધન્ય છે આર્થ મહિ-લાઓ ! ધન્ય છે ! તમારી પતિ ભક્તિને ! ધન્ય છે તમારા અચળ પ્રેમને !”

આ પ્રમાણે લતિકાની તથા સમગ્ર આર્થ નારીઓની પ્રશંસા કરતા મહાત્મા ઉઠ્યા, અને લતિકાને પાસે જઈ તેને કહ્યું “બહેન ! જાઓ. આ પાસેના ઝોરડામાં જઈ શયન કરો. બહુ અશ્વડયા છે અને ઉત્તમરો કરશો તો શરીર બગડશે.”

મહાત્માને ઝોકઝોક તેની સમીપ આવેલા જોતાં લતિકાની વિચારમાળા તૂટી તેણે સત્વર ઉભા થઈ મહાત્માને પ્રણામ કર્યા

અને વિનય પૂર્વક કહ્યું ' મહારાજ ! કનક બહેને મારે માટે કમળા ઉજાગરા વેઠ્યા, અને આજે દેમણે સદ્ગતે માટે નિદ્રા સ્વીકારી છે, તો તેમને માટે એક ઉજાગરા વેઠી, તેમના પવિત્ર આત્માની ક્ષાંતિ માટે પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી એ મારું કર્તવ્ય છે. ખરેખર ! મુલબલાદની રનેહાળ સહચારિણી મધ અને મે પશુ મારી એક અતરની વ્હાલી સખીને શુભાવી " આટલું કહેતા ક્ષતિકાનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું

મહાત્માએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું " બહેન ! આમ શોધ કરવાથી શું વળવાનું છે ! મનુષ્ય માત્રને માટે મૃત્યુ નિર્માણ છે. કાષ્ટને વહેણ અને કાષ્ટને મોડુ એટલેજ માત્ર ફેર છે કનકના જેવું જેવું મૃત્યુ થાય તેવો મહા ભાગ્યશ્રી લેખાય માટે બહેન ! હવે શોધ કરવો છોડી દઇ, આરામ લો. મૃદુ તથા સુખથી હમણાં આવી પહોંચશે અને હું તમને સત્વર ચ પાવતી મોકલવાની વ્યવસ્થા કરીશ. "

" માહાત્મન ! અવિનય માટે ક્ષમા ચાહું છું. જોકે આતપિતાને મળવાની અંતરમાં જીજ્ઞાસા તો થાય છે, પરંતુ મારા પ્રિય મૃદુને તથા તેના કુખી મિત્રને કુખમા રાખી, અપાવતી જવાની મારે શેષ પશુ ઇચ્છા નથી મારી પ્રિય સખી કનકે અમારા સુખને માટે તેના પ્રાણ અર્પણ કર્યો છે, તો મહાન પ્રતાપી શુરસેન અને તેની વીર પત્નિ ભુદિમતીની તનયા કનકને પ્રાણ લેનાર પાપીનું નિકરન કાઢ્યા વિના કદી પશુ ક્ષાંતિ ભોગવશે નહિ " ક્ષતિકાએ તેના હૃદયના અતીમ ઉદ્વેગો નિર્ભયતાથી બહાર કાઢતાં કહ્યું.

" ધન્ય છે ! આર્થ મદિશા ! ધન્ય છે ! તારા જેવીજ વીર

જાળાઓ આ અવનિપર જન્મ ધારણ કરે તો મૃત્યુલોકમાંથી પાપ મૃતો પ્રલય થાય અને મૃત્યુભૂમિ તે દેવભૂમિ લેખાય પણ બહેન ! પાવતીમાં અત્યારે શું ચાલી રહ્યું છે તે તમે જાણો છો ?” હાત્માએ પૂછ્યું

“ ના. મહારાજ ! મને તથા કનક બહેનને દુષ્ટ પ્રમાદ મમારા શબ્દનિવનમાંથી બેશુદ્ધ કરી ઉપાડી ગયો હતો, અને એની ૪ વાસનાઓ તૃપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી એક કારાગ્રહમાં પરી મુકયા તો ત્યાંથી સુલભભાઈના પ્રતાપે આપને તેમણે વિદિત કરેલાં ‘જો સહન કરતાં અમે અત્રે આવી પહોંચ્યા, એટલે ચ પાવતીના ૧૪ પણ સમાચાર મારી જણ્યુંમાં નથી, તેમ એ બાબત અઘાપિ ૧૪ને મેં પુછ્યું પણ નથી ” કલિકાએ ખુલાસો કર્યો

રાજ શરસેનનું ખૂન કરી ચ પાવતી ‘સર કરવા રચાયેલા ૧૫મી કલિકા અજ્ઞાત હોવાનું મહાત્માએ જણ્યું, એટલે તેમને ૧૫મ કલિકાએ તેમને વિનવી કરતા પૂછ્યું “ મહારાજ ! આપ ૧૫ પાવતીના કાંઈ સમાચાર જણ્યુંતા હો તો તે જણાવવા કૃપા રજો, અગર મારા બહાલા માતપિતા જે મારા વિયોગે ઝુરી મરતા શે તેમને હું આપના શરણમાં રહી મારા પ્રિય મૃદુના દુ ખની ૧૫મીની ચક્ર છું, એ શુભ સમાચાર પહોંચાડી આપે કરેલા ૧૫મ ઉપકારોમાં એકનો વધારો કરશો ”

બહેન ! ચ પાવતીના શું સમાચાર કહું ! પણ તમારો સંદેશ ૧૫મ ત્યાં પહોંચાડવાની હું જોડવણું કરીશ ” મહાત્માએ ચ પાવતીના સમાચાર નહીં કહેવાનું યોગ્ય ધારી કહ્યું



ચાલાક સતિક્ષ એતી મ્હં કે ચ પાવતીના કાંઈ માઠા સમાચાર છે, અને તે મહાત્મા પ્રદર્શીત કરતા નથી. તેણે તે જાણુસને દૂરાગ્રહ કર્યો નહીં.

આ પ્રમાણે તેઓ વાતો કરતા હતા એટલામાં એક બી વ્યક્તિ ઝપાટાળ થ દારમથી તેમના તરફ આવતી તેમણે જોઈ તેને જોતાજ ' એ કોણુ હશે ! ' એ વિચારથી સતિક્ષા સહજ મન-રાઈ, પણ જ્યાં તે આવનાર વ્યક્તિની નજર સાથે તેની નજર મળી કે બન્ને જણા ત્વરાથી એક બીજા તરફ દોડી પરસ્પર ભેટી પડ્યાં

“ દેવી ! તમે ઠીક મળી ગયા, ખરેખર ! આ પશુકુટીમાં મહાત્માશ્રીનો સાથેજ તમારો નિવાસ હોવાની મને વિસ્મૃતિ થઇ મ્હં હતી ” સતિક્ષાએ તેની જુલ પ્રદર્શીત કરતાં કહ્યું

હરકત નહિ બહેન ! તમે પણ અહીંજ મળી ગયાં એ સારૂ થયું. ચાલો મહાત્માજી પાસે જઈએ ” આમ કહી આવનાર વ્યક્તિ સતિક્ષાને સાથે લઇ મહાત્માની પાસે આવી પહોંચી

વાચક ! આ વ્યક્તિ કોણુ હતી તે સમજી તો ગયાજ હશે. ચ પાવતી પર અણુચિતવ્યો હુમલો થવાના સમાચાર આપવા ગયેલી રાધેશ્વરી ત્યાંથી ગુપ્ત માર્ગે પાછી ફરી હતી રસ્તામાં પ્રમાદ અને રાગ કેશરીને થાપ આપી આડેઅવળે રસ્તે પસાર થઇ ગયેલો સ્વાર અન્ય કોઇ નહીં પણ રાધેશ્વરીજ હતી

રાધેશ્વરી મહાત્માને પ્રણામ કરી, તેમની પાસે ભેટી અને સતિક્ષાને પૂછવા લાગી “ બહેન ! તમે ક્યારના અહીં આવ્યાછો ! કનક બહેન ક્યાં છે ! ”

કનકનું નામ સાંભળતાજ લતિકાનું કોમળ હૈયું ભરાય આવ્યું, અને તે અશ્રુ પાત કરવા લાગી આથી રાધેશ્વરીએ કાંઈ માઠા સમાચાર હોવાનું અનુમાન કરી મહાત્મા તરફ આતુરતાથી જોયું મહાત્માએ કનકના અશ્રુના સમાચાર તેને કહ્યા અને તે શ્રવણ કરતાજ તેના હૃદયમાં પણ આઘાત થયો. લતિકા સાથે એણે પણ રૂદન કરવા માડ્યું મહાત્માએ તે બંનેને આશ્વાસન આપી ક્ષાંત પાડ્યાં, અને ચપાવતી ના સમાચાર જાણવાની જીજ્ઞાસા બતાવી રાધેશ્વરી જરા સ્વસ્થ થઈ ચપાવતીના સમાચાર કહે છે એટલામાં મૃદુ તથા મુલક ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

બંનેના બ્યતકરણ તે શુરવીરો હોવા છતાં નર થઈ ગયા હતાં તેમના ગાત્રો શીથીલ થઈ ગયા હતા, બંને જણાં દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખી મહાત્મા તથા રાધેશ્વરીને પ્રણામ કરી બેઠાં તેમના મન એટલા બ્યથ થયેલાં અને સૌકથી જવાઈ ગયેલા હતાં કે થોડો સમય કાંઈ બોલ્યું નહીં, અને મૌન ધારણ કરી બેસી રહ્યા છેવટે મહાત્માએ કહ્યું “ભાઈ મુલક ! તું તથા મૃદુ બંને સમજુછો તમારા બંનેમાં દૈવી અશ્વ છે અને તમારા સરકારો ઉત્તમ છે. એટલે મૃત મનુષ્યનો શોચ કરવો નિરર્થક છે એ તમને જણાવવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. સમય થયે સૌ કોઈ જાય છે અને જવાના છે માટે જે બની ગયું છે તેનો બ્યર્થ શોચ કરવો છોડી દઈ, હવે શું કરવાનું છે તેનો વિચાર કરો. રાધેશ્વરી મૃદુનો સંદેશો લઈ ચપાવતી ગએલાં તે બાવી પહોંચ્યાં છે ત્યાંના સમાચાર સાંભળી બંને પાપીઓને તેમના પાપની ક્ષિણી કરવા તત્પર થાઓ ” મહાત્માએ આશ્વાસન તેમ ધીરજ આપતાં કહ્યું.

સુલભ થઈ તથા મૃદુએ સ્વસ્થ થઈ કહ્યું “ મહારાજ ! આપની આજ્ઞાને આધીન છીએ. કહેા દેવી ! ચપાવતીના શુ ખગર છે ? ” ચપાવતીમાં મહારાજનાં પર્વે રાજ્ય શુરસેનનું ખૂન કરી બેન લતિકાનું હરણ કરવાનું કાર્ય પાપી સિદ્ધ કરી ચૂક્યો હતો. ” રાધેશ્વરીએ આટલું કહ્યું એટલામાં “ શુ મારા પિતાશ્રીનું ખૂન ! કાણે કહ્યું ? પાપી પ્રમાદે ” આમ કહેતી લતિકા જાણે કોઈ દેવી પ્રચંડરૂપ ધારણ કરી દુશ્મનનો પરાજય કરવા તત્પર થઈ હોય તેમ મર્જા ઉઠી “તેનાં ચળકતા નેત્રેમાંથી ક્રોધાગ્નિની જ્વાળા નીકળવા લાગી અને પ્રમથ આ સમયે હાજર હોત તો એ વીરબ્રમણ તેનો પ્રજ્ઞ લીધા વીના રહેત નહિ એવું વિકાળ સ્વરૂપ તેણે ધારણ કર્યું હતું.

મહાત્માએ તેને શાંતવન આપ્યું અને આપત્તિ સમયે ધૈર્ય ધારણ કરવા સમજાવી તેના મસ્તકપર રાધેશ્વરીએ યોડુક જળ સીચન કર્યું એટલે તે શાંત પડી, અને થોડીવારે સ્વસ્થ થતાંજ ચપાવતીના વધુ સમાચાર જણાવવા તેણે રાધેશ્વરીને વિનતી કરી.

રાજનગરનું સૈન્ય નગરને ઘેરા લાલી પડ્યું છે અને રાજ્ય કેશરી તથા પ્રગાદ ચપાવતી જઈ પહોંચ્યા છે એ હકીકત રાધેશ્વરીએ નિષેદન કરી, વળી વધારામાં ચપાવતીનું લશ્કર લગભગ તૈયાર થવામાં તથા નગરજનોની વફાદારીના સમાચાર પણ તેણે જણાવ્યા.

થોડીવાર વિચાર કર્યા બાદ મહાત્માએ મૃદુને કહ્યું “ ભાઈ ” તમારે તથા સુલભે હવે બનતી ત્વરાએ ચપાવતી જઈ સૈન્ય હાથ પર લઈ દુશ્મનોનો પરાજય કરવામાં ચિત્ત પરોવવાનું છે આ વિચાર

હમાન સર્વ વિપત્તિઓનો અંત આવી જશે, અને પરમાત્માની કૃપાથી વિજય પશુ તમારોજ થશે એ નિમશ્ચય છે, માટે ગતિ થતા અગાઉ ચ પાવતી પહેાચી જવાય તેવી તૈયારી કરો.

રાજનગરનું સૈન્ય નગરના દરવાજા આગળ પહેાં છે એટલે ને રસ્તે તમારાથી ત્યાં જઈ શકાશે નહીં, માટે રાધેશ્વરી તમારી સાથે આવશે અને તેણે જોયેલા ગુપ્ત માર્ગે તમને નગરમાં લઈ જશે.

બન્ને મીત્રોએ હિંમત થઈ મહાત્માને નમન કરી તેમનું આશ્ચિય લીધી લતિકાને માટે શુ કરવું તેની મદદને ચિંતા થવ લાગી મહાત્મા મૃદુની ચિંતા કરી ગયા અને તેમણે લતિકાને પુછ્યું “કેમ બહેન ! તમારો શુ વિચાર છે ! વિગ્રહનો અંત આવતા સુધી અત્રેજ રહો તો સારું છે ” “મહારાજ ! આપની આજ્ઞા હશે તો હું અત્રેજ રહીશ પરંતુ મારી ઇચ્છાતો મધા સાથે ચ પાવતી જઈ દુશ્મનોને મરતા જોવાની થઈ રહી છે ” લતિકાએ વિનય પુર્વક તેની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરતા કહ્યું

‘ભલે ! હાથ મૃદુસિંહ ! લતિકાને પશુ તમારી સાથે લેના જાઓ ” મહાત્માએ જરા વિચાર કરી કહ્યું

સુર્યોદય થઈ ગયો હતો એટલે દત ધાવન ઇત્યાદી કર્મ કરવા સર્વ જૂઠા પડયા, મધ્યાહ્ન થયા બાદ મૃદ, સુલભ, લતિકા રાધેશ્વરી મહાત્માને પ્રણામ કરી ચ પાવતી જવા માટે રવાના થઈ ગયા,

## પ્રકરણ પર મુ.

### અરણ્યમાં ભેદ

ગર્વદેવ અસ્તાચળ પર્વત પ્રતિ પ્રયાણ કરી રહ્યા હતા. પ્રશ્નીઓ પોતપોતાના માળા તરફ જતા આકાશમાં દષ્ટિગોચર થતા હતા. ધધા ડરીયો તથા કૃષિકારોને પણ આખા દિવસનો શ્રમ ઉતારવા પોતપોતાના સ્થાનકે જવાનો સમય થયો હતો, પરંતુ ચંપાવતીમાં કોઈ જાતું આવતું નજરે પડતું નહતું નગરથી થોડે દૂર રાજનગરના મૈન્યની જાવણીમાં સૈનીકો માત્ર ગમે તેમ હરતા ફરતા દેખાતા હતા. કોઈ આમતેમ લટાર મારતા હતા તો કેટલાક ટોળા વળી એક સ્થાને એકા એકા ગપાટા મારતા વા રાગડા ખેચતાં નજરે પડતા હતા. વળી કેટલાક રસોઇપાણીની તબવીજ કરી રહ્યા હતા, તો કેટલાક હાથિયારો દુરસ્ત કરવામાં મશગુલ થઇ રહ્યા હતા.

જાવણીના તણામાં રાજા કેશરીસિંહ તથા પ્રમાદ ગમગીન રહેરે સેનાપતિ જલ્મીમસિંહની રાહ જોઇ રહ્યા હતા, એટલામાં જાવણીની સામેની દિશા તરફ થોડે દૂર ધુળ ઉડતી પ્રમાદની નજરે પડી. સેનાપતિ જલ્મીમસિંહ આવતો હશે એવી તેણે પ્રથમ કલ્પના કરી, પરંતુ થોડો સમય જતાં તેને લાગ્યું કે સૈન્યની ટુકડી જેટલાં મનુષ્યો આવતા હોય એટલી ધુળ ઉડતી જણાતી નથી, આ શકા ઉપસ્થિત થતાજ તેણે તેની પાસે પડેલા દુરબીનથી ધ્યાન પૂર્વક જોયું તો માત્ર એચાર મનુષ્યોજ અશ્વપર આવતા તેણે જોયા. તરતજ સંજ્ઞા થઇ તે આવનાર મનુષ્યોની તપાસ કરવા અશ્વપર સ્વાર થઇ નીકળ્યાં થયો.

આવતા મનુષ્યોની સંખ્યા ન જતા આડે રસ્તે થઈ તેમની પાછળ રહી તપાસ કરવા તેણે મન સાથે નિશ્ચય કર્યો, અને પોતાનો અથ્થ બીજે રસ્તે પૂરપાટ દોડાવી મુક્યો. જોત જોતામાં તેણે જોયેલા અથ્થની પાછળ થોડે દુર તે જઈ પહોંચ્યો અથ્થની લગામ ખેંચી, તેને ધીરે પાડી ફાંછ તેને જોઈ ન શકે અમર તેના અથ્થના ચા લવાનો અવાજ સાંભળી ન શકે તેમ આગળ જતા સ્વારોની પાછળ જવા લાગ્યો.

સૂર્યાસ્ત થયો અને નિશાએ અધકાર પ્રસરાવવા માડ્યો, એટલે પ્રભાત તેની આગળ જતાં મનુષ્યો પૈકી ફાંછને ઝાળખી શક્યો નહિ.

થોડીવારે આગળ જતા અથ્થે અમુક સ્થાને અટક્યા હોય એમ તેને લાગ્યું તેણે પોતાના અથ્થને અટકાવી એક વૃક્ષ સાથે બાંધી દીધો અને લપાતો છુપાતો પગે ચાલતો આગળ વધવા લાગ્યો. થોડે જતા એ ત્રણ વૃક્ષોની ધમધાર ધટા સમીપ તે જઈ પહોંચ્યો. એ ધટામાંથી ત્રણ અથ્થને છુટા બહાર નીકળ્યા તેણે જોયા અને તે ઉપરથી તેણે જોયેલા મનુષ્યો નજીકમાં જ હોવા જોઈએ એમ તેણે અનુમાન કર્યું તે એ વૃક્ષની ધટામાં ધીરેથી પેટા આમતેમ નજર કરતાં ત્યાંથી થોડે દુર દીપકનો ઝાંખો પ્રકાશ અને તેમાં ઉમેલા ચાર મનુષ્યો તેણે નિહાળ્યા.

રાત્રિના સમયે એ મનુષ્યો અરણ્યમાં કેમ આવ્યા હશે તે પ્રશ્ન કળી શક્યો નહીં અરણ્ય અને તેમાં તિજિર અધકાર સાથે વૃક્ષની ધટાઓમાં ઝાડી સ્વાભાવિક ધૈર્યવાન મનુષ્યને પણ ડરાવે તો પ્રભાતને એ સ્થાનમાં ઉભા રહેતા સહજ લાગતી કપારી છુટે

તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું “ આ મનુષ્યો કાંઈ ચોર કે  
 લૂટારા હોવા જોઈએ અને અત્રે તેમનો ખજાનો છુપાવવાનું અથવા  
 તેમને પોતાને છુપાઈ રહેવાનું સ્થાન હોવું જોઈએ અને જો તેમ ન  
 હોય તો કાંઈનું ખુન કરી તે છુપાવવા અત્રે તેમના કાંઈ કુપ્ત  
 સ્થાનમાં આવેલા હોવા જોઈએ ” આમ પ્રમાદ તેના કૃત્યોની  
 તેના મનપર જવાબેલી છાયાનુસાર આત્મગત વિચાર કરવા લાગ્યો.  
 વળી એ ચારે મનુષ્યો ઉપર એકાએક હુમલો કરવાનો તેને વિચાર  
 સૂર્યો પણ તે જરા નાદિગત થઈ ગયો. તેનું હૃદય ધડકવા-  
 લાગ્યું તેના મિત્ર ડોક્ટર અજબ તેને યાદ આપ્યો જો તે મદદમાં  
 હોત તો એ મનુષ્યો કાણ છે તે જાણવું સહેલ થઈ પડત પણ  
 તેજ ક્ષણે અજબની બદલાઈ ગયેલી વૃત્તિઓની તથા તેણે છેલ્લી  
 મુલાકાત વખતે કરેલા તીવ્રચારની તેને સ્મૃતિ થઈ એટલે તે  
 અતરમાં તેને ધિ કારવા લાગ્યો તેના પર વેર લેવાનો બુદ્ધિ પ્રદિપ્ત  
 થયો.

પ્રમાદ ઉભો ઉભો આવા વિચારો કરતો હતો એટલામાં જે  
 પ્રકાશ તે જોતો હતો તે દેખાતો બધ થયો ચારે મનુષ્યો પણ  
 અદ્રશ્ય થઈ ગયા. માત્ર ‘ ધન ’ કરતો એક ભયાનક અવાજ તેના  
 કર્ણપર અથડાયો.

સજીબર પ્રમાદના નેત્ર મીચાય ગયા તે જ્યાં ઉભો હતો  
 ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગયો. તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું જણે તેને  
 આત્મા નેના દેહમાંથી હટી જતો હોય એવો તેને ભાસ થવા  
 લાગ્યો ‘ ફાદીવા ’ એ અવના ખોખારવાને, અવાજ તેના કર્ણપર  
 પડ્યો, અને તે પાછો જગૃત સ્થિતિમાં આવ્યો હોય એમ તેને  
 લાગ્યું જે સ્થાને પેલા મનુષ્યોને ઉભેલા જ્યાં હતાં ત્યાં ફરી દ્રષ્ટી

કરી પણ અધાર સિવાય કંઈ તે જોઈ શક્યો નહીં. તેના મનની નિર્જનતા ઉપર તેને તિરસ્કાર છૂટ્યો. ધીર્યતાની ખામી માટે મનમાં શરમાવા લાગ્યો અને અદ્રશ્ય અંધ ગયેલાં મનુષ્યોને તે પકડી શક્યો નહિ, વા તેમને પુરા નિહાળી શક્યો નહિ તે માટે ખશ્તાપ કરવા લાગ્યો.

થોડા સમયજતા પાછી તેને હિમત આવી ગળવામાંથી દિવાસળીની પેટી કાઢી એક પછી એ દવાસળી સળગાવતો તેના પ્રકાશમાં જે સ્થાને પેલા મનુષ્યોને ઉભેલા જોયા હતા ત્યાં ગયો. એક મોટી શીલા ત્યાં તેની નજરે પડી શિલા જળરજસ્ત હતી તેની એક બાજુપર લોખન્ડુ કુકુ હવુ લાણુભર વિચાર કરી કડાની મદદથી શિલા ઉપાડવા તેણે હિમત કરી પણ ફાળ્યો નહીં જમીનથી સહજ પણ તે શિલા ઉઘી કરી શક્યો નહીં.

પ્રમાદ નિગ્રહ થયો રાત્રિના વધતા જતા અધારથી અરણ્ય મહા ભયાનક દેખાવા લાગ્યું તેણે પાછા ફરવાનો નિશ્ચય કર્યો વળી દિવાસળી સળગાવતો તેના પ્રકાશની મદદથી પાછો વૃક્ષની ધટામાં આવી પહોંચ્યો ધટામાંથી બહાર નિકળી તેણે આસપાસ જોયું તો જે ત્રણ અશ્વો તેણે જોયા હતા તેમાંનો એકપણ ત્યાં દેખાયો નહિ.

ખરેખર, આમાં કાંઈ ભયકર જે સમાજોનો જણાય છે મનુષ્યો આર જણાતા હતાં અને અશ્વો ત્રણ હતા વળી ત્રણે અશ્વોને છૂટા મુકી દીધા શિલા નીચે એ સર્વ મનુષ્યો અદ્રશ્ય અંધ ગયા એ શું ! શિલા ઉપાડી કેવીરીતે હશે ! આરે જણાએ તેમનું સામર્થ્ય એકત્ર કરી ઉપાડી હોય ! પરંતુ તેમ કરવા આરે નીચા



નમતા કેમ નજરે નહિ પડ્યા । આ બેદની તપાસ કરવી જોઈએ એ કોઈ છૂપો માર્ગ કેમ ન હોય । આમ કરતો જે વૃક્ષ સાથે તેણે બાંધ્યો હતો તે તરફ જવા લાગ્યો, એટલામાં વનચર પ્રાણીઓના ભયાનક અવાજો તેના કર્ણ પર અથડાવા લાગ્યા તે સહજ થઈ ગયા. રાત્રી અરણ્યમાં જ પસાર કરવી, કે તોમીર અધકારમાં છાવણી તરફ જવાનો પ્રયત્ન કરવો તેના તે વીચાર કરવા લાગ્યો. અરણ્યમાં રાત્રી પસાર કરવી એ કઠીન અને ભય ભરેલું હતું તેમ અધકારમાં મુસાફરી કરવી એ પણ એટલું જ દુર્ઘટ અને ધારતી ભરેલું હતું. વીચાર કરતાં છેવટે તેણે ગમે તે જોખમે પણ છાવણી તરફ જવાનો નીશ્ચય કર્યો, અને અંતર પર સ્વાર થઈ અડસટ્ટે તેણે આગળ જવા માડ્યું.

જેમ જેમ રાત્રી વધતી ગઈ તેમ તેમ વનચર પશુઓના ભયાનક અવાજો પણ વધારે અને વધારે સંભળાવા લાગ્યા પ્રમાદ જણાયા. અપરિચિત મનુષ્યોને જોવાની જાણાસા માટે ઉપાડેલા માહસ માટે તેને પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો. કર્મ સંયોગે તે એવે રસ્તે ચઢી ગયો. હતા કે જેનો અતજ આવતો નહોતો જ ગણમાં રખડતા ખડતા આમ સત્રિ વ્યતીત થવા લાગી, પણ તેને સરળ માર્ગ હાથ લાગ્યો નહિ તેની મુઠવણ વધતી ગઈ જ ગણનાં પ્રાણીઓના મગડાથી તેનો અન્ન પણ ચોઈ ગયો હતો તેની મતી મદ થત હતી હતી અને અધકારમાં તે વારવાર ડોકરતો પણ હતો. ભયભીત થયેલા પ્રમાદને જરા કોઈ અવાજ થતો, કે કોઈ હિસક પ્રણાના આવવાનો ભાસ થતો એટલે તેના હૃદયમાં ધ્રાસકો મડતો. આ વિચિત્રતા વધુ સમય અથડાયા કરવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ. અંતરે છૂપો મુઠો ધ્રાસ વૃક્ષ પર રાત્રી પુરી કરવાનું હવે

તેને સંભાળી રહ્યા હતા, અને એક વૃક્ષ નજરે પડતાં તેણે આવીને  
 ચોક્કસ પોતે ઉતરી પડી તેને છૂટા મુકી દેવાની તૈયારી કરતા  
 હતો એટલામાં થોડે દૂર તેને કાંઈ પ્રકાશ દેખાયો. ધીમીધીર તે  
 દેખાતા પ્રકાશ તરફ જોઈ રહ્યો. તેનો નિશ્ચય થયો. અંતર પર તે  
 પાછો સ્વાર થયો અને જે તરફ પ્રકાશ દેખાતો હતો તે તરફ  
 તેને કાર્યો

પ્રમાદનો સતારો હતો પણ તેજ હતો પરમાત્મા એના પર  
 કોણ જાણે કેમ હતો કોઈએ નહોતો. સકટ સમયે પાપીને પણ  
 તાત્કાલિક સહાય મળી આવતી હતી જે પ્રકાશ તેણે જોયો હતો  
 તે મસાલોનો હતો સેનાપતિ જલ્દીમસિદ મસાલો સહિત મૈત્ર્યની  
 ટુકડી લઈ રાજનગરથી આવતો હતો.

થોડી વારમાજ એ આવનાર ટુકડીની અને તેના સેનાપતિની  
 સમક્ષ પ્રમાદ જઈ પહોંચ્યો. પ્રમાદને અરણ્યમાં રાત્રિના સમયે  
 એકઠો જોતાં સેનાપતિએ આશ્ચર્ય પામી સવાલ કર્યો, "મરદાર !  
 આપ અહીં ક્યાંથી ?"

"જલ્દીમસિદ ! તમારી રાહ જોતો હતું તથામાં બેઠો હતો  
 ત્યાંથી કાંઈ મનુષ્યોને આવતાં નિહાળી તેમને જોવાનું કૌતુક થતા  
 હું આ તરફ નીકળી પડ્યો હતો તમારો મેળાપ થઈ ગયો એ પણ  
 ઠીક થયું " પ્રમાદે કહ્યું

"એવાં તે કાણુ મનુષ્યો હતા કે તેમને નિહાળવાનું તેમને  
 કાતુક થયું !" જલ્દીમે પૂછ્યું.

"જલ્દીમસિદ ! એનો પુલાસો હતું તેમને કંઈ જુ પાર !  
 પણ આખી અવજી અલેથી કેટલી દૂર હતો !" પ્રમાદે પૂછ્યું.

“આપણે તેની નજીકમાળ જાવી પહેચીએ, જાણીએ  
એકદેક કેમ જોઈશું અતર હવે બાકી છે ” જાણીએ ખુલ્લો કર્યો

“ ઠીક, ત્યારે પ્રથમ આપણે જાવણીમાળ જાણીએ. ત્યાં મયા  
આદ આપણે વાત કરીશું ” પ્રમાદે જરા વિચાર કરી કહ્યું

રસ્તે ચાલતાં પ્રમાદે સ્વાભાવિકજ જાણીએસિંહને પ્રથમ કહ્યો  
“ કેમ જાણીએસિંહ ! રાજનગરના કાંઈ ખાસ સમાચાર છે કે ! ”

“ રાજનગરના બીજા તો એવા કાંઈ સમાચાર નથી પરંતુ  
આપના મિત્ર અજયરાયના સમાચાર રાજ્ય મંત્રીએ કહ્યા છે ”  
જાણીએસિંહે જરા મસ્કરીમાં કહ્યું

“ એના વળી શું સમાચાર છે ! મરી ગયાના કે કાંઈ બીજા ”  
પ્રમાદે અજયને કાચલ થઈ મરણ પથારીએ પડેલા જોયો હતો,  
એકદે તેના મૃત્યુનાજ સમાચાર જાણીએસિંહ લાભ્યો હશે એમ  
ધારી કહ્યું “ ના, સરદાર ! એના મૃત્યુના સમાચાર નથી પરંતુ  
આપણા મોતની તે કેવી તૈયારીઓ કરી રહ્યો છે તે સમાચાર જા-  
ણવાના છે ” જાણીએસિંહે કહ્યું.

“ આપણા મોતની તૈયારી ! અને તે અજય કરી રહ્યો છે !  
કેવી રીતે ! ” પ્રમાદે આશ્ચર્યચકિત થતા પુછ્યું.

“ સરદાર ! આખા રાજનગરમાં એણે તમા એની જો વિમ-  
ળાએ ખળભળાટ કરી મુક્યો છે ‘ પ્રજામત્તાક રાજ્ય ’ ની ભમણા  
તમજ નમરજનોના મજબૂત તેમણે ધુમાડી દીધી છે, અને તેને  
અગ્નિ લોકો પછા ઉછાકેરાઈ ગયા છે. ચ પાવતી પર આક્રમણ કર-  
વાનું આપણે જો પગલું લીધું છે તેથી એકા નારાજ થયા છે,  
અને રાજા કેસરીસિંહને પક્ષપાત કરવાની તકવારીઓ રાજનગરમાં

આવી રહી છે.” જાલીમસિંહે ખુલાસો કર્યો,

“જાલીમ ! શું એ બેવડા મિત્રે નગરજનોને એટલા બધા વશ કરી લીધા છે ! અદ્ય સમયમાં આ શો ફગદાર !” પ્રમાદે કાંઈ આશ્ચર્ય પામતાં અને કાંઈક ગભરાતાં કહ્યું.

“રાજ્ય મંત્રી તથા તમામ રાજકર્મચારીઓ સોંકોને ચાંત કરવા તેમનાથી બનતું કરી રહ્યા છે, પરંતુ તાત્કાલિક રાત્રિ આવે એમ અને તો લાગતું નથી.” જાલીમે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહ્યું.

આ નવિન સમાચારથી પ્રમાદની ચિંતામાં વધારો થયો. અજાણ્યને શિ કારતો તે તેના પર આત્મમત ક્રોધ કરવા લાગ્યો, “એ કુષ્ટ મિત્ર છેવટે સ્વાથી” અને બેવડા નીવડ્યો ! જેનું લૂણુ ખાધું તેનું જ નિકદન કાઢવા તૈયાર થયો ! હરકત નહિ ! અજાણ ! તારી પશુ ખબર લઉં છું તું એમ ન ધારતો કે પ્રમાદને જાંછેડી તું માર કાઢશે !”

## પ્રકરણ ૫૩ મું.

કેશરીસિંહનો હુકમ.

બવણીના તથા રાજ કેશરીસિંહ એક વિગમાસન પર પડ્યો પડ્યો વિચાર કર્યા કરતો હતો, એટલામાં પ્રમાદતથા જાલીમસિંહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. “પ્રમાદને જેતાજ રાજ્યે પ્રજા કર્યો” “પ્રમાદસિંહ ! તમે ‘આવું છું’ કહીને મયા તે ક્યા આલ્યા ગયા હતા !”

“ મહારાજ ! અત્રે નજદીકના અરણ્યમાં ~~જે~~ વિચિત્ર દશ્ય નિહાળી રહો હતા અને તેથી વિલબ થયો ” પ્રમાદે રાજા સમીપ બેસતા કહ્યું,

જલ્દીમસિંહ પણ પ્રમાદની પાછળ આવી રાજાને નમન કરી ત્યાં બેઠો.

“ પ્રમાદસિંહ ! એવું તે અરણ્યમાં શું હતું કે તે જોવામાં આટલો બધો સમય નીકળી ગયો ! ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! જો હું આપને વિદિત કરું તે પુર્વે રાજનગરથી આપણા મંત્રીનો સંદેશો જલ્દીમસિંહ લાગ્યા છે, તે સાંભળી તેને બહોમરત કરવાની આવશ્યકતા છે. ” પ્રમાદે જણાવ્યું.

“ કેમ રાજનગરનું વળી શું છે ! ” રાજાએ જલ્દીમસિંહને પૂછ્યું.

જે સમાચાર જલ્દીમસિંહે પ્રમાદને કહ્યા હતા તે રાજાને સ્વીસ્તર કહી સંભળાવ્યા. નગરમાં ઉપરિચિત થયેલા ઉત્પાતથી રાજાની મહારામણ તથા ચીંતા વધી નિર્જન મનનો રાજા શું કરી શકે ! તે બંદીમાં પ્રમાદ સામું અને બંદીકર્તા જલ્દીમસિંહ સામું જોતો વિચાર કરવા લાગ્યો. પ્રમાદ તેની મુઝવણ સમજી ગયો અને તેની નિર્જનતા માટે મનમાં હસવા લાગ્યો, જ્યાં જલ્દીમસિંહ રાજનગરના આવા નાલાયક રાજકર્તાને નિહાળી અતરંગી બળવા લાગ્યો.

ચોડીયારે પ્રમાદે પૂછ્યું “ કેમ મહારાજ ! રાજનગરમાં શાંતિ કરવા માટે આપ શું નિર્ણય કરો છો ! ”

“ પ્રજા રહી ! મને તો કાંઈ સહ પડતી નથી આ અપાવતી સર રાત્રીમાં પણ આપણે કાંઈ ફળાજીત થઈએ એમ મને તો નાગતું નથી કદાચિત રાજનગર પણ ખોઈ બેસીશું એમો મને ભય લાગ્યા કરે છે મારે હવે અપાવતી મેળાજવાનક વિચાર છોડી દઈ રાજનગર પાછા ચાલ્યા જવું એજ મને તો શ્રેય કર લાગે છે. અજાણ તમારો મિત્ર હોવા છતાં તેણે આવું તોફાન શરૂ કર્યું એ મને આશ્ચર્ય જેવું લાગે છે ” રાજાએ નિરાશ થતાં કહ્યું.

રાજાનું ધારણ વાસ્તવિક હતું પરંતુ પ્રમાદને તે રૂચીકર નહોતું તેની આજ્ઞા અને અભિલાષા બારે હતી અપાવતી કબજે થાય તો રાજા કેસરીનો કોઈ પ્રકારે ધાટ ધક્કો રાજનગર તથા અપાવતી ઉભય રાજ્યના માલીક થવાની તેની અતરંગી સખળ હતી થોડીવાર વિચાર કરી તેણે કહ્યું “ મહારાજ ! હાલની પરીસ્થિતીમાં કદાચિત આપને નિષ્ફળતા લાગતી હશે, પરંતુ મારે તો એમ માનવું છે કે મોડા બહેલા પણ અપાવતીને આપણું સરણ કસી શકે છે જો કોઈ રસ્તે આપણને નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું બની શકે તો આપણો વિકલ્પ નિશ્ચય છે કદાચિત તેમ ન થાય તો પણ ધેરો કાયમ રાખવડી નગરમાં મુખ્યમરો ઉત્તમન્ત થશે, અને તેને અંગે છેવટે અપાવતીને નમ્રુ આપ્યા વિના આશરો નહિ વળી અમમ હતાજા સહ-પાછા ફરવું એ ચરવીરોને મારે અધીર અને નામોશી ભરેલું લેખાય, અને આપણી એ નિર્ણયતા જોઈ રાજનગર પર મોડા બહેલા આક્રમણ કરવાની અપાવતી તૈયારી કરે એ પણ બનવા ચોક્કસ છે મારે મારો અભિપ્રાય તો આપણા મૂળ સંકલ્પમાજ દૃઢ રહેવાનો છે ’

પ્રમાદનું કથન કટલેક અંશે રાજ્યને વાસ્તવિક લાગ્યું અને નિરાશામાં પાછાં તેને આશ્વાનાં ચિન્હો દેખાવા લાગ્યાં. વળી પ્રમાદના આતુર્યપર તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, એટલે તેની સલાહ માન્ય રાખવાની તેની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ રાજ્યનગરનું શું કરવું તેને માટે તે અતરમા મુઝાવા લાગ્યો. ચોડીવારે કાંઈ નિશ્ચયપર આવતાં તેણે પ્રમાદને પુછ્યું “વાર ત્યારે રાજ્યનગરને માટે શું પગલાં લેવાં તમને વાસ્તવિક લાગે છે?”

“હા, એ વિચાર કરવા જેવું છે પણ કાંઈ ગહરાવા જેવું નથી. આપણી પ્રજા રાક છે અજબ અને તેની સ્ત્રીની ઉચ્ચરણીથી સાધારણ ઉત્પાત તેમણે મચાવ્યો હશે, પણ તે સહજમાં દબાવી શકાશે. આગેવાનોને પકડી પરહેજ કરવાથીજ કટલેક અંશે શાંતિ થવાનો સંભવ છે, અને તે ન થાય તો આપણો ગ્રામીણહારનો લશ્કરી કાયદો અમલમાં મૂકવો, કે સર્વ શાંત પડી જશે એમ મારૂં તો માનવું છે અજબ મારો મિત્ર હોજા છતાં કૃતમિ નિવડ્યો છે, અને દુશ્મનો સાથે મળી જઈ તેણે આપણને હેરાન કરતા આ પગલું ભર્યું છે તેને પણ તેની કૃતમિતાને કાળદણે મળવો જોઈએ” પ્રમાદે પોતાના વિચારો જણાવતાં કહ્યું

રાજ્ય કેસરીએ પણ નેતાઓને કેદ કરવાનોજ મનમાં નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તેમાં પ્રમાદનો પણ એજ મત થયો એટલે ક્ષાત્રાણિક અજબ તથા તેની સ્ત્રી વિમળાને તથા અન્ય સજ્જનોની અગ્રેસરોને કેદ કરવાનો રાજ્યમંત્રીપર હુકમ લખવામાં આવ્યો. નેતાઓને પરહેજ કર્યા છતાં પણ લોકો ચાત ન થાય તો લશ્કરી કાયદો અમલમાં મુકવાની પણ હુકમમાં સૂચના કરવામાં આવી

## ૩૫૬

આ હુકમ રાજનગર લઇ જવા માટે મીઆ જમાલને પસંદ કરવામાં આવ્યો. તેને જોલાવી પ્રમાદે હુકમ આપ્યો અને બીજી પશુ કાંઈક ગુપ્ત સૂચના કરી તેને તાત્કાળિક રવાના કરી દીધો. મીઆ જમાલને રાજનગર જવાનું થયું એટલે તે મનમાં આનંદ પામવા લાગ્યો. મુળથીજ મીઆ જરા ડરકણ હતો અને સૈન્યની સાથે આવવાની તેની અતરેચ્છા નહોતી, પણ પ્રમાદના ધાકથી તે આવ્યો હતો તેમાંથી અણધાર્યો તેનો છૂટકારો થતાં તે આનંદીત થઈ ખુદાની પ્રાર્થના કરતો, અશ્વપર સ્વાર થઈ રાજનગર જવા નીકળી પડ્યો.

મીઆ જમાલ વિદાય થયો એટલે રાજના મનનો ભાર કાંઈક ઝાંઝો થયો, અને તેણે પ્રમાદને તેણે અરણ્યમાં નિહાળેલી વિચિત્ર ઘટનાનું વર્ણન કરવા સૂચના કરી.

પ્રમાદ પોતે શા ઉદ્દેશથી એકાએક તથુ છોડી ગયો હતો. અને તેણે જોયેલા મનુષ્યો શિલા નીચે અદૃશ્ય થતાં તેને પાછો ફરતાં દેટલી મુશીબત પડી તેનું વર્ણન કર્યું.

રાજા તેમજ જાલીમસિંહ પ્રમાદે વર્ણવેલી હકીકત સાંભળી અકિત થયા. શિલા નીચે કાંઈ ભયંકર બેદ હોવાનું તેમને પણ જણાયું અને ત્રણે જણાએ હરકોઈ પ્રકારે એ બેદની તપાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.





## પ્રકરણ ૫૪ મું.

### લેદની તપાસ.

અપાવતી જવા નીકળેલા મૃદુ, સુલભ, રાધેશ્વરી તથા લતિકા નિર્વિધને ત્યાં પહોંચી ગયા હતાં તેમને નિહાળતા રાણી ભુદ્ધિમતી તથા અદ્રિકાને રાગ સરસેનના મૃત્યુથી, તથા ચાલી રહેલી વિગ્રહની ખટપટથી એલા શોકમાં કાંઈક હર્ષનો ઉદ્ભવ થયો, પરંતુ કનકના અવસાનના દુઃખીત સમાચાર જાણતા તે યત્કિચિત્ હર્ષનો પણ નાશ થયો, અને શોકની વૃદ્ધિ થઈ મિચારી અદ્રિકા તેનું સ્મરણ કરી છાતી ફાટ રડવા લાગી, અને પ્રમાદને અતરમા વારંવાર શ્રાપ દેવા લાગી આ સમયે લતિકા તેને મહાત્માએ કહેલી સદુપદેશ મથાઈ સમજાવી સાતવન આપતી હતી, તેમ રાધેશ્વરી - પણ તેને આશ્વાસન આપી, ધૈર્ય ધારણ કરવા સમજાવતી હતી,

મૃદુ તથા સુલભ રાણી ભુદ્ધિમતીની ઇચ્છાનુમાર અપાવતીનું રક્ષણ કરવાના કાર્યમાં રોકાયા હતા પ્રધાનને મળી તેણે કરેલી વ્યવસ્થા તેમણે ધ્યાનપૂર્વક નિહાળી લીધી, અને જો સુદ્ધ આય તો સૈન્યની રચના કેવા પ્રકારની રાખવી તેનો પણ નિર્ણય કરી દીધો છે દુરમનો ધેરો ઉઠાવી નાશી ગયા છે એ સમાચાર તેમને ચલ્યા હતા, પરંતુ પ્રમાદ કપટી છે તે મૃદુ તથા સુલભ સારી રીતે જાણતા હોવાથી, ગદ્ગત ન ખાતા સાવધ રહેવાની તેમણે પ્રધાનને તથા સેનાપતિઓને સૂચના કરી દીધી.

પ્રભાત થવાની તૈયારી હતી છતાં મૃદુ તથા સુલભને એ રા-

ત્રિના ઉભગરાને લીધે તેમ મુસાફરીના શ્રમને લીધે આરામ લેવાની જરૂરીઆત જણાઈ. તત્સમયે દુશ્મન તરફથી હુમલો થવાની વધી ન જણાવવાથી બંને મિત્રો એક ઝોરડામા ભૂમિપર આરામ લેવા જરા આડા પડ્યા.

આ સમય રાજનગરના સૈન્યની છાવણીમા રાજા કેશરીસિંહ, પ્રમાદ તથા જાલીમસિંહ ગત પ્રકરણમા જણાવ્યા પ્રમાણે અરણ્ય-મા શિલા નીચે છુપાએલા બેઠની તપાસ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા ત્રણે જણા પોતપોતાના અશ્વપર સ્વાર થઈ શિલા નીચે અદ્વસ્ય થયેલાં મનુષ્યોને જે દિશા તરફથી આવતા પ્રમાદે પ્રથમ જોયાં હતાં તે તરફ નીકળી પડ્યા.

સૂર્યોદય થયો હતો એટલે ગત રાત્રિની પેઠે પ્રમાદને રસ્તો શોધવાની મુશ્કેલી પડી નહિ જોત જોતામાં તેઓ પેલા વૃક્ષની ઘટા આગળ જઈ પહોંચ્યા અને અશ્વપરથી ઉતરી એમને વૃક્ષ સાથે બાંધી, પગે ચાલતા આગળ વધવા લાગ્યા.

પ્રમાદ હર્ષભેર સૌથી આગળ રહી તેના સાથીઓને પોતાની પાછળ ફેરવતો હતો. ગત રાત્રિએ અનુભવેલી ચોર, લૂટારાની ઝાઝા-ઓનો અંશ 'યજુ'તેના હૃદયમા અત્યારે નહોતો. પત્થરની જખર-જસ્ત શિલા પાસે જતાં તે થોભ્યો, અને રાજને તે બત્સવતાં કહ્યું.

“ મહારાજ ! આ શિલા અને એની નીચે જે જોયેલા ચાર મનુષ્યો અદ્વસ્ય થઈ ગયા ”

વળી જાલીમસિંહને ઉદ્દેશી તેણે કહ્યું “ આલો, સેનાપતિ ! અજમાવો તમારું સામર્થ્ય અને આ શિલા ઉપાડો ”

ગલીમસિ હે -શિલાની ચારે બાજુ તપસી જોઇ અને તેના ઉપર જે કુ-હર્ષ તે પકડી શિલા ઉઠાવવા જોર કર્યું, પણ તે ઉપડી નહિ. રાજા કેશરીસિહને કાંઈક આશ્ચર્ય લાગ્યું અને તેણે પ્રમાદને કહ્યું “ ચાલો આપણે ત્રણે જણા આપણુ બળ અજમાવી જોઈએ ”

પ્રમાદ તૈયાર થયો અને ત્રણે જણાએ એકી સાથે તેમનું તમામ જોર એકત્ર કરી શિલા ઉઠાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તે સહજ પણ ડગી નહિ.

“ મહારાજ ! શિલાની નીચે જેવો ભેદ છે તેવો શિલા ઉપાડવામાં ભેદ છે, એમ અને તો લાગે છે ” આમ કહેતો ગલીમસિ હે જે કડાની મદદથી તેઓ શિલા ઉપાડવા પ્રયત્ન કરતા હતા તેને ધ્યાનપૂર્વક તપાસવા લાગ્યો. તપાસતાં તપાસતાં તેણે જોરથી એ કડાને આગતેમ ફેરવવા માડ્યું, એટલે તેને લાગ્યું કે તે જાળ ફરી શકે છે, અને તે શિલા સાથે મજબૂત જડી દેવામાં આવ્યું નથી પણ તેને પેચ રાખવામાં આવ્યો છે તેણે જરા વિશેષ બળ કરી તે કડાનો પેચ ફેરવવા માડ્યો. ખરેખર ! તેનું ધારવું ખરૂં પડ્યું જેમ જેમ તે કુ પેચ ફેરવી બહાર કાઢતો ગયો. તેમ તેમ શિલા જમીનમાં દગાંતી ગઇ. પ્રમાદ તથા રાજા કેશરીને એ આશ્ચર્ય જેવું લાગ્યું, અને ગલીમસિહની તર્કશક્તિને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું ક્યારે બધું બહાર નીકળે અને શિલા નીચે પડતા અદરનો ભેદ જણાય તે હાલ્લીજ આશ્ચર્યથી નિહાળવા લાગ્યા.

જામલગ પોત્તણા આગનું કુ બહાર નીકળતા શિલા નીચે જમીનમાં થાણી ઉતરી પડી, અને એચાર આઠા વધારે ફેરવતા કડા સાથે તે એક બાજુપર લટકી પડી.

આ પ્રમાણે શિલા ખસી જતાં નીચે એક ઉડા ખાડો અને તેમાં ઉતરવા માટે એક છોખધ સીડી તેમની નજરે પડ્યાં વિલખ કર્યા વિના ત્રણે જણા એક પછી એક તે ખાડામાં ઉતરવા લાગ્યા. પ્રમાદ અને રાજા કેશરી આગળ હતા અને જાલીમસિંહ તેમની પાછળ હતો તે એકે પગથીયું ઉતરતાં ઉપર લટકી રહેલી શિલ તરફ નજર કર્યા કરતો હતો તે જાણ્યો હતો કે એ શિલા પાછી એની મેળેજ બધ થઇ જાય એવી કરામત બનાવનારે અવસ્થા ગણેલી હોવી જોઇએ, અને તેથી જો બેદરકારીથી તેઓ ચાલ્યા જાય અને શિલા બધ થઇ જાય તો બહાર નીકળવાનું મહા મુશ્કેલી પડે તેની અટકળ ખરી હતી સીડીના નીચેથી ગળુતા ત્રીજો પગ થીએ સૌથી આગળ રહેતા પ્રમાદનો જ્યાં પગ પડ્યો કે શિલ ઉચકાતી જાલીમસિંહે જોઇ તરતજ તેણે ખૂબ મારી “સખર પ્રમાદસિંહ ! આગળ વધશે નહિ ”

પ્રમાદ તેમ રાજા કેશરી જાલીમસિંહની ખૂમથી ચોકિયા અને તેમણે પાછળ જોયું એટલે જાલીમસિંહે ઉચકાતી શિલા બતાવત કહ્યું. “ મહારાજ ! ઉતાવળે આંબા પાકતા નથી. એકે પગથીયું પાછા ચડો પેલી શિલા ઉચકાય છે અને આપણે બધાં પગથીયું ઉતરી રહીશું એટલે તે જોમ હતી તેમ બધ થઇ જશે અને આપણે અત્રેજ ફસાઇ પડીશું ”

પ્રમાદ તથા રાજા બન્નેને ખાત્રી થતા તરતજ તે એકે પગ થીજ ઉપર ચઢી ગયા, એટલે શિલા પાછી હતી તેમ લટકી પડી

“ શાબાશ ! જાલીમસિંહ ! તમે ઠીક અક્કલ દોડાવી નહિ તે અહીં ખરેખરા ફસાઇ જાત, હું ધારૂં છું કે એ શિલા પાછી અદ

રથી કેવી રીતે ઉધાડી સ્થાય તે આપણે પ્રથમ નક્કી કરી લઈએ ” પ્રમાદે કહ્યું

“ સરદાર ! અનુભવ વિના એ શિક્ષા અદરથી કેવી રીતે ઉધાડાય છે તે જાણવું મુશ્કેલ છે માટે મારો તો એ અભિપ્રાય છે કે એ શિક્ષા સાથે પગથીઆનું જે જોડાણ હોય તે અને તો દૂર કરી દેવું, કે જુથી તે ફરી બધ કરવાની કે ઉધાડવાની કડાકુટજ મરી જાય, ” જલ્દીમસિ હે કહ્યું

“ બરાબર છે પ્રમાદસિ હ ! જનીમનું કહેવું વાસ્તવિક છે માટે ચાલો એ શિક્ષા અને પગથીઆનું જોડાણ તપાસી પ્રથમ તેનો નિકાલ કરીએ ” રાજાએ જલ્દીમસિ હના મતને મળતાં કહ્યું

ત્રણે જણા પાછા ઉપર ચઢ્યા, અને શિક્ષા સાથે પગથીઆનું ફરી રીતે જોડાણ કરવામાં આવ્યું છે તે તપાસવા લાગ્યા જરા બારીકાથી તપાસતાં તેમને જણાયું કે શિના ઉપરના કડાના અગ્ર ભાગપરથી એક સ્પ્રિંગ ઠેક છેલ્લા પગથીઆ સુધી ઉતારવામાં આવી હતી બહારથી કંડુ ફેરવતા એ સ્પ્રિંગનો છેડો કડાના અગ્ર ભાગથી ખમતો ખસતો કંડુ લગભગ પોણા ભાગ જેટલું ફેરવાઈ બહાર નીકળે, એટલે તેનાથી જુદો પડી જતો હતો અને તેમ થતાં તેના આધાર પર રહેલી શિક્ષા લટકી પડતી હતી એવીજ રીતે નીચેથી મણુતા ત્રીજે પગથીએ દબાણ થતા સ્પ્રિંગ પાછી ખસીને કડાના અગ્ર ભાગ સાથે જોડાઈ જતી હતી, અને બાકીના બે પગથીઆપર દબાણ થતાં તે બહાર નીકળેલા કડાને આખી શિક્ષા હિચકી લેતી હતી અદરથી આવનાર મનુષ્યને એ શિક્ષા ઉધાડવાની અને પાછી બધ કરવાની કરામત જુદી હતી, પણ તે પ્રમાદ કે

જલમ કાઢ શોધી કાઢ્યું નહિ, અને તે સોંપવાનો તેમને અવકાશ  
પણ નહોતો. તેમણે જે સર્પીય તેમની નજરે પડી તેનું સંધાણ  
તોડી નાંખ્યું અને પગથીઆ ઉતરતા સિલા પાછી ઉઘાડાય છે કે  
કેમ તેની ખાત્રી કરી જોઈ ત્રીજો પગથીએ અને બીજો પગથીએ  
જતા પણ શિક્ષા જેમની તેમ પડી રહેલી તેમણે જોઈ, એટલે  
નિર્ભય થઈ બાકી રહેલું એક પગથીઉં પણ છિતરી પડી તેમણે  
આગળ ચાલવા માડ્યું.

પચીસેક કદમ આગળ જતા એક ગજળૂત લોખંડી દ્વાર  
તેમની નજરે પડ્યું. તે ડેવી રીતે ઉઘાડવું તેની તેમણે તપાસ કરવા  
માઠી પ્રમાદ તથા જલ્દી તેના પ્રત્યેક કડા ફેરવી ફેરવીને જોવા  
લાગ્યા. તેમને ઝાઝી તપાસ કરવી પડી નહિ દરેક કડુ તપાસતાં  
સહજવારમાં દ્વારની ગુમ ચાવી તેમના હાથમાં આવી મધ્ય ભાગનું  
કડુ ફેરવતાં દ્વાર ઉઘડી ગયાં, અને અદર નજરે ક તા તેમને  
લાગ્યું કે એ ગુમ ભોયરામાંથી મોટી સુરગ ખોદી કાઢવામાં  
આવી હતી.

ત્રણે જણા હિંમત ધરી સુરગમાં પેદા અને સગલમ એકાદ  
કાશ જેટલે અંતરે ગયા એટલે તેના છેડા પરનું દ્વાર તેમની નજરે  
પડ્યું. દ્વાર બંધ હતું તે ઉઘાડવા પ્રયત્ન કરવો કે કેમ તેનો ત્રણે  
જણા વિચાર કરવા લાગ્યા.

“જરૂર આ સુરગ ચપાવતી નગરમાં જતી હોવી જોઈએ,  
અને એના જાણુભેદુઓએ એ રસ્તેથી નગરમાં ગયેલા હોવા જો  
ઈએ.” પ્રમાદે કહ્યું.

“સરદાર ! આપનું ધારવું બરાબર છે પણ એની ખાત્રી કરવી

જોઈએ આ દારૂ દિવાડીએ તો જણાય કે આ સુરગ ચપાક્તી નગરમાં જાય છે કે અન્ય સ્થળે નીકળે છે ” બહીમસિંહે જણાવ્યું

“ એ ખરું પરંતુ આ દારૂ દિવાડવા પ્રયત્ન કરવો એ જોખમ ભરેલું છે, કારણ કે જો સુરગને પહોંચે હોય તો આપણે તરત પકડાઈ જઈએ અને મહેનત બર્થ જાય ” પ્રમાદે કહ્યું

બહીમસિંહે થોડો વખત વિચાર કર્યા બાદ જણાવ્યું “ સત્ય છે, સરદાર ! તમે જણાવો છો તેમ એ જોખમ ખેડવું સલાહ ભરેલું નથી. ચાલો આપણે પાછા ફરીએ અને બહારથી એ સુરગ ક્યાં જાય છે તેની ખાત્રી કરીએ ”

બહીમનું કહેવું પ્રમાદને રૂંચ્યું તેમ રાજા કેશરીસિંહને પણ બાબતી જાગ્યું, એટલે ત્રણે જણા આબા હતા તે રસ્તે પાછા સુરગની બહાર નીકળી ચડ્યા

બહાર આવી જે દિશા તરફ સુરગ હતી અને જેટલા અંતરે હતી, તે તરફ તેમણે તપાસ કરવા માંડી તો તેમને તે ચપાક્તી નગરમાં જતી હોવાથી ખાત્રી થઈ તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ સુરગને રસ્તેથી નગરમાં પ્રવેશ કરવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો તરતજ જાણી તરફ પાછા ફર્યા.

અબ્બાનંદ અથા બાદ થોડીક તોપો તથા સિપાઈઓ લઈ પ્રમાદ તથા બહીમસિંહ પાછા એ સુરગ આગળ ગયા સિપાઈઓની મદદથી સુરગના છેડાપરના દારૂ પાસે અને તેનાથી થોડે દૂર તોપો ગોઠવી તે બહારથી સળગાવાય એવી વ્યવસ્થા કરી સધ્યા સમયે તે પાછા જાવણીમાં ગયા સૈન્યને સજ્જ થઈ રહેવાનો પ્રમાદે હુકમ

કર્ચો અને તેની બે દુકડી પાડી, એક અપાવતી નમરના દરવાગા આમળ રાખવા તૈયાર કરી, અને બીજીને સુરગ તરફ કુચ કરવા આજ્ઞા કરી રાજ કેશરીસિંહને નમરના દરવાગા આમળ રહેનારી દુકડીની સાથે જવા પ્રમાદે સૂચના કરી, અને પોતે જાલીમસિંહ સાથે રાત્રી પડતાં બીજી દુકડી સાથે સુરગ તરફ જવા નીકળી પડ્યો.

### પ્રકરણ પપ મું.

#### સ્વપ્નવસ્થા મિત્રો

મૃદુ તથા સુલભને મહેનના એક ઓરડામાં આરામ લેતા આપણે જોઈ ગયા છીએ બન્ને જણા અતિ શ્રમીત થયેલા હોવાથી અદ્ય સમયમાત્ર નિદ્રાધીન થઈ ગયા હતા, પરંતુ તેમના મન અસ્થિર હતાં નિદ્રામાં પણ તેમની વિચારમાળા તુટી નહોતી મૃદુના મનમાં વિગ્રહના વિચારો રમણ કરી રહ્યા હતા, અને એક સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યો હતો, જ્યારે સુલભ તેની હૃદય દેવી કનકના ચવિત્ર મુખાર્વિ દના સ્વપ્નમાં દર્શન કરી રહ્યો હતો,

મધ્યાનહ થઈ ગયા છતાં મૃદુ કે સુલભ ઉભાયમાંથી ડાઘ બોજન કરવા પણ ગયું નહિ, એટલે રાણી સુહૃમતીને ચિંતા થઈ એક અનુચરદ્વારા તેણે પ્રધાન પાસે તેમની ખબર કઢાવી, પણ ત્યાંથી તેમનો ડાઘ ચોકસ પત્તો મળ્યો નહિ રાણીની ચિંતા વધી અને તે જાતેજ મહેલમાં તપાસ કરવા નીકળી તપાસ કરતા કરતા જે ઓરડામાં એ બન્ને મિત્રો સ્વપ્નવત સ્થિતિમાં શયન કરી ગયા હતા.



ત્યાં તે જન' પહોંચી ઓરડીનું દાર અર્ધ ઉઘાડુ હતું એટલે મૃદુ તથા સુલભ તરતજ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યા. બીમેથી દાર ઉઘાડી જોયું તો બન્નેને ભૂમિપર નિદ્રાધીન થયેલા તેણે નિહાળ્યા. રાણીના ક્ષમણ હૃદયમાં સ્વાભાવિક વાતસલ્ય પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો. ભવિષ્યના જન્માત્ર અને એ પાવતીના ચનાર માલીક તથા તેના મિત્રને આવી સ્થિતિમાં પડેલા જોઈ તેમને શોચ થયો તેમને માટે યોગ્ય બંદોબસ્ત નહીં કરાવવાની તેની થયેલી બ્રહ્મ માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો.

એટલામાં બન્ને મિત્રો જાણે તેઓ અનુભવતા સ્વપ્નનું દીગ્દર્શન રાણીને ન કરાવતા હોય તેમ એક પછી એક નિદ્રામાં લવારી કરવા લાગ્યા. મૃદુના સુખમાથી નીકળતા બાગ્યા તટયા, “મારો, ઠાપો—નહિ, નહિ,—દેવી’ જવા દો ક્ષમા કરો મને તેવો પથ—એ—મારો બધું છે “ધત્યાદિ ઉદ્ધારો નીકળતા હતા,, જ્યારે સુલભ ધડીકમાં ” આવો, આવો, દેવી’ દર કેમ ઉભા રહ્યા છે! આવો, એવા ઉદ્ધારો કાઢતો, તો ધડીકમાં દેવી દેવલોકમાં વિરાજે છે તે યાદ આવતાં આક્રંદ કરતો, અને ધડીકમાં તેના પ્રાણ, લેનાર દુસ્ત્રનપર વૈર લેવાની પ્રતિજ્ઞા લેતો જણાતો હતો.

એ બન્ને મિત્રોના ઉદ્ધારો શ્રવણ કરતાં રાણીએ તેમની સ્વમવલ્લ સ્થિતિનું અનુમાન કરી લીધું વધુ સમય એ સ્થિતિમાં તેમને પડી રહેવા દેવા ઉચિત ન લાગવાથી તેણે અદર બધ જોર થી દાર બંધ કર્યા.

દારના અખડાટથી બન્ને મિત્રોની સ્વપ્ન માળા તૂટી. તેમના મેત્રા ઉઘડી ગયા. રાણી હૃદયમતીને તેમની સમીપ ઉભેલી જોતાં તેમણે ઉભા થઈ તેને નમન કર્યું.

“લાઇ આમ બૂમિપર શામાટે પડી રહ્યા! બોજન પછુ તમે હજુ ક્યું નથી.” રાણીએ વાત્સલ્ય પ્રેમ બતાવી બન્નેના મસ્તકપર હાથ મુકતાં કહ્યું

“માતા, સહજ આરામ લેવા જતાં, શ્રમને લીધે નિદ્રાધીન થઇ જવાયુ ” સુલભે તેણે કાયામાં નહિ સુવાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા છુપાવતાં કહ્યું

“ચાલો, શીકર નહિ તમે સ્નાન કરી બોજન કરી લો.” રાણીએ તેમને આગળ ચાલવાની દશરત કરતીં કહ્યું

રાણીના સ્નેહયુક્ત અને વિનયપૂર્ણ વચનોથી મદુ તથા સુલભની તેના પ્રત્યેની માનની લાગણી ઘણી વધી તેમણે રાણીને નમન કરી સ્નાનગૃહ તરફ ચાલવા માડ્યું. રાણીએ તેમનો શ્રમ કિતરે તેવી રીતે મર્દન કરી સ્નાન કરાવવા નોકરોને આજ્ઞા કરી, અને બોજનશાળામાં તેમને માટે ખાસ રસોઇ તૈયાર કરાવી

સ્નાન તથા બોજન વિધિ પૂર્ણ થયા બાદ બન્ને મિત્રો સહજ થઇ રાણીની આજ્ઞા લઇ, સંધ્યા સમય થતાં પ્રધાન પાસે ગયા

### પ્રકરણ પદ મુ.

સુર ગ તુટી-યુદ્ધના રાત્રીઆત.

રાજનગરનું સૈન્ય વિદામ થયુ નથી પણુ ઊવણી નાંખી પડેલુ છે, તે ખાતમી પ્રધાને મેળવી હતી, મદુ તથા સુલભને તેણે એ દહીકેતથી વડિક કર્યા, અને જો તેમની સલાહ હોય તો ઊવણીપર

## ૩૬

અણુચિત્તોએ હુમલો કરી, ચપલતીએ એક મોટા ભયમાથી મુકા કરવાની તેની ઇચ્છા દર્શાવી.

મૃદુ તથા સુલભને એ વાત રચીકર ન લાગી યુદ્ધ કરી અ-સમ્ય મનુષ્યોના પ્રાણના બળિદાન આપવાના-વિચારથીજ તે મૂળ વિરુદ્ધ હતા તેમા દુરમની બાણ બહાર અણુચિત્તોએ હુમલો કરવાનું અધીત કાર્ય કરવા બન્નેમાથી એક પણ તૈયાર થયે એ અસંભવિત હતુ મૃદુએ વિત્તયપૂર્વક પ્રધાનને કહ્યું, “ પ્રધાનજી, આપ કહે છે તેમ કરી શકાય, પરંતુ તેમ કરવું એ શરવીનોનું બૃષણ નથી. વળી એવું અધીત પશ્ચુ લેવાથી ચપલતી જેવા બળિષ્ટ રાજ્યના માનની પણ હાની થવા સંભવ છે હજી આપણી પ્રજા કોઇ રીતે હેરાન થતી નથી અત્ર બળ મળી શકે છે નો થઈ ઉતાવળ કરવાની શુ જરૂર છે.”

“ અને હજી જુઓ તો ખરા ! કેટલો વખત કેશરીસિંહ જાવણી નાખી પડી રહે છે.” સુલભે મૃદુના વિચારને અનુમોદન આપતાં કહ્યું

પ્રધાને બન્નેનું કહેલું માન્ય રાખી પોતાનો વિચાર માડી વાળ્યો, અને ત્રણે જણે સૈન્યની જે રચના કરવામાં આવી છે, તે અનુકૂળ થઈ પડે કે કેમ તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો, એટલામાં એક સૈનીક ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ પ્રધાનજી, દુરમનનું લકર ઉત્તર દિશા તરફ જતુ અને થોડું નગર તરફ આવતું દેખાય છે.”

આ સમાચાર સાંભળતાંજ મૃદુ તથા સુલભ સૈન્યમાં જોડાવા તત્પર થયા આવેલા સૈનિકને વિદાય કરી, પ્રધાને મૃદુ તથા સુલ-

જાને કહ્યું. ‘ સરદાર, આમાં દુશ્મનો કાષ્ટ કાવતું રચતા હોય એમ જણાય છે, નહિ તો ઉત્તર દિશા તરફ લશ્કર મોકલવાનું શું પ્રયોજન ! ’

મૃદુ તથા સુલભ પશુ વિચારમાં પડી ગયા થોડા સમય જતા પ્રધાનને કાંઈ યાદ આવ્યું, અને તેની ધારણા ખરીજ એવો નિશ્ચય કરતા તેણે કહ્યું. “ મૃદુસિંહ, મને લાગે છે કે જે માર્ગે તમે આવ્યા તે માર્ગે દુશ્મનોના જણવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ, અને આપણને નગર તરફ આવતી દુકડી સામે રોકાતે રસ્તેથી થોડું લશ્કર નગરમાં લાવવા તેમણે યુક્તિ કરેલી હોવી જોઈએ માટે હવે વિલંબ કર્યા વિના સુરમના મુખ આગળ પ્રથમ એક દુકડી ગોઠવી દેવી જોઈએ ”

પ્રધાનની ધારણા મૃદુ તથા સુલભને વાસ્તવિક લાગી તથા જણા સ્વાથી લશ્કરની વ્યવસ્થા કરવા નીકળી પડ્યા

વાચક ! અત્રે હવે જણાવી દેવાની જરૂર છે કે જે ચાર મનુષ્યોને શિક્ષા નીચે અદશ્ય થયેલા પ્રમાદે જોયા હતાં, તે અન્ય કોઈ નહિ, પરંતુ મહારાજાની પશુકુટીમાંથી ચ પાવતી આવવા નીકળેલા મૃદુ, સુલભ રાધેશ્વરી તથા હતિકા હતા મૃદુ તથા સુલભ તેમના પોતાના અશ્વપર સ્વાર થયેલા હતા અને રાધેશ્વરીના અશ્વપર રાધેશ્વરી તથા હતિકા બેઠા હતા, અને તેથીજ ચાર મનુષ્યો અને ત્રણ અર્ધો કેવી રીતે । ” એ શકા પ્રમાદને ઉદ્ભવી હતી. સુરમને સુમ માર્ગે તથા તે ઉધાડવા તથા બંધ કરવાની ચાવી રાધેશ્વરીને પ્રધાને મૃદુ તથા હતિકાને નગરમાં લાવવા જતાવી હતી, અને તે ચ પાવતીથી પશુકુટીમાં એજ માર્ગે મધ હતી

પ્રેમ તથા મુક્તિ સેવની જે મોટી દુકાની નગરના દરવાજા પર રાખવામાં આવી હતી, તેના બે વિભાગ પાડી, એકને ત્યાં રહેવા દીધી, અને બીજાને સુરગ તરફ રવાના કરી દીધી દરવાજા આગળની દુકાનીના મધ્યમાં મુલ્ય રહ્યો, અને સુરગ તરફ જતી દુકાનીની આગેવાની મુદ્દાએ લીધી પ્રધાનને તમામ દુકાનીઓની અવર નવર મુલાકાત લેવા છૂટા રાખવામાં આવ્યા.

નગર તરફ આવતું રાજનગરનું સૈન્ય દરવાજા મધ્યમાં આવી પહોંચ્યું, એટલે સ્થળની આગામીમાં કીસ્લાપરથી તેના પર પ્રહાર શરૂ થઈ માર્યા મુદ્દા સુરગ તરફ દુકાની લઈ રવાના થયો, ત્યારે એ સૈન્ય ધણું નજીક આવી પહોંચ્યું તેણે જોયું હતું, અને તેથી તે તેની દુકાને ધણું જ ત્વરથી સુરગ તરફ દોડાવી રહ્યો હતો પરંતુ કમ સમયે અર્ધ રસ્તે તે પહોંચ્યો એટલામાં એક સામટી ચાર પાંચ તોપો ફૂટવાને અવાજ તેના કાંઈ પડ્યો “ફુસ્મનોએ સુરગ દોડી લાગે છે” એ વિચાર તરતજ તેને ઉદ્ભવ્યો, અને તના સૈન્યને ધણીજ ત્વરથી આગળ વધવાની તેણે મૂંચના કરી.

અરેઅર, હતું પણ તેમજ પ્રમાદ તથા જાલોમનિદ સૈન્ય સાથે તેમણે કરેલાં ગોઠવણ પ્રમાણે મુદ્દા સુરગ તરફ જવા નીકળ્યો, તે પ્રદેશ પહોંચી ગયા હતા રાત્રી પડી ચુકી હતી અને પ્રમાદે રાત્રીએજ જડવાનો નિશ્ચય કરેલો હતો, એટલે સુરગ આગળ પહેલું ગયા બાદ વિલમ કર્યા વિના દિવસે ગોઠવી ચુકેલી તોપો ફેડી, સુરગના દરવાજા તથા સુરગ આખી તેણે તોડી નાખી. સુરગ તૂટતા અપાવતી નજરમાં જવાનો માર્ગ ખુલ્લો ચર્ચ થયો પ્રમાદના આનંદની એ સમયે અવધિ નહોતી સુરગ તૂટવાથી ઉડેલી કુળ,

કાઠરી છત્યાદિ તો સમાઈ ગયા કે તરતજ તેણે આખા સૈન્ય સાથે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો

સુ. ૧ તુલવાથી થયેલા ભય કર અવાજનો સ્વર નગરમાં ફેલાતા તમામ નગરજનોને પણ દુશ્મનના નગરમાં આવ્યાની શંકા થઈ જે બહીષ્કાર દ્વારા તે ઘરમાં ગમે ત્યાં સતાઈ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા, જ્યારે ધૈર્યશાલિ તથા બહાદુરો ઓ વર્ગની રક્ષા કરવા તત્પર થયા

પ્રમાદના નિષ્કૂર સૈનીકો નગરમાં ભૂટકાટ અલાવતા આગળ વધ્યા જતા હતા ત્યાં માર્ગમાજ મૃદુના સૈન્યનો તેમનેબેટા થયો એક વિકાળ સિલ્લની માફક ગર્જના કરી સૈનીકોને દુશ્મનોપર તૂટી પડવાની આજ્ઞા આપતો મૃદુ પોતાની સમગ્ર શુભાવતો જે જે પ્રતિપક્ષ વચ્ચે આવતો તેને વાયવ્ય કરવા લાગ્યો

થોડા વખતમાજ પ્રમાદે જોયું કે મૃદુનું લડાયક સૈન્ય તેના લશ્કરને વધુ સમય ટકવા નહીં દે, અને જે નગરના દરવાજાપર રહેલું સૈન્ય નગરમાં ન આવી શકતા ત્યાંનું ત્યાંજ ખપી જશે તો માયમાલી થશે તેણે લડતાં લડતાં પણ સૈન્યને નગરના દરવાજા તરફ જોમ અને તેમ ખસડી જવા જાણીમસિહને સૂચના કરી

પ્રમાદનો હિદ્દેશ જાણીમસિહ સમજી ગયો અને તેની સૂચના અનુજ્ઞ વર્તવાનું વાસ્તવિક સાગવાથી તેણે મૃદુના સૈન્યની સામે પક્ષવાને મદદ માત્ર પોતાના સૈન્યનો બચાવ કરતા આગળ વધવા માંડ્યું

આ પાંડત મૃદુના જાણવામાં કે સમજવામાં આવી નહિ, એટલે તેનું સૈન્ય આગળ જતા જાણીમસિહ એ સૈન્યમાંથી પોતાનું લશ્કર

આમળ ધસાવી ગયો. મામા પક્ષતુ સૈન્ય બધુ આમળ નીકળી ગયું ત્યારે મૃદુને જણાયુ કે તેણે થાપ ખાધી, પરતુ નગરના દરવાજા સમીપ મુલક એક ટુકડી સાથે ઉભેલો હતો, એટલે તેણે નિર્ભય થઈ જેમ જેમ દુશ્મનો આમળ વધતા ગયા તેમ તેમ તે પશુ તેમની પાછળ કતલ ચલાવતો તેનું સૈન્ય ધસાવતો ગયો.

આ સગ્રામના સમાચાર અદ્ય સમયમા સર્વત્ર પ્રસરી ગયા મુલક તથા પ્રધાનના કર્ણે પણ તેના ભણકારા પહોંચ્યા, અને તેમણે તાત્કાલિક એક ટુકડી મૃદુની મદદે રવાના કરી. પરતુ જે માર્ગે દુશ્મનનું સૈન્ય આગળ આવતુ હતુ, તે માર્ગે ન જતા એ ટુકડી બીજે માર્ગે જવાથી તે મૃદુના સૈન્ય માથે જોડાય એટલામાં દુશ્મનો નગરના દરવાજા આગળ પહોંચી ગયા.

તમામ ટુકડીઓ દરવાજા આગળ એકત્ર થઈ અને દુશ્મનો ઉપર ચપાવતીના લશ્કરે ભારે હમારો કર્યો જલ્દીમસિદ્ધ પણ તેના સૈન્યને ઉશ્કેરતો સામા પક્ષપર તુટી પડ્યો ઉભય પક્ષના થોડાઓ સળગતી મસાલોના પ્રકાશમાં રણધેસા થઈ યુદ્ધમા ધુમી રજા હતા આ તકનો લાભ લઈ પ્રમાદે થોડાક ગૈનિકો સાથે એકદમ દરવાજા પર ધસારો કર્યો અને તે ઉઘાડી નાખ્યા. દરવાજા ઉઘડતાજ કેશરીસિદ્ધ બહાર રહેલી ટુકડી સાથે નગરમાં પેઠો મામલો થયો વધી ગયો. પ્રમાદ તથા કેશરીસિદ્ધ પણ સામા પક્ષમાં કતલ ચલાવવા લાગ્યા ઉભય સેન્યો ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચાઈ ગયા હતા એક તરફ મૃદુ અને તેની સામે જલ્દીમસિદ્ધ હતો, બીજી તરફ મુલક અને તેની સામે પ્રમાદ પડ્યો હતો, અને ત્રીજી તરફ સામા તી ૫ પ્રધાન અને રાજા કેશરીસિદ્ધ સમક્ષેરો ચમકાવી રજા હતા. જેટલું

સૈન્ય દરવાજાની અંદર રહી શક્યું તેટલું અંદર અને બાકીનું દરવાજાની બહાર રહી યુદ્ધમાં ભાગ લેતું હતું

સુર્યોદય થઇ ગયો, નગરજનો ચિતાતુર ચહેરે કાષ્ઠ અગાશી-માંથી તો કાષ્ઠ છાપરે ચઢીને નગરના દરવાજા સમીપ મચી રહેલા જાયઠર યુદ્ધનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા રાણી બુદ્ધિમતી, લતિકા, ચંદ્રિકા તથા રાધેશ્વરી પણ રાજમહેલની અગાશીમાંથી ચ પાવતીના સૈનીકો કેટલી વીરતાથી રાજનગરના સૈન્યમાં કતલ ચલાવતા હતા તે નિહાળી રહ્યા હતા નિમેષ માત્રમાં રણસૂત્રિમાં મૃત્યુવશ થઇ પડતા મનુષ્યોને નિહાળી લતિકા તથા ચંદ્રિકાનાં કોમળ હૃદય અસ્થિ ચીત્કાર કરવા લાગ્યાં, અને મૃદુ તથા સુલભને સુખરૂપ વિનય મેળવી પાછા મોકલવા એ બંને યુવતીઓ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા લાગી

સૂર્યેવ ચઢતા ચઢતા ગગનની મધ્યમાં પહોંચ્યા છતાં યુદ્ધ જોમનું નેમ ચાલુજ રહ્યું ઉભય પક્ષના હજારો લશ્કરો તથા અસ્ત્રો કપાટ મુઝા ચ પાવતી નગરમાં લોહીની નદી વહી રહી હતી અને તે વહતી વહેતી નગર બહાર પણ પહોંચી ગઇ સૈનીકોના પોશાક પણ ગુફત્યા છટાઇ ગયા હતા ચ પાવતીના ચોદાઓએ આટલા સુમયમ રાજનગરના તમામ સૈન્યને નગર બહાર કાઢ્યું હતું, અને મધ્યાહ્ન થઇ ગયા બાદ બંને પક્ષના લશ્કરો નગર બહાર યુદ્ધ કરી રહ્યા હતા

સખ્યા સમય થવા આવ્યો અને બંને પક્ષના સૈનીકોનું બળ ઝૂમી થવા લાગ્યું મનુષ્યોનાં પ્રાણની હાની પણ એ પ્રમાણમાં ઝોહી થઇ સામા પક્ષવાળા માને તો યુદ્ધ બંધ કરી બીજા દિવસ



પર તે મુલતવી રાખવાની મૃદુને ઇચ્છા થઇ રાજનગરનું મૈન્ય  
યુદ્ધના નિયમોથી વિરુદ્ધ વર્તીલું હતું, એટલે તે માન્ય કરશે કે કેમ  
તેની તેને શકા હતી, છતાં તેણે પોતાના મૈન્યમાં યુદ્ધ બંધ કરવાની  
આગાનું રણુશીંગડું વગડાવ્યું મૃદુની સામે જાલીમસિદ્ધ હતો અને  
તે એક મહાન ચોદ્દો હતો, એટલે યુદ્ધના નિયમાનુસાર મૃદુના  
મૈન્યમાં રણુશીંગડું ફોકાયુ કે તેણે પણ તેના મૈન્યમાં યુદ્ધ બંધ  
કરવાની સગા કરી

રાજા કેશરીસિદ્ધ અકળાયો હતો એટલે જાલીમાંસ હના સૈન્યમાં  
યુદ્ધ બંધ થયું કે તરતજ તેણે પણ યુદ્ધ બંધ કર્યું તેની સામે રહેલા  
ચપાવતીના પ્રધાને પણ તેનું અનુકરણ કર્યું

મુલભ અને પ્રમાદની ટુકડીઓમાં હજી યુદ્ધ ચાલ્યા કરતું  
હતું, પરંતુ જ્યારે બીજી બંને ટુકડીઓએ યુદ્ધ બંધ કરેલું પ્રમાદે  
જોયું, એટલે તેને પણ યુદ્ધ બંધ કરવાનું રણુશીંગડું વગડાવવાની  
કુરજ પડી પ્રમાદના મૈન્યમાં રણુશીંગડું ફોકાયુ કે તે સાંચે મુલ-  
ભના મૈન્યે પણ યુદ્ધ બંધ કર્યું, અને રાત્રિ પડતાં રાજનગરનું  
જીવનું રહેલું લશ્કર જાવણી તરફ વિદાય થઇ ગયું

ચપાવતીના સૈન્યે નગર બહાર જાવણી નાખી અને નગરના  
દરવાજા બંધ કરાવી દીધા

## પ્રકરણ ૫૭ મું.

### જલીમસિહની પ્રતિજ્ઞા.

યુદ્ધ બંધ કરવાનું રજૂઆતનું પ્રમાદને તેના સૈન્યમાં અણ-  
જુટકે વગાડવું પડ્યું હતું, તેની આપણે ગત પ્રકરણમાં જાણી કરી  
ચયા છીએ. યુદ્ધ સુલતવી રાખવાની તેનો ભેદ પશુ ધણ નહોતી.  
સામા પક્ષવાળા યુદ્ધ બંધ કરે કે એકદમ તેમનાપર મારો ચલા-  
વવો એવો તેનો વિચાર હતો, પરંતુ જલીમસિહ તથા રાજા કેજી-  
રીસિહે યુદ્ધ બંધ કરી દીધું, એટલે તે તેનો વિચાર અમલમાં મૂકી  
કે સુધારી શક્યો નહિ, અને અતરમાં જલીમસિહ પર ક્રોધ  
કરવા લાગ્યો.

છાવણીમાં પાછા ફર્યા બાદ પશુ તેનો ક્રોધ સમ્યો નહોતો.  
તેના મનમાં એમજ થઈ રહ્યું હતું કે વિજયની બીજી તક જલી-  
મસિહે ગુમાવડાવી

યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામેલા તથા બાયબ થયેલા મૈનકિનો અદાજ  
કાઢી જલીમસિહ રાજા કેજીરીસિહ પાસે તથા મથો કે તરતજ  
ત્યાં બેઠેલા પ્રમાદે તેને કટાક્ષમાં કહ્યું, “કમ જલીમસિહજી, પૂરા  
જોવીશ કસાક થયા નહોતા એટલામાં થાકી ગયા કે યુદ્ધ બંધ  
કરવાનું રજૂઆતનું વગડાવી બેઠા.”

પ્રમાદના આ કડુ બાપણથી જલીમસિહને ગુસ્સો તો ઊત્પન્ન  
થયો, પણ તે સહનશીલ અને ડાહ્યા સેનાપતિએ તે તેના મનમાંજ  
સમાવી દેતાં ઉત્તર આપ્યો “સરદાર, રજૂઆતમાં અમીત થવાને

સવાલ હોતોજ નથી, પરંતુ નીતિ અને અનીતિનો સવાલ તો રહે છે સામા પક્ષે યુદ્ધ બધ ક્યું એટલે આપણે પણ તેમ કરવુંજ નેહ્યો, અને તેમ કરીએ તેજ યુદ્ધ નીતિ કહેવાય.”

“ સમજ્યા તમારી યુદ્ધનીતિ, મારૂ પ્રથમથીજ કહેવું હતું કે રાજનગરના સૈન્યમાં સમયસૂચકતા વાપરી કાર્ય કરનાર એક પણ યોદ્ધો કે સેનાપતિ નથી હાથપર આવેલો વિજય તમે આજે હડ સેલી મૂક્યો છે ” પ્રમાદે ગુસ્સામાં કહ્યું.

આ અનીતિના અભિપ્રાયથી જાણીમસિંહ તેના મનપર કાણુ રાખી શક્યો નહિ, અને ક્રોધાવેશમાંજ યોદ્ધો ઉઠ્યો. ‘ત્યારે શું તમે યુદ્ધનીતિની વિરૂદ્ધજ સર્વ કાર્ય કરાવવા માંગો છો.’ એક વીર યોદ્ધો તે કહી પણ કરશે નહિ પ્રથમથીજ તમારી યોજના નીતિ વિરૂદ્ધની હતી. દુસ્મનને એતાવ્યા સિવાય અચાનક હુમલો કર્યો, દિવસને બદલે રાત્રિના સમયે યુદ્ધ કર્યું, અને યુદ્ધ ચાલુ થયા પછી પણ તમે કાવત્રુ કરી સામા પક્ષપર વિજય મેળવવાનો ઇચ્છા રાખો છો. ખરા શુરવીરોને એ છાજતું નથી તમારી ખાવી યુદ્ધ નીતિ સમસ્ત રાજનગરના સૈન્યને ક્ષરમાવે છે અનાર સુધીનાં તમારા નીતિ વિરૂદ્ધનાં કાર્યોમાં માત્ર એકજ વિચારથી કે રાજ નગરનું લૂણ ખાધું છે તે હરામ ન કરવું તેથી કામ લીધે, પરંતુ રણ-ભૂમિપર પણ તમે અનીતિથી વર્તવા માગતા હશો, તો તેમાં જ લીમસિંહ કહી પણ કામ નેહ્યું નહિ મહારાજની આજ્ઞા હશે તો સેવક છૂટો થઇ જવા તૈયાર છે ” છેલ્લું વાક્ય બોલતા તે રાજ કેશરીસિંહ તરફ ફર્યો

રાજ કેશરી પ્રમાદપર ગુસ્સે થઇ રહ્યો હતો, પણ તેને કંઈ કહેતાં

તે અમકાતો હતો વળી તેની સ્થિતિ એવી હતી કે જલ્દીમસિદ્ધ કે પ્રમાદ બનનેમાથી એકને છોડે અગર ગુસ્સે કરે, તો તેથી તે તેના પગ પરજ કુહાડો મારવા જેવું હતું આથી તેણે નત્ર સ્વરે જલ્દીમસિદ્ધને કહ્યું “ જલ્દીમ, આમ ક્રોધ કરવાનું કાષ્ટ પ્રયોજન નથી અમુક કાર્ય પ્રમાદની ઇચ્છાનુસાર ન થયું અને તેથી તેમના ક્રોધી સ્વભાવને અગે એ શબ્દ કહ્યા, તો તે સમય જાણી જાણી જવા આપણે યુદ્ધ કરી વિજય મેળવવા આવ્યા છીએ ત્યાં આમ અન્યો અન્યજ જ્યારે લડી પડીએ, તો પછી દુઃખનો શું ધારે અને આપણો વિજય કેટલો દૂર જાય તેનો આપણે નિશ્ચય કરવો જોઈએ. તમે ખરી બહાદુરીથી યુદ્ધ કર્યું છે, અને મારી તમને બળેને જોજ વિનતી છે, કે આવી મતભેદની તકગરમાં ન હિતરતાં તમે એકત્ર રહી કાર્ય કરો મારા વિજયની આશા એમાજ સમાયેલી છે માટે હાથ શાન થાઓ અને જે કાર્ય હાથપર લીધું છે તેને પાર ઉતારો ”

રાજના આ નત્ર વચનોથી જલ્દીમમિદ્ધ ક્રાંત થયો બીજી તરફ પ્રમાદને પણ જ્ઞાન થયું કે જલ્દીમસિદ્ધ જેવું રત્ન ગુમાવવાનો એ સમયનહોતો એટલે તેનો ક્રોધ પણ ઝાઝો થયો.

થોડીવારે રાજએ પૂછ્યું “ કહો ! જલ્દીમસિદ્ધ, આપણા સૈન્યના શું સમાચાર છે ? ”

“ મહારાજ, સૈનીકોએ યુદ્ધમાં જરા પણ પાછી પાની કરી નથી, ચ પાવતીના પ્રબળ સૈન્ય સામે લાગલગટ વીજ કલાક યુદ્ધ કરવા છતાં આપણા સૈન્યનો ઝાઝો નાશ થયો નથી ત્રીશક ટકા જેટલું લશ્કર ખપી ગયું છે, અને ત્રણસોએક સૈનીકો ખાયલ થયા

છે એમાના અર્ધાં તો આવતી કાલના યુદ્ધમાં હાખલ થઈ શકે તેવા છે ” જલ્દીમસિદ્ધે તેણે કહેલો. અદાજ રજુ કર્યો.

“ આ દિસામે આપણા સૈન્યનો નાશ થયો હોય એમ લાગતું નથી, અને આવતી કાલના યુદ્ધમાં જો આજના જેવુંજ કૌશલ્ય અને વીરના આપણા સૈનીકો મતાવે તો આપણા વિજયની સપૂણ આશા રાખી શકાય ” પ્રમાદ વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

“ મને પણ, એમજ જાણે છે જલ્દીમસિદ્ધ, મને આશા છે કે તમે તથા પ્રમાદસિદ્ધ આવતી કાલે વિજય કંઠે વમાડતા ચપાતી નગરમાં પ્રવેશ કરશો. ” પ્રમાદ બતાવેલી આશાથી જરા આનંદમાં આવી જતાં રાજાએ કહ્યું.

‘ મહારાજ, વિજય આપવો ન આપવા એ પરમાત્માના હાથમાં છે, પરંતુ આજે મારાપર મુકવામાં આવેલા અભિપ્રાયથી મેં તો નિશ્ચય કર્યો છે, કે આવતી કાલે ચ્હાય તો વિજય થાઓ. અગર જલ્દીમસિદ્ધનો દેહ રણભૂમીમાં પડે. મહારાજ, એટલી ખાત્રી ગાખજો કે જલ્દીમસિદ્ધ કદી નિમકહરામી થયો નથી, અને થશે પણ નહિ ” જલ્દીમે મનમાં લીધેલી પ્રતિજ્ઞા જાહેર કરી અને રાજાને નમન કરી તેના તણુમાં ચાલ્યો ગયો.

તેના ગયા બાદ રાજા કેશરી તેની વીરતા અને વફાદારીની મનમાં પ્રશ્નસા કરવા લાગ્યો, કુદ પ્રમાદના બદલે પ્રથમથી તેની સલાહ નહીં લેવા માટે તેને અતરમાં પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો.

જલ્દીમસિદ્ધની પ્રતિજ્ઞાથી પ્રમાદ જાણે પડી ગયો હતો તે અતરમાં તેના પર બળવા લાગ્યો, અને હવે આવેથી તેને હાથ બતાવવાનો મનમાં નિશ્ચય કરી, રાજા કેશરીને મોઢે તેની પ્રશ્નસા

કરતો તેને જે કદુ વચનો કહ્યા હતા તેને માટે ખોટા પ્રશ્નાત્મક કરવા લાગ્યો.

“ ચાલો, જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું હવે તેના વિચારો કરવા હોડી દઈ, ઉત્સાહપૂર્વક આવતી કાલના યુદ્ધમાં વિજય મેળવો એટલે બધું ” આમ કહી રાજા કેશરીસિંહ શયન કરવા ઉદ્યેગ પ્રમાદ પશુ ત્યાંથી હોડી તેના તણુમાં ચાલ્યો ગયો.

ત્રણેમાથી એકને નિદ્રા આવતી નહોતી જાલીમ પ્રમાદને શિ કારતો બીજા દિવસના યુદ્ધમાં પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવાના વિચાર કરી રહ્યો હતો. યુદ્ધમાં તેણે જોયેલું મૃદુનું સૌર્ય અને તેની યુદ્ધ આપલ્યતા તેની નજર આગળ ખડા થતાં તે અતરથી તેની પ્રશ્નસા કરતો હતો, અને જો વિજય ન મળે તો મૃદુ જેવા વીર નરના હાથે રણભૂમિપર મરવામાં તે આનંદ માનવા લાગ્યો.

પ્રમાદ સંખ્યામાં પડ્યો પડ્યો બીજા દિવસના યુદ્ધમાં સુલભને સ્વધામ પહોંચાડી દેવાના વિચારોમાં મશગુલ હતો, જ્યારે રાજા કેશરીસિંહ આમરદમથી ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ ગયો હતો. જો યુદ્ધમાં પરાજય થયો તો ચ પાવતી લેવા જતા રાજનગર પશુ જશે અને પોતાની મ્હી વધે થશે, એ ચિંતા બીજી ચિંતાઓ કરતાં તેના હૃદયને રાત્રિ દિવસ કોચાં કરતી હતી.

રાજનગરનું સૈન્ય જ્યારે આરામ લેતું હતું અને તેના આગેવાનો આરામ લેતા લેતા વિચારમગ્ન થઈ રહ્યા હતા, ત્યારે ચ પાવતીના સૈનીકો મૃત્યુ પામેલા સિપાઇઓના નગરમાં તેમ નગર બહાર પોંચ્યાં મુઠાં ઉઠાવી, ગાડાઓમાં નાખી સ્થગિત ભૂમિ તરફ રવાના કરી રહ્યા હતા. મૃદુ તથા સુલભ બીજા દિવસના યુદ્ધમાં બુદ્ધ

રચના કેવા પ્રકારની રાખવી, તેની ગોઠવણ કરી રહ્યા હતા, અને ચંપાવતીના પ્રધાન કદાચિત્ દુસ્મનો રાત્રે છાપો મારે, તો બચાવ કરવા એક લશ્કરની ટુકડી તૈયાર રાખી, ચોમરદમ નજર રાખી રહ્યા હતા.

રાજમહેલમાં ઓ વર્ષ તમામ ચિતાગુર હતો રાણી છુદ્ધિ-મળી તથા રાધેશ્વરી અન્યો અન્ય એક બીજાને આશ્વાસન અને વૈર્ય આપતા હતા, અને લતિકા તથા ચદ્રિકા, મૃદુ અને સુલભનુ રક્ષણ કરવા ઇશ્વરની આરાધના કરી રહ્યા હતા. નિદ્રાદેવીએ તેમની પાસેથી પણ રાજ લીધી હતી.

### પ્રકરણ ૫૮ મું.

#### યુદ્ધનો બીજો દિવસ—વિજય

સૂર્યોદય પૂર્વ દિશામાંથી પ્રગટ થતા પૃથ્વીપર ઝાંખો પ્રકાશ નાખી રહ્યા હતા, તે સમયે રાજનગરના તેમ ચંપાવતીના થોડાઓ પોશાક સજ્જ, હથિઆરો દુરસ્ત કરી રહ્યા હતા. રાજ કેશરીસિંહ, પ્રમાદ તથા બલીમસિંહ પણ સજ્જ થઈ તત્કાલમાં જ બહાર નીકળ્યા. આજના યુદ્ધમાં વિજય કે પરાજય એમાંથી એક નક્કી કરવાનો બલીમસિંહે તેના અનમા કરાવ કર્યો હતો, અને તેથી તે તેના હાથ નીચે મુકાએલી સૈન્યની ટુકડીમાં જઈ તેના સૈનીકોને પોતાની પ્રતિષ્ઠા બહેર કરી, તેમજ યુદ્ધ ચાતુર્ય અને વીરતા પુરેપૂરાં બતાવવા સમજીત કરી રહ્યો હતો. પ્રમાદ તથા રાજ કેશરીસિંહ પણ

પોતપોતાની ટુકડીના થોડાઓને આમણે દિવસે તેમણે બતાવેલી વીરતાની પ્રશ્ન સા કરી એથી અધિક શૌર્ય વાપરી શત્રુનો પરાજય કરવા ઉશ્કેરવા લાગ્યા.

રાજનગરની છાવણીમાં આ પ્રકારની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી, ત્યારે ચપાવતીનું સૈન્ય સજ્જ થઇ, શત્રૂના આવવાની રાહ જોતું હોયું હતું વ્યાગલા દિવસની પેઠે આજે પણ સૈન્યના ત્રણ વિભાગ પાડી દેવામાં આવ્યા હતા, અને ચપાવતીના પ્રધાન, મૃદુ તથા સુલભ અંકેક ટુકડીના મધ્યસ્થમાં સજ્જ થઇ અગ્નિવારૂં થયેલા હતા.

જોતજોતામાં સૂર્ય નારાયણે નભમાંથી બહાર નીકળી આવી ચોગરદમ પ્રકાશ ફેલાવી મૂક્યો, અને રાજનગરના સૈન્યે રણુર્જીગડા પુર્કનાં કુચ કરવા માંડી ચપાવતીના સૈન્યમાં એ રણુર્જીગડાનો અવાજ જતાંજ તેમણે પણ રણુર્જીગડા વગાડવાં ચાલુ કરી, આજે નગરથી દૂર યુદ્ધ કરવાનો તેમણે નિશ્ચય કરેલો હોવાથી આગળ શત્રુની મામે વધવા માડ્યું.

અદ્ય સમયમાંજ બન્ને સૈન્ય એક વિશાળ મેદાનમાં ભેગા થયાં, અને બન્ને પક્ષમાં શુરવીરોને શુરાતન ચઢાવનારા રણુર્જીગડાના નાફ થવા લાગ્યા હોય પક્ષના થોડાઓ સમશેર ચમકાવતા રણુર્ધ્વીલા થઇ એક બીજા પર તુટી પડ્યા રાજનગરનું સૈન્ય મરવા કે મારવાના નિશ્ચય પર આવેલું જોઇ ચપાવતીના સ્ત્રીકોતું પણ ઝનુન વધવા માડ્યું. આ દારણ્ય યુધ્ધમાં બન્ને પક્ષના કેટલાંક સૈનીકો જોતજોતામાં મરણ્યને શરણુ થઇ ગયા.

મધ્યાહ્ન થતાં રાજનગરનું લગભગ અર્ધ ભાગનું સૈન્ય અખી



મધુ ચપાવતીના લશ્કરમાંથી પણ લગભગ ઝેટલોજ નાશ થયેલો હતો, પરંતુ તે લશ્કર બધું મોટું હોવાથી થયેલો નાશ એકાએક માલમ પડી આવતો નહોતો. આજના સમામથી મને તે ઝેટલો પશુનો વિજય વા પરાજય નિશ્ચિત થઈ જશે, એ લડતા સૈનીકો તરફ નજર નાખતાજ જણાઈ આવતું હતું.

મૃદુ સુલભ તથા ચપાવતીના પ્રધાન પોત પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી સાથે દારૂથી જગ મચાવી રહ્યા હતા. ગાલીમસિંહ મૃદુને અશ્વપરથી પાડવા તેનાથી બનતી તમામ કળાઓ અજમાવવા લાગ્યો, પણ એકેમા તે ફાળ્યો નહિ. મૃદુની યુદ્ધ નિપુણતા માટે તે તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો, અને પ્રમાદને બદલે જો મૃદુ રાજનગની સહાયના હોય તો વિજય અવગ્ય મળે એમ માનવા લાગ્યો.

સુલભ તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા કનકનુ સ્મરણ કરી, પ્રમાદ ઉપર દાવ આવે બા કયે જતો હતો, પરંતુ પ્રમાદ પણ તેનાથી બનતું કૌશલ્ય વાપરી તેની નેમ યુદ્ધાવતો હતો.

રાજા કેશરીસિંહ અને ચપાવતીના પ્રધાનનું યુદ્ધ સાધારણ ચાલ્યા કરતું હતું. દુસ્મનને અને તેમાં ખાસ કરીને દુષ્મન રાજનગના નૃપતિને મારવા કરતા તેને હેઠ કરવામાં સામાન્યની એ પ્રધાન સમજતો હતો અને તેથી પ્રસંગે આવવા છતાં તે રાજા કેશરી પર અવધેણુ બા કગતો નહોતો.

સુર્યનારાયણ જેમ જેમ અસ્તાચળ પર્વત પ્રતિ ગમન કરતા ગયા તેમ તેમ રાજનગરના સૈન્યમાં બદાડો થતો ગયો. અને સૈનીકો નિર્બળ થતા ગયા. લગભગ સંધ્યા સમય થવા આવ્યો. ઝેટલામાં મૃદુ જે તરફ લડતો હતો ત્યાંના સૈન્યમાં ભગાણુ પડ્યું. રાજનગરનાં

સૈનીકા નાસતા બીજી દુકાનીની મદદમાં જવા લાગ્યા સેનાપતિ જલ્દીમસિંહ મૃદુ સામે ઝાઝો સમય ટકી શક્યો નહિ દાવ જોઈ મૃદુએ “ જયદેવી ” ના ઉચ્ચારણ સાથે એક ધા એવા સખત કૌરવે કે સેનાપતિ તથા તેનો અથ જન્ને મરણુ તોલ થઇ બૂમિપર ઢળી પડ્યા. પડતા પડતાં પણ જલ્દીમસિંહના મુખમાંથી મૃદુને માટે પ્રસન્નક ઉદ્ધારો નીકળી પડ્યા ‘ શામાશ ! કુલીનસિંહના કુલીન કુમાર ! ધન્ય છે તારી વીરતાને ! તારા જેવા વીરના હાથે મારૂ મૃત્યુ થાય છે, તેથી મને આનંદ અને શાંતિ બન્ને મળ્યાં છે. ”

બૂમિપર મૃત્યુવચ થઇ પડેલા જલ્દીમસિંહના આ ઉદ્ધારો સાબળતા મૃદુને તેને માટે માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઇ અને તેણે કહ્યું “ વીર જલ્દીમસિંહ, તમારા જેવા નર રત્નની રાજ્યનગરને પણ ખોટ જણાયે. લાચાર છુ યુદ્ધમાં કોઇ કોઇનો બચાવ કરી શકતુ નથી ” મૃદુ પૂરે ખોલી રહે તે પહેલા જલ્દીમસિંહનો આત્મા પરલોક ગમન કરી ગયો. તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઇ એ વીરનરની લાશ રણબૂમિમાં રખડતી ન રહેવા દેતા, મૃદુએ તેના સૈનીકાને તે દૂર કોઇ નિર્ભય સ્થાને મુકી આવવા આજ્ઞા કરી, અને પોતે જીલભની મદદમાં જઇ પહોંચ્યો.

જલ્દીમસિંહ મરાયાની ખૂબ આખા સૈન્યમાં ફેલાઇ ગઇ પ્રમાદ તથા રાજ કેશરીને પણ તેના સૈન્યને વિખરાતુ જોઇ જલ્દીમ પડયાની ખાતરી થઇ સેનાપતિ જલ્દીમના મત્યુથી રાજ કેશરી ગભરાયો તેને લડ્યા સિવાય અન્ય ઉપાય નહોતો એટલે મરણીયા થઇ તેણે તેના પ્રતિરૂપી ઉપર ઉપરા ઉપરી ધા કરવા માંડ્યા.

આ તરફ પ્રમાદ ડગ્યો નહોતો જાણીમસિદ્ધના પડવાના સમાચાર જાણી શત્રુપક્ષના એક આગેવાનને પાડવાના નિશ્ચય પર તે આવી ગયો દાવ જોઈ સુલભને પાછળથી બા કરવાનો વિચાર કરીને તેની સામેથી ખસી ગયો, અને શત્રુ દળમાં ભારે કતલ ચલાવવા માડી, પણ તે જાણ્યો નહોતો કે તેની મુશદ બર આવે તેમ નહોતું મૃદુ છૂટો ચર્તા સુલભની પડખે જઈ ઉભો હતો, અને જે દુશ્મનો હાથમાં આવે તેને બાયલ કર્યો જતો હતો શૌડીવારે પ્રમાદની દૃષ્ટિ તેના પર પડી, અને સુલભને મારવાના કાર્યમાં તેને અતરાયર થયેલો જોઈ ખીજવાયો દિમત ધરી તે પાછો સુલભને સામે આવ્યો, અને તેના અશ્વપર તેણે સખત બા ઉમાર્યો. ચાનાક તુલને એ બા ચુકાવ્યો અને સમશેર ચમકાવતો પ્રમાદ હિપર બા કેવા લાગ્યો આ બે મહાન યોદ્ધાઓનું યુદ્ધ એવું ઝામ્યું અને તેઓ એક બીજાના ના એવી ચાલાકીથી ચુકાવવા લાગ્યા, કે જોનાર માત્ર તેમની પ્રશંસા કર્યા વિના રહે નહિ. આવું યુધ્ધ ઝઘો સમન ટકી શકતું નથી એ બે યોદ્ધાઓના સંઘર્ષમાં પણ એમજ થયું મુલને એક બા એવો ઉગાર્યો કે તે ચુકવવાને પ્રમાદને તે તેની તગવાર પર ઝીલી લેવો પડ્યો તરવાર પર બા પડતાજ તેના બે કંકડા થઈ ગયા પ્રમાદનો અશ્વ ચમક્યો અને એ સાથેજ તે તેના પરથી ગબડી પડ્યો. સુલભ પણ તકજોઈ નિમેષ માત્રમાં અશ્વપરથી કુદી પડી, ભુમિપર પડેલા પ્રમાદની છાતી પર ચઢી બેઠો.

“ દુષ્ટ ! મારી કનકના પ્રાણુધાતક ! આજે તમને હવે યમ-સદનમાં પહોંચાડી મારે દેવીનું વૈર વસુલ કરે છું ” આમ બોલતા સુલભે કમ્બરમાંથી કટાર કાઢી, તે પ્રમાદની છાતીમાં ખોતી દેવા

ઉગામી, એટલામાં એકાએક પાછળથી તેનો કટારવાળો હાથ પકડી ફાંપીને કહ્યું “ સમુર ! સુલભરાય ! ક્ષમા ”

સુલભે પાછું જોયું તો મૃદુને તેનો હાથ પકડી ઉભેલો જોયો

“ મૃદુસિદ્ધ, છોડો આ પાપીનો પ્રાણ લઈ મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા દો ” ઉશ્કરાયલા સુલભે મૃદુના હાથમાંથી પોતાનો હાથ છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું

“ નહિ, સુલભભાઈ ! ક્ષમા એ ગમે તેવો પાપી છે પરંતુ મારો ભાઈ છે માટે મારી ખાતર પણ એને જીવિતદાન આપો ” મૃદુ સુલભને નમ્રપણે વિનવવા લાગ્યો

મૃદુ ! હજી પણ આ પાપીપર દયા થતાં છે ! એ નગધમને “ ભાઈ ” કહેતા તારી જીભ કેમ ઉપડે છે ! આમ કહી પ્રમાદની છાતી પરથી ઉડતા ઉડતા તેને ઉદ્દેશી નુનભ કહ્યું “ દુષ્ટ ! ધન્ય છે આ મૃદુને કે તે આટલું આટલું તેને દુઃખ દીધું, છતાં તેની મૃદુતા છોડતો નથી, અને તારા જગા નગપિશાચને જીવિતદાન અપાવ છે જા પાપી ! તારા દુષ્ટતાને જીલ્લા જઈ તને અત્યારે જીવતો છોડું છું. ”

સુલભ જોતો પ્રમાદની છાતી પરથી ઉડ્યો કે મૃદુ તેને “ ભાઈ મદાન ઉપહાર કર્યો. ” એમ કહી ભેટી પડ્યો પ્રમાદ પણ જમીન પરથી ઉભો થયો અને શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો

“ ભાઈ મૃદુ, આ દુષ્ટને છોડો મુકવાની જરૂર નથી. એને જીવિતદાન તો આપ્યું પરંતુ એને કેદ કરવોજ જોઈએ ”

સુલભનું કહેવું માન્ય રાખી, મૃદુ સૈનીકોને પ્રમાદને કેદ કરવાની આજ્ઞા કરે છે, એટલામાં રાજા ટેશરીસિદ્ધના સૈન્યમાં નાશ ભાંગ

થવા માંડી કોઈ કહેવા લાગ્યું કે પ્રધાનશ્રી પડયા અને કોઈ કહે કે રાજા કેશરી પડયો. મૃદુ તથા સુલભાનું બનનેનું લક્ષ તે તરફ દોરવાયું, અને પ્રમાદનો કાંઈ વિચાર કર્યા વિના અચ્ચારૂં થઈ જે તન્દ્ર પ્રધાનની ટુકડી લાડતી હતી ત્યાં જવા નીકળી પડયા.

મરણીઆ થઈ પડેલા રાજા કેશરીના ધા અપાવતીનો અમાત્ય ઝાઝો સમય સુકાવી કે ઝીલી શક્યો નહિ. રાજાનો પ્રાણ ન હોતા તેને કેદ કરવાનો તેનો નિશ્ચય તેને છોડવો પડ્યો, અને મરણીઆ થઈ તેણે પણ કેશરીસિંહના ઉપર સામા થા કરવા માડયા. અદ્ય મમયમાં પ્રધાનના એક અપાટાથી કેશરીસિંહ અશ્વપરથી ગબડ્યો. લોકીથી તરભોળ થયેલી રણભૂમિપર પડતાં તેનો આત્મા પથતવ પામી ગયો, અને અપાવતીનો વિજય પણ નિશ્ચિત થયો.

રાજા કેશરી પડ્યો એટલે ગાબનમરનું જે ભુજ સૈન્ય ત્યાં એકઠું થયું હતું તે નાસવા લાગ્યું. પ્રમાદને રાજાના મરણના સમાચાર મળતા તે નિરાશ થયો. હવે શું કરવું તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. તે જાણતો હતો કે મૃદુ પાછો ફરતા તરત તેને કેદ કરશે. દુશ્મનના કેદખાનામાં નહીં ઇન્ટે તેનું શરણ સ્વીકારવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ, આથી મૃદુ તથા સુલભ પાછો ફરે તે પહેલાં તેની દેખરેખમાં રહેલા ભુજ મૈત્રિદા, જે વિજય મળતાં આનંદમાં આવેલી ગયા હતા, તેમની નજર સુકાવીને ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો.

મૃદુ તથા સુલભ પ્રધાનની પાસે પહોંચે તે પહેલાં રાજા કેશરીના પડયાની અને વિજય નિશ્ચિત થયાની ખરી બાતમી તેમને મળી હતી. અપાવતીના સૈન્યમાં વાગી રહેલા વિજય ડહા પણ તેમને કહ્યું પડયા, અને પ્રધાનશ્રી પણ તેમને સૈન્ય સાથે આવતા.

સામા મળ્યા

પ્રમાદ પડ્યાના સમાચાર પ્રધાનને મળ્યા હતા, પરંતુ તે મરણ પામ્યો કે કેદ થયો છે તે તે જાણતો નહોતો, એટલે તેને માટે તેણે સુલભને પ્રમ ક્યો. પરંતુ એટલામાં જ એક સૈનીકે આવી તેના પલાયન કરી ગયાના સમાચાર જણાવ્યા.

સુલભને આથી ખેદ થયો પરંતુ મૃદુએ તેને ધીરજ આપતા તેને શોધીને કેદ કરી લાવવા વચન આપ્યું.

વિજય ડોકા વગાડતું મૈન્ય નગરમાં ગયું નગરજનોએ સૌને આનંદથી વધાવી લીધા રાજમહેલમાં પણ વિજયના શુભ સમાચાર પહોંચતાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો ભત્રીજા તથા ચંદ્રિકાએ મૃદુ તથા સુલભને મહેલના હાથમાં પેસતાજ પુષ્પથી વધાવી લીધા રાણી શુદ્ધિમતી તથા રાધેશ્વરીએ તેમના પર આશીર્વાચનોનો વરસાદ વરસાવવા માડ્યો,

વિગ્રહ દરમ્યાન ચંપાવતીના મૈન્યમાં જે સ્વયંસેવકો જોડાયા હતા, તેમાંથી સદ્ભાગ્યે બહુજ જુજ માણસોનો સંહાર થયો હતો, અને તેથી યુદ્ધની વિજયી સમાપ્તિ થતા ચાર રાત્રિથી ભય તથા હિંમતનો સહન કરતા નગરજનોમાં શાંતિ પ્રસરી હતી રાજમહેલમાં પણ આનંદ અને શાંતિએ આનંદ લીધું પ્રમાદના નાશી ભંવાથી મૃદુ તથા ચંદ્રિકા સિવાય અન્ય જનોને અતરમાં ખેદ થતો હતો, પરંતુ વિજયના આનંદમાં તે દબાઈ જતો હતો મૃદુ અને ચંદ્રિકાના હૃદયમાંથી બાત રનેહ ગયો નહોતો, અને તેથી પ્રમાદને પલાયન કરી જવાનો પ્રયત્ન મળ્યો, તેથી એક રીતે અતરમાં તેમને સ્વદેશ નષ્ટ થયો હતો.

ચ પાવતીના પ્રધાન, મૃદુ તથા સુલભ અતિ શ્રીમત થયેલા હતા છતાં તેઓ આરામ ન લેતા, રાજનગરની શુ બ્યવસ્થા કરવી તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા વિચાર કરતા રાણી બુદ્ધિમતી તથા પ્રધાનની સલાહ મુજબ સુલભે રાધેશ્વરીને સાથે લઈ પરાદીએ રાજ નગર તરફ પ્રયાણ કરવું, અને ત્યાંની પ્રજાને આશ્વાસન આપી, બીજી જોડવણ થાય ત્યાં સુધી રાજનગરમાં જ રહેવું એવો નિશ્ચય થયો. બીજી તરફ મહારાજ શરસેનનું મૃતક ઉતર્યા બાદ તેમજ તેમની માસીક મરણ ક્રિયા પૂરી થયા બાદ મૃદુ તથા લતિકાના શ્રમ કરી, ચ પાવતીની રાજગાદી મૃદુને સોંપવા ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. લગ્નવિધિ તેમજ રાજ્યાભિષેક થાય તે અગાઉ પ્રમાદને શોધી લાવવાની મૃદુની ઇચ્છા હતી, અને તેથી મહાત્માશ્રીને વિજ્ઞાનના શુભ સમાચાર જણાવવા જવાને બદલે સુલભની સાથે તેણે પણ પરાદીએ પ્રયાણ કરવાની રાણીની આજ્ઞા મેળવી લીધી.

### પ્રકરણ ૫૯ મું.

#### અજ્ઞાન-વિમળા કારાગૃહમાં.

વાચક ! ચ પાવતીમા તો શ્રાંતિ થઈ અને પ્રભાત થતા સુલભ તથા રાધેશ્વરી રાજનગર તરફ જવા નીકળશે, પણ તેમનાં જર્તા અંગાઉ દર્યાની શુ સ્થિતિ છે તેનું જરા અવલોકન કરીએ.

રાજા કેશરીસિંહનું આજ્ઞાપત્ર લઈ પ્રમાદે ફરેલી શુભ સંચયનાનું અનન કરતો, મીઝાં જમાલ જ્યારે ચ પાવતીમાં બીજા દીવસના બુદ્ધની

શરૂઆત થઇ, ત્યારે રાજનગરમાં જઇ પહોંચ્યો હતો. અદ્ય સમયમાં નગરમાં તથા તેની રાંધ પ્રજામાં થયેલો ફેરફાર નિહાળતાં મીચ્ઝા દિઠમૂઠ થઇ ગયો. નગરના વડા ચૌદાની મધ્યમાં તેમજ પ્રત્યેક દુકાનોમાં લોકોની જે ઠઠ પ્રભાતમાં આમી રહેતી હતી, તેને બદલે બજારમાં હડતાલ પાડી લોકોનાં ટોળેટોળા કાંઇ રાજ કેશરીને તો કાંઇ પ્રમાદને રાજનગરના કાળરૂપ ગણી ધિ.કારતા તેની દૃષ્ટિએ પડ્યા કેટલેક સ્થળે લોકોની સભાઓ ભરાયેલી પશુ તેની નજરે પડી, અને એ સભાઓમાં ડોક્ટર અબજ તથા તેની સાંખી સ્ત્રી વિમળાને આગળ પડનો ભાગ લેતા પશુ તેણે જોયા. આખા નગરમાં ઉપસ્થિત થયેલા અળભળાટનું અવલોકન કરતો જમાલ રાજ્ય-મત્રા પાસે જઇ પહોંચ્યો, અને રાજ કેશરીસિંહનું આગ્રાપત્ર તેની આગળ રજુ કર્યું.

મત્રી રાજની આગ્રા આવવાની રાહજ રોઇ રહ્યો હતો, એટલે મીચ્ઝા જમાલે આપેલો પત્ર, તે ઉપર કરેલી મહોર તપાસી તરતજ ઉધાડી તેણે વાંચવા માડ્યો. એ ત્રણુવાર તે પત્ર વાંચી ગયો. વાંચતાં વાંચતાં તેના મ્હેરાપર કાંઇ મહાન આપત્તિ આવી પડતાં ઉપસ્થિત થતી ચિંતાના ચિન્હો જણાવા લાગ્યા. પત્ર હાથ-માંથી નીચે મુકી તે બડીભર ગભીર વિચારમાં ગરક થઇ ગયો. ગળગા અમલમાં મુકવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ તે સમયની પરીસ્થિતિનો વિચાર કરતાં અબજ અને વિમળાને કેદ કરવામાં આવે તો નગરજનો વધારે ઉશ્કેરાશે એવી તેને ખાત્રી હતી. અને તેમ થતાં જો રાજની આગ્રાનુસાર લડાઇનો કાવદો અમલમાં મુકવામાં આવે, તો શાંતિ થવાને બદલે રાજ અને પ્રજા ઉભયના નાશનું ખોજ રોપાવાની તેને ધાસ્તી લાગતી હતી.



મત્રીની સ્થિતી “ સુડી વચ્ચેની સોપારી ” જેવી થઈ રહી. રાજગઢા અમલમાં ન મૂકે તો પોતાને દુ:ખ હતું, અને તે અમલમાં સુઠવી એ રાજ્યને હાનિકારક હતું. ઉભયમથી કેાનું હિત જોવું તેના મત્રી એકાએક નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. જો તે કેવળ સ્વતંત્ર વિચારવાળો ન્યાયી અને દેશાભિમાની નર હોત, તો પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવા તરતજ તત્પર થાત, તેમ જો તે કેવળ સ્વાર્થ હોત તો પ્રગળા કલ્યાણ અકલ્યાણનો વિચાર કર્યા વગર તેનો સ્વાર્થ મહાળી ગળગાં તાત્કાલિક અમલમાં મુકત. પરંતુ મત્રીનો સ્વાર્થ મધ્ય, દેશાભિમાન ઇત્યાદી અર્થ દગર સ્થિતિમાં મુકાયલા હતા. તેનામાં ઉચ્ચ સંસ્કારોએ વાસ કરેલો હતો, પરંતુ કેશરીસહ જેવા રાજગઢા દરબારમાં તે પોષિત થવાને બદલે તેમાં મલિનતા અને સ્વાર્થો મોટે ભાગે પગ પેસારો કરી દીધો હતો. આથી માત્ર થોડા બધા રહેલા સંસ્કારોના પ્રતાપે ગળગળા કલ્યાણ તરફ મત્રી નજર કરી શક્યો, પરંતુ છેવટનો વિચાર તો તેના પોતાનો સ્વાર્થ જેવા તરફ જ ઉતર્યો. ડોક્ટર અજબ તથા વિમળાને કાષ્ટ યુક્તિ કરી કેદ કરવાનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. નગરજનોની મધ્યમાં એ બન્નેને કેદ કરી લઈ જવા તેને વાસ્તવિક વાગ્યું નહિ. અજબ તેને ધેર જાય ત્યારે ત્યાંથી તેને તથા તેની ક્ષીને એકદમ કેદ કરી ગુપચુપ કારા ગ્રહમાં પૂરી દેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. શહેર ફોજદારને તેને તાત્કાલિક તેડાવી મગાવ્યો, અને તેને સિપાઇઓની એક નાનકડી ફોજ સાથે અજબને ધેર જઈ તેને તથા તેની ક્ષીને ગુપ્ત રીતે કેદ કરી લાવવા આજ્ઞા કરી. ચીઝા જમાલને પણ ફોજદારની મદદમાં રહેવા મત્રીએ સૂચના કરી, અને પોતે કદાચિત્ લગાઇને કાયદો

અમલમાં મુકવે પડે તો તેને માટે જોઈતી તૈયારી તથા બદોબસ્ત કરવામાં રોકાયેા

અજબ તથા વિમળા નિર્ભયતાથી તેમણે હાથપર લીધેલી પ્રતિમા નિમમ થઇ રહ્યા હતા એ દપતિએ નગરજનોનો સપૂર્ણ વિશ્વાસ મપાદન કરી લીધો હતો, અને કેટલાક રાજ્યનિપુણ કર્મચારીઓ કે જેઓ દરબારની નોકરીમાંથી મુક્ત થઇ ગયા હતા, તેમની મદદ અને મલાહથી રાજનગરની પ્રજાને સ્વતંત્ર બનાવવા પ્રાથમિક ચોખનાઓ રચી રહ્યા હતા .

મધ્યા સમય થતા એ દપતિ તેમના નિવાસ સ્થાને ગયા. અપાવતીમાં ચાલી રહેલા યુધના સમાચાર જાણવા અજબ ધણે ઉત્સુક થઇ રહ્યો હતો, કારણકે એ વિમળના પરિણામ ઉપર તેણે હાથપર લીધેલા કાર્યની સાકશ્યતાનો મેટો આધાર હતો, પરંતુ અધાપિ તે કાષ્ઠપણુ સમાચાર મેળવી શક્યો નહોતો જો વિમળા હિમત કરે તો તેને અપાવતી મોકલી સમાચાર મગાવવાની ઠગ્ગ થઇ, અને તે વિમળાને જાહેર કરવાનો વિચાર કરે છે, એટલામાં કેટલાક સિપાઇઓ તેના ધર તરફ આવતા હોય એમ તેને લાગ્યું. તે હિચકાપર ઝુલતો હતો ત્યાંથી સફાળો છીડી બારી પાસે ગયો, અને જોયું તો એ સિપાઇઓની ફોજ નગર ફોજદારના અગ્રસર-પણા નીચે તેના ધર તરફ આવતી હતી ફોજદારના આજમનનું કારણ તે તાત્કાલિક ચેતી ગયો, અને વિમળાને બોલાવી તેને આવેલી આપત્તિથી વાકેફ કરી

સતી વિમળા પતિના મનાર વિચોગ માટે શોચ કરવા લાગી, પરંતુ અજબ તેને આશાસન તથા ધૈર્ય આપતો હાથપર લીધેલા

કાર્ત્તમા મચ્ચા રહેવની સૂચના કરવા લાગ્યો તે બિચારો કયા જાણતો હતો કે તેની સ્ત્રીનો નિવાસ પણ તેની સાથે મારામતજનક થવાનો છે !

અરુપ મમયર્માજ નગર ફોજદારે તથા મીઆ જમાલે બબ્બ બના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો બબ્બ જાણે અબબયો હોય તેમ વિવેકની રીતથી તેમને આવકાર આપવા સામે ગયો દાદર આગળજ સર્વ બેમા થઈ ગયા અને ફોજદારે અબબને કેદનું વારંટ બતાવ્યું. અબબ જાણતો હતો એટલે તેને એથી કાંઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ તરતજ આગ્રાને આધીન થવા તે તૈયાર થયો ફોજદારે તેના હાથમાં હાથ કડી પહેરાવી દીધી અને દૂર ઉભેલી વિમળા તરફ ફરી તેને માટે કાઢવામાં આવેલું વોરંટ બતાવી તેને પણ તૈયાર થવા હુકમ કર્યો.

વિમળાને પણ કેદ કરવામાં આવતી જોઈ અબબ ક્રોધાયમાન થયો અને ફોજદાર જોવો વિમળાના હાથમાં બેડી નાંખવા જાય છે તેવોજ તે ધુરકી ઉઠ્યો “ સખૂર ! ફોજદાર સાહેબ, એક અબબના જાતિને કેદ કરતાં પહેલાં પરિણામનો વિચાર કરો, વિમળાને કેદ કરવાનું વોરંટ કાઢનાર કોણ છે ? ”

“ ડોક્ટર સાહેબ ! રાજદ્રોહના જે ગુન્હા તમે કરી રહ્યા છો, તેમાં આ તમારી સ્ત્રી વિમળા પણ મદદગાર છે, એટલે રાજ્ય-મંત્રીના આ વોરંટની રૂએ તેને પણ કેદ કરવાનો મારો અધિકાર છે ” વોરંટ બતાવતા ફોજદારે જવાબ આપ્યો.

“ કાણુ ! વિમળાને માટે કેદનું વોરંટ કાઢનાર રાજ્યમંત્રી ’ અબબના ઉપર મુકાએલા કાંઈપણ પ્રકારના તોહમતની પુરવાર ન

થાય, તે પહેલાં તેને કેદ કરવાની ખુદ રાજાની સત્તા નથી તો રાજ્યમંત્રી કોણ ? જાઓ તમારા મંત્રીને કેદનું વોરન્ટ કાઢતાં પહેલાં વિમળા ઉપર મુકવામાં આવેલા તોહમતની સાબીતી રજૂ કરવા કહો ” લોખંડની બેઠીથી જકડાએલા અજબે જાણે તે છૂટો હોઈ ફોજદારને વિમળાને કેદ કરતો અટકાવી શકે તેમ હોય એવા દમોમમાં કહ્યું

“ડોક્ટર સાહેબ, મારે તો હુકમનો અમલ કરવાનો છે તમારી દલીલો સાંભળવાનું કામ મારું નથી ” આમ કહેતા ફોજદારે વિમળાના હાથમાં બેઠી પહેરાવી દીધી

ફોજદારનો એક શબ્દ પણ ન સાંભળતા જેવી તેણે વિમળાના હાથમાં બેઠી નાખી તેવોજ અજબ તેના તરફ ધસ્યો, પરંતુ વિમળાએ વચ્ચે પડી તેને અટકાવ્યો, અને કહ્યું, “પ્રાણનાથ, સાહસ ન કરો નોકર નોકરની ફરજ બજાવે એ તેનો ધમ છે, વળી એવું કયા મારું સદ્ભાગ્ય કે આપની સાથે મારે પર્ણ કરાગ્રહમાં આવવાનું થાય માટે જે થાય છે તે સાગ્ર થાય છે તેનો વિચાર કરી શાંત થાઓ દેશની ખાતર કરાગ્રહમાં જવું એમાં કાંઈ કલક નથી પરંતુ મહત્તા છે ” આટલું કહી વિમળાએ ફોજદાર તરફ ફરી કહ્યું, “ ચાલો, અમને હવે કયા લક્ષ જવા માંગો છો ! ”

ફોજદારે બન્નેને બહાર નીકળવા ઇશારત કરી અજબ વિમળાના વચ્ચેનાથી શાંત પડ્યો, હતા તેણે વિમળાની સાથે સાથે ફોજદારની પાછળ ચાલવા માડ્યું

ફોજદાર અને અજબ વચ્ચે ચાલતો વાદવિવાદ સાંભળી મીઝા જમાલ જેવી વિમળાના હાથમાં બેઠી નાખાઈ, કે તરતજ ત્યાંથી

રાજ્યમંત્રી પાસે દોડી ગયો અને તેને મર્વ હુકીકત નિવેદન કરી, બન્ને કેદીઓને બારોબાર કારાગ્રહમાં નખાવી દેવાની સલાહ આપી મંત્રીને જમાલની સલાહ વાસ્તવિક લાગી અને તેથી તેણે તેની મારફતજ યોગ્ય આદા ફોજદાર પર મોકલાવી દીધી

ફોજદાર કેદીઓને લઈ રાજગઢ તરફ આવતો હતો ત્યાં રતામાં મીઠા જમાલે તેને મંત્રીનો હુકમ આપ્યો અને કહ્યું. "ફોજદાર સાહેબ, બન્ને કેદીઓને એકજ સ્થાને રાખવાની મંત્રી મહાશયે મના કરેલી છે, અને કહ્યું છે કે અજબને રાજગઢ પાસેના કારાગ્રહમાં પૂરવો અને વિમળાને ગુપ્ત કારાગ્રહમાં રાખવી મીઠા જમાલનું કહેવું ખરૂં માની ફોજદાર અજબને રાજગઢ પાસેના કારાગ્રહમાં લઈ ગયો, અને વિમળાને ગુપ્ત કારાગ્રહમાં પૂરવા જમાલને સોંપી

વાંચક ! વિમળાને ગુપ્ત કારાગ્રહમાં પૂરવાનું જમાલને પ્રમાદનું ફરમાન હતું જે વખતે તે રાજનગર આવવા નીકળ્યો ત્યારે પ્રમાદે તેને જે ગુપ્ત સૂચના કરી હતી તે વિમળાના સંબંધનીજ હતી. કારાગ્રહની કુમીઓ પણ તેણે જમાલને આપી હતી આમ કરવાનો પ્રમાદનો શુ ઉદ્દેશ હશે તેની વાચકૃદ સહજમાં કલ્પના કરી શકશે. ય પાવર્તાથી વિજય મેળવી, રાજનગર પાછા આવી અજબને ફારસીની શિક્ષા કરવાનો તેનો વિચાર હતો, અને તે થયા બાદ સત્તી વિમળાનું શીયળ લગ કરવાનો દુષ્ટ હેતુ તેના અંતરમાં ઉદભવ્યો હતો પણ તે જ્યજ્યતો નહોતો કે સત્તીના શીયળનું રક્ષણ કરનાર સ્વર્વ્યાપક પરમાત્મા તેનો દુષ્ટ હેતુ જાણી ગયા હતા !

## પ્રકરણ ૧૦ મું.

### હરકેરાયલી પ્રજા.

અજબ તથા વિમળાને કેદ કર્યાના સમાચાર રાત્રિનો સમય હોવાથી ધીરે ધીરે નગરમાં ફેલાવા લાગ્યા અને પ્રજાત યતા આખા નગરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો ઝનુની મનુષ્યોએ કારાગૃહ પર આક્રમણ કરી અજબ તથા વિમળાને મુક્ત કરવા માટે તૈયારી કરવા માંડી, પરંતુ અજબની પ્રવૃત્તિમાં સહાનુભૂતિ આપી આગેવાની ભર્યો લાગ લેનાર કેટલાક ડાહ્યા પુરૂષોએ તેમને તેમ કરતાં અટકાવી, રાજ-મંત્રીને મળી અજબ તથા વિમળાને મુક્ત કરવાની વિનંતિ કરવાનો દરિયો કર્યો તમામ નેતાઓ એકત્ર થઈ રાજગૃહમાં ગયા અને મંત્રીરાજની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા દર્શાવી,

આ ગૃહસ્થોના આવાગમનનું પ્રયોજન મંત્રી સમજી ગયો હતો, છતાં ક્ષાંતિ જાળવવાના હેતુથી તેણે તેમની મુલાકાત લીધી, પરંતુ અજબ તથા વિમળાનો મુક્ત કરવાની તેમની વિનંતિનો તેણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાંજ ઇન્કાર કર્યો નેતાઓએ તેને સલાહ આપતા કહ્યું- મંત્રીવર્ષ ! જરા વિચાર કરો નગરજનો કારાગૃહ પર તટી પડશે તો પરિસ્થિતિ મહા વિપરીત આવશે, અને તમારી પોતાની જાંઘની પણ ભયમાં આવી પડશે ”

“ ગૃહસ્થો ! તમારું કહેવું વાસ્તવિક છે, પરંતુ રાજાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન હું કરી શકું તેમ નથી લોકો તોફાન કરશે તો છેવટે લડાઇનો શાયદો અમલમાં મુકતાં આખા નગરનું સંત્યાનાશ

વળી જરો, માટે કારાગ્રહ પર આક્રમણ કરતા કરાવતા પહેલા તેને ક-  
તમારે પણ વિચાર કરવાનો છે ' મત્રીએ સહજ નમ્રતાથી પણ  
ભય બતાવતા કહ્યું

મત્રીરાજના હૃદયમાં સ્વાર્થ સામે લોભે પણ સ્થાન લેવા  
માડ્યું હતું. રાજ ચ પાવતીથી પાકો ફરતાં તેની આગાને બરાબર  
અમલમાં મુકાયેલી જોઇ તે ખુશ થઇ મત્રીની પ્રશંસા કરી, લાલ  
આપશે એવી તેની ધારણા હતી પણ તે જાણ્યો નહોતો કે, જે  
સમયે તે રાજગૃહ અમલમાં મુકી, લાલ મેળવવાથી આકાંક્ષા રાખતો  
હતો, તે સમયે તે આગાને કરનાર રાજ પરલોક મન કરી ગયો  
હતો, અને રાજનગર પર ચ પાવતીની સત્તા ખેંચી મુકી હતી જો  
આ સ્વાર્થ મત્રીને આ સમાચાર મળ્યા હોત તો કોઇની દલીલ  
વગર તેણે અજબ તથા વિમળાને ક્યારના છૂટા કરી દીધા હોત,  
અને નગરજનોના વિચારો સાથે જળી ગયો હોત, પરંતુ ઇશ્વરને  
ત્યાં પણ ન્યાય હોય છે સ્વાર્થ મનુષ્યોના સ્વાર્થ આચરણો પર  
તે હમેશા નીધા રાખી મોડા વહેલા તેનાં ફળ ચખાડે છે

મત્રીની મુલાકાતથી અજબ અને વિમળાના છૂટકારાની આશા  
રાખનાર ગૃહસ્થો તેનો છેવટનો જવાબ સાંભળી નિરાશ થઇ પાછા  
ફર્યા, પરંતુ તેઓ રાજનગરમાંથી બહાર નીકળે છે, એટલામાં તે  
બધાને કેદ કરી કારાગ્રહમાં પુરી દેવામાં આવ્યા

અજબ તથા વિમળાની સાથે તેમના છૂટકારાની યાચના કરવા  
મયેલા આગેવાનો પણ કારાગ્રહમાં પુરાયા છે, એ સમાચાર નગર-  
જનોમાં પહોંચતાજ અવાલી બદમાશો કે જેમને અજબ તથા  
વિમળા સજામર્જે ફેરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા, તે તથા બીજા

જીનું મનુષ્યો તેમનો ક્રોધ દબાવી શક્યા નહિ. કોઈ ભાડી, કોઈ બંદૂક તો કોઈ તરવાર જેને જે હથિયાર મળ્યું તે લઈ બધા એકે સામટા કારાગ્રહના દરવાજા પર જઈ પહોંચ્યા ત્યાં પહેરો ભરતા સિપાઈઓને ચમદારમાં વિદાય કરી, દરવાજા તોડી કારાગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાનો તેમણે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. પણ તે તાત્કાલિક તૂટે તેમ તેમને લાગ્યું નહિ, એટલે કેટલાક મોટી નિસરણીઓ લાવી, તેની મદદથી કારાગ્રહની દિવાલ કુદી અદર જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

આ સમાચાર તરતજ રાજમંત્રીને કહ્યું પહોંચ્યા અને તેણે કારાગ્રહ પર આક્રમણ કરનારાઓને ગોળી બહાર કરી દેવાની આજ્ઞા કરી મામલો વધી ગયો. ગોળીબહાર શરૂ થતા લોકોનું ઝુંબડ પશુ બધવા માંડ્યું અને કારાગ્રહ આગળથી ખસી કેટલાકે રાજગઢ ઉપર દોડી પાડ્યો. ગોળીબહાર કર્યા છતાં લોકો જાત ન થતા રાજગઢ પર આક્રમણ કરવા લાગ્યા છે, તે જોઈ મંત્રીની હિંમત છૂટી ગઈ તેની મુજાકાતે આવેલા ગૃહસ્થોની સલાહ તેને યાદ આવી પોતાની જીદગીનો હવે ક્યે રસ્તે બચાવ કરવો તેનો તે રસ્તો શોધવા લાગ્યો. એટલામાજ કેટલાક લોકોને તેના ઓરડામાં ધસી આવતા તેણે જોયા પોતાના બચાવ માટે તેણે તૈયાર રાખેલી રીવોલ્વર માથે ઉપરા ઉપરી ગોળીબહાર તેણે કરવા માંડ્યા, અને તેથી કેટલાક માણસો ધામલ થયા અને કેટલાકના પ્રાણ પણ નીકળી ગયા પરંતુ તેથી લોકોનું ઝુંબડ શાંત થવાને બદલે વધી પડ્યું. મંત્રીની રીવોલ્વરમાંથી છૂટતી ગોળીથી મરણનો ડર રાખ્યા વિના લોકો તેના પર તૂટી પડ્યા મંત્રી હતાશ્ચર્ય થઈ ગયો. લોકોએ તેને રાજગઢમાંથી ધસડી બહાર રસ્તા પર ખેંચી આણ્યો, અને જેની જેમ



કુચ્છમાં આવે તેમ તેના પર પ્રહાર કરવા લાગ્યા યોગરદમથી પડતા અસહ્ય પ્રહારથી બિચારો મત્રી મરણને શરણ થઈ ગયો. તેની સર્વ આશાઓ નષ્ટ થઈ અને જોત જોતામાં તેનો આત્મા ઓળાઈ રાજગઢના યોગાનમાં રઝળતું મુકી પરલોક ગમન કરી ગયો.

મત્રીની આ દશા કર્યા બાદ લોકોનું ટોળું પાછું કારાગૃહ તરફ વળ્યું. મત્રીના મરણ સમાચાર જાણીતાં તેની આસાથી લોકોના ટોળામાં ગોળાઓ છોડી રહેના સિપાઈઓ ડર ખાઈ ગયા. લોકોનું ટોળું પાછું કારાગૃહ તરફ આવતું નિહાળતા તેમણે નાસવા માડ્યું. લોકોએ તેમની પૃથ પકડી નહિ, કારાગૃહના દરવાજા તેમણે તોડી નાખ્યાં અને અદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પહેરો ભરતા સિપાઈઓ પણ લોકોનું ઝુંતન જોઈ હાડકી ગયા હતા, એટલે તે કાષ્ઠ લોકોની સાથે ન ચતા તેમની સાથે જોડાઈ ગયા, અને જે ઓરડીમાં અજાણે કેદ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાં તેમને લઈ જઈ તેમના આજેવાનને મુક્ત કરી દીધો.

લોકોના કઠળાણનો તથા તેની સાથે ગોળા બહારનો ધ્વનિ અજાણે કણે પડ્યો હતો, અને તે ઉપરથી પ્રજાજનોએ બહુ ઊંઘાવ્યાનું તેણે અનુમાન ર્યું હતું, પરંતુ મામલો કેવા સ્વરૂપમાં ઝાઝા વણ્યો છે તેની તેને અદિતી નહોતી. જે સમયે લોકોના ટોળા તેના કેદખાના પાસે આવી લાગ્યા ત્યારે પ્રજાનો વિજય થયેલો તેને માલુમ પડ્યો.

જેવો અજાણ બંધનમુક્ત થયો કે લોકો શાંત પડ્યા હસતે વદને નગરજનોની મધ્યમાં તે સર્વને વદન કરતો ઉભો રહ્યો. વિજે-જાને કથે સ્થળે કેદ કરવામાં આવી છે તેની બાતથી મેળવવા તેણે

કારાગરના પહેરેગીરોને પુછ્યું, પરંતુ તેઓ સર્વ અગ્નાત હોવાથી કાંઈ ખુલાસો કરી શક્યા નહિ ટોળામાંના કેટલાક કારાગરની તમામ ઓરડીએ તપાસવા લાગ્યા પશ્ચુ જે કારાગરમાં અજળને પુરવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં તે નહોતી તે અજળ પ્રથમથીજ જાણતો હતો, એટલે તેણે લોકોને ત્યાં જથ્થા શોધ કરતા અટકાવ્યા, અને મંત્રીએ ખીજા જે આગેવાનોને કેદ કર્યા હતા તેમને મુક્ત કરી બધું ટોળું અજળ તથા વિમળાનો જયધોષ ઉચ્ચારતું કારાગરની બહાર નીકળ્યું.

આ સમયે યુદ્ધની સમાપ્તિ થયા બાદ રાજનગરનું જે જીજ્ઞસેન્ય રહ્યું હતું, તેને લઈ સુલભ તથા રાધેશ્વરી આવી પહોંચ્યા સુલભને જેતાજ અજળ લોકોના ટોળામાંથી ડોહતો આવી તેને પગે પડ્યો તત્કાળ અશ્વપરથી ઉતરી, સુલભે તેને સામા પ્રણામ કર્યો કોઠો પશ્ચુ સર્વ ત્યાં ભેગા થઈ ગયા.

“અજળરાય ! આ બધું તોફાન શાનું છે ?” સુલભે પ્રશ્ન કર્યો.

“સુલભરાય ! રાજા કેશરીસિંહના રાજ્યમાં ચાલતી ભેરહુક મીથી ત્રાસ પામી નગરજનો ઉલટી રહ્યા છે ” અજળે જવાબ આપ્યો.

અજળના ટુક પ્રત્યુત્તરતી સુલભ વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયો. રાજા કેશરીસિંહના યુદ્ધમાં મરાયાના તથા પ્રમાદના નાશી ગયાના સમાચાર તેણે લોકોને જણાવ્યા, અને વિશેષમાં કહ્યું “લાઈઓ ! રાજનગરપર હવે ચ પાવતીની સત્તા બેઠી છે અને ત્યાંના મહારાજાની આગ્રાથી અત્રે શાંતિ જાળવવા હું આવ્યો છું. ચ પાવતીની પ્રજા કેટલી સુખી છે, તે આપણે સૌ જાણીએ છીએ, એવા શાંત ગાંધ્યની છાયામાં રહી આપણા રાજ્યમાં પણ શાંતિ અને સુખ

અન્નેને આપણે સ્થાન આપવાનું છે રાજા કેશરીસિંહ પોતે કુદ નહોતો પરંતુ તેના સલાહકારોના અધમ વિચારોથી તેને તથા પ્રાન્તે આટલું અમલ પડ્યું છે એ સલાહકારોનો પણ મોટે ભાગે અત આવી ગયો છે અને બાકી હશે તેનો અલ્પ સમયમાં આવી જશે. રાજનગરની પ્રજા હવે નિર્ભય છે મહુમ કુલીનસિંહના પુત્ર મુદુ સિંહ, ટુક વખતમાં અપાવતીની રાજકુવરી લતિકા સાથે લગ્ન કરી અપાવતીના રાજ્યાસનપર વિરાજમાન થનાર છે તેઓ તેમના તાબાના તમામ રાજ્યોની પ્રજાને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરશે માટે બાકીએ નિશ્ચિત યજ્ઞ હવે વેરાય જાઓ અને નગરમાં શાંતિ સ્થાપી લેવા રાજગાર શરૂ કરો ”

સુનહ બોલી રહ્યો કે તરત અજબે “મુદુ—લતિકા” ની જ્ય બોલાવી લોકોને સૌ મૈને સ્થાનકે જવા સમજાવત કરી કેટલાકે “હજી વિમળા બહેનને છોડાવવાના છે ” એવું જાહેર ક્યું પરંતુ અજબે તેને માટે નિશ્ચિત રહેવા લોકોને સમજાવ કરી રાજનગરના સૈનીકોને પણ સુલભે વિદાય કરી દીધા

લોકો વિખરાય ગયા બાદ અજબરાયે રાજ્યની શુ પરિસ્થિતિ છે, અને તેણે લોકો સમક્ષ રાજા કેશરી તથા પ્રમાદના કાવત્રા કેવી રીતે રજુ કરી તેમને ઉશ્કેર્યા તે તમામ હકીકત અવધરિતિ કહી સબળાવી

“વારૂ પણ અજબરાય ! લોકોએ રાજમહેલપર આક્રમણ કરી સ્ત્રી વર્ગને તે કાષ્ઠ હેરાનગતી પહોંચાડી નથીને !” સુલભના મનમાં ક્રોધરિત યજ્ઞ રહેલી શકાનું નિવારણ કરવા તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ નહિ સરદાર ! જી વર્ગ તમામ નિર્ભય છે તેમને છેડવાનું  
કૃષ્ટ કૃત્ય કોઇએ કર્યું નથી ” અજબે ખુલાસો કર્યો

સુલભને આથી શાંતિ થઇ. હવે વિમળાની પ્રથમ શોધ કરી,  
તમાર આદે બીજા કાર્યોમાં નિમગ્ન થવાનો તેનો વિચાર તેણે અજ-  
બને જણાવ્યો.

સરદાર ! વિમળાને મીઠા જમાલ કારામહમા પુરવા લઇ  
ગયો હતો, અને તે પ્રમાદની સમનાથી જે રથાને આપને રાખવામાં  
આવ્યા હતા ત્યાજ લઇ ગયો હશે માટે આપ એને માટે નિશ્ચિત  
રહો. હજુ જઇને તેને મુક્ત કરી લાવુ છું ” અજબે કહ્યું

“ ઠીક ત્યારે હાલ હું રાધેશ્વરીને લઇને મારા મુકામ પર જાઉં  
છું તમે વિમળા જાહેનને લઇને ત્યાં આવી પહોંચો ” સુલભે અજ-  
બને જવાની રજા આપતાં કહ્યું

અજબે ગુપ્ત કારામહમો માર્ગ જોયેલો હતો. સુલભને નમન  
કરી તે વિમળાને મુક્ત કરવા તાત્કાલિક ત્યાં જવા નીકળી પડ્યો

સુલભ તથા રાધેશ્વરીએ તેમના અશ્વ સુલભના મકન તરફ  
વાળ્યા તેના ગૃહના દરવાજા આગળ પહોંચતાં જ પાછળથી કોઇએ  
રીવોલ્વર ફેડ્યાનો અવાજ સંભળાયો, અને બન્ને જણા અમકીને  
યાહુ જુએ છે એટલામાં રીવોલ્વરમાંથી છુટેલી ગોળી રાધેશ્વરીની  
છાતીની બાજુ પરનો ભાગ વીંધી ચાલી ગઇ એ ક્ષણે જ સુલભે  
એક મનુષ્યને દરથી નાસતો જોયો અને તરતજ તે તેની પાછળ  
પડ્યો

સખ્યા સમય થઇ ગયો હતો અને જે મનુષ્ય નાસતો હતો, તે  
અશ્વના વેગે દોડી રહ્યો હતો એટલે અધિકાર વધતા તે ક્યાંય સતાઇ

જશે, એમ ધારી સુલભે રીવોલ્વર કાઢી તે નાસતા મનુષ્ય પર ગોળી છોડી. તે તેના પગમાં જમ્મને વાગી અને તરતજ તે એક ચીસ પાડી જમીન પર ઢળી પડ્યો.

જેત જેતામાં સુલભ તેની પાસે જઈ પહેચ્યો અને જુએ છે તે મીઆ જમાલ જમીન પર પડ્યો પડ્યો હાકતો હતો.

“કેમ મીઆ સાહેબ ! પેલા વૃક્ષ સાથે બધાયા હતા તે મ હ વિસરી ગયા થુ !” સુલભે કટાક્ષમાં કહ્યું.

“ભૂલી જાઉં ! સુલભ ! તેનુંજ વૈર લેવા મે ગોળી છોડી પણ અસે મ ! તુ બચી ગયો !” જમાલે હાકતાં હાકતાં કહ્યું.

“એમ ! હજુ વૈર લેવાની તારી હઠ્છા હતી ! જાણુતો નહોતો કે વૈર લેનારાઓની થુ રિયતિ થઈ ! જોલ હવે તારી શું હઠ્છા છે ! દયા જોદએ છે કે મોત !” સુલભે પૂછ્યું.

જમાલની હાક નરમ પડતા તે ખડો થઈ ગયો અને “દયા ! તુ થુ મને દયા બતાવવાનો હતો !” એમ કહેતા કમ રમાથી કટાર કાઢી તે સુલભ તરફ ધસ્યો.

સુલભ સહજ ખસી ગયો અને મીઆના હાથમાર્થ કટાર જુટાવી લઈ, એક લાત મારી તેને ગબડાવી પાડ્યો અને તેની કટાર તેની છાતીમાં ખોસી દીધી.

“વા અલ્લાહ ! વા અલ્લાહ !” ના પોકાર કરતો જમાલ મેલતનાં તરફથી આરતો અદખ સમયમાં સ્વધામ પહોંચી ગયો.

## પ્રકરણ ૬૧ મું.

## પ્રમાદની આખર સ્થિતિ.

રણભૂમિમાંથી નાઠેલો પ્રમાદ, કયા જતુ તેના નિશ્ચય કર્યા વગર  
 થકડાઈ જવાના ભયથી આડે અવળે રસ્તે જ્યાં જવાય ત્યાં દોડયો જતો  
 હતો દોડતાં દોડતાં અચાનક એક શિલા સાથે ઠાકરાતા, ત્યાં પડેલી  
 બીજી શિલા સાથે અથડાઈ ગમડી પડ્યો દોડવાથી શ્રમીત થયેના  
 તેના શરીરમાંથી પ્રસ્વેદના ઝેર છૂટી રહ્યા હતા દોડતી વખતે તેણે  
 રૂધિરો શ્વાસ પડ્યો એટલે જોરથી ચાલવા માડ્યો. શિલા વાગ-  
 વાથી તેના મસ્તકમાંથી રૂધીર વહેવા લાગ્યું તેનાં નેત્રો મીચાઈ  
 ગયા તેને ઠાકર એવી સખત વાગી હતી કે તે કયા પડ્યો, અને  
 શું થયું તેનું તેને થોડો સમય લાન રહ્યું નહિ જ્યારે તે શુદ્ધિમા  
 આવ્યો ત્યારે તેને જણાયું કે તે એક નિશાના તિમિર અધકારમા  
 ભયાનક લાગતા અરણ્યમાં ધાયલ થઈ પડ્યો હતો તેના મસ્તક-  
 માંથી પડતી રૂધીરની ધાગથી તેનું વદન તેમજ વસ્ત્રો રક્તમય થતાં  
 જતાં હતા વાયુથી ખખડતાં વૃક્ષોના પાદ્મનો અવાજ તેના કર્ણ-  
 પર અથડાતા, તે ભયભીત થઈ આમખાસ જોતો પણ અધકારમા  
 કાંઈ નિદાળી શકતો નહોતો. તેના મસ્તકમા પડેલા ધૂની વેદના  
 સમય જતા વધવા લાગી તેને જ્ઞાત કરવાનું તેની પાસે કાંઈપણ  
 સાધન નહોતું ચરસેન જેવા મદાન પ્રતાપી વૃક્ષતિનું ખૂન કરતાં,  
 ચોતાની ભગિનીને જીવતી પેટીમા પૂરતા જેનો દાથ મૂળથી નહિ,  
 ચૂકું જેવા ભાઈ ઉપર તથા સુલભ જેવા સુશીલ ગ્રામીની ઉપર

સીતમ જુદમ ગુનરતા જે ડાંગે નહિ, કનક તથા વિમળા જેવી  
સતીઓ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરતા જેનાં નેત્રો મીંચાયા નહિ, વિવિધ પ્ર-  
પચો રચતાં જેને પ્રભુનો પણ ડર લાગ્યો નહિ, તે પ્રમાદ અર-  
ણ્યમાં કેવળ નિરાશ અને હતાશ થઈ પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.  
તેનું સકળ અગ વારવાર ભય અને દુઃખથી કપવા લાગ્યું પાપાણ્ય  
જેતું કડીન હૃદય ધડકવા લાગ્યું અને તેના વિકાળ નેત્રોમાંથી અશ્રુ  
સરી પડ્યા રણભૂમિમાંથી નાસી આવવા માટે તેને અનહદ પશ્ચા-  
ત્તાપ થયો યુદ્ધમાં મુલભને તેનો પ્રાણ લેતો અટકાવી મૃદુએ ખતા  
વેલા ભ્રાતૃસ્નેહની તેને મૃતિ થઈ. ચપાવતી જઈ તેનું શરણુ સ્વી-  
કારવાનો વિચાર હિંમળ્યો, પરંતુ દુષિત આત્મકરણ તે વિચાર  
અમલમાં મુન્તા ડખવા લાગ્યું પ્રમાદી મન તેમ કરવા ના પાડવા  
લાગ્યું

રાજનગર યાદ આવ્યું પણ તત્કાલેજ વિચાર થયો “ હવે  
ત્યાં શું રું ? ચપાવતી અને રાજનગર હવે એકજ છે મિત્ર  
અજ્ઞ પણ દુશ્મન બન્યો મીચા જમાલની ડાણુ જાણે શું સ્થિતિ  
હશે કદાચિત્ તે જીવતો હોય તો પણ શું ! ”

વળી રાજનગરમાં તેણે જે ગુપ્ત ભોયડ રાખ્યું હતું, અને જેમાં  
અદ્રિકાને પુરી હતી ત્યાં જઈ છુપાઈ રહેવાનો વિચાર નૂરો તે  
રૂઝીકર પણ લાગ્યો પણ પાછો વિચાર આવ્યો, ‘ એ ભોયરામ’  
કેદી જેવું જીવન વ્યતિત કરવાથી શું ફાયદો ? એના કરતાં મૃત્યુને  
પસંદ કરવું એ વધારે સારું હશે, પણ તે ક્યા છે ? મારાથી તે પણ  
દૂર નાસતું કરે છે ” એટલામાં તેની મનોરેવી તેને અત્યંત કહેવા  
લાગી, “ પ્રમાદ ! તારું મૃત્યુ તારે હાથેજ થવાનું નિર્માણ થયેલું

છે તારા કુટુંબીથી તારા શરીરના તમામ અવયવો દુપોત થયેલા છે તારી રજેરગમાં પાપકર્મોના ચેપ ઝેટકો ફેલાઈ ગયો છે કે, તારા શ્વાસની ગંધ લેતાં મનુષ્યો તો શુ પણ વનચર પ્રાણીઓને પણ પ્રાચશ્વિતનો ભય લાગે છે ”

“ સત્ય છે મેં માફ જીવન અને દેહ પાપમય બનાવી દીધાં કે આ અવનિપર હું એક ભારરૂપ છું મારા આત્માનું કલાણું હવે મારા મૃત્યુમાજ સમાયલું છે ” આમ આત્મગત કહેતો, આત્મ-દત્તા કરવાના નિશ્ચયપગ આવી પ્રમાદ ઉભો થયો કમરમા છુપા વેલી કટાર કાઢી, તે તેના પાપી હૃદયમાં ખોસી દેવા ઉઘી ફરી અધકારમાં ચમકતી કટાર પર તેની સહજ નજર ફરી જે હસ્તમાં તે પકડી હતી તે ધ્રુજવા લાગ્યો તેની અસર કદક મનપર પણ થઈ ધ્રુજતો હાથ નીચે પડ્યો

પણુભ આ ઉત્પન્ન થયેલી નિર્બળતા માટે પશ્ચાત્તાપ કરી, તેણે ફરીની હસ્તને દૃઢ કરી ઉઘો કર્યો, પણ ચમકતી કટાર પર પૂન દષ્ટિ પડી કે તે કપવા લાગ્યો એ કપતા હસ્ત પર તેને તિરસ્કાર શટ્યો અને તેને ધિકારતો કહેવા લાગ્યો ” અરે, પાપી હસ્ત ! ગદુની જતિકા પડાવી લેવા તે નિહરપણે ફેટના અને કેવા ભયકર કર્મો કર્યા, અને આજે કેમ નિર્બળ બની ગય છે ! શુ પ્રમાદના પાપી જીવન પર હજુ પણ તને તિરસ્કાર નથી આવતો ! કાષ્ટક ઓઝોની લાગ્મ લેતાં, નિરપરાધીઓને ફેદ કરતા, સ્વાર્થ સાધવાને મળાતકાર કરતાં, વિષ સુરાડનાં અને રિવોલ્વરોમાંથી જીવલેણ ગોળા છોડતા તું ધ્રુજ્યો નાહ, અને આજે એ તમામ પાપકર્મોનું પ્રાચશ્વિત કરતાં તું કેમ કપા રહ્યો છે ! હિમત ધર જેટલા ઝીંક



દથી લતિકાના પવિત્ર હૃદય સાથે પ્રમાદનું અપવિત્ર હૃદય મેળવવા  
તુ તત્પર થયો હતો, તેટલાજ આનંદથી આજે આ ચમત્ક્રી કટાર  
મારા પાપી હૃદય સાથે મેળવવા તૈયાર થા ”

તેનો કપીત હસ્ત કાઢક રિથર થયો તેના કહેવા પ્રમાણે  
તેના પાપી હૃદય સાથે કટાર મેળવવા તૈયાર થયો, એટલામાં કર્મ  
વશાત્ અરબમાં વનરાજની એક ભયાનક ગર્જના થઈ પ્રમાદના  
હસ્તમાંથી કટાર પડી ગઈ તેના હૃદયમાં ભય પેડો અને તે સાથેજ  
આત્મહત્યાનો નિશ્ચય પણ ડગ્યો. વનરાજના પગમાંથી બચવા  
અધકારમાં પણ તે રથજેથી તેણે નાસવા માંડ્યું તે અતિ શ્રીત  
અને ધાયલ થયેલો હોવા છતાં વનરાજના ભયથી તેનામાં જાણે  
કાંઈ અલૌકિક કૌવત આવ્યું હોય, તેમ દોડતો જોત જોતામાં બધો  
દૂર નીકળી ગયો જ્યારે તેને લાગ્યું કે વનરાજ તેની પાછળ પડેલો  
કે નજીકમાં પણ દેખાતો નથી, એટલે તે જરા ભય રહિત દોડતો  
ધીમે પડ્યો હાફતો હાફિતો તે એક વૃક્ષ નીચે જઈ બેઠો તેના  
મસ્તકમાં પડેલા લામાંથી હજી રૂધિર વહ્યા કરતું હતું તેનામાં હવે  
દોડવાની કે ચાલવાની ગતી રહી નહિ. મૃત્યુનો તેને જેમ આટલો  
બધો ડર લાગે છે તે તે કહી શક્યો નહિ ” શુ માર્ગ પાપકર્મોની  
આથી વધુ શિક્ષા જગતમાં રખડતાં ભોગવવાનું નિર્માણ થયું હશે  
અકસોસ, અગે લતિકા ! તને સપાદન કરવાની દુર્મતિ મને ક્યાં  
સૂઝી ! હે પ્રભો ! પ્રપચમાં પરોવાયલા પ્રમાદે આજની સુધી તારી  
કલ્પના માત્ર પણ કરી નહિ પાપીઓને શિક્ષા કરવાની તારી અ  
જબ સક્તિનું હવે મને જ્ઞાન થાય છે ક્ષમા કર મારા તમામ  
અપરાધો ભુલી જઈ, હે જગદીશ્વર ! મારાપર દયા બતાવ ” આમ

પશ્ચાત્તાપ કરતો અને પરમાત્માની પ્રાથના કરતો પ્રમાદ બેઠો હતો ત્યાંજ ઢળી પડી રૂદન કરવા લાગ્યો.

થોડો સમય રૂદન કરી હૈયુ ખાલી કરવાથી તેને કાષ્ઠક આશ્મન મળ્યું. આતશ્રમ અને ઉભંગરાથી તે લોથ જોવો થઈ ગયો હતો એટલે જરા આશ્વાસન મળતા તેના નેત્રો ધીરે ધીરે મોંચાવા લાગ્યા. પણ તેનું ચિત્ત ગ્રિહર ન થયું તેણે કંરેલા તમામ કુહોરો એક પછી એક તેની નજર આગળ તરી આવવા લાગ્યા. કનકનો તેનો તિરસ્કાર કરી, આપ આપતી તે નિહાળવા લાગ્યો. તેને તમામ સુલભને અત્યંત કષ્ટ આપવા માટે સુલભના પિતા હરનાય દિવાન તેને ઠપકો આપી રહ્યા હોય, એવો તેને ભાસ થયો. રાજ શરસેનનું રૂઢ તેનું ખૂન કરવા માટે તેને ડગવતું હોય, તેમ તેની નજર આગળ ખડુ થતું તેણે જોયું, અને તેનું સકળ અંગ કંપવા લાગ્યું. આ અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં તેના સ્વર્ગસ્થ પિતા કુલીનમિહની તેને ઝમ્મત થઈ. માયુ સમયે તેમણે પ્રમાદને ઠરેલો ઉપદેશ અને તેના આરમાન ભાઈ પહેલ નૃદુ તથા લલિતાની ગભાળ લેવા કરાવેલી પ્રતિજ્ઞા તેના મનપર તરી આવી. પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરી ખૃદુ તથા ચંદ્રિકા ઉપર મીતમ જીહ્મ ગુજરવા માટે તેને શિક્ષા કેળવા કુલીનમિહ સ્વર્ગ-માથી ઉતરી આવતા તે જોવા લાગ્યો. પિતાના ભયથી સ્વભવસ્થ સ્થિતિમાં ડરવા લાગ્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરતો તેની કામા સાચવા લાગ્યો. આવા આવા અનેક ચિતારો તેને ભયભીત કરી રહ્યા હતાં એટલામાં જાણે વનરાજ તેને શોધતો અને ગર્જના કંતો આવી પહોંચ્યો હોય એવો તેને ભાસ થયો. ભયથી તેના નેત્રો ખૂલી ગયા, અને ચમકાને જુએ છે તો એક મોટો વિષધર નાગ કુહાડા મારતો તેના

શરીરપર વિષની જવાળા ફેડી રહ્યો હતો

ભયાનક નામને નિહાળતા પ્રમાદ સફાળો ખેઠો થવા ગયો, પરંતુ વિષમય ગાત્રો એવા સંજ્ઞક થઈ ગયા હતા કે તે હીંકી શક્યો નહિ યુદ્ધમાં બચે, આત્મહત્યા કરતાં બચે અને વનરાજના ભયમાથી પણ મુક્ત થયો, પણ આ વિષધર નામના ઝપાટામાં તે ખરો ફસાઈ ગયો. બચવાની આશા તેને છોડી દીધી. પાપકર્મનો પશ્ચાત્તાપ કરતો અને પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતો તે અદ્ય સમયમાં શમવત્ થઈ પડ્યો. અરણ્યના ઘેર અધકારમાં તેનું પાપી જીવન પણ અધકારમય થઈ ગયું 'ખરેખર' વનચર પ્રાણીઓ પણ તેના અપવિત્ર દેહને સ્પર્શ કરતા ડરતા હતાં વિષધર નામે પણ તેને દશ ન કરતા વિષની જવાળાઓ નાખીનેજ તેને સતાપ્યો.

સુર્યોદય થયો પણ પ્રમાદ જેમનો તેમ વૃક્ષ નીચેજ પડી રહ્યો પરમાત્માએ તેનાં પાપકર્મોની શિક્ષા ખરેખરી આપવા માંડી હતી છેવટે આકાશમાં પશ્ચિમ તરફ ગમન કરતા સવિતા નારાયણુની તેનાપર દષ્ટિ પડી, અને તેમને દયા આવી હોય એમ દેખાયું. અશ્વારૂઢ થઈ જ ગલ્લમાથી પમાર ચતા એક મુસાફર ઉપર તેમના અખર કિરણોનો વરસાદ વરસાવી તેને તાપથી આકુળ બાકુળ કરી નાખ્યો તેના શરીરમાંથી પ્રસ્વેદના ઝેળેઝેળ છૂટવા લાગ્યા તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું અને કોઈ વૃક્ષના છાંયડા નીચે જરા વિશ્રાંતી ભેવાની તેની ઇચ્છા થઈ જે વૃક્ષ નીચે પ્રમાદનો વિષમય દેહ શમવત્ થઈ પડ્યો હતો તે તરફ તેની નજર ગઈ અને તેણે અશ્વને ત્યાં દોર્યો વૃક્ષની સમીપ જતાજ પ્રમાદનો મૃતવત્ દેહ તેની દષ્ટિએ પડ્યો નિમેષ માત્રમાં તે મુસાફર અશ્વપગથી કુદી પડ્યો અને તે શમવત્ પડેના દેહને

આતુરતાથી તપાસવા લાગ્યો. પ્રમાદનું શરીર વિષથી સ્થામ પડી ગયું હતું તેનો શ્વાસોશ્વાસ બંધ પડી ગયો હતો. મુમાદરે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખ્યો. તેનું સ્નેહાર્દ્ર અંતઃકરણ દુખી થવા લાગ્યું. તેના નેત્રેમા ઝળઝળાયા ભરાઈ આવ્યા, અને મદમદ કંઠે પ્રમાદના શરીરે હાથ ફેરવતો જાણે તેની સાથે વાત કરતો હોય, તેમ કહેવા લાગ્યો. “ભાઈ ! તું રણભૂમિમાંથી શું કરવા નાહો ! તે તારી દૃષ્ટતા બતાવી પરંતુ તારો બધું તેનો બદલો સ્નેહથી આપવાનો હતો, એટલું પણ ન કરી શક્યો ! આટલું બોલતાંજ મુમાદર ચોધાર આસ પાડતો રડી પડ્યો. હૈયું ખાલી થતા તે જરા શાંત થયો. પ્રમાદના અચેત શરીરને ઊઠાવી અશ્વપર નાખ્યું અને પોતે પણ અશ્વપર સ્વાર થઈ જ્યાં જવા નીકળ્યો હતો તે તરફ જવા માડ્યું.

વાચક ! આ મુમાદર અન્ય કોઈ નહિ પરંતુ મહાત્માનેયુક્ત-મા મળેલા વિજયના સમાચાર કહી, પ્રમાદની શોધમા જવા ચ પાવતીથી નીકળેનો મુદ્દ હતો. પ્રમાદ જે સ્થાને પડ્યો હતો ત્યાંથી મહાત્માની પર્ણકુટી બહુ દૂર નહોતી, એટલે અદ્ય સમયમા તે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અશ્વપરથી ઉતરી, પ્રમાદના મૃત દેહને પીઠપર ઉપાડી, પર્ણકુટીમા જઈ તેણે મહાત્માના અરણ્ય આગળ સુવાડી મુદ્દ છડી પોકે રડી પડ્યો.

મહાત્માએ પ્રમાદને તરતજ ઓળખ્યો. તેના શરીરનો રંગ જોતાજ તે કોઈ ઝેરી જનવરનો ભોગ થઈ પડ્યાનું તેમણે અનુમાન કયું. લોહથી તરબોળ થયેલા પ્રમાદના મસ્તકપર હાથ મુકી જોયું તો આશાનું કાંઈ ચિન્હ તેમને જણાયું નહિ. છતાં જે જડીશૃદ્ધીથી

મૃદુને સર્પદંશ થયો હતો ત્યારે તેને બચાવ્યો હતો, તે પ્રમાદપર અજમાવી બેઠા પશુ તેની કાંઈ અસર થઈ નહિ. છેવટે નિગ્રાશ થઈ તેમણે શોધ કરતા મૃદુને આવાસન આપતાં કહ્યું “ મૃદુ ! શોધ લામાટે કરે છે ! શાંત થા પાપીને તેના પાપકર્મની શિક્ષા થઈ છે એમા જોય કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી પરમાત્માનો પાક માન કે તારે હાથે અગ્નિસંસ્કાર પામવાનો પશુ એને લાલ મળ્યો એના કૃત્યોનો બંધો તો પરમાત્માએ એને યથાસ્થિત આપવા માડ્યો હતો પરંતુ એ તારી શુભ વચ્છનાનો પ્રતાપ કે એ તારે હાથ આપ્યો, અને છેવટે આ પવિત્ર ભૂમિમા બળવાનો તેને પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયો કદાચિત્ અત્યારે એ જીવતો હોત અમર જીવતો થાય તોપણ શુ ! તું એમ ધારે છે કે એ જ્ઞાત જીવન બોમળી શકત ! નહિ કે નહિ આ અગ્નિપર જન્મ ધારણ કરીને એક પશુ સુદૃઢ એણે કર્યું હોત, તો તેના સ્મરણથી પશુ તેના પાપકર્મોનું કેટલેક અંશે નિવારણ થાત પરંતુ તે પશુ હતું નહિ માટે મૃત્યુ એજ એના પાપનું નિવારણ હતું, અને તે નિપજ્યુ છે, તો તેને માટે શોધ ન કરતા તેના પાપી આત્માપર દયા દાવી તેને જ્ઞાતિ આપવા પરમાત્માની પ્રાર્થના કર ”

મૃદુ ॥ માતૃ રતેદથી બેઠાઈ ગયેલા અત કરણમાં મહાત્માના ઉપદેશાત્મક વચનોથી કાષ્ઠ શાંતિ ણી પ્રમાદના મૃતદેહને ઉપાડી બે સ્થાને કનકનો દેહ ભસ્મિભૂત થયો હતો ત્યાં દષ્ટ ગયો કનકની રમૂતિ થઈ અને હૈયું બરાબ આવ્યું સજળ નેત્રે અકસાસ કે તા ક્રૂરતા પશુ ધેય ધારણ કરી તેણે ચિતા ખડકી અને પ્રમાદના મૃત દેહને તેનાપર સુવાડી અગ્નિ ગરમાર કર્યો જોત જોતામા અગ્નિની

પ્રગટ જવાળામા પ્રમાદનો દેહ સમી ગયો તે હતો નહતો થઈ ગયો.

એકવાર ફરી મૃદુ, કનક તથા પ્રમાદને યાદ કરતા પર્ણકુટીમા આની ખૂબ રડયો. આ સમયે મહાત્માએ પણ તેને ડેટનાં બોધ વચનો દેહ્યા અને આશ્વાસન આપી શાત કર્યો.

મૃદુએ તે ચપાવતી જવા નીકળ્યો ત્યારથી તે પાને પ્રમાદનો મત દેહ લઈ આવ્યો, ત્યાં સુધીની બનેલી તમામ ઘટના ન મહાત્માને કહી મળજાવી અને વિચાર કરતો હતો અર્થ ત્રિ થતા નિદ્રાવશ થયો.

## પ્રકરણ ૬૨ મું.

### મૃદુ અને મહાત્મા

મૃદુ જ્યારે જાગૃત થયો ત્યારે સુર્યો ય થઈ ગયો' હતા મહાત્મા ન્તાનાદિ નિત્ય કર્મથી નિવૃત્ત થઈ, શિષ્યોને યોગાભ્યાસ કરાવતા હતા રાજમહેલના એશઆરામી જીવનથી આવા મહાત્માની વર્ણકુટીમા ગાળવાનું જીવન જીવે પ્રકારનું છે, એ મૃદુ અમજનો હતો, એટલે તરતજ શ્વપાનો ત્યાગ કરી, દત્તધાવન ઇત્યાદિ ચિંતીથી ન વારી તેણે રનાન કરી લીધું અને મહાત્માને પ્રણામ કરી તેમના શિષ્યોની સાથે જાનોપદેશ ત્રણ કલાક બેઠો. પરંતુ તેને કાંઈ ગમ પડ્યો નહિ યોગના વિષયનું તેને જ્ઞાન નહોતું એટલે મહાત્મા જે વિષય સમજાવી રહ્યા હતા, તે સમજી શકતો નહોતો તો પછી સ તો ક્યાંથી પડે ! મૃદુની અજ્ઞાનતાથી મહાત્મા વાંકે દત્ત

એટલે હાથપર લાધેલા વિષયની શિષ્યોને સમજ આપી રહ્યા બાદ તેમણે પૂછ્યું “કેમ મૃદુમિહ, યોગાભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા ચાય છે કે !”

“ગુરુદેવ, મને લાગે છે કે એ અધિકારને હું હજી પાત્ર થયો નથી. આ પર્ણકુટીના તથા આપના પ્રથમ દર્શન થયા તે સમયે આપના સમાગમમાં રહી, અન્ય શિષ્યોની સાથે આપના ઉપદેશાદ્યમંડલ વચ્ચેના પાન કરી, તેના મનનમાં નિમ્મલ રહેવાની આદર્શ થઈ હતી, પરંતુ અદ્ય સમયમાં માયાની છાયા મનપર પડતાં હોઈ મંદ હતી, ક્ષમા કરજો, ગુરુદેવ ! સત્ય કહું તો આજે આપે જે જ્ઞાનોપદેશ કે યોગોપદેશ કર્યો, તેમાં મને લેશ પણ રસ પડ્યો નહિ, અને તે ઉપરથીજ અનુમાન કરું છું કે, હું માયામાં લુબ્ધ થયેલો મનુષ્ય તે હજી એ સમજવાને યોગ્યજ થયો નથી ” મૃદુએ જે સત્ય હવે તે જણાવ્યું.

“સત્ય છે, ભાઈ મૃદુસિંહ હજી યાગ જાણવાને કે તેને અગીકાર કરવાને તમે યોગ્ય થયા નથી, અને તે સાથે તે જાણવાની કે અનુભવમાં સુકવાની હાલ તમારે આવશ્યકતા પણ નથી હજી સસારના વિવિધ પ્રમાણના ભોગ ભોગવી તમે તેના પુર્ણ અનુભવ લીધો નથી. એટલે યોગનું તમને જ્ઞાન થવું મુશ્કેલ છે ખરી કસોટીએ ચઢવાનો ત્રમગ તમને હવે પ્રાપ્ત થવાનો છે એક મહાન્ તાજ્યના માલિક તમને તેનું રક્ષણ કરવાની ફરજ તથા જવાબદારી તમારા શિરપર આવવાની છે એ ફરજ તમે કેવી બજાવો છો તે જોવાનું છે કેટલાક રાગઓ પ્રભ પ્રત્યેની તેમની જવાબદારી ભુલી જઈ, માત્ર એક આરામમાં તેમનું જીવન વ્યતીત

કરતા જોવામાં આવે છે, અને તેને પરિણામે રાજકર્મચારીઓ પ્રજા પર અનહદ ભુદ્ધિ ગુજારે છે કેટલાક નૃપતિઓ એવા પણ નીકળે છે કે જે લોકોને વશ થઈ રાજ્યની તીજેરી તાણ કરવામાં જ તેમનું કર્તવ્ય સમાયેલું સમજી, પ્રજા પર કરના યોગ્ય એટલા વધારી દે છે કે ગરીબ પ્રજા તેથી દુઃખી થઈ કાયર અને નિર્ભય બની જાય છે મૃદુસિદ્ધાંત તમે ચરિત્રવાન પુરુષ છો એટલે તમને આ જામત ઉપદેશ કરવાની જરૂર જેવું તો નથી, છતાં નાની વયમાં મોટી જવામદારી તમારું શિર પર આવવાની હોવાથી અને રાજ્ય કૌશલ્યારને તમને જોઈએ તેટલો અનુભવ ન હોવાથી, મારે એટલું જ તમને કહેવાનું છે કે, પ્રજા એજ તમારું તન મન અને વન છે એમ સમજી, તેના સુખમાં જ તમારું સુખ અને કલ્યાણ છે તે ધ્યાનમાં રાખી, દુઃખ અને સ્વાધી સનાહકારોથી દૂર રહી પ્રત્યેક રાજકીય જામતોમાં ઉઠા ઉતરી તેનો સંપૂર્ણ વિચાર કરી, પ્રજા પ્રત્યેની તમારી ખરી ફરજ જાળવશો તો આ લોકમાં અને પરલોકમાં પણ તમારું કલ્યાણ થશે ”

“ ગુરુદેવ, આપનો મારા દરજાણના પ્રથમ માર્ગ માટેનો સદુપદેશ શિરમાં વધે છે ” મૃદુએ પ્રણામ કરતા કહ્યું

“ તથાસ્તુ ” માહાત્માએ મૃદુના મસ્તક પર હાથ મુકી આ જીવા આપ્યો અને પગી પુછ્યું “ વારે જાણે ! હવે કઈ તરફ જવાનો વિચાર ગાખ્યા છે ”

“ મહારાજ ! પ્રમાણે મારું દેવી કનકનું વૈર લેવાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરતા સુલભને મેં રણભૂમિમાં અટકાવ્યો તેથી તે દીલ્હી તરફ થયો તો, અને તેમાં પ્રમાદના નાશી જવાથી તેનું મન વધારે ખિન્ન



થયું છે. મારે પ્રગ્ન ના કમેતે મૃત્યુ પામ્યાના સમાચાર જણાવી તેનું મન શાંત કરવા રાજનગર તરફ પ્રથમ જવાનો મારો વિચાર છે. ત્યાંની પ્રગ્નની વિગ્રહ દરમ્યાન શુ સ્થિતિ થયેલી અને હાલ શુ સ્થિતિ છે, એ પણ ત્યાં જ વાંચી જણાશે. વળી ડૉક્ટર અજય તથા તેના ધર્મ પતિન વિમળાને પણ મળવાનો મારો વિચાર છે.” મૃદુએ કહ્યું.

મૃદુના વિચારને મહાત્મા અનુમોદન આપે, તે પહેલાં રાજનગરથી એક અનુચર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને મહાત્માને પ્રણામ કરી, ત્યાંથી આવેલો પત્ર રજુ કર્યો. મહાત્માએ મૃદુને તે પત્ર વાંચવની આજ્ઞા કરી. પત્ર હાથમાં લેતાજ સુલભના હસ્તાક્ષર તેણે જોળખ્યા અને તેમાં રાજનગરના કાંઈ સમાચાર હશે, એમ અનુમાન કરી તેણે તે હિતસુખતાથી વાંચવા માડ્યો. પણ તે વાંચતા વાંચતાજ તેના ચહેરાપર આશ્ચર્યના ચિન્હો સાથે ગ્રંથાંતિ આવતી ગઈ. પત્ર પૂરો વાંચી ગયા બાદ તેણે મહાત્માને કહ્યું “મહારાજ! સુલભભાઈ જણાવ છે કે, તે રાજનગર ગયા ત્યારે ત્યાં ભારે હિંસાત મચી રહી હતી. ડૉક્ટર અજય તથા વિમળાએ પ્રમાદના નીચ ફેલ્યો પ્રગ્ન સમક્ષ પ્રગટ કરી દીધા હતા, અને રાજ કેશરીસિંહે પ્રમાદને મળી જઈ ચપાતીના મહારાગળનું ખૂન કરાવ્યાની હકીકત પણ જાહેર કરી દીધી હતી. અજયને તથા વિમળાને આથી કેદ કરવામાં આવતા, પ્રગ્નએ હિરકેરાઈ બંડ ઉડાવ્યું હતું. હિરકેરાયલી પ્રગ્નએ રાજ્યમંત્રીને મારી નાખ્યો છે. સુલભે રાજ કેશરીના શુદ્ધ મા મરણ પામ્યાના, અને પ્રમાદના નાસી ગયાના સમાચાર કહી ભોંકાને હાથ શાંત પાડ્યા છે.”

“અજય અને વિમળાએ પણ પ્રગ્નની પ્રીતિ અદ્ય સધયમ્.”

મ પાદન કરી હીક યુક્તિ રચી ચાલો હવે શાનિ થઇ એટલે ચિતા કરવાનું કામ કારણ નથી ' મહાત્માએ પત્ની હકીકત પુરી થઇ હજે એમ ધારી કહ્યું

“હા મહારાજ ! પ્રજા તરફની ચિતા તો ટળી છે પરંતુ બીજી એક નવીન ચિતા ઉપરિથત થઇ છે.” મૃદુએ કહ્યું

“ વળી બીજી શું છે ! ” મહાત્માએ પુછ્યું

“ મહારાજ ! સુલભલાઇ લખે છે કે દેવી રાધેશ્વરીને પ્રમાદના માથી મીઆ જમાલે લાયક કર્યા છે, અને તે • પથારીવશ થઇ આપનું રમગણું કર્યા કરે છે ” મૃદુએ નિશ્વાસ નાખતા કહ્યું

મહાત્મા પણ આ સમાચાર જાણી હીલગીર થયા થોડીવાર વિચાર કરી તેમણે કહ્યું ‘ ભાઈ, તમે હવે ત્વરાથી રાજનગર જાઓ અને બને તો રાધેશ્વરીને અત્રે લઇ આવો

“ મહારાજ, આપની આજ્ઞા છે તે હું દેવીને અને લાવવા પ્રયત્ન કરીશ, પરંતુ સુલભલાઇના લખવા પરથી તો એમ સમજાય છે કે તે અત્રે આવી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી માટે જો આપ કૃપા કરી રાજનગર પધારો તો શું હરકત છે ! ” મૃદુએ પૂછ્યું

વળી મહાત્મા વિચારમાં પડી ગયા મૃદુનું કહેવું તેમને વાસ્તવિક તો લાગ્યું, પરંતુ રાજનગર જવાનું તેમનું મન ક્યુલ કરતું નહોતું છતાં સંજોગોના વિચાર કરતાં નિરૂપાયે તે મૃદુની સાથે જવા તૈયાર થયા

જનક અને પ્રમાદના મૃત્યુથી ઉત્પન્ન થયેલો શોચ હજી તાજો હતો, તેમાં રાધેશ્વરીની માદગીની હકીકત જાણી મૃદુનાં મનની

અથા વધવા લાગી સુદામા મળેલા વિગતથી તેને જે આનંદ થયો  
જોઈએ તેના કરતા સમધીએ અને રતેહીએના વિચોગથી તેને  
વિદ્રીષ ખેદ થયો હતો.

### પ્રકરણ ૬૩ મું.

#### રાધેશ્વરીની ઇચ્છા

સુલભના નિવાસમા રાધેશ્વરી રાત્રામા પડી પડી મહાત્માનું  
રમરણ કરી રહી હતી વિમળા તથા અજગરાય તેની મારવાર  
કેતા રચના પાન ખેળા હતા સુલભ પણ રાજગદનો કમળે લાઇ,  
ગાન્યમા રાત્રિ કયમ રાખવા માટે યોગ્ય બદોમસ્ત કરી આવી,  
આડે રાધેશ્વરીની સુશ્રુષા કરવા હાજર થઇ ગયા હતા.

આ સમયે ગાનનગર આવવા નીકળેલા મહાત્મા તથા સુદા  
આવી પહોંચ્યા તેમના આવાગમનના મમાચાર મળતાજ સુલભ  
નથા અજગ્ય તેમને સનમાનપૂર્વક રાધેશ્વરીની પાસે લાઇ આવ્યા.

“ રાધેશ્વરી નેત્રો બધ કરી પડી રહેલી હતી, અને મુખેથી  
મહાત્માનું ગટણ કરતી હતી મહાત્માએ તેની પાસે બેસી નાડી  
તપાસી જોઇ, અને તેના મુખપર દર્પાઈ દષ્ટિ કેટલા તેને ધીરેથી  
જુમ પાડી, “ દેવી ”.

“ દેવી ” શબ્દનો પરિચિત રણકાર ગળુપર પડતાજ રાધેશ્વ  
રીના નેત્રો ખૂલ્લી ગયા અને મહાત્માને નિહાળતા તેમાંથી હર્ષાશ્ર  
મયી પડતા. તેણે બેઠા થઇ મહાત્માને પ્રણામ કરવા પ્રયત્ન કર્યો,

પણ તેને વાગેના બામા થતી વેદનાને લીધે તે પોતે તેમ કરી ર નહિ મૃદુ તથા સુનમે તગ્તજ તેને હાથનો ટેકા આપી એની કર

“ મહારાજ, મુજ પાપણીનો ઉદ્ધાર કરનાર પ્રભો ! આપ છેદના વદન કરે છુ ” ગદ્યેશ્વરીએ અશ્રુપ્રજ્વળે નેત્ર પ્રણામ કરતા કહ્યું

દેવી, શાંત થાઓ. આપણને મૃત્યુનો શોચ કે ભય હોય ખ કે ! છતાં કદાચિત માયાનો ગચ્ચાર થતાં તમારા હૃદયમા તે ઉ ન્થિત થયો હોય, તો પણ તમારી રિચિતિ જોતાં મહારાવાનુ ક. પ્રયોજન નથી તમારી બિમારી કાઢ એવી જણાંતી નથી કે તે પરિણામ મૃત્યુમાં આવે ” મહાત્માએ શાંતવન આપતા કહ્યું

ગુરૂ દેવ, આપના મત્સમાગમ તથા સદ્ગુણેશ્વરી માગા માયાનો પ્રવેશ થવો હવે દુર્વટ છે મૃત્યુનો ભય લાગતો નથી, કિં શોચ પણ થતો નથી પરંતુ આપના પવિત્ર સમાગમથી તર આપની સેવામા મને જે શાંત મળી છે, તે મુજ પાપણીને મા અગોર પાપકર્મોને લીધે પરમાત્માના પવિત્ર દરબારમા મળશે કેમ નહીં ચિંતાથી મારું હૃદય ધ્રુવીત થાય છે હૈંકુ બરાબ આ છે ” રાધેશ્વરીએ ફરી રડતા રડતા કહ્યું

“ દેવી, વાપનો પશ્ચાત્તાપ એ તેનું પ્રાયશ્ચિત છે, અને થયા માત્ર સદ્માર્ગ ગ્રહણ કરવો એ તેનું નિવારણ છે, મટે એ! વ્યર્થ ચિંતાને હૃદયમા સ્થાન આપવાની આવશ્યકતા નથી, જે વિશ્વભગ્ના દરબારમા જવાનો તમને લય લાગે છે, તેનું થા ચિત્તે સ્મરણ કરો એટલે મનનો બાર ઝોઝો મળે ” મહા ત્માએ કહ્યું

રાધેશ્વરી મહાત્માને પ્રણામ કરી મૃદુ તથા સુલભના હસ્તને  
ટેકા લઇ પાછી સૂઇ ગઇ

મહાત્માની દેખરેખ નીચે રિમળા રાધેશ્વરીની બરદાશ કરતી  
હતી તેને ઝેઠલીને ગ્રમ વિશેષ પડતો જોઇ, મૃદુએ તાત્કાલિક ઝેઠ  
માણસ ચ પાવતી મોઢલી ચ દ્રિકાને તેડાવવા જોડવણુ કરી પ્રમાદના  
મૃત્યુના સમાચાર પણ તેણે તેની સાથે પહોંચાડ્યા, અને રાધેશ્વ-  
રીને આરામ થયા બાદ પોતે ચ પાવતી પાછો ફરશે એમ જણાવ્યું

આ જોડવણુ કરી રહ્યા બાદ તેણે તથા સુલભે અજમની મદદ  
તથા મહાત્માની સલાહ લઇ, રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવા માટે પ્રથમ  
ગળ કેશરીના અત પુરમા જે રાણીઓ હતી તેમને દરેકને વર્ષા-  
સન આપવાનું નક્કી કર્યું ત્યારબાદ પ્રમાદના ગુપ્ત કાગઝની તપાસ  
લઇ, તેમાં જે નિર્દોષ કેદીઓ હતા તેમની તપાસ કરી, સર્વને મુક્ત  
કરી દીધા મહાત્માની સૂચનાથી પ્રમાદનું ગુપ્ત જોયર કે જેમાં  
ચ દ્રિકાને કેદ કરવામાં આવી હતી, તે શોધી કાઢી તેમાંનો સર્વ  
મરસામાન ખસેડી, તે પૂરી દેવાનો બદોબસ્ત કરી દીધો રાજ્યના  
મુખ્ય કર્મચારીઓની પ્રરિક્ષા કરી, તેમાં જે હાથક અને વિશ્વાસુ  
હતા તેમને કાયમ રાખી, બીજાઓને રજા આપી તેમની જગ્યાએ  
હાથક માણુઓને નિયુક્ત કરવાનું પણ તેમણે નક્કી કરી દીધું

જો કે મૃદુ તથા સુલભ આ કાર્ય કર્યા જતા હતા, પરંતુ  
રાધેશ્વરીની ચિંતા તેમને ધણી થયા કરતી હતી રાત્રિના વખતે  
ધણુખરૂ તે તેમની સેવામાજ હાજર રહેતા હતા, અને તેને આરામ  
થાય તેમ કરવાને પ્રયત્નો આદરી રહ્યા હતા ચ દ્રિકા ચ પાવતીથી  
આવી પહોંચી હતી, અને તે પણ રાત્રિ દિવસ રાધેશ્વરીની સેવામાં

તત્પર રહેતી હતી આ પ્રમાણે પુરતી મુશ્વેષ થવા છતાં રાધેશ્વરીને આરામ થવાને બદલે તેનો મદવાડ દિન પ્રતિદિન વધતો જતો હતો તેના શરીરમાં તાવ કાયમ રહેવા લાગ્યો હતો અને શરીર પશુ ક્ષીણ થઇ ગયું હતું બોતવાનું તેણે બિલકુલ બંધ કર્યું હતું તેના મગજની સ્થિતિ કેવળ અસ્વસ્થ તો થઇ નહોતી, છતાં પ્રસંગોપાત તેની અવસ્થા વિભ્રમ જેવી થઇ જતી હતી આ સ્થિતિમાં દિવસો વ્યતીત થતા હતા, પરંતુ રાધેશ્વરીને આરામ થતો નહોતો તેમ તેના પ્રાણ પશુ જતા નહોતા મહાત્માએ તેને જોઇ ત્યારથી તેના બચવાની આશા છોડી હતી, અને ધાર્યું હતું કે થોડા સમયમાંજ તેનું મૃત્યુ થશે, પરંતુ તેમ ન થતા મદવાડ લખાતો ગયો એટલે તેમ થવાનું તે કારણ શોધવા લાગ્યા. રાજનગરમાં આવ્યા તે સ્થિતિએ તેમણે રાધેશ્વરીને આશ્વાસન સુકત જીજ્ઞ વચનો કહેલાં, ત્યારબાદ તે તેની માથે ઝાઝી વાતચીત કરતા નહોતા, પરંતુ જ્યારે જ્યારે તેમની બન્નેની દષ્ટિ એક થતી, ત્યારે રાધેશ્વરી જાણે કાંઈ કહેવાની ઇચ્છા કરતી હોય એમ તેમને લાગતું હતું તે તેને બોલવાની મના કરી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવાની દરેક પ્રસંગે સૂચના કરતા હતા રાધેશ્વરીનો મદવાડ કેમ લખાય છે તેના વિચાર કરતા આ ચિંતાર તેમની દષ્ટિ સમીપ ખડો થયો પોતાના અંતરની કાંઈ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરવાની આકાંક્ષાથી રાધેશ્વરીના મુખપર પ્રગટ થતા ભાવ, અને તેને તેમ કરતા અટકાવતા તેનાપર જવાઇ વળતી નિરાશા તેમની સ્મૃતિમાં આવવા લાગ્યાં તેમને જણાયું કે, કદાચિત્ એ ઇચ્છા સંતુષ્ટ નહિ થવાથી તેનો આત્મા ગુચ્ચવાતો હશે આ ઉદ્ભવેલા સંદેહનું સમાધાન કરવા તેમણે રાધેશ્વરીની પાસે જઈ તેને બોલાવી “દેવી !”

મહાત્માને સ્વર કર્ણુપર અથડાતાજ અગાઉની માફક તેણે નેત્રો ઉઘાડી તેમની સામે જોયું આ સમયે પણ જાણે તે કાંઈ કહેવા ઇચ્છતી હોય, અને મહાત્માની આજ્ઞા વિના કંઈ ન થઈતી હોય એવા ચિન્હો તેના મુખપર સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા મહાત્માએ તેને બોલવાની આજ્ઞા આપતા કહ્યું “કહો, દેવી” જે કાંઈ તમારી ઇચ્છા હોય તે જાહેર કરો.”

મહાત્માની આજ્ઞા મળતા રાધેશ્વરીને આનંદ થયો, પણ પોતાની ઇચ્છા જાહેર કરતા અચકાવા લાગી થોડીવાર તે કેમ અચકાય છે તે મહાત્મા કળી શકવા નહિ, પણ વિચાર કરતા તેની મનોભાવના તેમના સમજનામા આવી ગઈ હોય એમ લાગ્યું તેમણે ફરીથી કહ્યું “દેવી જે કાંઈ ઇચ્છા હોય તે ખુશીથી પ્રદર્શિત કરો તમારા કલ્યાણાર્થે હું તે પૂર્ણ કરીશ.”

રાધેશ્વરીને પૈર્ય આગ્યું અને ચંદ્રિકાને તેને બેસી ડગવા દેખાત રત કરી વિમળા તથા ચંદ્રિકાએ તરતજ તેને હાથનો ટેકો આપી બેઠી કરી, એટલે મહાત્માને પ્રણામ કરી તેણે કહ્યું “પૂજ્ય ગુરુ-દેવ, સસારની માયાથી હું વિરક્ત થઈ છું, મોહજળમાંથી મુક્ત થઈ છું એટલે મને એવી કોઈ વસ્તુની વાંચ્છના કે લાલસા નથી, કે જે મને અનાધિકારીને આપના પ્રતાપે પ્રાપ્ત થયેલા સદ્વિચારો અને સદ્વાચ્છનાઓનું ખંડન કરે.” આટલું કહી તે અટકી ગઈ.

મહાત્માએ તેને ફરી પૂછ્યું, “ત્યારે દેવી, એવી તો તમારી શું ઇચ્છા છે કે તે નિઠરપણે પ્રદર્શિત કરતા તમે અચકાઓ છો અને તમારા આત્માને દુઃખી કરો છો.”

“કૃપાળુ, આપે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનું વચન આપ્યું

એટલે તે પૂર્ણ મશે એવી તો મને ખાત્રી થઈ ચુકી છે, પરંતુ મુજ હૃદયમાં રમી રહેલી એ ઇચ્છાઓ છે તે બંને પ્રદર્શિત કરે, કે એક તેના વિચારથી હું ગુચવાઈ છું ” રાધેશ્વરીએ ખુલાસો કર્યો

“ દેવી, તમારી જે જે મન કામના હોય તે કાંઈપણ પ્રકારના અદેશો લાવ્યા વગર જણાવો પરમકૃપાળુ તે પૂર્ણ કરશે ” મહાત્માએ કહ્યું

“ પ્રભો ! આપની કૃપાવડે હું પાપીણી સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી નીવડી છું, પરંતુ મને એ મોક્ષનો માર્ગ બતાવનાર મહાત્મા તે કોણ છે, તે અઘાપિ નહિ જાણવા માટે મને પશ્ચાત્તાપ થયા કરે છે માટે ગુરૂદેવ, આપનું નામ અને આપનો પુર્વ ઇતિહાસ જાણવાની મારી પ્રથમ જ્ઞાસા છે, તે પૂર્ણ કરો કે જેથી એ પવિત્ર નામનું રટણ કરતા સકળ વિશ્વના સ્વામિ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના ચરણોમાં પણ્ય મુજ પાપીણીને શાંતિ વળે ” રાધેશ્વરીએ તેની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરતા કહ્યું

“ દેવી, આ પ્રશ્ન તમે અગાઉ પણ્ય મને એક બે વાર પુછ્યો હતો તે યાદ છે કે ! ” મહાત્માએ કહ્યું

“ મહાગજ, યાદ આવે છે. આપે પ્રસંગ આવે તેનો ખુલાસો કરવા કહ્યું હતું તે પણ્ય યાદ છે, અને આ છેલ્લોજ પ્રસંગ છે તો મારી જ્ઞાસા પૂર્ણ કરી, મારા આત્માને શાંતિ આપવા હું આપને વિનંતી કરે છું ” રાધેશ્વરીએ જણાવ્યું

“ દેવી, આવી એક લુપ્ત ઇચ્છાને હૃદયમાં સ્થાન આપી, આત્માને અત સમયે પણ્ય દુખી કરવો એ વાસ્તવિક નથી ” મહાત્માએ કહ્યું



“ આપ એ મારી ઇચ્છાને ક્ષુદ્ર કહો કે ગમે તે કહો, પણ હું તો એમજ માનું છું કે એ ઇચ્છા પુર્ણ થવામાજ મારા આત્માનું કલ્યાણ છે ” રાધેશ્વરીએ જણાવ્યું ”

“ વાર જીજી તમારી શું ઇચ્છા છે ? ” મહાત્માએ પૂછ્યું

“ મહારાજ ! જીજી ઇચ્છા પ્રદર્શીત કરતા હૃદયમા ક્ષોભ તો ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે પણ જાહેર કરવાથીજ મારા આત્માને શાંતિ મળે તેમ છે એટલે હું જણાવું છું ” આટલું કહી રાધેશ્વરી નેત્રો મધ કરી બેસી રહી

મહાત્માનો પુર્વ ઇનિહાસ જાણવાની તેની જીજ્ઞાસાથી મદ્દુ તથા સુલભને પણ આનંદ થયો હતો કારણ કે તે જાણવાની તેમને પણ ઘણો વખત થયા ઇચ્છા થઈ હતી રાધેશ્વરીની જીજી શું ઇચ્છા છે તે જાણવાને ત્યા બેઠેલા સર્વ અધીરા થઈ રહ્યા હતા

થોડો સમય જતાં તેણે નેત્રો ઉઘાડ્યા અને મહાત્માની સામે હાથ જોડી રહ્યું “ પુનઃ ગુરુદેવ ! આપની પર્ણકુટીમાં આપે મને આશ્રય આપ્યો, તે સમયે મેં આપને કહેલું કે હું એક અનાથ અખળા, મારા માતૃપિતાનાં નામકામથી અગ્નાત, બચપણથી સાધુ સંતોના સમુદાયમાં ઉછરી, ગામે ગામ ભિક્ષા માંગી મારૂં ભરણ-પોષણ કરતી હતી, એટલામાં એક પુરૂષની મારા તરફ કુદૃષ્ટિ થતાં તેણે મારાપર ગુજારેલા અત્યાચારથી ભયભીત થઈ હું નાશી છૂટી હતી, અને નિર્જન અરણ્યમાં રખડતી રખડતી આપની પર્ણકુટી નજરે પડતાં ત્યાં આવી પહોંચી હતી ”

“ મહાત્મન ! ક્ષમા કરજો જે સમયે આ હકીકત મેં આપને જણાવી તે વખતે જો કે પાપકર્મોનાં મને પશ્ચાત્તાપ તો થયો હતો,

પરંતુ તેના નિવારણનો માર્ગ મેં જાણ્યો નહોતો, એટલે મારો ખરો ઇતિહાસ છુપાવી આપના પવિત્ર હૃદયમાં અનુકંપા ઉત્પન્ન કરી આશ્રય મેળવવા માટે મેં અસત્ય કથન કર્યું હતું ”

“ ત્યારે દેવી ! તમારો ખરો ઇતિહાસ શું છે ? ” મહાત્માએ અધીરા થતા રાધેશ્વરી જરા સ્તંભ લેતી હતી એટલામાં પુછ્યું.

રાધેશ્વરીએ કહ્યું, “ મહાત્મનૃ ! અધીરા ન થાઓ માફ પુર્વ જ્ઞાતાં તેના સત્ય સ્વરૂપમાં નહિકે માત્ર આપનેજ જાણાવવાની મારી આકાંક્ષા છે, પરંતુ સકળ રાજનગરમાં પણ માફ જીવન જ્ઞાતાં જાહેરમાં મુકાય એવી મારી ઉત્કંઠા છે

મહારાજ ! આજે આપના પવિત્ર મુખે ઉદ્દેશાતી ‘ દેવી ’ તે ‘ દેવી ’ નહિ પણ એક ધોર પાળીણી હતી વિલાસ નગરમાં એક શુદ્ધ બ્રાહ્મણને ત્યાં ઉચ્ચ કુળમાં મારો જન્મ થયો હતો મારા માતાપિતા પૈસે ટકે સાધારણ સુખી હતા, અને હું તેમની એકની એક પુત્રી હોવાથી તેમણે મને ઘણા લાડમાં ઉછેરી હતી ઉમ્મર લાયક થતાં તેમણે મારો વિવાહ સબંધ વિલાસ નગરથી થોડે દૂર આવેલી સુવર્ણપુરી નામક નગરીમાં નિવાસ કરતા મારી માતાના એક બ્રાહ્મણ સાથે બાંધ્યો મારા પતિ શુદ્ધ આચાર વિચારથી વિભૂષીત થયેલા હતા, પરંતુ તેમના પુર્વ જન્મના અશુભ સંસ્કારોને અંગે કહો કે ગમે તેમ કહો, તે મુજ જેવી દુષ્ટા સાથે તેમનો જન્મ સબંધ જોડાયો હતો યોગ્ય વયની થતા મારા પતિને ત્યાં મારા માતાપિતાએ મને વળાવી ત્યાં જ મારા પતિ સાથે રહેવા લાગી પરંતુ વિલાસ નગરના જે વિલાસી સંસ્કારોથી માફ મન અનુલિપ્ત થયું હતું, તે વિલાસોની માગ પાળીને ત્યાં ન્યુનતા નહાળી, તેમનું

નીતિમય જીવન મને શુષ્ક દેખાતા લાગ્યું. સુવર્ણપુરથી વિલાસનગર જતા રહેવાની મને વારવાર ઇચ્છા થયા કરતી હતી, પરંતુ તે જાહેર કરતાં હું કાંઈક લજવાતી તેમ કરતી પણ હતી ગમે તેમ કરી મેં એ માસ જોડેલો સમય તો વ્યતીત કર્યો, પણ તે દરમ્યાન મારા પતિના શુષ્ક જીવન પ્રત્યે મને એટલો બધો તિરસ્કાર આવી ગયો, કે એકવાર વિલાસનગર ગયા બાદ પાછા પતિને ત્યાં નહિ આવવાનો મેં નિશ્ચય કરી દીધો.

થોડા સમયમાં મારા પિતા મને તેડવા આવી પહોંચ્યા, અને મારા પતિની લેશ પણ દરકાર કર્યા વિના હું તેમની સાથે વિલાસનગર ગઈ એ માસના મારા વિયોગથી મારા માતપિતા બંને દુર્બળ કેમ ન થઈ ગયા હોય એવા લાગતાં હતાં હું પણ વિભવવિભાસના અભાવે દુર્બળ તો થઈ હતી, પરંતુ મારી દુર્બળતા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી નહોતી.

સમય જતાં મારા પતિએ મને તેડવા માણસો તથા સંદેશ મોકલવા માડ્યા, પણ મારી ઇચ્છાને આધીન થઈ મારાં માતપિતાએ પણ અવિશ્વતો વિચાર કર્યા વગર ગમે તે બહાના કાઢી મને સાસરે મોકલી નહિ મારા પતિએ પણ કટાણી મને તેડાવવાનો પ્રયાસ કરવો મુકી દીધો, અને હું સ્વેચ્છાથી વિલાસનગરમાં હરીફરી આનંદ કરવા લાગી.

માગ માતાપિતા મને નાદાનજ નિહાળ્યા કરતા હતા, પરંતુ હું બ્યભિચારના અધોર પાપમાં ક્યારની પડી ચુકી હતી સમય જતાં એ પાપકર્મનો ઘડો ફૂટ્યો હું ગર્ભવતી થઈ અને મારા માતપિતાની આખો ઉલ્હાસ રાતોરાત મારા પિતા મને સમજાવી

માગ પતિને ત્યા તેમના કાત્રાવાલા કરી મૂકી આવ્યા મારા સરળ હૃદયના પતિને મારી ખરી સ્થિતિનો ખ્યાલ પશુ આવ્યો નહિ અનિચ્છાએ પણ આમરૂના ભયથી હું ત્યા રહેવા લાગી ગમય થતાં મને પ્રસવ થયો પણ સહભાગ્યે ગર્ભનો જન્મ થતાજ નાશ થયો મારા જીવને એથી કાંઈક શાંતિ વળી હું નાહી ધોઈ ઉડીશ એટલે મારા પિતા મને પાછા વિલાસનગર તેડી જશે, એવી મને આશા હતી પણ તે કૃણાભૂત થઈ નહિ મારા માતૃપિતાએ મારો ત્યાગ કર્યો મારા દેવાશી પણ તત્સમયે મારી નજરમાં નિરસ લાગતા પતિના સહવાસમાં આખી જીદગી માળવી, એ મને દુશ્કર લાગ્યું અને શુ કરવું તેની ચિંતામાં હું મારા દિવસો નિર્ગમન કરતી હતી એટલામાં વિલાસનગરના કેટલાક લહેરીઓ સુવર્ણ-પુરીમાં ધધાર્થે આવી પહોંચ્યા મારા પતિના ગૃહની સામેજ તેમણે તેમનું નિવાસ સ્થાન રાખ્યું હતું. થોડા સમયમાંજ એ લહેરીઓને મેં મારું જીવન અપણું કરી દીધું મારા પતિએ મારું આ વર્તન એક સમયે નજરે નિહાળ્યું અને તે કોપી ઉઠ્યા તેમણે મારાપગ સખતાઈ કરવા માઠી તેમના ત્રાસથી હું મુઝાવા લાગી છેવટે સમય સાધી એક દિવસ મધ્યરાત્રિએ મારા પતિ ભર નિદ્રામાં હતા, ત્યારે લપાટી છુપાટી મારા લહેરી મિત્રોના આવાસમાં ગઈ. તેમણે મને આનંદથી વધાવી લીધી પણ મારા પતિના ભયથી મને લેશ પણ આનંદ થયો નહિ એ ભયમાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તો જ તાવવા મેં મારા મિત્રોને વિનંતિ કરી

હાય ! એજ વિનંતિએ મારું સત્યાનાશ વાળ્યું મહારાજ કહેતા શરીરમાં કમકમાટ ઉત્પન્ન થાય છે, જીભ એ થાય છે જુપ

કહેવાનો નિઃશ્વય કર્યો છે એટલે કહુ છુ વિલાસી જીવન વ્યતીત કરવાની દુર્વાસનામા હુ એવી અથ બની ગઇ હતી કે, એ કુષ્ટ મિત્રોની મારા પતિની હત્યા કરવાની તદ્દભીરને હુ તાબે થઇ, મારે હાથેજ મારા પગમા મે કુહાડો માર્યો “ આટલુ વૃતાંત કહેતા કહેતાજ ગદ્યેશ્વરી અતકાળની અતિકષ્ટદાયક અવસ્થામા પાછી આવી પડી હોય તેમ ગભરાવા લાગી તેનો કંઈ રૂધાવા લાગ્યો આગળ આગળ બોલી શકી નહિ અને મૂર્છાંથી અચેતન થઇ તેને ટેકા આપી બેઠેલી ચદ્રિકાના બોળામા ઢળી પડી મૃદુ તથા સુલભ, ડોડર અજબની મદદથી તેને સચેત કરવાના યોગ્ય ઉપચારો કરવા મડી પડ્યા

લગભગ અર્ધ ઘડી વીત્યા બાદ રાધેશ્વરી શુદ્ધિમા આવી, અને તેનુ દુ ખદ્દ વૃતાંત પાછુ તેણે શરૂ કર્યુ “ મહાત્મનુ! જહો મારા જેવી ધોર પાપીણીને માટે મૃત્યુ પશુ સહેલ છે! મારા પતિના અધ્યાનક થયેલા મૃત્યુ સંબધી પ્રજ્ઞામા તરેહવાર વાતો ચાવવા માડી મેરે ભાગે એ પાપી જૂત્યનો દોષ મારા ઉપજન મુકવામા આવતો હતો રાજદ્વારમા પશ્ય એ હકીકત પહોચી ગઇ અને અધિકારીઓની તપાસ શરૂ થઇ હુ તેમજ મારા સ્નેહી મિત્રો આથી ભયભીત થયા, અને મારા પતિની લેવાય તેટલી મિલકત લઇ અમે સુવર્ણપુરીનો ત્યાગ કર્યો પકડાઇ જવાની બહાકિ અમે એક સ્થાનમા ઝાઝો સમય રહેતા નહોતા વખત જતા અમે કેટલાએ ગામોમા નિવાસ કરી ચુક્યા મારા સાથીઓ મારે પૈસેજ તાગડધિન્ના કરતા હતા થોડો સમય તો મે તેમને નાણાં આપ્યા કર્યા, પશુ જ્યારે તેમને નિર્દોષી થઈ મારી મિલકત પરજ મોજ કરતા જોયા,

એટલે મેં તેમને કાંઈ ઉદ્યમ કરવા કહ્યું આ તેમને રચીકર થઈ પડ્યું નહિ અને તેમણે મને દુઃખ દેવા માડ્યું મા । પતિના આ-વાસમાં જે જીવન મને શુષ્ક લાગતું હતું તે સ્વાર્થા અને વ્યભીચારી જીવન કરતા ઉચ્ચતર હોવાનું મને જ્ઞાન થયું પણ તે નિરર્થક હતું-જેમ જેમ એ ધુર્ત મિત્રોને નાણાં આપવાનું હું બંધ કરતી ગઈ, તેમ તેમ તેમણે મને બધારે કષ્ટ આપવા માડ્યું છેવટે તેમણે મને મારી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને હું ગભરાઈ તેમના સહવાસ-માંથી નાસી છૂટવાનો મને વિચાર થયો પણ તે અમનમા મુકતા પડઢાઈ ગઈ મારૂં સર્વસ્વ તેમણે લૂટી લીધું અને મારો પ્રાણુ લેવા પણ તે તૈયાર થયા, પરંતુ મારા પાપી જીવનનો અત આપવાનું ને સમયે નિર્માણુ નહિ થયું હોય તે હું તેમના હાથમાંથી છટકી માન પિતાને ત્યાં જવાની ઇચ્છા થઈ, અને રખડતી રખડતી હું વિનાસનગર પહોંચી પણ ત્યાંએ મારૂં જાગ્યું કુટેલું નિકળ્યું મારક પાપી જીવનનો શોભ કરતા મારા માતપિતા સ્વર્ગસ્થ થઈ ગયા હતા, અને તેમની તમામ મિલકતનો વામ મારો પિત્રાઈ જાઈ થયો હતો તેણે મારો મગ્નક કર્યો નહિ હું કેવળ નિરાશ્રીત થઈ વિભવવિલામ ભોગવવાની દૃષ્ટ વાચ્છના તૃપ્ત કરવાની આશાએ મેં કરેલા દુષ્કૃત્યો મને દંશરા લાગ્યા મારાં કુકર્મેનો પાતાપ થવા લાગ્યો, પણ તેથી કાંઈ આશ્રય મળે એમ જણાયું નહિ મારા પિતાને ત્યાં કરેલા સંગીતના અભ્યાસનું મને રમણ થયું એ સંગીતના જ્ઞાનને મારી આજીવિકાનું સાધન બનાવી હું ગામે ગામ રખડી મારૂં પોષણ કરવા લાગી એક સમયે કોઈએક રાજદરવા-રમા મારી સંગીત કળા બતાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો તે સમયની મારી શુભ ગૃહદશાના પ્રભાવે રાજાને ખુશ કરી તેમની માનીત્તિ

રાણી થવા હુ ભાગ્યશાળી બની પણ જેમ જેરમાં રહેલો કાડો જેરનેજ ઉત્તમ ગણે છે તેમ હુ મારી પાપ વાસનામાંજ મગ્ન રહી. મારો સ્વાર્થ સાધવામાં મેં એક રાજ્યના નેતા, પ્રાત વદનીય આદર્શ પુરુષનું સત્યાનાશ કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો રાજરાણી થવા છતાં મારા વ્યભિચારી જીવનનો હુ ત્યાગ કરી શકી નહિ પરિણામે થોડા સમયમાંજ મારે પદબ્રજ થવું પડ્યું અને હતી તેનાથી પણ વધારે અધમ સ્થિતિમાં મુકાઈ ગઈ ગામે ગામને બદલે હુ જંગલે જંગલ રખડવા લાગી. જે કાંઈ કૃળાહાર મળે તે પરી, વનચર પ્રાણીઓથી નિડર બની અનુભવમાંજ મારા પાપ કર્મોની પૂર્ણહુતી કરવા માડી રખડતા રખડતા મહાત્મનું 'એક સમયે આપણી પર્લુ-કુટી મનીષ જળપાન કરવા આવી પહોંચી ત્યાં આપના દર્શન થતા મારા હૃદયમાં પૂજ્યભાવ ઉપસ્થિત થયો આપે દયાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી મને નિહાળી આશ્રય તેમજ બોધ આપી, મારા પાપી જીવનના કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો. ”

રાધેશ્વરીની આત્મકથાનો પ્રશ્નાત્ત ભાગ શ્રવણ કરતા મહાત્મા આશ્રય ચક્રિત થયેના જણાવા લાગ્યા મૃદુ, સુવચન વિગેરે જે ત્યાં હાજર હતો, તેમના મુખપર પણ કોઈ પ્રકારની તેમના મનમાં શકા ઉપસ્થિત થઈ હોય એમ દેખાવા લાગ્યું રાધેશ્વરી આ સર્વ નિહાળી રહી હતી, અને તે કાંઈ કહેવાનો વિચાર કરતી હતી, એટલામાં મહાત્માએ તેને પ્રશ્ન કર્યો “ દેવી, તમે કયા રાજ્યના રાણી થવા ભાગ્યશાળી બન્યા હતા અને તે સમયે તમે કયું નામ ધારણ કર્યું હતું તે તમે કેમ જણાવ્યું નહિ, તેમ આ તમારી આત્મકથા કહેવામાં તમારો શુ હેતુ છે તેનો પણ કેમ કાંઈ ખુલાસો કરતા નથી ”

રાધેશ્વરી આવેા કાઠ પ્રશ્ન પુછાશે એમ ધારતીજ હતી એટલે તેણે તરતજ પ્રત્યુત્તર આપ્યો “ ગુરૂદેવ, મુજ અભાગિણી પાસે બધો ખુલાસો કરાવી મને શુ કરવા શરમાવો છો ! આપનું હૃદય આપને સર્વ ખુલાસો આપી રહ્યું છે, અને આપના કલા વિના મારૂં મન આપનો પુર્વ પરિચય મને કરાવી રહ્યું છે. ”

“ શુ ત્યારે તમે રાજનગરના રાજ સુજનસિંહના ગણી કેદારી ! ” મહાત્માએ એકા હતા ત્યાંથી ઉભા થતા થતા કહ્યું

“ હા મહારાજ, એ હુજ હતભાગીની કે જે પ્રપચ કરી આપનું નિકેદન કાઢવા તત્પર થઈ હતી ક્ષમા કરો સુલભભાઈ, તમારી પણ હુ અપરાધિની છુ આ તમારા પિતા હરરાય અમા ત્યનું મત્યાનાશ કાઢવા મે તમને તેમજ તમારાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રીને અનહદ દુખ આપ્યું છે ક્ષમા કરો, તમારા બધાની ક્ષમા મપા દન કરવામા મારા આત્માનું શ્રેય છે ” રાધેશ્વરીએ રડતા રડતા મહાત્માની ઓળખ આપી અને તેમના ચરણુમાં ઢળી પડી

સુલભ, મૃદુ તેમ ચદ્રિકા આશ્ચર્યચકિત થયા હરરાય અમા ત્યની ઓળખ થતાં સુલભ “ કેાણુ ! મારા પિતા ! ” એમ કહી તેમને ગળે વળગી પડ્યો મૃદુ તેમજ ચદ્રિકા પણ “ હરરાય કાકા ” ના નામથી સખોધી મહાત્માની આમપાસ વિ ટાઈ વળ્યા

મહાત્માના હૃદયમા પણ વાતસલ્ય પ્રેમ ઉભરાઈ આવ્યો તેમણે એક પછી એક ત્રણેને માથે હાથ ફેરવી શુભાશીષ દીધી રાધેશ્વરીના પાપી જીવન માટે તેના પ્રતિ મૃદુ તથા સુલભને કાંઈક તિરસ્કાર થયો હતો, તે હરરાયની મુલાકાત થતા દૂર થયો અને તે રાધેશ્વરીનો મહદુપકાર માનવા લાગ્યા



રાધેશ્વરીના મનપરથી એક મોટો ભાર ઝાંછો થતાં તેને શાંતિ વળી હોમ એમ લાગ્યું ધણુ ખેલવાથી તે શ્રમીત થઇ ગઇ હતી કલાકો સુધી હરરાયને તેમના પુત્ર તથા મિત્રના વહાલાં સતાને સાથે આનંદથી વાતો કરતાં સુખી તે શય્યામાં પડી રહી કેટલીકવારે તેને કાંઈ વિચાર સ્ફૂર્યો અને મૃદુને ખૂબ પાડી તરતજ બધા ત્યાં બેગા થઇ ગયા,

“કમ દેવી ! શી આજ્ઞા છે ।” મૃદુએ પૂછ્યું

રાધેશ્વરીએ તેનો હાથ પકડી બેસાડતા કહ્યું “ભાઈ મૃદુસિંહ ! તમારા પિતા કુલીનસિંહે જેવી મિત્ર દરજ્જા હરરાય અમાર્ય માટે બળવી હતી, તેથી પણ અધિક દરજ્જા તેમના પુત્ર સુલભે તમારે માટે બળવી છે તમારૂં સુખ સંપાત્ત કરવામા તેની પ્રીય પત્નિનું બલીદાન અપાયા છતાં તે તેના કર્તવ્યમા ડગ્યો નથી તમે તમારા પિતાના જેવાજ સદગુણી અને સમજી છો, એટલે કૃતજ્ઞ તો તમે નહિજ નીવડો એવી મને ખાત્રી છે, છતાં મારી હિંમતની તમને એટલી વિનંતિ છે કે, સુલભે જેવું તમારૂં સુખ ધમ્મી, તે મેળવવામાં તન, મન અને ધન અર્પણ કર્યા છે, તેવીજ રીતે હવે તેના સુખનો માર્ગ શોધી કાઢી, તેના સુખી મસારમા કર્મબચૌગે આરી પડેલી ન્યુનતાપૂર્ણ કરવાનું તમારે માથે લેવાનું છે ”

“દેવી, હું કદી પણ કૃતર્થની થયો નથી, અને પરમાત્મા મને એવા થવાનો દુષ્ટ વિચાર પ્રાપ્ત્યુતે પણ કરાવે નહિ એવું ધમ્મુ છું દેવી કનકની ખોટ કાંઈ પુરી શકે તેમ નથી તો પછી હું તો કાણુ માત્ર ! છતાં એ વિષય પ્રતિ મારૂં દુર્લક્ષ તો થયું નથીજ આજે તમારી તેમજ પુણ્ય હરરાય કાકાની સમક્ષ મારી ભગિની ચંદ્રિકા-

નો લક્ષ સબધ મારા મિત્ર સુલભ સાથે જોડી, રાજનગરમાં સુલભ-ચંદ્રિકાનો જય બોલાવવાનો મારો નિશ્ચય હું જાહેર કરું છું ” મૃદુએ કનકના મૃત્યુ પછી મનમાં નક્કી કરી ગએલો વિચાર પ્રદર્શિત કરતા કહ્યું

‘ધન્ય છે મૃદુમિત્ર ! કલ્યાણ થાયો ચ પાવતીમાં “મૃદુ-લક્ષિકા” ની અને રાજનગરમાં “સુલભ-ચંદ્રિકા” ની જય બોલાવો તથાસ્તુ’ રાધેશ્વરીએ આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું .

કનકનો સ્વર્ગવાસ થયા બાદ સુલભ તથા ચંદ્રિકાના એક બીજા પ્રત્યેના મનોભાવ બદલાયા હતા મૃદુનો વિચાર જાણતાજ તેમનાં હૃદય આતંત્રી ઉડળવા લાગ્યા પરંપર ઉભયના નેત્રો મળ્યા તારામૈત્રિક થયું જરા ગ્મિત કરી, ડાઘકે લગભગયુક્ત થતા બન્નેએ નેત્રો નીચાં દાખના



## ઉપસંહાર.

રાજા શરમેન, કનક તથા પ્રમાદની મર્ણુક્રિયા થઇ ગયા, બાદ મૃદુ તથા લતિકાના અને સુલભ તથા ચદ્રિકાના લગ્નની સુભ તિથિઓ નક્કી કરવામા આવી સગા રનેહીઓનાં દુઃક સમય પર ઉપરા ઉપરી થયેલા મરણના શોકને લીધે ધામધુમ કરવામા આવી નહોતી નિયત કરેલી તિથિએ મામાન્ય કાઠથી મૃદુ-લતિકાનું લગ્ન ચપાવતીમા લગ્ન ગ્રંથીથી જોડાયું, અને સુલભ-ચદ્રિકાને લગ્ન સામરંભ રાજનગરમાં રચાયો. લતિકાને મૃદુ પ્રાપ્ત થયો. મૃદુને લતિકા મળી ચદ્રિકાને તેની ધમ્મજાનુસાર યોગ્ય પતિ મળ્યો અને સુ-ભને પણ ચદ્રિકા જેવી સુધીલ સહચારિણી મળતા કનકની ખોટ પુરાવા લાગી.

હવે થયા બાદ મૃદુને ચપાવતીની ગાદીનો અને સુલભને રાજનગરની ગાદીનો નાન્યાભિષેક કરવાના મુદ્દતો લેવાયા રાણી બુદ્ધિમતીની તથા મહાત્મા હરરાયની શુભાશીષ મેળવી, બન્ને મિત્રાએ તેમનાપર નિયત કરવામાં આવેલી રાજ્યની જવાબદારી હર્ષથી સ્વીકારી લીધી, અને હરરાયના ઉપદેશાનુસાર પ્રજાનું કલ્યાણ કરવા તરફ જ તે પોતાનું લક્ષ દોરવા લાગ્યા.

સતી વિમળાના પ્રતાપે પ્રમાદની સગતથી દુષિત થયેલો અજય રાજનગરનું મંત્રીપદ પામવા ભાગ્યશાળી થયો. મહાત્મા હરરાયે રાધેશ્વરને ડરેલા ઉપદેશનું તેને નિત્ય સ્મરણ થયા કરતું હતું તેના પાપકર્મેનો પશ્ચાતાપ કરી, તેનું પ્રાયશ્રીત તો તે ક્યારેના કરી રહ્યો હતો હવે તેના નિવારાણાર્થે તેણે સદ્માર્ગ ગ્રહણ કર્યો. મરીમ પ્રજાના કલ્યાણાર્થે સુલભ એને મૃદુની સમતીથી તેણે અન્નક્ષેત્રો અને ધર્મશાળાઓ બધાવી. રાજનગરમાં વિદ્યા, હુનરની

વૃદ્ધિ કરવા પાકશાળાઓ તથા કુન્નર કળા શીખવનારી મોટી મોટી સંસ્થાઓ સ્થાપી વિગ્રહ દરમ્યાન તેણે શરૂ કરેલી હીલચાલનું પરિણામ મુલભના ગાદીપર આવ્યા બાદ સતોષકારક આવ્યું હતું.

વિમળા તેના સ્વામી સાથે જનસેવા બાળવવામાં સદા તત્પર રહેતી હતી તેણે તથા ચંદ્રિકાએ સ્ત્રી વર્ગમાં ધાર્મિક તેમજ નૈતિક ફેળવણીનો પ્રચાર કરવા તન, મન અને ધન અર્પણ કરી દીધા હતા, અને તે શુભ કામના પ્રભાવે રાજનગરમાં દરેક ગૃહમાં રાતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયું હતું.

કનકની યાદગીરીમાં રાજનગર અને ચંપવતીની મધ્યમાં મનુ તથા મુલભે કનકાવતી નામનું નગર વસાવ્યું એ નગરની ઉપજામાંથી અધભાગ પ્રતિવર્ષે કનકના સ્મરણાર્થે સુખ કાર્યોમાં વાપરવામાં આવતો હતો.

રાજેશ્વરી ઉર્ફે કેદારી થોડા સમયમાં દેવલોક પામી તેના અમણાર્થે રાજનગરમાં સદાવૃત્તો તથા ધર્મશાળાઓ સ્થાપવામાં આવી મહાત્મા હરરાય જે પર્ણકુટીમાં નિવાસ કરતા હતા, ત્યાં તેમની ઇચ્છાનુમાર રાજેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી, પર્ણકુટીને એક મહાન શિવાલયમાં ફેરવી નાખવામાં આવી એ શિવાલયની પાસે એક ધર્મશાળા પણ બાંધવામાં આવી, અને તેનું નામ “ હરિહર નિવાસ ” રાખવામાં આવ્યું હતું મૃદુ તથા સુલભે હરરાયને રાજનગર કે ચંપાવતીમાં નિવાસ કરવા આગ્રહ કર્યો, પરંતુ તેમણે તેનો સ્વીકાર ન કરતા રાજેશ્વર મહાદેવભાજ તેમનું બાકીનું જીવન પૂર્ણ કર્યું.

x

x

x

x

x

સમાપ્ત

